

УНІВЕРСИТЕТ імені АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ЕТАПІВ СТАНОВЛЕННЯ

Матеріали конференції
за підсумками Всеукраїнського конкурсу
дослідницьких робіт школярів і студентів
до 28-ї річниці незалежності України

17 травня 2019 р.

УНІВЕРСИТЕТ імені АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ЕТАПІВ СТАНОВЛЕННЯ

*Матеріали конференції
за підсумками Всеукраїнського конкурсу
дослідницьких робіт школярів і студентів
до 28-ї річниці незалежності України*

17 травня 2019 р.

Електронне видання

Дніпро
2019

УДК 321.01:330.3(477)

Н 73

Редакційна колегія:

Г.Я. Глуха, доктор економічних наук, доцент;
А.О. Задоя, доктор економічних наук, професор;
*С.В. Кузьмін*ов, доктор економічних наук, професор;
О.В. Пушкіна, доктор юридичних наук, професор;
Г.П. Щедрова, доктор політичних наук, професор.

Н 73 Новітня історія України: аналіз етапів становлення: матеріали конференції за підсумками Всеукраїнського конкурсу дослідницьких робіт школярів і студентів до 28-ї річниці незалежності України, Дніпро, 17 травня 2019 р. [Електронний ресурс] – Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2019. – 555 с.

ISBN 978-966-434-462-0

Збірник містить матеріали конференції Всеукраїнського конкурсу дослідницьких робіт школярів і студентів до 28-ї річниці незалежності України. Молоді науковці наводять свої оцінки етапів становлення та сучасних проблем українського суспільства у сфері економіки, політики, права та міжнародних відносин.

УДК 321.01:330.3(477)

Відповідальний за випуск: *А.О. Задоя*, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин та економічної теорії.

ISBN 978-966-434-462-0

© Університет імені Альфреда Нобеля,
оформлення, 2019

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА

Загоруйко В. Вибір моделі соціально-економічного розвитку України: досягнення, проблеми, перспективи	7
Кавецька А. Людський та інтелектуальний капітал як компоненти економічної безпеки країни	12
Колосова В. Цифрові технології в системі інструментів деактивації тіньової економіки	21
Копитов М. Визначення проблем економічної безпеки України та шляхи їх вирішення	34
Криса В., Бочкай М. Економічна безпека України: етапи забезпечення та сучасні виклики	45
Михайльова А. Інституційні особливості розвитку людського капіталу України	53
Савенко Г. Міські пасажирські перевезення. Розвиток української інфраструктури	65
Теницька І. Перспективи реформування системи екологічного оподаткування в Україні в умовах гармонізації податкової політики ЄС	76
Shepotko K. Shadowing and de-shadowing of the economy of Ukraine: trends and dominant factors in the context of information shifts	88
Шилін К. Тінізація та детінізація економіки України: тенденції та домінуючі фактори в умовах інформаційних зрушень	97
Штена Ю. Розвиток інституту інтелектуальної власності у суверенній Україні	101
Ягунова К. Перспективи практичного впровадження сталого маркетингу у світі і в Україні	105

ПОЛІТИКА

Білик В. Менталітет українців як одна з причин неможливості утвердження демократичних засад в Україні	119
Бірецька В. Розвиток об'єднаної територіальної громади Красилівщини як приклад децентралізації в Україні	128
Вагін І. Глобалізація як шлях до демократії	136
Вороненко А. Молодіжна політика в умовах децентралізації: етапи та основні досягнення	140
Горобець В. Молодь як рушійна сила соціально-політичних змін та розбудови Української держави	148

Колеснік Є. Гібридна війна Росії проти України: історико-політичний вимір	157
Коптєв О. Генеза розвитку демократії у незалежній Україні .	166
Криловецька Д. Демократичний транзит: закордонний досвід та українські перспективи	174
Криловецька Л. Розвиток інституту інтелектуальної власності в суверенній Україні	184
Марковська Я. Етапізація створення та розвитку політичних партій у сучасній Україні	193
Матухно Г. Динаміка рівня молодіжного представництва у Верховній Раді України: основні етапи з часів незалежності і до наших днів	204
Машевська А. Державність і соборність: українські проекти, ідеї, реалізація (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.)	214
Мицько І. Еволюція політичного режиму як основний чинник активізації політичних трансформацій в сучасній Україні	223
Мороз А. Минуле та сьогоднішня – квіток у майбутнє	234
Мороз Д. Добре там, де нас нема: психологічний портрет українців, які не готові до реалій ЄС	240
Олексієнко М. Модернізація політичної системи України: ключові етапи	245
Стрельчонок С. Як відбувається реформа децентралізації на Томаківщині Дніпропетровської області: підбиваємо перші підсумки	253
Тикенчук Н. Шлях до демократії: як ефективно запозичити закордонний досвід та задіяти внутрішні ресурси?	264
Шевченко А. Трансформація українського волонтерського руху з початку військового конфлікту на сході України	271
Штепа П. Передумови, особливості реалізації, потенційні ризики та перспективи децентралізації в Україні у контексті польського досвіду	279
 МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ	
Волікова О. Міграційні процеси Україна – ЄС: причини та шляхи регулювання	290
Добкевич А. Європейський парламентаризм: досвід та перспективи розвитку для України	297
Дутчак Я. «Східне партнерство» – інструмент політики ЄС	306
Ільченко А. Євроінтеграційний вибір України: складні етапи реалізації	313

Коваленко А. Ядерне роззброєння України: чи була альтернатива?	319
Крупа А. Україна та ЄС: пошуки перспектив співпраці	329
Кузьмяк Б. На шляху до НАТО: «кроки та спотикання»	338
Куцова В. Шлях та перспективи інтеграції України до світового господарства	347
Малина Є. Євроінтеграційний вибір України: єврофобія та євроромантизм	357
Некрасова О. Європрагматизм, євроромантизм та єврофобія: спектральний аналіз української зовнішньої політики	364
Ніколаєва А. Переформатування європейської інтеграції: можливості й виклики для угоди про асоціацію між Україною та ЄС	372
Пантелюк Ю. Ядерне роззброєння України: чи була альтернатива?	381
Пап В. Ядерне роззброєння України: погляд із сьогодення ..	390
Рибакова Х. Проблеми формування ефективного іміджу України на міжнародній арені у новітній період	398
Тикенчук Ю. Що заважає Україні вступити до Північноатлантичного альянсу?	406
Хавронюк А. Модернізація інвестиційного сектора: кейс України та досвід ЄС	414
Черниш М. Євроінтеграція очима української молоді: європрагматизм, євроромантизм чи єврофобія?	426
Шепель Т. Членство України в НАТО: міфи та реальність	435
Шмалько Д. Футбол не знає кордонів: особливості розвитку футболу Німеччини, Франції та України в умовах євроінтеграції	444
Яцюк С. Головні аспекти міжнародних відносин незалежної України у контексті сучасної геополітичної ситуації	452
ПРАВО	
Біла А. Право на доступ до публічної інформації ретроспективний аналіз та перспективи	460
Горбаченко О. Впровадження інституту медіації в Україні	469
Гриценко Р. Децентралізація та місцеве самоврядування: від започаткування реформи до сучасних перетворень	477
Кравцов В. Недовіра населення до державної влади: чинники появи та шляхи вирішення проблеми.....	484
Кривцов А. Конституційний розвиток України в контексті сучасної нумізматика	491

Курочкіна О. Договір про надання освітніх послуг: проблеми удосконалення законодавства	501
Мамонова Ю. Захист прав інтелектуальної власності на торговельні марки: українське та зарубіжне законодавство, рекомендації щодо покращання розвитку інституту інтелектуальної власності у суверенній Україні	510
Ніколенко Ю. Коеволюція інститутів глави держави і парламенту в історичній перспективі	518
Новосад С. Реформування авторських і суміжних прав в Україні в навчальних закладах	529
Обзор А. Конституційна реформа в Україні як відображення трансформації національної правової доктрини	536
Семенкова Н. Малозначні справи як новела ЦПК України	544

ЕКОНОМІКА

Володимир Загоруйко

Вінницький національний аграрний університет

ВИБІР МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: ДОСЯГНЕННЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Сучасне суспільство прагне до постійних покращень рівня та умов життя, які можуть забезпечити сталий економічний розвиток. Вибір моделі, що обумовлює соціально-економічний розвиток, спирається на внутрішні та зовнішні інтереси країни, пов'язані з реалізацією пріоритетів розвитку та стратегій, які йому сприяють. Тобто стратегія розвитку будь-якої держави визначає зміну пріоритетів і механізмів державного втручання в економіку для реалізації запланованих цілей. У довгостроковому періоді вона характеризує спрямованість дій та принципи їхньої реалізації.

***Ключові слова:** суспільство, модель, економічний розвиток, економічне зростання, стратегія розвитку, пріоритети, перспективи розвитку, інноваційний розвиток, трудова зайнятість, освіта, соціальна інтеграція.*

Постановка проблеми. Вибір моделі суспільного розвитку України та визначення напрямів економічної та соціальної політики залежно від визначених напрямів, завдань, цілей, інтересів країни на довгострокову перспективу є дуже актуальними у період нестабільності та незбалансованості економіки. Україні потрібна стратегія, яка може забезпечити високу конкурентоспроможність, підвищення рівня розвитку науки та технологій, покращання добробуту населення та гарантувати соціально-економічний розвиток суспільства. Для цього доцільно враховувати досвід інших країн, які вже досягли значних результатів і розробляють стратегії як елемент нової системи розвитку держави.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Значний вплив на формування наукових уявлень про економічний розвиток, стабільність, глобалізацію, стратегію розвитку формують праці класиків теорії та моделі економічно-соціального устрою країни; дослідників теорії глобалізації, стабільного та економічно безпечного розвитку. Методологічним підґрунтям дослідження стали наукові праці таких українських та зарубіжних авторів: О.В. Павлов. Перспективи та напрями державного регулювання соціально-економічної сфери в умовах криз [1]; Ю.Г. Козак. Міжнародні стратегії економічного розвитку [2]; Е. Лібанова. Перспективи трансформації

соціальної сфери України [7]; Дж. Міддлтон. П'ятдесят найбільш впливових ідей всіх часів [5] .

Метою статті є аналіз підходів до створення стратегії соціально-економічного розвитку держави для вибору більш перспективної та ефективнішої моделі розвитку України.

Наразі між економістами існують суперечки щодо пошуку оптимальної моделі соціально-економічного розвитку України на довгострокову перспективу. Тому пріоритетними завданнями вітчизняної науки є дослідження існуючих соціально-економічних моделей і світових тенденцій соціально-економічного розвитку та підготовка сучасної концепції розбудови України як соціально-орієнтованої держави.

В основу сучасної соціально-економічної стратегії будь-якої держави національної економіки покладено такі пріоритети:

- економічне зростання;
- зростання виробництва та підвищення якості товарів, тобто поліпшення життєвого рівня народу;
- повна зайнятість – надання адекватної роботи всьому економічно активному населенню;
- економічна ефективність – максимальний результат за обмежених ресурсів;
- економічна свобода виробників і споживачів та стабільний рівень цін;
- справедливий розподіл прибутку, який має відновити належну вартість праці й покінчити з динамікою «дешевої робочої сили», оскільки це шлях до деградації;
- економічна забезпеченість існування непрацездатних членів суспільства [1].

Стратегія економічного розвитку (економічна стратегія) країни являє собою економічну політику уряду, розраховану на тривалий період, спрямовану на досягнення основної мети соціально-економічного розвитку. Економічна стратегія – це довгострокові, найпринциповіші, найважливіші установки, плани, наміри уряду стосовно виробництва, надходжень і витрат бюджету, податків, капіталовкладень, цін, соціального захисту [2].

Стратегія економічного розвитку – це набір рішень, розроблених, виходячи з можливостей країни і її поточного стану, що в перспективі забезпечить вихід держави на нові ринки збуту, зміцнення власної валюти, покращання рівня життя населення, збільшення експорту

товарів, прискорення власного виробництва, зниження залежності від іноземних енергоносіїв.

Для виходу з кризи необхідні реформи, які для України є справою національного значення. Вихід із кризи повинен започаткувати системне впровадження дійової та сучасної соціально-економічної політики України.

Одним із перших кроків у цьому напрямі є розробка стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», яка схвалена урядом на початку 2015 року.

З огляду на прагнення нашої держави до євроінтеграції, для України на даному етапі розвитку визначальним документом повинна стати стратегія сталого розвитку ЄС, вироблена в 2001 році та оновлена в червні 2006 року. Метою стратегії є визначення та запровадження заходів, за допомогою яких країни Євросоюзу будуть здатні досягти постійного довгострокового поліпшення якості життя шляхом утворення сталих спільнот, здатних управляти і ефективно використовувати природні ресурси, підвищувати екологічний та соціальний, інноваційний потенціал економіки та забезпечити процвітання, охорону довкілля та єдність суспільства [3].

Зазначена концепція була підтверджена і в прийнятому ЄС у 2010 р. документі «Європа – 2020», який став стратегією розумного, сталого та інклюзивного зростання. Держави ЄС визначили п'ять амбітних цілей, яких кожна країна повинна досягти до 2020 року. Цілі охоплюють такі сфери: інноваційний розвиток, трудова зайнятість, освіта, соціальна інтеграція, клімат, енергетика.

Індикаторами успішності виконання поставлених цілей визначено п'ять ключових показників:

✓ 75% населення віком від 20 до 64 років повинні бути працездатними;

✓ 3% ВВП держав ЄС має інвестуватися в проекти дослідження та розвитку;

✓ досягнення цілі «20-20-20», що означає: скорочення на 20% викидів парникових газів порівняно з 1990 р.; збільшення в енергоспоживанні ЄС на 20% частки енергії, виробленої з відновлювальних джерел; збільшення на 20% енергоефективності;

✓ частка людей із початковою освітою повинна становити не більше 10% і не менше 40% молоді повинні мати вищу освіту;

✓ кількість населення, що проживає на межі бідності, повинна зменшитися на 20 мільйонів [4].

Усі країни ЄС зробили свої національні цілі для кожного з цих напрямів, а також конкретні заходи на національному рівні, яких необхідно вжити з метою їх імплементації [4].

Ключові показники – індикатори стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Ключові показники стратегії сталого розвитку «Україна – 2020»

Показник-індикатор	2014	2020
Рейтинг легкості ведення бізнесу	112	ТОП 20
Кредитний рейтинг країни (категорія)	ССС	ВВВ
Індекс глобальної конкурентоспроможності	84	ТОП 40
ВВП на душу населення	8500	9600
Іноземні інвестиції в 2015–2020 рр.		40 млрд
Відношення дефіциту бюджету до ВВП	10,1%	3%
Відношення державного боргу до ВВП	67,6%	60%
Інфляція	19%	1,7%

Сформовано автором на основі [3].

Забезпечення ефективного впровадження положень стратегії залежить від багатьох факторів. Значне навантаження лягає на процедурні та інституційні аспекти управлінського процесу. Наразі перед відповідними міністерствами і відомствами стоїть завдання розробити план дій щодо реалізації положень стратегії.

Безперечною умовою успішності програм розвитку є оперування єдиними критеріями та баченнями стратегічних цілей, які повинні бути конкретними, дуже специфічними, реалістичними, досяжними, мати чіткі часові рамки.

Дослідник теорії стратегій, професор філософії Джон Міддлтон, узагальнюючи досвід вивчення проблеми, зауважив, що схематично усі стратегії займаються поєднанням трьох речей: по-перше, розглядом існуючого стану речей, «де ми знаходимося зараз», по-друге, бажаного, «де ми хочемо опинитися» і, по-третє, шляху, яким організація повинна переміститися із теперішнього в майбутнє, «як нам туди потрапити» [5].

Національна стратегія побудови моделі соціально-економічного розвитку в процесі своєї реалізації має складатися з двох етапів, які пов'язані з реальним станом економіки, з наявними соціально-економічними проблемами та майбутнім соціально-економічним зростанням. Перший етап умовно можна назвати «антикризовим», або «санаційним», у ході якого слід розв'язати найбільш гострі проблеми,

адже без цього неможливий подальший позитивний розвиток країни загалом (подолання масової бідності, створення середнього класу, створення нових робочих місць, реформування пенсійного забезпечення та вдала міграційна політика).

Політика зі зниження масштабів бідності, яка проводиться в Україні, є показовою ілюстрацією не комплексом зусиль щодо розв'язання проблеми. Визнаючи рівень бідності на основі прожиткового мінімуму, уряд пов'язує зниження масштабів бідності лише з підвищенням мінімального рівня оплати праці, заробітної плати в бюджетній сфері, пенсій та іншої допомоги. Проте аналіз на рівні різних доходних груп показує, що навіть радикальне підвищення мінімального рівня оплати праці не зможе призвести до істотних зрушень щодо зниження бідності та надлишкової нерівності [6].

Україна має величезні земельні ресурси, корисні копалини та інші природні багатства, та якщо з їх використанням можна почекати, то людський ресурс держава повинна використовувати повністю, тому «політика зайнятості» та «політика доходів» є найпріоритетнішим на першому етапі побудови соціальної держави в Україні.

На другому етапі, який умовно можна назвати «побудова соціально відповідальної держави», має стати покращення рівня та якості життя населення та конкурентоздатність нашої країни в порівнянні з високо розвинутими країнами.

Варто також зазначити, що наразі державний сектор економіки домінує над приватним. Наприклад, на думку економіста Я. Корнаї, найближчі два десятиліття Україна матиме справу з двоїстою економікою з двома її складовими – державним і приватним сектором. Частка державного сектора почне зменшуватися тільки поступово. Враховуючи це, слід докласти значних зусиль до того, щоб прискорити цей процес і зробити його більш ефективним, проте особливих надій покладати на це не варто. Немає таких «ліків», щоб ураз перетворити державний сектор на сферу діючого підприємництва. Він збереже багато негативних рис. А тому треба створити сприятливі умови для розвитку приватного сектора [7].

Отже, такий розвиток буде поступальним і не надто швидким. Пропорції між приватним і державним секторами будуть поступово змінюватися на користь першого, однак передбачається тривалий період їх співіснування. Тож цей симбіоз з його конфліктами і тертям буде неминучим протягом тривалого строку.

Таким чином, в умовах ринкових відносин головна роль держави складається з виявлення і забезпечення суспільних і соціальних потреб населення. Адже надзвичайно важливо не тільки забезпечити

суспільним благом населення, але й вчасно спрогнозувати і виявити, ті потреби у суспільному житті, які є найнеобхіднішими на цьому етапі розвитку суспільства і забезпечать у майбутньому високий рівень життя громадян в цілому.

Список використаної літератури

1. Павлов О.В. Перспективи та напрями державного регулювання соціально-економічної сфери в умовах криз [Електронний ресурс] / О.В. Павлов. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=175.pdf>

2. Козак Ю.Г. Міжнародні стратегії економічного розвитку: навч. пос. для студ. вищ. навч. закл. / Ю.Г. Козак, В.В. Ковалевський, Н.С. Логвінова та ін. ; за редакцією Ю.Г. Козака, В.В. Ковалевського, І.В. Ліганенко. – 2-ге вид. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 356 с.

3. Про стратегію сталого розвитку «Україна-2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html>

4. Europe 2020. A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth. – Режим доступу : <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>

5. Миддлтон Дж. Библиотека избранных трудов о стратегии бизнеса. Пятьдесят наиболее влиятельных идей всех времен / Дж. Миддлтон. – М.: ЗАО Олимп-Бизнес, 2006. – 272 с.

6. Бідність в Україні: методика та практика аналізу / НАН України, Ін-т демографії та соц. дослідження – Київ, ПРООН, 2008. – 180 с.

7. Лібанова Е. Перспективи трансформації соціальної сфери України / Е. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. – 2004. – № 1–2. – С. 45–51.

Анастасія Кавецька

*Комунальний заклад «Загальноосвітня школа І–ІІІ ст. №26
Вінницької міської ради»*

ЛЮДСЬКИЙ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК КОМПОНЕНТИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Стаття присвячена розгляду ролі людського та інтелектуального капіталу у забезпечення економічної безпеки країни. Аналізується сутність поняття «економічна

безпека» та склад її структурних компонентів. Розглядається доцільність введення людського та інтелектуального капіталу як компоненти економічної безпеки країни.

Ключові слова: *людський капітал, інтелектуальний капітал, економічна безпека країни.*

Вступ. Постійні зміни як наслідок розвитку економіки України продовжуються протягом досить тривалого періоду часу. Періодичні кризи, як політичні так і економічні, загострюють протиріччя, які сформувались в економічних відносинах господарюючих суб'єктів і проявляють нові загрози державній безпеці. Відсутність стабільності вимагає від держави, суспільства, господарюючих суб'єктів постійного пошуку не тільки шляхів адаптації до умов, що постійно змінюються, але і впровадження активних дій із забезпечення системи економічної безпеки країни.

Постановка завдання. Сталий розвиток національної економічної системи безпосередньо пов'язаний з економічною безпекою країни і характеризується наявністю великої кількості факторів, які впливають на дієздатність держави, регіонів, підприємств. Дослідженням складу цих факторів та їхнього впливу на стан економічної безпеки держави та її господарюючих суб'єктів займається велика кількість фахівців різного спрямування. Однак, незважаючи на чисельність публікацій в даному напрямі, залишається багато невирішених проблем, які пов'язані з визначенням поняття «економічна безпека» та складом структурних компонентів, що визначають стан економічної безпеки у складі національної безпеки держави.

Метою дослідження є аналіз сутності поняття «економічна безпека» та складу її структурних компонентів, а також доцільності введення людського та інтелектуального капіталу як компонента економічної безпеки країни.

Аналіз публікацій. Вивченням проблеми формування категорії «економічна безпека» приділено велику увагу в наукових дослідженнях українських вчених. Цим питанням займалися такі науковці, як Г. Пастернак-Гаранушенко, А. Ревенко, Б. Губський, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, В. Геєць, О. Власюк, В. Шлемко, О. Новікова, І. Бланк, Е. Олейніков, С. Міщенко, В. Мунтіян, О. Чубукова та ін. Серед вітчизняних вчених відсутня єдина точка зору стосовно поняття «економічна безпека» та його єдине трактування. Про це може свідчити той факт, що на сьогодні запропонована велика кількість визначень цього терміна різними авторами.

Результати дослідження. Провівши аналіз існуючих підходів до визначення економічної безпеки держави [1–5], відзначимо, що *економічна безпека країни – це такий стан економіки країни, для*

забезпечення якого створюються стійкі підходи зменшення негативного впливу внутрішніх та зовнішніх загроз і за якого забезпечується захист національних інтересів та створюються і розвиваються умови для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та зростання добробуту її мешканців.

Кожен етап розвитку економічної системи України характеризується певними викликами і особливостями впливу на економічну безпеку країни. Протягом періоду розвитку України як незалежної держави, на нашу думку, можна виділити декілька етапів формування певних економічних систем, відповідно до яких в подальшому проведемо встановлення та визначення певних компонентів системи економічної безпеки держави.

1) *Пострадянська кланова економіка* (прибл. 1991 – 1998 рр.). Характеризується певними радянськими принципами господарювання і перерозподілом власності між окремими груповими власниками (кланами).

2) *Транзитивна економічна система* (прибл. 1999 – 2007 рр.). Характеризується переходом до ринкової економіки і ринкових принципів господарювання, початком концентрації майна та виробничо-майнових комплексів у визначених одноосібних власників.

3) *Ринково-олігархічна економіка* (прибл. з 2008 р.). Характеризується протіканням ринкових процесів в економіці та значною концентрацією капіталів у окремих осіб та їх прямим або опосередкованим впливом на формування владних структур.

Відповідно до запропонованої періодизації формування економічних систем змінювалося ставлення до економічної безпеки держави.

У період з моменту проголошення Декларації про державний суверенітет України і до 1999 р. в напрямі забезпечення економічної безпеки Україна керувалася принципами VI статті Декларації – «Економічна самостійність» [6], на основі якої було прийнято Закон «Про економічну самостійність Української РСР» [7], що є чинним і до сьогоднішнього дня.

До основних складових економічної безпеки даного періоду можна віднести такі (*авторська класифікація на основі [7]*): фінансово-бюджетна; грошово-кредитна; цінова; інвестиційна; науково-технічна; зовнішньо-економічна; безпека внутрішнього ринку.

Вітчизняні науковці в дослідженнях того часу також пропонували певні напрями визначення і встановлення складових елементів категорії економічної безпеки. Так, Г. Пастернак-Таранушенко [1] до

числа таких елементів відносить демографічну, екологічну, харчову, ресурсну, прісноводну, енергетичну, цінову, фінансово-грошову, політичну, соціальну, кримінальну та медичну складові. Науковці В. Шлемко, І. Бінько [2] виділяють такі складові елементи економічної безпеки: а) внутрішні складові економічної безпеки: сировинно-ресурсна, енергетична, фінансова, воєнно-економічна, технологічна, продовольча, соціальна, демографічна, екологічна; б) зовнішньоекономічна безпека: експортна та імпортна.

У період з 1999 р. з формуванням більш стійких ринкових економічних відносин, як внутрішніх так і зовнішніх та враховуючи економічні кризи, які виникали на територіях пострадянських країн, в Україні була розроблена та розглянута «Концепція економічної безпеки України» [3].

Згідно з цією працею можна виділити такі компоненти економічної безпеки (*авторська класифікація на основі [3]*): енергетична безпека; безпека відтворення основного капіталу; технологічна безпека; військово-економічна безпека; продовольча безпека, фінансова та бюджетна безпека; безпека функціонування домашніх господарств.

На законодавчому рівні з прийняттям Закону України «Про основи національної безпеки України» [8] можна розглядати такі елементи економічної безпеки (*авторська класифікація на основі [8]*): конкурентоспроможність національної економіки; інвестиційний клімат та інвестиційні процеси; наукомісткі високотехнологічні виробництва; функціонування монополій; тіньова економіка; бюджетна сфера та фінансовий ринок; внутрішні та зовнішні запозичення; енергетична безпека; продовольча безпека; внутрішній ринок.

Науковці цього періоду, проводячи дослідження, виділили дещо інші складові економічної безпеки. Наприклад, В. Мунтіян [9] наводить такі елементи економічної безпеки: ресурсно-сировинний; енергетичний; фінансовий; військово-економічний; інформаційний; продовольчий; соціальний; демографічний; екологічний елементи та тіньова економіка. Н. Єрмошенко [10] до елементів економічної безпеки відносить: фінансовий; внутрішньоекономічний та зовнішньоекономічний. Р. Дацків [11] поділяє економічну безпеку на: зовнішню – можливість протистояти загрозам, які породжує зовнішнє навколишнє середовище держави; внутрішню, в якій велике значення має розвиток економічно-оборонного потенціалу.

Дещо детальніше опрацьовані і, на наш погляд, враховані як загрози, так і компоненти економічної безпеки в період з 2007 р. і до 2013 р. На державному рівні було запропоновано визначати наявні

проблеми у сфері забезпечення економічної безпеки за рівнем інтегрального показника економічної безпеки відповідно до «Методики розрахунку рівня економічної безпеки України», затвердженої наказом Міністерства економіки від 2.03.2007 р. №60 [12].

Згідно з даною методикою виділяють такі дев'ять складових економічної безпеки країни: макроекономічна безпека; фінансова безпека; зовнішньоекономічна безпека; інвестиційна безпека; соціальна безпека; науково-технологічна безпека; енергетична безпека; демографічна безпека; продовольча безпека.

Вітчизняні дослідники наводять певні статистичні та аналітичні дані щодо змін економічної безпеки, які відбулись в Україні за даний період. Так, М. Садиков та О. Свеженцев зазначають, що на період 2010–2011 рр. економічна безпека України перебувала на недостатньому рівні, оскільки не було досягнуто жодної макроекономічної мети розвитку, постійно погіршувались показники ефективності функціонування економіки внаслідок старіння основного капіталу, знижувалась конкурентоспроможність національної економіки, виводився інвестиційний капітал, відбувався відтік наукових і висококваліфікованих робітничих кадрів і, врешті, тінізація й криміналізація економіки [13]. Причинами такого стану визначаються: відсутність національної ідеї; зрощення кримінального середовища та великого бізнесу з владними структурами; використання державного економічного потенціалу і майна для особистого збагачення; брак правового поля захисту національних економічних інтересів на усіх рівнях – від індивідуального до міжнародного; відсутність середньо- та довгострокової стратегії економічного розвитку тощо [13].

Враховуючи певні виклики та розвиток різноманітних загроз для національної безпеки з боку як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, в 2013 році Міністерством економічного розвитку було змінено перелік складових економічної безпеки [14]. Основними складовими стали: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпеки.

Військова агресія РФ проти України 2014 року та активізація інтеграційних процесів з ЄС дещо змінили ставлення до формування концепцій національної безпеки України і, у свою чергу, до базового компоненту, яким є економічна безпека.

Згідно з новою редакцією Закону України «Про національну безпеку України» [15] визначені національні інтереси України –

життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян; забезпечується сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення. Як видно з наведеного тексту, значна увага приділяється інтересам людини та добробуту громадян, а у складі компонентів національної безпеки чітко виділена економічна безпека. Однак перелік складових економічної безпеки залишився відповідно до попередніх рекомендацій [14].

Автори дослідження [16] виділяють такі складові: економічну, соціальну, політичну, духовну, що дозволяє визначити рівень та диспропорції розвитку і може служити основою для формування економічної безпеки країни в умовах активізації інтеграційних процесів.

Загалом згідно із систематизацією підходів до вивчення внутрішніх компонентів системи економічної безпеки, проведеною О. Чубуковою та Т. Воронковою [17], можна помітити, що одні науковці звужено розглядають функціональні компоненти системи економічної безпеки, інші – занадто розширено. Всього в сукупності внутрішніх компонентів системи економічної безпеки розглядається 28 факторів. Натомість, на думку авторів, система економічної безпеки повинна містити такі види безпеки: сировинно-ресурсну; енергетичну; соціальну; екологічну; інформаційну; інноваційно-технологічну; інвестиційну та зовнішньоекономічну.

Отже, проаналізувавши різні підходи до визначення складових компонентів економічної безпеки держави, можна відзначити практичну відсутність впливу людини (сукупних знань, вмінь, навичок, рівня здоров'я, взаємовідносин тощо) на формування та забезпечення економічної безпеки. Тому, на нашу думку, було б доцільним ввести до розгляду такий компонент, як *людський та інтелектуальний капітал*, сформувавши такий перелік компонентів системи економічної безпеки держави: *виробнича; енергетична; зовнішньоекономічна; інвестиційно-інноваційна; продовольча; фінансова; людського та інтелектуального капіталу*. Всі наведені компоненти є ключовими і об'єднують базові напрями функціонування економічного комплексу країни та забезпечують її економічний розвиток. Використовуючи поняття людського та інтелектуального капіталу при аналізі, вдасться об'єднати між собою в єдине ціле такі компоненти, як демографічну, соціальну та інноваційно-технологічну безпеки.

Детальніше зупинимось на запропонованому компоненті – людському та інтелектуальному капіталі.

Під людським капіталом розуміють «знання, кваліфікації, навички та інші якості, якими володіє індивідуум і які важливі для господарської діяльності» [18]. Поняття «людський капітал» означає не лише усвідомлення вирішальної ролі людини в економічній безпеці країни, але й визнання необхідності інвестування в людину.

Інвестиціями в людський капітал можна назвати всі види вкладень в людину, пов'язані з істотними витратами, що сприяють зростанню національного доходу. Наприклад, С. Брю, К. Макконнелл та В. Кавецький в терміні «інвестиції в людський капітал» виділяють остаточне їх завдання в сприянні зростанню національного доходу, доходу підприємства, підвищення продуктивності праці тощо [19]. Тому інвестування в людський капітал забезпечує зростання економічної та національної безпеки і формує рух в межах національної ідеї.

Інвестиції в людський капітал допомагають покращанню сприйняття нових наукових ідей, техніко-технологічних інновацій, підвищенню адаптивності економічної системи, її можливості розвиватися, пристосовуючись до постійних змін.

Більшість економістів поділяють інвестиції в людський капітал на три основні групи [20]:

- витрати на освіту – в тому числі загальну та спеціальну, формальну і неформальну, а також підготовку на робочому місці;
- витрати на охорону здоров'я, які складаються з витрат на профілактику захворювань, медичне обслуговування, покращання житлових умов;
- витрати на мобільність, завдяки яким, працівники мігрують з місць з низькою продуктивністю праці в місця з відносно високою, долаючи безробіття.

У сучасній економічній теорії людський капітал визначається як один з компонентів стабільного довгострокового зростання (разом з новими технологіями через інновації). Існує тісний зв'язок між рівнем економічного розвитку країни і рівнем розвитку людського капіталу. Людський капітал забезпечує кращий економічний та соціальний результати. За умови недостатнього розвитку людського капіталу економічна діяльність стає більш примітивною, а можливості економіки – невикористаними.

На жаль, на сьогодні існує серйозна проблема зі станом людського капіталу в Україні [21]. Населення стрімко скорочується та старіє; народжуваність значно нижче рівня, необхідного для простого

відтворення; частка працездатного населення зменшується; зростає трудова міграція, особливо втрачає Україна інтелектуальний капітал; знижується рівень та якість освіти, що призводить до нестачі кваліфікованого людського капіталу в усіх галузях економіки. Отже, основні тенденції функціонування людського капіталу в країні свідчать про проблемність майбутнього успішного розвитку національної економіки. Ігнорування даних проблем людського капіталу, який здатен створювати нові продуктивні сили і відносини для забезпечення розвитку країни, може суттєво зашкодити економічній безпеці та досягненню національної ідеї.

Успішність національної економіки і сталість економічної безпеки також залежить від ефективності діяльності господарюючих суб'єктів, рівень розвитку яких пов'язують з поняттям інтелектуального капіталу, основою якого є людський капітал. Значна частина інтелектуального капіталу підприємства пов'язана з працівниками підприємства, які є основним джерелом і генератором знань. Для того щоб інтелектуальний капітал підприємства не знижувався, актуальними є завдання формування структурної складової інтелектуального капіталу на основі людського капіталу.

Висновки. Проаналізувавши різні підходи до визначення складових компонентів економічної безпеки держави, можна відзначити практичну відсутність впливу людини (сукупних знань, вмінь, навичок, рівня здоров'я, взаємовідносин тощо) на формування та забезпечення економічної безпеки.

Недостатня увага до розвитку людського капіталу призводить до значних суспільних витрат, завдає збитків добробуту людей, обмежує можливості сталого зростання та ефективності управління. Без інвестицій у своїх громадян неможливо забезпечити потужний економічний розвиток країни. Це становить серйозний виклик для економічної та національної безпеки України.

Список використаної літератури

1. Пастернак-Таранушенко Г.А. Экономическая и национальная безопасность Украины / Г.А. Пастернак-Таранушенко // Экономика Украины.– 1994. – №2. – С. 51–57.
2. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: [монографія] /В.Т. Шлемко, І.Ф. Білько. – Київ: НІСД, 1997.– 144 с.
3. Концепція економічної безпеки України / Ін-т. екон. прогнозування; кер. проекту В.М. Геєць. – Київ: Логос, 1999. – 56 с.

4. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О.С. Власюк; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – Київ., 2008. – 48 с.

5. Економічна безпека України: [монографія] / за ред. В.Г. Федоренка, І.М. Грищенко, Т.Є. Воронкової. – Київ: ТОВ «ДКС центр», 2017. – 462 с.

6. Декларація про державний суверенітет України [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1990, №31, ст. 429. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>

7. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про економічну самостійність Української РСР» [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1990, №34, ст. 499. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-12>

8. Закон України «Про основи національної безпеки України» [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №39, ст. 351. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

9. Мунтіян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтіян. – Київ: КВІЦ, 1999. – 462 с.

10. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення : [монографія] / М.М. Єрмошенко. – Київ: КНТЕУ, 2001. – 309 с.

11. Дацків Р.М. Економічна безпека держави в умовах глобалізаційної конкуренції / Р.М. Дацків. – Львів: Центр Європи, 2006. – 160 с.

12. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 №60 [Електронний ресурс] // Міністерство економіки України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0060665-07>

13. Садиков М.А. Стан, загрози та перспективи економічної безпеки України [Електронний ресурс] / М.А. Садиков, О.О. Свеженцев. – Режим доступу: <http://univd.edu.ua/science-issue/issue/80>

14. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 №1277 [Електронний ресурс] // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>

15. Закон України «Про національну безпеку України» [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, №31, ст.241. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

16. Презентація до звіту з НДР «Забезпечення економічної безпеки України в контексті інтегрування в ЄС» [Електронний ресурс] / НДЦ ІПР НАНУ. Харків, 2017. 17 с. – Режим доступу: <https://ndc-irp.org/media/posts/presentations/0114U004556.pdf>

17. Чубукова О.Ю. Система економічної безпеки (екосистейт): сутність, структура / О.Ю. Чубукова, Т.Є. Воронкова. // Ефективна економіка. 2014. №2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_2_82

18. The Well-being of Nations: The Role of Human and Social Capital. – OECD, 2001. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/site/worldforum/33703702.pdf>

19. Зяярна Н.М. Теоретичні підходи до визначення поняття інвестицій у людський капітал / Н.М. Зяярна, М.І. Попович // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.4. – С. 303–307.

20. Кавецький В.В. Інвестиції в людський капітал: основні принципи та особливості / В.В. Кавецький // Вісник ХНУ. Економічні науки. – 2007. – №3, Т.2(92) – С. 171–174.

21. Розвиток людського капіталу: на шляху до якісних реформ [Електронний ресурс] / Центр Разумкова. Кер. проекту: О. Пищуліна. 2018. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_LUD_KAPITAL.pdf

Віта Колосова

*ДВНЗ «Університет банківської справи»
Черкаський інститут*

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ІНСТРУМЕНТІВ ДЕАКТИВАЦІЇ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Виявлено фактори мінізації економіки України. Проведено компаративний аналіз рівня мінізації економіки України. Розроблено практичні рекомендації щодо деактивації тіньової економіки на основі сучасних цифрових технологій, зокрема смарт-контрактів, та прогнозування зменшення рівня мінізації за рахунок їх використання.

***Ключові слова:** рівень мінізації економіки України, фактори мінізації, деактивація тіньової економіки.*

Вступ. Тіньова економіка вважається проблемою глобального характеру, адже створює реальні загрози національній безпеці багатьох країн світу. Прояви тіньової економіки негативно впливають на інтеграційні процеси світового господарства, рівень економічного зростання, конкурентоспроможність та соціальні стандарти. Незважаючи на постійну боротьбу багатьох країн світу з проблемою

тінзації економіки, питання її зниження залишається невирішеним, у тому числі і для України. Згідно з оцінками МВФ середній рівень тіньової економіки в Україні протягом 1991–2015 рр. становив 44,80% від офіційного ВВП. Подібний рівень мають такі країни, як Ангола (43,6%), Камбоджа (46,04%), Республіка Конго (45%), Гана (42,91%), Гондурас (46,31%), Молдова (43,43%), Таджикистан (42,99%) та ін., тобто переважно країни Африки та пострадянського простору [1]. Це підтверджує також глобальний рейтинг країн світу стосовно рівня тіньової економіки, де Україна посідає, на жаль, 17-те місце [2]. Отже, формування наукових підходів та обґрунтованих рішень щодо мінімізації негативного впливу тіньового сектора економіки на економічне зростання, політичну і фінансову стабільність, інвестиційну привабливість та якість життя суспільства є актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методологічні аспекти та проблемні аспекти виявлення факторів поглиблення, розробки засобів і методів деактивації та подолання проявів тінзації економіки досліджували вітчизняних та зарубіжні вчені, зокрема: А. Базилюк, А. Барановський, С. Бруско, З. Варналій, Я. Жаліло, К. Ерроу, Р. Коуз, Д. Норт, О. Подмазко, А. Портес, С. Сассен-Куб, Е. де Сото, К. Харт, К. Шапошников, Е. Фейг, Й. Убарро та ін. Проте переважна більшість дослідників акцентує увагу на аспектах уточнення понятійного апарату та аналізу тенденцій, правового регулювання, розробці механізмів активізації процесів детенізації економіки. Водночас питання обґрунтування можливостей сучасних цифрових технологій для подолання цього явища не розглядалися, що і зумовило актуальність вибору теми дослідження.

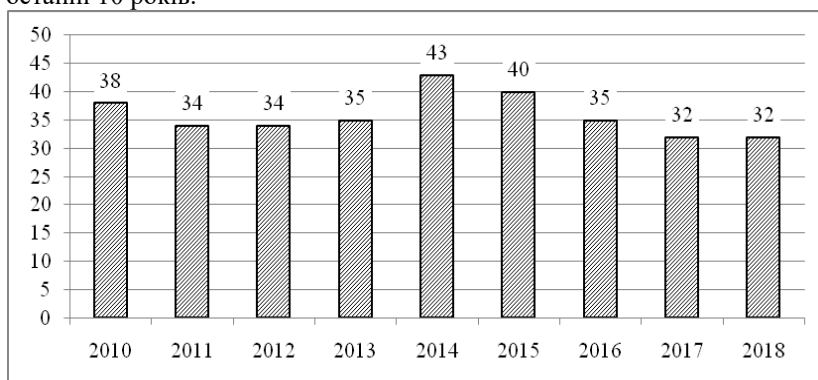
Мета роботи є компаративний аналіз рівня та виявлення факторів тінзації економіки України, розробка та надання практичних рекомендацій щодо деактивації тіньової економіки на основі сучасних цифрових технологій, зокрема смарт-контрактів, та прогнозування зменшення рівня тінзації за рахунок їх використання.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні не можемо констатувати про єдність наукових позицій, зокрема інституційних (Т. Антропова, М. Войнаренко, Т. Ламанова [3], І. Мазур [4]), операційних (А. Базилюк, З. Варналій [5], Н. Расков, В. Танзі), поведінкових (Н. Лойзе, Е. Фейг), управлінських (О. Подмазко [6], В. Турчинов [7], М. Флейчук), правових (А. Ділнота, С. Моріса, Ф. Лееу [8]) підходів стосовно поняття «тіньова економіка».

Необхідність подолання такого явища, як тіньова економіка зумовило формування теорії детінізації. Положення теорії детінізації знаходять свою реалізацію в методах, засобах та інструментах, до яких

можна віднести [9, 10, 11]: 1) проведення реформ (економічних, податкових, правових, освітніх, медичних), спрямованих на деактивацію тіньової економіки та подолання корупції; 2) збільшення частки безготівкових розрахунків; 3) обов'язковість декларування доходів і сплати податків; 4) моніторинг державними органами фінансових операцій щодо легалізації грошей отриманих злочинним шляхом тощо. Проте такі підходи, незважаючи навіть на системність і комплексність їх застосування, не завжди забезпечують належний ефект щодо зменшення рівня тінізації. Так, зниження податків не дозволяє виводити з тіні підприємства, а впровадження освітніх чи медичних реформ щодо зменшення корупційних відносин, мають зворотний ефект. Моніторинг фінансових операцій не здатен охопити та забезпечити контроль всієї сукупності фінансових відносин.

Так, за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України показник рівня тіньової економіки протягом 2010–2018 рр. коливався від 32 до 43% (рис.1). Зокрема слід відзначити, що в 2017–2018 роки зафіксовано найнижчий рівень тіньової економіки за останні 10 років.

Рис. 1. Рівень тіньової економіки в Україні (% до обсягу офіційного ВВП) за 2010–2018 рр.

Джерело: сформовано автором на підставі опрацювання [12].

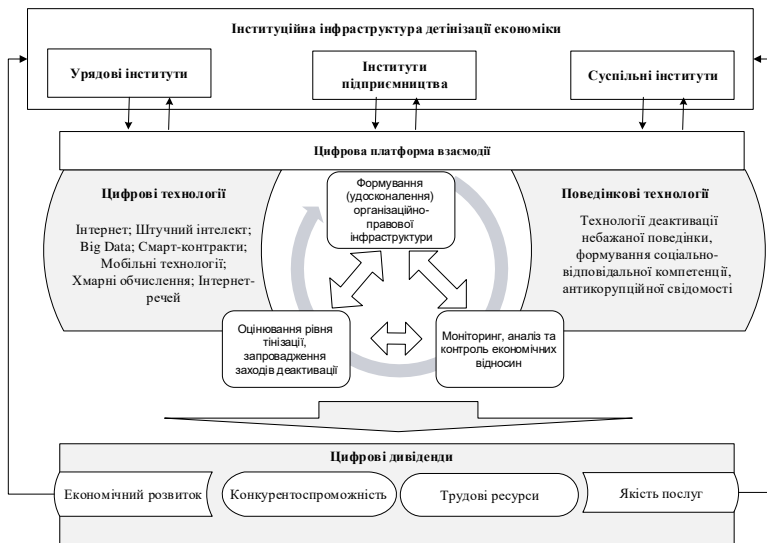
Отже, для зменшення рівня тіньової економіки важливим є продовження пошуку нових підходів щодо підвищення дієвості механізму для забезпечення належного рівня деактивації тінізації економіки.

На нашу думку, необхідно врахувати можливості сучасних цифрових технологій для вирішення цієї проблеми та розглянути побудову механізму деактивації тіньової економіки за інституційно-

інформаційним підходом (рис. 2). Основу цього механізму утворюють інституційна інфраструктура детінізації економіки, цифрова платформа взаємодії та підсистеми формування цифрових дивідендів.

Запропонований механізм дозволяє реалізувати основні положення теорії детінізації, а саме сприяє: 1) створенню економічних передумов та побудові організаційно-правової інфраструктури для ефективної боротьби з тіньовими фінансовими відносинами; 2) проведенню постійного моніторингу тіньових процесів з метою виявлення нелегальних економічних відносин та ліквідації виявлених схем нелегальних економічних систем в подальшому; 3) посиленню комплаєнс-контролю за виконанням нормативно-правових актів та обмежень (заборон), що регламентують економічну діяльність; 4) оцінці стану тінізації економіки та розробки (удосконалення) стратегії, нових механізмів і напрямів протидії тіньовим процесам.

Рис. 2. Структура моделі механізму деактивації тіньової економіки за інституційно-інформаційним підходом

Джерело: власна розробка автора.

На нашу думку, основними принципами цього механізму повинні стати принципи системно-синергетичного підходу та принципи розвитку в умовах цифрової модернізації економіки. Перший дозволяє

забезпечити принципи єдності і цілісності, багатфункціональності, багатоаспектності і комплексності рішень в системі протидії тіншовими процесами. Другий – створення відкритого та сприятливого бізнес-середовища, самоорганізацію, державно-приватне та глобальне партнерство, екосистемний підхід в управлінні, інформаційна відкритість і прозорість для забезпечення економічного зростання, довіри та безпеки тощо. Зокрема, враховуючи сучасні процеси цифрової модернізації економіки, сама інформація стала головним ресурсом, а дані – активом зі значущою соціально-економічною цінністю і важливим елементом всіх економічних відносин.

Упровадження цифрової платформи, цифрових та поведінкових технологій дозволить: забезпечити інформаційну повноту; мінімізувати асиметричність інформації; підвищити прозорість механізмів взаємодії; виявити незаконні (тіншові) фінансові схеми для подальшого проведення заходів нівелювання їх негативних наслідків; посилити контроль за дотриманням та реагуванням суб'єктів на зміни організаційно-правової інфраструктури; виявити небажану поведінку суб'єктів для подальшого вибору засобів її деактивації; зменшити рівень бюрократизму і корупції, формувати соціально-відповідальні компетенції та антикорупційну свідомість суб'єктів економічних відносин.

Дієвість і результативність запропонованого механізму здатні підтвердити цифрові дивіденди, синергетичний ефект яких також буде сприяти деактивації тіншової економіки. Цифрові дивіденди потребують відповідного формування та розвитку цифрової інфраструктури (комунікаційні системи, хмарні обчислення, центри обробки даних, системи ідентифікації і аутентифікації тощо), цифрових (цифрові платформи і послуги, зокрема електронні платежі, електронна митниця, електронна торгівля, відкриті дані тощо) і аналогових компонент (створення єдиного цифрового ринку, галузева цифрова модернізація, цифрові компетенції тощо) [13, 14].

Отже, враховуючи мету нашого дослідження та активне поширення процесів цифрової модернізації економіки, уточнимо, що під тіншовою економікою доцільно розуміти створення, обмін та споживання матеріальних цінностей, фінансових ресурсів та послуг, які свідомо приховуються суб'єктами господарювання, використовуючи цифрові технології, не дозволяючи їх контролювати органам державного управління та суспільству, що, як наслідок, призводить до зменшення соціальної ефективності економіки та втрати можливостей прискорення економічного розвитку, збереження та зміцнення потенціалу трудових ресурсів, підвищення конкурентоспроможності

та якості послуг. Деталізація можливостей цифрових технологій для реалізації запропонованого механізму наведена в табл. 1.

Таблиця 1

Цифрові технології підтримки процесів дегінізації економіки

Технологія	Характеристика	Орієнтованість на виконання функції
Програмний інтерфейс (Omni-channel, application programming interface.)	Інтеграція в єдине середовище різних онлайн і офлайн каналів комунікацій, програмного забезпечення, форматів даних	Для забезпечення взаємодії суб'єктів інституційної інфраструктури в системі економічних відносин, здійснення економічних операцій
Цифрові помічники (Virtual Digital Assistant, Chatbot)	Автоматизований механізм вирішення простих (рутинних) завдань	Консультаційна допомога (урядова, фінансова, правова тощо)
Великі дані (Big Data)	Фінансова аналітика на основі значних масивів інформації	Для проведення аналізу економічних відносин суб'єктів з метою виявлення та зменшення шахрайських дій
Віддалена ідентифікація (Digital signature)	Дистанційний доступ користувачів до бази через підтвердження особистості (суб'єкта) за допомогою біометричних персональних даних	Для забезпечення надійності, мобільності і оперативності індивідуальної ідентифікації суб'єктів економічних відносин
Блокчейн (Blockchain)	Принцип формування та спосіб зберігання даних з наданням розподіленого доступу до них	Для фіксування будь-яких відносин суб'єктів з метою можливості відстеження всіх референтних маніпуляцій
Штучний інтелект (Artificial Intelligence Technologies, AI)	Комп'ютерна система обробки інформації, з елементами машинного навчання, що дозволяє вибудувати постійно нові алгоритми обробки даних	Для аналізу економічних відносин суб'єктів (кількість, обсяги, час, місце проведення та інші параметри транзакцій) для попередження нелегальних дій (шахрайства)
Інтернет речей (Internet of Things, IoT)	Нові джерела інформації через обчислювальні мережі фізичних об'єктів	Для ідентифікації суб'єктів економічних відносин, визначення їх профілю стосовно здійснення законності операцій, сплати податків тощо
Смарт-контракт (Smart contract)	Підтвердження договірних відносин із самостійним контролем їх якості за комп'ютерним алгоритм в спеціальному програмному середовищі	Для забезпечення дотримання виконання визначених умов економічних відносин між суб'єктами

Джерело: сформовано автором на підставі опрацювання [15, 16, 17, 18].

На нашу думку, достатній потенціал щодо забезпечення зниження рівня тіньової економіки, серед інших (табл.1), має технологія смарт-контрактів на основі блокчейну. Сутність смарт-контракту полягає в тому, що це договір між декількома сторонами з приводу змінення або припинення юридичних прав і обов'язків, в якому частина або всі умови записуються, виконуються або забезпечуються комп'ютерним алгоритмом в спеціальному програмному середовищі [19, с. 3].

Смарт-контракт самостійно визначає виконання умов і відповідно до цього приймає рішення про завершення угоди (видача грошей, акції, нерухомості тощо) або ж накладання на учасників штрафу чи пені, закриття доступ до активів тощо [20]. Створення смарт-контрактів на основі блокчейну полягає в записі умов договору в розподіленому реєстрі, який виключає можливість внесення до нього змін після їх погодження всіма учасниками. Крім того, є можливість верифікації даних, коли кожен учасник договірних відносин може прослідкувати за коректністю та правильністю проведення операцій, при цьому забезпечується мінімізація розкриття даних третім особам [19, с. 4].

Слід відзначити, що перевагами використання смарт-контрактів як інструменту детінізації економіки є: можливість відстеження виконання контракту на всіх етапах; можливість верифікації даних та наявність механізму примусу виконання положень смарт-контракту; високий рівень захищеності сторін угоди одна від одної, тому що умови контракту записуються та зберігаються в розподіленій мережі, що унеможливує внесення змін до його умов без погодження іншої сторони [19].

На сьогодні найзручнішим для розробки смарт-контрактів різних рівнів складності є блокчейн Ethereum (ETH), у якого є всі необхідні інструменти для цього. З моменту створення Ethereum кількість транзакцій на платформі постійно зростає (з 10 до 115 млн дол. США протягом 2015–2018 років) [21]. Щодо угод за смарт-контрактами, то зараз їх обсяг перевищує 1,5 млн дол. США [22]. Також Ethereum дає можливість проведення ICO (первинне розміщення монет) з використанням смарт-контракту на основі внутрішніх цифрових токенів ETH для залучення потенційних інвесторів. При цьому вказаний смарт-контракт зараховує ці токени від емітента на рахунок відповідного інвестора [19]. За 2018 рік за допомогою ICO на платформі Ethereum було зібрано більше 5 млн дол. США [23]

Слід відзначити, що впровадження та поширення цифрових технологій в Україні потребує значного фінансування, тому позитивною є тенденція збільшення зацікавленості в цьому вітчизняних

інвесторів. Зокрема згідно з даними Української асоціації венчурного та приватного капіталу (UVCA) обсяги венчурного капіталу вкладеного, наприклад, в онлайн сервіси збільшуються швидкими темпами (з 9,1 до 55,4 млн дол. США за 2013–2018 роки) [24].

Також свідченням поширення цифрових технологій можна вважати динамічне зростання обсягів безготівкових розрахунків і платіжних сервісів. Так, за даними Національного банку України протягом 2017–2018 рр. обсяг операцій за платіжними картками збільшилися на 35,4% та склав майже 2 877 млрд грн., а кількість безготівкових операцій зросла майже на 33,0% і склала 3,1 млрд шт. (1 297 млрд грн) [25].

Провівши аналіз можливостей цифрових технологій, можемо поставити закономірне питання визначення їх впливу на економічне зростання та деактивацію тіньової економіки. Для цього здійснимо моделювання за допомогою виробничої функції Кобба-Дугласа. Для побудови моделей обрано офіційні дані Національного банку за 2002–2018 рр. стосовно безготівкових розрахунків.

Зміну обсягів безготівкових розрахунків на обсяги ВВП за мінусом тіньового сектора економіки в довгостроковому періоді 2002–2018 рр. відображає модель:

$$Y = 1971,754 * X1^{0,24} * X2^{0,32}, \quad (1)$$

де $X1$ – кількість платіжних карток, тис. шт.; $X2$ – безготівкові операції, млн грн.

Згідно з табл. 2 про адекватність та статистичну значущість моделі (1) свідчить коефіцієнт детермінації ($R^2=0,98$), значення нормованого R -квадрату ($R^2_{adj}=0,98$), значущий F -критерій, а параметри моделі є статистично значущими на 1% рівнях значущості.

Економічний зміст полягає в тому, що при збільшення обсягів безготівкових розрахунків на 1% призведе до зростання обсягу ВВП за мінусом тіньового сектора економіки на 0,32%. Спостерігається також прямий вплив зростання платіжних карток відповідно на 0,24%.

Зміну обсягів ВВП за мінусом тіньового сектора економіки залежно від збільшення обсягів безготівкових розрахунків в короткостроковому періоді 2013–2018 рр. відображає модель:

$$Y = 8105701 * X1^{0,51} * X2^{-0,8}, \quad (2)$$

де $X1$ – безготівкові операції, млн грн; $X2$ – кількість платіжних карток, тис. шт.

Таблиця 2

**Економетричні характеристики моделі впливу безготівкових
розрахунків
на економічне зростання (довгостроковий період 2002–2018 рр.)**

<i>Регресійна статистика</i>	
Множинний R	0,989215
R-квадрат	0,978547
Нормований R-квадрат	0,975482
Стандартна помилка	0,137304
Спостереження	17

<i>Дисперсійний аналіз</i>					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимість F</i>
Регресія	2	12,0389	6,01945	319,2949	2,09E-12
Залишок	14	0,263932	0,018852		
Всього	16	12,30283			

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна похибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значення</i>	<i>Нижнє 95%</i>	<i>Верхнє 95%</i>	<i>Нижнє 95,0%</i>	<i>Верхнє 95,0%</i>
Y-перегин	7,59	0,46	16,599	1,32E-10	6,6	8,57	6,6	8,57
X 1	0,24	0,06	4,165	0,000953	0,12	0,36	0,12	0,36
X 2	0,32	0,02	15,372	3,68E-10	0,27	0,36	0,27	0,36

Про адекватність та статистичну значущість моделі (2) свідчать коефіцієнт детермінації ($R^2=0,94$), значення нормованого R-квадрата ($R^2_{adj}=0,91$), значущий F-критерій, а параметр моделі, який характеризує рівень безготівкових розрахунків є статистично значущим на 5% рівні значущості (табл. 3).

Економічний зміст моделі (2) вказує на те, що зростання обсягу ВВП за мінусом тіньового сектора економіки повною мірою залежить від збільшення обсягів безготівкових розрахунків (зростання 1% приведе до збільшення на 0,51%). Натомість зростання платіжних карток в короткостроковому періоді зменшує економічне зростання на 0,8%, що можна пояснити, з одного боку, досягненням граничних значень насиченості ринку платіжних карток, а з іншого – підвищенням рівня використання та складністю фінансового моніторингу незаконних операцій за їх участю.

Таблиця 3

**Економетричні характеристики моделі впливу безготівкових
розрахунків на економічне зростання
(в короткостроковому періоді 2013–2018 рр.)**

<i>Регресійна статистика</i>	
Множинний R	0,971784896
R-квадрат	0,944365883
Нормований R-квадрат	0,907276472
Стандартна помилка	0,124084766
Спостереження	6

<i>Дисперсійний аналіз</i>					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимість F</i>
Регресія	2	0,784074	0,392037	25,46187	0,013122
Залишок	3	0,046191	0,015397		
Всього	5	0,830266			

Побудовані моделі показують зростання обсягу ВВП за мінусом тіньового сектора економіки, що свідчить про потенційне зменшення останнього як на довгостроковому, так і в короткостроковому періодах.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дало змогу сформулювати низку висновків теоретико-методичного та практичного характеру, котрі забезпечили досягнення поставленої мети.

Теоретичне узагальнення наукової літератури стосовно економічного змісту та визначення характеристичних ознак сутності дозволило сформулювати авторське тлумачення поняття «тіньова економіка», яке на відміну від існуючих підкреслює неоднозначність ролі цифрових технологій, які можуть стати як інструментом здійснення незаконних операцій, так і деактивації тіньової економіки. Також підкреслено важливість соціальної ефективності економіки та безпеку втрати можливостей прискорення економічного розвитку, збереження та зміцнення потенціалу трудових ресурсів, підвищення конкурентоспроможності та якості послуг.

Для вирішення проблеми тінізації економіки запропоновано структурну модель механізму її деактивації за інституційно-інформаційним підходом, що базується на принципах системно-синергетичного підходу та розвитку в умовах цифрової модернізації

економіки, а також інституційній інфраструктурі, функціональні можливості якого визначить упровадження цифрової платформи, цифрових та поведінкових технологій взаємодії суб'єктів економічних відносин, а його дієвість і результативність підтвердять цифрові дивіденди, синергетичний ефект яких також буде сприяти деактивації тіньової економіки. Запропонований механізм забезпечить побудову і удосконалення організаційно-правової інфраструктури через постійний моніторинг, аналіз та контроль якості економічних відносин. Деталізація можливостей цифрових технологій для реалізації запропонованого механізму підтверджує достатність їх потенціалу у боротбі з високим рівнем тіньової економіки.

Серед запропонованих цифрових технологій підтримки процесів детінізації економіки обґрунтовано використання смарт-контрактів, як ефективного інструменту забезпечення прозорих і контрольованих економічних відносин суб'єктів господарювання. Переваги та динамічне зростання, збільшення зацікавленості інвесторів у фінансуванні впровадження та поширення цифрових технологій в Україні відкриває нові можливості їх застосування у всіх сферах життєдіяльності, у тому числі деактивації тіньової економіки. Це підтверджено результатами моделювання стосовно впливу цифрових технологій на прикладі безготівкових розрахунків на економічне зростання, тобто потенційну можливість зменшення тіньового сектора економіки (в короткостроковому та довгостроковому періодах).

Разом з цим, враховуючи біполярність використання цифрових технологій та можливість появи нових ризиків, їх подальше поширення потребує вирішення таких завдань: зміни нормативно-правового регулювання повинні мати випереджальний характер з використанням підходу «регуляторної пісочниці»; набуття сучасними платіжними системами і засобами надійності у протидії стосовно виведення капіталу та інвестування сегментів тіньової економіки; підвищення дієвості та результативності системи фінансового моніторингу за рахунок технологій штучного інтелекту та аналітики великих даних для типологізації протиправної економічної діяльності та виявлення поведінкових профілів суб'єктів економічних відносин, які беруть в них участь.

Подальші дослідження будуть полягати в прогнозуванні ризиків тіньової економіки в умовах поширення криптовалют та інших цифрових активів, а також цифрової модернізації економіки (галузевий аспект).

Список використаної літератури

1. Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? IMF Working paper [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.imf.org/~media/Files/Publications/WP/2018/wp1817.ashx>
2. Офіційний сайт The Global Economy [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.theglobaleconomy.com/>
3. Ламанова Т. Тіньова економіка – визначення, структура, методи оцінки / Т. Ламанова // Економіка, фінанси, право. – 2000. – № 3. – С. 22–26.
4. Солодовникова І.І. (Мазур І.І.). Тенденції тинізації української економіки та шляхи її детинізації / І.І. Солодовникова // Теорії мікромакроекономіки: зб. наук. праць МОН України. – К. : Академія муніципального управління, 2003. – Вип. 12. – С. 29–38.
5. Варналій З.С. Теоретичні засади детинізації економіки України / З.С. Варналій // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2014. – № 1. – С. 46–53.
6. Подмазко А.М. Влияние теневой экономики на угрозы экономической безопасности страны / А.М. Подмазко // Экономика: реалии времени. – Одесса: Одесский национальный политехнический университет, 2014. – 4 (14). – С. 142–151.
7. Турчинов В.О. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження / В.О.Турчинов. – К. : АртЕк, 1995. – 300 с.
8. Leeuw F. An Lidirect Nechnique for the underground Economy / F. Leeuw // Suw. Current Business. – 1985. – Vol. 65. – № 4.
9. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / за ред. З.С. Варналія. – К. : НІСД, 2006. – 576 с.
10. Предборский В.А. Теория теневой экономики в системе современных экономических наук / В.А. Предборский, В.П. Кунцевич // Экономика и управление. – 2013. – № 2 (34). – С. 9–13.
11. Баранов С.О. Державне регулювання детинізації національної економіки: організаційно-правовий аспект: дис. ... канд. екон. наук: 25.00.02 / Баранов Сергій Олександрович. – Київ, 2018. – 243 с.
12. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>
13. Огляд Цифрові дивіденди Всесвітній банк, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://documents.worldbank.org/curated/en/224721467988878739/pdf/102724-WDR-WDR2016Overview-RUSSIAN-WebRes-Box-394840B-OUO-9.pdf>

14. Перспективы получения цифровых дивидендов в евразийском экономическом союзе. всемирный банк, 2017 [Электронный ресурс]. – Режим

доступу: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/dmi/workgroup/Documents/2016-10-27/Navas-Sabater%20J._WB%20Digital%20Dividends%20for%20EAEU-Digital%20Agenda.pdf

15. Дистанційна ідентифікація ЦБ Російської Федерації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.cbr.ru/fintech/remote_authentication/

16. Дугінець Г.В. Концепція «інтернет речей» у глобальному виробництві: досвід для України / Г.В. Дугінець // Економіка і регіон. – 2018. – №1 (68). – С. 127–133.

17. Морхат П.М. Смарт-контракты и искусственный интеллект: гражданско-правовой взгляд [Электронный ресурс] / П.М. Морхат. – Режим доступу: http://e-notabene.ru/lr/article_26124.html#8

18. Баловсяк Н. Blockchain проти фейків: як нова технологія дозволить побороти брехню в інтернеті [Електронний ресурс] / Н. Баловсяк. – Режим доступу: <https://www.stopfake.org/blockchain-protiv-fejkov-kak-novaya-tehnologiya-pozvolit-poborot-lozh-v-internete/>

19. Аналітичний оляд по темі «смарт-контракты» Центральний банк Російської Федерації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.cbr.ru/Content/Document/File/47862/SmartKontrakt_18-10.pdf

20. Корж І. Смарт контракты як інноваційний правовий інструмент [Електронний ресурс] / І. Корж. – Режим доступу: <https://www.businesslaw.org.ua/smatr-contracts-as-a-legal-innovative-tool/>

21. В декабрі 2018 в мережі Ethereum зафіксовано піковий обсяг транзакцій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://forklog.com/v-dekabre-2018-v-seti-ethereum-zafiksirovan-pikovyj-obem-tranzaktsij/>

22. Etherscan [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://etherscan.io/accounts/c/2>

23. Резерви Ethereum на рахунках ICO-проектів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://blog.bitmex.com/ru_ru-ethereum-holdings-in-the-ico-treasury-accounts/

24. Офіційний сайт Української асоціації венчурного та приватного капіталу проектів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uvca.eu/ua>

25. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua>

ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Робота присвячена з'ясуванню проблем економічної безпеки на підставі «гібридної війни» на основі теоретичних досліджень, а також здійсненню аналізу показників економічної безпеки як неодмінної та найважливішої складової національної безпеки України.

Ключові слова: економічна безпека України, показники економічної безпеки, «гібридна війна».

Вступ. Розвиток економічної безпеки, що проводиться в даний час у вітчизняному національному господарстві актуалізує серед інших проблему економічної безпеки регіонів та держави в цілому. Дана проблема – це одна зі складових комплексу завдань національної безпеки держави. Її важливість обумовлена тим фактом, що експансивний характер нового тисячоліття буде нести економічний розвиток не тільки у зв'язку з причинами свого виникнення, але і за своїми методами.

За останні роки національна економічна безпека інтегрується в економічну безпеку підприємств. Чим більший буде рівень її забезпечення, тим більшим буде конкурентоспроможність, інвестиційна привабливість та сучасний розвиток економіки країни, зайнятість населення та якість життя. Адже міцного і максимально рентабельного функціонування підприємств можливо добитися шляхом запобігання ризиків негативного впливу на нього. З урахуванням цього забезпечення економічної безпеки на сьогодні є найбільш важливою проблемою і потребує вирішення цілої низки науково важливих і практично значущих питань.

Актуальність даного дослідження зумовлена тим, що явище фінансової та політичної кризи на фоні війни не дозволяє забезпечити певну безпеку економіки держави на належному рівні.

З метою забезпечення безпеки в економічній галузі у країні розробляються і впроваджуються в життя відповідні програми економічного розвитку держави та окремих її регіонів, здійснюються процеси реформування системи органів влади, покликаних надавати належний рівень економічної безпеки держави з метою усунення дублювання повноважень між кількома компетентними суб'єктами в цій частині науки. Незважаючи на це, залишається невирішеним головне питання у сфері забезпечення економічної безпеки:

відсутність законодавчої дефініції цього поняття, що, у свою чергу, призводить до неоднозначного тлумачення терміна і стає перешкодою до ефективного виконання державних заходів щодо надання належного ступеня економічної безпеки України.

Вивченням і аналізом забезпечення економічної безпеки займалися такі дослідники, як А. Рудницький, Н. Цейковець, О. Резнік, Ю. Заяц.

М. Пендюра звертає увагу на те, що економічна безпека держави є не тільки однією з найвагоміших компонентів цілісної системи національної безпеки як комплексу захисту національних інтересів, а є вирішальною умовою дотримання і реалізації національних інтересів.[1]

Ще один із представників вітчизняних економістів О. Власюк для дефініції економічної безпеки застосував науковий підхід, зазначивши, що економічна безпека має аналізуватися як складна багатоструктурна наука, яка, за аналогією з безпекою екологічних, біологічних, технічних систем тощо, є наукою про безпеку (точніше – «життєздатність») соціально-економічних 6 систем різних рівнів ієрархії (особа, домашнє господарство, галузь, регіон, сектор економіки, національна економіка, світове господарство) [2].

Міністерство економіки України своїм наказом «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» визначило економічну безпеку як стан національної економіки, який дає змогу зберігати рівновагу до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатну задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави.[3]

На думку С. Пирожкова, «економічна безпека – це сукупність умов, за яких країни зберігають свої економічні інтереси; задовольняють у довгостроковому періоді потреби суспільства і держави; генерують інноваційні зрушення в економіці з метою забезпечення стабільного економічного розвитку; протистоять зовнішнім економічним загрозам та повністю використовують національні конкурентні переваги у міжнародному поділі праці» [4].

Незважаючи на те, що економічна безпека розглядалася багатьма вченими, дослідження її природи не припиняється і не втрачає актуальності.

Мета: Метою дослідження є з'ясування проблем економічної безпеки на підставі «гібридної війни» на основі теоретичних досліджень, а також здійснення аналізу показників економічної безпеки як неодмінної та найважливішої складової національної безпеки України.

Основною необхідністю еволюції суспільства і розвитку демократичної держави виступає потреба в безпеці, в захисті від небажаних зовнішніх впливів і всебічних внутрішніх загроз.

Тривожні тенденції погіршення соціально-економічної ситуації надзвичайно актуалізували питання щодо розробки та здійснення стратегії забезпечення економічної безпеки України. Зараз це завдання – один з найважливіших національних пріоритетів, вимагає посиленої уваги з боку владних структур, політичних партій, науковців та громадськості. Економічна безпека гарантує державну незалежність у країні; умовою її прогресивного економічного розвитку і зростання добробуту громадян. Політика економічної безпеки стане чинною, тільки якщо буде бездоганно визначені її стратегія і тактика.

Згідно з основним законом країни поряд із захистом суверенітету і підтриманням територіальної цілісності, головними функціями нашої держави виступають забезпечення економічної та інформаційної безпеки. Зазначене положення Конституції України свідчить про важливість розуміння сутності економічної безпеки, без якого неможливе ефективне виконання завдань щодо її забезпечення [5].

Економічна безпека країни являє собою дослідження національних економічних інтересів і загроз економічній безпеці держави, здатності її до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз, а також здатності національної економіки зберігати та поновлювати процес суспільного відтворення і достатній оборонний потенціал у кризових ситуаціях [6].

Економічна безпека в сучасному поданні через різноманітність й масштабність прояву загрозливих чинників для України найбільш повно і системно характеризується двома компонентами, які домінують:

- можливість національної економіки забезпечувати свій вільний, незалежний розвиток і утримувати стабільність граничного суспільства і його інститутів, а також необхідний і достатній оборонний потенціал країни при всіляких несприятливих умовах і варіанти розвитку подій;

- здатність української держави та її економіки забезпечувати захист національних економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз, реалізовувати адекватні заходи щодо запобігання їм і парирування в інтересах збереження тенденцій стабілізації соціально-економічного розвитку та сталого зростання економіки.[7]

Загрози економічній безпеці – явища і процеси, що роблять негативний вплив на економіку країни, що ущемлюють економічні інтереси особистості, суспільства і держави. Причини виникнення і

розвитку кризових ситуацій в країні, що становлять загрозу для економічної безпеки України, структуровані і досить системно описані.

На даний момент в Україні головною загрозою безпеки економіки є «гібридна війна». Гібридна війна – війна з поєднанням в застосуванні конвенційної зброї, партизанської війни, тероризму та злочинної поведінки з метою досягнення певних політичних цілей, основним інструментом якої є створення державою-агресором в державі, обраній для агресії, внутрішніх суперечок та конфліктів з подальшим їх використанням для досягнення політичних цілей агресії, які звичайно досягаються звичайною війною. Експерти називають гібридну війну типом конфлікту, який все частіше буде застосовуватися у 21 столітті.[8]

З вищепереліченого нами на рис. 1 наведено територіальні зміни економічних процесів України за 2008–2018рр.

Рис.1. Зміни економічних процесів України за 2008–2018рр.
Складено автором за даними [9]

Як бачимо з рис. 1, є адміністративні зміни та зміни в забезпеченні економічної безпеки по регіонах.

Також виділяють такі загрози економічній безпеці України, як: деградація і виснаження природно-ресурсного потенціалу; руйнування

виробничо-технічного потенціалу; дестабілізація фінансової бази країни; зниження трудового та інтелектуального потенціалу; неадекватність нормативно-законодавчої бази; зниження управлінської та виконавчої дисципліни; порушення міжрегіональних фінансових потоків; втрати ринків або положення на них порушення в системі транспортно-комунікативного та інфраструктурного забезпечення; погіршення економічного стану навколишнього середовища; зниження рівня життя населення; зростання безробіття та ослаблення трудової мотивації; криміналізація суспільства та економічної діяльності; загострення міжетнічних, міжконфесійної та інших подібних суперечань.

Розлад нерозривності економічного комплексу України у зв'язку з військовою агресією є цілковитою загрозою економічній безпеці держави, що робить складнішим реалізувати внутрішньогосподарські коопераційні зв'язки та зовнішньоекономічну діяльність, що стає причиною до методичного виснаження економічної бази України.

Україна крок за кроком урізноманітнює свої торговельно-економічні зв'язки з країнами Європи. Водночас у нашій державі не раціонально використовується нагода щодо накладання санкцій на суб'єкти економічної діяльності Росії. Лише через рік після анексії Криму і Севастополя Україна приєдналася до запроваджених у зв'язку з цим міжнародних санкцій проти країни-агресора. РФ володіє значним потенціалом (у т. ч. економічним) для підтримки дестабілізації ситуації на Донбасі та ескалації конфлікту проти України. Але тільки економічних важелів подолання агресії РФ може виявитися недостатньо, на що вказують провідні міжнародні експерти, однак здійснювати їх потрібно у повному обсязі. Зокрема потребує гармонізації із санкціями, прийнятими США та ЄС, співробітництво України з Кримом, необхідна активна і системна робота щодо отримання Україною компенсації за втрати від російської агресії. Для підвищення економічної безпеки України, протидії військовій агресії та економічного стримування РФ мають бути посилені заходи щодо: відшкодування експропрійованої власності України, її фізичних та юридичних осіб; забезпечення симетричних відповідей у випадках майнових втрат і створення перешкод економічному розвитку; запобігання несанкціонованій економічній діяльності на території України з боку псевдосуверенних утворень, боротьба з контрабандними потоками тощо.

Необхідною складовою програмних документів економічного розвитку України повинні стати заходи щодо забезпечення економічної безпеки держави, орієнтовані на запобігання загроз, які

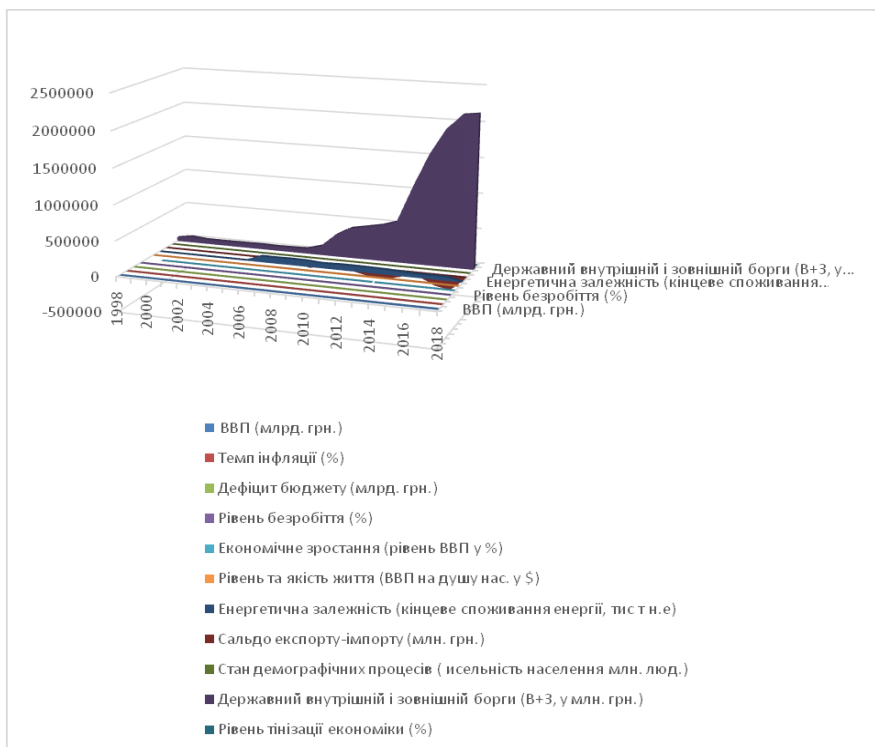
генеруються з боку РФ. Державні органи повинні розуміти характер чинних загроз економічній дестабілізації України та забезпечувати їм адекватну відповідь. Йдеться, зокрема, про блокування участі російського капіталу у підприємствах з монопольним становищем, диверсифікацію, аж до повного припинення співробітництва з Росією на військових підприємствах або інших стратегічно важливих об'єктах, що вимагає відповідного моніторингу. При цьому короткостроковими пріоритетами є формування пакета власних санкцій проти агресії РФ, обмеження контрабандних потоків та консервація економічної діяльності на окупованих територіях. Розвиток та диверсифікація міжнародного співробітництва в контексті обмеження російського впливу, а також орієнтація на внутрішні можливості, посилює ефективність стримування РФ. Двосторонні українсько-російські економічні взаємовідносини мають бути переосмислені та підпорядковані економічному стримуванню агресії.

Для ефективної протидії загрозам, створення умов безпеки і стабільності підприємства необхідно створити систему комплексного захисту і забезпечити її функціонування. Існує безліч факторів появи загроз економічній безпеці, тому необхідно своєчасно виявляти їх і приймати правильні рішення щодо їх усунення, інакше для підприємства можуть бути непоправні наслідки. Економічна безпека вимагає постійного нагляду, тому на підприємстві повинен бути спеціальний відділ, який буде займатися даними проблемами. До подальших досліджень у цій сфері відносимо: освоєння й аналіз загроз в окремих сферах економічної діяльності; поділ загроз економічної безпеки підприємства на функціональні складові, розробка механізму впровадження системи безпеки на підприємствах з урахуванням галузевої та інших особливостей конкретних підприємств.

Проблеми економічної безпеки України зображено на рис. 2. Розрахункові дані наведено у додатку А.

Ситуація в економіці поетапно погіршується з кожними роком. Першим значним кроком до спаду стала світова фінансова криза 2008–2009 років. Тоді ВВП України значно скоротився, а частка тіньової економіки зросла. Також у той період почався значний вплив капіталу та інвестицій. Наступні п'ять років були періодом зростання економіки, хоча й незначним.

Рис. 2. Діаграма показників економічної безпеки України за 1998–2018 рр.
Складено автором за даними [9]

З 2014 року загальний економічний стан країни погіршився у зв’язку з політико-фінансовою кризою, анексією Криму та війною на Донбасі. У періоді з 2014 до 2015 рр. ВВП України був у стагнації та дефіциті, але вже з 2016 та кожним наступним роком поступово зростає.

На нашу думку, для того, щоб розвивати й зміцнювати економічну безпеку, необхідно виконати такі важливі заходи:

1. Поступове викорінення корупції, адже це – найголовніший ворог для країни.

2. Вирішення кризи, яку спричинила війна, шляхом раціональних переговорів (в процесі раціональних переговорів, предметом і основою яких стають базові інтереси сторін, проблема та інтереси відокремлюються від особистих відносин, що дозволяє на основі об'єктивних критеріїв спільно розробляти різні варіанти рішення і визначати найбільш вигідні для всіх. Такі переговори передбачають спільний пошук, який не потребує попередньої довіри сторін одна до одної, бо вона формується в результаті взаємного контролю в рамках спільної роботи).

3. Прискорення темпу зростання ВВП методом залучення інвесторів та підйому виробництва національного продукту.

4. Посилення економіко-політичних зв'язків з різними країнами НАТО та ЄС.

Найважливішою умовою досягнення економічної безпеки країни є створення ефективних інститутів і механізмів стабільного розвитку економіки і підвищення купівельної спроможності громадян.

Для підвищення ефективності економічної безпеки країни держава повинна, перш за все, вдосконалити її нормативно-правову базу. У рамках вдосконалення нормативно-правової бази необхідно прийняти закони про приватні служби безпеки, про захист комерційної таємниці тощо.

Таким чином, однією з умов досягнення сталого розвитку країни є забезпечення економічної безпеки, тому перед Україною постала проблема створення інститутів і механізмів забезпечення її економічної безпеки. Як показує світовий досвід, високий рівень економічної безпеки є гарантією незалежності країни, що визначає передумови сталого розвитку економіки та суспільства [10].

Список використаної літератури

1. Пендюра М.М. Національна безпека України в контексті сучасних європейських геополітичних трансформацій: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / М.М. Пендюра. – Київ, 2005. – 212 с.

2. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку. Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при РНБО України / О.С. Власюк. – Київ, 2012. – 48 с.

3. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 №1277. URL: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.html (дата звернення: 21.03.2019)

4. Пирожков С.І. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки / С.І. Пирожков. –К.: НІПМБ, 2003. 42 с.
5. Конституція України : офіц. текст.– Київ : КМ, 2013. 96 с.
6. Економічна безпека держави. – URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 20.03.2019)
7. Заяц Ю.О. Особливості та загрози забезпечення економічної безпеки України / Ю.О. Заяц. – URL: <http://ekonomika.snauka.ru/2016/03/11078> (дата звернення: 21.03.2019)
8. Гібридна війна. – URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 20.03.2019)
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – URL:<http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 21.03.2019)
- 10.Талайло Е.А. Особенности и угрозы обеспечения экономической безопасности на современном этапе Украины / Е.А. Талайло, А.И. Литвинов – URL: <http://5rik.ru/na5/1151.php> (дата звернення: 21.03.2019)

Додаток А

Таблиця А.1. Показники економічної безпеки України за 1998-2008 рр.

Показник	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
ВВП (млрд грн)	106,103	134,904	175,888	211,175	234,138	277,355	357,544	457,325	565,018	751,106	990,189
Темп інфляції (%)	120	119,2	125,8	106,1	99,4	108,2	112,3	110,3	111,6	116,6	122,3
Дефіцит бюджету (млрд. грн)	-2,3	-1,9	1	-0,6	1,6	-0,5	-11,0	-7,8	-3,7	-7,7	-12,5
Рівень безробіття (%)	-	-	12,4	11,7	10,3	9,7	9,2	7,8	7,4	6,9	6,9
Економічне зростання (рівень ВВП, %)	-1,8	-0,2	6	9,2	5,3	9,5	11,8	3	7,6	8,2	2,2
Рівень та якість життя (ВВП на душу нас., \$)	835,26	635,77	635,71	780,74	879,48	1048,52	1367,35	1828,72	2303,02	3068,61	3891,04
Енергетична залежність (кінцеве споживання енергії, тис. т.н.е.)	-	-	-	-	-	-	-	83405	82345	85955	83283
Сальдо експорту-імпорту (млн грн)	-	-	-	-	-	-	-	3697	-15495	-41168	-75729
Стан демографічних процесів (чисельність населення млн люд.)	50,4	49,4	48,9	48,5	48,5	48	47,6	47,3	46,9	46,6	46,4
Державний внутрішній і зовнішній борги (В+З, млн грн)	53850	83930	64215	63291	64468	66132	67682	63144	66113	71293	130689
Рівень ліквідації економіки (%)	-	-	28,3	27,2	26,7	28,4	29,4	32,1	32,2	31,4	32,6

Таблиця А.1. Показники економічної безпеки України за 2009–2018 рр.

Показник	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ВВП (млрд грн)	947,042	1079,346	1299,991	1404,669	1465,198	1586,915	1988,544	2383,182	2908,233	3340,87
Темп інфляції (%)	112,3	109,1	104,6	99,8	100,5	124,9	143,3	112,4	113,7	109,8
Дефіцит бюджету (млрд грн)	-35,5	-64,2	-23,6	-53,4	-64,7	-78,1	-45,2	-70,1	-47,8	-59,2
Рівень безробіття (%)	9,6	8,8	8,6	8,1	7,7	9,7	9,5	9,7	9,9	9
Економічне зростання (рівень ВВП, %)	-15,1	4,2	5,4	2,4	-0,3	-6,6	-9,8	2,4	2,5	3,5
Рівень та якість життя (ВВП на душу нас., \$)	2545,04	2965,14	3569,76	3855,42	4029,72	3104,66	2124,66	2185,73	2639,82	2820
Енергетична залежність (кінцеве споживання енергії, тис. т.н.с.)	67555	74004	75852	73107	69557	61460	50831	51649	50086	-
Сальдо експорту-імпорту (млн грн)	-15296	-31579	-71075	-118047	-123763	-64012	-39475	-148502	-188519	-
Стан демографічних процесів (чисельність населення млн люд.)	46,1	46	45,8	45,6	45,5	45,4	42,9	42,7	42,6	42,4
Державний внутрішній і зовнішній борги (В+З, млн грн)	316884,6	432235,4	473121,6	515510,6	584114,1	1100564	572180,2	929758,7	141674,4	168627,1
Рівень тінізації економіки (%)	34	35,1	32,4	35,1	34,5	33,4	36,3	31	29	33

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: ЕТАПИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

У статті здійснено аналіз щодо визначення шляхів забезпечення належного стану економічної безпеки України. Визначені сучасні виклики та загрози економічній безпеці України, які створюються як зовнішніми, так і внутрішніми факторами.

Ключові слова: економічна безпека України, виклики та загрози економічній безпеці.

Вступ. Проблеми зовнішнього характеру держави, фінансова залежність від інших країн, численні внутрішні проблеми стають основними чинниками зниження національної, а зокрема економічної безпеки України. Тому необхідною умовою стабільного розвитку країни, особливо в теперішньому становищі нашої держави, стає визначення структури економічної безпеки, актуальних загроз і шляхів найефективнішого її забезпечення.

Зміни в національній економіці останнім часом мають негативний характер. Це є результатом нестабільної політичної ситуації в Україні та неготовності вступати в економічні зв'язки з більш розвинутими країнами. Крім того, актуальність дослідження питань забезпечення економічної безпеки країни посилюється періодичними змінами внутрішніх та зовнішніх чинників розвитку національної економіки.

Аналіз літератури з досліджуваного питання. Вагомий внесок у теоретичне та практичне дослідження проблеми забезпечення економічної безпеки зробили вітчизняні вчені та практики: З.С. Варналій, Г.В. Козаченко, П.В. Мельник, В.П. Пономарьов, Л.Л. Тарангул та ін. У більшості наукових праць загрози економічній безпеці розглядаються недостатньо та не комплексно. Усе більшої актуальності набуває дослідження загроз економічній безпеці України, спричинених різними факторами, що стало визначальним під час вибору теми дослідження.

Мета роботи. Метою наукового дослідження є здійснення ґрунтовного аналізу щодо визначення шляхів забезпечення належного стану економічної безпеки України та окреслення сучасних викликів та загроз (створюваних як зовнішніми, так і внутрішніми факторами) економічній безпеці України.

Виклад результатів дослідження. Економічна безпека країни – важлива складова національної безпеки країни. На сьогоднішній день питання економічної безпеки залишається відкритим. Від його вирішення залежить соціально-економічний добробут громадян,

становлення їхньої самосвідомості, подальша доля України загалом. Відомий російський науковець В. Сенчагов наголосив на тому, що «поняття національної безпеки буде порожнім словом без оцінки життєздатності економіки, її міцності при можливих внутрішніх і зовнішніх загрозах», оскільки вона являє собою одну із життєво важливих сторін діяльності суспільства, держави та особи [1].

Для аналізу економічної системи виділяють такі складові:

- економічна незалежність – здатність суб'єктів економічних відносин самостійно приймати та реалізовувати рішення економічного і політичного характеру;
- національні інтереси – спроможність захищати національні інтереси економіки;
- стійкість та стабільність – змога протидіяти внутрішнім та зовнішнім економічним загрозам;
- самовідтворення та саморозвиток – забезпечення умов, які необхідні для ведення ефективної економічної політики та забезпечення конкурентоспроможності національної економіки серед світових.

Достатній рівень економічної безпеки можна досягнути за допомогою належної єдиної державної політики. Без такої політики неможливо протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам, домогтися виходу з кризи, примусити працювати механізм управління економічною ситуацією, створити ефективні механізми соціального захисту населення.

Об'єктом економічної безпеки є не тільки держава, її економічна система, а й суспільство та особистість. До суб'єктів економічної безпеки України відносять центральні державні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації різних форм власності.

Економічну безпеку держави забезпечує система, яка має велику кількість складових. Розрізняють такі складові: макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технологічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна, продовольча безпека. Виділені складові відповідають за втілення національних економічних інтересів, від реалізації яких залежить світле майбутнє України і добробут громадян. Співробітники Національного інституту стратегічних досліджень виділяють такі:

- створення самостійної, конкурентоспроможної, цілеспрямованої економіки держави;
- здійснення структурної перебудови економіки;

- здійснення державою протекціоністських заходів, спрямованих на підтримку національного товаровиробника;
- збереження та розвиток інтелектуального та науково-технічного потенціалів України;
- створення надійної системи економічної безпеки України, забезпечення можливості самостійного, прогресивного національно-економічного розвитку;
- подолання інфляції;
- створення рівних соціальних та економічних можливостей для всіх громадян України тощо [2].

Також на забезпечення економічної безпеки України впливає ряд факторів.

По-перше, *втрата конкурентних позицій на міжнародному рівні*. Нестабільна економічна та політична ситуація в країні, що зумовлена в основному військово-політичними та економічними важелями тиску Росії на Україну, призводить до занепаду національної економіки та втрати міжнародної конкурентоспроможності країни. Про це свідчать показники ВВП, які наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Валовий внутрішній продукт (у поточних цінах, млн грн)

2010				2011				2012				2013				2014			
I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал
217 074	2550545	300 446	306 281	258 591	310 277	368 488	362 635	292 324	346 005	387 109	379 231	303 753	354 814	398 000	408 631	316 905	382 391	440 476	447 143

2015				2016				2017				2018							
I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал
375 991	456 715	566 997	588 841	455 298	535 701	671 456	722 912	592 523	665 233	834 287	891 839	705 013	810 820	994 850	1 048 023				

Примітка. За даними Державної служби статистики України[3].

Протягом останніх років рівень ВВП майже завжди збільшувався, проте є ряд чинників, які підтверджують нездатність України вести конкурентну боротьбу на світовому рівні, про що свідчить невисоке місце України у міжнародних рейтингах (табл. 2).

Таблиця 2

Місце України у міжнародних рейтингах [4]

Назва рейтингу	Місце України у міжнародних рейтингах						
	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2016-2017
Індекс глобальної конкурентоспроможності	89	82	73	84	76	79	85
Індекс ведення бізнесу	147	149	152	137	112	96	83
Індекс економічної свободи	162	164	163	161	155	162	166
Індекс інвестиційної діяльності	2,57	3,28	2,18	2,12	1,87	2,57	2,88

По-друге, *низький рівень інвестицій*. Внутрішні та зовнішні інвестори недостатньо активні. Незважаючи на те, що рівень інвестицій має тенденцію до зростання, сьогоднішніх показників недостатньо для створення належних умов для модернізації виробничого потенціалу національної економіки (табл. 3).

Таблиця 3

Капітальні інвестиції (у фактичних цінах, млн грн)

2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
189 060,6	259 932,3	263 727,7	247 891,6	204 061,7	251 154,3	326 163,7	412 812,7

Примітка. За даними Державної служби статистики України[3].

«Позитивні зрушення є. Наприклад, незадоволених інвесткліматом у 2017 році було 58%, зараз їх кількість на 20% зменшилась – це суттєво. Але маємо ще багато над чим працювати. 38% інвесторів досі незадоволені бізнес-кліматом. Бачимо сигнал того, що в країні поступово починають відбуватись зміни, але темпів збавляти не можна. Найбільша причина незадоволення – високий рівень корупції. Про це говорить 46,1% підприємців. На другому місці – відсутність довіри до судової системи (40,6%), на третьому – відсутність земельної

реформи (35,9%)», – прокоментувала виконавчий директор Європейської бізнес-асоціації Анна Дерев'яненко [5].

На сьогоднішній день багато підприємців стверджують, що на бізнес-середовище позитивно вплинули прийняття законів «Про валюту і валютні операції», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», «Про Вищий антикорупційний суд», стабільність гривні, широке застосування електронних сервісів, що сприяє прозорості економіки та її відкритості. Крім цього, надалі спостерігається негативний вплив контрабанди, тиску контролюючих державних органів, конфлікт між Україною та Росією, а також передвиборча кампанія 2019 року.

По-третє, *високий рівень боргового тиску*. Державний борг – одне із найбільш актуальних проблем України. В Україні спостерігається постійне зростання розміру зовнішнього боргу, що зумовлено гострою нестачею власних фінансових ресурсів та нагальною потребою у здійсненні внутрішніх інвестицій, наповнення державного бюджету з метою недопущення його дефіциту, забезпечення розвитку економіки в країні тощо. Світова фінансова криза 2008–2009 рр. призвела до падіння економіки України, зростання дефіциту державного бюджету та погіршення боргової безпеки через активне збільшення державного боргу. Найбільший приріст державного боргу спостерігається у 2014 році, що призвело до скорочення ВВП, зниження золотовалютних резервів, девальвації національної валюти (табл. 4).

Таблиця 4

Державний та гарантований державою борг України з 2010 по 2018 рр. (млн грн) [6]

Рік	Загальний борг	Приріст	Зовнішній борг	Приріст	Внутрішній борг	Приріст
2010	432 235,40		276 745,6		155 489,8	
2011	473 121,6	+ 9.5%	299 413,9	+ 8.2%	173 707,7	+ 11.7%
2012	515 510,6	+ 9.0%	308 999,8	+ 3.2%	206 510,7	+ 18.9%
2013	584 114,1	+ 13.3%	300 025,4	-2.9%	284 088,7	+ 37.6%
2014	1 100 564,0	+ 88.4%	611 697,1	+103.9%	488 866,9	+ 72.1%
2015	1 572 180,2	+ 42.9%	1 042 719,6	+ 70.5%	529 460,6	+ 8.3%
2016	1 929 758,7	+ 22.7%	1 240 028,7	+ 18.9%	689 730,0	+ 30.3%
2017	2 141 674,4	+ 11.0%	1 374 995,5	+ 10.9%	766 678,9	+ 11.2%
2018	2 168 627,1	+ 1.3%	1 397 217,8	+ 1.6%	771 409,3	+ 0.6%

Крім вищезазначеного, на сьогодні для України характерне перевищення граничного рівня співвідношення державного та гарантованого державою боргу та ВВП. При граничних 60% вже у 2015 році цей показник дорівнював 79,2%, в 2017 році – 61,5% [7]. Для зниження цього показника Україні необхідно здійснювати погашення боргу з подовженням термінів, залучити довгострокове фінансування на пільгових умовах, збільшити частку боргу в національній валюті та побудувати тісні взаємовідносини з інвесторами.

По-четверте, *високий рівень інфляції*. Для України характерний рівень інфляції, який наочно проілюстровано в табл. 5.

Таблиця 5

Індекс інфляції в Україні з 2010 по 2018 рр. (значення індексу надаються у відсотках відносно попереднього місяця) [6]

Місяць	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Січень	101,8	101	100,2	100,2	100,2	103,1	100,9	101,1	101,5
Лютий	101,9	100,9	100,2	99,9	100,6	105,3	99,6	101	100,9
Березень	100,9	101,4	100,3	100	102,2	110,8	101	101,8	101,1
Квітень	99,7	101,3	100	100	103,3	114	103,5	100,9	100,8
Травень	99,4	100,8	99,7	100,1	103,8	102,2	100,1	101,3	100
Червень	99,6	100,4	99,7	100	101	100,4	99,8	101,6	100
Липень	99,8	98,7	99,8	99,9	100,4	99	99,9	100,2	99,3
Серпень	101,2	99,6	99,7	99,3	100,8	99,2	99,7	99,9	100
Вересень	102,9	100,1	100,1	100	102,9	102,3	101,8	102	101,9
Жовтень	100,5	100	100	100,4	102,4	98,7	102,8	101,2	101,7
Листопад	100,3	100,1	99,9	100,2	101,9	102	101,8	100,9	101,4
Грудень	100,8	100,2	100,2	100,5	103	100,7	100,9	101	100,8
Всього за рік	109,1	104,6	99,8	100,5	124,9	143,3	112,4	113,7	109,8

Найбільший рівень інфляції за останні дев'ять років спостерігається у 2014–2015 рр., після чого з 2016 р. даний показник зменшується, проте все одно він залишається високим. Така тенденція призводить до ускладнення цінової конкурентоспроможності нашої країни та вирішення проблем соціального захисту та забезпечення населення. Необхідно розробити ефективну цінову політику держави для уникнення бюджетної дестабілізації.

По-п'яте, *низька купівельна спроможність населення*. Купівельна спроможність населення прямо залежить від рівня доходу населення.

Доходи населення прямопропорційно впливають на функціонування і безпеку роздрібною торгівлі. З наведених даних можемо спостерігати стрибкоподібну тенденцію індексів реальної заробітної плати. Причинами зниження індексу можуть служити: високий рівень заборгованості з виплат заробітної плати, прискорення інфляції, низький рівень пропозиції праці на ринку. Причини

підвищення: посилення макроекономічних стабілізаційних процесів, підвищення середньої номінальної і реальної заробітної плати, часткові покращання у галузі зайнятості (табл. 6).

Таблиця 6

Зведена таблиця індексів реальної заробітної плати в Україні за останні роки (%), значення індексу надаються у відсотках відносно попереднього місяця [6]

Місяць	2014	2015	2016	2017	2018
Січень	87	83,3	80,3	91,7	86,6
Лютий	100,7	99,6	105,3	102,3	100,6
Березень	104,1	95,9	106,2	106,8	105,9
Квітень	97,3	90,8	96,1	97,7	100,4
Травень	96,3	99	101,6	101,4	102,9
Червень	103,9	105,8	107,2	105,8	104,8
Липень	97,7	103,1	100,9	99,5	101
Серпень	92,9	96,6	97,1	97	97,9
Вересень	100,3	101	101,2	101,3	98,8
Жовтень	98,5	105,6	97	99,2	100,2
Листопад	98,8	97,3	99,3	100,5	98
Грудень	110	115,2	118,6	116,2	114,5
Всього за рік	86,5	90,1	106,5	118,9	109,7

Викликами, які постали перед економічною безпекою, будуть події, котрі її випробовують, ускладнюють її реалізацію та створюють перешкоди. Тому важливим завданням для держави є побудова потужної системи захисту її економіки, розвиток якої в подальшому буде сприяти процвітанню держави. Ці загрози або виклики умовно можна розділити на зовнішні та внутрішні.

До *внутрішніх факторів забезпечення економічної безпеки України* доцільно віднести такі:

1. Останні декілька років відбувається стрімкий відплив робочої сили, науково-технічного потенціалу. Отже, відбувається занепад економіки України і зміцнення сусідніх держав. Здебільшого виїжджають молоді, талановиті фахівці, які можуть суттєво вплинути на розвиток держави, але після від'їзду перетворюються на дешеву робочу силу.

2. Застарілість матеріально-технічної бази багатьох підприємств. Старе обладнання, застарілі технології виготовлення тощо неабияк позначаються на якості продукції. Вітчизняні підприємства не в змозі,

а інколи не бажають, займатися оновленням матеріально-технічної бази. Це є як загрозою, так і наслідком для національної економіки.

3. Неєфективність державного управління соціально-економічними процесами України. На початку своєї незалежності Україну називали однією з передових країн Європи, адже здійснювався контроль, регулювання, упорядкування соціально-економічних процесів. Наразі держава дещо втратила контроль над ситуацією через численні події у політичному житті країни.

До зовнішніх факторів забезпечення економічної безпеки України доцільно віднести такі:

1. Залежність України від імпорту багатьох видів продукції. Населення частіше звертається до думки, що імпортний товар якісніший та дешевший за вітчизняний аналог. Така тенденція може призвести до зниження конкурентоспроможності окремих галузей навіть на внутрішньому ринку і повної залежності від іноземної продукції.

2. Слаборозвинена транспортна інфраструктура зовнішньоекономічних відносин. Транспортні операції починають і завершують процес реалізації зовнішньоторговельної угоди, тому потребують особливого контролю з боку держави.

3. Дестабілізація світової фінансової системи. Останнім часом можемо спостерігати різкі коливання курсів світових валют, відсоткових ставок та індексів фондових ринків. Тобто загроз може зазнати будь-яка економіка, навіть добре розвинута [8].

Висновки. У результаті дослідження ми визначили, що економічна безпека держави є тим станом захищеності від можливих загроз, що формує економічну незалежність, стабільність та розвиток в довгостроковому періоді, захищає інтереси громадян держави. Як система економічна безпека України складається з ряду складових, за допомогою яких її можна детальніше охарактеризувати.

Оцінюючи стан економічної безпеки України, можна виділити такі особливості: неготовність України до міжнародної конкуренції; недостатній розмір внутрішніх і зовнішніх вкладень; високий рівень боргового тиску; зростання державного боргу як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринку; зростання темпів інфляції; низький рівень доходів населення і, відповідно, купівельна спроможність.

У процесі забезпечення національної економічної безпеки перед державою постають зовнішні та внутрішні загрози (виклики). До таких викликів можна віднести: стрімкі міграційні процеси, нестабільність світової фінансової безпеки, залежність України від імпорту іноземних товарів, застарілість матеріально-технічної бази підприємств,

дерегулювання соціально-економічних процесів тощо. Як наслідок, для правильного забезпечення та протидії загрозам економічної безпеки України доцільно розробити ефективну державну політику, яка займатиметься реструктуризацією економіки і забезпеченням добробуту громадян.

Список використаної літератури

1. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : [монографія] / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М.Ляшенко. – К. : Лібра, 2003. – 280 с.
2. Електронна бібліотека Князева: Економічна безпека України та проблеми її забезпечення. – URL: <http://www.ebk.net.ua/Book/synopsis/ekonomika/part1/003.htm>
3. Державна служба статистики України.– URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Колективне ділове медіа «Бізнес» [Електронний ресурс].– Режим доступу: <https://www.business.ua/news/item/3882-yebarokrashchyla-otsinku-investytsiinoho-klimatu-ukrainy>
5. УАІБ: Аналітичний огляд діяльності публічних ІСІ в Україні (відкриті, інтервальні, закриті) за червень 2018 року. – URL: http://www.uaib.com.ua:88/print/news/weekly_news/267547.html
6. Сушко К.В. Місце України у глобальних економічних рейтингах / К.В. Сушко, О.В. Чернова // Серія: Економіка і суспільство. –2017. – Вип. № 9. – С.110–114.
7. Офіційний сайт міністерства фінансів України. URL: <http://index.minfin.com.ua>
8. Економічна безпека: [навч. посіб.] / З.С. Варналій, П.В. Мельник, Л.Л. Тарангул [та ін.]; за ред. З.С. Варналія. – к.: Знання, 2009. – 647 с.

Анастасія Михайлова

*Харківський гуманітарний університет
«Народна українська академія»*

ІНСТИТУЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ УКРАЇНИ

У статті досліджується вплив інституційних реформ на процеси формування і збереження людського капіталу, а також визначаються особливості впливу чинника освітніх реформ на якість розвитку людського капіталу України.

Ключові слова: *інституційні реформи, людський капітал, освітні реформи, якість розвитку людського капіталу України.*

Вступ. Перспективи розвитку українського суспільства відповідно до моделі соціально орієнтованої ринкової економіки, багато в чому визначаються громадянською культурою, якістю соціального капіталу та людського капіталу.

Постановка проблеми. На сьогодні людський капітал є визначальним чинником забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, економічного та соціального розвитку, тому його збереження в умовах кризи є одним із стратегічних соціальних завдань на всіх рівнях. Кризові явища охопили всі сфери життя України – ми стали свідками соціально-економічної, політичної, військової кризи. Внаслідок цього подолання негативних наслідків сучасної кризи потребуватиме значних ресурсів і досить тривалого часу, а також інтелектуальних зусиль з боку вчених. Недостатня увага до розвитку людського капіталу призводить до значних суспільних витрат, завдає збитків добробуту людей, обмежує можливості сталого зростання та ефективності управління.

Мета нашого дослідження – вивчення впливу інституційних реформ на процеси формування і збереження людського капіталу, а також визначення особливостей впливу чинника освітніх реформ на якість розвитку людського капіталу України.

В Україні на цій ниві успішно працюють В. Антонюк, Л. Безтелесна, В. Близнюк, О. Бородіна, О. Грیشнова, Т. Кір'ян, А. Колот, Т. Костишина, Е. Лібанова, Л. Лісогор, Л. Любохинець, О. Макарова, Д. Мельничук, Л. Михайлова, Г. Міщук, Г. Назарова, О. Новікова, І. Петрова, М. Романюк, У. Садова, М. Семикіна, Л. Семів, С. Тютюнникова, Л. Федулова, А. Циренова, А. Чухно, Л. Шаульська, Л. Шевчук, О. Яременко та ін. Важливі аспекти розвитку людського капіталу досліджують фахівці з близького зарубіжжя, зокрема О. Добринін, С. Дятлов, Р. Капелюшніков, А. Корицький, В. Марцинкевич, Є. Циренова та ін. Питання впливу кризових явищ на людський капітал досліджені в працях вітчизняних та зарубіжних вчених: О. Брінцевої, Л. Гальків, Д. Мельничука, Н. Паралуті, Т. Хаусчідт та ін.

Виклад результатів дослідження. Результати досліджень категорії людського капіталу вельми суперечливі і є наслідками дискусій. У макроекономічному аспекті людський капітал може розглядатися як елемент національного багатства («національний людський капітал»). Внаслідок того, що основні компоненти людського капіталу несуть в собі властивості змішаних суспільних благ, сукупний людський капітал нації функціонує в економічній сфері і за її межами як

суспільно корисний ресурс. Цінність людського капіталу нації є «щось більше», ніж проста сума «вартостей» індивідуальних людських капіталів, оскільки в даному випадку має місце синергетичний ефект і приріст цінності, який виливається в «щось більше» і являє собою приріст соціального капіталу і «морального капіталу» суспільства. Також ряд дослідників вважають досить об'єктивними показниками для оцінки людського капіталу виключно кількісні показники (такі як рівень освіти, досвід роботи в організації на одній і тій же посаді і т.д.). Але саме по собі поняття людського капіталу не є виключно математичною величиною, яку можна розрахувати, використовуючи формулу. Найбільш поширеним інтегральним показником використовуваним для оцінки, є індекс людського розвитку.

Індекс людського розвитку (англ. Human Development Index, HDI) до 2013 року «Індекс розвитку людського потенціалу» – інтегральний показник, що розраховується щорічно для міждержавного порівняння і вимірювання рівня життя, грамотності, освіченості і довголіття як основних характеристик людського потенціалу досліджуваної території. Він є стандартним інструментом при загальному порівнянні рівня життя різних країн і регіонів. Індекс публікується в рамках Програми розвитку ООН в щорічних звітах про розвиток людського потенціалу з 1990 року.

При підрахунку індексу людського розвитку враховуються 3 види показників: очікувана тривалість життя – оцінює довголіття; рівень грамотності населення країни (середня кількість років, витрачених на навчання) та очікувана тривалість навчання; рівень життя [1]

Індекс людського розвитку України та її сусідів (Білорусії, Угорщини, Молдавії, Польщі, Росії, Румунії, Словаччини) наведені на рис. 1, 2.

З рис.1 видно, що індекс людського розвитку України, починаючи з 1996 р., має тенденцію до зростання. Так в 1996 році він склав 0,61, в 2017 р. значення індексу досягло значення 0,751, що є позитивним моментом.

Якщо ж розглядати динаміку індексу людського розвитку країн-сусідів України, то першість тут належить Польщі та Словаччині. Слід зазначити, що серед країн-сусідів індекс людського розвитку нижчий, ніж в Україні за 1990–2017 рр. тільки в Молдові. Звідси випливає висновок про те, що соціальний капітал України в частині людських ресурсів значно менший, ніж у країн-сусідів.

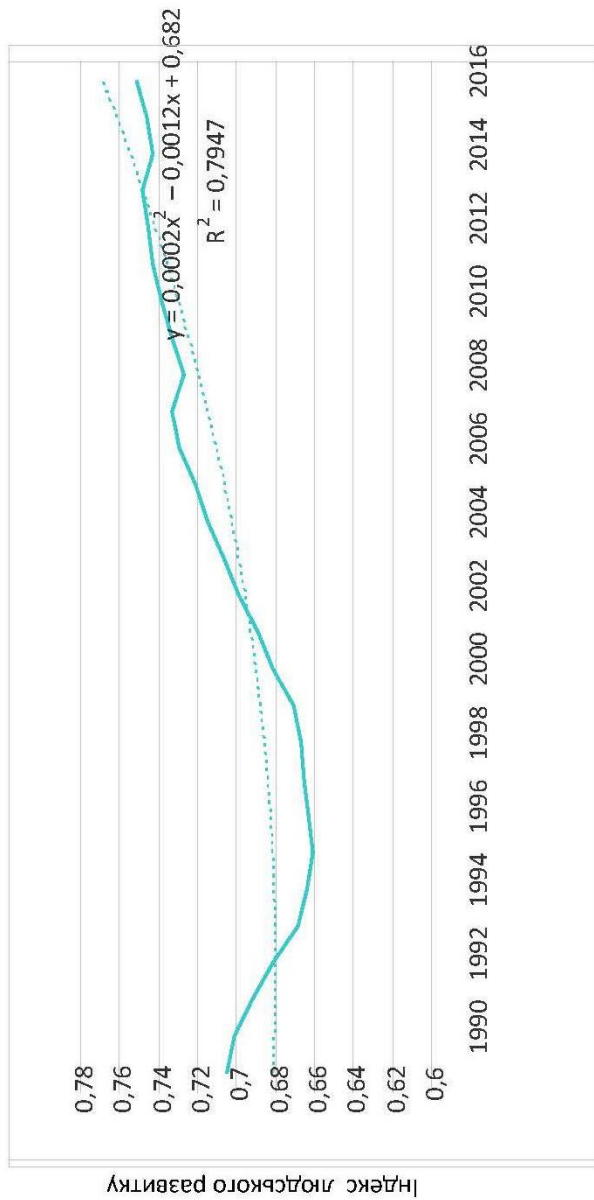
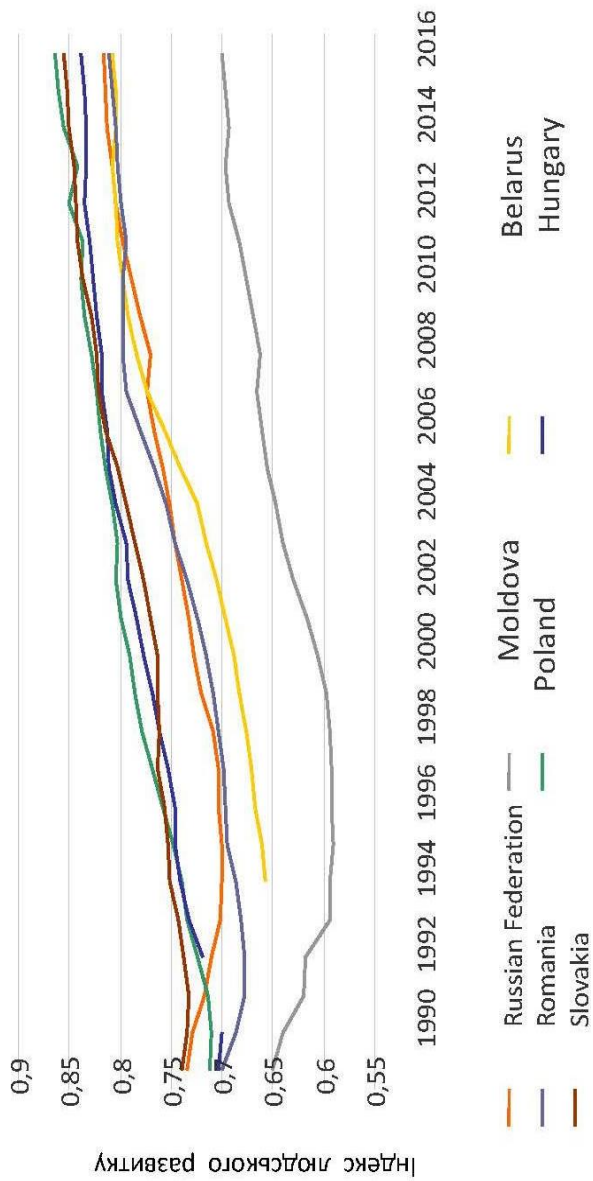

Рис. 1. Динаміка індексу людського розвитку України за 1990–2017 рр.

Рік
 Рис. 2. Динаміка індексу людського розвитку країн-сусідів України за 1990–2017 рр.
 Складено автором на основі [1]

Згідно з даними, наведеними у звіті на форумі в Давосі за 2018 р., ВВП на душу населення в Україні складає \$ 2 906 на рік. При цьому продуктивність праці на одного працюючого – \$ 15 845. Для розвинених економік з якісними статистичними даними розрив не перевищує 1,5–2 рази. У цілому по групі він становить до трьох. Але що означає, коли в Україні цей індекс перевищує цифру п'ять? По суті, це є індикатором частки тіньової економіки в країні. Тобто в продукт праці однієї офіційно працевлаштованої людини входять не тільки гроші, які потім розподіляються між старими і дітьми (за коефіцієнтом залежності), а також непрацездатними громадянами. Замість цього на одного офіційно працюючого припадає 2 людини, яких він утримує в рамках статистики, і ще два – співробітники тіньового сектора.

Тобто аналіз показників ВВП на душу населення і продуктивності праці на одного працівника виводить нас на оцінку частки сірої економіки в 50–60% від ВВП, що, на думку багатьох експертів, відповідає дійсності. За показником розшарування суспільства за багатством Україна набрала 90,1 бал, потрапивши в одну групу за нерівністю багатства з Намібією, Замбією і Лесото (якщо коефіцієнт дорівнює 0, то у всіх все порівну, індекс в 100 означає одноосібне володіння країною однією людиною). Такий результат говорить нам про нерівність в суспільстві – коли більшістю активів володіє обрана група людей – олігархів. Для порівняння, середній показник по світу – близько 70 пунктів [2].

Людський капітал не є ізольованим поняттям – на нього впливає і культура людини, і якість знань індивіда, і внутрішня мотивація. Крім того, якщо в країні відбуваються інституційні зміни, то змінюється вся соціально-політична система, рветься нитка традицій, руйнується звичний уклад життя, змінюються умови культурного і соціального відтворення. Усе це глибоко впливає на людину і людський капітал. Колектив учених Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України під керівництвом Е.М. Лібанової у монографії «Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків» [3] акцентує увагу на тому, що соціальні реалії сьогодення характеризуються підвищеними ризиками, пов'язаними з економічними спадами, демографічною ситуацією, політичними кризами й недосконалістю управлінських рішень. Ці ризики не оминають жодної соціальної групи і впливають на загальний рівень людського розвитку.

Безліч ризиків, пов'язаних з нерівністю в суспільстві, а також ризиків, з якими стикається працююче населення (ризики неадекватної оплати праці, незабезпечення гідних умов праці, її надмірної

інтенсифікації, неформальних відносин зайнятості, неможливості самореалізації, неprestижності окремих професій, втрати трудової мотивації), сприяють посиленню фіктивізаційних процесів в царині людського капіталу [4]. Неясність, двозначність, невизначеність стають тригером зниження довіри соціально економічного розвитку країни та змушує людину змінювати модель поведінки та приймати неоднозначні рішення, в тому числі і модель вимушеної міграції.

Традиційно поважне серед українців ставлення до вищої освіти і практична неможливість отримати прийнятну роботу чи робітничу професію одразу після закінчення школи зумовлюють надмірний попит на «легку» вищу освіту. Такий симбіоз чинників масово продукує неякісний людський потенціал, що за умов корупції при працевлаштуванні перетворюється на фіктивний людський капітал, який сам перетворюється на фактор ризику як для конкретної людини, так і для соціально-економічного розвитку загалом. Під впливом фіктивізаційних процесів втрачаються значні ресурси, як людські, так і фінансові.

Так, наприклад, в Україні бідність дуже часто спіткає осіб достатньо освічених і кваліфікованих, що працюють у режимі повної зайнятості. Ця ситуація пояснюється низькою ціною робочої сили. Заробітна плата більшості працюючих не виконує стимулюючої, мотиваційної та відтворювальної функцій. У цілому по Україні питома вага заробітної плати у доходах населення складає біля 40%, тоді як в окремих регіонах ледь сягає 30%. Середній розмір заробітної плати штатних працівників по Україні у жовтні 2018 р. склав 9218 грн, що у 2,2 раза більше фактичного прожиткового мінімуму у цінах жовтня 2018 р., що розраховується Міністерством соціальної політики для працездатних осіб з урахуванням суми обов'язкових платежів, та у 2,5 раза перевищує розмір мінімальної заробітної плати (3723 грн) [5]. У таких суспільно важливих сферах, як охорона здоров'я та освіта співвідношення заробітної плати до фактичного прожиткового мінімуму становило 1,4 та 1,7 раза відповідно; до мінімальної заробітної плати – 1,6 та 1,9 раза. На жаль, в Україні залишається значна частка працюючих, місячна заробітна плата яких не перевищує розмір законодавчо встановленого мінімального рівня. Так, у грудні 2017 р. 6,6% працюючих отримували заробітну плату до 3200 грн, 20,7% – у розмірі від 3200 до 4000 грн (розмір мінімальної заробітної плати в цей період становив 3200 грн, фактичний прожитковий мінімум для працюючих – 3189 грн). Серед працюючих у сферах освіти та охорони здоров'я, де переважають висококваліфіковані спеціалісти, за межу бідності потрапило 7,3% та 9,0%. Критичною, з

точки зору поширення бідності, залишається ситуація у сфері мистецтва, спорту і розваг, сільському та транспортному господарстві, де питома вага штатних працівників, які отримували зарплату не вище мінімальної, склала 13,2%; 8,6 та 7,3% відповідно. Слід зазначити, що розмір мінімальної заробітної плати практично збігався в цей період з фактичним розміром прожиткового мінімуму [5].

Друга особливість розвитку людського капіталу в Україні – кваліфікаційна інфляція. Коли у сфері, де вища освіта не є необхідністю, з'являється багато людей з дипломами, роботодавець починає підвищувати ставки. Освіта потенційного співробітника знецінюється, від нього вимагають додаткових ступенів або дипломів. Поширюється стереотип: людина з вищою освітою розумна, працююча, відповідальна. Насправді для суспільства це дуже корисно. У світі, де кожен здобув науковий ступінь, знайти роботу (а також платити податки) стає все складніше. Рендалл Коллінз зазначає у своєму дослідженні «Масова освіта як жертва технологічного розвитку»: «... офіціант або бармен з вищою освітою – досить звичне явище, чи не так? Сімдесят років тому в США ніхто і подумати не міг, що таке можливо. Сьогодні людей з дипломами стільки, що солідний ресторан або бар може дозволити собі заявити: ми навіть не будемо розглядати тих, у кого немає вищої освіти ... » [6]. Основною структурною перешкодою є кваліфікаційна інфляція освіти. Чим більше людей має навчальні ступені або дипломи, тим сильніша конкуренція за робочі місця, для отримання яких потрібен цей рівень навчальної кваліфікації. Таким чином, у міру того, як все більше людей здобуває все більш високий рівень освіти, встановлені для даного робочого місця, так і кваліфікаційні вимоги також зростають.

Кваліфікаційна інфляція освіти подібна до грошової інфляції: чим більше грошей потрібно для купівлі одних і тих же товарів – в даному випадку таким товаром є робочі місця – зростає і вартість товарів. Але хоча кваліфікаційна інфляція в цьому сенсі аналогічна сектору фінансових спекуляцій, для деяких студентів освіта може бути вигідною інвестицією, особливо для тих, чії сімейні ресурси дозволяють їм витримати більш довгу конкуренцію. Тому освіта, хоча вона часто вважається інструментом створення соціальної рівності, має зворотний ефект не тільки підтвердження, але навіть і посилення соціальної нерівності, яка активізує процеси фіктивізації людського капіталу [7].

Обмеження розширення освітньої системи закладені в одному з його структурних властивостей. Освіта не зовсім аналогічна грошовій системі, оскільки вартість друку більшої кількості грошей відносно

низька, а вартість навчання зростаючого числа людей висока. Потрібні високі витрати на будівництво корпусів, оплату вчителів, адміністраторів тощо. Таким чином, межі кваліфікаційної інфляції стають відчутні, коли вартість освіти перевищує віддачу від неї для студентів або для суспільства, залежно від того, хто її фінансує – самі студенти (і їх сім'ї) або держава. Але в контексті майбутнього витіснення середнього класу з робочих місць, інфляція освіти не обов'язково є поганим явищем. Якщо кількість робочих місць для середнього класу скорочується через інформаційні технології, то інфляція освіти буде тільки посилюватися; навіть якщо рівні освіти залишатимуться незмінними, робочих місць буде менше, що підвищить вимоги до освіти. Зворотний зв'язок виходить з обох сторін цієї системи; коли хороших робочих місць мало, все більше людей повертається до навчання або продовжує його термін як для того, щоб підвищити свої професійні дані для майбутньої конкуренції, так і для того, щоб уникнути конкуренції безпосередньо в сьогоденні. Отже, ми можемо очікувати того, що витіснення середнього класу з робочих місць сприятиме розширенню системи освіти, а також посилить вимоги до освіти.

На наш погляд, основною причиною даних інституційних дисфункцій, є те, що в Україні відсутній контроль людини як члена суспільства над тими, хто виробляє і впроваджує в господарську дійсність офіційні інститути, що регулюють зміст усіх соціально-економічних трансакцій. Томас Джефферсон відзначав: «Якщо нація хоче бути неосвіченою і одночасно вільною і цивілізованою, то вона хоче того, чого ніколи не було і не буде» [8].

За даними різних країн зв'язок між освітою і демократією сильний тому, що освіта створює демократію, а не тому, що демократичні держави більше інвестують в освіту [9]. Наприклад, після 1990 року політична історія колишніх країн – учасниць Варшавського договору з більш високим рівнем освіти (таких як Чеська Республіка та Польща), розвивалася значно більш позитивним шляхом, ніж історія менш освічених регіонів (таких як Казахстан) [9]. Одне з досліджень законів про обов'язкову освіту в різних штатах [10] показало, що люди, які здобули завдяки цим законам кращу освіту, більше беруть участь в громадському житті, створюючи соціальні мережі, формуючи якісний соціальний капітал. Освіта не просто підвищує економічні шанси регіону, але і створює більш справедливе суспільство. Дати дітям бідних гарну освіту – це, можливо, єдиний надійний спосіб допомогти їм в майбутньому стати успішними людьми.

Якщо говорити про освіту в цілому, то має місце інституційний конфлікт. Успішне впровадження в практику або заснування нового інституту, починається з появою сили його підтримки. Активні соціальні верстви або групи, зацікавлені в застосуванні такого інституту, формують «фундамент ефективності» реформування, довіри до змін. Однак одночасно існують впливові сили протидії, які спираються на старі інститути. Можливість передбачити інституційний конфлікт при розробці реформ підвищує ефективність державних перетворень і знижує ймовірність прояву інституційних розривів. Інституційні розриви нерідко стають прямим наслідком інституційних реформ, особливо якщо при підготовці їх проведення не були враховані складність та багаторівневність інституційної системи [11].

До інституціональних конфліктів сфери освіти України слід віднести кілька факторів. Серед них – історична складова: багато років при визначенні витрат на вищу освіту не бралися до уваги демографічні тренди, зниження народжуваності, урбанізація міст, а також реальні вимоги ринку праці [7]. Якщо цього не враховувати ці чинники, то інертна маса комплементарних інститутів не дозволить трансформувати інституціональну структуру, і новий інститут не зможе функціонувати або буде перекручений, і жодних позитивних змін не відбудеться. Більше того, після такого роду трансформації самого інституту він знайде інертну масу комплементарних інститутів, і зміна даного спотвореного правила стане дуже складним завданням.

Протириччя між європеїзацією українського суспільства і застарілою інституційною матрицею української системи освіти породжує загострення суспільних процесів, зниження інституційного довіри до реформ системи освіти, зміцнення інституційних мутантів освіти. До освітніх мутантів можна віднести «роботу» системи освіти в різні історичні епохи, вплив сучасних течій і все те, що не приживається в українських реаліях.

Як підкреслюють Нобелівські лауреати з економіки Дж. Акерлоф і Р. Шіллер, ірраціональне – невід’ємна частина повсякденного економічного життя, не урахувати його не можна [12, с. 28]. Серед ірраціональних чинників саме довірі належить основоположна роль у визначення економічної поведінки домогосподарств як інвесторів у людський капітал. Як справедливо вважає А. Гриценко, довіра аж ніяк не є лише соціальним і гуманітарним феноменом, вона пронизує також усю економіку [13, с. 7]. З цієї причини нові інститути (або проекти, що лежать в їх основі) краще запускати в тих секторах, де провали і неефективність старих інститутів найбільш очевидні, починаючи рух в

режимі серії експериментів при одночасному збереженні старих інститутів, що підтримують інституційну рівновагу.

Висновки. Обсяг соціального і людського капіталу в тій чи іншій державі розглядається як показник якості життя і стійкості розвитку економіки, що залежить від обсягу інвестицій в освіту та ефективності освітніх систем. Статус освіти як ресурс людського та соціального капіталу, який має суспільство і особистість, дає нові можливості розвитку, задоволення інтересів і потреб, передбачає всі зростаючі вимоги до розвитку системи освіти. Сучасна держава потребує освічених, творчих людей, ініціативних, комунікабельних, конкурентоспроможних, які вміють орієнтуватися в постійно мінливих умовах життя.

Зменшення негативного впливу кризових явищ і формування нових можливостей збереження людського капіталу забезпечується за рахунок розробки та впровадження на усіх рівнях (державному, регіональному, мікроекономічному, особистісному) ефективних інституційних змін. Інституційні зміни можуть здійснюватися різними шляхами, зокрема конструюванням власних інститутів чи запозиченням інститутів. Протириччя між європеїзацією українського суспільства і застарілою інституційною матрицею української системи освіти, породжує загострення суспільних процесів, зниження інституційного довіри до реформ системи освіти, зміцнення інституційних мутантів освіти та процесів фіктивізації людського капіталу. Змінені інститути в подальшому будуть впливати на розвиток людського та соціального капіталу та функціонування економіки.

Список використаної літератури

1. Human Development Index (HDI) / Human Development Reports [Електронний ресурс]. – URL: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi> (дата звернення 23.02.2019)
2. Индекс инклюзивного развития Украины [Электронный ресурс]. – URL:<https://biz.censor.net.ua/m3051027> (дата обращения 4.02.2019).
3. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків: монографія / за ред. Е.М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, Держкомстат України, 2010. – 496 с.
4. Грішнова О.А. Фіктивізація людського капіталу та нові ризики в сфері зайнятості / О.А. Грішнова, О.Г. Брінцева, С.Я. Шурпа // Науковий вісник Полісся. – 2017. – № 1 (9), Ч. 2. – С. 91–98.

5. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. Інформація щодо фактичного розміру прожиткового мінімуму за 2018 року. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/news/15307.html>

6. Коллинз Р. Массовое образование как жертва технологического развития / Р. Коллинз. – <http://polit.ru/article/2010/10/08/rk/2>

7. Тимохова Г.Б. Предпосылки формирования институционального доверия к реформам в сфере образования / Г.Б.Тимохова, А.Е. Ильченко // Вчені зап. Харків. гуманітар. ун-ту «Нар. укр. акад.». – 2017. – Т. 24. – С. 151–162.

8. Padover S.K. 1939. Thomas Jefferson on Democracy. New York: Appleton-Century.

8. Glaeser E.L., Ponzetto G.A. M., Shleifer A. 2007. Why Does Democracy Need Education? Journal of Economic Growth. 12 (2): 77–99.

10. Milligan K., Moretti E., Oreopoulous Ph. 2004. Does Education Improve Citizenship? Evidence from the U.S. and the U.K. Journal of Public Economics. 88 (9–10) (Aug.): 1667–1695.

11. Дж. Коулман. Капитал социальный и человеческий. – <http://www.jstor.org/discover/10.2307/2780243?uid=3738936&uid=2&uid=4&sid=21102278535341>

12. Акерлоф Дж. Spiritus Animalis, или Как человеческая психология управляет экономикой и почему это важно для мирового капитализма : 2-е изд. / Дж. Акерлоф, Р. Шиллер ; пер. с англ. Д. Пряткина ; под. научн. ред. А. Суворова; вступ. ст. С. Гуриева. – М.: ООО «Юнайтед Пресс», 2011. – 273 с.

13. Інститут довіри в координатах економічного простору-часу: моногр. / А.А. Гриценко, Т.І. Артёмова, Т.О. Кричевська та ін. ; за ред. А.А. Гриценка. – К.: НАН України, Ін-т екон. та прогн., 2012. – 212 с.

Ганна Савенко

*Коледж транспорту та комп'ютерних технологій
Чернігівського національного технологічного університету*

МІСЬКІ ПАСАЖИРСЬКІ ПЕРЕВЕЗЕННЯ. РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

У роботі проведено аналіз сучасних пасажирських перевезень в Україні. Наведено результати соціологічного дослідження пасажирських перевезень в Україні. Розроблено заходи щодо підвищення ефективності пасажирських перевезень в Україні.

Ключові слова: розвиток інфраструктури, міські пасажирські перевезення, ефективність пасажирських перевезень в Україні

Вступ. У наш час технології розвиваються зі швидким темпом, що дуже впливає на економічний розвиток як країни, так і світу. Вже не можливо уявити своє життя без автомобілів та громадського транспорту, пересування в якому в день займає велику кількість часу. Кожного дня ми маємо справу з пасажирським транспортом, добираючись до місця роботи, навчання або бігаючи у справах, і кожного дня стикаємося з проблемами якості надання цих послуг: поламані двері, злі кондуктори та водії, неохайність салонів, замало місця в салоні.

Міський пасажирський транспорт сучасного міста являє собою складну соціально-економічну систему, тому якісне виконання громадським транспортом послуг впливає на підвищення економічної ефективності виробництва та зростання продуктивності праці[1]. Із зростанням обсягів перевезень та кількості транспортних засобів посилюється негативний вплив міського транспорту на навколишнє середовище і безпосередньо на людину. Пріоритетом транспортної політики сучасного міста стає розвиток перевезень саме електричним транспортом, оскільки він є екологічно чистим та безпечним видом транспорту.

Транспортна система має враховувати загальноєвропейські вимоги якісних характеристик. Ця галузь міського господарства повинна бути безпечною, надійною, швидкісною та зручною у користуванні, діючою за єдиними тарифами та правилами. Справжнього успіху у справі подолання транспортних проблем буде досягнуто, коли громадяни переконуються, що користуватися громадським транспортом дешевше, безпечніше і комфортніше, ніж власним.

На сьогодні в багатьох країнах Європи та в США проводиться активна робота з розвитку транспорту загального користування. Для України може бути корисним, з практичної точки зору, досвід розвинених країн у питаннях організації міського пасажирського автотранспорту. Слід зауважити, що проводити паралелі між Україною та країнами із розвиненими ринковими відносинами не варто, проте деякі напрями в організації роботи транспорту можуть бути цікавими. З проблемами функціонування міського пасажирського транспорту зіткнулися практично всі країни світу.

Об'єктом дослідження є міські пасажирські перевезення.

Предмет дослідження – оптимізація міських пасажирських перевезень в Україні.

Мета: провести аналіз сучасних пасажирських перевезень в Україні, соціологічне дослідження та розробити заходи щодо підвищення ефективності пасажирських перевезень в Україні.

Виклад основного матеріалу.

Сучасний стан міських пасажирських перевезень в Україні

У наш час технології розвиваються з швидким темпом, що дуже впливає на економічний розвиток як країни, так і світу. Вже не можливо уявити своє життя без автомобілів та громадського транспорту, пересування в якому в день займає велику кількість часу.

Якщо взяти для прикладу місто Чернігів, то з покращання якості надання послуг видно, що міська влада робить все можливо задля кращого перевезення пасажирів місцевими автомобільним транспортом.

Зараз в місті працює програма Dozor City, яка пришвидшує зміни в інфраструктурі. Вже маємо видимі зручності: на новітніх скляних зупинках-навісах розміщено табло з інформацією про час прибуття маршрутних автобусів, яка висвітлюється онлайн, також для зручності користувачів маршрутних автобусів було розроблено додаток, через який можна побачити в будь-якій частині міста рух автотранспортних засобів.

Таким чином, програма Dozor City не лише допомагає пасажиром інформаційно про прибуття автобусів, а ще допомагає перевізникам знати про наявність проблем на маршруті. Також пасажирі будуть сидати саме на той маршрут, що їм більш за все підходить, тим самим буде покращуватися економічне становище [3].

Також в місті йде активне упровадження валідаторів у міському транспорті.

Валідатор – це електронний пристрій для перевірки проїзних документів, також він контролює оплату проїзду [2].

Реальний досвід міст України показує таке: пасажирі без жодних проблем можуть оплатити за проїзд валідатором, який розташовується в салоні автобусів, трамваїв, тролейбусів, своєю особистою банківською картою, що є дуже зручним та сучасним.

Але існує ряд недоліків у сучасному стані міського пасажирського транспорту в Україні, оскільки він є кризовим, що негативно позначається на якості транспортних послуг. Високий рівень фізичного і морального зносу основних фондів міського транспорту, зокрема рухомого складу, суттєво знижують рівень якості перевезень. Збитковість автотранспортних підприємств через неефективність використання основних фондів, невизначеність джерел фінансування інноваційного оновлення технічної бази громадського транспорту

приводить до низької інвестиційної привабливості підприємців в цю галузь.

Однією з головних стратегічних цілей підприємств міського пасажирського транспорту на сучасному етапі є забезпечення населення високоякісними транспортними послугами.

Так, реальна картина галузі міських пасажирських перевезень в Україні показує, що зміни відбуваються, покращання помітне, але не існує конкретного діючого механізму, який задовольняв би як потреби підприємств, так і пасажирів, оскільки на сьогодні організація міських пасажирських перевезень покладена на місцеві органи влади. Реальний досвід показує, що автотранспортні компанії маніпулюють міською владою тим, що, крім цих, вже задіяних перевізників, вони не знайдуть інших, які б займалися певними маршрутами, тим самим впливають на підвищення тарифу за проїзд. Таким чином, контролюючий орган в галузі міських пасажирських перевезень не може в повному обсязі виконувати свої зобов'язання, а саме: за недотримання договору на перевезення накладати штрафні санкції, при конкурсі на певний маршрут не має конкретності, тим самим підприємці самі «диктують» правила міській владі, а з цим впливають завищені, необґрунтовані тарифи на перевезення.

Закордонний досвід у сфері міських пасажирських перевезень (на прикладі Чеської Республіки)

Історія розвитку пасажирського транспорту в Європі показала, що Чеська Республіка має дуже багато особливостей становлення та організації роботи міського пасажирського транспорту. Наявність специфічних рис в роботі міського транспорту Чеської Республіки, порівняно з існуючою на сучасному етапі системою організації пасажирських перевезень міським транспортом в Україні, дозволила стати Чеській Республіці однією з найкращих в європейському просторі країною з належним забезпеченням ефективного функціонування міського пасажирського транспорту.

Вагомою характеристикою системи міських пасажирських перевезень в країні є застосування інтермодальної транспортної системи.

Інтермодальна транспортна система являє собою такий спосіб забезпечення функціонування громадського транспорту на певній території або в районі, в яких декілька видів міського транспорту (автобус, трамвай, тролейбус та метро), створюючи чітку і просту систему взаємопов'язаних маршрутів, здійснюють переміщення пасажирів за єдиним тарифом та регулярні інтервали між сполученнями різних видів транспорту.

Як свідчить практика, основною причиною реформування системи міського пасажирського транспорту з унімодальної (одновидової) до інтермодальної в Чеській Республіці стала плутанина та неекономічність діяльності міського транспорту. Складні та заплутані графіки сполучення різних видів транспорту, неоднакові тарифи на різних маршрутах, труднощі при зміні одного виду транспорту на інший внаслідок нерозвиненості транспортної інфраструктури призвели до того, що все більше пасажирів стало надавати перевагу індивідуальному транспорту. З метою запобігання погіршення ситуації на пасажирському міському транспорті урядом країни було прийнято рішення, щодо запровадження інтегрованих пасажирських перевезень. І як показав час, введення єдиного тарифу, створення транспортно-пересадочних вузлів, впорядкування руху транспорту та впровадження системи диспетчерського управління та інших елементів транспортної системи сприяли підвищенню привабливості міського пасажирського транспорту серед населення і тим самим – зростанню його конкурентоспроможності.

Інша особливість чеського досвіду організації роботи міського транспорту полягає в тому, що весь існуючий пасажирський транспорт міста перебуває в компетенції єдиного органу – муніципалітету. Наявність єдиного власника на весь рухомий склад транспорту міста в особі магістрату сприяє більш ефективному розпорядженню ним. Це досягається за рахунок: з одного боку, виключення можливості виникнення розбіжностей як в організаційних, так і фінансових питаннях забезпечення безперебійного функціонування міського пасажирського транспорту між органами місцевої влади та керівництвом підприємства в системі замовник-виконавець, з іншого – врегулювання питання щодо якості та безпечності наданих послуг в системі взаємовідносин постачальник-споживач.

Чеська Республіка має свої певні особливості й в питаннях тарифної політики. Так, величина тарифу в даній країні залежить не від дальності поїздки, як в Італії, Німеччині та інших європейських країнах, і навіть не є однаковою для всіх пасажирів незалежно від дальності перевезення, як то діє в Україні та США. Вартість проїзду встановлюється відповідно до тривалості подорожі пасажира та кількості пересадок, які ним будуть зроблені. Застосування подібної тарифної політики сприяє популяризації міського транспорту та заохоченню населення до нього через встановлення відносно низької вартості за проїзд. Подорож міським транспортом можлива лише при наявності проїзного квитка. Пасажири повинні придбати його перед посадкою до транспорту чи перед входом в метро на будь-якій станції

метро, в інформаційному центрі Dopravní podnik, в готелі, в бюро подорожей, в універмагах і тощо. Він є дійсним тільки в тому випадку, якщо був прокомпостований. Квитки в один кінець можна також купити в автоматах розташованих на станціях метро або на зупинках громадського транспорту. Наявність квитка може бути перевірена контролерами Dopravní podnik протягом всієї поїздки в наземному транспорті або в метро.

Контролер має право вимагати дійсний квиток, конфіскувати недійсні квитки і стягувати штраф при безквитковому проїзді [4].

Таблиця 1

Тарифи на міські пасажирські перевезення транспортом в Чеській Республіці [5]

Тип транспортного документа (квитка)	Вартість проїзду для певної категорії пасажирів в чеських кронах/євро		
	Діти від 6 до 15 років (у деяких випадках студенти)	Особи віком старше 15 років	Особи віком старше 70 років
2 зупинки	7 / 0,27	14 / 0,54	7 / 0,27
15/30*хвилин	9 / 0,35	18 / 0,7	9 / 0,35
60/75* хвилин	11 / 0,42	22 / 0,84	11 / 0,42
24 години	40 / 1,54	40 / 1,54	40 / 1,54
30 днів	265 / 10,2	530/20,4	240 / 9,23
90 днів	640 / 24,6	1280 / 49,2	-

* Тривалість дії квитка в святкові та вихідні дні.

Отже, вартість проїзду в Чеській Республіці дійсно не є високою, тому кожному пересічному громадянину буде по кишені скористуватись пасажирським транспортом. Для порівняння, в Німеччині (Мюнхені) та Італії (Римі) пасажир за 15 хвилин руху повинен заплатити 2 та 1 євро. Крім того, в Чеській Республіці, як і в інших економічно та соціально розвинених країнах світу, діє певна система пільг для окремих категорій населення. Так, для пенсіонерів та школярів розмір тарифу встановлений на рівні 50% від вартості проїзду, встановленого для економічно активного населення. Певні пільги мають і студенти, проте, як правило, вони розповсюджуються лише на придбання довгострокових квитків (абонементів).

Таким чином, перевага застосування даної моделі формування тарифів полягає в тому, що вона, з одного боку, дозволяє зберегти

соціальну значущість міського пасажирського транспорту за рахунок впровадження диференційованої вартості проїзду, з іншого – наявність незначної кількості пільгових категорій пасажирів дозволяє підприємствам міського транспорту в більшому обсязі компенсувати свої витрати та знизити тягар на бюджет міського рівня. Ще однією особливістю організації ефективної роботи пасажирського транспорту в Чеській Республіці є реструктуризація транспортних підприємств. Так, за 1994–1998 роки на базі державних підприємств міського транспорту майже по всій Чеській Республіці були створені відповідні акціонерні товариства відкритого типу. Подібні муніципальні транспортні компанії в Європі вже функціонують давно і в них частка держави (муніципалітету або магістрату) сягає від 10 до 100% [6].

Соціологічне дослідження

З метою деталізації дослідження актуальності реструктуризації та введення змін в пасажирських перевезеннях було проведено соціологічне дослідження. З цією метою була складена анкета закритого типу, яка має таку структуру.

1 Вкажіть свій вік:

А) 16–18   Б) 19–25   В) 25–45

Чи вважаєте, що тариф на міські пасажирські перевезення є обґрунтований?

А) Так   Б) Ні

2 Чи задовольняє Вас стан пасажирських перевезень в місті?

А) Так   Б) Ні

3 Чи потрібна система валідації в транспорті?

4 А) Так   Б) Ні

5 Чи треба ввести на маршрут автобуси з можливістю перевезень пасажирів з інвалідністю?

А) Так   Б) Ні

6 Як Ви ставитеся до однієї системи оплати за проїзд (у всіх видах транспорту один і той самий тариф)?

А) Позитивно   Б) Негативно

7 Як Ви вважаєте, чи відповідає санітарним нормам стан транспортних засобів?

А) Так   Б) Ні

8 Культура поведінки та зовнішній вигляд водіїв задовільні?

А) Так   Б) Ні

9 Як Ви ставитесь до змін в транспортній інфраструктурі міста?

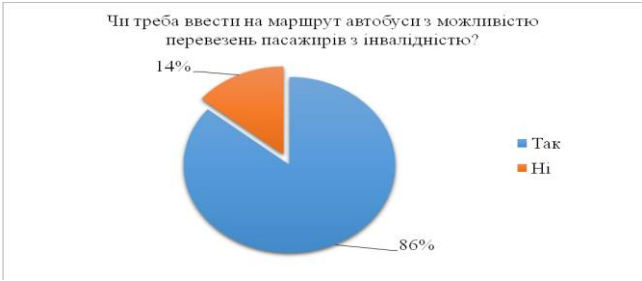
А) Позитивно Б) Негативно В) Байдуже

10 Ваші пропозиції, щодо підвищення якості міських пасажирських перевезень (питання з розгорнутою відповіддю).

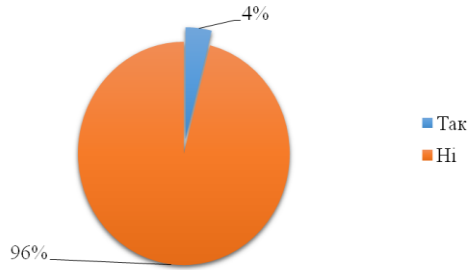
Анкетування було проведено в соціальній мережі (Instagram), де взяло участь 170 респондентів. Також для об'єктивності оцінки досліджень анкету було запропоновано водіям міських пасажирських перевезень міста Чернігів, кількість опитаних – 43 водіїв. Результати такі:

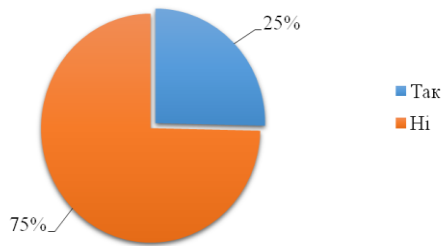

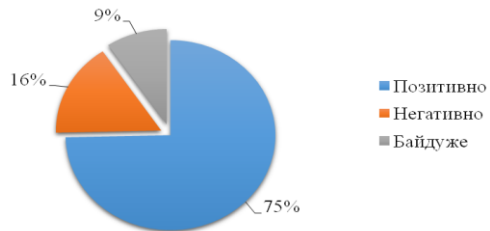
Як ви вважаєте, чи відповідають санітарним нормам стан транспортних засобів?

Культура поведіння та зовнішній вигляд водіїв задовільні?

Як ви відноситеся до змін в транспортній інфраструктурі міста?

Отже, згідно з даними опитування можна зробити висновок: тема роботи є актуальною; людей дійсно турбує сучасний стан міських пасажирських перевезень; найбільше, що водіїв, що пасажирів – стан рухомого складу міських пасажирських автобусів.

Шляхи підвищення ефективності міських пасажирських перевезень

Для підвищення якості перевезень міським громадським транспортом в Україні необхідно забезпечити впровадження та функціонування на підприємствах систем управління якістю послуг як ефективного інструменту досягнення рівня якості, який відповідатиме світовим стандартам. Соціально-економічний ефект від впровадження систем управління якістю на міському транспорті виявляється у підвищенні комфортності та безпеки перевезень пасажирів, покращанні умов праці працівників, більш ефективному використанні рухомого складу, в економії матеріальних та трудових ресурсів при проведенні ремонтів рухомого складу. Ефективне функціонування систем управління якістю на підприємствах міського пасажирського транспорту є запорукою створення дійових економічних механізмів регулювання соціально-економічного розвитку громадського транспорту в містах країни.

Висновки. Дослідження транспортних систем міст України дає можливість зробити такий висновок: перевізники функціонують неузгоджено як між собою, так і стосовно споживача – населення міста. Неврегульованість ринку міських пасажирських перевезень негативно позначається на фінансовому стані підприємств громадського транспорту та на якості послуг.

Зменшення кількості робітників на автотранспортному підприємства, саме кондукторів, беззаперечно є економією для

підприємства, що дозволить зменшити вартість проїзду. З такою системою потрібно буде залучати контролерів автобусів, які будуть перевіряти оплату проїзду. Це є дуже важливим нововведенням в містах України не тільки для зручності пасажирів, а й для контролю пасажирообігу в місті, а також для чесної оплати податків. Тоді буде йти боротьба з «чорним бізнесом», і контролюючий орган влади буде бачити реальну ситуацію в місті і збільшення притоку податків в казну.

Найбільш ефективним для пасажирських перевезень є оновлення всього рухомого складу автотранспортних підприємств на сучасні, електричні, достатньо пасажиромісткі автобуси, що дозволить охоплювати більший пасажирообіг міста та можливість пускати автобуси з більшим інтервалом руху, що буде більш економічно вигідним. Цей крок допоможе зекономити гроші на паливі, на обслуговування автобусів (менша кількість автобусів + новий рухомий склад автомобіля = менші витрати на ремонт автотранспортних засобів), збільшить пасажиропоток маршруту, що для міста буде дуже вигідним, бо вартість перевезень стане набагато дешевше.

Майбутнє в міському пасажирському транспорті України полягає в беззаперечному, дуже важливому найкращому закордонному досвіді в цій сфері, а саме це стосується впровадження однієї тарифної системи для всіх видів транспорту, а також розрахунок пасажирів за проїзд тарифікацією за один пасажиро-кілометр, що є більш раціональним на ринку перевезень. Розробка механізму з контролю пасажирообігу є невід'ємною частиною підвищення ефективності міських пасажирських перевезень.

Інтенсивне будівництво тролейбусних ліній для заміни автобусних маршрутів, реконструкція трамвайних ліній, залучення екологічного транспорту в містах має бути основною позицією міст. Екологічність країни не лише покращить стан здоров'я мешканців міст, а ще стане значущим фактором для залучення закордонних інвестицій для розвитку підприємництва, найбільше це стосується харчової галузі виробництва. Продукція, яка відповідає стандартам екологічної якості має більше попиту не тільки на ринку України, а й закордоном.

Список використаної літератури

1 Сич Є.М. Економічні аспекти розвитку суспільного міського транспорту / Є.М. Сич, С.М. Максиміхіна, М.В. Полєнкова // Вісник ЧТІ: зб. наук. праць. – Чернігів: ЧТІ, 1999. – №8. – С. 84–86.

2 Електронні квитки у громадському транспорті Києва: Відповіді на основні запитання [Електронний ресурс]. – Режим

доступу до ресурсу: <https://ua.112.ua/suspilstvo/elektronni-kvytky-u-hromadskomu-transporti-kyieva-vidpovidi-na-osnovni-pytannia-417841.html>

3 Сайт програми GPS-моніторингу «Dozor City» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://city.dozor.tech>

4 Транспорт Праги [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Транспорт_Праги#Проїзд_в_громадському_транспорті

5 Аналіз тарифних систем оплати послуг міського пасажирського транспорту [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://nuwm.edu.ua/images/content/radamv/Visnyk_3/41.pdf

6 Закордонний досвід міського пасажирського транспорту [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://donnasa.org/publish_house/journals/esgh/2010-4/02_amoscha_filippova.pdf

Ірина Теницька

Сумський державний університет

ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ГАРМОНІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

Здійснено аналіз екологічної політики країн Європи та України і визначено роль системи екологічних податків у забезпеченні доходної та видаткової частин бюджету. Виокремлено основний вектор екологічної реформи в Україні у контексті сучасних тенденцій гармонізації податкового та екологічного законодавства в країнах ЄС.

Ключові слова: система екологічного оподаткування, податкова політика, екологічна політика.

Вступ. Охорона навколишнього природного середовища є однією з ключових цінностей країн Європейського Союзу, а спрямування політики України на євроінтеграцію вимагає певних змін податкової системи, які повинні наблизити нашу державу до рівня розвитку країн Європи.

Актуальність проблеми екологічного оподаткування та низька ефективність цього інструменту в регулюванні рівня екологічної безпеки на даний час в Україні змушують звертатись до досвіду розвинених країн, насамперед країн Європейського союзу, де застосування таких податків є ефективним. Важливо враховувати зарубіжний досвід застосування екологічних податків та зборів при

розробці заходів з удосконалення екологічного оподаткування в Україні.

У всьому світі темпи утворення відходів зростають. Так, у 2016 році світові міста отримали 2,01 млрд т твердих побутових відходів, що становить 0,74 кг на людину на добу. Зі швидким зростанням чисельності населення та урбанізацією очікується, що щорічне виробництво відходів збільшиться на 70% з 2016 р. та досягне 3,40 млрд т у 2050 р.

Порівнянно з розвинутими країнами жителі України серйозно страждають від некерованих обсягів розміщення відходів. Відповідно до дослідження, проведеного Центром екологічної політики та права при Єльському університеті Україна у 2016 році посіла 44-те місце в рейтингу екологічної ефективності серед 180 країн світу, з 2012 року наша країна посідає перше місце у світі за кількістю сміття на душу населення. За роки незалежності в нашій країні накопичилося 30 млрд тонн відходів. Правильне поводження з відходами має важливе значення для побудови сталої та життєздатної екологічної системи, але це залишається проблемою для багатьох країн та міст, що розвиваються.

Постановка проблеми. Спрямування політики України на євроінтеграцію вимагає певних змін податкової системи, які повинні наблизити нашу державу до рівня розвитку країн Європи. Однією з умов гармонізації системи оподаткування є реконструювання екологічної політики держави. Актуальність проблеми екологічного оподаткування та низька ефективність цього інструменту в регулюванні рівня екологічної безпеки на даний час в Україні змушують звертатись до досвіду розвинених країн, насамперед Європейського Союзу, де застосування таких податків є ефективним. Важливо враховувати зарубіжний досвід застосування екологічних податків та зборів при розробці заходів щодо удосконалення екологічного оподаткування в Україні. Саме тому постає нагальна проблема оцінювання специфіки вітчизняної екологічної політики у відношенні до країн ЄС та вирішення проблем гармонізації системи екологічного оподаткування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних принципів екологічних податків присвячено праці зарубіжних учених А. Пігу, У. Баумоля, а також вітчизняних учених Т.П. Галушкіної, О.Л. Кашенко. Питанням практичного впровадження ефективного екологічного регулювання присвячено праці українських вчених О.О. Веклич, О.Н. Гаркушенко, С.М. Козьменко.

Постановка завдання – здійснити аналіз екологічної політики країн Європи та України та визначити роль системи екологічних податків у забезпеченні доходної та видаткової частин бюджету, а також виокремити основний вектор екологічної реформи в Україні у контексті сучасних тенденцій гармонізації податкового та екологічного законодавства в країнах ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Нині в зарубіжних країнах застосовують близько 500 різновидів екологічних податків [3]. Виходячи з особливостей застосування екологічних податків, можна визначити перелік їх основних завдань: цільове фінансування, при якому сплачені екологічні податки акумулюються в окремий екологічний бюджет, кошти якого використовуються виключно за призначенням (наприклад, досвід Швейцарії); стимулювання підприємств на введення інноваційних технологій для зниження негативного впливу на довкілля, тим самим збільшення дотацій щодо сплати обов'язкового платежу (досвід Данії, Іспанії); інституційна розбудова, посилення ефективності державного управління в природоохоронній сфері, удосконалення внутрішньої політики, яка спрямована на зниження викидів та/або збільшення поглинання, наприклад, парникових газів (досвід Латвії).

У той же час екологічні податки у європейських країнах можна класифікувати за об'єктом оподаткування (рис. 1).

З метою оцінки ефективності запровадження інструментів екологічного оподаткування пропонується провести оцінювання взаємозв'язку параметрів запровадження або трансформації податкових інструментів і часток податкових надходжень та показників екологічної ефективності за останні 10 років на прикладі 16 європейських країн.

Факторними ознаками реформування системи екологічного оподаткування було обрано чотири екологічних податки: податок за викиди в атмосферне повітря, податок на водні ресурси, податок на сміттєзвалища, податок на упаковку. Результати оцінювання впливу параметрів трансформації показників екологічного оподаткування на показники його ефективності на підставі щорічних спостережень наведено в табл.1.

Рис. 1. Міжнародний досвід застосування різних видів екологічних податків

Джерело: складено на основі [7, с. 30;2]

Наведені результати розрахунку засвідчують, що між наведеними показниками зв'язок несуттєвий за більшістю побудованих моделей. Так, наприклад, реформування податків на викиди в атмосферне повітря не має суттєвого впливу на зростання частки екологічних податків у податкових надходженнях, що підтверджено і практичними спостереженнями. Наприклад, у Австрії частка екологічного податку за викиди в атмосферу зменшилась на 4% (2015–37%, а в 2016–33%), у Великобританії та Франції – на 1% [1].

У той же час впровадження та реформування екологічного податку на сміттєзвалища має суттєвий вплив на зростання обсягу податкових надходжень – у середньому приріст склав 3216 млн. євро; а також обумовлює збільшення частки податкових надходжень від екологічних податків у сукупних податкових надходженнях країни – у середньому на 0,46%. Насамперед, це зумовлено посиленням процесу контролю за сплатою податків на полігони, підвищенням базових ставок оподаткування та запровадження вторинної переробки сміття, що приносить додаткові доходи в бюджет. Відтак, у більшості країн ставка податку для найбільш поширених видів відходів збільшилась до 40 євро за тону або вище із заявленим поступовим підвищенням до рівня 50-90 євро за тону. Отже, зростання податкового навантаження в країнах ЄС є стимулом для зміни підходу до поводження з відходами та зменшення обсягів їх утворення. Для більш детального аналізу окремо розрахуємо вплив реформування кожного з інструментів екологічного оподаткування на збільшення податкових надходжень та індексу екологічної ефективності (табл. 2).

Таблиця 1

**Результати оцінювання впливу параметрів трансформації
інструментів екологічного оподаткування на показники її
ефективності за 2000–2016 рр.**

Результативні показники	Факторні показники			
	Екологічний податок за викиди в повітря	Екологічний податок на водні ресурси	Екологічний податок на сміттєзвалища	Екологічний податок на улакову
Сукупні податкові надходження від екологічних податків, млн євро	20,421	156,476	3216,927***	-24,443
Індекс екологічної ефективності, [0,100]	4,125	2,112	-1,116	15,083
Частка екологічних податків у податкових надходженнях, %	0,350	-0,037	0,464*	0,181

Примітка.

***значущість на рівні 99%; *значущість на рівні 90%.

Джерело: власні розрахунки на основі статистичних даних [2].

Так, статистично значущий позитивний вплив демонструє лише податок на сміттєзвалища, реформування якого в середньому забезпечує приріст податкових надходжень на 3240 млн євро.

Через посилення контролю за сплатою такого податку та збільшення базової ставки частка екологічних податків у податкових надходженнях збільшилась. Відтак, частка екологічного податку у Фінляндії з 2014 по 2016 р. зросла на 4%, а впровадження такого податку в Естонії та Чехії призвело до збільшення частки податкових надходжень у розмірі 6 та 8% відповідно [1].

Тісний взаємозв'язок екологічного податку на сміттєзвалища та частки екологічних податків у податкових надходженнях вказує на покращання цього показника шляхом оновлення податкового інструменту запобігання нагромадженню відходів.

Таблиця 2

**Результати оцінювання впливу параметрів трансформації
інструментів екологічного оподаткування на обсяг податкових
надходжень від екологічних податків за 2000–2016 рр.**

Показник	Модель 1	Модель 2	Модель 3	Модель 4
Екологічний податок за викиди в повітря	9,797 (0,990)			
Екологічний податок на водні ресурси		156,933 (0,695)		
Екологічний податок на сміттєзвалища			3240,823*** (0,000)	
Екологічний податок на упаковку				-257,957 (0,629)
Константа	9449,787	9437,959	9307,098	9465,249
Кількість спостережень	272	272	272	272
Параметри адекватності моделі				
Wald chi2(1)	0,00	0,15	25,23	0,23
Prob > chi2	0,9903	0,6952	0,0000	0,6290

Примітка. У дужках наведено $P > |z|$; *** Значущість на рівні 99%.

Джерело: власні розрахунки на основі статистичних даних [2].

Так, дані табл. 3 засвідчують, що при впровадженні або реформуванні екологічного податку на сміттєзвалища частка екологічних податків у сукупних податкових надходженнях зростає в середньому на 0,45%. У той же час результати, отримані за іншими податками, виявилися статистично не значущими, що не дає змоги об'єктивно їх трактувати.

Таблиця 3

**Результати оцінювання впливу параметрів трансформації
інструментів екологічного оподаткування на частку екологічних
податків у податкових надходженнях за 2000–2016 рр.**

Показник	Модель 1	Модель 2	Модель 3	Модель 4
Екологічний податок за викиди в повітря	0,024 (0,939)			
Екологічний податок на водні ресурси		-0,028 (0,860)		
Екологічний податок на сміттєзвалища			0,449* (0,086)	
Екологічний податок на упаковку				0,186 (0,373)
Константа	7,564	7,566	7,544	7,553

Кількість спостережень	272	272	272	272
Параметри адекватності моделі				
Wald chi2(1)	0,01	0,03	2,94	0,79
Prob > chi2	0,9393	0,8600	0,0865	0,3731

Примітка: в дужках представлено $P>|z|$; * Значущість на рівні 90%.

Джерело: власні розрахунки на основі статистичних даних [2].

З іншого боку, результати оцінювання впливу реформування екологічного оподаткування на індекс екологічної ефективності країни не дозволили виявити істотного зв'язку між показниками (табл. 4). Можна припустити, що отримані статистично незначущі результати обумовлені наявністю тривалого часового лагу між проведенням екологічних податкових реформ та підвищенням екологічної ефективності країни на глобальному рівні, що свідчить про необхідність додаткових досліджень для формування однозначних висновків.

З іншого боку, результати оцінювання засвідчили, що найбільший потенціал зростання ефективності системи екологічного оподаткування має саме реформування податку на сміттєзвалища, що вказує на значні можливості використання європейського досвіду в даному напрямі при розробці пропозицій щодо удосконалення екологічних податків в Україні. Тому необхідно здійснити аналіз щодо кількості відходів на регіональному рівні та визначити альтернативні інструменти політики управління відходами.

Таблиця 4

Результати оцінювання впливу параметрів трансформації інструментів екологічного оподаткування на показник екологічної ефективності за 2000–2016 рр.

Показник	Модель 1	Модель 2	Модель 3	Модель 4
Екологічний податок за викиди в повітря	4,582 (0,400)			
Екологічний податок на водні ресурси		1,078 (0,705)		
Екологічний податок на сміттєзвалища			2,135 (0,525)	
Екологічний податок на упаковку				9,438 (0,142)
Константа	73,761	73,828	73,755	73,639
Кількість спостережень	93	93	93	93
Параметри адекватності моделі				
Wald chi2(1)	0,71	0,14	0,40	2,16
Prob > chi2	0,3998	0,7046	0,5249	0,1419

Примітка. У дужках представлено $P>|z|$.

Джерело: власні розрахунки на основі статистичних даних [2].

На території Сумської області відбувається інтенсивне утворення та накопичення відходів, у тому числі небезпечних. У Переліку областей, які є найбільшими забруднювачами довкілля за обсягом утворення відходів за 2017 рік, Сумська область посіла 20-те місце з 25 [4]. Майже 95% накопичених відходів належить ПАТ «Сумхімпром», з них залізний купорос становить 2173,692 тис. т, фосфогіпс (відходи IV класу небезпеки) – 15804,486 тис. т, шлам, що утворився у процесі очищення стічних вод – 14587,908 тис. т [5, с.127].

Станом на 01.01.2018 в області накопичено 34821,6 т відходів I–4 класів небезпеки, порівняно з 2017 роком цей показник вищий на 528,4 т (табл.5) [5, с.78], серед них 560,7 т заборонених і непридатних до використання хімічних засобів захисту рослин.

За даними Інтерактивної мапи сміттєзвалищ та Державної екологічної інспекції у Сумській області станом на 2017 рік функціонує 19 полігонів твердих побутових відходів, переважна більшість яких не відповідає санітарним та технічним нормам і фактично є звалищами, та близько 159 сміттєзвалищ. Варто зазначити, що ця цифра не включає частку стихійних смітників, точну кількість яких важко підрахувати [6, 7].

Таблиця 5

Динаміка основних показників поводження з відходами у Сумській області за 2014–2017 рр., тис. т

Рік	Утворено	Утилізовано	Спалено	Видалено у спеціально відведені місця	Загальний обсяг відходів
2014	938,2	245,4	13,3	644,1	30879,8
у т.ч. відходи I–III класів небезпеки	86,9	52,1	0,0	37,5	2084,3
2015	840,0 ²	187,9	16,6	626,7	33874,6
у т.ч. відходи I–III класів небезпеки	100,4	48,7	0,0	46,3	2130,6
2016	672,6	194,0	18,3	410,8	34293,2
у т.ч. відходи I–III класів небезпеки	120,9	64,9	0,0	54,5	2185,1
2017	580,4	228,4	21,8	368,7	34821,6
у т.ч. відходи I–III класів небезпеки	132,5	70,0	0,0	55,1	2240,2

Джерело: складено авторами за даними [8].

З огляду на те, що з кожним роком кількість відходів зростає і тим самим збільшується навантаження на вже існуючі полігони та звалища, варто розрахувати вартість та доцільність будівництва сміттєпереробного заводу на території Сумської області, а також термін його окупності та внутрішню норму доходності з урахуванням досвіду ЄС та впливу зовнішніх факторів.

Відповідно до ринкових цін, тарифів, попередніх розрахунків та наведеного досвіду ЄС на відкриття сміттєпереробного заводу в середньому необхідні інвестиції у розмірі 2 585 000 гривень та постійні щомісячні витрати у розмірі 101 000 грн. Виробництво буде являти собою мобільний комплекс з переробки сміття ММК-100 «Н» вартістю 2,2 млн грн.

До складу заводу входять такі складові: гідроцикли, дозатори, агломератор, брикетувальний прес, сортувальний транспортер, магнітний барабан, контейнер для збору металу, пульт управління, подрібнювач харчових відходів, подрібнювач мінеральної частини, що подає транспортер.

Завод споживає всього 7 кВт. Завдяки високому рівню автоматизації обслуговування заводу потребує лише 2 оператори. Існує необхідність винаймати менеджера зі збуту для реалізації переробленої продукції. Саме тому загальний штат співробітників складе приблизно 6 осіб, а щомісячний фонд оплати складатиме у середньому 40 тис. грн (враховуючи розмір мінімальної заробітної плати в Україні (4173 грн на 01.01.19) та заохочувальні премії). План заводу – випускати до 1,1 т переробленої продукції (додаток В) в зміну (8 годин). Щомісячний обсяг виробництва в такому випадку складе 24,2 т.

Підприємство буде працювати 22 дні на місяць в одну 8-годинну робочу зміну. Середня відпускна ціна кілограма виробленої продукції складе 7 грн. Таким чином, потенційний оборот сміттєпереробного підприємства складе 146 400 грн на місяць або 1 756 800 на рік. Розрахуємо термін окупності та чистий дисконтований доход інвестиційного проекту (табл. 6).

Окупність вкладень, з урахуванням періоду на розкрутку бізнесу, настане через 25 місяців роботи і приноситиме доходи у розмірі 9 305 420 грн.

Згідно з даними Головного управління статистики Сумської області сума екологічних платежів, пред'явлених установам і організаціям за останні 5 років, складає більше 120 млн грн, більшість яких становлять саме екологічні податки за розміщення відходів. При збереженні таких

тенденцій підприємства в майбутні 5 років можуть досягти 100 млн грн при реалізації песимістичного сценарію розвитку подій. Враховуючи той факт, що загальна сума інвестицій на будівництво сміттєпереробного заводу становить лише близько 3 млн грн, його будівництво є доцільним і найбільш вигідним шляхом вирішення проблем зменшення кількості відходів на території Сумського регіону не лише з точки зору зменшення шкідливого впливу на навколишнє природне середовище, а й як інструмента економії витрат підприємств на сплату екологічного податку.

Таблиця 6

Показники ефективності інвестиційного проекту

Показник	Од. вим.	Значення
Чистий дисконтований дохід (NVP)	тис. грн	9305,42
Індекс прибутковості (IP)	–	2,36
Внутрішня норма прибутковості (IRR)	%	36%
Період окупності проекту	рік	2,1

Здійснені в роботі розрахунки на прикладі Сумської області можуть бути використані як основа для проведення аналогічних досліджень в інших регіонах України. Шляхом підтримки даного напрямку з боку держави може бути запровадження податкових канікул, що дозволить якнайшвидше запрацювати даній установі на повну потужність і в майбутньому збільшити обсяг переробки сміття.

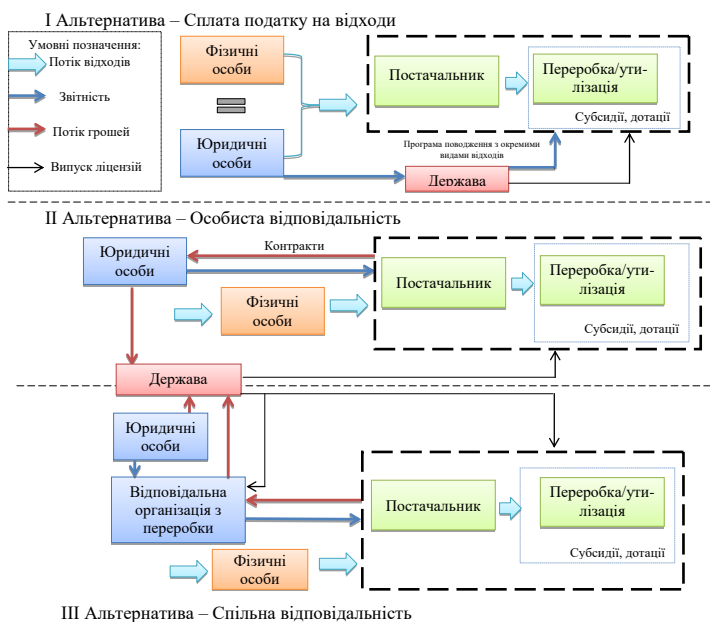
Щодо пропозиції з реформування екологічного податку на відходи в Україні, то такий податок повинен бути важелем, що веде до зміни поведінки споживачів та виробників, обумовлює виникнення ініціатив, спрямованих на створення більш екологічно чистих умов життя та покращання стану екології. Враховуючи все зазначене, було розроблено альтернативні схеми реформування екологічного податку в Україні, які враховують особливості сплати податку на відходи споживачами, а також схему відповідальності виробника та можливості отримання пільг (рис. 2).

Було визначено декілька альтернатив:

1) Фізичні та юридичні особи сплачують податок за забруднення навколишнього середовища, у складі якого є частка податку на сміття, яке підлягає оподаткуванню. Такі особи передають свої зобов'язання на утилізацію відходів певній транспортній компанії, яка представляє

їх інтереси та основним обов'язком якої є доставка відходів на сміттєпереробний завод. У свою чергу, юридичні особи подають періодичну звітність до державних цільових фондів про кількість відходів за певний період. Держава з огляду на види відходів формує Положення «Про поводження з окремими видами відходів», а також надає пільги по сплаті податків сміттєпереробним заводам та субсидії для стимулювання їх будівництва та ефективної роботи в майбутній перспективі.

2) Друга альтернатива відрізняється від першої тим, що для юридичних осіб існує необхідність організації індивідуального збору за кількість виробленого сміття та належного поводження з відходами. При дотриманні вимог поводження з відходами така установа звільняється від податку. Також важливим етапом, є те, що юридичні особи повинні напряму укладати контракти зі сміттєпереробними заводами та подавати консолідовано звітність про кількість вироблених та переданих у переробку відходів. Щодо фізичних осіб, то їх взаємодія з транспортними компаніями залишається сталою.

Рис. 2. Альтернативні підходи до впровадження податку на відходи в Україні (розроблено авторами)

3) Третя альтернатива включає спільну відповідальність, реалізовану таким чином, що юридичні особи укладають контракти зі сміттєпереробни заводами через наділену відповідними функціями організацію, яка на основі періодичної звітності, наданої юридичними особами, буде спрямовувати потік відходів до найменш навантажених заводів з метою зниження швидкості зношування приладів переробки та ефективної роботи кожної такої установи. Що стосується повноважень влади, то в такій альтернативі вплив здійснюється лише на випуск ліцензій та визначення суми наданих субсидій.

Таким чином, кінцевий вибір альтернативи реформування екологічного податку на відходи має бути здійснений урядом країни з точки зору найбільш ефективної організації справляння такого податку. У той же час у розрізі кожної альтернативи необхідним є визначення переліку платників податків, їх ранжування за найбільш великими утворювачами відходів, областями та фізичними особами та розробка концепції будівництва заводів для переробки сміття.

Тобто, використовуючи досвід країн ЄС щодо управління відходами, Україна матиме змогу не тільки зменшити кількість відходів, полігонів та несанкціонованих сміттєзвалищ, а й оновити систему управління та політику оподаткування відходів шляхом її реорганізації та гармонізації.

Список використаної літератури

1. Environmental protection expenditure - million euro and million units of national currency. Eurostat. – URL: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=env_ac_exp1r2&lang=en (дата звернення 02.12.2018)

2. World Development Indicators. The World Bank. – URL: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>. (дата звернення 19.11.2018)

3. Веклич О.О. Екологічне оподаткування як механізм підвищення конкурентоспроможності національної економіки / О.О. Веклич // Проблеми формування та реалізації конкурентної політики : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. – Львів : АртДрук 2013. – С. 36–37.

4. До «ТОП-100 найбільших підприємств-забруднювачів» увійшли 4 підприємства. SUMY.TODAY, 2018. – URL: <http://sumy.today/do-top-100-naybilshyh-pidpryyemstv-zabrudnyuvachiv-uviyshly-4-pidpryyemstva-sumshchynu> (дата звернення 12.01.2019).

5. Екологічний паспорт сумської області станом на 01.01.2018. Сумська обласна державна адміністрація, 2018.– URL: https://menr.gov.ua/files/docs/eco_passport/2017/%D0%A1%D1%83%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%202017.pdf (дата звернення 12.01.2019).

6. Інтерактивні мапа сміттєзвалищ. Міністерство екології та природних ресурсів України, 2018. – URL: <https://ecomapa.gov.ua/> (дата звернення 12.01.2019).

7. Новицька Н.В. Екологічне оподаткування в Україні: стан та перспективи розвитку : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / Новицька Надія Володимирівна. – Ірпінь, 2016. – 274 с.

8. Утворення та поводження з відходами (1995–2017рр.). Головне управління статистики у Сумській області 2018. – URL: http://sumy.ukrstat.gov.ua/?menu=121&article_id=399 (дата звернення 12.01.2019).

Kseniia Shepotko
Alfred Nobel University

SHADOWING AND DE-SHADOWING OF THE ECONOMY OF UKRAINE: TRENDS AND DOMINANT FACTORS IN THE CONTEXT OF INFORMATION SHIFTS

The auther argues that the problem of shadow economy belongs to both political and economic types of problem. According to her for its successful solution, a whole system of measures is needed: political, economic, legal, organizational, technical and educational. She concludes that the implementation of only a few proposals for tax cuts, strengthening and public control will not produce the desired result.

Key words: *shadow economy, proposals for tax cuts, strengthening and public control/*

In modern and ever-changing world, the term “informal economy” has often become used in order to describe the reverse processes of standard economic reality. The informal economy is engaged in the study of diverse activities that are not supported by contracts and are not fixed by statistical accounting. This is the part of the economy that extends only to individuals of certain transactions but not to all economic agents. In the framework of the informal economy, there are many plots. However, none of them compares in popularity with the discussion of the shadow economy.

The importance of the topic can be described by the fact that the presence of the shadow economy in the country creates a “hole” in the

profitability of the country's budget and aggravates the problem of corruption in state institutions.

The purpose of this work is to dispel the myths about the shadow economy of Ukraine, give examples of successful global practices of getting out of the shadows, consider the measures used to overcome the problem in the first years of Ukraine's independence, and offer relevant solutions to the problem of shadow economy.

The topic of research has been the cause of long-standing economists' interest. Characteristics of the shadow economic processes are devoted to the work of Western scholars such as D. Kaufmann, F. Schneider, L. Shelley, and H. Van Zon. Among the domestic authors, fundamental works were the results of research of such well-known economists such as Bezpalko I., Gajduckij P., Mamutov V., Tatsius B., Timchenko B., Varnalij Z., Vorobyov E. Despite the fact that significant research and discoveries have been made in the field of this topic, the problem of shadow economy remains unresolved.

The shadow economy prefers to remain out of control and accounting. It is not studied in full volume. This is a dangerous ignorance for Ukrainians, because in the minds of citizens there are judgments that correspond more to myths than to the truth. Usually, the misunderstanding of the depth of this question and hasty judgments about the methods of overcoming the problem, lead to the aggravation of the country's economic climate, its "disease" [1].

The mechanism of the emergence of the shadow economy is quite simple. The rational interest of an individual to enrichment or the easy ways of achieving the desired result plays a key role. However, not everybody can realize itself in this sector. Most often, it can be rationally explained with the help of a legitimate base and pure psychology. In other words, anti-social behavior is restrained not by the fear of sanctions and reprisals, but by the reluctance to show itself "beyond general rules [2]." Y. Elster remarked quite accurately: *"If the punishment was only a label with the price attached to the crime, no one, being caught, would feel a sense of shame."* However, the percentage of subjects pursuing personal rational interest remains. Consequently, the percentage of the shadow economy also appears.

An essential push for the enterprise to make a step in the shadow is a time-consuming process of overcoming entry barriers. The organization of the initial phase of the company's life involves the implementation of a strategy for expanding and modifying the horizons of entrepreneurial activity. In order to enter the new market, it is necessary to build and

establish new relations with partners. Furthermore, this problem is relevant for both beginners in business and experienced entrepreneurs.

The root of the problems that stimulates the existence of the shadow economy is such term as “costs”. However, in this case, the costs of an entrepreneur are related mostly not to access to resources, but to ownership of certain types of resources. An entrepreneur not only pays renting premises to create a new business, but also pays the **right to use** the premises. Thus, it is easy to kill two birds with one shot – an entrepreneur easily gets rid of competitors for the place of lease, and establishes partnership with the property owner. Such a type of costs is the entrepreneur's fee for new opportunities.

Seneca Lucius Annay said "Ignorance is a bad way to get rid of trouble." Ukrainian shadow economy is overgrown with many myths that are based on ignorance. A common problem is that myths influence decisions of national importance. Therefore, it is necessary to understand the causes and consequences in order to find the right solutions to problem.

A well-known statement is the judgment that the shadow economy of Ukraine has reached the maximum possible size. However, Ukraine is not even among the “leaders” of this rating. The World Bank experts analyzed 151 countries during the period from 1999 to 2007 and concluded that first record holder is headed by Georgia with the highest shadow economy level at 68,8% of GDP. Georgia is followed by Bolivia (68,1% of GDP) and Azerbaijan (63,3% of GDP). The level of shadow economy of Ukraine in this rating had been estimated on average 54.9%.

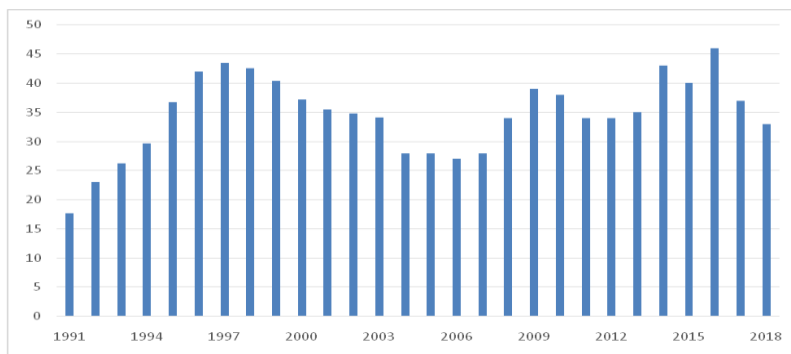
In order to omit discrepancies in the data cited later, it is worth to clarify that the Level of the shadow economy in Ukraine can be calculated using four different methods: “expenditures - retail turnover”, electrical method, method of enterprise losses, monetary method. Statistics Committee, Ministry of Economic Development and Trade (MEDT), as well as international experts and organizations estimate these data.

During the years of independence, for the period of 1991–2017, the dynamics of the level of the shadow economy of Ukraine (% of the official GDP) is as follows [Fig1].

At this stage, it is possible to notice the tendency of certain improvement. The level of the shadow economy in Ukraine in the first quarter of 2018 was 33% of the official gross domestic product, which is 4 percentage points less than in the same period in 2017 [4].

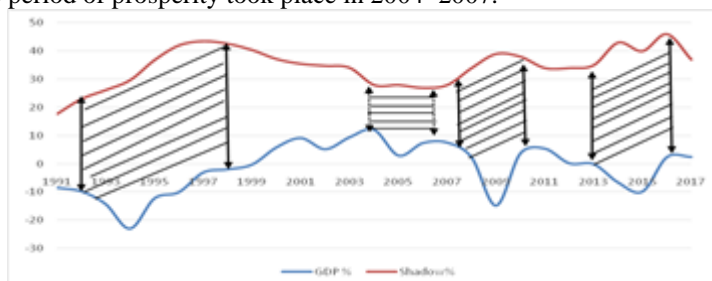
From Figure 1 it also becomes noticeable that the share of shadow economy is increasing precisely in the crisis years. Consequently, it can be assumed that the more complicated conditions for formal economy, the greater part of it goes into the "shadow". To make sure in the above

statement, it is worthwhile to construct a chart that includes two variables: the GDP growth rate (in percentage) and the share of the shadow economy (in percentage). Based on the constructed graph, it will be possible to trace the relationship between the growth of production volume and its removal into the shadow [Fig2].

Fig1. Dynamics of the shadow economy (% of official GDP) during 1999–2018 (1 quarter) [3]

From the *Figure 2* it becomes noticeable that the growth rates of GDP sharply reduce or even become negative during the crisis years: the period of the 90s, 2008–2010, 2013–2016. At the same time, the percentage of enterprises going into the shadows increases dramatically. On the graph, this gap is marked by oblique hatching. Consequently, it can be argued the opposite statement: during the years of prosperity, the gap between the level of the shadow economy and the growth rate of GDP is decreasing. The reduction of the gap is marked by horizontal hatching. Based on the graph, the period of prosperity took place in 2004–2007.

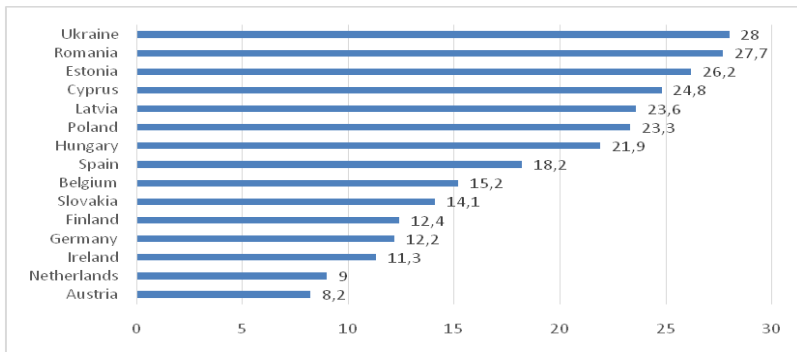

Fig2. Relations between the growth rate of GDP (in %) and the share of the shadow economy (in %) during 1991–2017

A quarter of a century is quite big period to track the dynamics of the multiplication of the shadow economy percentage or its reduction. For the convenience of tracking the trend of changes in the share of shadow economy, it is proposed to divide the 25-year period into separate stages. This work proposes the following periodicity:

1. The period of steady growth (1991–1997);
2. The period of steady decline (1998–2004);
3. The period of activation (2005–2012);
4. The period of fluctuation (2013–2017).

However, in comparison to official figures of the levels of shadow economy in the EU-28 (according to F.Schneider and the MERTU) during the period 2015–2016, the above indicator was significantly higher in Ukraine [Fig3].

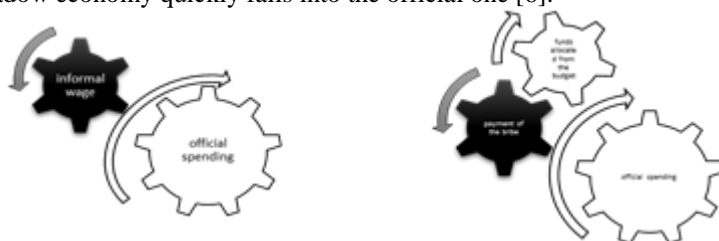
Fig3. The level of the shadow economy of the EU countries is 28 (according to F. Schneider and MERTU) during 2015–2016 [1]

The next widespread myth about the shadow economy of Ukraine is the statement that getting the economy out of the shadow will quickly increase Ukrainian GDP. According to the opinion of the majority of economists, the significant share of the informal economy is already included in the official GDP. Certain share of gross product (created in the shadow) is already taken into account of the official statistics. The assumption that the shadow economy exists in parallel and in no way intersects with the official one is erroneous.

The shadow economy and the so-called official economy do not exist as two parallel realities – this is a fact. The proof can be that the chain “**production - income generation - consumption / savings**” can consist of both legal and shadow operations. To prove the above statement, we can use life examples. It is possible to suppose that a person who has received

informal wage (a shadow operation) can then legally pay with this money in the cafe (an official operation). Funds from the budget for improvement of city's infrastructure (an official operation) can partially be used on paying a bribe (a shadow operation), and then the recipient of a bribe spends these funds for consumption (goes to the store – an official operation) [5]. For better visualization, it is useful to refer to Figure 4.

If at least one of the operations of the shadow scheme is legal, then it will be taken into account in the official statistics. Also, it would be logical to say that a part of shadow GDP is not taken into account in official statistics. However, in most cases at least 2/3 of the income received in the shadow economy quickly falls into the official one [6].

Fig4. Examples of chains “production - income generation - consumption / savings”, taking into account official and shadow operations

The next common, but erroneous opinion is the statement that a sharp tax cut will have a positive effect on the economy. It is widely believed in society that if a single social contribution becomes commensurate with the costs of fictitious operations, this will push the country's labor resources and the business environment itself to get out of the shadows. In fact, this is contrary to the human psychological factor [7]. The time is needed to change the mechanism of work. World practice has shown that abrupt changes in the tax structure will not lead to the desired result, but successive steps will favorably affect the state of the economy. The great example for prove of above statement is tax reform in Georgia. The methods used in this country resulted in fact that Georgia positively changed its place in the rating of the shadow economy of the world.

The reform of the Georgian government has started not from a sharp decline in rates, but from the system of motivation of employees of the tax service. The government has set the goal to change the mentality by rebuilding the system of motivation. Strict penalties for tax inspectors who are accused of corruption, and their arrests were broadly shown on television. The authorities carried out mass arrests of former officials and

businesspersons on suspicion of corruption. Then they gave them the opportunity to pay off, transferring significant sums to the state budget.

Then, the changes in Tax Legislation began. The reform took place in three stages. The main achievements of the first stage were a reduction in the number of taxes from 22 to 7. In addition, some social contributions were reduced - from 33 to 20%. During the second and third stages, the profit tax rate was reduced from 20% to 15%, the tax on dividends and interest was reduced from 15% to 5% [8].

Also erroneous is the rigorous assertion that the Shadow economy of Ukraine is all that is "out of the law": trade in weapons, drugs, smuggling; manufacture of forgeries. However, in most cases, the biggest share of the Ukrainian shadow constitutes legal activity, deliberately or not deduced from taxation. The leading position is occupied with "wages in envelopes". After all, it is almost impossible to take into account accurate information about the everyday life of Ukrainians (how many Ukrainians build and rent without any registration, licensing and tax payments).

Thus, we have outlined and denied the main myths, which the majority continue to believe. Nevertheless, even the redemption of consciousness from the Smoke of misleading does not lead to a solution to the problem.

In Europe, there are certain mechanisms to improve the indicators of the shadow economy. In Latvia, for example, a mechanism of struggle with a shadow economy is focused on the collection of personal data about all buyers who spend more than 2000 dollars in cash. In addition, buyers who decide to pay for a significant purchase in cash must show a passport, so that the seller records his personal data and transfer this information to the appropriate structures, indicating the purchase amount. There is also a mechanism for monitoring the accumulation of personal funds (so-called zero declaration), according to which all residents of Latvia are obliged to put savings of more than 20,000 dollars to a bank account. However, the great disadvantage of this control scheme is in the fact that such rules apply only to residents of Latvia. Italy obliged its citizens to make any payments in excess of 2000 euros so that they could be tracked by bank cards. A special brigade of 200 agents is set up in the UK to monitor the high incomes of citizens. In Switzerland, where the level of shadow economy is rather low, the percentage of the shadow sector is formed mainly by unofficial employment. In order to minimize the employers' desire to act in a this manner, the government created a list of strict sanctions: the withdrawal of enterprises from government tenders, employers' fines of up to 1 million francs or imprisonment up to 5 years [9].

In Ukraine during 1991–1999, there were made several attempts to legalize the activity of economic entities, but the situation with corruption,

excessive tax burden and underestimation of labor resources have become huge obstacles for the country during the transition period. During first years of independence approximately 2,5-3 million people realized their labor activity precisely in the shadow economy mainly because of the low level of official remuneration and work mismatch. At the beginning of 2000th, the indicators of shadow economy showed a positive trend of decline, however, the second decade of the 2nd millennium can be characterized by the absence of a harmonious coherent mechanism for dealing with the shadow economy and the presence only of individual elements of the regulation [10].

From the above it becomes clear that changes are necessary. In the context of Ukraine, the following measures may be relevant.

The first step in solution of the problem is action against corruption, which will require a general improvement of the regulatory framework. In parallel, a prerequisite is the reform of government institutions (reform is also needed in institutions that are characterized by excessive bureaucracy and low productivity) [10]. In particular, it will be necessary to simplify the working procedures of such institutions and regularly evaluate the results of their activities based on clearly defined criteria. For example, if exported or imported goods are delayed in state ports for a long time, the costs of entrepreneurs increase, and the competitiveness of these goods decreases. In such situations, there is a growing temptation for entrepreneurs to offer bribes and for civil servants to agree.

The following reforms are necessary in the tax system. Firstly, it is important to reduce the general tax rates, especially the tax on the income of legal entities and the tax on personal income (but not on the tax on foreign trade operations, including tariffs). Then, it is necessary to revise tax legislation, simplify it, and introduce more clarity by removing multi-stage and complex financial reporting requirements [11]. Such measures will ultimately lead to an increase of budget revenues by expanding the tax base. However, as it was formulated earlier, tax system reforms should be carried out gradually in order to influence the psychology of the stakeholders.

To stimulate the efficient use of labor resources and the "brains of the country" with the benefit of both the state and the employee, we can use the method of increasing seniority. For example, a very common type of work today is the profession of a tutor. Most often, the tutor does not register his activity officially, but at the same time it receives a certain income (taxes from which are not collected). The state in this case suffers losses, since the budget did not receive income from the use of the country's labor resources. If the activities of the tutor were registered, the situation would be reversed. To motivate citizens to formalize the activities, it would be appropriate to

increase the qualifying period of such teachers. The length of time worked will subsequently have a positive effect on pension payments to these entities. Thus, the mechanism of mutual assistance is developed [12].

The problem of shadow economy belongs to both political and economic types of problem. For its successful solution, a whole system of measures is needed: political, economic, legal, organizational, technical, educational. Therefore, the implementation of only a few proposals for tax cuts, strengthening and public control will not produce the desired result. It is necessary to develop and adopt at the state level a comprehensive program of actions that would really help to bring the shadow economy back into the legal field of the state. Moreover the basis of state regulation of this process should be not the state's pressure on economic entities but economic forces.

Bibliography:

1. Nonik V.V. Osnovni chynnyky ta shlyakhy detinizatsiyi ekonomiky Ukrainy: derzhavno-upravlynsky aspekt ("The main factors and ways of shadowing of the economy of Ukraine: the state-management aspect")// Public Administration and Customs Administration, No. 2 (17), 2017, p. 93-94. Available at:

<http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/2934/1/16.pdf>

2. Turianskaya M.M., Tinova ekonomika i natsional'na bezpeka Ukrainy ("Shadow economy and national security of Ukraine.")// DonNTU Scientific Papers, Series: Economic, Issue 97, p. 155-163.

3. Department of Economic Strategy and Macroeconomic Forecasting, Trends in the shadow economy ("Tendentsiyi tinovoyi ekonomiky"), // the official website of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine, February 19, 2019/ Available at:

<http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>

4. Van Zon, Hans. The political economy of independent Ukraine: Captured by the past. Springer, 2000, p 2-3.

5. Tyshchuk T., Myth and Realities: the Level of the Shadow Economy in Ukraine// VoxUkraine, December 8, 2015. <https://voxukraine.org/en/myth-and-realities-the-level-of-the-shadow-economy-in-ukraine-en/> [Electronic resource] Available at: <https://voxukraine.org/en/myth-and-realities-the-level-of-the-shadow-economy-in-ukraine-en/>

6. Schneider F. and Klinglmair R., Shadow Economies Around the World: What do we Know? (March 2004). IZA Discussion Paper No. 1043. Available at: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/73278/1/wp0403.pdf>

7. Kaliberda A., Kaufmann D., Integrating the unofficial economy into the dynamics of post-socialist economies: A framework of analysis and evidence. The World Bank, 1996, p. 3-5.

8. Bilan O, Tax Reform in Georgia: Lessons for Ukraine// VoxUkraine, November 25, 2015/ [Electronic resource] Available at: <https://voxukraine.org/en/tax-reform-in-georgia-lessons-for-ukraine-en/>

9. Baranov S., Foreign experience of Fighting Economy Shadowing// Actual issues of modern science and society, Kiev, Ukraine, 3-2015, p. 21-25.

10. Gaidutsky P.I., Ukraine needs a new agrarian policy (“Ukrayini potrebna nova ahrarna polityka”) // Economy of agroindustrial complex, 2005, No. 10, p. 3-7.

11. Sullivan D.D., Zemko D., The shadow sector in the countries of developing democracy analytical report. 2000. Available at:

https://lukyanenko.at.ua/_ld/0/58_-_____.pdf

12. Increasing responsibility for violating labor legislation as a guarantee of the process of legalization of wages in Ukraine. Scientific notes [Ukrainian Academy of Printing]. Series: Economic Sciences 2 (2015): 32-41.

Кирило Шилін

КЗО «Миролубівська ЗШ I–III ст.» Раївської сільської ради

ТІНІЗАЦІЯ ТА ДЕТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ДОМІНУЮЧІ ФАКТОРИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗРУШЕНЬ

Проаналізовано тенденції підвищення та зниження рівня тіньової економіки України, зокрема в аграрному секторі. Визначено основні домінуючі фактори, які сприяють тінізації економіки та способи боротьби з ними з боку держави.

Ключові слова: тінізація, детінізація, домінуючі фактори тінізації економіки.

Вступ. Тема цієї роботи є досить актуальною для сьогоденної української економіки. У поєднанні з організованою злочинністю і корупцією тіньова економіка становить серйозну загрозу для економічної та національної безпеки держави.

Серед негативних наслідків можна виділити: деформацію податкової і бюджетної сфер; перекручення показників макроекономічної статистики; негативний вплив на грошово-кредитну сферу, інвестиційний процес, ефективність виробництва; відтік капіталу за кордон; порушення стабільності відносин власності і посилення криміналізації економічної сфери

Мета роботи. Основна мета цього дослідження – проаналізувати тенденцію підвищення та зниження рівня тіньової економіки України, зокрема в аграрному секторі; визначити основні домінуючі фактори, які сприяють тінізації економіки та способи боротьби держави з цим.

Виклад основного матеріалу. Щодо масштабів тіньової економіки України, то Леандро Медіна з африканського департаменту МВФ та Фрідріх Шнайдер з Університету Кеплера (Лінц) створили офіційну доповідь, у якій було наведено результати дослідження рівня тіньової у 158 країнах станом з 1991 по 2015 рр., у тому числі в Україні. Починаючи з 1991 року, коли тіньова економіка України оцінювалася в 38,96% ВВП, показник безперервно зростає до 1998 року, досягнувши пікової позначки в 57%. Низхідна тенденція спостерігалася до 2008 року – показник знизився до 36,65%. Фінансова криза стала причиною «відскоку», і протягом 2009–2014 років рівень тіньової економіки коливався в межах 39,2–43,5%.

У 2015 році, останньому в дослідженні, українська тіньова економіка оцінювалася на рівні 42,9%. Для порівняння, у розвинених країнах цей показник – в межах від 7 до 15%.

За розрахунками глави Мінсоцполітики Павла Розенка офіційний фонд оплати праці в Україні становить близько 500 млрд грн на рік, ще 200-300 млрд грн виплачуються в конвертах. Ці 200-300 млрд грн (13-18% ВВП) і є базою української тіньової економіки, навколо якої створюється тіньова інфраструктура – центри переведення в готівку, видача фіктивних довідок, документів і т.д. Скільки українців щось вирощують, будують, майструють, лагодять, готують і здають в оренду без будь-якого оформлення, ліцензування та, звичайно, сплати податків, навіть приблизно ніхто не знає.

Високі «трудові» податки і складнощі адміністрування – це основні стимули переходу бізнесу в тінь і, відповідно, важливі фактори детінізації. «Країни з відносно низькими податковими ставками, меншою кількістю регуляцій, а також реальним верховенством права, як правило, мають менші масштаби тіньової економіки», – написав у своїй статті для МВФ Фрідріх Шнайдер. Причому розмір податків «на працю» найбільше впливає на рівень тіні, на другому місці – регуляторна політика.

Тіньова і так звана біла (офіційна) економіка не існують як дві паралельні реальності. Ланцюжок «виробництво продукції - отримання доходу - споживання / заощадження» може складатися як з легальних, так і з тіньових операцій. Наприклад, особа, яка отримала заробітну плату в конверті (тіньова операція), може потім легально розрахуватися цими грошима в супермаркеті (біла операція). Кошти, виділені з бюджету для державних закупівель (біла операція), можуть частково піти на «відкат», сплату хабара (тіньова операція), а потім чиновник-корупціонер йде в ресторан або магазин і розраховується цими коштами (біла операція). Варіантів таких ланцюжків, що складаються з білих і тіньових операцій, незліченна безліч. В одній зі своїх статей Шнайдер писав, що мінімум 2/3 доходів, отриманих в тіньовій економіці, швидко потрапляють в офіційну.

Станом на 2017 рік офіційний ВВП України становив 112,2 млн грн. З них близько 48,1 млн грн перебувають в тіні. Ці кошти враховані в офіційний ВВП України, але фактично не можуть бути законно використані. Якщо детінізація відбуватиметься силовими методами, результат буде негативним: багато бізнесів підуть з України або припинять свою діяльність.

Операції в тіньовій економіці не підпадають під оподаткування, в результаті чого податкові доходи виявляються нижчими, ніж вони були б в іншому випадку, – йдеться в дослідженні МВФ, присвяченому тіньовій економіці. У відповідь на скорочення податкової бази або погіршення дотримання податкового законодавства органи державного управління можуть підвищувати податкові ставки, ще більше стимулюючи втечу в тіньову економіку, що призводить до подальшого посилення бюджетних обмежень в державному секторі.

Фактори, які сприяють підвищенню тіньової економіки, можна поділити на 3 групи:

1. Економічні чинники: високі податки (на прибуток, прибутковий податок і т.д.), реструктуризація сфер господарської діяльності, недосконалість процесу приватизації, криза фінансової системи і вплив

його негативних наслідків на економіку в цілому, діяльність незареєстрованих економічних структур.

2. Соціальні чинники: низький рівень життя населення, що сприяє розвитку прихованих видів економічної діяльності, високий рівень безробіття (в тому числі, неофіційною або прихованою) і орієнтація частини населення на отримання доходів будь-яким способом, нерівномірне розподіл валового внутрішнього продукту.

3. Правові чинники: недосконалість податкового законодавства, корумпованість державних службовців та правоохоронних структур, недосконалість державного механізму з боротьби з економічною злочинністю, недостатня діяльність правоохоронних структур з припинення незаконної і кримінальної економічної діяльності.

Тіньова економіка охоплює всі галузі економіки, зокрема аграрний сектор. За різними оцінками, частка тіньового ринку зерна в Україні становить 40% від загального обсягу зернового ринку. Профільні експерти стверджують, що близько 70% дрібних фермерів працюють в «тіні», ухиляючись від сплати податків і виплачуючи зарплати в «конвертах». З цієї ж причини вони не мають доступу до субсидій і державної підтримки. За інформацією Асоціації фермерів і приватних землевласників України з 40 тис. опитаних фермерів 58% навіть не подавали документи на участь в програмах державної підтримки АПК. Тому неможливо прорахувати вартість продуктів на рік, адже невідомо, скільки вироблено, скільки зібрано і скільки знаходиться на зберіганні.

Неприпустимо, коли компанії, працюють прозоро і відкрито, виявляються дискримінованими з боку чорних посередників, що діють в штучно сформованому кругообігу «кеша», що негативно відображається на економіці країни.

Висновки. Чи можна перемогти тіньову економіку? Перемогти тіньову економіку повністю і остаточно неможливо. Але цілком реально зробити її в рази менше. Особливо детінізації буде сприяти відмова від готівки. Це буде довгий та складний процес для країни, але він допоможе знизити рівень «тіньових коштів» до мінімуму. Більшість «тіньових» грошових операцій проводиться саме в готівці. Усі ці кошти не обкладаються податками. Повний перехід до безготівкових розрахунків виведе усі гроші з «тіні», адже усі грошові операції будуть контролювані з боку держави.

Список використаної літератури

1. Офіційна доповідь ЛеандроМедіни та Фрідріха Шнайдера – Режим доступу до ресурсу:

<https://www.imf.org/en/publications/wp/issues/2018/01/25/shadow-economies-around-the-world-what-did-we-learn-over-the-last-20-years-45583>

2. Олексій Дорошенко щодо тіньового аграрного ринку – Режим доступу до ресурсу:

<https://ukraina.ru/news/20181107/1021683633.html>

Юлія Штепа

Черкаська загальноосвітня школа I–III ст. №32

Черкаської міської ради

РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У СУВЕРЕННІЙ УКРАЇНІ

Робота присвячена розгляду відповідності розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні до міжнародних норм. Аналізуються дві форми захисту порушених прав інтелектуальної власності: юрисдикційна та неюрисдикційна.

Ключові слова: *інститут інтелектуальної власності, юрисдикційна та неюрисдикційна форми захисту прав інтелектуальної власності.*

На сучасному етапі розвиток захисту інтелектуальної власності, який відповідає міжнародним стандартам, практично сформовано. Але важливим завданням залишається формування правової свідомості і правової культури. Зараз існує певні розбіжності щодо поняття інтелектуальної власності. Так професор П. Цибульов вважає, що інтелектуальна власність – це закріплені законом права на результати інтелектуальної власності у всіх сферах життя [6]. С. Гордієнко вважає, що це «матеріалізовані чи нематеріальні нові знання, які належать юридичній чи фізичній особі» [2]. В. Базилевич визначає, що «інтелектуальна власність як результат розумової творчої діяльності є багатоаспектною складною категорією»[1].

Більшість науковців визначає інтелектуальну власність як: власність на результати інтелектуальної діяльності; систему відносин щодо привласнення об'єктів, утілених в науково-технічній та літературно-мистецькій творчості; права на результати розумової діяльності людини; відносини володіння, користування і розпорядження результатами інтелектуальної праці.

Наявність кількох варіантів тлумачення поняття «інтелектуальна власність» зумовлена історичними обставинами формування системи захисту авторського права.

Після здобуття незалежності Україна постала перед необхідністю створити нову законодавчу базу щодо реалізації права інтелектуальної

власності. Насамперед, Україна підтверджує свою участь у міжнародних угодах щодо захисту інтелектуальної власності. Наприклад, це Всесвітня конвенція про авторське право. Згодом приймаються власні закони («Про авторське право і суміжні права», «Про охорону прав на винаходи»). У 1992 році створюється Державне агентство з авторських і суміжних прав.

1996 року Конституцією України було гарантовано захист інтелектуальної власності. Вдосконалюється та розширюється чинне законодавство (прийнято Закони України «Про кінематографію», 1998 р., «Про рекламу», 1996 р., «Про інформаційні агентства», 1995р.). Вперше запроваджується порядок державної реєстрації авторських прав на твори літератури, науки та мистецтва. Держава здійснює спроби врегулювання питання розповсюдження аудіовізуальних творів. У 1997 році у Києві було створено Інститут інтелектуальної власності.

На початку XXI століття держава проголошує перехід на інноваційну модель розвитку. У вересні 2000 року приймається Програма інтеграції України до Європейського Союзу. На цьому етапі характерне посилення вдосконалення охорони інтелектуальної власності. Прийнято Програму розвитку державної системи охорони інтелектуальної власності України на 2001–2004 роки. Забезпечено участь України в Ніщській угоді про Міжнародну класифікацію товарів і послуг для реєстрації знаків та Міжнародній конвенції про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм та організацій мовлення.

На сьогодні сучасна правова база інтелектуальної власності має таку структуру:

1) Конституція України (ст. 41).

2) Кодекси України (Цивільний кодекс; Цивільний процесуальний кодекс; Карний кодекс; Карний процесуальний кодекс; Господарський кодекс; Господарський процесуальний кодекс; Кодекс про адміністративні правопорушення; Митний кодекс).

3) Спеціальні закони України: «Про охорону прав на промислові зразки»; «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»; «Про авторське право і суміжні права»; «Про захист від недобросовісної конкуренції»; «Про захист від економічної конкуренції»; «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» та інше.

Якщо виникають спори між представниками України та інших держав, то верховенство мають міжнародні договори, до яких приєдналася і Україна. Це такі угоди, як :

- Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків;
- Договір про патентну кооперацію;

- Паризька конференція про охорону промислової власності;
- Римська конвенція про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм та організацій мовлення;
- Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів;
- Всесвітня конвенція про авторське право та ін.

Отже, захист інтелектуальної власності – це сукупність заходів, спрямованих на встановлення або визнання права інтелектуальної власності. На сьогодні існує дві форми захисту порушених прав інтелектуальної власності: юрисдикційна та неюрисдикційна.

Юрисдикційна форма може здійснюватися за допомогою судів та інших компетентних органів (Антимонопольного комітету України, Державної митної служби України, Державної служби інтелектуальної власності України). Ця форма захисту невпинно набуває популярності. Про це свідчать статистичні дослідження, здійснені доктором юридичних наук, професором О. Орлюк (рис. 1).

Неюрисдикційна форма захисту передбачає здійснення захисту самостійно, без звернення до компетентних органів. Право на самозахист гарантується 55 ст. Конституцією України. Самозахист допускається, якщо заподіяна шкода є менш значною, реальна небезпека не могла бути усунена іншими способами.

З точки зору адміністративних стягнень до правопорушника можуть бути застосовані такі заходи:

- попередження;
- штраф;
- виправні роботи;
- адміністративний арешт.

За порушення прав на охорону інтелектуальної власності передбачена також кримінальна відповідальність за незаконний збір з метою використання відомостей, що становить комерційну таємницю; за незаконний випуск під своїм ім'ям твору науки, літератури чи мистецтва; за розголошення без згоди автора змісту винаходу, корисної моделі чи промислового зразка.

Протягом 90-х років Х – початку ХІХ ст. створено систему державних органів, які забезпечують охорону інтелектуальної власності:

- До складу Верховної Ради входить підкомітет з питань інтелектуальної власності;
- Міжвідомчий комітет з проблем захисту прав інтелектуальної власності;

- Державний департамент інтелектуальної власності. Згодом у 2011 році його було скасовано і натомість утворено Державну службу інтелектуальної власності;
- Рада з питань науки та науково-технічної політики;
- Український інститут промислової власності.

Рис. 1. Статистика судових справ із порушення авторського права в Україні [5]

Також в Україні існують і громадські організації з питань інтелектуальної власності :

- Всеукраїнська асоціація патентних повірених України;
- Українська асоціація власників товарних знаків;
- Товариство винахідників і раціоналізаторів України;

У Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», затвердженій Указом Президента України, захист прав інтелектуальної власності визначений як вектор розвитку, вектор національної безпеки.

Отже, законодавство у сфері інтелектуальної власності розвивається відповідно до міжнародних норм. В Україні існує розгалужена структура органів державного управління щодо охорони інтелектуальної власності, яка спрямована на гармонізацію українського законодавства із загальносвітовим. Державна служба інтелектуальної власності України є центральним органом виконавчої влади, яка реалізує державну політику щодо охорони інтелектуальної власності.

Список використаної літератури

1. Базилевич Д. Інтелектуальна власність / Д. Базилевич. – К., 2008. – 431 с.
2. Гордієнко С. Забезпечення інтересів України у сфері захисту інтелектуальної власності : нормативно-правове регулювання / С. Гордієнко. – К., 2008. – 130 с
3. Кононенко Ю. Вступ до інтелектуальної власності / Ю. Кононенко, С. Корновенко. – Черкаси, 2012. – 212 с.
4. Мельник В. Історично-правові аспекти виникнення та розвитку законодавства стосовно авторського права в Україні / В. Мельник // Інтелектуальна власність. – 2004. – №1. – С. 18–33.
5. Орлюк О.П. Освіта та дослідження з інтелектуальної власності [Електронний ресурс] / О.П. Орлюк. – Режим доступу: <https://www.slideshare.net/Comedianua/ss-64361645>
6. Цибульов П. Основи інтелектуальної власності / П. Цибульов. – К., 2005. – 224 с.

Катерина Ягупова

Вищий навчальний закла

Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро

ПЕРСПЕКТИВИ ПРАКТИЧНОГО ВПРОВАДЖЕННЯ СТАЛОГО МАРКЕТИНГУ У СВІТІ І В УКРАЇНІ

Робота присвячена виявленню сутності і змісту сталого маркетингу та визначенню перспективи його розвитку у світі і в Україні. Узагальнено існуючі підходи до визначення поняття «сталій маркетинг». Визначено особливості та характеристики сталого маркетингу, проаналізовано складнощі, пов'язані з інтеграцією принципів сталого маркетингу в бізнес, і вигоди, які отримує компанія від такої інтеграції. Виявлено фактори, що здійснюють максимальний вплив на «стале споживання».

Ключові слова: сталій маркетинг, стале споживання.

Вступ. Сучасна теорія маркетингу по-новому розглядає процеси ринкових відносин: еволюція від простого процесу обміну, базованого на окремих епізодах взаємодії, йде в бік розуміння важливості встановлення і підтримання довгострокових відносин у форматі мережевої взаємодії різних суб'єктів ринку. В умовах розвитку прогресу, інформаційних технологій, зростання інформування споживачів, географічної розрізненості і віддаленості компаній-партнерів теорія маркетингу трансформується, і з'являється концепція спільного створення цінності, яка ґрунтується на ідеї участі в цьому

процесі всіх учасників взаємодії. Така концепція набула назви «сталого маркетингу».

Сталий маркетинг як процес створення та обміну цінностями акцентує увагу, крім прибутку компанії, на дві інші складові цінності, що створюються як для теперішніх, так і для майбутніх поколінь.

У процесі зміни зовнішнього середовища під впливом макро- і мікрофакторів змінюється і маркетингова концепція. Спостерігається посилення значущості та впливу екологічного і соціального чинників, які розглядаються в контексті розвитку компанії, регіону, країни, а також ролі маркетингу в забезпеченні сталого розвитку. Тому сталий маркетинг передбачає якнайбільше задоволення потреб сучасних споживачів, за умови, що покоління людей зможуть задовольнити свої потреби на тому ж або більш високому рівні.

Сьогодні не можна забувати про те, що ми живемо в час глобальної зміни клімату та виснаження природних ресурсів. Такими чином, сталий маркетинг спрямований на пропозицію споживачеві продукції (послуг), безпечної для навколишнього середовища і споживачів, на основі технологій і процесів, що скорочують негативний вплив на навколишнє середовище, а також на прискорене формування ринку екологічних послуг, які потребують розвитку відповідних маркетингових інструментів та засобів управління.

Мета роботи: виявити сутність і зміст сталого маркетингу та визначити перспективи його розвитку у світі і в Україні.

Поставлена мета обумовила такі **завдання**:

- узагальнити і систематизувати існуючі підходи до визначення поняття «сталий маркетинг».
- визначити особливості та характеристики сталого маркетингу,
- проаналізувати складнощі, пов'язані з інтеграцією принципів сталого маркетингу в бізнес, і вигоди, які отримує компанія від такої інтеграції.
- виявити фактори, що здійснюють максимальний вплив на «стале споживання».

Аналіз літератури. Поняття сталого розвитку розкрито в документах ООН, зокрема в доповіді Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку «Наше спільне майбутнє» [1]. На низькій ефективності екологоорієнтованих заходів наголошують К.Я. Кондратьєв, К.С. Лосєв [2]. На Конференції ООН «Ріо+20» здобула визнання ідея конкурентоспроможного екологічно спрямованого бізнесу, що набув назви «зелена економіка» (green economy) як інструменту сталого розвитку.

Концепція зеленого маркетингу та стратегії зеленого маркетингу розкрито в працях J.M. Ginsberg, P.N. Bloom [9], J. Makower [10] та ін.

Поняття сталого маркетингу в контексті концепції 4P досліджують I. Catoiu, D.M. Vranceanu, A. Flip, [11], R. Mitchell, B. Wooliscroft, J. Higham [12] та ін.

Водночас сутність і зміст сталого маркетингу, а також перспективи практичного впровадження у світі і в Україні потребують більш глибокого дослідження.

Виклад результатів дослідження. Сучасне суспільство об'єднане думкою, що можливі і сприятлива екологічна обстановка, і економічне зростання одночасно [2]. Для вирішення проблеми збалансованої взаємодії природи і суспільства була сформована концепція сталого розвитку, орієнтована на збереження динамічної рівноваги біосфери. Передбачуваним є перехід від екстенсивного природокористування до рівноважного, який передбачає створення умов для самовідновлення природи. У 1987 р. Всесвітня комісія ООН з навколишнього середовища і розвитку актуалізувала проблему пошуку нової моделі розвитку, опублікувавши доповідь «Наше спільне майбутнє», що відображає основні підходи щодо забезпечення сталого розвитку (sustainable development) як такого, що задовольняє потреби сучасних поколінь, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої особисті потреби [1]. Головною ідеєю доповіді була ідея «заборгованості» нинішнього покоління перед майбутніми не тільки щодо використання невідновлюваних корисних копалин, але і зниження продуктивності екосистем в цілому та здатності нейтралізувати негативний вплив на них [1].

При помітному прогресі у досягненні окремих цілей сталого розвитку можна говорити про низьку ефективність окремих заходів, а саме екологоорієнтованих. Фактично відбувається нейтралізація окремих негативних проявів економічного зростання (наприклад, забруднення окремих компонентів навколишнього середовища), що є наслідками, а не причинами еколого-економічних конфліктів. Водночас відзначається криза в еволюції маркетингових теорій, обговорюється об'єктивність їх використання з точки зору соціально-економічної значущості, критиці піддаються інструменти маркетингу і ефективність використовуваних заходів [2]. За своєю суттю, на базі теорії класичного маркетингу формується певний рівень економічного егоїзму. Компанії концентрують увагу на збільшенні прибутку, споживачі приймають рішення на основі власних вигод [2].

Традиційний маркетинг також звинувачують в екологічних проблемах, тому що він стимулює надмірне споживання товарів;

акцент робиться на задоволенні потреб за допомогою матеріальних благ, і соціальний статус демонструється за допомогою матеріальних благ; традиційний маркетинг характеризується короткостроковою максимізацією прибутку і спрямованістю на оборот; життєвий цикл товарів стає все коротшим [3].

Звідси виникла ідея створити умови для розвитку конкурентоспроможного та екологічно спрямованого бізнесу, що має назву «зелена економіка». У зв'язку з цим здобула визнання ідея конкурентоспроможного екологічно спрямованого бізнесу – «зеленої економіки» (green economy) як інструменту сталого розвитку. «Зелена економіка» – особлива низьковуглецева, ресурсозберігаюча і соціально інклюзивна модель економіки, спрямована на збереження благополуччя суспільства за рахунок ефективного використання природних ресурсів та повернення продуктів кінцевого використання в природничий цикл, в основі якої – чисті, або «зелені», технології [4].

Перехід до «зеленої» економіки відбувається під впливом різноманітних чинників. Стан навколишнього середовища сприяє стимулюванню попиту на екологічно безпечні, енергоефективні товари та послуги екологічного спрямування. інші чинники, пов'язані з інтеграцією України до європейського та світового економічного і правового простору, що передбачає розвиток вітчизняної нормативно-правової бази щодо формування «зеленої» економіки [5].

На перший погляд, принципи маркетингу та сталого розвитку суперечать одне одному. Маркетинг сфокусований на задоволенні потреб споживача та стимулює споживання. У свою чергу, сталий розвиток закликає до стримання поточного споживання для того, щоб не поставити під загрозу якість життя майбутніх поколінь. Звідси виникла потреба у новій парадигмі маркетингу, що обумовило впровадження в 1990-х роках концепції соціально-етичного маркетингу, в 2000-х роках – концепції «зеленого» маркетингу, та становлення на їх базі концепції сталого маркетингу в першій декаді XXI ст. [6].

В основу розуміння соціально-етичного маркетингу Американською асоціацією маркетингу (АМА) покладено поняття соціальної відповідальності маркетингу як зобов'язання маркетингово-орієнтованих організацій не завдавати шкоди соціальному середовищу і доквітлю та сприяти їх покращанню. Також АМА визначає зелений маркетинг (green marketing) як діяльність організації, спрямовану на виробництво, просування, пакування та утилізацію або переробку продукту безпечним та дружнім до довкілля способом [7]. Близьким терміном, за Ф. Котлером, є екологічний маркетинг (environmental

marketing, ecological marketing) [8]. Дослідники пропонують такі стратегії зеленого маркетингу: *Lean Green*, *Defensive Green*, *Shaded Green* [9; 10]. Згідно зі стратегією *Lean Green* конкурентна перевага досягається за рахунок зменшення вартості товару, а не за рахунок «зеленої» реклами. Стратегія *Defensive Green* наголошує на тому, що «зелені» сегменти ринку є важливими складовими, від яких не можна відмовитися і використовуються компаніями з метою покращання іміджу бренду і зменшення збитків. Стратегія *Shaded Green* зосереджена на довгострокових, системних, екологічно чистих процесах, що потребують значних фінансових і нефінансових зобов'язань, та дозволяє створити інноваційні продукти і технології і, таким чином, отримати конкурентну перевагу.

Звідси випливає розуміння сталого маркетингу, орієнтованого на надання більшої споживчої цінності всім стейкхолдерам при ефективному використанні ресурсів, з урахуванням довгострокових інтересів природи та суспільства [11].

У концепції сталого маркетингу розуміння комплексу маркетингу 4P набуває нового змісту. Щодо продукту, весь процес від генерації ідеї до впровадження на ринок має відбуватись з урахуванням принципу «сталості» (sustainability), тобто бути спрямованим на задоволення потреб стейкхолдерів без заподіяння шкоди майбутнім поколінням. Продукт та його пакування мають відповідати низці вимог: виробляти і використовувати з низьким споживанням енергії та інших ресурсів, підлягати переробці або безпечній утилізації, не здійснювати негативного впливу на життя і здоров'я людини, а також на екосистеми та довкілля. У цінову політику сталий маркетинг втілюється через принцип справедливої ціни (fair price) – рівноважної ціни, що відповідає інтересам обох сторін угоди. Справедлива ціна виключає тиск з позицій сили, асиметричну (неповну) інформацію та штучний дефіцит, які здатні завдати шкоди стейкхолдерам. Відповідність ціноутворення принципам сталого маркетингу обумовлює врахування екологічних податків, стимулює до скорочення споживання енергії та ресурсів, впровадження сучасних екологічно чистих технологій [12]. Сталий маркетинг вимагає розробки відповідних інструментів просування дружніх до природи та суспільства продуктів, послуг та ідей, що відповідають названим вище принципам, а також відмови або скорочення активності з просування продуктів, які завдають збитків екології, шкоди екосистемам, фізичному та ментальному здоров'ю людей, соціальному клімату тощо. У першу чергу, необхідне ефективне просування ідеї сталого маркетингу в бізнес колах, серед споживачів та інших стейкхолдерів, у

широких верствах суспільства. Прийняття сталого маркетингу як філософії бізнесу та суспільного способу мислення уможливило його практичне впровадження у життя. Комунікативні інструменти сталого маркетингу мають скоротити чутливість покупців до вищої ціни та іноді – меншої зручності безпечних для природи і людини продуктів, упакування тощо, сформувати стійкий попит з боку споживачів на такі продукти. У каналах дистрибуції сталий маркетинг вимагає дотримання принципів справедливої торгівлі (fair trade), тобто здійснення угод на основі прозорості та поваги до всіх сторін, а також дотримання стандартів міжнародного трудового, екологічного та соціального регулювання, стандартів маркування тощо. Створення ланцюгів постачань, що відповідають принципам сталого маркетингу, вимагає постачання безпечних продуктів протягом всього ланцюга для подальшої переробки та кінцевого використання [6; 11; 12].

Для того, щоб усвідомити проблеми і перспективи впровадження сталого маркетингу, автором проведено опитування споживачів та виробників за складеним власноруч опитувальним листом (анкетою).

Було проведено опитування підприємців стосовно перспектив впровадження сталого маркетингу на виробництві. Проведене дослідження показало такі результати.

1. Який розмір Вашого бізнесу?

1) Фізична особа-підприємець (ФОП)	35%
2) Мікро (до 10 прац.)	20%
3) Малий (від 10 до 50 прац.)	17%
4) Середній (від 50 до 250 прац.)	10%
5) Великий (більше 250 прац.)	8%

2. Вкажіть, будь-ласка, основний вид Вашої діяльності

1) Виробництво	35%
2) Торгівля	20%
3) Сфера послуг	20%
4) Логістика	25%

3. Яких споживачів обслуговує Ваш бізнес ?

1) фізичних осіб	30%
2) юридичних осіб	27%
3) фізичних і юридичних осіб	43%

4. Чи відомі Вам ефекти від впровадження сталого маркетингу у діяльність підприємств?

1) Так	56%
2) Ні	44%

5. Яка сфера Вашого бізнесу найбільшою мірою використовує потенціал розвитку сталого маркетингу?

1) Виробничі процеси	38%
2) Збутові процеси	23%
3) Пошук постачальників	7%
4) Пошук клієнтів, укладання угод з клієнтами	10%
5) Накопичення та аналіз масивів даних про клієнтів, ринок	13%
6) Маркетинг / Маркетингові дослідження	9%

6. У процесі створення кінцевого продукту для споживача Ваша компанія:

- 1) Створює невелику частку в сукупній споживчій цінності товару (послуги);
- 2) Створює і контролює значну частку цінності продукту, прагне до співпраці з іншими компаніями;
- 3) Визначає «правила гри», впроваджує інноваційні продукти або створює нову цінність товару (послуги) для споживача.

1	23%
2	32%
3	45%

7. Які переваги становлять або становили б головну цінність у використанні сталого маркетингу для Вас?

1) Заміна людської праці новітніми технологіями	10%
2) Оптимізація процесів	15%
3) Зменшення помилок	8%
4) Підвищення якості процесів/продукту/послуги	30%
5) Зменшення відходів	37%

8. Які виклики (загрози, бар'єри) стоять на шляху впровадження сталого маркетингу у Вашому бізнесі?

1) Необхідність значних інвестицій	40%
2) Не зрозуміла чітка економічна користь від впровадження сталого маркетингу	15%
3) Партнери не в змозі/не готові співпрацювати на належному рівні	25%
4) Нестача кваліфікованих кадрів, необхідність перекваліфікації кадрів	20%

Для проведення дослідження споживчих переваг щодо розвитку сталого маркетингу в Україні була розроблена анкета. Опитування пройшли різні вікові категорії від 18 до 45 років. Дослідження показало такі результати.

1. Які екологічні проблеми існують на території Вашого населеного пункту?

<i>Які екологічні проблеми існують на території Вашого населеного пункту?</i>	<i>Відповіді</i>
– винищення зелених насаджень (вирубування лісів, винищення квітів)	10%
– нераціональне використання ґрунтів	5%
– забруднення повітря (шкідливе виробництво, транспорт, спалювання листя)	10%
– забруднення водойм (промислові та побутові стоки)	15%
– засмічення вулиць, відсутність смітників поза жилою зоною	58%
– немає проблем	2%

Проаналізувавши відповіді, можна зробити висновок, що більшість забруднень припадає на засмічення вулиць, відсутність смітників поза житловою зоною. Отже, ця проблема дуже актуальна для населення, і багато людей готові боротися з нею.

2. Які найбільш перспективні шляхи вирішення екологічних проблем?

<i>Які найбільш перспективні шляхи вирішення екологічних проблем?</i>	<i>Відповіді</i>
– зміна екологічної свідомості населення	25%
– застосування новітніх технологій	55%
– відмова від промислового виробництва	20%

3. Чи згодні Ви сортувати відходи, що накопичуються у Вашій квартирі (будинку), тобто окремо збирати і сортувати папір, пластик, скло, металеві, електричні, харчові відходи?

<i>Чи згодні Ви сортувати відходи, що накопичуються у Вашій квартирі (будинку), тобто окремо збирати і сортувати папір, пластик, скло, металеві, електричні, харчові відходи?</i>	<i>Відповіді</i>
– так, я завжди прагну сортувати відходи	23%

– так, якщо будуть для цього створені умови	57%
– так, якщо будуть економічні стимули	15%
– ні за жодних умов.	5%

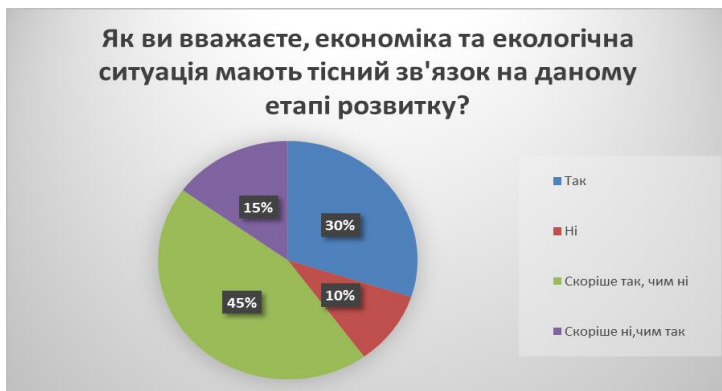
Проаналізувавши відповіді, можна зробити висновок, що більшість населення прагне сортувати відходи, але для цього потрібні певні умови.

4. Хто, на Ваш погляд, у першу чергу, повинен займатися вирішенням екологічних проблем?

<i>Хто, на Ваш погляд, в першу чергу, повинен займатися вирішенням екологічних проблем?</i>	Відповіді
– уряд	5%
– Міністерство охорони природи	15%
– кожна людина	33%
– фахівці в області охорони довкілля	27%
– партія «зелених»	15%
– наука	5%

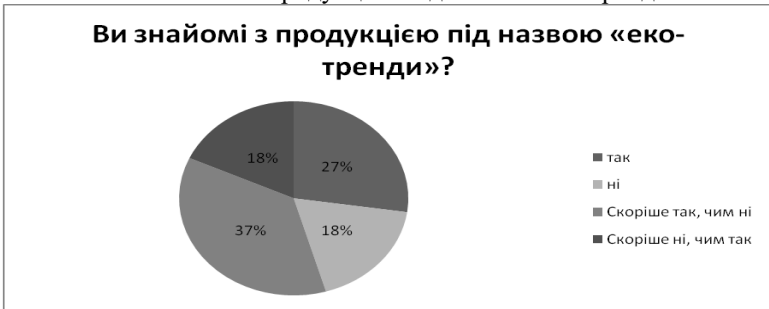
Можна зробити висновок, що населення готове робити зусилля для покращення навколишнього стану довкілля, все залежить від кожної людини.

5. Як Ви вважаєте, чи мають економіка та екологічна ситуація тісний зв'язок на даному етапі розвитку?

За результатами опитування більшість населення вважає, що економіка та екологія взаємопов'язані, тому вони віддають певні переваги розвитку екології та середовища.

6. Ви знайомі з продукцією під назвою «екотренди»?

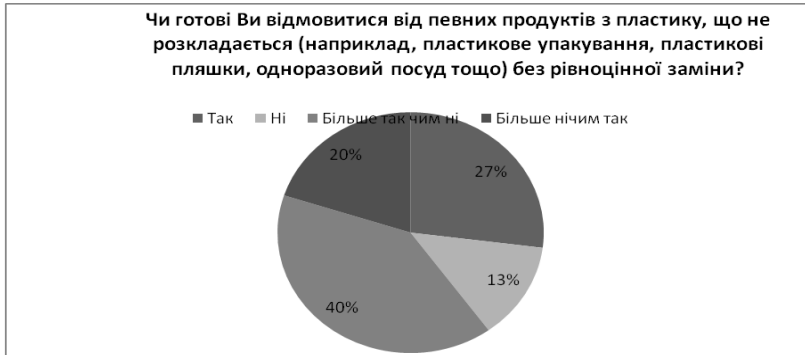
За результатами опитування можна зробити висновок, що населення готове до експериментів щодо придбання продукції «екотренди».

7. Чи готові Ви платити більше за екологічну продукцію, спрямовану на втілення принципів сталого розвитку?

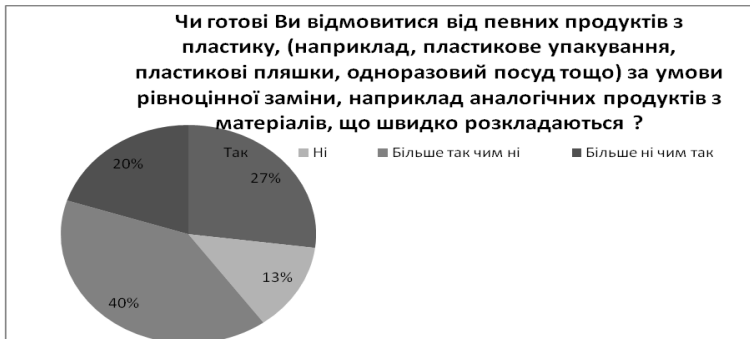
Впевнено відповіли «Так» лише 10% респондентів. Водночас «Так», скоріше ніж «Ні», відповіли 45% опитаних, що свідчить про високу готовність до сприйняття сталого маркетингу.

8. Чи готові Ви відмовитися від певних продуктів з пластику, що не розкладається (наприклад, пластикове упакування, пластикові пляшки, одноразовий посуд тощо) без рівноцінної заміни?

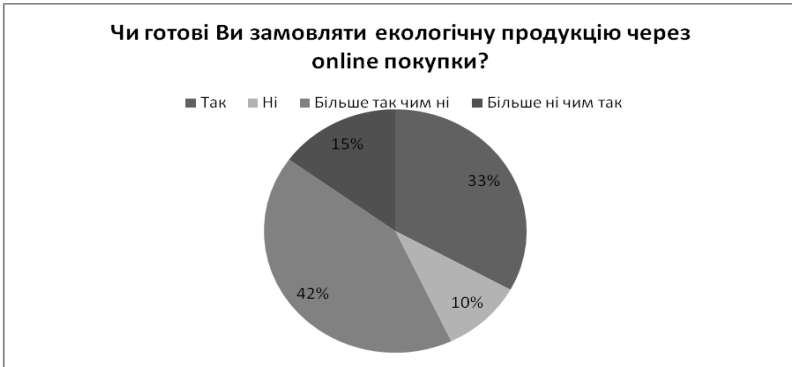
Більшість населення не готове переходити на інші продукти, що не розкладаються, якщо вони будуть без рівноцінної заміни. Отже, можна зробити висновок, що для підприємців даної галузі потрібно виготовляти альтернативну продукцію, яка буде менше загрожувати навколишньому середовищу.

9. Чи готові Ви відмовитися від певних продуктів з пластику, (наприклад, пластикове упакування, пластикові пляшки, одноразовий посуд тощо) за умови рівноцінної заміни, наприклад аналогічних продуктів з матеріалів, що швидко розкладаються і не зашкоджують довкіллю, але за вищою ціною?

За результатами опитування, більшість населення готове відмовитись від пластикової продукції, якщо буде певна заміна, яка буде безпечна для екологічного стану.

10. Чи готові Ви замовляти екологічну продукцію online?

Більшість населення готове до нового впровадження – це онлайн-покупки екологічної продукції.

Отже, за результатами опитування підприємців та споживачів можна зробити висновки, що в Україні сталий маркетинг як цілісна концепція ще не отримав широкого визнання. Водночас можна говорити про розвиток «зеленої економіки» і впровадження елементів «зеленого маркетингу», формування запиту з боку суспільства на продукцію і послуги, які не спричиняють збитків довкіллю (органічні продукти, відновлювальна енергетика, екологічний транспорт, зелений туризм), екологічно безпечне обслуговування споживачів, зберігання та рух товарів, усвідомлення необхідності роздільного збору та переробки сміття тощо.

Ефективній імплементації сталого маркетингу в Україні перешкоджає, перш за все, низька купівельна спроможність населення та висока чутливість до підвищення ціни на екологічні та «соціально відповідальні» товари, що обумовлює низький попит (або взагалі відсутність попиту) на них, а звідси – незацікавленість бізнесу в розвитку відповідних маркетингових політик та інструментів. З цим можна пов'язати відсутність масового запиту суспільства на ідеологію сталого розвитку та продукти «зеленої економіки» [6].

Актуальним на теперішній час є просування ідеї сталого маркетингу в суспільстві шляхом активізації наукових розробок, включення відповідних курсів в навчальні плани закладів вищої

освіти, популяризації в підприємницьких колах через обговорення під час бізнес-форумів та конференцій із залученням міжнародних експертів, формування суспільної думки щодо сприйняття «сталого споживання» як престижної моделі поведінки, особливо серед молоді, через соціальні мережі та Інтернет [6]. Водночас для успішної орієнтації бізнесу на сталий маркетинг необхідне прийняття жорстких правових норм і стандартів, які уможливають одночасне використання правових та економічних важелів в контексті завдань сталого розвитку та стимулюють розробку і впровадження відповідних маркетингових інструментів.

Висновки. Задоволення потреб в контексті сталого маркетингу відбувається за допомогою обміну, при цьому не порушується екологічна рівновага навколишнього природного середовища й стан здоров'я суспільства. Завданням екологічного маркетингу є створення умов для збереження навколишнього середовища, пристосування виробництва до вимог ринку, розробка екологічно чистої продукції, що має високу конкурентоспроможність, а також інтенсифікація її збуту й одержання додаткового прибутку за рахунок екологізації виробництва.

Проведене дослідження показало, що населення України в цілому готове до сприйняття сталого маркетингу, але поки що замало ресурсів, інновацій та технологій для практичного впровадження останнього. Можна сподіватися, що з часом вітчизняні компанії почнуть переходити на екологічно безпечні технології, і в цьому випадку, західний досвід сприятиме швидкому розвитку «зелених» галузей. Однак поки «зелені» технології в Україну приходять лише у вигляді франшизи, а не власних розробок. Для успішної орієнтації бізнесу на сталий маркетинг необхідне прийняття жорстких правових норм і стандартів, які уможливають одночасне використання правових та економічних важелів та стимулюють розробку і впровадження відповідних маркетингових інструментів.

Список використаної літератури

1. Наше общее будущее: Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР): пер. с англ./под ред. и с послесл. С.А. Евтеева и Р.А. Перелета. – М.: Прогресс. – 1989.
2. Кондратьев К.Я. Ілюзія і реальність стратегії сталого розвитку / К.Я. Кондратьєв, К.С. Лосєв // Вісник РАН. – 2002. – Т. 72, № 7. – С. 592–601.
3. Бобильов С.Н. Екологія і економіка: погляд у майбутнє / С.Н. Бобильов // Екологічне право. – 2001. – № 2. – С. 12–18.

4. Рябчиков А.К. Економіка природокористування / А.К. Рябчиков. – М.: Еліт-2000, 2002. – 192 с.
5. Зелений бізнес: інвестувати в екологію – прибутливо / М. Прокоп: пер. с англ. Б.А. Борисова. – М.: Мир. – 1995. – 96 с.
6. Тараненко І.В. Сталий маркетинг: концепція та перспективи впровадження в Україні / І.В. Тараненко // Маркетинг: виклики та рішення; тези Всеукраїнської науково-практичної конференції. Одеса, 17–19 квітня 2019 р. – Одеса: ОНЕУ, 2019.
7. American Marketing Association [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ama.org>
8. Green Marketing [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://philipkotler2013.blogspot.com/2011/11/green-marketing.html>
9. Ginsberg J.M., Bloom P.N. Choosing the Right Green-Marketing Strategy. MIT Sloan Management Review, 2004, vol.46, No4. p.79-84.
10. Strategies for the Green Economy: Opportunities and Challenges in the New World of Business / Makower J. - McGraw-Hill, 2008, 312 p.
11. Catoiu, I., Vranceanu, D.M., Flip, A. (2010). Setting Fair prices – Fundamental Principle of Sustainable Marketing. Amfiteatru Economic Journal, Bucharest University of Economic Studies, Bucharest, vol.12, iss. 27, pp. 115-128.
12. Mitchell R., Wooliscroft B., Higham J. (2010). Sustainable Market Orientation: A New Approach to Managing Marketing Strategy. Journal of Macromarketing 30 (2), pp. 160-170.

МЕНТАЛІТЕТ УКРАЇНЦІВ ЯК ОДНА З ПРИЧИН НЕМОЖЛИВОСТІ УТВЕРДЖЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЗАСАД В УКРАЇНІ

У статті комплексно проаналізовано кореляцію між демократією та ментальністю народу. Доведено, що запозичення досвіду інших держав є альтернативою розвитку нашої країни. Разом із цим продемонстровано, що реалізація таких механізмів часто гальмується менталітетом та звичаями. Підкреслено, що навіть в умовах браку демократичного досвіду Україна здатна побудувати демократичне суспільство.

Ключові слова: демократія, демократизація, глобалізація, глобальний світ, менталітет.

Вступ. Демократія є важливою ціннісною засадою державотворення, яка завжди привертала і привертає до себе увагу майже кожної політично свідомої людини.

Те чи інше бачення демократії, її критеріїв є відбитком конкретних історичних умов. Саме вони визначають підхід до центральної проблеми демократії – співвідношення народовладдя і свободи людини. І тут у розвитку певної системи демократії відіграє велику роль менталітет народу.

Щоб демократія стала в суспільстві реально діючою системою влади, важливо, щоб люди не тільки розуміли сутність її головних принципів, а й були згодні жити відповідно до цих принципів. Далеко не завжди такий спосіб життя створює людині емоційний комфорт. За право вибору доводиться розплачуватися відповідальністю, за рівність можливостей – критичним оцінюванням своїх здібностей, за свободу – невизначеністю. Таку високу ціну не завжди можуть сплачувати навіть ті люди, які живуть у стабільному суспільстві з багатими демократичними традиціями [1].

У кожній державі є свої певні проблеми, і, звісно ж, Україна не є винятком. У цій статті ми спробуємо проаналізувати причини неможливості та повільного утвердження демократичних засад у нашій країні.

Зарубіжний досвід урядування базується на цінностях, які формувалися протягом всієї історії (праця, авторитет, братерство, порядність та неупередженість, рівність та соціальна справедливість). Такі цінності є загальноприйнятими і для українського суспільства, проте, існують національні ознаки українського суспільства як

невід'ємної складової нашого менталітету (вседозволеність високопосадовців та олігархів, недотримання норм законодавства, популяризація, корупція, неякісне надання управлінських послуг) [2]. Саме вони заважають розвитку демократичних перетворень в Україні.

Мета роботи: проаналізувати вплив менталітету громадян на утвердження демократичних засад в Україні.

Завдання: розкрити зміст понять демократії та менталітету у сучасному світі; проаналізувати основні ознаки українського менталітету; порівняти менталітет громадян різних країн і його вплив на демократію у державі.

Виклад основного матеріалу. Поняттю «демократія» два з половиною тисячоліття. У міру розвитку і ускладнення політичного життя її розуміння істотно змінювалося. Уже в античному світі це поняття тлумачилося по-різному, що зумовлювалося його природою. Так, демократія відповідає людській потребі до самореалізації. Вона забезпечує свободу творчості, стимулює особисту ініціативу. Демократія сприяє приходу до влади відданих народіві людей, альтруїстів, яким в ідеалі тільки і можна довірити владу, проте не гарантує від захоплення влади користолюбцями з низькою мораллю, але сильних і спритних [3]. На сьогодні нашій державі ще не пощастило на самовіддану народіві владу.

Феномен демократії є дуже важливою ціннісною засадою державотворення, він завжди привертав і привертає до себе увагу майже кожної політично свідомої людини [1]. Розробку проблематики демократії в її соціально-ціннісному значенні започаткував німецький дослідник Ю. Хабермас у своїх працях: «Теорія комунікативної дії» та «Мораль і комунікація» [4]. Цікаву думку висловлював К. Поппер, визначаючи демократію, як систему, в якій правителі можуть бути замінені мирним шляхом, а тиранію – як систему, де така заміна без кровопролиття неможлива. Досвід політичного, зокрема українського суспільного життя, підтверджує висновок К. Поппера про те, що «народовладдя» часто виявляється некомпетентним і обертається тиранією [3]. Дж. Локк підкреслював, що добровільна політична спільність людей покликана надійно забезпечити природні права, рівність і свободу, захист особи та її власності. Більше того, як підкреслював Ж-Ж. Руссо, згода людей – основа всякої законної влади [4]. К. Поппер вважав, що ідеал народовладдя передбачає, що громадяни повинні мати змогу впливати на політику тоді, коли того забажають; що бюрократи, а також обрані особи повинні розглядатися як слуги народу і вести себе відповідно; що закони і політика уряду

повинні відображати цінності, бажання і пріоритети більшості і поважати при цьому права меншості [3].

Ціннісні аспекти демократії розвинули інші представники західної політичної науки. Для Дж. Шумпетера демократія – це метод інституційного узгодження інтересів при прийнятті рішень для загального блага [5]. На думку Ж. Бурдо, демократія нині – це і філософія, і спосіб життя, і релігія, а потім як похідне від них – форма правління [4]. Відомий італійський конституціоналіст Дж. Мараніні вважає, що демократія – кінцева мета, вища цінність будь якої влади [3]. Іншими словами, при всьому різноманітті відтінків змісту демократії у ціннісних настановах західної політико-правової думки демократія як політична та правова цінність і світоглядний ідеал стала невід’ємним елементом політичної свідомості мільйонів громадян.

У політико-правовій теорії, у визначенні феномену демократії є кілька вимірів. Демократія є, по-перше, формою держави; по-друге, формою плюралістичної організації громадянського суспільства й регулюючих його інтереси політичних партій, професійних спілок та інших суспільних організацій; по-третє, вона є політичним світоглядом і відповідним суспільно-політичним рухом. Ці визначення доповнюються висвітленням поняття демократії як соціальної та політичної цінності, політичного процесу [1]. З цих визначень видно, яке безпосереднє значення демократія має не лише для державотворення, але й для формування громадянського суспільства як соціального інституту.

Більшість дослідників одностайні в тому, що стабільність демократії залежить від широкої підтримки з боку громадян. Громадянське суспільство не може бути просто запозичене, воно має формуватися на основі традиційної культури з огляду на економічний і політичний розвиток країни, зростання добробуту і самосвідомість народу [1].

Потрібно пам’ятати основне, що демократія – політичний режим, за якого єдиним легітимним джерелом влади в державі визнається її народ.

Сьогодні демократія є найбільш затребуваною формою політичного устрою суспільства, що дає можливість людям не тільки обирати керівників, а й контролювати владу. Незважаючи на всі проблеми, що постають у рамках демократичної форми організації суспільства, саме влада народу найкраще справляється з викликами сучасності [3].

В Основному Законі України зазначено: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава».

Ми можемо казати, що демократія у нашій країні недосконала, модифікована, однак немає сумніву в тому, що Україна – демократична країна в контексті тих процесів, за якими ми її оцінюємо. Демократія є змістом руху нашої країни вперед, її існування.

Сучасна Україна, на нашу думку, робить перші спроби ідентифікації цілей і пріоритетів національного розвитку, напрацювання позитивного досвіду формування політичної стратегії і тактики, як внутрішньої, так і зовнішньої політики [2].

Історія державотворення мусить об'єднувати, а не сіяти ворожнечу між громадянами. Для того, щоб історія об'єднувала, потрібно звернути увагу на менталітет народу, на те, що властиве лише йому, і використати ці знання на благо держави.

Більшість філософів і культурологів визначають менталітет як доведений до підсвідомого автоматизму тип мислення, виявленням якого є система цінностей, що виступають фундаментом змісту буття спільноти та окремої людини. Менталітет є дуальним за своєю природою: це водночас психічне, безсвідоме, природне, біологічне та соціальне, прищеплене вихованням і традицією. Менталітет визначає сутність і форми відносин народу, нації, окремих її членів з природним і соціальним оточенням. Отже, менталітет актуалізується у змісті будь-якої діяльності етносу (а також його окремих представників), починаючи від спілкування і закінчуючи самопізнанням. Зміни в менталітеті, зумовлені природними і соціально-історичними чинниками, відбуваються дуже повільно, непомітно [6].

Нині є кілька десятків визначень поняття «менталітет». Воно складне й багатозначне. В окремих публікаціях менталітет трактується як рівень індивідуальної й суспільної свідомості (А.Я. Гуревич); людська активність, об'єктивована в пам'яті культури (В.А. Шкуратов); характер інтелекту (Р. Вебстер); соціальний характер (Є. Донченко). Менталітет – це характер та лад людського мислення, що реалізується на рівні свідомості, але базується на структурних елементах сфери підсвідомого, так і етносу в цілому (Смітюх Г.Є., В.В. Стрілецький) [7]. Отже, менталітет – це система переконань, уявлень і поглядів індивіда або суспільної групи, відтворення сукупного досвіду попередніх поколінь.

Менталітет українців – унікальний, в нього дійсно багатогранна характеристика, яка різниться від інших народів світу. Разом з тим велику роль відіграла історія України, звичаї та традиції предків, які нас навчали, які для нас створювали державу, у якій ми зараз живемо. Історія становлення української держави показує, що визначальними

умовами формування своєрідного характеру українського народу та його менталітету є географічне розташування нашої держави, сусідські держави, клімат та умови життя [8].

В українському менталітеті найбільш яскраво простежується:

- *Домінування емоцій та почуттів над інтелектом і волею.* Переконаність українця в будь-чому зазвичай зумовлюється емоційною невпевненістю щодо того, що йому пропонується.

- *Індивідуалізм.* Український індивідуалізм сформувався завдяки життю в малій групі, у родині. Він пов'язаний з обмеженістю, замкненістю, локальністю кола спілкування. Головне для українця, щоб його не турбували. Індивідуалізм українського народу антидержавний, що виявляється в неприйнятті формально-інституційних відносин, передусім правових, а також у політичному інфантілізмі [6].

- *Толерантність.* Ця складова менталітету українців пов'язана з їхньою повагою до інших, бажанням порозумітися. Українець «заплющує очі» на всі негаразди, тому його толерантність може перерости у всетерпимість, яка виступає своєрідним захистом своєї безпеки, у поступливість, коли людина не може нікому відмовити [6].

- *Антейзм.* Зумовлює формування відчуття спорідненості з рідною землею.

- *Інтровертність.* Як відомо, інтроверт проектує власну активність на себе. Інтровертність спричиняє меншу залежність людини від зовнішнього середовища, орієнтує її на зміни власного внутрішнього світу. Інтровертність українців пов'язана з домінуванням минулого над майбутнім, байдужим ставленням до перспектив соціального розвитку. Українська інтровертність призводить до заміни істини пристрастю, бажанням, зацікавленістю, до пошуків не істини, а власної правди [6].

- *Кордоцентризм.* Ця складова українського менталітету тісно й органічно пов'язана з інтровертністю та індивідуалізмом. Кордоцентризм виявляється у прагненні жити, діяти за покликом серця, за інтуїтивним визнанням того, що є добро і зло. Сподівання на вдачу, мінливість настрою притаманні українцям. Перевага серця над розумом, над раціональним розрахунком визначає всі сфери буття українського народу [6].

- *Екзекутивність.* Пов'язана з домінуванням у психіці українців жіночого начала, орієнтує людину на репродуктивно-відтворювальну діяльність, уникнення нестандартності. Водночас екзекутивність виявляється в орієнтації переважно на виконавчу, обслуговуючу діяльність, у концентрації уваги на поточних проблемах. Слухняність,

певне уникання ініціативи, романтичність, певна незахищеність, наївність, потреба в сильному захисникові – все це вияви екзекутивності [6].

- *Селянськість*. Забезпечує орієнтацію на селянські ідеали представників усіх верств населення, зумовлює їхній стиль життя. Поміркованість, традиційність, консерватизм, злиття з природою, а також працелюбність, завзятість, упертість породжені цією ментальною рисою. Зв'язок із землею, природою сприяє ліричному, сентиментальному ставленню української нації до світу, формує почуття власної гідності, впевненості у власні сили її представників [6].

- *Орієнтація на малий гурт*. Пояснює прагнення українців творити Рай у власному Домі. Вони відчують дискомфорт, коли опиняються без родинної допомоги, поза родинними зв'язками. *(Можливо саме тому, українські заробітчани так сумують за домівкою, рідними, і багато хто саме на чужині стають патріотами своєї країни)*. У малій групі цінується відповідальність за доручену справу, тут можна не соромитися власної недосконалості, а також почути схвалення за сумлінність і старанність [6].

В Україні тяжіння до демократичних, республіканських форм влади та індивідуалізм стають причиною конфліктів боротьби за владу, виявляються в неспроможності українців утворити міцну державу і забезпечити її незалежність та силу [8]. Водночас прагнення жити в такій державі є для них споконвічним. Колись митрополит А. Шептицький говорив, що є в душі українця сильна воля мати власну державу, але ця держава повинна бути саме такою, якою її хоче мати певна партія, група і навіть окрема людина. Тому кожна українська національна справа знищується фатальним розподілом, розбратом, чварами, браком злагоди [9].

Ми вирішили проаналізувати особливості менталітету та демократичних засад у розвинутих країнах світу з менталітетом та особливостями управління державою українців заради того, щоб зрозуміти, чому ми так повільно рухаємось до втілення демократичних засад у нашій країні. Дані наведено у табл. 1.

Зробивши порівняння, можна надати такі узагальнюючі висновки:

1. Відслідковуються лише окремі речі, які можуть свідчити про схожість українського менталітету з менталітетом японців, німців й американців. Наприклад, українці завжди були працьовитими, така ж риса притаманна японцям та німцям. Українці завжди були терплячими, американці теж. Потрібно зауважити, що у всіх трьох народів – набагато більша довіра до чиновників й спільна співпраця з

державними установами, в українців цього не спостерігається. Слідуючи таким принципам, громадяни Японії, Америки й Німеччини суворо дотримуються законів, правил й заборон. В Україні з цим дійсно проблема.

Таблиця 1

Особливості менталітету та демократичних засад

Країна	Особливості менталітету народу	Особливості демократії у держави	Відмінності з України
Німеччина	Пунктуальність та точність. Дотримання правил поведінки та заборон. Відвертість. Велика старанність та працездатність. Заощадливість	Політична система Німеччини базується на принципах федералізму та парламентської демократії	Велика відмінність у дотримванні правил поведінки та заборон. Українці більш толерантні, не так виражається відвертість, як у німців
Америка	Терплячість. Привітність. Дотримання законів. Релігійність. Прагнення до матеріального	Демократія впливає на основні сфери життя країни і суспільства: Політичну (<i>законодавча, виконавча і судова гілки влади в країні, політичні партії, громадські організації та ін.</i>), економічну (<i>формування податків і цін</i>), соціальну (<i>соціальна політика, сім'я, гендер</i>), культурну (<i>мораль, релігія</i>) та інші сфери життя американців. А. Токвіль про унікальну демократію, написав у двох томах	Велика й вагома відмінність полягає в тому, що на українській землі завжди жили українці й будували своє майбутнє. А Америку розбудували різні нації світу, в основному європейці
Японія	Дисциплінованість й відданість авторитетові. Ввічливість, охайність, допитливість й самовладдя. Відданість традиціям, любов до природи, сильно розвинути естетичне почуття, працелюбство. Повна довіра владі	Т. Пемпел зазначає, що демократія в Японії має сильну соціальну та культурну основу. Являє приклад несуперечливого співіснування патерналізму і демократичних принципів в політиці (Лобковская, 2008)	Українці мають проблеми з дисциплінованістю. Їм не властиве сильне естетичне почуття

Україна	Домінування емоцій та почуттів над інтелектом і волею. Індивідуалізм. Толерантність. Антеїзм. Інтровертність. Кордоцентризм. Екзекутивність. Селянськість. Орієнтація на малу групу	Присутня парламентська демократія. Влада поділяється на три гілки: законодавча, виконавча й судова	
---------	---	---	--

2. Позитивні риси українського національного характеру суттєво деформуються під час реалізації нашим етносом своєї всесвітньо-історичної місії, як буфера між двома типами цивілізацій – західної, європейської та східної, мусульманської. Тому українцям притаманне постійне прагнення покласти на інших провини за свої численні біди. Через це нам важко побудувати дійсно демократичну країну, оскільки ми очікуємо, що хтось інший зробить це за нас.

3. Тривала відсутність в українського народу власної держави відбилася в національній підсвідомості, як стан людини, що є фактичним хазяїном землі, але через дію зовнішніх, ворожих сил, не може бути її вільним господарем. Саме з цього коріння проростають примирення з негативними явищами, терплячість, зайва сором'язливість, прагнення уникнути особистої відповідальності за стан громадських справ.

4. Беручи до уваги всі проблеми та недоліки побудови демократії в країнах, які пройшли цей шлях, багато громадян нашої країни вважають, що наша держава все-таки має виробити власну модель, яка враховуватиме менталітет українців, історичні та культурні цінності, котрі виникли на теренах України і є природними для політичної свідомості наших громадян, інтегруючи досвід провідних країн світу.

Вважаємо, що метою демократичного громадянства є повне володіння самосвідомістю: знання самого себе як самостійного і могутнього актора серед багатьох схожих. Демократичне громадянство є політичною зрілістю, у напрямку до якої розвиваються усі люди [10].

Насправді виправдовувати всі українські проблеми менталітетом – застарілий й недейовий шлях до розвитку не лише демократії, а й усієї держави. Адже саме люди, громадяни будують, створюють власну державу для себе, своїх дітей, онуків. І якщо нам це не вдається, то ми самі це зробили, створили. Ми заслуговуємо на те, що відбувається у

нашій державі, оскільки не робимо нічого для змін або робимо дуже мало.

Разом з тим українці, той народ і та країна, які завжди тонко відчують гармонію, виважено підходять до вирішення складних справ, працьовиті. В українців відсутня агресія як така. Нам притаманне ліричне сприйняття життя, м'який гумор, відчуття господаря та певний індивідуалізм. Потрібно використовувати особливості нашого менталітету для того, щоб розбудувати сильну вільну демократичну державу, а не скаржитися на те, що нам це не вдається, тому що так завжди було, ми не можемо змінити те, що закладено предками. Усе у наших руках.

Список використаної літератури

1. Розвиток взаємодії держави і громадянського суспільства в контексті впровадження європейських принципів належного врядування : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (12 грудня 2012 р., м. Київ) / упоряд. В.М. Яблонський, О.А. Корнієвський, П.Ф. Вознюк. – К. : НІСД, 2013. – 504 с.

2. Кондратюк А. Проблеми розвитку демократії в Україні / А. Кондратюк // V Всеукраїнська студентська науково-технічна конференція «Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання». Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя.

3. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки) / П.П. Шляхтун. – К.: Либідь, 2002.

4. Гуггенбергер Б. Теория демократии / Б. Гуггенбергер // Полис. – 1991. – № 4. – С. 7.

5. Лейпхарт А. Многосоставные общества и демократические режимы / А. Лейпхарт // Полис. – 1992. – № 1–2.

6. Історія української культури: підручник / В.О. Лозовой, Л.В. Анучина, О.А. Стасевська, О.В. Уманець; за ред. В.О. Лозового. – Х. : Право, 2013.– 368 с.

7. Грабовська І. Проблема засад дослідження українського менталітету та національного характеру / І. Грабовська // Сучасність. – 1998. – № 5. – С. 58–70.

8. Дмитриченко В.В. Історико-філософський зріз проблеми українського менталітету / В.В. Дмитриченко // Вісник Київського університету імені Т.Шевченка. – 1998. – Вип. 27: Філософія. Політологія. – С. 13–15.

9. Лобань Т. Особливості українського менталітету та його вплив на процес державного будівництва в Україні / Т. Лобань // Людина і політика. – 2004. – № 4. – С. 106–112.

10. Майкл Макай. Шлях до демократичного громадянства. – http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10717/Makay_Shlyakh_do_demokratychnoho_hromadyanstva.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Вікторія Бірецька

Красилівська ЗОШ І–ІІІ ст. №3

РОЗВИТОК ОБ'ЄДНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ КРАСИЛІВЩИНИ ЯК ПРИКЛАД ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті комплексно проаналізовано особливості децентралізації на сучасному етапі. Основну увагу приділено проблематиці децентралізації на сучасному етапі розвитку політичної системи України. На прикладі Красилівської ОТГ продемонстровано економічні успіхи децентралізації. Доведено, що більша частина громадян схвально ставиться до даної реформи. Наведено статистику, що відображає розвиток громади на сучасному етапі.

Ключові слова: децентралізація, об'єднана територіальна громада, місцеве самоврядування, реформа.

Вступ. На сучасному етапі розвитку та становлення Українського суспільства все більшої актуальності набуває проблема формування соціально активної громади, її готовність діяти як в інтересах держави, так і в інтересах суспільства та окремих громадян нашої держави.

Розбудова демократичної і правової держави неможлива без ефективних для нашої країни форм місцевого управління і самоврядування. Зрозуміло, що самоорганізація населення на місцях є запорукою загального розвитку сучасної країни. Майбутнє Української держави значною мірою залежить від того, як громадяни зорганізуються і які засоби оберуть для вирішення власних проблем місцевого значення, що не в змозі вирішити одна тільки політична влада через представників на місцевому рівні. Однак вирішення вказаної проблеми може бути успішним за умови використання підходів європейських фахівців з місцевого самоврядування, які втілені у життя в сучасному Європейському Союзі.

Одним з таких підходів задля вирішення даного питання є запровадження децентралізації у державі. Проблематика децентралізації як одного із засобів підвищення ефективності функціонування влади вже впродовж тривалого часу перебуває в полі зору вітчизняних науковців та експертів. Це зумовлено, зокрема,

успішною реалізацією децентралізації у практиці більшості держав Європейського Союзу. Таким чином, важливим є дослідження і вивчення питання реалізації децентралізації в Україні на прикладі місцевого самоврядування окремих міст і селищ, щоб повніше і краще зрозуміти, які конкретні зміни у державі і суспільстві загалом з'явилися з впровадженням нових реформ.

Мета роботи : дослідити та проаналізувати проблему децентралізації в Україні на прикладі місцевого самоврядування Красилівського району.

Для досягнення мети були поставлені такі **завдання**: розкрити зміст понять децентралізації та самоврядування у наукових джерелах; означити особливості розвитку децентралізації та місцевого самоврядування в Україні; проаналізувати та дослідити особливості місцевого самоврядування після запровадження децентралізації у Красилівському районі.

Звернувшись до історичних джерел, визначили, що історики описали історію урядів і імперій з точки зору централізації і децентралізації. 1910 року в «Історії народів» Генрі Кебот Лодж написав, що перський цар Дарій I (550–486 до н. е.) був майстром організації, і за його правління «вперше в історії, централізація почала розглядатися з боку політики». Він також зазначив, що система децентралізації Дарія I відрізняється від децентралізації в Стародавній Греції [1]. З 1980-х багато вчених писали про цикли централізації і децентралізації. Стівен К. Сандерсон писав, що за останні 4000 років князівства і держави послідовно пройшли кроки централізації і децентралізації економічної, політичної та соціальної влади [2]. Ілдіз Атас писав, що цей процес відбувається ще «з кам'яної доби» не тільки в князівствах, а і в імперіях та сучасних «панівних державах» [1].

В Україні вперше децентралізація згадується в Конституції Української Народної Республіки від 29 квітня 1918 року. На сьогодні питання децентралізації широко вивчається і практикується, проте немає загального визначення або розуміння його. Сенс децентралізації може певною мірою змінюватися залежно від аспекту, в якому вона розглядається [5].

Виклад основного матеріалу. У сучасних дослідженнях з адміністративного права децентралізацію визначено як такий спосіб організації публічної влади в державі, за якого адміністративно-територіальні одиниці або інші територіальні утворення мають право самостійно вирішувати питання місцевого значення і реалізувати власні завдання у межах, встановлених законодавством та під

відповідальність уповноважених органів і посадових осіб, а втручання у їх діяльність може відбуватись винятково з метою нагляду за законністю в передбачених законом випадках і відповідних формах. За децентралізованої моделі організації влади орган вищого рівня не може втручатися в діяльність органу нижчого рівня, не може здійснювати щодо нього управлінську діяльність та видавати накази чи розпорядження [4].

Отже, децентралізація – процес перерозподілу або диспергування функцій, повноважень, людей або речей від центрального управління. Децентралізація влади включає як політичну так і адміністративну сторони. Децентралізація може бути територіальною – переміщення влади від центрального міста на інші території і може бути функціональною – шляхом передання повноважень на прийняття рішень з головного органу будь-якої галузі уряду до чиновників нижчих рівнів [7].

В одинадцятитомному «Словнику української мови» (1970–1980) зазначено: децентралізація – це система управління, за якої частина функцій центральної влади переходить до місцевих органів самоуправління; скасування або послаблення централізації. Таким чином, можна стверджувати, що децентралізація означає такий спосіб визначення та розмежування завдань і функцій, за якого більшість з них передається з рівня центральних органів на рівень нижчий і стає власними завданнями та повноваженнями органів нижчого рівня, тобто органів місцевого самоврядування.

Така децентралізація влади в державі сприяє розвитку демократії, адже відбувається розширення впливу територіальних громад, соціальних груп та громадськості в цілому на справи публічного значення. Демократична держава завжди прагне залучити громадськість до здійснення публічних функцій урядування з метою оптимального задоволення різносторонніх потреб людини та народу загалом [8].

Імпульс децентралізації дала Революція Гідності, після якої в Україні почався поступовий процес реформування, що зачепив різні сфери життя. Ще на початку квітня 2014 року Кабмін ухвалив Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Реформа децентралізації в Україні – комплекс змін до існуючого станом на початок 2014 року законодавства, основною метою якого є передавання значних повноважень та бюджетів від державних органів органам місцевого самоврядування. Комплекс заходів з реформи децентралізації

стартував у 2014 році, невдовзі після Євромайдану, та набув назви «Національний проект «Децентралізація» [7].

Одним із видів децентралізації є *територіальна децентралізація*, що означає створення органів публічної адміністрації, які здійснюватимуть урядування в адміністративно-територіальних одиницях самостійно і незалежно від органів державної влади, перебуваючи поза їх ієрархічною системою та підпорядкуванням, тобто органів місцевого та регіонального самоврядування [9].

Конституція України розглядає місцеве самоврядування як багатогранне та комплексне політико-правове явище, що характеризується з різних сторін. Зокрема аналіз конституційних положень дозволяє зробити висновок, що місцеве самоврядування як об'єкт конституційно-правового регулювання виступає є: по-перше, однією із засад конституційного ладу України; по-друге, специфічною формою народовладдя; по-третє, правом жителів відповідної територіальної одиниці (територіальної громади) на самостійне вирішення питань місцевого значення [3].

Загальновідомо, що в Україні існує близько 12 тис. об'єднаних територіальних громад, а саме громад районного значення. Але через їх надмірну роздрібненість та слабку ситуацію з фінансами, вони залишаються неспроможними для виконання всіх повноважень місцевого самоврядування. Як наслідок – скорочення сільського населення, велике навантаження на державний бюджет, погіршення сільських територій.

Органи місцевого самоврядування визнано однією з головних підвалин будь-якого демократичного режиму в преамбулі Європейської хартії місцевого самоврядування від 15.10.1985 р. Відповідно до положень цього документа зміст місцевого самоврядування полягає у гарантованому державою праві і реальній здатності самих територіальних спільнот громадян територіальних колективів та сформованих ними органів самостійно, під свою відповідальність вирішувати значну частину суспільних справ, діючи в межах конституції та законодавства відповідної держави [6].

Отже, місцеве самоврядування є однією з базових засад сучасної демократичної системи управління, втіленням влади народу у специфічній формі і на відповідному рівні. Воно передбачає можливість самостійного вирішення питань місцевого значення в інтересах населення територіальної одиниці на підставі закону. Водночас місцеве самоврядування – це форма публічної влади, що реалізується територіальними громадами і сформованими ними органами, має особливий об'єкт – питання місцевого значення та

здійснюється на основі окремого типу власності – комунальної (муніципальної) власності. Ці сутнісні ознаки характеризують особливу природу місцевого самоврядування і зумовлюють його специфічне місце у системі публічної влади держави [3].

Згідно з децентралізацією у нашій країні активно почали створюватись ОТГ. Об'єднана територіальна громада (ОТГ) – нова одиниця адміністративно-територіального устрою України, яким він має стати після завершення децентралізації. Ця громада може включати у себе одне чи кілька сіл або містечок. Саме громадам держава передала свої повноваження на місцях [7].

Сьогодні Україна – на стадії так званого добровільного об'єднання територіальних громад. Ця стадія розпочалася у 2015 році. Для того, щоб передати владу на місця, потрібно, аби там її було кому прийняти – для цього і потрібні громади. Наприкінці грудня 2016 року майже 200 об'єднаних громад провели вибори членів ради та голів громад і почали отримувати від держави повноваження [9].

Коли село чи декілька сіл об'єднуються у ОТГ, вони проводять вибори депутатів до рад громади та голови громади. Саме цим новообраним представникам держава і передає свої повноваження. Серед найприємніших повноважень – право збирати податки: податок на зарплату людей, які працюють в ОТГ, акцизи, податок на землю, екологічний, туристичний та інші податки [9].

Розуміючи неготовність громад одразу взяти на себе усі зобов'язання, зараз держава підтримує тих, хто вже встиг повноцінно об'єднатися. Ця підтримка надходить у вигляді освітніх та медичних субвенцій – дотацій з державного бюджету місцевим бюджетам. У майбутньому планується, що громади будуть самі керувати цими закладами.

До складу Красилівської міської об'єднаної територіальної громади входять місто Красилів, а також села Волиця, Дружне, Дубище, Новодубище, Заставки, Кульчини, Кульчинки, Чепелівка. Наприкінці 2017 року мешканці новоствореної громади обрали головою Нілу Островську. 16 листопада 2018 року до складу Красилівської ОТГ увійшли села Чернелівка, Сорокодуби, Моньки, Моньчинці, Пилипи, Дубина. На сьогодні ще ведуться переговори з громадами прилеглих до міста сіл.

За час існування Красилівської ОТГ міською радою спільно з її виконавчими органами розроблено та затверджено 20 цільових програм, що стосуються різноманітних сфер життєдіяльності громади. А також прийнято 550 рішень, що стосуються різних сфер життєдіяльності громади. Створено та функціонують дві інклюзивних

групи для дітей з особливими освітніми проблемами. Відремонтовано окремі приміщення у закладах освіти громади. Відремонтовано підмостку та систему водовідведення; системи опалення в освітніх та дошкільних навчальних закладах громади. Було придбано будівельні матеріали для поточних ремонтів, матеріали для огорожі спортивного майданчику, технологічне обладнання та кухонний інвентар для деяких шкіл громади, дитячі шафи для одягу та м'який інвентар, ігрові споруди для дитячих майданчиків ДНЗ громади, 6 тенісних столів для Красилівської ДЮСШ, 60 комплектів спортивної форми для вихованців Красилівської ДЮСШ, сценічні костюми для вихованців Красилівського Будинку творчості та меблі для Красилівського Будинку творчості. Встановлено систему охоронної сигналізації у школах міста та Будинку творчості дітей та юнацтва, пожежну сигналізацію у дошкільному навчальному закладі. За кошти державного та бюджету громади було придбано 309 учнівських столів та стільців, дидактичний матеріал, комп'ютерну техніку, 16 багатофункціональних пристроїв, 17 модульних стінок. За кошти державного бюджету придбано 3 кабінети природничо-математичних предметів. Створено інклюзивно-ресурсний центр. Психолого-педагогічний супровід та корекційно-розвивальні заняття для 61 дитини забезпечують два вчителі-логопеди, практичний психолог, вчитель-реабілітолог та вчитель-дефектолог у спеціально обладнаних кабінетах. Забезпечено виплату в максимальному розмірі (20% посадового окладу) надбавки за престижність праці педагогічним працівникам громади. За рахунок коштів бюджету громади в сумі 153 тис. грн виплачено допомогу на оздоровлення непедагогічним працівникам дошкільної освіти. Упродовж року проведено 132 спортивно-масових заходи різного рівня. З бюджету громади була проведена численна фінансова підтримка для організацій. Оздоровлено та організовано відпочинок дітей пільгових категорій, талановитих та обдарованих. Започатковано проведення учнівських форумів, міського фестивалю патріотичної пісні «Україно, любий край», міські шахові турніри, відкриті Олімпійські уроки, відкрито рейтинговий турнір з тенісу, міський етап Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл». Створено молодіжне об'єднання «Хома» та наукове товариство МАН «Успіх». На заробітну плату Красилівської ЖЕК, що виконують на території громади роботи з прибирання вулиць, зимового утримання доріг, вивезення твердих побутових відходів, вирізки та обчистки аварійних та сухостійних дерев, озеленення, підстригання кущів та косіння трави на газонах та обочинах вулиць, ремонту та утримання мережі вуличного освітлення,

утримання кладовищ та автобусних зупинок, встановлення та утримання дитячих майданчиків та дорожніх знаків, підготовки міста до святкових заходів, з бюджету спрямовано чималі кошти. Здійснено будівництво 12454 м² асфальтного покриття вулиць. Капітально відремонтовано окремі вулиці сіл громади та м. Красилів. Проведено поточний ремонт 7917,8 м² доріг з асфальтобетонним покриттям. Прогрейдеровано та підсипано 41103,1 м² доріг в місті Красилів та 8402,1 м² сільських доріг. Побудовано 2017,7 м² тротуарів, 10,8 км водогонів, 25 км мережі вуличного освітлення, в місті Красилів освітлено багато вулиць та провулків, облаштовано спортивний та 5 дитячих ігрових майданчиків. Інші дитячі майданчики доповнено ігровими спорудами. Придбано два комфортабельних автобуси марки «Еталон» та відкрито міський маршрут №3. Розроблено та запроваджено два нових приміських маршрути, які з'єднують села із центром громади: Красилів-Дубище, Красилів-Заставки-Дружне. Придбано смітєвоз марки «Ford», ескаватор-навантажувач та бульдозер. Проведено мікробіологічні обстеження криниць, що перебувають у комунальній власності ОТГ. Також придбано 15 оцинкованих євроконтейнерів, 18 металопластикових євроконтейнерів, 66 смітєвих урн і 3 огорожуваних майданчики. Для озеленення міського парку придбано 10 шаровидних кленів, завдяки залученню коштів спонсорів, висаджено квіти на клумбах. Задля забезпечення громадської безпеки придбано 20 камер зовнішнього відеоспостереження та сервер для збереження інформації з відеокamer. За підтримки регіонального розвитку реалізовується проект реконструкції приміщення недіючої котельні під спортивно-реабілітаційний центр із двома басейнами. За рахунок коштів громади виготовлено проект комплексної реконструкції міських очисних споруд [10].

Зроблено дуже багато, у перспективі – ще більше планів для реалізації і розбудови громади.

Для вивчення думки жителів громади щодо життя і змін в Красилівській ОТГ нами була розроблена анкета. Зразок анкети наведено у дод. А. Респондентами нашого дослідження були жителі Красилівської громади віком від 18 до 60 років. Чоловіки – 17 осіб і жінки – 34 особи. Усього 51 особа різного віку і професій, також були безробітні.

Отже, 49% жителів громади знають, що таке децентралізація, така ж кількість громадян точно знають, скільки часу вони перебувають у громаді. Виходить, що більшість жителів Красилівської громади знають і розуміють, що відбувається у державі, цікавляться змінами,

що відбулись на місцях, зокрема в їхніх містах і селах. На запитання щодо змін, які відбулись у громаді після створення Красилівської ОТГ, 33% респондентів зазначили, що відбулись позитивні зміни, а саме: більшість коштів залишаються у місцевому бюджеті, з'явилося освітлення на вулицях громади, зроблені тротуари, облаштовано місця відпочинку для дорослих і дітей, центральний парк відпочинку, стало безпечніше у місті, облаштовано камери спостереження біля шкіл, проведено благоустрій вулиць, придбано громадський та комунальний транспорт, запроваджено безкоштовний проїзд для школярів у громадському транспорті. 14% жителів громади зазначили, що після створення ОТГ відбулися негативні зміни у жителів міста і сіл, а саме: затримка зарплат, на окремих вулицях немає води, проблема у місті з безпритульними тваринами і відсутній центр дозвілля для молоді, стало гірше. 16% досліджуваних осіб вважають, що нічого не відбулося у житті громадян, тобто жодних змін після створення ОТГ. А 37% жителів громади стверджують, що вони взагалі нічого не помітили. Разом із тим на запитання, що потрібно змінити у громаді, 29% жителів громади вважають, що потрібно змінити владу, тобто голову ОТГ. 22% відповіли що нічого не потрібно змінювати, все влаштовує. 2% осіб вважають, що потрібно розширювати межі громади. Усі інші жителі громади висловились щодо відновлення громадських місць і споруд, які перебувають у занедбаному стані, також не повністю вирішеним є питання з облаштуванням доріг, освітлення і водовідведення на окремих вулицях громади. Для 14% опитаних актуальним є створення притулку для тварин. На запитання, коли краще і легше жилося людям, 14% відповіли – до створення ОТГ, 24% – після створення ОТГ, а 55% респондентів вважають, що однаково, завжди погано жилося, справа не у ОТГ.

Висновки. Підсумовуючи усе вищезазначене, можемо стверджувати, що зміни у державі відбуваються, а саме децентралізація поступово набирає обертів. Спостерігаючи за змінами, які відбуваються у новостворених громадах, українці активно долучаються до змін, пропонують варіанти вирішення тих чи інших питань, з розумінням ставляться до тимчасових проблем і вірять у те, що ми будемо жити у вільній, заможній, європейській країні.

Список використаної літератури

1. Розвиток взаємодії держави і громадянського суспільства в контексті впровадження європейських принципів належного врядування: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (12 грудня 2012

р., м. Київ) / упоряд. В.М. Яблонський, О.А. Корнієвський, П.Ф. Вознюк. – К. : НІСД, 2013. – 504 с.

2. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [О. Бориславська, І. Заверуха, Е. Захарченко та ін.]; Швейцарсько-український проєкт «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. – К. : ТОВ «Софія». – 2012. – 128 с.

3. Конституція України.

4. <https://www.dir.md/wiki/Децентралізація?host=uk.wikipedia.org>.

5. <https://dif.org.ua/article/osnovna-problema-reformi-detsentralizatsii-vidsutnist-zakonodavchogo-regulyuvannya>

6. https://pidruchniki.com/91565/pravo/mistseve_samovryaduvannya_instituti_krayinah_yevropeyskogo_soyuzu

7. <http://decentralization.gov.ua/>

8. https://dt.ua/internal/decentralizaciya-v-ukrayini-stiyki-uspihi-chi-povitryani-zamki-289114_.html

9. <https://decentralization.gov.ua/gromada>

10. Звіт міського голови <http://krasyliv.org.ua/regulatory/>

Іван Вагін

КЗ «Компаніївське НВО»

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК ШЛЯХ ДО ДЕМОКРАТІЇ

У статті комплексно проаналізовано кореляцію між демократією та глобалізацією. Доведено, що запозичення досвіду інших держав є альтернативою розвитку нашої країни. Разом із цим продемонстровано, що реалізація таких механізмів повинна забезпечуватися комплексним підходом та ретельним аналізом проблем, що забезпечить ефективне злиття існуючої системи та нововведень. Підкреслено, що кожен закон чи рішення влади повинні мати зворотний зв'язок з народом, адже лише комфорт суспільства є позитивним показником дієвості будь-яких змін.

Ключові слова: демократія, демократизація, глобалізація, глобальний світ, законодавство.

Вступ. Сьогодні в Україні відбуваються події, які колосально змінюють не тільки ставлення суспільства до тих чи інших проблем, а й статус нашої країни на міжнародній арені. Ця ситуація спонукає до кардинально нових пошуків вирішення проблем. Одним із шляхів подолання кризи в нашій країні є звернення до досвіду інших держав, а також залучення на керівні посади іноземних громадян. І це водночас як ефективний, так і ризикований метод.

Використання досвіду інших країн вимагає ретельного аналізу, виваженого критичного підходу з боку вітчизняних політиків, посадових осіб та спеціалістів-практиків. І було б наївно думати, що

ефективні реформи в одній країні продемонструють такі ж результати в іншій. Будь-які зміни повинні проводитися з урахуванням конкретної ситуації в країні, базуючись не тільки на політичних та економічних аспектах, а й на загальних настроях народу, його ментальності тощо.

На жаль, основною проблемою є неефективність запозичених Україною реформ, що зазвичай веде до зниження комфорту громадян, і, як наслідок, провокує недовіру до влади та зневіру в можливість розвитку країни. **Метою статі** є аналіз заходів, яких необхідно запровадити для адаптування іноземних реформ у сучасні українські реалії з найменшими як бюджетними, так і моральним втратами.

Аналіз літератури з досліджуваного питання. Проблемами сучасної глобалізації суспільства займаються всесвітньовідомі вчені різних країн, такі як лауреат Нобелівської премії Джозеф Юджин Стігліц, американські вчені Е. Хагверс та Д. Ширлі, французький вчений М. Алле, іспанський дослідник М. Кастель, британський науковець Д. Хелд та ін.

Серед українських науковців, питаннями української демократії на тлі світових глобалізаційних процесів займалися Н. Латигіна, К. Макарчук, А. Колодій, В. Нестерович та ін.

Виклад результатів дослідження. Для повного розуміння проблеми варто проаналізувати, до яких позитивних та негативних наслідків можуть призвести процеси глобалізації в законодавчій сфері. До позитивних моментів можна віднести: альтернативу співпраці між країнами на рівних умовах, інвестиційні проекти, обмін спеціалістами, уніфікацію законодавств та економіки, що дасть можливість створити єдиний промисловий і трудовий простір. Однак уніфікація та стандартизація, які є основою глобалізації, руйнують, насамперед, культурну ідентичність тієї чи іншої нації. Поява нових, «модних» тенденцій дуже часто не може синтезуватися з культурою та мораллю того чи іншого народу, що призводить до знецінення вікової культури [1, с. 28].

До того ж і промисловість зазнає значних змін. Якщо ми уявимо співпрацю двох країн, високорозвинутої та країни, що розвивається, можна припустити, що передові корпорації та компанії-гіганти успішної держави з легкістю зможуть увійти на ринок менш розвинутої країни, отримати дешеву робочу силу, залишивши неконкурентоспроможною промисловість іншої. Як бачимо, на даному етапі жорсткого капіталізму не можливе рівноправне світове співробітництво між різними за розвитком країнами. Джозеф Стігліц стверджував, що навіть на сьогоднішній день такі організації, як МВФ та ВТО, використовуючи ідеологію глобалізації, працюють

здебільшого на розвинені країни, втручаються у внутрішню політику інших держав.

Але на сьогодні, коли міжнародна торгівля є частиною економіки, неможливо уявити сучасний розвиток країни без неї. Наша держава для свого соціально-економічного розвитку має знайти надійних іноземних інвесторів та партнерів, які б могли підтримати та виступити гарантами на міжнародній арені. Безперечно, правильним рішенням є аналіз моделей законодавства в різних сферах та інтеграція їх у сучасні українські реалії. Однак жодна реформа не буде працювати в «сирому» вигляді, тому просто прийняти ряд законопроектів, які успішно працюють в інших країнах, і чекати покращання ситуації «у себе» – даремна справа. Для ефективності впровадження будь-якої системи потрібно співпрацювати, передусім з її робітниками. Дуже часто в нашій країні розробляються та приймаються закони посадовими особами, які не мають чіткого уявлення про роботу самих працівників тієї чи іншої галузі, а також не знайомі з повсякденними проблемами певної галузі. Ситуацію погіршують такі аспекти:

- відсутність відповідальності депутатів на різних рівнях перед своїми виборцями;
- непрозорість підготовки та прийняття рішення виборними органами влади;
- відсутність відповідальності за відхилення від положень передвиборчих програм;
- зростання недовіри до влади та соціальна апатія населення [2].

На сучасному етапі демократія потребує посилення механізмів безпосереднього впливу громадян на прийняття різноманітних законів та рішень, налагодження діалогу між державою та владою, а також адекватної роботи ЗМІ в напрямі незаангажованого інформування населення. Надання населенню доступу до контролю за політичним пануванням та визнання народу ядром політичної влади є запорукою успіху реформувань та змін. Лише конструктивний діалог між владними структурами та громадянами може повернути довіру до влади і зменшити опір населення при прийнятті законів та реформ. Важким викликом для української демократії є вплив бізнесу на прийняття стратегічно важливих для країни питань, а також лобювання інтересів тільки певних осіб, це повністю заперечує принципи демократії, тому потрібно чітко розмежовувати бізнес та державні інститути влади.

Для плідної співпраці народу та влади слід запровадити такі важелі народного впливу, як «народне veto», електронні референдуми,

створити ради та комісії в різних галузях, до яких би входили найкращі професіонали-практики галузі.

Народне вето дає можливість у цивілізованій спосіб вирішити конфлікт, який може виникнути між представниками законодавчої влади та суспільством. Правом народного вето можуть бути скасовані закони, які перебувають на етапі прийняття чи вже вступили в силу. Такий механізм змушуватиме більш уважно та ґрунтовно ставитися органам державної влади до думок виборців, а цього можна досягти за допомогою запровадження електронних референдумів [4, с.16]. Думка народу повинна бути ключовою в прийнятті рішень, але деякі науковці вважають, що звичайний виборець не є достатньо освіченим та проінформованим для прийняття зваженого фахового рішення. У цьому випадку нам потрібно звертатися за допомогою до незалежних ЗМІ і проводити просвітницьку роботу серед населення, але й цього може бути недостатньо. Для того, щоб виправити помилки, допущені законодавчою владою, внести ясність для народу в тих чи інших питаннях, потрібно сформувати фахові комісії з кваліфікованих спеціалістів певної галузі. Такий підхід дасть можливість глибоко та розгорнуто дивитися на проблему, оскільки лише спеціаліст-практик може чітко означити перспективи та форми інтеграції нового закону в існуючу реальність, а також прорахувати можливі мінуси та труднощі в цьому процесі.

Проведення електронних референдумів, створення фахових комісій та використання народного вето повинні використовуватися не лише на державному, а й на регіональному рівні. Таким чином, можна односторонню систему нашої країни забезпечити зворотним зв'язком і народ стане основою державної влади країни [3, с.186].

Інтеграція успішних іноземних реформ неможлива без залучення спеціалістів з інших країн. Слід зазначити, що основною їх метою є консультування. У жодному разі такі спеціалісти не повинні займати ключові державні посади. Цей концепт пояснюється тим, що вони не можуть повною мірою оцінити стан справ та людський фактор країни, у якій не проживають. Також тут відіграє роль і патріотичний фактор, адже найманий іноземний робітник, навіть високої кваліфікації, не буде настільки зацікавлений у розвитку нашої країни, як людина, котра буде тут жити, працювати і виховувати в цій країні своїх дітей.

Висновки. Отже, враховуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що запозичення досвіду інших держав є альтернативою розвитку нашої країни. Але реалізація таких механізмів повинна забезпечуватися комплексним підходом та ретельним аналізом

проблем, що забезпечить ефективне злиття існуючої системи та нововведень.

Кожен закон чи рішення влади повинні мати зворотній зв'язок з народом, адже лише комфорт суспільства є позитивним показником дієвості будь-яких змін. Потрібно пам'ятати, що, переймаючи той чи інший іноземний досвід, не потрібно прагнути стандартизації, тому що ефективний розвиток як на міжнародному рівні, так і на рівні однієї країни, можливий тільки за наявності здорової конкуренції.

Список використаної літератури

1. Макарчук К.О. Міжнародний бізнес в умовах глобалізації: теоретичний аспект / К.О. Макарчук // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2013. – № 1086. – С. 28–31.

2. Нестерович В.Ф. Поняття й види конституційного вето в контексті сучасних конституційно-правових трансформацій / В.Ф. Нестерович // Розбудова держави і права: питання теорії та конституційної практики.– Режим доступу:

http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2016/3_2016/part_1/8.pdf

3. Референдуми в Європейському Союзі / за редакцією Д.С. Ковриженка.– К.: ФАДА, ДТД, 2007. –186 с.

4. Руденко В.Н. Народне вето» як інститут безпосередньої демократії / В.Н. Руденко // Держава і право. – 2004. – № 3 – С. 16–22.

5. Харгрівс Е. Четвертий шлях: надихаюче майбутнє освітніх змін. Тисячі Оукс, Каліфорнія: Корвін. Тематичні дослідження щодо системного керівництва / Е. Харгрівс, Д. Ширлі. – Париж: ОЕСР, 2009. – С. 69–109.

Анна Вороненко

Комунальний заклад освіти «Спеціалізована школа №134 гуманістичного навчання та виховання», м. Дніпро

МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: ЕТАПИ ТА ОСНОВНІ ДОСЯГНЕННЯ

У статті комплексно проаналізовано кореляцію між децентралізацією та молодіжною політикою в Україні. Виділено три етапи децентралізації: нормативний, електоральний та імплементаційний. Говорячи про роль молоді, автор підкреслює, що саме на даному етапі її включення до реформи децентралізації має ключове значення. Розглянуто особливості децентралізації в освіті. Доведено, що лише за умов створення творчої вільної атмосфери серед молоді, формування творчої взаємодії можна імплементувати стимулюючі заходи щодо мотивування молоді до участі в суспільному житті.

***Ключові слова:** політична участь, децентралізація, молодіжна політика, місцеве самоврядування, середня освіта.*

Вступ. Децентралізаційні процеси в Україні передбачають не лише передачу обов'язків, повноважень і ресурсів з центральних органів влади місцевим. Одна з найважливіших умов успішної реформи децентралізації – це коли мешканці громади зрозуміють, що добробут та розвиток території залежить насамперед від їхніх дій та ініціатив.

Нині в Україні активно впроваджується адміністративна реформа, яка є однією із складових процесу децентралізації. Зміст цієї реформи полягає у тому, щоб передати частину владних повноважень на місця, де відбувається безпосередня реалізація цих повноважень, створити своєрідні адміністративні одиниці на сільському та селищному рівні, які здатні будуть ефективно розпоряджатися, а найголовніше – забезпечити себе цими грошовими ресурсами. В Україні за цей процес відповідає об'єднання в територіальні громади.

Майбутнє Української держави значною мірою залежить від того, як громадяни зорганізуються і які засоби оберуть для вирішення власних проблем місцевого значення, що не в змозі вирішити одна лише політична влада через представників на місцевому рівні. Однак вирішення вказаної проблеми може бути успішним за умови використання підходів європейських фахівців з місцевого самоврядування, які втілені в ЄС.

Мета роботи: розкрити сутність процесу децентралізації в Україні з урахуванням ролі молоді в цих процесах.

Виходячи з мети, **завдання роботи** такі:

- дослідити основні наукові підходи до феномену децентралізації;
- запропонувати авторську періодизацію процесу децентралізації в Україні;
- розкрити сутність децентралізації з позиції молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблематика розглядалася, наприклад, українськими вченими А. Бортніковою, М. Канівцем, Р. Ключником, О. Сороківською та іншими авторами. Нами було використано низку публікацій, зокрема з Вісника Асоціації міст України та веб-сайту «Децентралізація».

Вклад основного матеріалу. Важливу роль у напрямі «перереформування» мислення та сприйняття власної значущості у громаді відіграють представники молодого покоління, тобто учні та студентство.

Міністр молоді та спорту України І. Жданов неодноразово підкреслював роль активної участі молоді, студентства та небайдужих

активістів в ухваленні рішень та житті громади. При цьому він доводив свої тези результатами соціологічного моніторингу дослідження «Молодь України», що проводиться щороку. За результатами досліджень 2017 року 62% молодих людей хочуть залишитися жити в Україні, при цьому 56% з них позитивно ставляться до поточної реформи децентралізації влади, а 52% вже готові особисто долучитися до ініціатив у житті місцевої громади [1].

Важливою складовою децентралізації є фінансова реформа. Її суть полягає у тому, щоб передати повноваження здійснення грошових витрат (у тому числі на молодь) на нижчий рівень за збереження відповідальності, надання нових можливостей для поповнення бюджету. Іншими словами, вона здобула своє втілення в бюджетній децентралізації. Ця реформа передбачає нові способи надходження коштів до бюджету та більший простір для молодіжних організацій у розпорядженні цими коштами [2, с. 140].

«Питання ролі молоді у процесі децентралізації є одним з ключових для молодіжної політики України», – заявив О. Ярема, заступник міністра молоді та спорту України [3].

У проведенні децентралізації можна виокремити такі етапи:

1. Нормативний (2014–2015): внесення змін до нормативно-правової бази, інших документів, що регулюють державне управління та місцеве самоврядування в Україні. На цьому ж етапі було проведено первинне роз'яснення серед населення, що саме означає децентралізація та які «плюси» вона має для мешканців. Було необхідно створити законодавчу основу для ефективного реалізації прав територіальних громад на добровільне об'єднання, при цьому передбачивши надання державної підтримки цим громадам протягом п'яти років після їх створення для поліпшення інфраструктури надання послуг і транспортної та логістичної доступності.

2. Електоральний (2015–2018): проведення перших виборів до об'єднаних територіальних громад по всій території України. Але не лише виборами обмежується децентралізація. Необхідно уніфікувати та стандартизувати весь спектр публічних послуг, що надаються населенню органами місцевого самоврядування (радами) та органами виконавчої влади з врахуванням принципів відкритості та максимальної доступності послуг для жителів (споживачів) та визначити на законодавчому рівні умови для їх адекватного фінансування. Крім того, проводилося удосконалення системи планування територій громад, почалося вирішення питання забезпечення новостворених громад схемами планування територій і генеральними планами. Правовим підґрунтям децентралізації є,

зокрема, Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 р. та Закон України від 05.02.2015 р. «Про добровільне об'єднання територіальних громад».

3. Імплементацийний (з 2018 р.). Втілення в життя принципів децентралізації. Говорячи про субвенцію на розвиток інфраструктури ОТГ, виконавчий директор Асоціації міст України О. Слобожан підкреслив, що завдяки діям АМУ вдалося у Держбюджеті 2019 року збільшити її обсяг до 2,1 млрд грн. Хоча Асоціація наполягала на обсязі 4,5 млрд грн. Адже, якщо у 2015 році громади у перерахунку на одного жителя отримували 1 тис. грн, то у 2019 році при затвердженому розмірі субвенції це буде лише 400 грн [4, с. 4].

Говорячи про роль молоді, слід відзначити, що саме на даному етапі її включення до реформи децентралізації має ключове значення. Дуже часто підлітки та молодь становлять більшу рушійну силу, ніж дорослі. На початку 1990-х до молоді, яка дозволила собі протестувати проти влади, придивлялися, вивчали з обережністю не тому, що розуміли, яку рушійну силу вона має, а тому, що у тієї ж влади спрацював інстинкт самозбереження. Молодь виступає провідником соціально-економічного, політичного та духовного відродження, рушієм нових якісних змін, викликаних потребами сьогодення. Ми вже говорили про те, що держава, яка прагне прогресивного розвитку, потребує якомога повнішого залучення молоді до трансформаційних процесів і прийняття політичних рішень [5, с. 74].

З метою активізації молодіжної участі в Україні проводиться конкурс «Молодіжна столиця України». Наразі «Молодіжною столицею» є Кам'янець-Подільський Хмельницької області. Кам'янець-Подільський переміг у фінальному етапі національного конкурсу, в якому боролося 41 місто. У фінал вийшли десять з них: Кам'янець-Подільський, Івано-Франківськ, Луцьк, Кременчук, Одеса, Маріуполь, Харків, Тернопіль, Хмельницький та Чернігів. Під час фінального етапу представники міст-фіналістів аргументували, чому саме їхнє місто має стати молодіжною столицею України 2019 року. Представники Кам'янця-Подільського основною темою своєї презентації обрали поєднання українських традицій та сучасності. Перемога в конкурсі «Молодіжна столиця України» включає проведення у 2019 році у місті Всеукраїнського молодіжного форуму, промоушн міста на європейському рівні та налагодження співпраці з іншими містами – молодіжними столицями Європи. Також отримання цього статусу сприятиме підвищенню іміджу та рівня довіри до міської влади і стимулюванню участі молоді в житті міста [6, с. 10].

Зазначимо, що попередньою (і першою) молодіжною столицею був Львів.

Ефективність молодіжної політики в Україні в умовах децентралізації багато в чому залежить не лише від єдності та скоординованості дій виконавчої влади та місцевого самоврядування, а й ініціативності молодіжного представництва. Так, Міністерство молоді та спорту разом із представниками громадського та державного секторів, експертами, місцевого самоврядування, молодіжними лідерами розробило «Модель реалізації молодіжної політики в умовах децентралізації», яку було схвалено на засіданні колегії відомства 21 грудня 2017 р. та рекомендовано до впровадження [7]. Децентралізація, за словами М. Канівець, передбачає збільшення відповідальності на місцях, перегляд можливостей для реалізації молодіжної політики на місцевому рівні, відповідно функцій основних гравців [8, с. 12–13].

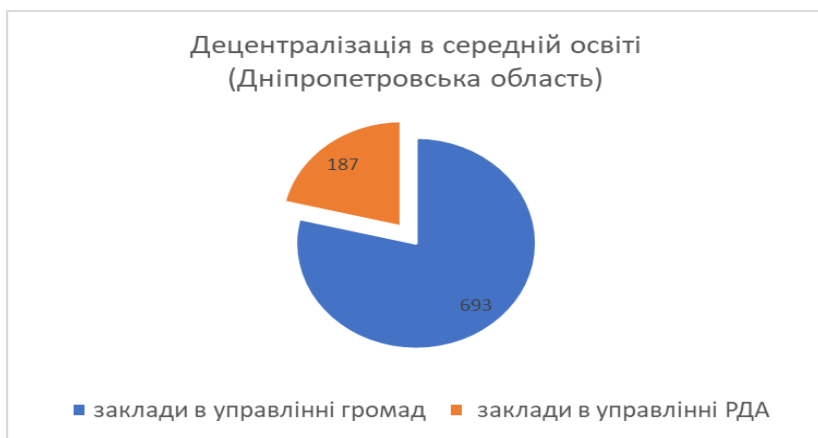
Свідченням послідовності дій місцевих рад в умовах децентралізації щодо зміцнення зав'язків із громадськістю стало створення у квітні 2018 р. при Луцькій міській раді постійно діючого колегіального консультативно-дорадчого органу з питань формування та реалізації молодіжної державної політики та розв'язання питань життєдіяльності міста молодіжної ради [9, с. 386].

На державному рівні впроваджуються різні програми реалізації молодіжної політики. Місцева влада також знаходить різні підходи, щоб залучити школярів та студентів, надати можливості для створення та функціонування місцевого ініціативного молодіжного осередку. Адже це є невід'ємна частина соціалізації молоді. Наприклад, в Маловисківській ОТГ (Кіровоградська область), яка була створена ще в серпні 2015 року, брати участь у всеукраїнських змаганнях та грантових проектах у співпраці з місцевою владою молодим людям допомагає насамперед громадська організація. У Новоукраїнській ОТГ (Кіровоградська область), яка провела перші вибори в березні 2016 року, міськрада залучає молодь насамперед до співпраці з місцевою владою, а також запрошує до роботи у місцевих органах самоврядування [10].

Навіть така «консервативна» система, як шкільна освіта, поступово залучається до процесів децентралізації. Так, у Дніпропетровській області з 880 середніх навчальних закладів 693 належать місцевим громадам, у тому числі ОТГ (рис. 1).

Як продемонстровано на рис. 1, Дніпропетровська область є одним з лідерів у питанні децентралізації освітньої системи. На нашу думку, це пов'язано з кваліфікованим менеджментом та високим рівнем відповідальності жителів.

Новаторським способом проведення молодіжної політики в умовах децентралізації є створення хабів та коворкінгів. Такий простір не потребує великих вкладень, внесків і може бути створений навіть на базі бібліотеки, клубу чи палацу культури або іншого приміщення. Основна риса такої території – можливість необмеженого доступу для молоді та зручність у користуванні. Провідною послугою таких просторів є надання приміщень та технічного оснащення для самостійного використання відвідувачами. Крім того, такі хаби розширюють можливості молодіжних організацій та ініціативних груп для залучення учасників заходів – це зручний, ефективний та дешевий спосіб організувати цікавий івент. Як приклад можна навести «Розумний хаб» (м. Суми, <http://sumy.tilda.ws/>). Його приміщення є комунальним, простір створено декількома громадськими організаціями, кошти на мінімальний ремонт були виділені з обласного бюджету, всі інші витрати здійснюються за рахунок учасників заходів, проектних витрат, пожертв. Керівництво хабу не впливає на зміст івентів, тому всі бажаючі можуть тут щось провести – головне, що захід має бути соціально-спрямованим, неполітичним і некомерційним [12]. Впровадження новітніх комунікативних технологій у молодіжне політичне життя вимагає високого рівня розвитку та наявності розвиненої технологічної інфраструктури і кваліфікованих кадрів, що може бути забезпечено за допомогою використання деліберативних технологій за прикладом Естонії [13, с. 31].

Рис.1. Співвідношення кількості середніх навчальних закладів в управлінні громад та районних державних адміністрацій (РДА) станом на квітень 2019 р.

Джерело: [11].

Висновки. Розбудова української демократичної держави значною мірою залежить від налагодження взаємовідносин між органами державної влади й органами місцевого самоврядування на місцях, від розширення сфери діяльності органів місцевого самоврядування, які здатні активізувати політичний, економічний, соціальний, культурний розвиток територіальних громад, забезпечити підвищення рівня життя та якості адміністративних послуг, що надаються населенню. Ті зміни, які сьогодні впроваджуються, передбачають реалізацію принципу фінансової самодостатності, субсидіарності, повсюдності місцевого самоврядування, широкого застосування механізмів демократичного урядування. Перед нами стоїть завдання приведення місцевого самоврядування та територіальної організації влади у відповідність до європейських стандартів і виконання взятих державою міжнародних зобов'язань у цій сфері.

Ми поділили процес децентралізації на три етапи (нормативний, електоральний та імплементаційний), хоча визнаємо, що ця періодизація є умовною. Наразі нами було засвідчено, що в рамках децентралізації створюються молодіжні ради, хаби, івенти – усе, що може залучити молодь до суспільного життя та врахувати її думку при прийнятті суспільно важливих рішень. Лише за умов створення творчої вільної атмосфери серед молоді, формування творчої взаємодії можна імплементувати стимулюючі заходи щодо мотивування молоді до участі в суспільному житті.

Список використаної літератури

1. Відбулися парламентські слухання про становище молоді в Україні [Електронний ресурс]. – https://wcu-network.org.ua/Zaxist_prav_dtei/news/Vdbulisja_parlamentsk_sluxannja_p_ro_stanovixhe_molod_v_Ukrain

2. Сороківська О.А. Реформа децентралізації в Україні та розвиток місцевого самоврядування / О.А. Сороківська, О.Б. Мосій, Т.І. Кужда // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2017. – Вип. 14, Ч. 2. – С. 138–141.

3. Ярема О. Питання ролі молоді у процесі децентралізації є одним з головних для молодіжної політики України [Електронний ресурс]. – <https://decentralization.gov.ua/news/7159?page=6>

4. Кличко В. Без змін до Конституції ми не забезпечені від відкату реформи децентралізації / В. Кличко // Вісник АМУ. – 2018. – № 159. – С. 3–4.

5. Вороненко А.А. Молодь у політиці: проблеми участі / А.А. Вороненко // Соціально-політичні проблеми сучасності: IV Всеукраїнська наукова конференція студентів і молодих вчених: тези доповідей, Дніпро, 28 березня 2019 р. – Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2019. – С. 73–75.

6. Молодіжна столиця України – 2019 // Вісник АМУ. – 2018. – № 159. – С. 10.

7. Модель реалізації молодіжної політики в умовах децентралізації. Веб-сайт Ініціативи «Децентралізація». – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/youth/molod-v-oth>

8. Канівець М. Сучасний стан і перспективи розвитку взаємодії молодіжних громадських організацій з органами державної влади та місцевого самоврядування й об'єднаними територіальними громадами в умовах децентралізації / М. Канівець // Державне будівництво. – 2018. – № 1. – С. 1–23.

9. Бортнікова А.В. Місцеве самоврядування на Волині: суспільно-політичні традиції і сучасний процес децентралізації : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02 / Бортнікова Алла Василівна ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2018. – 40 с.

10. У чому сила громади? В молоді! / Народне слово. – Режим доступу: <http://n-slovo.com.ua/2018/02/01/%D1%83-%D1%87%D0%BE%D0%BC%D1%83-%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%B0-%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D0%B8-%D0%B2-%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%96/>

11. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування станом на 10 квітня 2019 р. – Режим доступу: <https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/396/10.04.2019.pdf>.

12. Молодіжна політика в об'єднаних територіальних громадах. – Режим доступу: <https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/DG/ManualYW-1.pdf>

13. Ключник Р. М. Деліберативні технології та їх застосування в умовах кризи / Р. М. Ключник // Дні науки філософського факультету – 2014, Міжн. наук. конф. («Київ– 2014», 15–16 квіт. 2014 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А.Є. Конверський [та ін.]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. – Ч. 9. – С. 30–32.

Василь Горобець

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

МОЛОДЬ ЯК РУШІЙНА СИЛА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ЗМІН ТА РОЗБУДОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Статтю присвячено проблематиці молодіжного представництва в незалежній Україні. Виокремлено роль Революції Гідності у розвитку молодіжної політики в Україні. Особливу увагу приділено ролі молоді у забезпеченні політичного плюралізму та захисту прав опозиції. Розглянуто вплив молодіжних рухів на демократичні процеси. Наведено статистичні дані, зокрема наочно продемонстровано явку молоді на виборах Президента України в різні роки. Доведено, що збільшується частка молодих людей, які обирають особисту ініціативу як головний засіб вирішення своїх проблем; зростає самостійність і практичність, відповідальність за свою долю і долю країни.

Ключові слова: демократія, молодіжна політика, політична участь, політична культура, політичний плюралізм, політична система.

Вступ. Питання участі молоді в соціально-політичних процесах завжди дуже гостро поставало протягом усієї історії формування нашої державності та й у інших формотворчих діяннях людства загалом. В епоху другого Модерну актуалізувалася молодіжна проблематика. Молодь є найбільш відкритою до нових знань, креативною, мобільною й активною суспільно-політичною силою, хоча й найменш політично освіченою.

У різні періоди молодь виступала або ж вдалим інструментом «сірого кардинала», або ж свідомим та чітко розуміючим свою мету згуртованим прошарком суспільства, який, усвідомлюючи потребу в дії, приймав рішення, які в більшості випадків мали досить радикальний характер, спричинений або ж максималізмом або ж тим, що молоді зазвичай набридали помилки та нерішучість їх попередників. Проте саме противники участі молоді в політичних процесах завжди говорили нам про те, що молоде покоління виконує роль маріонетки. Аби не погодитись з цим, є маса причин, зазначимо тільки те, що, жодним чином не зменшуючи переваги старшого покоління, все ж вважаємо, що у більшості випадків, особливо на прикладі побудови української державності, чим старше покоління, яке має важелі влади, тим більше це правління наповнене рисами сучасного макіавеллізму, а саме – недовіри, зради, бажання вигоди, зацікавленості у власних інтересах та багато іншими негативними явищами, які породило людство у боротьбі за своє благо.

Метою цієї роботи є визначення молоді як об'єкта і суб'єкта політики та її впливу на вектор розвитку політичного процесу в незалежній Україні.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань:

– дослідити динаміку політичної участі молоді на прикладі виборчих кампаній в Україні;

– обґрунтувати кризь призму політико-правових, соціальних та ціннісних детермінант значення політичної участі молоді у процесі розробки та реалізації молодіжної політики;

– визначити необхідність проведення ефективної молодіжної політики з метою оптимального залучення молоді до участі у політичному процесі.

Аналіз досліджень та публікацій. Цією проблемою займаються такі відомі дослідники, як О. Бабкіна, І. Бекешкіна, В. Бортніков, С. Головаха, В. Климончук, С. Наумкіна, Г. Щедрова та ін.

Вклад основного матеріалу. У наш матеріалістичний вік поняття «політик» стало ідентичне, на превеликий жаль, з поняттям спекулянта, спритного гендьяра, іноді навіть шахрая. Такий тип політика дуже поширений в сучасному світі, і йому, власне цьому виродженню провідної верстви в багатьох державах, треба приписати те, що вони впали або падуть легкою жертвою варвара-завойовника. Такий політик-спекулянт, політик-гендьяр міг задовольнятися знанням свого «фаху» (адміністрація, фінанси та ін.), як для звичайного гендьяра вистачає знання комерції. Але в період, наприклад, Англії наполеонівських часів, Франції часів Людовика XIII або XIV («Трьох мушкетерів» О. Дюма!), часів розквіту нашої гетьманщини XVII–XVIII ст. або старокнязівської України, коли члени провідної касты добиралися сувором селекцією, на провідних місцях не могли бути Фукси, Ляскії, Лютимори, Гуси та їх протектори. У ті часи заняття політикою вимагало інших якостей, і ці висоти повинна взяти собі за вказівку наша молодь, спрагнена політичної акції. Хто хоче бути політиком, членом провідної верстви свого народу, той не сміє обмежитись вивченням свого «фаху», інтелекту. Він мусить школити ще й свою душу, і свій дух. Мусить виплекати в собі мудрість політичну, мужність, шляхетність. Ту мудрість, якою колись відзначалася англійська аристократія: мудрість, якої вчили її замолodu, тобто – не тільки знання законів і звичаїв конституції, але й одвічних законів тривалості, міцності та спадку національних спільнот; мудрість, яку вони черпали у авторів античної Греції і Риму, всмоктуючи разом з нею державного генія старого Риму. Ту мудрість,

якої вчили підростаюче покоління в Києво-Могилянській академії, яка сяє в Університетах Хмельницького або «Історії Русів».

Один з аспектів поняття мудрості – це ясна політична ідея, прапор, під яким гуртуються прибічники ідей. Ідея – не «програма», не «тактика», не «вміння лавірувати в передпокоях сильних того світу», а щось інше. Ідея може вивести націю на шляхи великого історичного призначення, вона ж, якщо фальшива, може звести її на манівці.

У період формування незалежної Української держави молодь виступала активним суб'єктом суспільно-політичних перетворень. Студентські акції протесту («Революція на граніті» 1990 р.) мали велике значення як один з етапів боротьби за утвердження незалежності та стали поштовхом для становлення громадянського суспільства в пострадянській Україні. Із середини 90-х років «процеси демократизації почали згортатися, при цьому низький рівень довіри до політиків, розчарування у можливості щось змінити у політичному житті суспільства та відсутність досвіду політичної участі у переважній більшості молоді зумовили зростання рівня політичного абсентеїзму. Зростання політичної участі молоді відбулося вже на початку XXI ст., а саме – напередодні «Помаранчевої» революції, хоча роль молоді по-різному оцінюється дослідниками: одні вважають її «двигуном революції», інші – «черговим ошуканим поколінням» [6].

Варто зазначити, що на початок розпаду Радянського Союзу та набуття нашою країною незалежності історичний чинник зла та нелюбові до комуністичного режиму молоді властивий не був, оскільки радянські підручники були переписані під такт ЦК КПРС, який робив з молоді подальших «будівників комуністичної перемоги» в усьому світі. Тобто, на нашу думку, це був не стільки ідеологічний чинник, скільки усвідомлення постійного обмеження їхньої свободи, зокрема свободи слова з боку червоної диктатури. Лозунги та дії, як завжди, не були взаємопов'язані. На великий жаль, мало що змінилося у подальшому. До влади після розпаду СРСР прийшли ті ж самі члени ЦК та інша комуністична верхівка, проте вже під жовто-блакитними стягами, яка і близько не бажала розвитку та блага для Української Держави. Винятком можна вважати, на наш погляд, діяльність В'ячеслава Чорновола, основні напрями якої не були, на превеликий жаль, продовжені після його трагічної смерті. Далі, незважаючи на значні позитивні перетворення, все ж при владі був сколочений певний оплот подальшого українського олігархату, який розпродував весь економічний і військовий потенціал молоді України під виглядом міжнародних договорів та й за рахунок примітивного розкрадання державного майна за допомогою фінансових махінацій.

У наступний історичний період розвитку самосвідомості і почуття власної гідності молодь, як й інші свідомі прошарки суспільства, виступили проти існуючого правлячого клану під час «Помаранчевої» революції. На нашу думку, саме молодь у той складний момент була провідною силою. Так, за даними, отриманими національним екзит-полом у результаті соціологічного опитування, спільно проведеного Фондом «Демократичні ініціативи», Київським міжнародним Інститутом соціології та Центром О. Разумкова, у 2004 році молодь проявила дуже високу активність – 71% (від загального відсотка молоді) [9].

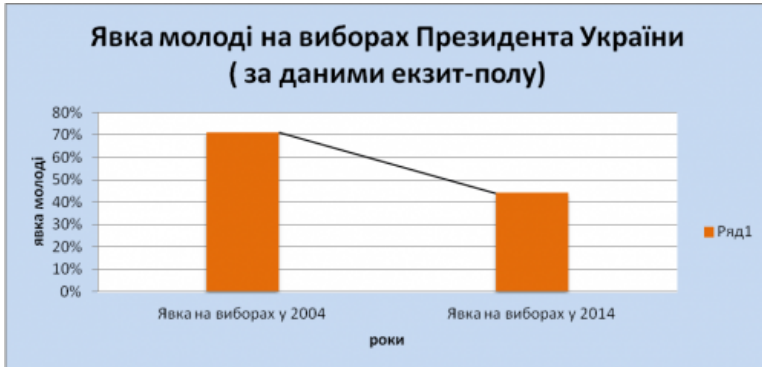
Проте той, кого підтримала більшість, очікувань не виправдав і, можна сказати, пішов у небуття з політичної арени України.

Наступний період, пов'язаний з президентством В. Януковича, призвів, урешті-решт, до спроби кардинальних змін, коли існуюча влада «показала своє справжнє обличчя». Хоча, на нашу думку, це можна назвати випадковістю, оскільки «Євромайдан» не ніс за собою якихось серйозних революційних зрушень, проте влада своїм відношенням до мирного протесту та волевиявлення народу поставилась так, якій натурі вона і відповідає, з порушенням багатьох конституційних прав з перших сторінок, закінчуючи неприпустимими діями стосовно народу та його вимог і побажань. Але влада помилилась щодо своїх необмежених можливостей, і народ цього не стерпів, насамперед – не стерпіла молодь, і тоді зимою наприкінці 2013 – на початку 2014 рр. вона під прапором ЄС взялась до кийків та щитів та йшла на кулі, аби захистити свою честь, свою Гідність, збереження суверенітету і соборності держави. Дуже приємно, що саме у молодого покоління формується нове патріотичне сприйняття та нова політична свідомість, яка поступово вливається у громадянське суспільство в цілому [7].

У той же час на парламентських виборах 26 жовтня 2014 р., найактивнішими на виборах 2012 року були громадяни віком 50–59 років (явка склала понад 65%). Найменш активною була молодь віком 18–24 років (на вибори прийшов лише кожен третій) [2]. Так, за результатами національного екзит-полу, який у день попередніх виборів Президента України (2014 р.) спільно провели Фонд «Демократичні ініціативи», Київський міжнародний інститут соціології та Центр О. Разумкова, видно, що громадяни віком від 18 до 29 років склали близько 44%, тобто більш 56% молоді проігнорували цю важливу подію. Хоча під час «Помаранчевої» революції, у 2004 році, молодь проявила дуже високу активність – 71% (від загального відсотка цієї вікової категорії). Про це свідчать дані Міжнародного

екзит-полу (Соціологічна група «Рейтинг») [10], рис. 1. Є і зворотний бік – так, у парламенті, обраному у 2014 р., кількість народних депутатів, які підлягають під категорію молоді, складає приблизно 8% [4].

Рис. 1. Явка молоді на виборах Президента України [11]

У той же час, орієнтуючись на зміни в суспільстві і вимагаючи їх, молодь серед пріоритетних напрямів реформування визначила, насамперед, необхідність змін в системі освіти, спрямованих на виховання національно свідомого громадянина. Серед опитаних молодих людей таких налічується 81% [10].

Інші напрями, які, за вимогами молоді, потребують реформування, заслуговують також на всебічну увагу. Дані, отримані у результаті проведеного дослідження Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучерива, свідчать про достатньо радикальні погляди молоді на реформування сучасного суспільства. Так, за легалізацію тіньової економіки виступають 74% опитуваних; за реальний соціальний захист і зарплату не нижче прожиткового мінімуму – 93%; за скасування права недоторканості депутатів усіх рівнів – 71%; за скасування пільг чиновникам і депутатам – 76%; скорочення управлінського персоналу – 79%; за боротьбу з корупцією, криміналізацією суспільства – 91% [10].

Викликає нерозуміння у зв'язку з цим не досить великий відсоток молоді, яка постійно стежить за політичними діями в країні (рис. 2):

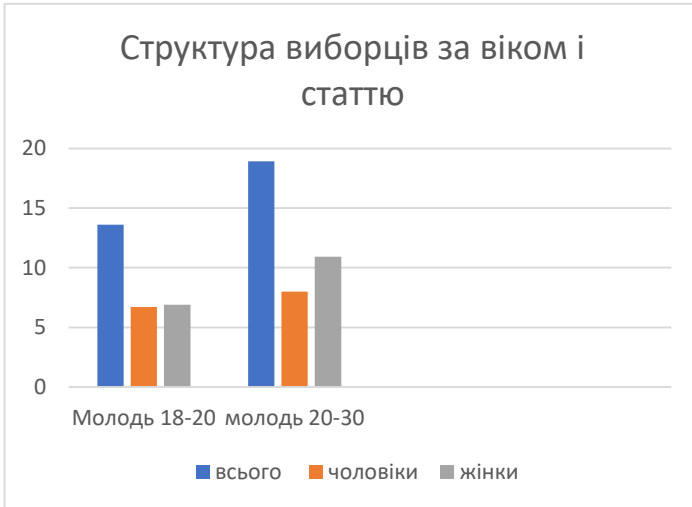

Рис. 2. Зацікавленість української молоді у політиці [10]

Крім того, до політичного життя в Україні, а саме до участі у політичних партіях, заходах залучено лише 4% молодих людей [10]. Для порівняння: у США ситуація навколо політичної участі є абсолютно протилежною. Так, результати опитування американської молоді, проведеного у 2014 році колективом науковців Чиказького університету (University of Chicago) та Мілсівського коледжу, свідчать, що понад 40% молодих американців віком від 15 до 35 років взяли безпосередню участь у політичних акціях, 44% беруть опосередковану участь у діяльності політичних партій тощо [8].

Події останнього часу в Україні, а саме – Президентські вибори – 2019 (I тур), показали значне підвищення активності й інтересу молоді до однієї із головних подій політичного процесу у країні. Поки що не має офіційних даних у відсотковому вимірі цієї активності, але за попередніми даними екзит-полів вона наближається до 35–40% (від загального числа виборців, які взяли участь у голосуванні). Варто відзначити, що найбільш молодий електорат – у В. Зеленського (більше половини виборців віком 18–40 років) [12].

Автор цієї роботи брав участь у соціологічних опитуваннях, проведених методом екзит-полу в м. Одесі під час I туру президентських виборів. За даними «Звіту за результатами пілотажного соціологічного дослідження, проведеного за методом екзит-полу 31.03.2019 р.», яке проводилося соціально-політичним Центром «ПОЛІТИКУС» ПНПУ імені К.Д. Ушинського в Приморському районі м. Одеси, активність молоді була високою (рис. 3). І це не випадково.

Рис. 3. Структура виборців за віком та статтю [5].

У сучасному світі молодь є групою, яка вимагає до себе уваги. Це стосується не тільки уваги в сім'ї або в колективі, але й уваги від держави.

Питання, які стосуються молодіжної політики, часто залишаються не вирішеними через те, що дуже багато критики з'являється з приводу цього. Але якщо щось критикуєш, то потрібно пропонувати щось натомість. І тут виникає питання. А хто повинен цим займатися? Адже, щоб щось вирішувати, потрібно хоч найменше розуміння цього питання. А кому, як не молоді, знати про власні невирішені проблеми?

Перепоною на шляху молоді в політику виступає давно сформований стереотип, що молодим не місце в політиці, так як вони не досвідчені в цьому питанні. Але ж тільки молодь реально розуміє всі проблеми, що її стосуються, вона, в першу чергу, зацікавлена в їх швидкому вирішенні. Також коли будуть з'являтися нові політики, виникне конкуренція, яка змусить працювати набагато ефективніше інших. Для вирішення проблем будуть впроваджуватися нові сучасні механізми і програми, за допомогою яких молодь буде міцно відстоювати і захищати свої інтереси, майбутнє країни [1].

Проведення опитування серед молоді Сумської області (в опитуванні взяло участь 313 осіб віком від 15 до 24 років. Відповідно до мети дослідження було підібрано методичний апарат, до якого увійшли методики, що діагностують різні прояви політичної

поведінки, а саме: СПК (самопочуття-поведінка-культура) А.В. Склярук, ОМПУ (опитувальник мотивації політичної участі) А.О. Краснякової, ОРПС (опитувальник особливостей політичної соціалізації Є.І. Чорного) [3]. Для визначення психологічних особливостей політичної поведінки молоді був зроблений факторний аналіз серед всієї сукупності індикаторів, який здійснювався за методом головних компонент з обертанням Varimax Normalized. Оптимальна кількість факторів, що виділилися, та їхня статистична значущість перевірялися за критерієм Кайзера. Загалом було знайдено вісім факторів, що характеризують політичну поведінку молоді (55,5% загальної дисперсії) [3].

У даному контексті у нас викликають інтерес дві особливості політичної поведінки молоді. По-перше, «уникання політичної діяльності», яку визначили 8,9% всіх опитуваних. Тобто це така політична особливість молоді, коли вона «демонструє апатію до політично процесу, не хоче брати участь в ньому, ігнорує свої громадянські обов'язки, уникає втручання політики у особисте життя, часто виправдовуючи таку поведінку неможливістю щось змінити у цій сфері» [3].

Заслугує на увагу й інша особливість – «делегування повноважень професіоналам», на яку вказали 6,5% опитуваних. Тобто це те, про що йшла мова вище – «політикою повинні займатися люди зі спеціальними навичками і знаннями». Тобто цю висловлену позицію можна вважати як певний спосіб уникнення участі у політичному процесі, зняття певної відповідальності з себе при делегуванні власних повноважень [3]. І хоча відсоток серед молоді, яка опитувалась, невеликий у визначенні цих особливостей власної поведінки, це ще раз підкреслює актуальність вивчення цієї проблеми, необхідність проведення ефективної молодіжної політики, що здатна перетворити об'єкт політики на суб'єкт. Без цього вирішити питання підвищення політико-правової культури, політичної свідомості молоді неможливо.

Державні справи потребують молодих, енергійних людей, які можуть пропонувати докорінні зміни, нести відповідальність за прийняття політичних рішень та їх наслідки для суспільства, здатних давати адекватні відповіді на внутрішні та зовнішні виклики часу.

Висловлюючи свою незгоду з утвореними формами «панування – підкорення» як політичного, так економічного й соціального, молодь складає ядро «протестного прошарку» суспільства. Останнім часом політична активність молодого покоління значно зросла та набуває нового спрямування під впливом новітніх інформаційно-комунікаційних технологій.

У роботі показано, що форми та динаміка політичної участі молоді зумовлені як суспільно-політичними процесами та інституційним дизайном в сучасній Україні, так і особливостями молоді як специфічної й неоднорідної соціально-демографічної групи.

У ході нашого дослідження проводилося зіставлення політичної активності молоді у різні періоди становлення української незалежної держави (за результатами опитування Фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, Центру О. Разумкова, прес-релізів національного екзит-полу та власної участі автора роботи у соціологічних опитуваннях, проведених методом екзит-полу в м. Одесі під час I туру президентських виборів – 2019), що дозволило зробити висновки про різні прояви молодіжної активності, її «піки» та «падіння» у зв'язку з об'єктивними, так і суб'єктивними факторами. Це дозволяє нам стверджувати, що збільшується частка молодих людей, які обирають особисту ініціативу як головний засіб вирішення своїх проблем; зростає самостійність і практичність, відповідальність за свою долю і долю країни. Сучасна молодь стає суб'єктом міжнародного молодіжного співтовариства, і тому є всі підстави, на нашу думку, вважати її рушійною силою соціально-політичних змін та розбудови незалежної Української держави.

Список використаної літератури

1. Блажкун О. Молодь і політика / О. Блажкун – URL: <https://political-school.com/molod-i-politika/> (дата звернення 10 квітня 2019).

2. Вибори Президента 2014. – URL: <https://www.opora.ua/org/vybory/vybory-prezydenta-2014> (дата звернення 10 квітня 2019).

3. Гусев І. Особливості політичної поведінки студентської молоді / І. Гусев – URL: http://www.ird.npu.edu.ua/files/gusev_2.pdf (дата звернення 12 квітня 2019).

4. Депутатські фракції і групи VIII скликання. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_fractions (дата звернення 13 квітня 2019).

5. Звіт за результатами пілотажного соціологічного дослідження, проведеного за методом екзит-полу 31.03.2019 р. в Приморському районі м. Одеси. Центр «ПОЛІТИКУС» ПНПУ імені К.Д. Ушинського. Одеса, 2019, 23 с.

6. Кавилин О.А. Інституціоналізація політичної участі молоді в сучасній Україні / О.А. Кавилин: автореф. дис. ... канд. політ. наук,

спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси. ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – 18 с.

7. Каретна О.О. Політична активність молоді як умова соціально-політичних трансформацій в Україні / О.О. Каретна. – URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1580/Keretna.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 13 квітня 2019).

8. Лук'янова Н. Державна молодіжна політика в Україні / Н. Лук'янова // Віче. – 2009. – № 2.

9. Молодь в Україні. Дослідження молодіжного сектору: проблеми та перспективи. – Київ: Студія «uStudioDesign», 2006. – 169 с.

10. Опитування. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. ІлькаКучеріва. – URL: <http://dif.org.ua/category/opinion-polls> (дата звернення 15 квітня 2019).

11. Участь молоді в суспільному житті: досвід, можливості, бар'єри: щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2011 року). Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Державна служба молоді та спорту України. Київ, 2012. – 222 с. – URL: http://dsmsu.gov.ua/media/2013/01/23/3/Dopovid_2012_s.pdf (дата звернення 15 квітня 2019).

12. Хто за кого проголосував. Демографія національного екзит-полу. Прес-релізи та звіти. – URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=850&page=1> (дата звернення 17 квітня 2019).

Євгенія Колеснік

Миколаївська спеціалізована школа «Академія дитячої творчості»

ГІБРИДНА ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР

Розглянуто актуальну для сучасної України проблему гібридної війни. Доведено, що Росія використовує весь арсенал економічних, політичних та воєнних засобів для послаблення суверенітету України. Проведено порівняльний аналіз ситуації в Україні та інших державах світу. Доведено деструктивність та небезпечність агресивної політики Росії. Проаналізувавши заморожені конфлікти, автор робить висновок, що РФ працює за конкретною схемою: спочатку заявляє про етнічне російське населення, згодом починає непрямую агітацію, звинувачує держави в «утиску російських громадян», а згодом відкрито бере зброю і проявляє агресію.

Ключові слова: гібридна війна, агресія, екстремізм, сепаратизм, м'яка сила, пропаганда, збройний конфлікт.

З 80-х років минулого століття країни колишнього Союзу Радянських Соціалістичних Республік потерпають від «заморожених конфліктів» (ситуація у міжнародних відносинах, коли збройний конфлікт між сторонами припиняється без підписання мирного договору чи іншого політичного рішення конфлікту), які стали приводом для розгортання найзапекліших війн кінця ХХ ст. Зокрема, такими територіями можна вважати Нагірний Карабах, Придністров'я, Абхазію і Південну Осетію, Крим.

Актуальність роботи полягає у дослідженні соціально-політичних аспектів заморожених конфліктів на теренах колишнього Радянського Союзу та пошуку розв'язання подібних ситуацій для України в контексті гібридної російсько-української війни, а також демонстрації тоталітарності радянського режиму, який сьогодні проявляється у внутрішній та зовнішній політиці Російської Федерації.

З 2014 р. Українська держава потерпає від необгрунтованої агресії з боку Російської Федерації. Анексія Криму та збройний конфлікт на території Донбасу й сьогодні не є визнаними міжнародною спільнотою. Зокрема, є достатньо багато припущень, щодо намірів президента Російської Федерації зі створення « нової Російської Імперії » або відновлення меж « СРСР ». З огляду на зазначене вище гостро постає необхідність у пошуку вирішення існуючих питань сьогодення та попередження можливих загроз цілісності європейських держав.

Радянська тоталітарна машина у період ХХ ст. активно намагалась приховати справжній стан країн, які входили до складу СРСР. Ці старання мали місце не тільки у соціальній чи економічній сфері. Зокрема давно відомі заморожені конфлікти, які стали широковідомими після розпаду СРСР (1991р.). Наслідки цих конфліктів мають місце у сучасних міжнародних відносинах. Невирішеність геополітичного питання кінця ХХ ст. викликала одні з найкривавіших подій минулого століття. Мова йде про Карабах, Придністров'я та питання Абхазії і Південної Осетії. На жаль, Україна не стала виключенням. Зазіхання Росії на територіальну цілісність визнані більшістю країн світу. Перші непрямі спроби контролювання української території припали на період Помаранчевої революції.

Об'єктом дослідження є феномен гібридної війни на пострадянському просторі.

Предметом дослідження є політичний вимір гібридної війни Росії проти України.

Метою цієї роботи є аналіз реалізації механізмів «заморожених конфліктів» з боку Російської Федерації в контексті гібридної російсько-української війни.

У 2014 р. Росія почала анексію Криму, і було складно повірити, що подібні дії можливі без попередньої підготовки, починаючи з 2000 р. почали з'являтися сепаратистські та проросійські організації. Однією з найвідоміших проросійських партій на території Криму можна вважати «Російську єдність», яку очолює сьогоднішній голова кримського уряду Сергій Аксьонов. Можна вважати, що якби не було цієї партії, то Росії не було б на кого спертися під час анексії Криму. На території Донбасу також виникали сепаратистські організації. У 2005 р. була створена громадська організація «Донецька республіка». Метою цієї організації було надання особливого статусу східним областями України (Донецько-Криворізької Радянської Республіки), які проіснували як окрема республіка два місяці і в квітні 1918 р. стали частиною УНР. Цікавим вважається той факт, що у 2012 р. на території Росії почали видавати паспорти так званої «Донецької Республіки».

Збройний конфлікт на території Нагорного Карабаху та прилеглих областей тривав з різною інтенсивністю упродовж 1980-х і до 1994 р., коли за участі Москви було підписане перемир'я: «Згода про припинення вогню від 12 травня 1994 року». Був також підписаний документ: «Домовленості про порядок реалізації Протоколу від 18 лютого 1994 року», суть якого полягала у виведенні карабаських та азербайджанських військ, створенні буферної зони між сторонами і введення туди миротворчих сил. Цей документ був підписаний після «Бішкекського протоколу» від 4-5 травня 1994 р. [4]. Це договір, який поклав початок миру на території Карабаху і був порушений Азербайджаном 2 квітня 2016 р. 27 липня 1994 р. трьома сторонами було підписано ще один документ, суттю якого є укладання та дотримання перемир'я до заключення великого договору, а 4 лютого 1995 року згода про укріплення режиму припинення вогню. Як вважає Лія Евоян, що саме цей конфлікт вплинув на становлення Вірменії та Азербайджану, як окремих незалежних держав, впливаючи на довгострокову фрагментацію Південного Кавказу та ускладнюючи його інтеграцію у світові процеси [5].

Як і більшість країн колишнього СРСР, Вірменія виявилась жертвою процесу, який місцеві та закордонні політологи розцінюють як економічну втрату на рахунок Росії. Якою б не була роль Москви у сучасних геополітичних конфліктах на азербайджанській периферії,

деталі війни на території Карабаху пов'язані з Росією. Розуміння політики Москви у хронологічно першому збройному конфлікті, який відбувся ще за часи СРСР і продовжився після його розпаду, показує ставлення Росії до Південного Кавказу. Політика Росії щодо Південного Кавказу не є феноменальною, адже фактично це втручання у конфлікт інших держав.

Вплив російських воєнних у події карабаського фронту пояснюється повною децентралізацією процесів формування політики на початку 1990-х. Упродовж перших місяців відбувся ряд подій між новоутвореними державами, які ясно дали зрозуміти, що у Росії була чітка зовнішньополітична стратегія щодо сировинних районів Кавказу. У зоні Карабаського конфлікту наприкінці липня – серпні 2014 р. розпочалась різка ескалація напруженості, що призвело до людських втрат. Ці дії призвели до утворення Карабаської Республіки. Чи не можна порівняти це із заходами Кремля щодо українського Донбасу?

Донбас для України є тим самим, що і Південний Карабах для Кавказу – сировинним та ресурсним центром, зокрема, як було вже зазначено, територія Нагірного Карабаху є центром нафтовидобувного промислу, а Донбас центром видобутку кам'яного та бурого вугілля.

Придністровський конфлікт виник на початку 1990-х між центральною владою Молдови та самопроголошеною республікою Придністров'я. Придністровська та молдавська політичні еліти порізно бачили етапи розвитку свого краю. Молдова після розпаду СРСР ще сподівалась на реалізацію плану об'єднання з Румунією (у жовтні 1990 р. як наслідок курсу об'єднання Молдови та Румунії утворилась самопроголошена Гагаузька Республіка). Придністров'я ж у відсотковому еквіваленті однаково складалося як з етнічних українців та молдован, так і росіян. Фактично територія Придністров'я стала своєрідним майданчиком «руху опору» проти об'єднання Молдови та Румунії.

Відповідно до подій 1992 р. при нагляді РФ було підписано Згоду про принципи врегулювання збройного конфлікту між Республікою Молдова та Придністров'ям (від 21 липня 1992 р.)[7]. Цей документ фактично затвердив Росію «наглядачем» і водночас впливовим гравцем придністровського конфлікту. За ст.2 утворюється контрольна комісія, яка фактично впливає на внутрішньополітичні процеси Республіки Молдова. За змістом ст.4 Росія має право розмішувати свої війська на території РМ, і цей крок можна вважати створенням «підконтрольного пункту» для подальшого врегулювання майбутнього конфлікту в російських інтересах, хоча за Згодою російські війська дотримуються нейтралітету.

Позиція Москви й досі залишається незмінною – підтримка Тирасполя. Через високий вплив на внутрішньополітичні процеси Придністров'я молдавський уряд дійшов до висновків, що переговори треба вести з Російською Федерацією. Слід зазначити, що більше 10 років лідери обох берегів Дністра не зустрічаються за столом переговорів і лише за сприяння Росії було вперше частково залагоджено конфлікт. Остання тристороння зустріч відбулась 18 березня 2009 р. у Москві. Вдалося підписати спільну заяву РФ, Молдови та Придністров'я, яка мала під собою встановлення постійних нарад у межах переговорного процесу з придністровського врегулювання – формат «5+2» (Молдова та Придністров'я – конфліктуючі сторони, Росія та Україна – країни-гаранти, ОБСЄ – посередник, США та ЄС – наглядачі) [14]. Значення цього документа не можна недооцінювати, адже це перший договір, у якому зазначається як і Молдова, так і Придністров'я.

Росія вирішила заручитись згодою двох конфліктуючих сторін на основі положень власного плану. Цей план деякі історики називають «план Козака». Ключові пункти залишаються незмінними: територіальна цілісність Молдови на основі федералізації країни, збереження нейтрального статусу та зосередження російських військових баз на території Молдови. Росія намагається пролобіювати входження Придністров'я у федерацію з Молдовою на рівноправних засадах. Саме цей крок робить Молдову союзником Росії. За таким розкладом подій Москва зможе впливати на внутрішньо- та зовнішньополітичні процеси, адже Придністров'я так і залишається вірним союзником і в усіх подальших зближеннях з Румунією. У Росії будуть свої маріонетки в парламенті, які матимуть достатньо повноважень для придушення цього процесу.

Таким чином, Росія шляхом економічної допомоги має усі шанси втримати регіон під контролем. Президент Придністров'я заявив, що Росія під час кризи фактично взяла на себе більшість витрат регіону, у той час як США та ЄС запровадили додаткове мито при експертизі Молдавського металургійного заводу. На цьому етапі можна вважати Придністров'я заручником геополітичної гри Росії та Заходу.

Сьогодні і Україна є своєрідним буфером між розвиненими країнами Європи та «бідною» Росією. Адже Україна потрібна для демонстрації переваг російського способу життя. Зокрема, зручний геополітичний стан України є однією з основних причин намірів Кремля щодо запровадження «Русского мира». В.В. Путін користується принципом творення нової Російської Імперії, не

врахувавши, що сучасне міжнародне суспільство відкидає будь-яку можливість створення абсолютно монархічних держав.

29 вересня 2003 р. відбулось фактично перше відкрите зазіхання Росії на територіальну цілісність України. Острів Тузла сформувався у 1925 р. у результаті розмиву Таманської коси, а вже у січні 1941 р. ця територія була передана Кримській АРСР, яка у 1954 р. увійшла до складу УРСР. У 2003 р. Росія почала будувати дамбу, аби з'єднати дві території. Фактично, Росію цікавив не скільки острів, скільки можливість контролювати Керченську протоку. Це єдиний канал, який має достатню глибину для перетину Чорного та Азовського морів. Крім цього, контролюючи Керченську протоку, Росія могла б запобігти розміщенню військових кораблів НАТО на території Азовського моря.

30 вересня 2003 р. на територію Тузли прибуло 500 військових. У закритому указі Кучми мова йшла про звернення України до ООН та НАТО.

23 жовтня 2003 р. будівництво дамби зупинилось. Наступного дня відбулися переговори між двома представниками держав – Віктором Януковичем та Михайлом Касьяновим. Під час переговорів прийшли до єдиного висновку: за Україною залишається Тузла, але військові кораблі не мають право перетинати Керченську протоку без дозволу Росії. Ця політика російського уряду спрацювала у 2003 р. щодо Тузли, у 2008 р. щодо Грузії, а у 2014 р. щодо Криму та частини Донбасу. Військово-політична криза, свідками і частково учасниками якої ми всі є, викликана накладанням трьох процесів, кожен з яких має свою динаміку. По-перше, це трансформація світоустрою внаслідок змагання між світовими потугами, що триває з часів раннього модерну. По-друге, – розпад Російської імперії, симптоми якого проявилися ще у другій половині XIX ст. По-третє, – становлення Української нації-держави. Нині Україна переживає вже третій за 100 років раунд боротьби за незалежність. Кожен з них зумовлений кризою світоустрою, а також кризою Російської імперії в її різноманітних втіленнях.

Таким чином, події із захопленням українських суден та їх екіпажів наприкінці 2018 р. у Керченській протоці став логічним продовженням Азово-Керченської авантюри В. Путіна, яка розпочалася чотирнадцять років тому, в 2003 р., коли РФ вирішила насипати дамбу в бік нашої коси Тузла в Керченській протоці. Це було частиною плану Москви щодо анексії Криму. Фінальна частина плану, як відомо, полягала в захопленні Кримського півострова і Керченської протоки, у результаті чого Азовське море фактично перетворюється на внутрішнє море РФ.

Сьогодні ми пожинаємо плоди своєї недалекоглядності і короткозорого погляду в майбутнє. Ситуацію ускладнив і запуск Керченського мосту. Враховуючи специфіку надзвичайно складного проходження морських суден з Чорного в Азовське море, поява там мосту з величезною кількістю опор ризикує зробити навігацію в протоці практично неможливою.

Проаналізувавши заморожені конфлікти, можна зробити висновок, що РФ працює за конкретною схемою: спочатку заявляє про етнічне російське населення, згодом починає непряму агітацію, звинувачує держави в «утиску російських громадян», а згодом відкрито бере зброю і виявляє агресію. Також зустрічається інший варіант, зокрема з Придністров'ям. Фактично Російська Федерація встановлює контрольний пункт на кордоні з Європою. Україну через бездіяльність влади можуть також очікувати негативні результати.

У 2014 р. Росія почала анексію Криму та організувала «сепаратистські» рухи на Донбасі. Спочатку ці кроки здавалися «доволі м'якими», але дуже швидко вони переросли у повномасштабну війну. Напад Росії на українські кораблі можна було б пояснити як «випадковість». Проте ми вже знаємо ціну такої «невинності» – тисячі й сотні тисяч людських життів.

Міжнародне співтовариство має зрозуміти, що Росія путінського зразка – це кримінальна держава, яка не зупиниться на Україні, як і не зупинилась на Грузії у 2008 р.

Єдиний спосіб зупинити цей процес – діяти зараз як мінімум шляхом введення санкцій. Україна та ЄС не визнали Крим російським, тому, звичайно, Росія буде продовжувати бойові дії до повного визнання цих територій.

Сутність роботи полягає у розумінні кожним українцем поняття ідентичності та відстоювання проукраїнської позиції, сформованої досвідом історії, яка повторюється, але у різному контексті за різних обставин. Цей варіант відстоювання українських інтересів включає у себе проведення суто прагматичної політики у контексті міжнародних відносин. Позиція нейтралітету спроможна примирити лінію ЄС – США – Росія, адже у такому випадку Україна матиме змогу брати участь у миротворчих заходах ООН, програмах безпеки НАТО тощо. В. Путіну Україна не цікава у геополітичному плані, не цікавий кількісний склад робочої сили так, як цікаве Закарпаття угорцям, а Буковина румунам. Російській верхівці потрібне лише підкреслення влади і панування на певній території. Фактично Росія нічого не отримає від включення до свого складу України, а демонстративний

збройний конфлікт на Донбасі лише доводить той факт, що В. Путін чекає підтвердження своєї влади.

Список використаної літератури

1. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iportal.rada.gov.ua/uploads/documents/27396.pdf>

2. Закон про телебачення та радіомовлення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/3759-12>

3. Федулова Н. Російсько-українське зближення: довгострокова тенденція або короточасна відлига [Електронний ресурс] / Н. Федулова. – Режим доступу: http://www.imemo.ru/jour/RNE/index.php?page_id=726&id=296&jid=444&jj=52&at=a

4. Бишкекский протокол [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vn.kazimirov.ru/doc10.htm>

5. Міжетнічні відносини та проблеми міграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/v/dve-pozitsii-v-nagorno-karabahskoy-voyne-rossiya-i-turtsiya-1990-1994-gg>

6. Меморандум про основи нормалізації відносин між Республікою Молдова та Придністров'ям [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/498_069

7. Згода про принципи врегулювання збройного конфлікту між Республікою Молдова та Придністров'ям [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.peacekeeper.ru/ru/?action=view&id=89&module=pages>

8. Російська війна. Аспект мережевої війни, 2018, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.russia3.ru/mer/action_bendery
<http://grani.ru/Politics/World/Europe/Ukraine/m.103233.html>
<https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2470046-bridnistrovske-vreguluvanna-gim-prijmae-peregovori-u-formati-52.html>

9. Про розмежування повноважень між Союзом РСР та суб'єктами федерацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/v1457400-90>

10. П'ять днів у серпні 2008 року: хроніка російсько-грузинської війни, 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-45102927>

11. Закон СРСР «Про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР», 1954, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyclop.com.ua/content/view/1082/58/1/5/#6964>

12. Міфи про незаконність передачі Криму у 1954 році, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dt.ua/internal/mifi-pro-nezakonnist-peredachi-krimu-v-1954-roci.html>
13. Савонюк Р., 2014, Чи подарували Україні Крим: аналіз правових актів та документів [Електронний ресурс] / Р. Савонюк. – Режим доступу: <http://svitylytsia.crimea.ua/?section=article&artID=12903>
14. Війна за Тузлу: Як 15 років тому ми відбили її в Росії , і як захищали під час «русской весны», 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.depo.ua/ukr/life/viyna-za-tuzlu-yak-rosiya-14-rokiv-geretiruvava-okupaciyu-20170928648584>
15. Спільна заява Президентів України, Республіки Молдова та Російської Федерації про якнайшвидше політичне врегулювання придністровського конфлікту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/998_007/sp:max10
16. Будапештський меморандум [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/go/998_158
17. Лавров звинуватив Україну в порушенні «Будапештського меморандуму», 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.net/politics/2345903-lavrov-obvinil-ukrainu-v-narushenii-budapeshtskogo-memoranduma.html>
18. Пенсійна реформа від 16 червня 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ria.ru/society/20180616/1522847143.html>
19. Опубліковано повний текст документа «нормандської четвірки», 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/politics/1043303-opublikovano-povniy-tekst-dokumentu-normandskoji-chetvirki-foto.html>
20. Заключний акт Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055
21. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та Російською Федерацією, 1998, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_006
22. Договір між Україною та Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_157
23. Договір між Україною та Російською Федерацією про співробітництво у використанні Азовського моря та Керченської протоки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_205
24. Декларація про принципи міжнародного права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569

25. Асоціація правосуддя визнала суддів КС РФ відповідальними за анексію Криму, 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2018/04/5/7176808/>

26. Кримінальний Кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

27. МІС РК готує ноту Росії після «пропозиції» Лимонова про захоплення північного Казахстану, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/mid-rk-gotovit-notu-rossii-predlojeniya-limonova-zahvate-250762/

Олександр Коптєв

Вищий навчальний заклад

«Університет імені Альфреда Нобеля», м. Дніпро

ГЕНЕЗА РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТІЇ У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Статтю присвячено проблематиці розвитку демократії в Україні з 1991 р. Висвітлено актуальні аспекти демократизації, зокрема, політичний та правовий виміри. На підставі політичних подій та змін до законодавства виокремлено основні етапи демократизації в Україні. Акцентовано увагу на особливостях сучасного етапу демократичного транзиту. Виокремлено роль Революції Гідності у розвитку демократії в Україні. Особливу увагу приділено забезпеченню політичного плюралізму та захисту прав опозиції. Розглянуто вплив молодіжних рухів на демократичні процеси.

***Ключові слова:** демократія, демократичний транзит, політична криза, політична опозиція, політичний плюралізм, політична система.*

Вступ. Наразі Україна переживає досить нелегкі часи, які насамперед пов'язані із політичною та економічною нестабільністю держави. Для прикладу, на сьогоднішній день держава все ще перебуває на 142-му місці у світі за рівнем корумпованості та на 70-му місці за рівнем життя. На нашу думку, такі показники є неприйнятними для країни, що розвивається, оскільки це має тенденцію до спаду. Усі ми знаємо, що у 1991 р. Україна декларувала вибір демократичного шляху розвитку, який передбачає побудову відкритого суспільства, орієнтацію на ринкову економіку, зміцнення демократичних засад політичного життя, підвищення рівня і якості життя населення, але з часом сталося певне затухання цих процесів через низку економіко-політичних факторів. Гіперінфляція 1993–1994 рр., політична дестабілізація 2004 р. та збройний конфлікт на Сході – це лише ключові «віхи» перманентної української кризи.

Метою дослідження є визначення специфічних рис феномену української демократії на основі аналізу та оцінки історичних подій, а

також виокремлення основних етапів розвитку демократичних процесів у незалежній Україні.

Відповідно до обраної теми нами було сформульовано такі **дослідницькі завдання**:

- на основі дослідницьких даних виокремити та розглянути основні процеси становлення української держави;
- відстежити еволюцію виникнення та розвитку демократичних ідей та дослідити їх розвиток;
- розглянути настрої українців у ході демократичних перетворень;
- проаналізувати політичні рішення щодо демократизації в ході розвитку незалежної України;
- виокремити проблеми демократизації сучасного українського суспільства;
- висловити власні ідеї та пропозиції щодо створення певних засад з метою поглиблення розвитку демократичних процесів в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У дослідженні демократичних процесів в сучасній Україні вагомий внесок зроблено у багатьох працях вітчизняних дослідників, серед яких: І. Бекешкіна, М. Шульга, О. Балакірева, М. Міщенко, С. Макеєв та ін. Також у дослідженні громадянського суспільства вагомий внесок було зроблено такими українськими дослідниками, як Ф. Рудич, М. Логунова, В. Ткаченко, В. Шахов, Г. Щедрова, які займалися вивченням, аргументацією та пошуком взаємозв'язків між процесами демократії та громадянським суспільством. Не менш важливою є і роль таких дослідників, як В. Бебик, В. Князев, О. Палій та В. Ребкало, які в ході професійної діяльності займалися дослідженням сутності громадських рухів в Україні та за її межами. Потрібно зазначити, що демократія постійно розвивається, і осмислення цього поняття дає можливість оцінити напрям розвитку існуючої політичної системи, її відповідність демократичним ідеалам та цінностям [1].

Виклад основного матеріалу. У ході дослідження нами було виокремлено декілька етапів розвитку демократичних процесів у сучасній Україні. Перший з них ми умовно назвали «Становлення незалежної України (1991–2003 рр.)». Адже під час цих років ми фіксуємо суттєвий розвиток демократичних процесів, які заклали підґрунтя для подальшого становлення демократичної країни. Українська держава в ході свого становлення пройшла дуже тернистий шлях. Проголосивши державну незалежність, вона взяла курс на творення демократичної політичної системи, яка буде побудована за європейськими стандартами.

На нашу думку, саме політичні рішення українського уряду в 1991 р. заклали підґрунтя для подальшого розвитку незалежної сталої держави. У жовтні 1991 р. Верховної Радою України був прийнятий Закон України «Про громадянство України», а вже наступного місяця відбулися перші вибори Президента України. Пізніше, 6 грудня 1991 р., було офіційно створено Збройні сили України, головним завданням яких є захист кордонів держави.

Аналізуючи події тих часів, вітчизняні експерти були вражені бурхливим розвитком подій, однак були не згодні із зазначеною термінологією. Так, за словами соціолога та історика К. Галушко, «наші політики тоді зробили термінологічну помилку, оголосивши, що ми проголошуємо Незалежність. Насправді у 1991 році Україна її лише відновила. Україна була незалежною вже у 1918 році. І тоді вона мала досить велику територію, яка більше нинішньої, в тому числі і в російському напрямку» [11].

Серед головних досягнень тих часів можна вважати запровадження «Основних напрямів зовнішньої політики України». Вагомим досягненням на міжнародній арені, яке вплинуло на подальший розвиток прав та свобод людини, можна вважати події 9 листопада 1995 р., коли Україна стала повноправним членом Ради Європи.

Одним із ключових рішень у сфері демократизації було прийняття Конституції України 28 червня 1996 р., яка визначальною мірою є зразком сучасного конституціоналізму в питаннях прав і свобод людини та громадянина. Адже згідно зі ст. 3, людина, її життя, честь та гідність, недоторканність і безпека визнані в Конституції найвищою соціальною цінністю [2]. Тоді вперше було закріплено, що саме держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а ствердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Також Основний Закон увібрав у себе всі основні положення міжнародно-правових актів про права людини. У ньому вперше було передбачено такі важливі права і свободи, як «Право на життя» (ст. 27), «Право на повагу своєї гідності» (ст. 28), «Право на приватну власність» (ст. 41), «Право на підприємницьку діяльність» (ст. 42), «Право на страйк» (ст. 44), а також багато інших [2].

У ході свого становлення Україна змогла заручитися підтримкою сусідніх країн, а також країн ЄС, що дало їй підґрунтя для подальшого зростання в усіх сферах діяльності. На думку В. Протасової, «у парламентсько-президентській республіці уряд несе колективну та індивідуальну відповідальність перед парламентом» [3]. Згідно з дослідженнями Центру ім. О. Разумкова, на 2003 р. «серед осіб, які протягом 1991 – 2003 рр. призначалися на найбільш впливові посади,

73% – це вихідці з партійної, радянської, господарської, комсомольської номенклатури радянських часів. Серед осіб, які з 1995 року обіймали (або обіймають) посади голів обласних державних адміністрацій – майже 80%» [6]. За даними Національного інституту стратегічних досліджень, 52% та 46% керівного складу місцевих та центральних органів влади відповідно перебували на державній службі ще за радянських часів.

Другий етап розбудови демократичних процесів в сучасній Україні нами було умовно названо «Помаранчева революція» та її наслідки». Адже, на нашу думку, результати подій 2004 р. суттєво змінили ситуацію навколо внутрішньої політики держави та дозволили вперше підняти питання щодо Євроінтеграції України. Нагадаємо, що тоді за результатами виборів на посаду Президента із відривом у 3% переміг В. Янукович, однак більшість іноземних спостерігачів вважали, що ця перевага була досягнута за рахунок порушень на виборах. По Україні прокотилася хвиля мітингів та мирних протестів, яка і отримала назву «Помаранчева революція». У грудні того ж року Верховний суд України призначив переголосування другого туру, яке і зафіксувало перемогу Віктора Ющенка із відривом у 8%.

Важливість «Помаранчевої революції» у процесі демократизації полягає в тому, що після вступу на посаду В. Ющенка було внесено зміни до Основного Закону, в результаті яких Україна стала державою з парламентсько-президентською формою правління. За словами фахівців, «після внесення змін до Конституції України 8 грудня 2004 р. форма правління в Україні перетворилася з президентсько-парламентської на парламентсько-президентську. Ці та інші події зумовили необхідність ґрунтовного дослідження сучасного стану та перспектив розвитку інституту парламентаризму в Україні» [4]. Після внесення змін до Основного Закону парламент України вперше у сучасній історії отримав можливість контролю за виконавчою владою. Згідно з Конституцією 2004 р., Кабінет Міністрів України став підзвітний Верховній Раді України. Найголовнішим є те, що саме коаліція депутатських фракцій вносить пропозиції президенту щодо кандидатури прем'єр-міністра [5, с. 20]. Серед найбільших досягнень того періоду можна виділити надання Україні статусу держави із ринковою економікою.

Разом із цим багато фахівців сходилися на думці про те, що після «Помаранчевої революції» кардинально змінилися напрями конфліктів в рамках політичної системи. На думку вітчизняного політолога Андрія Рибака, це пов'язано із декількома чинниками, серед яких він виділив певні зрушення у суспільній свідомості як політику му, так і

пересічних громадян, частковий перехід на новий рівень політичного дискурсу, а також збільшення у суспільстві розмежування [10]. Однак, на нашу думку, найбільшим важелем протидії на шляху до демократизації тоді стали саме: політична криза 2007 р. та економічна криза 2008 р., які сильно гальмували розвиток упровадження рішень, спрямованих на поліпшення життя пересічних українців. Утім рівень демократії залишався відносно стабільним. Доказом цього є щорічні дослідження, які проводяться незалежним аналітичним підрозділом Economist Intelligence Unit, який входить до групи відомого журналу «Економіст». За їх результатами у 2008 р. Україна перебувала на 53-му місці за індексом демократії [7].

Підбиваючи підсумки цього етапу, хочеться вкотре наголосити на важливості переходу до парламентсько-президентської форми правління. Такий крок дав надію на подальші зміни багатьом українцям, а також створив підґрунтя для впровадження реформ та європейських стандартів якості життя.

Наступний етап, який, на нашу думку, став переломним в історії Української держави, ми умовно окреслили як «Занепад демократії, чи зрада інтересів (2010–2014 рр.)?» Адже нове десятиріччя Україна зустріла різким падінням у рейтингу країн за рівнем демократії. Порівняно з 2008 р. вона втратила одразу 14 позицій та посіла 67-ме місце на рівні з Ганою, Філіппінами та Перу. Найбільше погіршилися показники України в категоріях «функціонування уряду», «виборчий процес та плюралізм», «участь у політичному житті», а також «політична культура». На думку значної кількості фахівців, саме за час правління В. Януковича рівень корумпованості та непотизму значно зріс. Такий стан речей визвав обурення значної кількості мешканців України, які, ще починаючи з років незалежності, виборювали право жити за європейськими стандартами. Останньої краплею в цій історії стали події листопада 2013 р. коли Кабінет Міністрів України на чолі із М. Азаровим, призупинив підготовку до процесу підписання Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом. Це рішення викликало велику хвилю демонстрацій та протестів, а ця акція розгорнулася у революцію. Саме радикальна позиція українського народу не дозволила державі остаточно втратити своєї європейської орієнтованості. Звичайно, важко переоцінити важливість та доцільність подій 2014 р., але ми можемо констатувати той факт, що у той час, коли питання творення демократичних процесів в Україні опинилося під загрозою, активний прошарок населення, переважна більшість з яких – молодь, висловили активну позицію.

Останній етап нашого дослідження безпосередньо стосується подій, наслідки яких країна переживає і донині. У рамках наукового доробку його нами було умовно названо: «Революція гідності» та подальші події». На нашу думку, він вплинув на розвиток демократичних процесів у сучасній Україні через те, що кровопролитна «Революція гідності» початку 2014 р. створила великий опір до тодішнього режиму, який був орієнтований на східну риторичку.

Як зазначають фахівці, нині Українська держава має всі атрибути суверенної країни, як-то: прапор, гімн, герб, політичні інститути тощо. Проте більшість із них сходяться на думці, що їй ще далеко до встановлення справжнього демократичного режиму. Наразі Україна перебуває на 84-му місці за індексом демократії, та цей показник продовжує падати. Тому дуже передчасно говорити про демократичність сучасного українського режиму. Адже, враховуючи періодичність та результати виборів, можна віднести нашу країну до так званих електоральних демократій, на протигагу персоналістським автократіям Росії чи Білорусі [9]. У цьому розрізі актуальною є думка російського політолога В. Гельмана, який зазначає, що альтернативою російському варіанту будівництва авторитаризму у пострадянському форматі є модель, позначена Л. Веєм як «плюралізм за замовчуванням». На думку Вея, Україна зберегла плюралізм не завдяки інституційній структурі чи громадянському суспільству, а через вплив олігархів та конкуруючих еліт, які настільки не довіряли одна одній, що це унеможливило їх здатність діяти за взаємною згодою [8]. Така теорія дає нам змогу набагато ширше окреслити проблеми демократизації українського суспільства, адже до цього часу цьому питанню приділялося занадто мало уваги з боку дослідників. Ми ж схильні розглядати «плюралізм за замовчуванням» як один із небагатьох дієвих засобів поряд із встановленими традиціями держави щодо захисту від авторитаризму за будь-якої владі. Адже саме традиції та олігархат, на нашу думку, виступають як стримуюча сила, що звикла діяти в рамках нестійкої демократії. Черговим доказом цієї тези можна вважати обрання у першому турі президентських виборів 2014 р. українського бізнесмена Петра Порошенка.

На нашу думку, вибори, які відбулися у 2019 р., та результат, продемонстрований опозиційними кандидатами, довели, що справжня демократизація в Україні можлива. Адже в умовах диктатури (Росія, Казахстан) передача влади здійснюється іншим шляхом.

Висновки. Отже, в процесі дослідження нами було виокремлено чотири етапи розвитку демократичних процесів у незалежній Україні,

що цілісно характеризують зміни, які відбувалися в суспільстві під час історичних перетворень. Під час етапу «Становлення Незалежної України (1991–2003 рр.)», можна побачити бурхливий розвиток процесів становлення, а також першочергові кроки тодішнього уряду, які заклали підґрунтя для подальшого розвитку демократичних процесів у країні. Тут серед найбільших здобутків із творення демократії можна виділити: прийняття Конституції України, отримання членства у Раді Європи та розвиток міжнародних відносин із європейськими країнами задля переймання їх досвіду. На другому етапі, який нами було умовно названо «Помаранчева революція» та її наслідки», головним є перехід до парламентсько-президентської форми державного управління, що на той час для пострадянської країни вважалося великим проривом. Третій етап – «Занепад демократії, чи зрада інтересів (2010–2014 рр.)?» супроводжувався фінансовою та політичною кризами, а також поверненням до президентсько-парламентської форми управління. Це, у свою чергу, погано вплинуло на розвиток демократичних процесів. На той час по суті держава стала унітарною, адже всі найважливіші політичні рішення приймалися членами однієї, найбільшої політичної партії. Останній етап, який ми виокремили, отримав умовну назву: «Революція гідності» та подальші події». Він напряму пов'язаний із сьогоденням сучасної України, мешканці якої завдяки Революції гідності відстояли своє право на життя у незалежній демократичній країні. Нині фахівці все ж відносять Україну до так званих електоральних демократій, на противагу персоналістським автократіям Росії чи Білорусі.

Ми вважаємо, що на сьогоднішній день демократичний процес в Україні характеризується суперечливістю та нелінійністю. Задля забезпечення його розвитку, на нашу думку, потрібно таке.

1. Формування духовно-ідеологічної передумови демократичних перетворень. Світовий досвід дозволяє зробити однозначний висновок про те, що країна не досягне успіхів у розвитку економіки, соціально-політичного і духовного життя, якщо не має певної ідеології. Значення ідеології полягає в тому, що система цінностей, ціннісних орієнтирів сприяє формуванню цілісності окремої особистості чи соціальної групи, етносу, політичної нації або держави.

2. Розвиток опозиції та опозиційної діяльності як латентної, так і маніфестованої відносно влади. Насамперед потрібно зазначити, що коли говоримо про опозицію, маємо на увазі легітимне існування у суспільстві політичної сили, яка публічно висловлює свою незгоду з

програмою та практикою діючої влади і в такий спосіб пропонує власні проекти політичних дій, чим і рекрутує своїх прихильників.

3. Розвиток молодіжних рухів, тому що вони є формою вияву соціальної активності молодого покоління та є найефективнішим механізмом взаємодії нових поколінь із суспільством. Саме на прикладі України можна говорити про те, що молодь є активною частиною населення і її кількість у державі велика. Молодь визначає рівень народжуваності, тобто демографічні перспективи держави, а також бере активну участь у суспільно-політичному житті своєї країни, як наслідок, виступає певним каталізатором у процесі демократизації.

У підсумку слід підкреслити, аби демократія стала у суспільстві новою діючою системою влади, важливо, щоб люди не тільки розуміли сутність її основних принципів, але й були згодні жити згідно з цими принципами – самостійно, без постійної опіки влади, та з повною відповідальністю. Українська держава не дуже багата на демократичні традиції, адже протягом усього періоду радянського тоталітаризму в ній не розвивалися елементи особистих свобод та демократичної свідомості суспільства. На нинішньому етапі важливо не прискорювати штучними засобами існуючий поступовий процес демократизації суспільного життя, проте не варто й гальмувати його схожими методами.

Таким чином, демократизація українського суспільства як складний і суперечливий процес обумовлюється політичною діяльністю, її ефективністю, здатністю політиків правильно визначати політичну та економічну стратегію, своєчасно приймати раціональні рішення, спрямовані на створення економічних і духовно-ідеологічних передумов демократії. Суттєве значення для утвердження цінностей демократії мають соціально-моральні, політичні якості та професіоналізм суб'єктів політичної діяльності, а також активність опозиції та молоді у сучасних політичних процесах.

Список використаної літератури

1. Тупчієнко Л.С. Політичні опоненти. Чи готові слухати одне одного? / Л.С. Тупчієнко // Віче. – 2002. – №3. – С. 12–15.

2. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 30 верес. 2016 р.: (Офіц. текст). – К.: ПОЛИВОДА А.В., 2016. – 76 с. – (Закони України).

3. Протасова В.Є. Парламентсько-президентська республіка: сутність, особливості, різновиди : автореф. дис... канд. юрид. наук /

В.С. Протасова; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – Харків, 2008. – 20 с.

4. Ключник Р.М. Інститут парламентаризму в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку / Р.М. Ключник // Наукові записки. Серія «Політичні науки». Матеріали конференції: «Перспективи та загрози демократії у постпомаранчевий період в Україні». – Острог: Острозька академія, 2010. – Вип. 4. – С. 33–36.

5. Конституція України : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 30 верес. 2016 р.: (Офіц. текст). – К.: ПОЛИВОДА А.В., 2016. – 76 с. – (Законои України).

6. Жданов І. Україна у ХХІ столітті: виклики для політичної еліти / І. Жданов, Ю. Якименко// Національна безпека і оборона. – 2003. – №9. – С. 4.

7. Democracy Index 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eiu.com/democracyindex2008>

8. Гельман В. Пояснюючи парадокси російського авторитаризму / В. Гельман // Контрапункт. – 2017. – № 9 (листопад). – Режим доступу: http://www.counter-point.org/wp-content/uploads/2017/11/gelman_counterpoint9.pdf

9. Ключник Р.М. Еволюція концепту демократії в політичній думці / Р.М. Ключник // Політикус. – 2018. – №1. – С.14–18.

10. Рибак А. Особливості політичних конфліктів у «Постпомаранчевий період» в Україні: / А. Рибак // Наукові записки. Серія «Політичні науки». Матеріали конференції: «Особливості політичних конфліктів у «Постпомаранчевий період» в Україні». – Острог: Острозька академія, 2008. – Вип. 3. – С. 175–176.

11. Галушко К.Ю. У 1991 році Україна не проголосила, а відновила свою незалежність / К.Ю. Галушко // Хвиля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hvylya.net/news/v-1991-godu-ukraina-ne-provozglasila-a-vosstanovila-svoyu-nezavisimost-ekspert.html>

Дана Криловецька

Комунальний заклад освіти «Спеціалізована школа №134 гуманістичного навчання та виховання», м. Дніпро

ДЕМОКРАТИЧНИЙ ТРАНЗИТ: ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ

У дослідженні розглянуто лише декілька окремих пунктів розвитку публічного управління за кордоном та в Україні. Підкреслено, що багато принципів, притаманних демократичному врядуванню зарубіжних країн, наявні й в Україні, проте менталітет населення, національні особливості стають перешкодою під час застосування деяких з

принципів на практиці. Зазначено, що ігнорування та недотримання норм і приписів українського законодавства, наявність законів, але неефективна їх реалізація, пасивна боротьба з корупцією викликають безлад у демократичному суспільстві.

Ключові слова: демократія, демократизація, громадянське суспільство, норми права, ресурси.

Вступ. На сучасному етапі Україна йде шляхом демократизації свого політичного життя задля гармонійної нації, яка б складалася з гармонійного тривладдя громадян, держави та права. У той же час відбуваються стрімкі зміни в соціальній політиці держави. Однією з причин є зовнішній зв'язок із іншими державами та асиміляція до світової спільноти, та усвідомлення необхідності діяльності політичних структур на публічних, відкритих, засадах.

Постановка проблеми. Оскільки свідомість народу посилюється із доступністю до інформації про діяльність нашої держави, актуальним трендом творення державної демократії у світі є проведення комплексних змін задля створення системи співпраці між народом і владою та їх відкритого спілкування і взаємного розв'язання проблем.

Україна йде на новий крок вкрай нерішуче, хоч і прагне з нього отримати переваги нової демократичної цивілізації. А громадяни країни зневірилися у владі через її комерційну зацікавленість у великих та дорогих законопроектах, з яких можливо отримати частину суми до кишені. І саме з цієї причини зараз так важко і непослідовно йдуть процеси розвитку держави на демократичних засадах формування правильних процесів взаємодії демократичного суспільства [1].

Першим рішучим кроком до демократизації стало прийняття міжнародної ініціативи.

У вересні 2011 р. Україна приєдналася до міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд», 5 квітня 2012 р. схвалено № 220-р План дій з впровадження в Україні Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд».

За ним в Україні впроваджуються принципи Декларації Відкритого Уряду, що свідчить про відкритість і прозорість державної політики, залучення до її формування громадянського суспільства, забезпечення професійної чесності в державному управлінні [2]. А вже фактичне впровадження Ініціативи в Україні почалося у травні 2012 р., що має сприяти залученню громадян до формування державної політики, доступу до ЗМІ, запобігання та протидії корупції.

Таким чином, влада протягом останніх років прийняла ряд важливих рішень для участі громадськості у державній політиці за допомогою проведення консультацій з громадськістю, функціонування

при органах виконавчої влади консультативно-дорадчих органів — громадських рад.

За закордонним прикладом, починаючи з 2008 р., на урядовому веб-сайті «Громадянське суспільство і влада» громадянськість має можливість обговорювати проекти нормативно-правових актів, що розробляються міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади [3].

Метою статті є дослідження процесів розвитку шляху до демократії в Україні та запозичення закордонного досвіду із його втілення в сучасному українському суспільстві у зв'язку з активним долученням до європейської спільноти та чітким вектором руху до Європи.

Завданням дослідження є аналіз форм демократії за кордоном та можливі нововведення задля розвитку прозорої влади народу в Україні.

Аналіз літератури з досліджуваного питання. І. Белей в статті «Зарубіжний досвід демократичного врядування та можливості його застосування в українській практиці» висловлює думку, що для поліпшення та удосконалення процесу демократичного облаштування доцільно додати такі демократичні цінності, як орієнтація на потреби країни з урахуванням попереднього історичного досвіду в минулому, підконтрольність та підзвітність гілок влади та прозора, відкрита, некорумпована система управління.

Н.М. Тюріна, Н.С. Каравацька, Т.В. Назарчук у статті «Розвиток публічного управління: зарубіжний та вітчизняний досвід» зазначають, що в Україні також відбувається зміна системи державного управління, але цей процес іде повільно, перебуває на початковій стадії та потребує одночасного, паралельного, якісного розвитку як самої системи управління державою, так і громадянського суспільства.

Виклад результатів дослідження. Демократія – це політична система, у якій політична влада здійснюється більшістю громадян, що вільно виражають свою волю. Такий режим здійснення влади відомий історії дуже давно. Державні форми демократії були поширені ще в античному світі. У середні віки існували демократичні міста-держави в Голландії, Венеції, Женеві, Новгороді та ін. Демократія проходить свій історичний шлях через ряд певних етапів, які зафіксовані відповідними теоріями. У різні історичні епохи в поняття «демократія» вкладався різний зміст.

У XVIII – XIX ст. демократія розглядалася як режим, що гарантує сукупність соціальних і політичних прав і свобод: участь у прийнятті важливих політичних рішень; права зборів, союзів; свободи совісті,

думок. Цей режим означав гарантування природних прав людини на життя, безпеку, житло, працю тощо. І зараз головним процесом євроінтеграції є демократизація.

Найважливішими умовами успішного процесу демократизації є деякі принципи та їх реалізації в інших країнах, на які можна звернути увагу або реалізації, що вже працюють. Для демократичного життя суспільства важливо не тільки, хто править, але і як править, як організована система правління. Конституція країни сприймається як символ демократії і визначає названі питання.

Виділивши деякі принципи демократичної влади, зможемо навести приклади того, чого досі не вистачає нашому руху демократизації:

- принцип народного суверенітету, згідно з яким єдиним джерелом вищої політичної влади при демократії виступає народ — головний принцип;

- конституціоналізм, за якого забезпечуються функціонування держави і рівність усіх перед законом.

Конституційно права на вибір та участь у плануванні шляху демократичних інститутів громадяни мають.

Конституція України гарантує дотримання державою та владою прав людини і громадянина на життя, свободу особистості, на власність і соціальний захист. Почнемо з конституційних принципів виборчого права в Україні. Основні засади та гарант чистих суспільно-політичних відносин держави та її громадян – це виборці та виборче право.

Воля народу відповідно до ч. 3 ст. 21 Загальної декларації прав людини має бути основою влади уряду, і ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, що мають проводитися згідно із загальним і рівним виборчим правом шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування.

Ст. 71 Конституції України визначає найважливіші принципи виборчого права, а саме: загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Конституційні принципи виборчого права є універсальними, оскільки стосуються всіх законодавчо встановлених видів виборів, що відбуваються в Україні.

Принцип рівного виборчого права вказує на те, що громадянин України на тих чи інших виборах має лише один голос, який є рівнозначним голосу будь-якого іншого виборця, що бере участь у голосуванні. Виборець голосує на виборах лише один раз і на тій виборчій дільниці, де внесений у список виборців. За ч. 2 ст. 24 Конституції України не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками

раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками, а рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї [4].

В Україні є закон про таємне голосування, який повинен захищати виборця від впливу агітації чи залякування деякими політичними партіями.

Але справа в тому, що на відміну від України, наприклад, в Ісландії, закон не тільки існує але й працює, тобто для його виконання створені умови контролю. Ісландська виборча система виключає зовнішній тиск та вплив на волю виборця, шляхом коректного таємного голосування, що гарантує таємність вибору, чого не дотримуються в нашій державі. Таємність голосування досягається наявністю спеціальних оснащених приміщень проведення виборів, чітким контролем непідкупності виборців та відсутності агітації у такій мірі, як в Україні:

- принцип партисипативності: участь громадян в управлінні справами держави механізмами як прямої демократії, так і демократії представницької.

Кажучи словами Авраама Лінкольна, «Урядування народу, здійснюване народом і задля народу, ніколи не щезне з лица землі». Це гасло має стати ключовим також і для українських урядовців, адже саме народ, права якого зараз нівелюються, привів їх до влади.

За канадським досвідом демократичність політики базується на таких цінностях, як її проведення з урахуванням і захистом потреб та запитів місцевого населення. Варто виділити принцип «відповідального уряду»: відкрита, прозора, система державного управління, підзвітність системи державного управління, співпраця органів влади різного рівня з громадянами та використання потенціалу громадянського суспільства.

Досвід Канади, що давно розвивається демократичним шляхом, підкреслює переваги системи відповідального уряду, відкритої, прозорої, соціально орієнтованої системи державного управління, спрямованої, в першу чергу, на задоволення потреб суспільства, підзвітності населенню, що визначає вирішальну роль громадської думки в ухваленні рішень.

Приклад Канади є одним з повчальних та корисних прикладів для українського суспільства, адже саме довіра до влади є ключовим

чинником успішного функціонування демократії в суспільстві через відкритість, прозорість та соціальну орієнтованість державного управління [5]:

– принцип вільних виборів представників влади, включаючи право на відсторонення від влади тих із них, які не виправдали довіри виборців.

На жаль, 26 квітня 2018 р. Конституційний Суд визнав не конституційним Закон «Про Всеукраїнський референдум». Наразі не існує законів, які б деталізували порядок проведення та скликання референдумів, їх обов'язковість [6]. Введення референдумів на кшталт Франції, де в ст. 3 Конституції 1958 р. написано «Національний суверенітет належить народові, який здійснює його через своїх представників і шляхом референдуму», допомгло б реалізувати пряме народовладдя [7].

Також в Україні нема працюючих законів, які б зробили можливим відсторонення від влади деяких депутатів.

Електронна петиція на сайті глави держави про можливість дострокового відкликання будь-якої обраної особи, що не виправдала довіри виборців, набрала більше 25 тисяч голосів.

Згідно з внесеними змінами до закону «Про статус депутатів місцевих рад», виборці можуть ініціювати його відкликання в 3 випадках (ст. 37).

1. Порушення депутатом місцевої ради положень Конституції і законів України, встановленого судом.

2. Невідповідність практичної діяльності депутата місцевої ради основним принципам і положенням його передвиборної програми, невиконання депутатом місцевої ради передбачених ст.16 закону зобов'язань звітувати перед виборцями і проводити зустрічі з ними.

3. Пропуск депутатом місцевої ради протягом року більше половини пленарних засідань ради або засідань постійної комісії, невиконання ним без поважних причин, передбачених ст. 10 закону, обов'язків депутата місцевої ради у виборчому окрузі.

Якщо щодо окремого депутата місцевих рад, обраного в обласній, районній та міській радах (багатомандатному виборчому окрузі), діють перелічені вище підстави, тоді виборці можуть зібрати ініціативну групу для збору підписів про відкликання представника у відповідній раді. Але на шляху може стати рішення партії, яка може прийняти ухвалу тільки про звернення до вищого керівного органу партії, місцева організація якої висувала конкретного депутата.

З процедури відкликання за новим законом бачимо, що «народна ініціатива» щодо відкликання депутата є пародією на «пряму

демократію». Існує ще одне «але»: насправді остаточне рішення про відкликання депутата приймає керівництво партії, від якої він балотувався. А сам закон, хоча все ще діє, але не адаптований під сучасні умови і не використовується [8].

Механізм, зазначений у законі, є не виправдано складним, у чому і полягає проблема багатьох законів, пов'язаних зі справами високопосадовців.

Розв'язати проблеми судової системи можна за прикладом Франції.

Крім судів загальної юрисдикції та адміністративних судів, у Франції існують два спеціальні органи, що не входять до судової системи і створені для суду над вищими чиновниками. Це Суд правосуддя (судить міністрів) і Високий суд правосуддя – розглядає звинувачення (у скоєнні державної зради) проти президента:

- принцип поділу влади, у відповідно до якого одна влада стримує іншу, виключаючи можливість узурпації всієї повноти влади однією з них.

Американський уряд так структурований, що усуває зловживання владою з боку окремої гілки чи державного урядовця. Усі три гілки федерального уряду – законодавча, виконавча та юридична є напівавтономні. Водночас кожна з них має визначену владу над двома іншими. Цей взірєць стримувань та противаг, що дуже яскраво виявлений у поділі влад, не допускає надмірного зосередження влади в будь-якому з урядових секторів і на кожному рівні:

- прозорість, некорумпованість виборів та поінформованість.

Головним пріоритетом американських суспільно-політичних відносин є прозорість виборчої системи та поінформованість виборців. Прийнятий в 1966р. Закон «Про свободу інформації» встановлює право громадян на доступ до інформації про діяльність державних органів.

Таким чином, є спеціальні сайти, де кожен може відстежувати витрачання бюджетних коштів, розподіл державних гарантій та субсидій: (наприклад, USAspending.com) або брати участь у громадському обговоренні проектів всіх законів [9, с. 224].

Схожий портал існує і в Україні – spending.gov.ua – єдиний веб-портал використання публічних коштів. Розпорядники бюджетних коштів згідно з Законом України «Про відкритість використання публічних коштів» зобов'язані оприлюднювати інформацію про використання публічних коштів. Особливо у зв'язку з тим, що окружні виборчі комісії є розпорядниками бюджетних коштів, які здійснюють витрати на підготовку та проведення виборів Президента України,

вони мають звітувати на порталі відповідно до п.1 ч.1 ст.3 Закону України «Про відкритість використання публічних коштів».

У Великобританії працює закон «Про свободу інформації», за яким громадянам мають надаватися будь-які документи, крім тих, які стосуються формулювання і визначення політики уряду, на сайті www.hm-treasury.gov.uk публікуються дані про державні доходи і витрати.

А в Україні зараз на порталі openbudget.gov.ua можна простежити показники бюджету, структуру доходів и видатків.

Ларрі Даймонд – американський політолог, професор Стенфордського університету і старший науковий співробітник Гуверівського інституту. Працював радником у багатьох урядових і міжнародних організаціях, у тому числі в Держдепартаменті США, ООН, Світовому банку. За його словами, «В Україні існує велика проблема зі свободою медіа. Незалежні інституції та громадянське суспільство перебувають під тиском. Також є докази того, що рівень корупції в Україні зростає». Принцип свободи і прозорості виборів, включає не лише можливість громадян вільно проголосувати, а й також передбачає високий рівень доступу до інформації у медіа, фінансових кампаній політичних партій і можливість вільно вступати до опозиційних політичних партій, не боячись втратити роботу. Тому, як мінімум, можна говорити про те, що Україна опустилась до рівня так званої «сірої зони», у якій неможливо визначити напевне, чи країна досі лишається виборчою демократією [10].

Однією з великих проблем країни залишається корупція, правляча партія має багато важелів контролю і залякування населення. Досвід протидії корупції різних країн узагальнюється не тільки в нормах їх національних законодавств, а й в нормах міжнародних конвенцій і договорів, вироблених в тривалих дискусіях із залученням провідних експертів з усього світу.

Задля контролю цього питання можна скористатись досвідом Швеції.

Держрегулювання було базовано на стимулах чесного і відповідального управління – не за допомогою заборон і дозволів, одержуваних з тих чи інших органів влади через податки, а через пільги і субсидії. Відкрито доступ до внутрішніх документів державного управління, що дозволив всім бажаючим розуміти, як працює держава, а головне – було створено незалежну і ефективну систему правосуддя.

Лише через декілька років чесність стала престижною нормою.

Зарплати чиновників спочатку перевищували заробітки працівників в 12–15 разів, але цілеспрямованими зусиллями уряду країни ця різниця знизилася до 6–7 разів. На сьогодні в Швеції один з найнижчих рівнів корупції у світі. У цій країні велику роль у протидії корупції відіграють церква і громадська думка. Після введення урядом високих етичних стандартів для чиновників з підозрою ставитимуться до будь-якого бізнесмена, який за короткий період отримав надприбуток, або до чиновника, доходи якого істотно нижче його витрат [11].

Ще один аспект ефективної антикорупційної боротьби – максимальна доступність інформації. Буквально це означає, що будь-яка людина в Швеції може зателефонувати в податкову і, назвавши особистий номер громадянина, дізнатися всю інформацію. Відповідь надішлють поштою або по Інтернету.

«Ви можете, наприклад, назвати моє ім'я. Вам скажуть все – де працює, скільки отримує, чи заміжня, чи є діти і який у них дохід. Все максимально відкрито», — розповідає Хелена, мешканка Швеції.

Висновки. У дослідженні ми розглянули лише декілька окремих пунктів розвитку публічного управління за кордоном та в Україні. Багато принципів, притаманних демократичному врядуванню зарубіжних країн, наявні й в Україні, проте менталітет населення, національні особливості стають перешкодою під час застосування деяких із принципів на практиці. Ігнорування та недотримання норм і приписів українського законодавства, наявність законів, але неефективна їх реалізація, пасивна боротьба з корупцією викликають безлад у демократичному суспільстві.

Хоча Україна активно вводить зміни в законодавство задля забезпечення прозорості відносин між народом і державою, на сьогодні не всі з них працюють повною мірою. Для прискорення ефективності демократичного врядування слід, щоб не тільки громадська думка, але й законна влада визнала головними такі фактори, як професіоналізм, порядність, колективне керівництво з урахуванням потреб громадян, компетентність, підконтрольність та підзвітність гілок влади та зрозуміла для населення система державного управління.

Жодне громадянське суспільство, яким би розвиненим, креативним і потужним воно не було, не може самостійно привести країну до демократії. Суспільство може виступити каталізатором демократії, але її втілення лежить на тих, хто ухвалює закони. Задля представництва громадської волі мають підтримуватись прозорість, некорумпованість

виборів та поінформованість громадян щодо кандидатів та стану країни.

Потрібно використовувати наведені приклади закордонних стратегій (не тільки незалежної судової системи Франції із впровадженням додаткових судових інституцій, які будуть судити високо посадовців). Можливо, такою інституцією стане Корупційний суд, що зможе побороти проблеми корупції, прозорості влади та безкарності політиків. З вивченням досвіду боротьби з корупцією в Швеції та доступності інформації ЗМІ в США і пристосуванням їх в українському суспільстві, стануть можливими сприятливі зрушення в сторону тісної співпраці органів влади та громадянського суспільства в процесі прийняття важливих стратегічних рішень. Поступові зміни приведуть до взаємодії високопосадовців як обранців народної волі, а не її ворогів.

Список використаної літератури

1. Кирилюк Ф.М. Политология: учебн. пос. / Ф.М. Кирилюк, М.И. Обушный, М.И. Хилько и др.; под ред.Ф.М. Кирилюка. – К.: Здоровья, 2004. – 470 с.

2. Розпорядження КМУ від 5 квітня 2012 р. № 220-р «Про схвалення плану дій з впровадження в Україні Ініціативи «Партнерство “Відкритий Уряд”» Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2012-%D1%80>

3. Пиріг В. Новини економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zaxid.net/v_ukrayini_zapustili_portal_z_vidstezhennya_ruhu_byudz_hetnih_koshtiv_n1465866

4. Конституційне право України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://pidruchniki.com/1601101346888/pravo/konstitutsiyini_printsipi_viborchogo_prava_ukrayini

5. Белей І. Зарубіжний досвід демократичного врядування та можливості його застосування в Українській практиці; Національна академія державного управління при Президентові України.

6. В Україні скасовано неконституційний закон про референдум [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.org.ua/ua/news/20872998-v-ukrayini-skasovano-nekonstitutsiyiniy-zakon-pro-referendum>

7. Поняття референдуму: предмет та види референдумів у зарубіжних країнах [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://referat-ok.com.ua/politika-politologiya/ponyattya-i-vidi-referendumiv-u-zarubizhnih-krajinah>

8. Радчук О. Как отозвать недобросовестного мэра или депутата? // Слово і діло. Аналітичний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://ru.slovoidilo.ua/2015/11/26/kolonka/aleksandr-radchuk/politika/kak-otozvat-nedobrosovestnogo-mera-ili-deputata>

9. Тюріна Н.М. Розвиток публічного управління: зарубіжний та вітчизняний досвід / Н.М. Тюріна, Н.С. Карвацька, Т.В. Назарчук. – С. 221–224.

10. Україна опустилась до «сірої зони» демократії» – політолог зі США [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/25107966.html>

11. Бюро з прав людини [Електронний ресурс] // Доповідь «Зарубежный опыт противодействия коррупции». – Режим доступу: <http://argumentua.com/stati/borba-s-korrupsiiei-zarubezhnyi-opyt-otshvetsii-do-singapura>

12. Філіпов П. Шведська стратегія боротьби з корупцією [Електронний ресурс] // Щоденний журнал. – Режим доступу: <http://www.ej.ru/?a=note&id=30992>

Лада Криловецька

Комунальний заклад освіти «Спеціалізована школа №134 гуманістичного навчання та виховання», м. Дніпро

РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В СУВЕРЕННІЙ УКРАЇНІ

Подано аналіз процесу розвитку та становлення законодавства суверенної України у сфері інтелектуальної власності та авторського права. Підкреслено надзвичайну динамічність та стрімкість процесу розвитку: щороку приймаються зміни до діючого законодавства. Запропоновано впровадження більш конкретних та радикальних законів, які контролюватимуть безпеку об'єктів інтелектуальної власності.

***Ключові слова:** інтелектуальна власність, законодавство, авторське право, суверенна Україна.*

Вступ. Сьогодні велике значення у розвитку міжнародних ринків товарів та послуг має зростання торгівлі продуктами, створеними із використанням об'єктів інтелектуальної власності. Тобто закони, що регулюють права людини чи компанії на саму ідею, твір або думку відіграють значну роль у законодавстві країни. Надбання людської розумової праці стало об'єктом економічного обігу і має свою ціну. Саме тому зараз так важливо розуміти, як саме створювалась уся

система захисту прав на користування здобутками не лише фізичної, але й розумової праці людини, а також стан інституту інтелектуальної власності у суверенній Україні.

Постановка проблеми. На тлі прогресу державної промисловості завдяки здобуткам інтелектуальної праці дуже гостро постало питання про авторське право, питання щодо правомірності використання цих здобутків. Зазвичай об'єкти інтелектуальної власності охороняються державою, це спонукає до розвитку багатьох галузей промисловості, тому що інноваційні винаходи приносять непоганий прибуток. Важливість існування інституту інтелектуальної власності важко заперечити. Якщо на секунду уявити, що в нашій країні відсутні права на інтелектуальну власність, то будь-яка компанія, що використала своє нововведення, не була б захищена від недобросовісної конкуренції. У майбутньому компанія просто перестала б вести розробку, оскільки на створення витрачається велика кількість ресурсів, що не відновлюються. Створення нових ідей приносило б великі збитки, якби продукти інтелектуальної діяльності вільно використовувалися конкурентами. Тому без охорони об'єктів інтелектуальної власності, яку надає держава на законодавчому рівні, компанії не змогли б проводити експерименти, вести розробку нових продуктів, здійснювати відкриття у науковій сфері, працювати над технічними винаходами. Виходить, що інтелектуальна власність впливає на розвиток науково-технічного прогресу. Законодавство України про інтелектуальну власність ще дуже молоде і не завжди відповідає потребам розвинутої держави.

Мета роботи полягає у вивченні етапів розвитку системи захисту авторського права у суверенній Україні. Склавши хронологічну послідовність змін в інституті інтелектуальної власності і виділивши за нею етапи розвитку, описати загальні зміни у законодавстві щодо авторського права. Головним завданням я вбачаю з'ясування основних проблем і висунення пропозицій щодо їх усунення.

Аналіз літератури з досліджуваного питання. У своїй праці «Тенденції розвитку та суперечності сучасного ринку інтелектуальної власності» В.Д. Базилевич зазначає, що ринок інтелектуальної власності має великий потенціал, але лише за умови створення сприятливого законодавчого середовища ринок може стати джерелом добробуту та справедливо служити інтересам усіх учасників суспільства.

Г.В. Довгань у статті «Становлення та розвиток законодавства України про інтелектуальну власність» вбачає перспективним шляхом вирішення нагальних проблем у галузі охорони інтелектуальної

власності в нашій державі налагодження співробітництва державних структур України з міжнародними організаціями та урядами інших країн.

У праці «Порушення авторського права як актуальна проблема для України» Б.М. Криволапов та Н.В. Тесленко пропонують думку, що у цій ситуації нагальним є прискорення прийняття Закону України «Про колективне управління майновими правами суб'єктів авторського права і суміжних прав». Потребує також активної діяльності робота Державної служби інтелектуальної власності (як центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності).

Виклад результатів дослідження. Реформа законодавства у сфері охорони інтелектуальної власності почалася ще в період існування Радянського Союзу. Але після розпаду СРСР ця справа в межах самостійної України виявилася незавершеною. Більшість створених союзних законів навіть не встигли набрати чинності, що на якийсь час значно затримало процес реформування системи авторського права [1].

Перші кроки (1991–1999рр.)

Початком становлення законодавства України про інтелектуальну власність можна вважати день прийняття Закону України про власність – 7 лютого 1991 р.

Після утвердження України як незалежної держави в 1992 р було створено Державне агентство авторських і суміжних прав при Кабінеті Міністрів України (ДААСП України). Його основним завданням стала розробка законів у галузі авторського права. Цього ж року Україна взяла участь у важливих міжнародних угодах, таких як Паризька конвенція про охорону промислової власності, Договір про патентну кооперацію, Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків.

Уже в грудні 1993 р. Верховною Радою було прийнято Закон України «Про авторське право і суміжні права». З прийняттям цього Закону, який набув чинності з дня опублікування – 23 лютого 1994 р., та з ухваленням інших законодавчих актів в Україні було створено правову базу для цивілізованого регулювання відносин, пов'язаних із використанням творів науки, літератури та мистецтва [2].

Основним джерелом права інтелектуальної власності стали закони, прийняті у грудні 1993 р., – «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про племінне тваринництво», «Про авторське право і суміжні права».

У період з 1994 по 1999 р. визначилися вектори розвитку законодавчої системи у цьому напрямі, з урахуванням наміру України

вступити до Європейського Союзу та Світової організації торгівлі. Важливою подією стало затвердження в Конституції України права інтелектуальної власності (ст.ст. 41, 54). А з прийняттям Цивільного кодексу України 2003 р., який містить книгу 4 про право інтелектуальної власності, в Україні було створено традиційну для неї систему законодавства про авторське право [4].

Зміцнення надійності захисту авторського права

У лютому 2000 р. було створено Міжвідомчий комітет з проблем захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності – постійно діючий орган при Кабінеті Міністрів України. Основним завданням Комітету стала координація діяльності органів виконавчої влади у сфері охорони інтелектуальної власності.

У квітні 2000 р. створено також Державний департамент інтелектуальної власності у складі Міністерства освіти і науки України.

Його основними завданнями визначались:

- участь у забезпеченні реалізації державної політики у сфері інтелектуальної власності;
- прогнозування та визначення перспектив і напрямів розвитку у сфері інтелектуальної власності;

Того ж року при Держдепартаменті створено Консультативну раду з представників усіх творчих спілок та відомих творчих діячів України.

Антимонопольний комітет України став центральним органом, що забезпечує захист від недобросовісної конкуренції, пов'язаної з неправомірним використанням результатів інтелектуальної праці.

У цей же час Міністерство юстиції України бере участь у розробці законодавчих актів з питань захисту авторського права, координує законотворчу діяльність у цій сфері та відповідає за його адаптацію до законодавства Європейського Союзу.

У свою чергу, Міністерство внутрішніх справ України починає свої заходи задля попередження та розкриття злочинів, пов'язаних з порушенням авторського права, бере участь у створенні та вдосконаленні законодавчої бази для протидії подібним явищам.

Саме тому у вересні 2000 р. було прийнято два закони щодо припинення правопорушень у сфері інтелектуальної власності, а саме: закони України «Про ратифікацію Угоди про заходи щодо попередження та припинення використання неправдивих товарних знаків та географічних позначень», «Про ратифікацію Угоди про припинення правопорушень у сфері інтелектуальної власності».

З 2000 до 2001 р. відбувається внесення змін в деякі закони України з питань інтелектуальної власності, а також прийнято редакцію Закону України «Про авторське право і суміжні права».

Вже у 2001 р. введено в дію в мережі Інтернет першу українську спеціалізовану базу даних «Винаходи в Україні».

20 вересня 2001 р. видано важливий для України Закон «Про приєднання України до Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право». Важливий насамперед тому, що наша держава має наміри вступити до ЄС та укріпити своє значення серед інших країн.

Осучаснення інституту авторського права за допомогою нових технологій

До 2006 р. проводилася модернізація прав захисту інтелектуальних здобутків. Нові винаходи у сфері техніки, такі як диски та лазерні системи зчитування інформації дозволили більш зручно розповсюджувати інформацію щодо важливості захисту здобутків у сфері інтелектуальної власності. Створено сайти, форуми та бази даних, за допомогою яких упорядкування законів стало легшим і зручнішим.

У грудні 2002 р. розпочато роботу підрозділів державних інспекторів із питання інтелектуальної власності в регіонах, і вже в серпні 2003 р. розглянуто першу справу в суді за протоколом державного інспектора з питань інтелектуальної власності.

У 2005 р. тема авторського права та інтелектуальної власності набула популярності, тому було проведено багато конкурсів винаходів серед малих і середніх підприємств на нагороду Всесвітньої організації інтелектуальної власності. Конкурси, такі як «Винахід року» та інші подібні, були оголошені з метою популяризації винахідницької діяльності, що йшло на користь розвитку держави. Наслідком активізації дослідної діяльності стали нові закони, які регулювали правомірність використання нових винаходів.

З 2005 до 2007 р. відбуваються численні круглі столи, навчальні семінари, конференції та конкурси у сфері інтелектуальної власності.

21 березня 2007 р. відбулися парламентські слухання «Захист прав інтелектуальної власності: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування». Заступник Голови Верховної Ради України Микола Томенко на початку наголосив: суть цих парламентських слухань – звернути увагу не лише на проблему законодавства, а передусім на проблеми застосування прав та законів. Експерти стверджують, що одним з найслабших місць України в цьому питанні

є не відсутність законодавства, а слабкий урядовий контроль виконання законів.

Пошук способів подальшого вдосконалення системи захисту авторського права

28 серпня 2008 р. Голова Комітету з питань науки і освіти Володимир Полохало провів презентацію Білої книги «Інтелектуальна власність в інноваційній економіці України». Метою видання книги була ліквідація дезінформування суспільства про сферу інтелектуальної власності в Україні та оприлюднення офіційних документів, які висвітлюють справжній стан справ у сфері авторського права. Першочерговим кроком у напрямку виправлення ситуації, на думку учасників презентації, є утворення центрального органу виконавчої влади у сфері правової охорони, який, зокрема, має опікуватися об'єктами права промислової власності: винаходами, корисними моделями, промисловими зразками, торговельними марками; об'єктами авторського права і суміжних прав: літературними та художніми творами, комп'ютерними програмами, базами даних тощо.

23 червня 2010 р. з ініціативи Комітету з питань науки і освіти у парламентському видавництві вийшла книга «Інтелектуальна власність у формуванні інноваційної економіки України: проблеми законодавчого забезпечення та державного регулювання». У передмові до цієї книги Володимир Полохало підкреслює, що конкурентоспроможність та стійке зростання держави визначаються продуманою державною політикою у сфері інноваційної діяльності і охорони інтелектуальної власності. «Світовий досвід доводить, що правильна система охорони прав інтелектуальної власності може стати рушієм розвитку промисловості шляхом накопичення технологічних знань та їх обміну між країнами», – зазначає він. У книзі наголошується, що інтелектуальний потенціал України все ще залишається потужним, хоча за останні роки скоротився у 2,5–3 рази. Однак, на думку авторів книги, використовується він неефективно, що призводить до перетворення України в державу, яка експортує дешеві сировинні ресурси, а не готову якісну продукцію з більшим прибутком, та виникнення загрози економічній і національній безпеці [5].

15 жовтня 2014 р. відбулися ініційовані Комітетом Апарату Верховної Ради України слухання на тему: «Інтелектуальна власність в Україні. Стан та концептуальні засади розвитку». В Україні через низьку платоспроможність населення у ряді сфер, особливо комп'ютерних програм та аудіовізуальної продукції, спостерігається

тенденція до споживання продуктів, виготовлених з порушенням прав інтелектуальної власності (тобто скачування музики та відео без сплачування коштів) і також до виробництва таких продуктів через високі прибутки, які можна отримати за недотримання авторського. Серед основних проблем сфери інтелектуальної власності було зазначено:

- відсутність координації діяльності органів державного управління щодо охорони інтелектуальної власності та застаріле законодавство, яке не відповідає європейським актам і сучасному стану суспільних відносин;
- невідповідно складні процедури державної реєстрації та захисту прав інтелектуальної власності, які містять корупційні ризики через їх непрозорість;
- відсутність культури і поваги у суспільстві до права інтелектуальної власності (проблема менталітету);
- недосконалі механізми протидії корупції та загальним правопорушенням у цій сфері.

У 2015 р. проблему непрозорості діяльності щодо реєстрації та захисту авторського права намагалися вирішити шляхом викладення на офіційному веб-сайті поточних відомостей з державних реєстрів. Але така спроба не розв'язала цю проблему.

До 2019 р. ситуація не стала набагато краще. Навіть із прийняттям нових удосконалених законів про авторське право залишилося достатньо проблемних питань у сфері захисту прав на інтелектуальну власність. Насамперед тому, що ця галузь була забута через спрямування влади на зміцнення військової сфери держави.

Пошук гострої проблеми у сфері інтелектуальної власності та її можливе вирішення

На сьогоднішній день порушення авторських прав є однією з гострих проблем для України. Найбільшою проблемою у сфері порушення прав інтелектуальної власності є Інтернет-піратство. За даними Асоціації виробників програмного забезпечення (BSA), Україна залишається серед країн з найвищим рівнем комп'ютерного піратства [6].

А новинний інтернет-сайт «Сьогодні» зазначає: «Україна знову потрапила в список найбільш "піратських" країн світу (Priority Watch List), який склав Міжнародний альянс інтелектуальної власності».

Це не просто факти, а дійсність, тому що в Україні досі немає ефективного способу захисту прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет. Судовий спосіб захисту порушених авторських прав не завжди є найефективнішим з огляду на тривалий розгляд справи в суді.

До того ж, довести шкоду, заподіяну порушенням авторського права в мережі Інтернет, дуже складно.

«Безкоштовне» придбання ігор, музики, відео та продуктів відомих компаній без підтвердження ліцензії – основна проблема українського Інтернет-піратства. Закордонний досвід дає нам декілька стандартних варіантів боротьби з порушенням авторського права в мережі Інтернет.

1. Перший та найпростіший, але малоефективний – пропаганда. Її мета – наочна демонстрація переваг ліцензійної продукції та недоліків піратських копій. Одним з ефективних варіантів такої пропаганди є організація PR-кампаній в ЗМІ, загострення уваги на проблемах присвоєння авторського права, крадіжки інтелектуальної власності шляхом незаконного копіювання, скачування і користування продуктами в мережі Інтернет.

2. Силова методика. Передбачає виявлення та притягнення до кримінальної або адміністративної відповідальності виробників (розповсюджувачів) нелегальної продукції в мережі Інтернет. Цей метод боротьби є найбільш дієвим, проте і найбільш складним. Складність полягає в пошуку і доведенні причетності особи до правопорушення, незацікавленості влади у тривалому пошуку порушника.

3. Альтернатива. Ми вважаємо, що цілком реальним варіантом рішення проблеми піратства в Інтернеті є не просто закриття піратських ресурсів, а й створення альтернативного, легітимного, затвердженого державою доступу до платного контенту.

Головними причинами піратства є:

- незручність і складність легального отримання авторського права на результати праці відомих компаній;
- завеликий розмір платежів за поточне користування правами інтелектуальної власності (роялті).

Можливе створення сайту чи ресурсу на державному рівні, який налагоджуватиме зв'язки, укладатиме угоди про співпрацю з відомими закордонними компаніями у сфері мультиплікації, кіноіндустрії тощо полегшило б отримання права користування та встановлення зв'язку між власником ліцензії та компанією, що має намір отримати її для збільшення прибутку від свого Інтернет-ресурсу.

А для легшої та меншої сплати роялті можна було б створити державний орган чи компанію, що надавав би фінансову допомогу українським національним компаніям. Тоді буде реально сплачувати платежі «ліцензіару» (продавцю ліцензії, патенту) за поточне користування правами інтелектуальної власності.

За наявності подібних умов, а також ефективнішого механізму пошуку та жорсткіших умов покарання порушників, «піратським» компаніям набагато вигідніше було б укладати угоди з ліцензіаром.

Висновки. Аналіз процесу розвитку та становлення законодавства суверенної України у сфері інтелектуальної власності та авторського права дає можливість зробити деякі висновки. З одного боку, це надзвичайна динамічність та стрімкість процесу розвитку: щороку приймаються зміни до діючого законодавства. Швидкість розвитку та велика кількість змін зумовлені як зобов'язаннями України перед ЄС, так і специфікою цієї сфери, яка стрімко розвивається у XXI ст. З іншого боку, незважаючи на щорічні доповнення, суттєвих змін у правовому регулюванні відносин у сфері права інтелектуальної власності як таких не відбувається. Має сенс впровадження більш конкретних та радикальних законів, які контролюватимуть безпеку об'єктів інтелектуальної власності. Нагальним є прискорення прийняття законодавчих актів, у яких слід передбачити внесення системних змін щодо посилення цивільно-правової, адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення авторського права. Введення змін, які полегшать отримання державної реєстрації авторського права.

Список використаної літератури

1. Афанасьєва К.О. Авторське право: Практик. посібник / К.О. Афанасьєва. – К.: Атіка, 2006. – 224 с.
2. Охорона авторського права в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/culture/11257/>
3. Базилевич В.Д. Тенденції розвитку та суперечності сучасного ринку інтелектуальної власності.
4. Довгань Г. Становлення та розвиток законодавства України про інтелектуальну власність.
5. За ініціативи Комітету з питань науки і освіти у Парламентському видавництві вийшла книга «Інтелектуальна власність у формуванні інноваційної економіки України: проблеми законодавчого забезпечення та державного регулювання» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://rada.gov.ua/fsview/31094.html>
6. «Порушення авторського права як актуальна проблема для України» Криволапов Б. М. та Тесленко Н. В. — 93с.
7. Основні етапи розвитку Державної системи правової охорони інтелектуальної власності України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inventor.biz.ua/online/vol4/pdf/008.pdf>

ЕТАПІЗАЦІЯ СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Статтю присвячено проблематиці розвитку політичних партій в сучасній Україні. Розглянуто основні етапи створення партій та їх функціонування в умовах політичної системи. Акцентовано увагу на особливостях сучасного етапу розвитку партійної системи. Доведено основні закономірності зміни кількості зареєстрованих партій. Подано статистичні дані, що свідчать про суперечливість та мінливість розвитку політичних партій та партійної системи України.

Ключові слова: демократія, політична партія, партійна система, вибори.

Вступ. Кінець ХХ ст. позначився для західних демократій новим баченням щодо політичної науки. Її трансформація почалась із нового погляду на розвиток політичних і партійних систем та інститутів, формування професійних стандартів, кваліфікованих фахівців, політику в цілому. Усе це стало наслідком зростання державотворення і функціонування, створення відповідних політичних інститутів та процесів.

У сучасній Україні процес становлення і розвитку політичної науки став однією з важливих подій. Завдяки зняттю заборони на дослідження політичних проблем з'явилась можливість усвідомлено розкривати всі сторони політики. Через зацікавленість українських науковців у суспільстві відбулися зміни, які викликали потужний інтерес до праць і напрацювань західних науковців.

Проблеми політичних партій України розглядаються досить гостро, складність їх функціонування полягає в тому, що політичні актори бачать демократію з різних сторін, це призводить до необхідності постійно контролювати партіям свої виборчі програми та обіцянки. На думку французького політолога М. Дюверже, «режим без партій – це режим без демократії»¹], бо саме демократія є єдиним гарантом повноцінного захисту інтересів громадян.

Постановка проблеми. Від самого початку незалежності українське суспільство і держава проходять складний трансформаційний процес, важливу роль у якому відіграє напрям і характер змін політичної системи суспільства. Проблеми формування нової моделі політичної системи виникли зі становленням політичних партій, які є важливим інститутом демократичного суспільства та

покликані забезпечити артикуляцію і агрегацію інтересів різних соціальних груп та громадян.

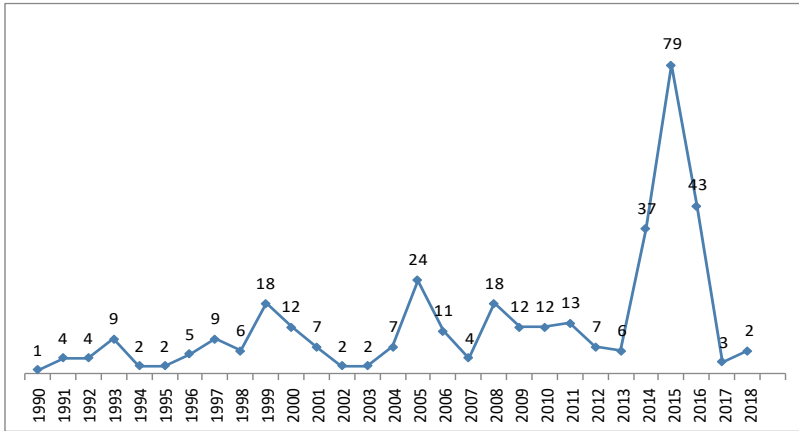
Мета і завдання наукової роботи. Виходячи з означеної проблеми, наше дослідження полягає у виокремленні та аналізі етапів становлення і розвитку політичних партій за роки незалежності України. Задля досягнення поставленої мети нами було виділено завдання:

- виявити етапи становлення та розвитку політичних партій в незалежній Україні;
- дослідити кожен з етапів становлення та розвитку політичних партій України шляхом розробки власної системи критеріїв;
- визначити відсоткову частку зареєстрованих партій на кожному з етапів;
- визначити та проаналізувати чинники, які впливали на створення та функціонування українських політичних партій.

Об'єктом цього наукового дослідження обрано політичні партії в Україні, а предметом – сутність діяльності політичних партій. У статті активно застосовується інформація щодо зареєстрованих партій в Україні.

Аналіз літератури з досліджуваного питання. Нині питання створення, функціонування політичних партій та утворення багатопартійності викликає пильну увагу з боку вітчизняних науковців та дослідників. У свою чергу, Ю. Шведа вивчав розвиток партій та партійних систем в Україні, А. Білоус присвятив свої праці вивченню та аналізу багатопартійності. Інші напрацювання, присвячені актуальним проблемам створення і функціонування партій, належать таким вченим, як Д. Видрін, К. Ващенко, М. Томенко, О. Проценко, В. Якушик, О. Назарук та ін.

Виклад результатів дослідження. На наш погляд, починаючи зі здобуття незалежності Україною було пережито чотири масштабні суспільно-політичних потрясіння, що супроводжувались недовірою до владних структур, масовими протестами проти влади (становлення самостійної держави Україна у період 1990–1999 рр., акції «Україна без Кучми» у 2000–2001 рр., Помаранчева революція 2004–2005 рр., Революція гідності 2013–2014 рр.) Усі ці події відображаються на динаміці змін у створенні й функціонуванні політичних партій.

Рис 1. Кількість зареєстрованих партій протягом року

Джерело: КВУ. URL: <https://podrobnosti.mk.ua/2016/08/22/kak-menyalas-ukraina-za-25-let-grafiki.html> (звернення: 09.04.2019).

Графік, наведений вище, дає нам змогу виділити етапи нашого дослідження.

Перший етап – становлення партій як самостійних політичних гравців (1991–1999 рр.).

Другий етап – трансформація партій у новому напрямку (2000–2004 рр.).

Третій етап – стабілізація політичних партій (2005–2014 рр.).

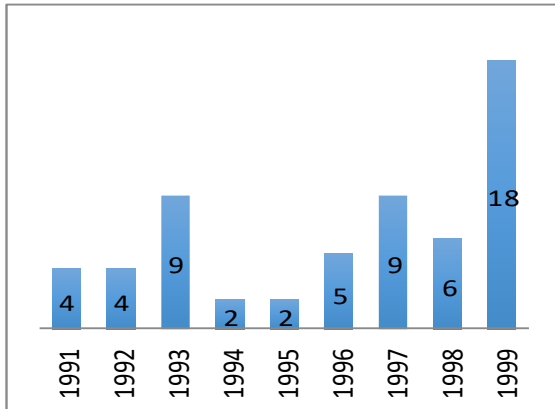
Четвертий етап – інституціоналізація багатопартійності (з 2015 р. дотепер).

Щодо першого етапу. Офіційне функціонування політичних партій в Україні почало відбуватись згідно з Конституцією України та Законом України «Про політичні партії України», у якому зазначено, що «Політична партія – це зареєстроване згідно з законом добровільне об’єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах» [3].

Відлік цього етапу починається з проголошення незалежності України. Це призвело до масового зростання кількості політичних партій, які претендували на представництво основних політичних ідеологій. Основою для створення партій стали вже діючі тоді

громадські організації, рухи та об'єднання, що й прискорило створення сучасних політичних партій.

У структуруванні партійної системи, що була сформована на той час, важливу роль відігравали програмно-ідеологічні засади, вони були фундаментом для активної участі політичних партій у процесі державотворення, їхній зв'язок з тим чи іншим соціальним середовищем давав змогу привертати значну увагу до свого функціонування. На графіку зображено зростання партій на цьому етапі:

Рис 2. Кількість зареєстрованих партій протягом 1991 – 1999 рр.

Дані автора. Отримано шляхом аналізу зареєстрованих політичних партій, розміщених на офіційному сайті Департаменту державної реєстрації Міністерства юстиції України [4].

Таким чином, за одержаними даними в нашому дослідженні було виявлено, що на початку незалежності кількість партій була незначною та згодом цей показник збільшився, саме таке зростання наведено у графіку. Партійна система почала функціонувати наперекір слабкості новоутворених партій і нестійким зв'язкам між ними, це спричинило зародження багатопартійності в Україні.

Вітчизняний політик О. Назарук проводив дослідження ще задовго до незалежності України, але вони і сьогодні дуже актуальні. Він визнавав, що призначення партій полягає в об'єднанні групи людей, які мають однакові погляди. Але на цьому політик не зупинився, він заявив, що партії є важливим атрибутом у житті кожної держави [5].

Трансформація партій у новому напрямі 2000 – 2004 рр.

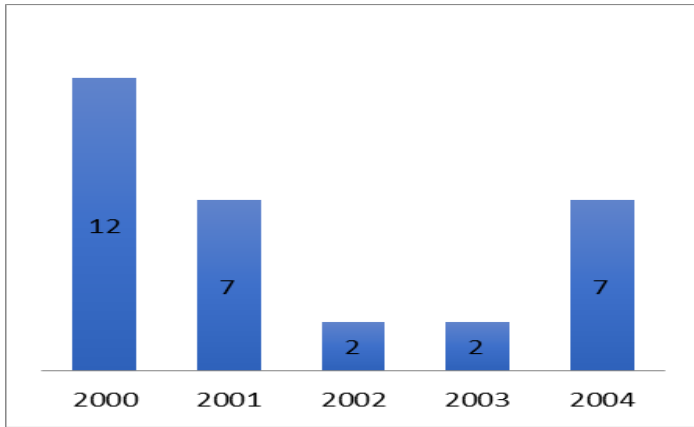
Видається закономірним, що динаміка створення та діяльність політичних партій на цьому етапі дещо знизилась. Це можна пояснити тим, що утворення політичних партій упродовж цього етапу відбувалося «згори». З-поміж партій, утворених протягом цих років, переважали партії, які були утворені для представництва інтересів фінансово-промислових груп та окремих бізнес-структур. Наприклад, сюди, на думку експертів [6], можна віднести такі партії, як «Солідарність», «Трудова Україна». Також продовжили розвиватись партії, створені на попередньому етапі, які за назвами претендували на представництво тієї чи іншої суспільної групи. Більшість новостворених партій мали центристське спрямування.

Назва етапу говорить сама за себе, велика кількість нового припадає саме на ці роки. Окремо слід виділити нові партії-«клони», які мають особливість: їхні назви схожі з назвами вже відомих політичних сил, проте вони ніяк не пов'язані з ними. Такий феномен як «клонування» мав причетність до найбільш відомих опозиційних партій та застосовувався як нова політична технологія. Такі партії мають великий вплив на політику в цілому і мають право на існування, але з різними цілями.

Поява ще одного феномену призвела до консолідації близьких за спрямуванням політичних партій. Йдеться про формування блоків. Наприклад, це дало змогу у 2000 р. об'єднатись п'ятьом центристським політичним партіям, які в кінцевому результаті отримали назву Партія Регіонів. Саме така ситуація показує, як політичні партії можуть об'єднуватись в єдине ціле, аби розвиватись і мати більший вплив на суспільні групи.

Цей етап характеризується досить помірним рівнем активності внутрішньопартійних процесів, оскільки нові політичні партії, у т.ч. «клони», переважно утворювалися не внаслідок розколів (хоча були й такі випадки), а через заснування нових структур. На графіку зображено статистику зростання партій.

Ситуація, яка склалась в цей період, є помірною за рівнем активності внутрішньопартійних процесів. Аби досягти владного керування, партії об'єднувались в блоки й мали дійти згоди для керівництва партією. С. Хантінгтон у своїй праці доводить, що головним чинником для майбутньої стабільності та зростання демократії є політичне керівництво, в тому числі й політичні партії, які беруть на себе функцію провідних [7].

Рис 3. Кількість зареєстрованих партій протягом 2000 – 2004 рр.

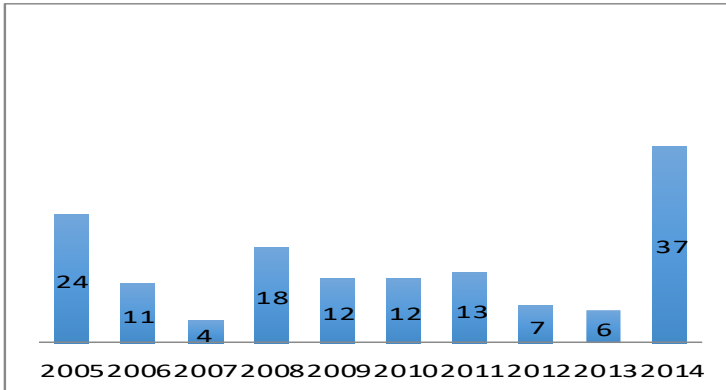
*Дані автора. Отримано шляхом аналізу даних щодо зареєстрованих політичних партій, розміщених на офіційному сайті Департаменту державної реєстрації Міністерства юстиції України [4].

Стабілізація політичних партій 2005 – 2014 рр.

Третій етап, на наш погляд, характеризується дуже високими кількісними показниками в створенні політичних партій. Адже за дослідженнями Центру Разумкова, станом на 10 травня 2010 р., зареєстровано рекордну кількість партій за весь період незалежності, їх було 177 [8]. У цей період також відбувалися зміни у правовій базі функціонування партій. Таким чином, в Україні було запроваджено нову модель організації влади, яка підвищувала роль партій у процесі реалізації та формування державної політики. Це затверджують зміни у Конституції України від 12 грудня 2004 р., які набули чинності лише у 2006 р. [9]. Партії стали головними суб'єктами впливу як на законодавчу, так і на виконавчу владу і також мали невеликий вплив на судову владу. Унаслідок цього партії стали єдиним впливовим механізмом щодо формування парламенту та більшості органів місцевого самоврядування.

У період 2008–2014 рр. було зареєстровано понад 105 політичних партій, але майже 60% з них не є дієздатними та існують лише на папері. Це пов'язано з тим, що у лідерів політичних партій часто немає досвіду становлення демократичних засад у діяльності партій, або ж лідери втратили статус депутатський, чи партії не отримали фінансування.

Вивчення нами великого пласта емпіричної бази дає підстави вважати, що один із високих показників припадає на 2005 р., у якому було зареєстровано 24 нові партії, другий пік утворення партій припав на кінець етапу в 2014 р. Офіційно було зареєстровано 37 політичних партій, про що свідчить інформація Міністерства юстиції України [4], на графіку зазначена кількість зареєстрованих партій:

Рис 4. Кількість зареєстрованих партій протягом 2005 – 2014 рр.*

*Дані автора. Отримано шляхом аналізу даних щодо кількості зареєстрованих політичних партій, розміщених на офіційному сайті Департаменту державної реєстрації Міністерства юстиції України [4].

Дуже оптимістичною ситуація була саме протягом цього етапу, кількість зареєстрованих партій стабільно зростала через те, що на цей період припали ще одні президентські й парламентські вибори, які відзначились конфліктами між суспільними верствами, тобто ці чергові вибори принесли за собою недовіру до влади та подальші конфлікти між народом і владними структурами. Український учений Ю. Шведа відзначав, що останнім часом вагомий відсоток партій спрямовує свою діяльність на задоволення вузькокорпоративних інтересів своїх фінансових представників [10]. Це стало початком переломних моментів у країні на чолі з політичними партіями. Таким чином, конкурентні вибори відіграли важливу роль у розвитку демократичного режиму.

Інституціоналізація багатопартійності з 2015 р. дотепер

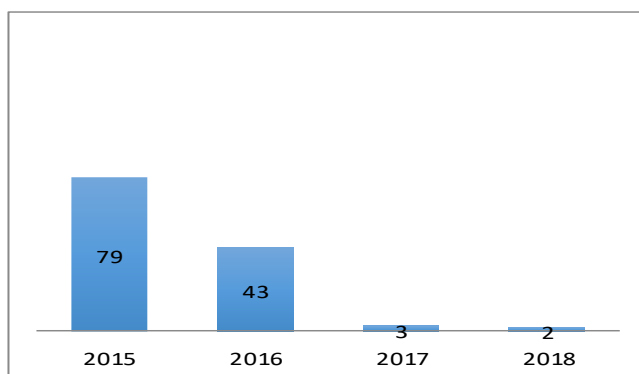
Цей етап, на наш погляд, бере відлік від січня 2015 р. та триває дотепер. На нашу думку, він починається з дуже інтенсивних змін у партійному середовищі, обумовлених перемогою Революції Гідності,

досить великим оновленням влади як на місцевому, так і центральному рівні.

Зміни відбулись не лише у політичних партіях, але й у класичній політичній комунікації і прямому зв'язку з електоратом. Виникає новий ефект впливу на суспільство – це Інтернет. У своїй науковій статті український політолог Г. Щедрова підтверджує цю думку і зазначає, що новою дієвою платформою для презентацій своїх позицій і заяв стала блогосфера [11].

Підкреслимо, що це був єдиний етап, на якому кількість новоутворених партій стала неймовірно великою. Та водночас переважна більшість партій, зареєстрованих у цей період, не вели активну політичну діяльність. Наведена нами шкала показує, які різкі перепади спостерігалися в реєстрації політичних партій, а інколи кількість зареєстрованих за весь рік дорівнювала лише двом новим партіям. На графіку показано, як сильно змінилась кількість партій, зареєстрованих за рік:

Рис. 5. Кількість зареєстрованих партій протягом 2015 – 2018 рр.*

*Дані автора. Отримано шляхом аналізу даних щодо зареєстрованих політичних партій, розміщених на офіційному сайті Департаменту державної реєстрації Міністерства юстиції України [4].

Висновки. У статті виявлено чотири етапи становлення та розвитку політичних партій в сучасній Україні. Перший – становлення партій як самостійних політичних гравців (1991–1999 рр.); другий – трансформація партій у новому напрямі (2000–2004 рр.); третій – стабілізація політичних партій (2005–2014 рр.); четвертий – інституціоналізація багатопартійності (з 2015 дотепер). За роки незалежності українське суспільство пройшло складний шлях від

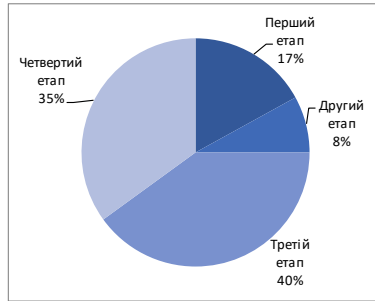
однієї партії, яка керувала всіма процесами в державі без участі громадян, до політичної багатоманітності та офіційного утвердження багатопартійної системи. Наразі всі групи населення мають рівне право голосу, що в період правління однієї партії просто було неможливим, електорат може вільно висловлювати свою точку зору та підтримувати ту чи іншу партію.

Завдяки таким різким політичним змінам партії стали основними суб'єктами політичної системи України, вони відіграють провідну роль у функціонуванні законодавчої і виконавчої влади. Це спричинило зміцнення політичної системи суспільства та дало змогу демократизувати державу і розвинути громадянське суспільство.

Зростання політичних партій під час виділених нами чотирьох етапів відбувалось неперервно, хоча деякі роки мали досить низькі показники, на це мали вплив чинники, які ми виділили в ході свого дослідження:

Одним з перших чинників стала кількість зареєстрованих політичних партій в державі за той чи інший етап становлення. Ми з'ясували, що Міністерство юстиції України зареєструвало всього 361 політичну партію. Протягом першого етапу – 60 партій, другого – 30, третього – 144, четвертого – 127 партій. Це найбільший показник серед європейських країн. На діаграмі зображено відсоток зареєстрованих партій за чотири етапи становлення.

Другий критерій, який ми застосували у своєму дослідженні, – це рівень довіри/недовіри до влади. Наразі гостро стоїть питання збереження довіри до владних структур, але складається так, що нинішня влада не здатна до кінця боротись за довіру громадян країни. Така ситуація спостерігається ще з початку незалежності України, про що свідчать дані Центральної виборчої комісії. На перших парламентських виборах у 1994 р. активність виборців склала 76,07%, у 1998 р. – 71,21%, у 2002 р. – 69,39%, у 2006 р. – 67, 58%, а на позачергових виборах у 2007 р. – 62, 03%, у 2012 р. – 57, 52%, на проміжних виборах у 2015 р. – 52, 42% [13]. Ці показники дають нам змогу зробити висновок, що з кожними парламентськими виборами показник активності, а отже і довіри до партій, які пропонують свою платформу змін, знижується поступово на декілька відсотків. Це означає, що з приходом нових політичних партій та влади, суспільство все менше вірить в можливі зміни, тому і не підтримує їх на парламентських та президентських виборах.

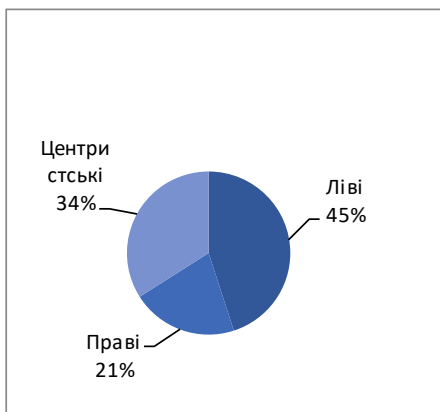

Рис. 6. Відсоток зареєстрованих партій за чотири етапи становлення*

*Дані автора. Отримано шляхом аналізу даних щодо кількості зареєстрованих політичних партій, розміщених на офіційному сайті Департаменту державної реєстрації Міністерства юстиції України [4].

Третій чинник для вивчення постав перед нами як ідейно-політична спрямованість. Усі зареєстровані 361 політичну партію за цим критерієм можна поділити на ліві, праві та центристські. Ліві партії мають найменший показник – їх 76, правих найбільше – 163 партії, центристських – 121. Ці показники дають нам змогу вирахувати відсоток партій за ідейно-політичною спрямованістю з усіх зареєстрованих.

Таким чином, дослідивши динаміку створення політичних партій, ми дійшли висновків: жодна партія не пропонує електорату чітких цілей для повноцінного розвитку держави, обмежуючись лише обіцянками. В Україні не так багато якісних партій, що дійсно офіційно працюють та виконують свої програми, більшість з них були створені лише для формального існування. Однак суспільство розвивається, а якісна партійна система – ні. Загалом така система демотивує виборців у прийнятті державних рішень і породжує недовіру до влади та всієї політичної системи. Конфуцій на цю тему висловлювався так: «Без довіри з боку народу жодна держава не зможе існувати» [14]. Тож це реалії, які показують нам, що неважлива кількість партій в країні, а важлива їх якість.

Рис.7. Відсоток ідейно-політичної спрямованості всіх зареєстрованих партій*

*Дані автора. Отримано шляхом аналізу та підрахунку ідейно-політичної спрямованості зареєстрованих політичних партій, розміщених на офіційному сайті Департаменту державної реєстрації Міністерства юстиції України [4].

Список використаної літератури

1. Дюверже М. Политические партии / М. Дюверже ; [пер. с франц. А. Зиминой]. – М. : Парадигма, 2000. – С. 17.
2. В Україні припинився партійний бум – КВУ [Електронний ресурс].– Режим доступу: <https://podrobnosti.mk.ua/2016/08/22/kak-menyalas-ukraina-za-25-let-grafiki.html> (звернення: 09.04.2019).
3. Закон України «Про політичні партії в Україні» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>
4. Сайт Департаменту державної реєстрації Міністерства юстиції України. – Режим доступу: http://ddr.minjust.gov.ua/uk/ca9c78cf6b6ee6db5c05f0604acdbdec/politychni_partiui
5. Назарук О. Значення партій / О. Назарук. – Львів, 1939. – 34 с.
6. Трансформація партійної системи: український досвід у європейському контексті / За ред. Ю.Якименка. – Київ: Центр Разумкова, 2017. – 428 с.
7. Хантингтон С. Третья волна: Демократизация в конце XX века // Семюэл Хантингтон. – М.:РОССПЭН, 2003. – 386 с.

8. Трансформація партійної системи: український досвід у європейському контексті / За ред. Ю. Якименка. – К.: Центр Разумкова, 2017. – 428 с.

9. Про внесення змін до Конституції України : Закон України від 8 грудня 2004 р., № 2222-IV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 49. – Ст. 3201.

10. Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем. – Львів: Тріада-плюс, 2004. – 528 с.

11. Щедрова Г.П. Блогінг як засіб політичної комунікації: теоретичний та прикладний аспекти / Г.П. Щедрова // Гілея. – 2018. – №130. – С.363–366.

12. Дюверже М. Количество партий / М. Дюверже // Политические партии. – М., 2000.

13. Корж І. Вибори в незалежній Україні / І. Корж // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2012. – №3 (24). – С. 74–77.

14. Афоризмы Старого Китая. Афоризмы Конфуция // перевод с китайского Малявина В.В. – М., 1991.

Генріх Матухно

Вищий навчальний заклад

«Університет імені Альфреда Нобеля», м. Дніпро

ДИНАМІКА РІВНЯ МОЛОДІЖНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА У ВЕРХОВІЙ РАДІ УКРАЇНИ: ОСНОВНІ ЕТАПИ З ЧАСІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ І ДО НАШИХ ДНІВ

Статтю присвячено динаміці рівня молодіжного представництва у Верховній Раді України. Виокремлено основні етапи розвитку молодіжного представництва протягом періоду незалежності. Розглянуто вплив молоді на демократичні процеси. Продемонстровано, що пік відсоткової частки представників молоді, обраних за мажоритарними округами, припав на період 1998–2014 рр. Доведено, що нинішній етап відзначився активним запитом суспільства на досвідчених політиків, посиленням процесу старіння нації у зв'язку з активною еміграцією молоді за кордон, а також переформатуванням української кланово-олігархічної системи. Автор пропонує низку заходів щодо поліпшення рівня конкуренції та циркуляції еліт в Україні.

***Ключові слова:** демократія, молодь, молодіжна політика, молодіжне представництво, Верховна Рада України.*

Вступ. Протягом усього періоду розвитку цивілізацій історична дійсність неухильно демонструвала той факт, що людство завжди прагнуло знайти оптимальні шляхи побудови універсальної системи, яка б гарантувала рівні можливості у реалізації інтересів кожному індивіду. Саме це бажання знайти секрет ідеального суспільства стало основним поштовхом для створення і впровадження сучасних

принципів функціонування держави, відіграло важливу роль у становленні демократичних режимів. І незважаючи на те, що перші концепції бажаного державного устрою були сформовані в часи Давньої Греції, вони з урахуванням сучасного переосмислення актуальні і по наш час.

Наразі демократія розглядається як належний спосіб функціонування держави, єдиний політичний режим, здатний комплексно захищати інтереси громадян. На думку відомого американського дослідника Р. Даля, держава, яка претендує на статус демократичної, має відповідати ряду вимог, серед яких важливе місце посідає необхідність реалізації принципу народного суверенітету [1]. З цього випливає, що кожен громадянин повинен забезпечуватися можливістю брати участь у прийнятті важливих політичних рішень, бути основним стейкхолдером політичної системи. Як наслідок, демократичний лад має відображати думки та інтереси кожного і прислухатися до них, але на практиці, в умовах, коли різні громадяни дотримуються різних думок і точок зору з приводу певного питання, рішення приймається відповідно до волевиявлення більшості. Однак чи не є цей принцип утиском меншини, яка дотримується інших поглядів і висуває альтернативні варіанти рішень? І чи не буде це в умовах, коли позиції декількох груп є полярними, нехтуванням інтересами окремої сторони?

Відповідь на це питання запропонували представники структурно-функціонального підходу. Зокрема, Г. Алмонд зазначав, що однією з основних функцій політичної системи є здійснення агрегації інтересів [2]. Цей процес полягає у пошуку компромісів між різними соціальними стратами з метою впровадження рішень, які здатні задовольнити максимальне коло осіб. У цьому контексті демократична політична система виступає як механізм погодження інтересів різних верств населення, забезпечуючи сталий розвиток держави та мінімізуючи загрозу виникнення конфліктів у суспільстві.

Подібної позиції дотримувався і відомий дослідник, основоположник теорії партисипаторної демократії К. Пейтман. На його думку, держава має забезпечувати громадян інструментами впливу на політичні процеси [3]. Це, у свою чергу, сприяє формуванню постійних та тимчасових груп із захисту і вираження своїх інтересів, зміцненню ролі представників різних соціальних страт у політичному житті країни. Як наслідок, кожна верства населення має бути забезпечена рівним інструментарієм з досягнення власних інтересів. Не виключенням є і молодь як універсальна вікова категорія, що

охоплює спектр економічних, професійних, ідеологічних та культурно-релігійних страт.

Постановка проблеми. Наразі сучасна Україна стала на шлях реформування, яке покликане забезпечити демократію, верховенство права та належне урядування. При цьому важливо враховувати євроінтеграційний напрям нашої зовнішньої політики, який передбачає залучення до європейських цінностей через інституційні реформи. Така політика може бути ефективною лише за активної участі молоді. Проте незважаючи на це в Україні досі не існує окремої стратегії державної молодіжної політики, а дійсність демонструє наявність спектру проблем, серед яких провідне місце займає високий рівень міграції молоді та низька участь у політичних процесах країни. Певний дефіцит матеріалу спостерігається і у вітчизняному науковому просторі. Зокрема, наразі відсутні будь-які дослідження, які спрямовані на здійснення аналізу кількісних показників вікового поділу Верховної Ради України всіх скликань, а також виявлення етапів представництва молоді в парламенті нашої країни.

Мета і завдання дослідження. Виходячи з вищевикладеного, основою метою нашого дослідження є визначення динаміки та здійснення етапізації рівня представництва молоді у Верховній Раді України за весь період незалежності. Для досягнення зазначеної мети нами було поставлено такі завдання:

- визначити віковий поділ народних депутатів України кожного скликання на момент набуття ними повноважень;
- порівняти віковий поділ депутатів Верховної Ради України різних скликань, обраних за одномандатними територіальними виборчими округами та партійними списками;
- виявити різницю відсоткового співвідношення представників молоді, обраних за мажоритарними округами та партійними списками;
- порівняти рівень молодіжного представництва в українському парламенті з відповідними показниками інших країн;
- з'ясувати причини, що мали вплив на зміну рівня представництва молоді у Верховній Раді України.

Об'єктом цього дослідження обрано інститут парламентаризму в Україні, як предмет визначено рівень представництва молоді у парламенті нашої країни. У роботі активно використовується компаративний, структурно-функціональний, індуктивний, дедуктивний та історичний методи дослідження, застосовується аналіз біографічних даних депутатів Верховної Ради України.

Аналіз літератури з досліджуваного питання. Наразі питання участі молоді у політиці привертає пильну увагу з боку вітчизняних дослідників. Зокрема, М. Стаднік аналізує вітчизняний та європейський досвід сприяння державою залучення молоді до участі у політичних процесах країни. У свою чергу, М. Гуцалова порівнює різні моделі державної молодіжної політики з метою пошуку ідеального варіанта для України. Інші доробки, присвячені актуальним проблемам молоді, належать таким вченим, як В. Афанасьєв, В. Базілевич, А. Коломієць, П. Нікіфоров, М. Семикін, О. Хомович, Е. Лібанова, І. Марков, В. Сусак, С. Чехович та ін.

Виклад результатів дослідження. Відповідно до законодавства до молоді належать особи віком від 14 до 35 років [4]. Крім цього, варто зауважити, що обраними до Верховної Ради України можуть бути громадяни, які на момент виборів досягли 21 року. Як наслідок, основним критерієм у цьому дослідженні є відсоток осіб, вікові межі яких становили від 21 до 35 років на момент набуття повноважень народного депутата України відповідного скликання.

Розглядаючи рівень представництва молоді в парламенті нашої країни, важливо враховувати, що в історії сучасної України використовувалися всі три найбільш поширені у світі моделі виборчої системи, яким притаманні різні, відмінні між собою, бар'єри. Так, для пропорційної системи із закритими списками до них належать жорстка ієрархічність у більшості політичних партій, орієнтованість на постать лідера, двохстороння конкуренція, повна залежність від рішень партійного керівництва тощо. У свою чергу, бар'єрами, які характерні для мажоритарної системи, є наявність гострої конкуренції з зовнішнім опонентом, персоніфікація суб'єктів виборчого процесу, а також необхідність мати достатнє фінансове забезпечення для проведення кампанії. Саме тому в цьому дослідженні ми пропонуємо поділити рівень представництва молоді у Верховній Раді України на два окремі сегменти.

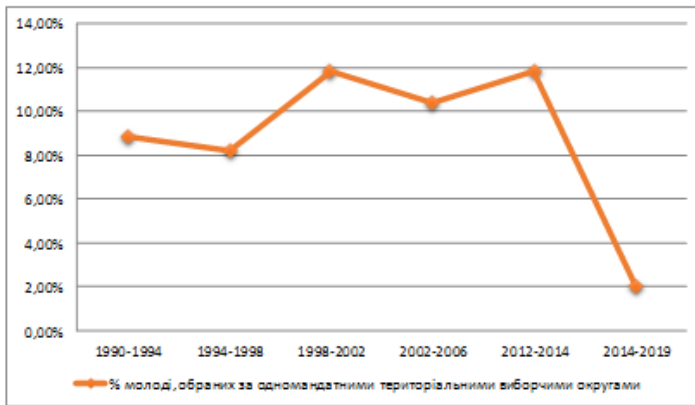
Перший присвячений особам віком до 35 років, обраним за мажоритарними округами. На основі статистики кількісного складу українського парламенту попередніх скликань [5] ми отримуємо можливість сформулювати табл.1. У свою чергу, на рис. 1 ми наочно зобразили динаміку представництва молоді у Верховній Раді України серед усіх депутатів, обраних за одномандатними територіальними виборчими округами.

Таблиця 1

**Поділ складу депутатів Верховної Ради України, обраних за
одномандатними територіальними виборчими округами**

Скликання	I*	II*	III*	IV*	VII*	VIII**
Роки	1990-1994	1994-1998	1998-2002	2002-2006	2012-2014	2014-2019
Система	Мажоритарна	Мажоритарна	Змішана	Змішана	Змішана	Змішана
Менше 35	42	36	28	24	26	4
35–50	248	262	147	121	102	137
50–65	179	130	58	78	80	54
65+	6	11	4	8	12	3
Заг. кількість:	475	439	237	231	220	198
Молодь, %	8,8	8,2	11,8	10,3	11,8	2

Рис. 1. Динаміка представництва молоді у Верховній Раді України серед депутатів, обраних за одномандатними територіальними виборчими округами

Таким чином, ми можемо побачити, що пік відсоткової частки представників молоді, обраних за мажоритарними округами, припав на

період 1998–2014 рр. Зі свого боку, характеризуючи особливість складу парламенту першого скликання, слід зазначити, що він був сформований ще за часів УРСР. І хоча ці вибори відбувались на тлі демократичних зрушень, які полягали у скасуванні монополії комуністичної партії та введенні багатопартійності, переважання підданського типу політичної культури населення, сформованого під впливом Радянського Союзу, на наш погляд, зумовило не тільки пасивну участь молоді у виборчому процесі, але й орієнтацію громадян на політиків з «міцною рукою». Подібна тенденція збереглася і на парламентських виборах 1994-го р. – за їх результатами до Верховної Ради України II скликання здебільшого було обрано значну частину вихідців зі старих елітарних кіл.

Значно оптимістичніший вигляд мала ситуація з виборами 1998-го р. Так, після осмислення недоліків мажоритарної системи абсолютної більшості, виборче законодавство зазнало певних змін. Зокрема, цей період відзначився першим за часів незалежності України використанням змішаної виборчої системи, за якої у мажоритарних округах діяла система відносної більшості. У свою чергу, бурхлива політична конкуренція та підвищення зацікавленості населення в участі у політичних процесах своєї країни привели до посилення ролі молодих лідерів. Проте, враховуючи, що 50 % народних депутатів було обрано за партійними списками, ми пропонуємо розглянути цей і наступні періоди порівняно з результатами, викладеними нижче.

Таблиця 2

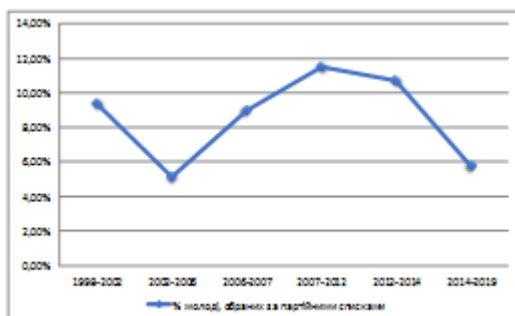
Поділ складу депутатів Верховної Ради України, обраних за партійними списками

Скликання	III*	IV*	V*	VI*	VII*	VIII**
Роки	(1998-2002)	(2002-2006)	(2006-2007)	(2007-2012)	(2012-2014)	(2014-2019)
Система	Змішана	Змішана	Пропорційна	Пропорційна	Змішана	Змішана
Менше 35	22	14	43	62	24	13
35–50	109	132	200	240	104	159
50–65	91	107	205	205	75	50
65+	12	21	30	32	21	3

Заг. кількість:	234	274	478	539	224	225
Молодь, %	9,4	5	9	11,5	10,7	5,8

*Рибій О. Характеристика депутатського складу Верховної Ради України I–VII скликань. [Текст] / О. Рибій // Магістеріум – 2013. – №58. – С. 39-44.

**Дані автора. Отримано шляхом аналізу біографічних матеріалів народних депутатів України, розміщених на офіційному порталі Верховної Ради України [6].

Рис. 2. Динаміка представництва молоді у Верховній Раді України серед депутатів, обраних за партійними списками

Аналізуючи зазначені дані, ми можемо побачити, що різниця між представниками молоді, обраними до Верховної Ради України III скликання за мажоритарними округами та партійними списками складає 2,4%. Певне збільшення цього розриву простежується за результатами парламентських виборів 2002 р. – порівняно з попередніми кількість осіб віком до 35 років, обраних за партійними списками, знизилась удвічі, а загальний обсяг молоді, представленої у Верховній Раді України, склав 7,5% (що на 3% менше, ніж під час попереднього скликання).

Як продемонстровано на рис.2, ситуація з представництвом молоді у Верховній Раді України стабілізувалася після проведення виборів народних депутатів V скликання. У 2004 р. під час Помаранчевої революції в Україні спостерігався сплеск громадянської активності. Саме на тлі масових очікувань кардинальних змін та оновлення політичної еліти запити суспільства конвертувалися у результат парламентських виборів 2006 р., відповідно до яких 9% осіб, обраних народними депутатами України, становила молодь. Незважаючи на

політичну кризу 2007 р., яка обумовила розпуск Верховної Ради, наступні вибори тільки збільшили відсоток осіб віком до 35 років у парламенті до 11,5%. Відповідна тенденція збереглася і на наступних парламентських виборах – в підсумку 11,2% мандатів отримали представники молоді.

Аби відповісти на запитання, наскільки прийнятним є сучасний рівень представництва молоді у Верховній Раді України, необхідно порівняти ці показники з актуальним складом законодавчих органів інших країн. Враховуючи особливості формування та структури вітчизняного парламенту, найкращим варіантом для порівняння є Литва, Сейм якої є однопалатним та обирається за змішаною виборчою системою. Також для верифікації подальших висновків ми взяли до уваги рівень представництва молоді у Національних зборах Польщі та німецькому Бундестазі, структурні відмінності яких можуть мати незначний вплив на віковий поділ депутатів.

Таблиця 3

Порівняння представництва молоді в парламентах різних країн

Країна	Рік набуття повноважень	Заг. к-сть депутатів*	К-сть представників молоді*	Молодь, %*
Україна	2014	423	17	4%
Республіка Польща	2015	560	60	10,7%
Литовська Республіка	2016	141	17	12%
Федеративна Республіка Німеччина	2017	709	78	11%

*Дані автора. Отримано шляхом аналізу біографічних матеріалів депутатів, розміщених на офіційних сайтах парламентів відповідних країн [7, 8, 9, 10].

Таким чином, рівень представництва молоді у Верховній Раді України більш ніж вдвічі менший, ніж у зазначених країнах Європейського Союзу. З одного боку, це пояснюється запитом суспільства на досвідчених політиків, який виник на тлі подій 2014 р., проте, варто зауважити, що власне українській молоді притаманний значно нижчий рівень участі у політичних процесах своєї країни (зокрема, згідно з останніми соціологічними дослідженнями лише 5,9% осіб віком до 35 років фігурують у діяльності громадських організацій, тоді як у Німеччині цей показник сягає 70%) [11, 12].

Більше того, аналізуючи якісний склад вітчизняного парламенту, ми можемо побачити, що серед усіх депутатів віком до 35 років, 64% з них пов'язані родинними або бізнесовими зв'язками з вихідцями зі старої політичної еліти [6]. Це, у свою чергу, свідчить про нагальну необхідність реформування виборчої системи в Україні, стимулювання підвищення зацікавленості молоді в участі у політичних процесах як шляхом збільшення кількості відповідних проектів, так і модернізації інститутів вторинної соціалізації.

Висновки. Завершуючи дослідження, ми можемо зробити висновки, що динаміка рівня представництва молоді у Верховній Раді України має хвилеподібний характер. Зокрема, пік відсоткової частки осіб віком до 35 років, представлених у парламенті, припав на 2006–2014 рр., тоді як наразі спостерігається суттєве зниження частки молодих законотворців майже в три рази. Здійснивши аналіз складу вітчизняного парламенту різних скликань з моменту отримання незалежності і до наших днів, ми дійшли висновків, що рівень представництва молоді у Верховній Раді України можна поділити на такі етапи.

Перший, транзитивний етап, припадає на 1990–1998 рр. і характеризується демократичними зрушеннями та становленням багатопартійності в Україні. Проте на той час пасивна участь молоді у політичних процесах та наявність ресурсів впливу у політичних еліт, які сформувалися за Радянського Союзу, призвели до обрання осіб з достатньою кількістю фінансових ресурсів та вихідців зі старих елітарних кіл.

Поштовх до другого, посттранзитивного етапу (1998–2002 рр.), спричинили переосмислення недоліків попередньої виборчої системи, укріплення багатопартійності та підвищення зацікавленості населення в участі у політичних процесах. Це призвело до посилення ролі молодих лідерів у суспільстві та формування парламенту, 10,6% складу якого становила молодь.

Третій, регресивний етап (2002–2006 рр.) відбувся в умовах намагання тодішньої політичної еліти пригальмувати процес її циркуляції. На той час більшість політичних партій пропонували до парламенту вихідців зі старих елітарних кіл, а вибори на мажоритарних округах охарактеризувалися перевагою населення у виборі досвідчених політиків.

Наступний, пасіонарний період (2006–2014 рр.) охарактеризувався суттєвим збільшенням рівня представництва молоді у парламенті. Після Помаранчевої революції в Україні відбувся значний сплеск громадянської активності та спостерігалось підвищення запитів

суспільства на «нові обличчя». Переломити цю ситуацію не змогли і позачергові парламентські вибори 2007 р. – за їх результатами рівень представництва молоді у Верховній Раді України тільки збільшився.

П'ятий, кризовий етап (з 2014 р. до цього часу) відрізняється різким зниженням рівня представництва молоді у Верховній Раді. Цей період відзначився активним запитом суспільства на досвідчених політиків, посиленням процесу старіння нації у зв'язку з активною еміграцією молоді за кордон, а також переформатуванням української кланово-олігархічної системи.

Порівнявши склад парламентів країн Європейського Союзу зі змішаною виборчої системою, ми виявили, що сучасний рівень представництва молоді у Верховній Раді, більш ніж вдвічі менший, ніж у зазначених державах. Більше того, на наш час щонайменше 64% молодих законотворців пов'язані родинними або бізнесовими стосунками з вихідцями зі старої політичної еліти. Враховуючи зазначене, ми пропонуємо такі кроки, які мають на меті покращити рівень конкуренції та циркуляції еліт в Україні:

- реформувати сучасну виборчу систему в бік пропорційної з відкритими партійними списками;
- встановити квоти на представництво молоді у Верховній Раді України;
- законодавчо встановити необхідність членства у відповідній політичній партії щонайменше протягом трьох місяців до дня виборів з метою зниження ризику купівлі місць у партійних списках;
- знизити рівень еміграції молоді за рахунок збільшення соціальних стандартів для населення;
- реформувати систему шкільної освіти;
- стимулювати підвищення зацікавленості молоді в участі у політичних процесах за рахунок збільшення відповідних освітніх програм («Державотворець», урядові програми стажування та ін.).

Таким чином, проаналізовані вище аспекти і надані пропозиції можуть стати вагомим плацдармом для впровадження нової моделі виборчої системи, яка буде забезпечувати наявність політичної конкуренції відкритого типу та збільшення транспарентності вітчизняної політичної системи.

Список використаної літератури

1. Даль Р. Демократия и её критики / Р. Даль; пер. с англ. под ред. М.В. Ильина. – М., 2003. – 565 с.

2. Алмонд Г. Сравнительная политология сегодня: Мировой обзор: учебн. пос. / Г. Алмонд, Дж. Пауэлл, К. Стром, Р. Далтон. – М., 2002. – 537 с.
3. Pateman С. Participation and Democratic Theory. / С. Pateman. – New York, Cambridge University Press, 1970. – 122 р.
4. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2018. – Режим доступу: <https://cutt.ly/OebDpv>
5. Рибій О. Характеристика депутатського складу Верховної Ради України I–VII скликань / О. Рибій // Магістеріум – 2013. – №58. – С. 39–44.
6. Народні депутати України [Електронний ресурс] / Офіційний портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://rada.gov.ua/>
7. Aktualni poslowie. Oficjalna strona Sejmu Oficjalna strona internetowa Senatu Rzeczpospolita Polska [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://i2m.su/qkgrPf>
8. Senatorwie. Oficjalna strona internetowa Senatu Rzeczpospolita Polska [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://i2m.su/p0eodf>
9. Seimo nariai. Oficiali Lietuvos Respublikos Seimo svetainė [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://is.gd/ywxxu8>
10. Abgeordnete in Zahlen. Offizielle Website des Deutschen Bundestages [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://utka.su/vGj2S>
11. Дмитрук Н. Молодь України 2018: Результати репрезентативного соціологічного дослідження [Електронний ресурс] / Н. Дмитрук, Г. Падалка, Н. Тілікіна, С. Кірєєв // Міністерство молоді та спорту України. – 2018. – Режим доступу: <http://i2m.su/0TaRaf>
12. Никитенко А.И. Молодежная политика в Европейском союзе: Современное состояние / А. И. Никитенко // PolitBook. – 2014. – №3. – С. 115–116.

Аріна Машевська

*Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

ДЕРЖАВНІСТЬ І СОБОРНІСТЬ: УКРАЇНСЬКІ ПРОЕКТИ, ІДЕЇ, РЕАЛІЗАЦІЯ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

Статтю присвячено проблематиці формування ідей соборності та незалежності України. Розглянуто ставлення українців до політичних проектів самостійників та націоналістів. Розглянуто історичну ретроспективу формування ідеї української державності. Виокремлено низку персоналій, які зробили найбільший внесок у

формування української національної ідеї. Проаналізовано діяльність сучасної української політичної еліти у внутрішньому та зовнішньому вимірах. Доведено роль лідерів у політичному розвитку. Проведено комплексний аналіз ролі глави держави у відстоюванні національних інтересів України.

***Ключові слова:** державність, соборність, націоналізм, самостійництво, незалежність, українська національна ідея.*

Постановка проблеми. Актуальність досліджуваної теми полягає у розгляді правонаступності політичних гасел від 1890 року і до сьогодні. Тема буде розглядатися такими блоками:

- 1) зародження політичного руху: від РУРП до УНП;
- 2) політизація державотворчих ідей: від I Світової війни до закінчення української революції 1921 р.;
- 3) спроба реалізації проекту Українська національна держава на засадах комуністичної ідеології;
- 4) особливості проектів побудови незалежної держави в міжвоєнний період;
- 5) український націоналізм в прагненні до суверенності під час II Світової війни;
- 6) дисидентство як поступальний розвиток після 70-річного закабалення комунізмом і його стратегічні плани реалізації соборності;
- 7) початкова спроба розбудови Української держави за концепцією мирного співіснування;
- 8) незалежна Україна: від потурання «руському миру» до побудови європейської держави.

Постановка наукової проблеми полягає у необхідності усвідомлення українським суспільством значення ідеї свободи, практичного втілення її у всіх ланках суспільно-політичного, культурно-духовного, соціально-економічного життя України.

Аналіз досліджень та публікацій. Цю проблематику ґрунтовно висвітлено в працях А. Наконечного, В. Литвина, І. Гошуляка, П. Гай-Нижника, В. Солдатенка, Т. Гунчака, Ю. Курносова та ін.

Мета дослідження. Проаналізувати правонаступність українських проектів націо- й державотворення у період 1890–2019 рр.. Узагальнити та прослідкувати зміни в генезі ідей.

Виклад основного матеріалу. Одна з перших український політичних організацій, що обстоювала самостійність України, утворилася в 1892 р. у Харкові – Братство тарасівців. Членами цього об'єднання були кївські й харківські студенти: І. Липа, Б. Грінченко, М. Міхновський. Програму товариства «Кредо молодих українців» було опубліковано в 1893 р. : 1) визнання Російської імперії окупантом і гнобителем України; 2) вимога повної державно-політичної

незалежності; 3) єдність всіх українських земель, приєднання територій, що належали дуалістичній монархії. [31, с. 54–55; 32, с. 258].

У 1902 р., відділившись від РУПу, Міхновський заснував Українську народну партію, гаслом якої стало: «Україна для українців». Фактично очільника партії вважають теоретиком основ українського націоналізму. Самостійна, суверенна Україна, від Сяну до Кубані, від Карпат до Кавказу – мрія Міхновського, яка була викладена в програмовому документі «10 заповідей» [1, с. 58–65].

Міхновського вважають основоположником конституційного процесу в Україні. В 1905 р. ним було випущено документ «Основний Закон «Самостійної України» Спілки народу українського»: згідно з цією Конституцією планувалася федеративний державно-адміністративний лад майбутньої самостійної України, визнання української мови офіційною, державними діями мали бути виключно українці [2, с. 74–94].

На противагу ідеям М. Міхновського, «батько» української революції 1917–1921 рр. М. Грушевський дотримувалася постулатів федеративної перебудови Російської імперії та розв'язання «українського питання» через набуття широкої національно-персональної автономії [3, с. 209].

Надалі слід розглянути державотворчі проекти періоду I Світової війни. У 1914 р. розгорнувся широкомасштабний національний рух на західноукраїнських землях. 1 серпня 1914 р. була утворена для координації дій у Галичині Головна Українська Рада. Її лідерами були К. Левицький, М. Павлик та М. Ганкевич, які оприлюднили програмний документ «Маніфест ГУР», згідно з яким має утворитися самостійна українська держава на територіях, які до війни належали Російській імперії, і національно-територіальна автономія західноукраїнських земель; створення легіону Українських січових стрільців, який розглядався як зародок майбутньої національної армії [4, с. 358–400].

4 серпня 1914 р. Д. Донцов, А. Жук, Д. Дорошенко створили організацію «Союз Визволення України». У програмному документі «Наша платформа» йдеться про відокремлення України від Росії і створення на відвоєнованих у неї землях Української держави під протекторатом Австро-Угорщини і Німеччини.

Програми цих двох організацій були самостійницького спрямування, однак після маніфесту 5 листопада 1916 р., в якому йшлося про відновлення Польської держави, товариства саморозпустилися. Це була реакція західних українців на дії Австро-

Угорщини, де поляки були визначені як нація, що здатна до державотворення [6, с. 73–101].

В. Липинського сприймали як «молодшого брата» М. Міхновського. Ідеолог з гіркотою зізнавався, що українські провідники у 1917 р., попри те, що він був українцем і тільки хотів виконати свій національний обов'язок, сприймали його як людину національно й політично непевну. Причина полягала в тому, що за своїми переконаннями він був відомий як український самостійник [7, с. 62–90].

У своїй монографії «Україна на переломі» В. Липинський окреслив перспективи відродження традиційної української державності, яку він вбачав не в революційному русі, а в процесах укорінення українського національного способу життя [33, с. 114–115]. Відзначимо, що IV Універсал 22 січня 1918 р., у якому проголошувалася незалежність Української Народної Республіки був прийнятий несвоєчасно, в умовах війни з більшовицькою Росією [6, с. 73–101].

З 29 квітня до 14 грудня 1918 р. на українських теренах встановився гетьманат Павла Скоропадського. Розпочалася розбудова дійсно українізованої країни, однак проти гетьмана формувалися опозиційні сили: колишні представники УЦР, які утворили Український національно-державний союз на чолі з В. Винниченком і прагнули повернутися до УНР; утворення КП(б)У, яку В. Ленін прагнув використати як майбутню координаційну силу.

Один з головнокомандуючих білогвардійців А. Денікін зазначав: «Самостійної України не визнаю». Однак поразка державотворення П. Скоропадського підігрівалася власними силами: 14 грудня 1918 р. керівництво антигетьманським повстанням, яке йменувалося Директорією УНР, зайняло Київ; гетьман зрікся влади й виїхав до Німеччини. Ще один проєкт державотворення показав свою недовієвість: поразка Німеччини в I Світовій війні, позбавила гетьманську державу опори та гаранта стабільності, а об'єднання з «білими» поставило в супротив більшу частину українського населення [12, с. 197–230].

Гасло «Через Київ до Львова» висунули діячі УНР, маючи на увазі, що спочатку потрібно розгромити ворогів українського народу у Наддніпрянській Україні (більшовиків та білогвардійців), а потім спільними силами воювати з Польщею. Керівництво ЗУНР не сприйняло цього гасла, висунувши на перший план боротьбу з Польщею [11, с. 43–50]. Зі свого боку, східні українці вважали галичан провінційними, забюрократизованими й нездатними зрозуміти конфлікт на Україні в широкому контексті [4, с. 358–400].

«Об'єднати два уряди було неможливо: цьому перешкоджали і ідеологічні, і персональні причини, – зауважувала Н. Полонська-Василенко. – Провід ЗУНР був безпартійний, антисоціалістичний, провід УНР був соціалістичний; провід УНР вважав за можливе переговори й союз з радянським урядом, щоб спільно подолати Добровольчу Армію Денікіна, і взагалі, з самого початку готовий був прийняти програму більшовиків за умовою, що на Україні будуть встановлені ради українські, а не московські; провід ЗУНР ставив подвійну мету: боротьбу з Польщею та радянською Росією і готовий був на спілку з Денікіним» [29, с. 120–130].

Після встановлення радянського режиму в Наддніпрянській Україні (грудень 1919 р.) керівною й спрямовуючою силою стала Комуністична партія України як складова РКП(б). Політичне життя в радянській Україні було монополізоване Комуністичною партією [13, с. 63–194]. Щодо західноукраїнських земель, то в міжвоєнний період (1918–1939 рр.) політичне життя набиравало обертів саме в Галичині, землі якої в 1923 р. були остаточно включені до складу Польщі. У 1920 р. була створена нелегальна військова революційно-політична формація – Українська військова організація на чолі з Є. Коновальцем. За мету члени цього об'єднання ставили створення української самостійної соборної держави шляхом загальнонаціонального повстання українського народу [14, с. 72–80]. Лідери ОУН Є. Коновалець, С. Бандера, А. Мельник засуджували всі легальні українські партії Галичини як колабораціоністські [34, с. 45–59].

Відомий політичний діяч Д. Донцов у 1926 р. видав працю «Націоналізм», яка мала вплив на формування світогляду західноукраїнської молоді. Д. Донцов виступав проти російського імперіалізму в усіх його проявах, застерігав від орієнтації на Москву, якою б вона не була: чи вона царська, республіканська, буржуазна або пролетарсько-соціалістична [35, с. 237]. Вимоги чинного націоналізму: волонтаризм, войовничість, догматизм, фанатизм, синтез націоналізму й інтернаціоналізму, творче насильство й ініціативна меншість [15, с. 73–75], незалежність України найкраще забезпечить диктатура вождя [16, с. 9–19].

Однією з насичених доленосними подіями сторінок у житті закарпатців був період з жовтня 1938 р. по березень 1939 р., який увійшов в історію під назвою Карпатської України (Підкарпатської Русі). Питання проголошення незалежності Карпатської України 14 березня 1939 р. виявилось складним і вимушеним кроком. Словаччина проголосила незалежність. На такий крок став і прем'єр Карпатської України А. Волошин [19, с. 34–40]. Численні диверсії угорських

терористів, антиукраїнська пропаганда, заклики до повалення законної влади – всі ці чинники діяли одночасно й постійно, чим робили внутрішньополітичне становище в Карпатській Україні нестабільним і вибухонебезпечним. Вони прискорили встановлення в краї авторитарного режиму [27, с. 74–90]. 30 червня 1941 р. – скликання у Львові керівниками ОУН-Б Українських національних зборів, які ухвалили Акт відновлення Української держави. Уже 5 липня 1941 р. було заарештовано гестапівцями С. Бандеру, Я. Стецька, а також близько 300 членів ОУН [20]. На 1950 р. ОУН та УПА повністю вичерпали себе, НКВС розпочав масові зачистки у західноукраїнських землях [30, с. 500–552].

Наступний період, який слід розглянути, – це доба десталінізації, яка розпочалася у 1956 р.. Розвінчання культу Сталіна поживило суспільно-політичне життя [21, С. 159]. Правозахисний рух вже асоціювався з національно-визвольним [37, с. 18–20]. Перед Україною постало завдання здійснити соціальну революцію для заміни комуністичної влади на українську патріотичну владу [22, с. 80–132].

Непересічною постаттю в українському державотворенні є В. Чорновіл, засновник Народного Руху України за перебудову [36, с. 8–21]. 25–28 жовтня 1990 р. другі Всеукраїнські збори Руху, визначили основну мету діяльності НРУ – досягнення державної незалежності України; створення ненасильницькими методами демократичної республіки. В. Деревінський зазначав, що В. Чорновіл невідступно втілював спробу перетворення УРСР в Українську державу та створював базу для національно-визвольного руху. Згідно з Будапештським меморандумом Україні гарантувалася безпека з боку ядерних держав: США, Великої Британії та Російської Федерації [38, с. 59–80].

Перший президент України Л. Кравчук (1991–1994) зайшов у президентський офіс безпосередньо з кабінетів ідеологічного апарату ЦК КПУ. Очільник держави радше звично рухався в руслі політичної кон'юнктури, ніж формував її. Його можна вважати типовим представником ідеократії, політиком, що піднявся на вершини влади через структури ідеологічного забезпечення влади [24, с. 93–125].

Л. Кучма як технократ ставився до питань інтерпретації та репрезентації минулого в політичному житті суто прагматично. Саме за його правління, а він поки що єдиний президент України, що спромігся утриматися на посаді два терміни (1994–2004), сформувався базовий набір ритуальних комеморативних практик Голодомору [25, с. 203–257].

Наступний президент, В. Ющенко (2005–2010), чітко постулював необхідність духовного відродження українців як передумови для розвитку в усіх інших царинах життя нації. Було створено спеціалізований орган виконавчої влади – Український інститут національної пам'яті (2006), прийнято перший в історії України меморіальний закон, який прямо проголошував право держави регулювати й регламентувати суспільну думку у сфері колективної пам'яті [24, с. 93–125]. Президент В. Янукович (2010–2014) позначився як фактор наближення України знову до *«русского мира»*. Однак саме завдяки йому українці підняли й скинули кайдани: Революція Гідності листопада 2013 р. – лютого 2014 р. показала євроінтеграційні наміри українців [25, с. 111].

Щодо Президента П. Порошенка, який розгорнув тотальну деконструкцію, то цей діяч спирається не так на оспівування й піднесення подій минулого, як на практичне їх використання в нинішніх геополітичних колізіях. Президент висунув гасло, яке є новітнім в історії України, серед розглянутих нами державотворчих проєктів: «Мова, релігія, армія – творення соборної держави». Він має чіткий план дій, що здатен вивести Україну з азійської опіки й привести до ЄС та НАТО. «Хитка ідеологічна рівновага, в якій наша держава перебувала 23 роки і балансувала між Сходом та Заходом, нарешті змінилася повною ясністю», – зазначав президент у своїй інавгураційній промові [25, с. 203–257].

Висновки. Історичний досвід – це справді надзвичайно актуальне питання, адже сьогодні Україна знову опинилася перед драматичним вибором між незалежністю і входженням в новітню євразійську імперію. Нагадати про історію пошуків і спроб реалізації українським народом та його ідейними провідниками свого прагнення до визволення й національного суверенітету надзвичайно своєчасне й повчальне.

Нині не тільки національно зорієнтовані, але й взагалі тверезо мислячі громадяни на основі уроків історії чітко усвідомили: вільні народи мають свої історії, а решта – лише хроніки. Проте в царсько-комуністичні часи справжнім українським патріотам, борцям за Україну місця не знаходилося навіть і в хроніках. Націоналізм – це велетенська й непоборна сила, під її натиском ламаються кайдани й постають вільні народи.

Проведене дослідження наводить на такі думки: М. Міхновський виступив апостолом новітньої української національної ідеї в часи занепаду національної свідомості українських мас. Саме з його праць черпали думки провідні державні діячі національно-визвольного руху.

Якщо Україна хоче вийти зі стану провінції, то повинна витворити в собі ту велику всеобіймаючу ідею панування духовного, економічного й політичного начал. Без такої ідеї ми залишимося нацією уярмленою, провінцією, народом, що житиме роздвоєною душею, не в стані витворити спільної волі, народом без пафосу, сателітом сильніших, верствою, навіть у себе вдома невідьником не лише політичним, але й духовним й соціальним.

Список використаної літератури

1. Наконечний А. М. Міхновський про роль інтелігенції у ствердженні ідеї свободи / А. Наконечний // Соціогуманітарні проблеми людини. – 2013. – №7. – С. 58–65.
2. Турченко Ф.Г. Михайло Грушевський vs. Микола Міхновський (дискусія сучасників: погляд через сторіччя) / Ф.Г. Турченко // УІЖ. – 2013. – № 2. – С. 74–94.
3. Литвин В.М. Історія України: хрестоматія /В.М. Литвин. – К., 2013. – С. 201–254.
4. Субтельний О.М. Україна. Історія. / О.М. Субтельний. – К., 1990. С. 358–400.
5. Грабовський С.І. «Ukraine Ingredienta» Юліана Бачинського як ідейна вершина українського соціалізму останньої третини ХІХ століття / С.І. Грабовський // Українознавчий альманах. – 2004. – № 11. – С. 18–21.
6. Солдатенко В.Ф. Українська революція. Концепції та історіографія / В.Ф. Солдатенко. – К., 1997. – С. 73–101.
7. Осташко Т.С. З історії діяльності В'ячеслава Липинського у 1914–1918 рр. / Т.С. Осташко // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр. – 2013. – Вип. 9. – С. 62–90.
8. Гошуляк І.Л. Тернистий шлях до соборності (від ідеї до Акту Злуки) / І.Л. Гошуляк. – К., 2009. – С. 252–304.
9. Гай-Нижник П. УНР та ЗУНР: становлення органів влади і національного державотворення / П. Гай-Нижник. – К., 2010. – С. 54–90.
10. Сеньків М.В. Акт злуки УНР і ЗУНР – знакова подія української історії / М.В. Сеньків // Історичні студії. – 2013. – № 19. – С. 65–70.
11. Кондратюк В.О. Злука УНР та ЗУНР – чергова спроба реалізувати ідею соборності українських етнічних земель / В.О. Кондратюк // Вісник Львівської комерційної академії. Серія: Гуманіт. науки. – 2010. – Вип. 9. – С. 43–50.

12. Пиріг Р.Я. Українська гетьманська держава 1918 р. / Р.Я. Пиріг. – К., 2011. – С. 197–230.
13. Гунчак Т.Г. Україна: перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії / Т.Г. Гунчак. – К., 1993. – С. 63–194.
14. Кугутяк М.В. Проблема соборності у програмах і діяльності західноукраїнських політичних партій 20–30-х рр.. ХХ ст. / М.В. Кугутяк // *Духовність України: Галичина – Наддніпрянщина – Донеччина: Третя міжнар. наук. конф., Черкаси.* – 2005. – С. 72–80.
15. Полянський Ф.І. Творча спадщина Дмитра Донцова як джерело української політико-психологічної думки / Ф.І. Полянський // *Наукові виклади.* – 2012. – № 6. – С. 73–75.
16. Лукашенко Є.М. Чинний націоналізм Дмитра Донцова / Є.М. Лукашенко // *Теорія та історія політичної науки.* – 2016. – № 3. – С. 9–19.
17. Харахаш Б. Ідея нації у творчості Дмитра Донцова / Б. Харахаш // *Українські проблеми.* – 1998. – № 1. – С. 128 – 140.
18. Мірчук П.Ю. Нарис історії ОУН. 1920–1939 роки / П.Ю. Мірчук. – К., 2007. – С. 84–92.
19. Ухач В.З. «Одноденна» держава. Карпатська Україна в сучасній історіографії: історико-правовий аналіз (вибрані аспекти) / В.З. Ухач // *Актуальні проблеми правознавства.* – 2016. – № 2. – С. 34–40.
20. Бедрій А. Українська держава, створена актом 30 червня. / А. Бедрій. – Дрогобич, 1996. – 96 с.
21. Курносов Ю.О. Інакомислення в Україні (60-ті – перша половина 80-х років ХХ ст.) / Ю.О. Курносов. – К., 1994. – С. 159.
22. Касьянов Г. В. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-80-х років в Україні. К., 1995. С. 80-132.
23. Деревінський В. Ф. В'ячеслав Чорновіл. Нарис портрета політика. Тернопіль, 2011. С. 158.
24. Гриценко О. А. Президенти і пам'ять. Політика пам'яті президентів України 1994-2014: підгрунття, послання, реалізація, результати. К., 2017. С. 93-125.
25. Касьянов Г.В. Past continuous: історична політика 1980-х – 2000-х. Україна та сусіди / Г.В. Касьянов. – К., 2018. – С. 203–257.
26. Реєнт О.П. Україна в імперську добу (XIX – початок ХХ століття) / О.П. Реєнт. – К., 2016. – С. 94–97.
27. Нагаєвський І.Д. Історія української держави двадцятого століття / І.Д. Нагаєвський. – К., 1993. – С. 74–90.
28. Зайцев О.Ю. Доктрина Дмитра Донцова та її вплив на націоналістичний рух 1920–1940-х років / О.Ю. Зайцев // *Україна:*

культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2014. – № 23. – С. 16–34.

29. Грицак Я.Й. Нариси історії України: формування модерної української нації / Я.Й. Грицак. – К., 1996. – С. 120–130.

30. Танцюра В.І. Політична історія України / В.І. Танцюра. – К., 2008. – С. 500–552.

31. Самостійна Україна // Збірник програм українських політичних партій на початку ХХ століття. – Тернопіль, 1991. – С. 54–55.

32. Грабовський С. Нариси з історії українського державотворення / С. Грабовський, С. Ставроян, Л. Шкляр. – К., 1995. – С. 258.

33. Курас І.Ф. Соборництво і регіоналізм в українському державотворенні (1917–1920 рр.) / І.Ф. Курас, В.Ф. Солдатенко. – К., 2001. – С. 114–115.

34. Посівнич М.Р. Воєнно-політична діяльність ОУН в 1929–1939 роках / М.Р. Посівнич. – Львів, 2010. – С. 45–59.

35. Мандрик М.М. Український націоналізм: становлення в міжвоєнну добу / М.М. Мандрик. – К., 2006. – С. 237.

36. Лук'яненко Л.Г. Національна ідея і національна воля / Л.Г. Лук'яненко. – К., 2003. – С. 290.

37. Лук'яненко Л.Г. Незнищенність / Л.Г. Лук'яненко. – К., 2004. – С. 18–20.

38. Кармазіна М.С. Президентство: український варіант / М.С. Кармазіна. – К., 2007. – С. 59–80.

Ірина Мицко

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ ЯК ОСНОВНИЙ ЧИННИК АКТИВІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Статтю присвячено еволюції політичного режиму в Україні. Досліджено основні етапи розвитку політичного режиму в Україні. Виокремлено політичні особливості кожного етапу. Використано еволюційний та компаративістський підходи. Розглянуто «різновекторність» у політичному житті. Продемонстровано, що дискусія щодо політичного режиму в Україні досі не втрачає своєї гостроти та амбівалентності. Наведено статистичні дані, що ілюструють суперечливість сучасного етапу розвитку політичної системи України.

Ключові слова: демократія, демократичний транзит, політична криза, політична опозиція, політичний плюралізм, політична система, політичний режим.

Вступ. Україна вже майже 28 років є суверенною і незалежною країною, яка у своїй Конституції зазначила, що вона «демократична, соціальна, правова держава». Проте дискусія щодо політичного режиму в Україні досі не втрачає своєї гостроти та амбівалентності. Насамперед це спричинено низкою закономірних етапів переходу від посткомуністичного до демократичного устрою держави. Як наслідок, кожен із них зніціював виникнення нових перманентних трансформацій, модифікацій та модернізаційних змін.

Постановка проблеми, мета та завдання дослідження. Політичні трансформації є масштабним дискусійним об'єктом наукових досліджень. Розв'язання основних завдань, розкриття сутності будь-яких політичних змін слід розглядати через аналіз синхроністичних етапів розвитку політичного режиму. Тому ця стаття є спробою аналізу та пояснення особливостей політичних трансформацій, їх активізації у нерозривному існуванні із чинним політичним режимом.

Метою є розгляд еволюції політичного режиму в Україні з часів незалежності до сьогодення як першопричини подальших політичних трансформацій. Основними завданнями виступають:

- розкриття змісту категорії «політичний режим» та з'ясування періодизації відповідно до актуального критерію;
- розгляд основних етапів в Україні від 90-х років ХХ століття до сьогодення;
- компаративістський аналіз політичного режиму і, відповідно, змін 2010 і 2014 років;
- обґрунтування впливу політичного режиму на політичні трансформації.

Аналіз літератури з цього питання. Ця тема є досить актуальною не тільки серед науковців, політиків, практичних діячів, але і серед пересічних громадян. Щодо її наукового обґрунтування, то варто зазначити, що значний внесок у дослідженні цього феномену зробили вітчизняні дослідники В. Горбатенко, О. Долженков, А. Колодій, С. Наумкіна, О. Фісун, Г. Щедрова та ін. Серед іноземних перш за все З. Бжезінський, С. Хантінгтон, П. Бурдьє та ін.

Виклад результатів дослідження. Першим кроком для розв'язання поставлених завдань є з'ясування категорії «політичний режим».

Існуюча теоретична категорія «політичний режим» розкриває своє значення як у вузькому значенні слова (сукупність прийомів і способів державного керівництва), так і в широкому розумінні (рівень гарантованості демократичних політичних свобод особистості, рівень відповідності офіційних конституційних та правових форм політичним

реаліям, характер ставлення владних структур до правових основ державного та суспільного життя). На прикладі цього підходу відображається широкий вплив цього режиму не тільки на державу, але й на всю політичну систему взагалі [4].

З історії відомо чимало різновидів політичних режимів як способів здійснення влади: аристократія, політія, деспотія, олігархія тощо. Сучасну типологію політичних режимів запропонував у 1982 році відомий англійський політолог П. Уошбурн, який вважав за доцільне поділити їх на дві великі групи – демократичні та недемократичні режими, визначаючи їх як єдність способів, методів та засобів політичного володарювання.

Сучасний український енциклопедичний словник-довідник з політології визначає політичний режим як сукупність характерних для певного типу держави політичних відносин, що базуються на пануючих формах ідеології, соціальних і класових взаємовідносин, стані політичної культури суспільства і тих чи інших засобах і методах, що застосовуються органами державної влади. Таким чином, реалізуючись певними методами та засобами, політична діяльність утворює концептуальне ядро для вживання поняття «політичний режим». Універсальними суб'єктами цієї діяльності є держава та суспільство, і залежно від того, на яких принципах та яким чином організована їх взаємодія, можна говорити про характер політичної влади та її реалізацію. Найбільш поширеним можна вважати визначення політичного режиму як способу функціонування й взаємозв'язку основних елементів політичної системи суспільства, системи методів здійснення державної влади, яка відображає ступінь і міру задоволення прав і свобод громадян.

З аналогічних позицій трактується цей термін і в юридичній науці. Політичний режим – це сукупність засобів і методів, за допомогою яких панівні еліти здійснюють економічну, політичну та ідеологічну владу в країні; це поєднання партійної системи, способів голосування і принципів прийняття рішень, що утворюють конкретний політичний порядок певної країни на певний період [5].

У сучасному світі політичний режим відображає співвідношення сил держави в особі її органів та інститутів і громадянського суспільства. Дискусії стосовно його розуміння незалежно від територіальних кордонів стають приводом для вивчення у сфері політики та юриспруденції різних держав. Як стверджує І. Шакирзянова, західноєвропейські вчені серед елементів політичного режиму розглядають: 1) виборчу систему; 2) партійну систему, яка визначає сутність режиму; 3) принцип легітимності органів державної

влади; 4) структуру інститутів верховної влади; 5) зацікавлені групи (профспілки й інші організації, створені за професійними, етнічними, релігійними інтересами, групи тиску); 6) способи прийняття політичних рішень. Відповідно до цих складових, ще раз акцентується увага на тому, що політичний режим масштабно охоплює всі сфери політичного життя [4].

Спираючись на об'єктивні факти, слід виокремити етапи еволюції політичного режиму в Україні, що, відповідно, допомагають пояснити, у першу чергу, гальмування, а вже потім – активацію політичних трансформацій в Україні. Нами були визначені такі етапи.

Політичний режим в Україні з 1991 року по 1994 рік

Першим етапом, що триває до 1994 року, отримав в нашому дослідженні назву *початковий етап незалежності*, чи *етап часткової демократизації політичного режиму*. Це період повільного і затяжного процесу розпаду тоталітарних важелів і болісного становлення формальних демократичних інституцій; етап тривалої паузи, бо, отримавши самостійність, Україна була не зовсім готовою до втілення того чи іншого курсу дій. Комуністичні і радянські стандарти, що залишалися, диктували умови, «перезувши на ходу взуття». Цей термін впевнено можна назвати гальмівним, не тому, що він був першим, чи, іншими словами, «підготовчим етапом», а внаслідок того, що поряд зі словом «штучний» можна поставити знак питання. Єдиний плюс, який можна визначити у тодішній ситуації, – демократична опозиція у обличчі «Народної ради» на чолі з І. Юхновським, що і стала опонентом комуністичній більшості. Проте і вони своєю поступливістю допустили помилку, що якісно вплинула на розвиток подальших подій.

Аналізуючи політичне управління та політичний режим, слід зазначити, що існували чіткі прогалини у їх формуванні. Об'єктивним аргументом може служити той факт, що Основний Закон України – Конституція, що закріпила свій статус тільки в 1996 році, ще не вступив у дію, тобто, до цього часу категорично стверджувати про розмежування повноважень між гілками влади, представництво на регіональному рівні, трансформацію політичної системи, затвердження повноважень правлячої еліти та взагалі визначення чинного політичного режиму – недоцільно. Крім того, у науковому обігу поширеними були погляди щодо так званого процесу часткової демократизації політичного режиму, який, за версіями численних науковців, називали демократично-охлократичним, анархо-

демократичним, гібридно-демократичним, демократичним з елементами дефектів тощо.

Більшість науковців і політиків, не кажучи вже про правознавців, вважають, що великою помилкою мирної національно-визвольної революції в Україні 1989–1992 років. була відсутність докорінної перебудови політичних інститутів. Відбулася лише одна істотна зміна: замість ЦК КПУ запровадили інститут президентства. Політичні інститути незалежної України трансформувалися як оновлені в частковостях інструменти недостатньо зміненої пострадянської влади, тож технології й стереотипи старої влади плавно перетекли в «нову» систему політичних інститутів. Зміна їхніх форм мало вплинула на зміст функцій [7]. Відбулася дезорієнтація політичних інститутів, прискорення корумпованості та старт поширення олігархії.

Проте у рамках цих фактів відбулися і позитивні трансформації, зокрема визнання верховенства права і дотримання закону, відносно демократичні вибори, плюралізм політичних партій тощо.

Варто звернути увагу на такий факт, як зменшення кількості комуністів у Верховній Раді, що також, нехай і опосередковано, свідчить про процес започаткування трансформацій і змін (рис. 1).

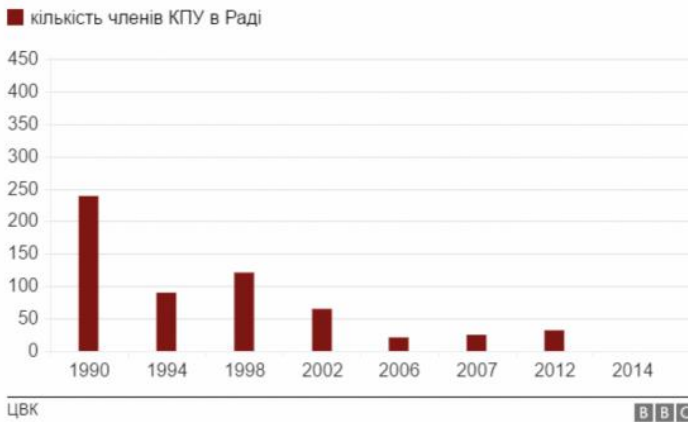

Рис.1. Кількість членів КПУ в Раді [3]

Відтак, проаналізувавши аналітичні дані, чітко проглядається значне зменшення чисельності представників комуністичної партії в парламенті України, починаючи вже з першого етапу – *початкового етапу незалежності, чи етапу часткової демократизації політичного режиму.*

Політичний режим в Україні з 1994 по 2004 рік

Цей етап в історії України названо нами *епохою різновекторності*. Хронологічно він охоплює роки правління президента Л. Кучми. Поширеною назвою цього періоду є термін «десять неоднозначних років». Проте, розглядаючи політичний режим з урахуванням змін, внесених у ході обговорення проекту Конституції країни, яка була прийнята 28 червня 1996 року, можна вважати його напівавторитарним, і, незважаючи на політичні трансформації цього періоду у багатьох сферах життєдіяльності суспільства, не всі вони мали позитивний характер. Варто висловити і таку думку, що у період глобальних трансформацій і переходу до демократизації саме авторитарний лідер може виконувати цю складну місію, заклавши фундамент для реалізації таких перетворень.

У той же час, аналізуючи трансформаційні події періоду президентства Л. Кучми, який, до речі, був єдиним президентом незалежної України, що обирався двічі на цю посаду, варто зазначити відносну стабільність у всіх сферах життєдіяльності, зокрема – економічній, початок приватизації, хоча і далеко не завжди успішної. Було достатньо стабільним і становище країни у міжнародному середовищі.

На жаль, не можна не торкнутися і того, що у цей період політичний режим надав повноваження президенту без згоди парламенту звільняти з посад: голів місцевого самоврядування, представників виконавчої гілки влади, прем'єр-міністра; надав повноваження контролю силових структур, прокуратури, податкових служб та інших; затвердив авторитарний стиль ухвалення політичних рішень і, власне, головна, але дискусійна трансформація – перетворення країни з парламентсько-президентської у президентсько-парламентську.

Щодо цієї епохи також важливо пригадати особливий специфічний вид трансформації – трансформацію політичної свідомості електорату, що проявила себе як протест проти чинного на той час президента під гаслом «Україна без Кучми!», але згодом з'являються й інші – «Вибач, Данилович».

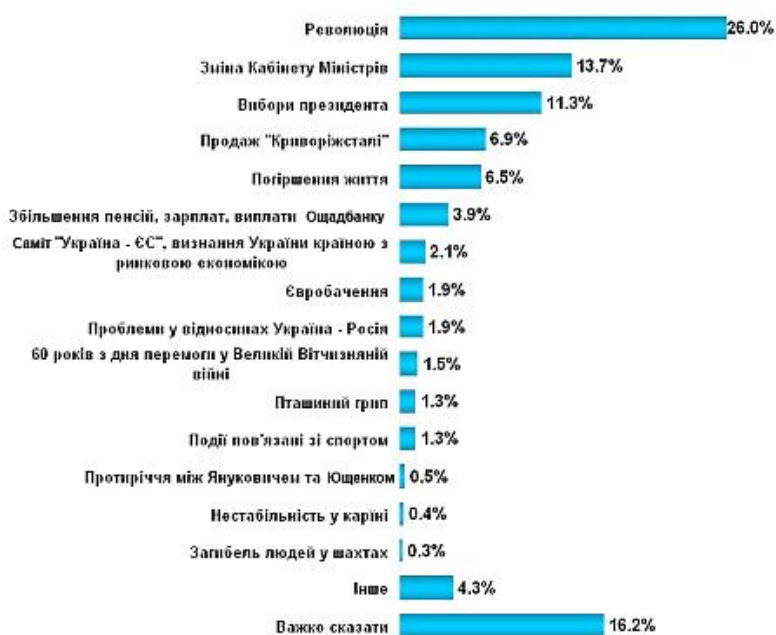
Політичний режим в Україні 2004–2010 рр.

Продовжуючи питання трансформації політичної свідомості, слід пригадати феноменальну подію-потрясіння, що спромоглася ненасильницьким протестом похитнути стабільний період авторитаризму – «Помаранчеву революцію». Проте не увесь період слід називати таким же феноменальним. На наш погляд, це все ж таки

був черговий гальмівний етап, але в кращому його прояві. Цей період ми назвали *періодом протиборства правлячої еліти*.

Одним із наслідків мінімалізації ефекту будь-яких реформ чи змін у різних сферах є застій старих інститутів. Крім цього, закритість політичних рішень, економічна криза та ряд подібних чинників. Проте найбільш вагому роль у припиненні політичних трансформацій відіграло внутрішнє протиборство серед правлячої еліти в обличчі, у першу чергу, Ю. Тимошенко, а вже потім чинного президента В. Ющенка.

Цікавим, на наш погляд, є проведене соціологічне опитування щодо основних подій початку цього періоду (рис. 2).

Рис.2. Яка подія заслуговує звання «Найважливіша подія 2005 року в житті країни»? [8]

Спираючись на результати соціального дослідження, ми маємо на меті ще раз наголосити про трансформацію політичної свідомості громадян та підкреслити їхню оцінку загальної політичної ситуації.

Позитивними моментами, які ми вважаємо, у цей період є: 1) тенденції демократизму у реалізації політичних трансформацій,

знову ж таки і в рамках формування політичного режиму; 2) імпульс для пошуку та інституціоналізації нових змін.

Детальніше, з погляду політтрансформацій, варто зупинитися на двох кульмінаційних етапах в історії України, що є діаметрально протилежними один одному, а саме: політичний режим в Україні в 2010–2014 роках та з 2014 р. по теперішній час.

Ці політичні режими названо нами як *період інерційності політичних трансформацій* і *період перевірки держави на стійкість та гнучкість* відповідно.

У період президентства В. Януковича було заявлено амбіційний пакет ефективних реформ, але, як показала політична практика того часу, – це був лише популізм. За словами депутата С. Соболева, який також балотувався на пост президента у той час, на щастя людей, В. Янукович встиг зробити лише 6 реформ. А найбільшим досягненням за період правління, за версією І. Бекешкіної (Центр «Демократичні ініціативи»), було проведення Євро-2012.

І знову зворотний рух до авторитаризму та припинення демократичних тенденцій став причиною інерційності політичних трансформацій. У цей період були й інші проблеми, що стали перешкодою для позитивних змін: корупційні ігри, маніпуляції із фінансовою системою, антикультурний та антинаціональний характер політичної поведінки, переслідування активістів, неконтрольований «обмінний курс» тощо.

«Добудувати» авторитаризм В. Янукович та його оточення вирішили прийняттям антидемократичних законів від 16 січня 2014 р. під час Революції Гідності для «викорінення демократії» та громадянських свобод. Розстріл демонстрантів у трагічні дні лютого 2014 р. можна вважати апогеєм сформованого клептократичного авторитаризму. Знаковим став і той факт, що політична кар'єра В. Януковича завершилася так само, як і багатьох збанкрутілих авторитарних диктаторів, – втечею з країни з нагробованим добром. Враховуючи це, згідно з існуючими класифікаціями авторитаризму можна визначити політичний режим В. Януковича як авторитарний та олігархічно-клептократичний [6]. Тому вважати, що такий вид політичного режиму забезпечить якісні трансформації – недоцільно.

Щодо політичного режиму останніх п'яти років, то його неможливо оцінювати однозначно. З одного боку, це подальша інфляція, безробіття, міграційні процеси, продовження бойових дій на сході країни, з іншого боку – перевірка потенціалу держави на стійкість та гнучкість.

Насамперед, слід зазначити, що обраний курс на євроінтеграцію і вступ до ЄС є важким у своїй реалізації, навіть деякою мірою багатовекторним і непрямолінійним, проте, відбуваються вагомні реформи і продуктивні трансформації для досягнення мети.

Порівнюючи періоди 2010–2014 рр. і 2014 – початку 2019 рр., варто відзначити такий важливий аспект, як командна єдність, яка, на жаль, на нашу думку, була відсутньою у останні роки.

Для кращого розмежування варто навести таку паралель (табл. 1).

Таблиця 1

Компаративістський аналіз трансформацій з 2010 року по теперішній час

	2010–2014 рр.	2014 р. – теперішній час
Векторний курс	Орієнтація на Росію	Орієнтація на європейські держави
Політична ідеологія	Центризм, регіоналізм, євроспектицизм	Ліберальний консерватизм, пан'європеїзм
Національна позиція	Українофобія	Українізація, декомунізація
Сприяння розвитку національної культури	Спроба скасування обов'язкового українського дубляжу для кінопрокату	Державна підтримка кінематографії в Україні
Оцінка рівня свободи при чинному політичному режимі	«Дозована свобода слова»; високий показник заборон; погіршення стану права на мирні зібрання, демонстрації, мітинги; обмеження права обирати і бути обраним; утиски при виборі віросповідання; низький ступінь захищеності	Організація «Freedom House» оцінила рівень свободи в Україні станом на 2018 рік сукупним балом – 62 зі 100 можливих, що у 2,5 раза є вищим від показника 2014 р. [9]

Вважаємо за доцільне навести і аналіз політичних трансформацій за таким показником, як кількість зареєстрованих політичних партій в країні, який підкреслює перехід від мозаїчної багатопартійності до реальної.

Рис. 3. Кількість партій, що зареєструвалися протягом року [2]

У цьому графіку ми черговий раз вбачаємо позитивну оцінку демократичного режиму. Зокрема, наведені дані підтверджують факт демократичних засад станом на 2014 рік, плюралізм політичних партій, високий рівень свободи волевиявлення політичного характеру, які сприяють активізації змін та нововведень.

Висновки. Отже, підсумовуючи аналіз синхроністичних етапів історії, а саме, визначених нами відповідно до зміни лідера і, як результат, керівного режиму, можна констатувати, що політичні трансформації знаходяться у тісному зв'язку із трансформацією політичного режиму, більше того, виступають його продуктом. Ці етапи названо відповідно до врахування нами найбільш важливих тогочасних подій, а саме : *початковий етап незалежності*, чи *етап часткової демократизації політичного режиму*; *епоха різновекторності*; *період протиборства правлячої еліти*; *період інерційності політичних трансформацій* і *період перевірки держави на стійкість та гнучкість*.

Крім цього, на основі наших досліджень, дістало подальшого розвитку положення, що політичний режим задає вектор руху будь-яких перетворень, що визначають позитивний, негативний чи неоднозначний характер. Зокрема, найбільш епічним періодом

активізації змін у політичній сфері став період демократичного політичного режиму, що демонструє плюралізм і ефективність змін. Авторитарний (чи напівавторитарний) – презентував себе і як той, що, консолідуючи владу в одних руках, гальмує рух трансформацій, так і той, що є гарантом стабільності.

Як загальний висновок ми констатуємо, що сучасна модель політичних трансформацій в Україні перебуває в умовах кризового стану, адже країна переживає характер втоми, а самі громадяни – стресово-передвибуховий. Лише помірковані, радикальні або зміни прискороного типу зупинять процес перманентної дезінтеграції і відновлять курс стабілізації. А одним із впливових факторів такого синтезу, на наш погляд, стане помітна роль політичного лідера, який буде спроможний перетворити політичний режим на стабільний та встановити соборність і згоду в країні.

Список використаної літератури

1. Афонін Е. Режим політичний. Політологія: навчальний енциклопедичний довідник / Е. Афонін, Т. Новиченко; за ред. Н. Хоми. – Львів: Новий світ–2000, 2014. – С. 569.
2. В Україні припинився партійний бум – КВУ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://www.pravda.com.ua/news/2018/01/30/7170003/> (дата звернення: 09.04.2019).
3. Как менялась Украина за 25 лет: графики.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://podrobnosti.mk.ua/2016/08/22/kak-menyalas-ukraina-za-25-let-grafiki.html> (дата звернення: 09.04.2019).
4. Назаренко О. Політичний режим: Сучасний погляд юридичної теорії. / О. Назаренко // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 2.
5. Общетеоретическая юриспруденция / Под ред. Ю.Н. Оборотова. – Одеса: Фенікс, 2011. – С. 383.
6. Тимошенко і Ющенко – люди року, помаранчева революція – подія[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2005/12/30/4395479/> (дата звернення: 09.04.2019).
7. Томахів В. Трансформація політичного режиму в незалежній Україні: загальні тенденції, особливості дефініцій. / В. Томахів // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2014. – Вип. 19 (1). – С. 336–341.
8. Трансформація політичних інститутів України: проблеми теорії і практики / Авт. колектив: М. І. Михальченко (керівник) та ін. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. – 440 с.

9. Freedom House оприлюднила рейтинг свободи в 2018 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://argumentua.com/novosti/freedom-house-oprilyudnila-reiting-svobodiv-2018-rots> (дата звернення: 09.04.2019).

Анна Мороз

*Комунальний заклад «Навчально-виховне об'єднання №25
«Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів, природничо-математичний
ліцей, центр позашкільного виховання «Ліра» Кіровоградської міської
ради Кіровоградської області»*

МИНУЛЕ ТА СЬОГОДЕННЯ – КВИТОК У МАЙБУТНЄ

Подано аналіз процесу становлення демократичного режиму в Україні. Наголошено, що процес трансформації в Україні відбувався нелінійно. Особливу увагу приділено кризам та конфліктам. Наведено приклади з політичної історії України, що свідчать про здатність українського народу до самоорганізації. Доведено, що децентралізація стала непоганим поштовхом для розвитку місцевого самоврядування.

***Ключові слова:** політика, історія, політична система, демократія, демократичний транзит.*

Вступ. Щоб прослідкувати будь-які зміни, і політичні трансформації не є виключенням, потрібно звернутися до історії. Оскільки я народилася в 2002 році і ще років дванадцять після цього не замислювалася над тим, що відбувається в політичному аспекті, то змушена робити аналіз 90-х років ХХ – початку ХХІ ст. за допомогою досліджень істориків, політологів, економістів та інших фахівців, що були сучасниками тих подій. З усіх відомих фактів та подій лише незначна кількість може бути підтверджена та перевірена. Сучасний погляд на життя в той чи інший спосіб впливає на нашу інтерпретацію минулого. Так було завжди. Правдою можна вважати лише констатацію фактів, а не їх опис чи чиясь суб'єктивну думку про ту чи іншу подію. Тому на одну й ту саму історичну подію може існувати декілька різних поглядів. Кожен з них є як по-своєму цінним, так і абсурдним. Прийнято вважати, що найціннішими є ті погляди та дослідження, які ґрунтуються на першоджерелах, створених під час або невдовзі після подій, що вивчаються.

Існує думка, що європейське найкраще, що треба переймати досвід західних країн. Постають питання «чи дійсно варто це робити?», «чи підійде нашій країні така модель розвитку?». Щоб дати відповідь на ці

питання, треба зануритися в історію, політику та географію. Саме вони дадуть змогу обґрунтовано, зважено не тільки відповісти, а й знайти шлях подальшого розвитку.

Щодо реформ, то головна їх проблема в тому, що вони дуже «сухі та сирі». Їх вигадують, фактично та юридично затверджують, але дуже часто вони недопрацьовані та суперечать існуючому устрою суспільства. Зараз як ніколи тісний зв'язок отримали децентралізація та місцеве самоврядування. Виникають суперечності через те, що ці поняття часто плутають, а їх повноваження переплітаються, гальмуючи вирішення деяких питань. Щоб уникнути зайвих процесів, витрат часу та коштів, треба опрацьовувати всі питання з різних ракурсів.

Мета: проаналізувати досліджуване питання, дослідити періоди розвитку України, оцінити можливість та необхідність запозичення закордонного досвіду, спланувати раціональне задіяння та використання внутрішніх ресурсів, знайти альтернативи та компроміси у цих питаннях.

Виклад основного матеріалу.

Політичні трансформації в сучасній Україні: ключові періоди та їх характеристика

Коли ми кажемо про трансформацію та її періоди, дуже важко визначити межі. Одні процеси плавно переходять в інші, циклічно змінюються правлячі кола, відбувається законодавча модернізація. На нашу думку, періоди можна визначити, спираючись на критичні моменти в певному часовому просторі. Стадії будуть відрізнятися ще й через те, які саме галузі та аспекти будемо аналізувати.

Усе починається з підготовчої стадії. Для цієї стадії характерні невизначеність; бажання конкретики, самостійності; революційні та реформаторські настрої, нарощування політичної, інтелектуальної та військової міці. Наступна стадія містить укладання угод, проведення переговорів та прийняття рішень. На цій стадії дуже важливо виявити терпіння, політадекватність, наполегливість та підготувати рішення до втілення в реальність. Якщо дотримуватися послідовності втілення всіх етапів, можна дійти до створення демократичної держави. В іншому ж випадку доведеться навчатися на своїх помилках та пройти весь шлях спочатку. Коли основна мета – демократична держава – досягнута, розвиток не припиняється. І настає новий етап, що приводить до виникнення інтелігенції та її приходу у правлячі кола. Якщо інтелігенція буде відстоювати погляди народу, то настане передостання фаза *демократичної консолідації*. Цією фазою закінчується перехід і настає початок демократичного розвитку.

Багато нинішніх проблем України обумовлені процесуальними особливостями переходу. У нашому випадку впливає «запізнення» реформ, яке мало б стати підґрунтям для подальшого руху. Це пов'язується з політикою ізоляції в СРСР у ХХ ст. Коли Україна отримала незалежність, її першим президентом став Леонід Кравчук. Саме він мав можливість брати участь у першій фазі. Саме тоді почалося усвідомлення самостійності, відокремлення сформованої держави в економічному та політичному напрямках. Друга фаза була законодавча. У цей час до влади прийшов Леонід Кучма, відбулося прийняття Конституції України та багатьох інших правових документів. Тоді і виникли суперечності в суспільному устрої через зміну порядків та їх непристосованість під менталітет народу, звички, що склалися роками.

У цей же період дала про себе знати підготовча стадія, що запізнилася років на 15. Критичним моментом, що дав можливість виокремити фазу стала Помаранчева революція. Було б логічним, щоб під час президентства Віктора Ющенка та Віктора Януковича почався етап розвитку та популяризації інтелігенції, але щось пішло не так. У нашій історії виникла своєрідна інверсія, що зараз відображається в політичних мутаціях. Якщо б всі фази було пройдено своєчасно, то Петро Порошенко вже просто розвивав би демократичну державу. Замість цього ми маємо чергову революцію та навіть війну. Ми не можемо сказати, хто схибив, хто винен. Винні всі. Щодо «запізнілих» реформ, то добре, якщо вони взагалі були. Наприклад, зараз Україна ще досі керується «Кодексом законів про працю України», який був прийнятий 10 грудня 1971 року. Чи це доцільно? Чи може незалежна держава, що отримала в 1996 році свою Конституцію, а стала незалежною в 1991, використовувати документ, що був прийнятий кілька десятків років до того? Як на мене, це абсурд. За ці роки змінилося кілька поколінь, потреби, мораль та устрій суспільства, тож і всю нормативно-правову базу має бути змінено. На нашу думку, Україна застрягла на такому етапі, коли не зовсім все й погано, але й далеко не ідеально. Багато галузей потребують змін, але чи то соціум не готовий, чи то держава не може їх забезпечити. Але фактом залишається те, що зміни нам потрібні, оскільки, без них нічого з місця не зрушить.

Шлях до демократії: як ефективно запозичити закордонний досвід та задіяти внутрішні ресурси?

Кілька сотень років тому людство ще навіть не замислювалося про те, що багатств Землі на всіх не вистачить. Але тоді і демократія не мала такого розповсюдження як зараз. Поступово свідомі, активні та

небайдужі люди почали звертати увагу на глобальні проблеми. Щоб їх розв'язати, треба вигадати яким чином це втілити. Саме демократія виступила в ролі способу втілення геніальних, корисних ідей. Одна людина не може вплинути на всі галузі, але якщо правильно донести свою думку до суспільства, то воно згуртується та почне втілювати мрії у реальність. Чому люди об'єднуються? Яким чином? У цьому їм і допомагає демократія. Влада народу, обізнаного, з активною життєвою позицією – це те, що може докорінно змінити світ.

Щоб ефективно запозичити закордонний досвід, треба створити умови, схожі на ті, у яких він розвивався. Та чи треба це робити? На нашу думку, ні. Кожна країна повинна мати свій індивідуальний шлях розвитку. Запозичені технології, як трансплантований орган: можуть прижитися, а можуть і ні. Відверто кажучи, наша країна відстає від європейських чи азійських друзів. Таким чином, нам доцільно запозичувати те, чим вони користувалися 10–20 років тому. На нашу думку, Україна могла б запозичити досвід раціонального розміщення галузей промисловості. Також доцільними є модернізація старих принципів роботи, введення новітніх технологій та робота над якістю власної продукції та забезпеченість населення нею перед її експортом. Гарним доповненням було б кооперативне родинне господарство. Гарно було б використовувати та розвивати альтернативні види енергії, безвідходне виробництво та переробку побутового сміття. Треба визначити декілька галузей промисловості, розвинути їх до таких масштабів, щоб вони «годували» інші галузі, що дало б змогу їм розвиватися. Якщо ми будемо використовувати безвідходне виробництво та переробку побутового сміття, то у нас буде можливість економити сировину, енергію та час.

Чи логічно буде переймати закордонний досвід? Як на мене, то взагалі логіка відсутня. Насправді, багато високорозвинених країн завдячують своєму успіху українцям. У свій час багато громадян нашої країни емігрували за кордон. Це була інтелігенція, що давала ідеї для розвитку та модернізації, та робочі, що втілювали ці ідеї у життя. Таким чином, можна стверджувати, що нам не потрібно запозичувати закордонний досвід, а треба більше інвестувати в молодь, розумну молодь. Саме вона в змозі віднайти потрібний шлях змін, що буде підходити саме нашій країні в цей період існування.

Нам дуже пощастило з тим, що ми маємо багаті внутрішні ресурси. Проблема в тому, що ми не вміємо раціонально їх використовувати. США зараз проводить дуже розумну політику щодо своїх корисних копалин: майже не видобувають власну сировину, законсервували свої ресурси та працюють переважно на привізній сировині. Це добре діє

зараз і матиме добру перспективу в майбутньому. Всі країни зараз вичерпують свої підземні багатства. Деякі країни їх продають неймовірно дешево. Рано чи пізно вони вичерпаються, а країна, яка їх заощаджувала, матиме не тільки сировину щоб забезпечити себе, а й змогу продавати її на міжнародному ринку неймовірно дорого. Україна має вигідне географічне положення, наділена ресурсами, має чудові ґрунти. І саме ґрунти використовуються зовсім не з розумом. Вони просто працюють на виснаження через те, що люди зацікавлені лише в економічному аспекті: як більше заробити. Тільки ґрунтам також притаманне виснаження. Якщо їх не підживлювати натуральними добривами, неправильно їх обробляти, то через кілька років вони вже не будуть приносити бажаного доходу. Та сама ситуація і з лісами. Замість того, щоб вирубувати тисячі сухих дерев, що вже не приносять користі та їх продавати як паливо, відбувається вирубування живих дерев, що є легенями країни. Ми живемо в степовій зоні і, на нашу думку, було б доцільно насаджувати більше дерев, щоб стримувати вітри. Таким чином, не буде осушуватись ґрунт та не треба буде витрачати зайві кошти на полив. Шкода, що ці речі, такі прості, можуть зробити стільки користі, а над ними ніхто не замислюється і не працює. Саме це може стати неповоротною точкою відліку. Сподіваюсь, що демократія зробить своє діло, розум візьме гору та щось зміниться в найближчому часі.

Децентралізація та місцеве самоврядування: від започаткування реформ до сучасних перетворень

До 2014 року ми взагалі не чули про політику децентралізації, а під поняттям «місцеве самоврядування» малась на увазі лише можливість місцевих громад на частковій дії щодо свого самовизначення та вирішення загальних питань середньої важливості, що контролювалися вищими органами влади в країні. Ситуація змінилася. Зараз децентралізація – це механізм, за допомогою якого органам місцевого самоврядування надається більший спектр прав та обов'язків, що раніше належали органам державного рівня.

Децентралізація внесла свої зміни в законодавчому, виконавчому, адміністративному та фінансовому аспектах. У 2014–2016 роках ці реформи були дійсні лише на папері та їх взагалі не розуміло і не сприймало населення. Деяка частина громадян була навіть незадоволена такими змінами. Це й не дивно. Під час перших спроб вирішити питання з органами місцевого самоврядування, що вже були ніби децентралізовані, виникли труднощі. Це відбулося через те, що місцеве самоврядування не зовсім зрозуміло, що та як тепер робити та

чи в їхній компетенції ці питання. Зараз система вже упорядкована та сприймається населенням.

Можна стверджувати про ефективність децентралізації. За цей короткий період, що проводяться характерні реформи, ми можемо спостерігати багато змін. За час проведення реформи доходи місцевих бюджетів зросли більше, ніж вдвічі. Це дало змогу більше коштів витратити на благоустрій міста. У нашому місті за ці роки повністю відремонтували чотири лікарні, пологовий будинок, зробили капітальний ремонт мосту, частково відремонтували дороги. У нашій школі відбулася заміна опалення та вікон.

Звісно, треба щоб Верховна Рада розглянула кілька законопроектів, що покликані усунути недосконалості законодавства у бюджетних відносинах у територіальній та фінансовій галузях. Звичайно, ми повинні не зупинятися на тому, що маємо, а працювати над собою, суспільством, країною. Ця праця не полягає лише в децентралізації, органах місцевого самоврядування, діяльності міністерств чи Верховної Ради, а й в активній громадянській позиції кожного громадянина.

Висновки. Дослідивши та проаналізувавши періоди розвитку України, ми дійшли думки, що вони мають непослідовність та запізнелість порівняно з іншими країнами світу. Саме неправильний порядок, несвоєчасні зміни стали підґрунтям тих проблем та нестабільності, що ми зараз маємо. Ми пожинаємо плоди минулого. Треба враховувати те, що наше сьогодні колись стане минулим, а наше майбутнє буде тогочасним теперішнім. Тож, не треба бути егоїстами та починати замислюватися про те, що чекає нас, нашу країну та нащадків у майбутньому.

Щодо запозичення закордонного досвіду, то ми проти. Наша Україна є унікальною, тому повинна мати свій індивідуальний шлях розвитку. Саме наші громадяни, підрастаюче покоління в змозі відреставрувати нашу державу і зробити так, щоб не ми замислювалися про запозичення закордонного досвіду, а щоб іноземці хотіли перейняти досвід та технології у нас.

Децентралізація стала непоганим поштовхом для «пробудження» місцевого самоврядування. Від започаткування реформ до сучасних перетворень минув час, але він не змарнований, і це тішить. Відбулося багато позитивних зрушень у різних галузях, але ніщо не ідеальне, тож потребує вдосконалення. Сподіваємося, прогрес не закінчиться на цьому етапі і ми зрештою побачимо самостійну, демократичну, процвітаючу державу.

ДОБРЕ ТАМ, ДЕ НАС НЕМА: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ УКРАЇНЦІВ, ЯКІ НЕ ГОТОВІ ДО РЕАЛІЙ ЄС

Статтю присвячено проблематиці ставлення українців до політичних та економічних реалій ЄС. Висвітлено актуальні аспекти громадської думки «за» та «проти» європейської інтеграції. Розглянуто деякі міфи та стереотипи щодо європейської інтеграції. Зроблено спробу прогностичного аналізу інтеграції України до європейських структур. Наголошено, що українцям треба змінювати не лише політичну, а й повсякденну культуру. Підкреслюється, що кожен громадянин має зробити внесок у розбудову європейської та демократичної України.

Ключові слова: демократія, Європейський Союз, європейська інтеграція, політична культура, демократичний транзит, верховенство права.

«Євросоюз» – таке манливе слово для українців. Кожен вкладає в нього свій, як правило, позитивний сенс: висока заробітна плата, хороші дороги, якість охорони здоров'я, соціальний захист та демократія. Все це, безперечно, необхідне суспільству для стабільного прогресу. Однак, про недоліки «манни небесної» пересічний громадянин воліє не думати.

Постановка проблеми. Питання готовності України до вступу в Євросоюз хвилює більшість членів суспільства. Бути чи не бути нам в ЄС? Розуміючи нашу позицію, висвітлену у заголовку, читач може подумати, що ми налаштовані проти такого розвитку подій. Та сміємо заперечити: це не так. Хочемо підкреслити: усвідомлення свого вибору є ключем до становлення власної незаангажованої громадянської позиції.

Мета дослідження. Праця написана для ознайомлення суспільства з виявленими нами проблемами щодо членства нашої держави в цій організації. Завдання роботи – окреслити пункти, до яких не готове населення внаслідок євроінтеграції України.

Стан дослідження. На сьогоднішній день є чимало наукових праць та публікацій, що висвітлюють питання доречності вступу України до ЄС. Кожен автор бачить цю проблему під своїм кутом зору. На думку Ю. Бутусова, гальмівною причиною інтеграції України до євроспільноти є поширення корупції [1]. Психологічний аспект українського характеру влучно охарактеризувала Г. Лозко [2]. Дослідник Д. Трельбицький описує суперечливість ситуації, що склалася на сучасному етапі політичного розвитку для нашої держави. Його головна теза – Україна наблизилась до ЄС, але до членства їй поки далеко [3]. Мовою документів, не можна не згадати

основоположну Хартію основних прав Європейського союзу, в якій декларовано основні цінності євроспільноти [4]. Грунтуючись на статистичних даних, ми можемо робити власні висновки про ситуацію, що склалася [5]. Ужгородські дослідники В. Шинкар та Т. Ковач особливу увагу звертають на макроекономічні проблеми сучасної України. Вони зробили висновки про необхідність проведення виважених як політичних, так і економічних рішень, від яких залежать перспективи інтеграції України до ЄС [6].

Виклад основного матеріалу. Потрібно навчитися ловити рибу перед тим, як її їсти. Під цим твердженням ми маємо на увазі те, що українці повинні пройти нелегкий шлях, подолати багато труднощів, пов'язаних з різногалузевими трансформаціями. А вихід із зони комфорту важко сприймається для наших традиційно налаштованих співвітчизників.

За результатами соціологічних опитувань Центру соціальних та маркетингових досліджень «Соціс» 57,1% респондентів проголосували б за вступ України до Європейського Союзу, якби був проведений такий референдум. Це свідчить про великі сподівання, які покладають громадяни України на можливий новий політико-економічний вектор. Опитування проводилося з 8 по 18 лютого 2019 року при кількості опитаних 2 тисячі респондентів в усіх областях України, за винятком АР Крим та окупованих територій Донецької та Луганської областей [5].

Яких змін чекають у політиці? На це запитання можна відповісти одним словом: моментальних. Можливо, звучить трохи різко, проте, будучи частиною українського суспільства, ми добре знаємо його настрої та очікування. Однак, ми, мабуть, не готові. Доказом цього слугує свавілля корупції [1; с. 2]. Виступаючи противниками такого явища, ми самі підтримуємо його вогнище. Класична ситуація: труднощі студентів з іспитами легко вирішуються за допомогою «папірців» з портретами видатних українців. Що ж із медициною? Ситуація не краща. Люди похилого віку дуже часто відмовляються від послуг лікарів через елементарний брак коштів на оплату «безкоштовної» медицини. І ніхто нічого з цим не робить, а лише миряться.

Ще однією віхою політичних змін є прагнення до демократії. Хто ж не хоче верховенства права? Тим паче, наша Конституція визнана однією з найдемократичніших у світі! Усвідомлюючи цей факт, ми часто забуваємо, що є громадянами правової держави і самі повинні забезпечувати виконання Основного Закону. Наприклад, при звичайній дорожньо-транспортній пригоді водії воліють «домовитись

між собою» замість того, щоб ускладнювати собі життя законом [3; с.8].

Що ж до економіки? Знову ми тішимося міфом «європейського порятунку». Здається, вступивши в Євросоюз, відразу ж стане відчутним покращення: зниження безробіття, підвищення рівня життя, зменшення інфляції, відповідність цін до заробітної плати. А що було би насправді? Мало хто задумується про шлях до поставлених задач. Процес реформування управління та функціонування економіки потребує ланцюга пов'язаних між собою трансформацій, для яких потрібен тривалий час і терпіння [6; с.114].

Основним доказом того, що українці не готові до реалій ЄС є наша ментальність. Давайте поговоримо про психологічний портрет українця. Які ж риси йому притаманні? [2; с.179].

По-перше, відбиток радянського минулого ще досі впливає на стиль поведінки і мислення. Надмірна бюрократизація всіх сфер життя, бажання мати все від держави безкоштовно – і освіту, і медицину – яскравий прояв цього. Звичайно, ми не можемо звинувачувати наших співвітчизників у таких прагненнях, оскільки їх матеріальне становище залишає бажати кращого. Варто зазначити, що, вступивши до ЄС, вони не були б готові до страхової медицини і платного навчання.

По-друге, для українців характерна певна байдужість до проблем інших людей. «Моя хата скраю, нічого не знаю» – говорить народна мудрість, яка так личить сучасному ментальному портрету українця. Коли ми бачимо насилля над дітьми, жінками у громадських місцях, кожен «біжить по власних справах» і не хоче додавати собі зайвого клопоту. Так само, ми зверхньо ставимося до маргінальних елементів суспільства.

По-третє, громадяни України не готові до тамтешніх податків на майно. Ми схильні до синдрому накопичення матеріальних благ, та не звикли платити за право володіння і користування ними.

По-четверте, культура поведінки на дорозі: паркування у не відведених для цього місцях, їзда без пасків безпеки, взаємна неповага водіїв і пішоходів, водіння у нетверезому стані. Думка про те, що все зійде з рук – усе це – про наших українців.

І, ще один суттєвий аспект, болюче питання для багатьох – проблема екології. Спостерігаючи за екологічною культурою українців, можемо стверджувати, що вони не готові переходити до стандартів, які запроваджені в європейському просторі. Формально в українському законодавстві прописані штрафи та покарання для порушників екологічного порядку. При тому, у наших парках, на

узбіччях, у містах – всюди – багато сміття та відходів. Хто ж у цьому винний? Ми. Причому, ми не готові брати на себе відповідальність за це. Українці мають в пріоритеті, в першу чергу, соціально-політичні проблеми і часто забувають про такі важливі питання як збереження екології. До прикладу, сміття, в більшості випадків, не сортують, спалюють прямо на вулиці, дерева масово вирубують, річки забруднюють, випалюють поля, не звертають уваги на зникаючі види флори та фауни. Проблемами є і масово поширене браконьєрство та перехід до альтернативних джерел енергії. Зрозуміло, що все це потребує фінансового забезпечення, проте, не варто забувати і про моральну готовність населення. В Європі також існують подібні проблеми, однак, це питання вирішується не тільки на рівні держави, а й на рівні особистої відповідальності кожного з громадян: штрафи стимулюють до правильної екологічної поведінки, а більшість європейців свідомі щодо можливих захворювань унаслідок забруднення води і повітря [4].

Висновки. Чи буде Україна в Європейському Союзі? І чи варто туди прагнути на даному етапі? На нашу думку, доки Україна не вирішила нагальні проблеми свого внутрішнього життя. В такому стані ми – непотрібна ноша для європейської спільноти. Не варто ходити в гості, коли нас не кличуть. Хіба цей вислів не характеризує сучасний стан речей?

Впливає логічний висновок: ми не повинні марити ідеєю наздогнати ЄС. Ніщо не ідеальне. Не шукаймо собі ідолів. Слід керуватися ідеєю пошуку власного шляху розвитку, прагнути стати кращими як на державному, так і на особистісному рівні.

Для читача може здатися, що наш погляд занадто песимістичний. Критикувати легко, особливо коли це болючі проблеми. Напрошується логічне запитання: що ж робити далі? Ми самі не можемо запропонувати конкретних дій. Напевно, найголовнішим є усвідомлення всього спектру питання і розуміння того, що «добре там, де нас нема» – все-таки лише прислів'я.

Населення потрібно поступово, маленькими кроками, логічно готувати до нових стандартів, виховувати взаємоповагу, толерантність, усвідомлене світосприйняття. Це має відбуватися шляхом законотворчості, підвищення обізнаності населення щодо глобальних проблем людства. Це все – складний процес. Прикро усвідомлювати, що психологічно ми не Європа, навіть якщо волею долі ми опинилися в її серці. Ми повинні позбутися інерції радянської спадщини. Доки ми «доростемо» до рівня розвитку країн

Європейського Союзу, він уже не існуватиме. Не існуватиме в такому вигляді, яким є зараз, адже євроспільнота рухається семимильними кроками.

Люди і справді вірять та сподіваються, що членство в європейській спільноті вирішить всі проблеми, і для цього необхідні дії «правильних» політиків. Основним нашим завданням на даному етапі є прийняття всіх реалій Європейського Союзу і вирішення питання – чи справді це нам потрібно. Можливо, краще закласти власні підвалини, які б відповідали інтересам та особливостям для прогресу на теренах нашої України.

Почнімо з себе!

Список використаної літератури

1. Бутусов Ю. Європа поставила Україні «незадовільно» за боротьбу з корупцією / Ю. Бутусов // Дзеркало тижня. – 2011. – № 19. – С. 2.

2. Лозко Г. С. Національний характер українців // Українське народознавство / Г. С. Лозко. – Київ: АртЕк, 2004. – 2 вид., доп. та перероб. – 472 с.

3. Трельбицький Д. Вибіони на злеті / Д. Трельбицький // Дзеркало тижня. – 2012. – № 15. – С. 8-9.

4. Хартия основных прав Европейского Союза [Электронный ресурс]. – Ницца, 07.12.2000. – Режим доступа: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524?fbclid=IwAR3XEGoYCIvoFbjdY1AENNY4rArZSx-tvbcUHBBkTVXusGY1HbEMQyW9sxM.

5. Чи підтримують українці вступ до ЄС: соціологічне дослідження [Електронний ресурс]. – 22.02.2019. – Режим доступа: https://24tv.ua/chi_pidtrimuyut_ukrayintsi_vstup_do_yes_sotsiologichne_doslidzhennya_n1116511.

6. Шинкар В. А. Проблеми і перспективи інтеграції України до ЄС / В. А. Шинкар, Т. Ю. Ковач // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. – Ужгород: видавництво УжНУ «Говерла», 2012. – Вип. 3 (37). – С. 111–117.

Марія Олексієнко
Вищий навчальний заклад
«Університет імені Альфреда Нобеля», м. Дніпро

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: КЛЮЧОВІ ЕТАПИ

Статтю присвячено проблематиці модернізації політичної системи України. Виокремлено основні етапи становлення вітчизняної політичної системи з повним обґрунтуванням періодизації. Доведено важливість прийняття Конституції України як основного законодавчого документу. Окреслено економічні детермінанти розвитку політичної системи. Особливу увагу приділено кризовим явищам в Україні. Зазначено, що відсутній прогрес у боротьбі з корупцією та невдале реформування кадрової політики, що гальмує подальшу модернізацію.

***Ключові слова:** демократія, політична система суспільства, політичний режим, модернізація, Конституція України, політична криза.*

Вступ. Ще з минулого століття у розвинутих країнах з'явилася тенденція комплексної трансформації різноманітних сфер суспільного життя. Внаслідок відходу від нав'язаних тоталітарним режимом сталих правил, політичних ідеологій та духовних цінностей неминучим є перетворення соціуму на громадянське суспільство, яке має рухатися у напрямку створення принципово нової моделі політичного режиму, процесів та явищ. «Сутність громадянського суспільства, – зазначає Ф. Рудич, – полягає в забезпеченні прав людини. Особа в такому суспільстві має гарантоване право вільного вибору тих чи інших форм економічного і політичного буття, ідеології, світогляду, а також можливості вільно висловлювати свої погляди» [7].

Політичну модернізацію можна охарактеризувати як транзит вже укоріненої політичної системи суспільства до нової, яка відповідає сучасним реаліям. В.М. Сирих визначає цей феномен як «сукупність державних органів, а також асоціацій, об'єднань, що утворюються громадянським суспільством з метою участі у справах держави, вирішення інших політичних питань» [8].

Постановка проблеми, формулювання мети та завдання дослідження. У період від 90-х років ХХ століття до сьогодення Україна пройшла шлях від посттоталітарної держави з комуністичною ідеологією до суверенної та демократичної держави з активно функціонуючим громадянським суспільством. Метою цього дослідження виступає визначення та аналіз ключових етапів модернізації політичної системи України. Відповідно до поставленої мети було виділено такі завдання:

1) комплексно проаналізувати кожен із визначених етапів модернізації політичної системи України;

2) визначити тенденції, що сформувалися в результаті процесу модернізації політичної системи України.

Аналіз літератури з досліджуваного питання. Науковці приділяють багато уваги дослідженню як теоретичних, так і прикладних аспектів модернізації політичної системи України. Наприклад, Ф.М. Рудич [7] провів комплексний політологічний аналіз політичної системи та інститутів громадянського суспільства України. А. Колодій [4] ґрунтовно проаналізувала процес посткомуністичної трансформації в Україні.

Виклад результатів дослідження. Перший етап політичної модернізації в Україні (1990–1991 рр.) можна охарактеризувати як розвиток країни як незалежної держави з мінімальним фундаментом для становлення громадянського суспільства. Для країни з авторитарно-тоталітарним минулим це були перші важливі кроки у створенні нової політичної системи суспільства. При цьому повного відходу від укорінених норм та правил не відбулося.

Декларація про державний суверенітет України, що була прийнята 16 липня 1990 року, відкрила великий потенціал для модернізації соціуму та країни в цілому, що ґрунтується на засадах результативного досвіду країн Заходу. У першу чергу перед політичною елітою була поставлена мета відходу від комуністичного режиму шляхом зміни політичної та економічної системи. 24 серпня 1991 року був прийнятий Акт про проголошення незалежності України, який поклав початок будівництву нового суспільства та держави.

На цьому етапі розпочиналося формування багатопартійності. Була скасована легітимність єдиної правлячої партії – КПРС – та почався розвиток такого явища, як демонополізація, внаслідок чого було легалізовано діяльність національних партій з конкурентоспроможністю на політичній арені і створено першу політичну опозицію у Верховній Раді України.

Але правляча еліта не змогла повною мірою оцінити свої можливості. При цьому існувала проблема недостатньої кваліфікованості кадрів у державному апараті. Це призвело до того, що основні владні важелі були зосереджені у руках політиків з прокомуністичними настроями, що не сприяло проведенню ефективних реформ. Зважаючи на це, початок політичної модернізації України не дав бажаних результатів, але надав великий поштовх до піднесення національної ідентичності народу.

Окреслюючи другий етап модернізації політичної системи України (1991–2004 рр.), доцільно буде описати його у контексті заміни політичної номенклатури та створення конституційних засад політичної системи суспільства. При цьому необхідно підкреслити, що другий етап необхідно поділити на два підетапи.

Перший підетап (1991–1994 рр.) можливо охарактеризувати як період першої для незалежної Української держави глибокої економічної кризи, яка в подальшому перетікла у соціально-політичну. Причинами цього стали такі фактори: підвищення вартості закупівлі нафти на українському ринку до світової; введення нової валюти в Україні – багаторазових купонів; інфляція, яка досягала іноді 90%, що стало наслідком дефіциту державного бюджету, через що було встановлено значні податки громадянам. Це привело до розвитку «тіньової економіки».

Для подолання складної ситуації у державі за ці роки було змінено чотири уряди та розглянуто сім програм, які мали вивести країну з глибокого хаосу, який виник в економічній сфері. Тому в державному апараті утворилося «компромісне» керівництво, тобто до владної структури увійшли не тільки демократичні опозиціонери, але й попередня партійна номенклатура. Отже, влада почала формувати демократичні інститути, наприклад, інститут президентства та всієї виконавчої гілки, влада яких була недостатньо децентралізована, результатом чого стало послаблення розвитку органів місцевого самоврядування.

Нова політична система суспільства дозволила виявити ознаки потенційної змішаної та президентської республіки. Політичний плюралізм, що сформувався у Верховній Раді, призвів до поділу партій на ліві, праві та центристські. Парламент став недостатньо дієздатним, депутати через різні точки зору не могли прийти до компромісу, тому було вирішено призначити нові вибори як до Верховної Ради України, так і на пост президента.

Другий підетап (1994–2004 рр.) характеризувався боротьбою гілок влади за встановлення їх повноважень і компетенцій та роботою над Конституцією України для подальшого активного функціонування держави як повноправного суверенного суб'єкта. Так як суперництво між законодавчою та виконавчою гілками влади стало явищем перманентним, то після обрання новим президентом України Леоніда Кучми це протистояння продовжилось.

Відповідно, головним завданням для президента стало відновлення роботи над проектом Конституції України, а також її ухвалення, адже відсутність протягом п'яти років цього нормативно-правового

документа дуже негативно відображалося на політичному розвитку країни.

Тож, після прийняття Конституції України 28 червня 1996 року, де всі повноваження були чітко визначені, це протистояння почало затихати. Прийняття Конституції України є одним з найважливіших досягнень цього періоду, адже

- нарешті визначено форму правління – змішана;
- знайдено консенсус між політичними силами;
- найголовніше – почався процес національного єднання українського народу та формування почуття національної ідентичності.

Прийшовши до влади, Леонід Кучма відмовився від старих методів управління, активно розпочав збирати нову команду, вести реформаторську діяльність не тільки в економічній сфері, а й взяв курс на демократичний розвиток політичної системи суспільства. Його стратегія економічного розвитку певною мірою стабілізувала фінансову систему. Це відбулося завдяки розвитку зовнішніх та внутрішніх ринкових відносин, оновленню аграрної політики, введенню нової функціонуючої валюти – гривні, приватизації державних підприємств.

Також ситуацію покращив новий голова уряду Віктор Ющенко, який уже мав досвід в економічній сфері як колишній голова Національного банку. Йому вдалося повернути всі пенсійні борги та виплатити обіцяну зарплату завдяки прийняттю бюджету, який не зазнавав дефіциту. Адже з 2000–2001 рр. середньомісячна інфляція спадала та трималася на адекватному рівні, що допомогло, хоч і повільно, подолати глибоку економічну кризу. Це сприяло активному розвитку таких галузей, як металургійний комплекс, літакобудування, інформаційна сфера, машино- та ракетобудування, що зменшувало швидкість падіння промислового та аграрного виробництва.

Леоніда Кучму було обрано на другий термін президентства у 1999 році. Він започаткував новий курс, спрямований на інтеграцію України в Європейський Союз, політичну та конституційну реформи. «Європейська інтеграція – складний та суперечливий соціально-економічний процес налагодження тісного співробітництва європейських держав. Є одним із проявів провідної тенденції сучасного історичного розвитку – посилення всебічної взаємозалежності держав, передусім в економічній сфері, та подальшого зближення цивілізаційно споріднених національних спільнот» [5]. Ще тоді було зрозуміло, що соціуму та владі потрібно

наближатися до європейських цінностей та ідей, звертатися до досвіду розвитку політичної культури в інших країнах.

Саме тоді був відчутний динамізм у розвитку конституціоналізму, що надалі стабілізує систему органів державної влади. Подавалась велика кількість законопроектів щодо розробки конституційних змін та поправок в українському законодавстві. Ця ініціатива походила не тільки від президента, але й багатьох депутатів від партій з різноманітними політичними ідеологіями.

Основні моменти конституційної реформи були спрямовані на зміну президентсько-парламентської республіки на парламентсько-президентську, впровадження нової системи виборів – пропорційної, проведення референдуму як однієї з форм прямої демократії, проведення усіх чергових виборів протягом одного календарного року.

Пізніше в країні почала розгортатися політична криза, яка виникла через «касетний скандал», до якого, на думку частини громадськості, був причетний Леонід Кучма, що призвело до акції протесту.

Третій етап (2004–2013 рр.) позначений перш за все Помаранчевою революцією та початком суспільної демократизації й інституціоналізації опозиції як рушійної сили, а також бюрократичної стабілізації.

Почався третій етап з глибокої політичної кризи, причиною якої стали фальсифікації під час виборчого процесу. Під час обрання нового голови держави, кандидатів на посаду якого була велика кількість, найбільшу підтримку одержали два претенденти: з одного боку, Віктор Ющенко, який був лідером парламентської фракції «Наша Україна» та здобув велику прихильність у народу, а з іншого, – Віктор Янукович, тодішній прем'єр-міністр України й голова Партії регіонів.

Упродовж виборчої кампанії команда Віктора Януковича вдавалася до брудних технологій для досягнення перемоги. Тож вранці після оприлюднення фальсифікованих результатів виборів на майдан Незалежності у Києві вийшли ті люди, які вирішили протестувати проти антидемократичного режиму, які усвідомили, що насамперед в Україні владу обирає народ.

Ця революція відбувалася мирним способом: мітинги, пікети, акції, наметові містечка, блокування владних споруд (Адміністрація Президента, Кабінет Міністрів). Зрештою все закінчилося демократичними переговорами, а не насильницькими методами: Президентом України було обрано Віктора Ющенка, внесено зміни до Конституції, які обмежували повноваження президента, а парламент

набирав більшого впливу. На цьому етапі трансформації політична система набула перехідного характеру.

Новий уряд мав виконати всі позиції з їх політичного курсу, адже українці повірили їхнім словам та чекали справжніх змін, яких обіцяли на Майдані. Насамперед відбувалася заміна кадрового складу держави та призначення нових людей на керівні посади не тільки на центральному рівні, а й на регіональному. Причиною звільнення державного службовця була його корумпованість або інша незаконна діяльність. Це стало підґрунтям для розвитку адміністративної реформи.

Економічна ситуація в країні дещо поліпшилася: Україна отримала максимальні на той час інвестиції, було створено близько мільйона робочих місць, збільшилися мінімальна зарплата та пенсія, а рівень інфляції зменшувався.

У 2008 році у США почалася фінансова криза, яка вплинула на весь світ. Щодо України ця криза охопила промислові галузі: металургійну та хімічну промисловість, а через рік відбувся газовий конфлікт з Росією, в ході якого було припинено постачання газу в Європу, в результаті після підняття тарифів з боку російського уряду постачання було відновлене на несправедливих умовах для України.

При цьому Віктор Янукович стрімко почав набирати прихильність як опозиційний політик, тому на наступних президентських виборах у 2010 році він чесним та демократичним шляхом, як зазначив Європарламент у своїй резолюції, переміг та зайняв посаду глави держави.

Віктор Янукович привніс з початку свого президентства політичну стабілізацію та вдався до реформаторської діяльності задля подолання наслідків світової економічної кризи. Новий президент мав намір провести пенсійну й податкову реформи, продовжити розпочату його попередниками євроінтеграцію України.

При цьому було відновлено законність Конституції 1996 року, що зосередило майже всю владу в руках Віктора Януковича і повернуло державі статус президентсько-парламентської республіки. Також впроваджується законопроект мовної реформи, який розширював використання російської мови, але так і не був реалізований.

Діяльність Віктора Януковича негативно вплинула на електорат, тому починається період невеликих акцій протесту на майдані: податковий майдан, мовний майдан. Дещо нормалізувало ситуацію проведення Євро-2012, що сприяло піднесенню національного духу та гордості за країну. Але згодом відсутність реформаторських настроїв у президента, налаштованість всієї зовнішньої політики на відносини

лише з Росією виступили як дуже негативні чинники. Останньою краплею для українського народу була відмова від євроінтеграції, суспільство вже не могло терпіти і сприйняло це з великим опором.

Четвертий етап (2013–2019 рр.) ознаменувався низкою тяжких подій для України, починаючи від розгону Євромайдану (відповіддю суспільства на це став демонтаж режиму Віктора Януковича шляхом Революції Гідності), закінчуючи анексією Криму та збройним конфліктом на Донбасі.

Початком цього етапу стала точка кипіння, коли мирну демонстрацію на підтримку відновлення курсу європейської інтеграції, Євромайдан, розігнали. З наступного дня розпочалося масове протистояння українського народу з правлячою політичною елітою. Сотні тисяч людей по всій Україні виходили на мітинги, щоб висунути свої вимоги до діючого керівництва: підписання Угоди про Асоціацію з ЄС та відставка уряду. Звичайно, що угода не була підписана, а уряд продовжував функціонувати у колишньому складі. Тож суспільство не захотіло миритися з тим, що політична верхівка принципово не прислухається до них, що є обов'язковою умовою для демократичного режиму.

Події 2013–2014 років дали змогу сформуватися новій політичній коаліції, яка остаточно витіснила пострадянські методи управління країною. Після позачергових виборів президента та парламенту, вся політична номенклатура була замінена молодими й перспективними політиками. Внаслідок Революції гідності головою держави було обрано Петра Порошенка, який набрав більше 50% голосів у першому турі. Новій владі прийшлося починати свою роботу з розграбованим державним бюджетом та суспільством, яке оцінювало кожен її крок і кожне прийняте рішення. Президент почав активну роботу над реформами, які в першу чергу мали євроінтеграційне спрямування. За п'ять років свого президентства Петро Порошенко провів такі реформи, які позитивно вплинули на життя людей:

- децентралізація;
- безвізовий режим з ЄС;
- томос про надання автокефалії Православній церкві України;
- угода про Асоціацію з ЄС;
- реформування сектора оборони та безпеки.

Але багато дійсно гідних реалізації законопроектів було скасовано. Щодо сучасного стану в країні, то почалася масова імміграція населення; відбуваються прорахунки у веденні переговорів щодо врегулювання збройного конфлікту на Донбасі, що призвело до того, що цей конфлікт досі активний; відсутній прогрес у боротьбі з

корупцією та невдале реформування кадрової політики. Тож зараз, під час чергових виборів президента, країна знову чекає на зміни, нову політику, яка буде спрямована на підвищення показників розвитку у всіх сферах суспільного життя та встановлення рівноправного існування звичайних людей та державних службовців.

Висновки. Отже, підсумовуючи всі етапи модернізації політичної системи, які були проаналізовані у цьому дослідженні, можливо констатувати таке. Україна відійшла за часи незалежності від авторитарно-тоталітарної системи та має всі ознаки демократичності. На сьогоднішній день можливо говорити про такі тенденції:

- громадяни мають розвинуту національну ідентичність,
- зовнішня політика чітко зорієнтована на європейську та євроатлантичну інтеграцію;
- суспільство має розвинуту політичну культуру;
- відбувається реформаторська діяльність з боку влади в економічному, соціальному та духовному спектрах.

Список використаної літератури

1. Балута Т.П. Політична модернізація України в процесі сучасної трансформації / Т.П. Балута // Наук. вісник Одеськ. нац. екон. ун-ту. Всеукр. асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2015. – №2 (222). – С. 171–180.

2. Зелінська М. Етапи трансформації інституту президентства в Україні / М. Зелінська // Політичний менеджмент. – 2010. – №1. – С. 68–75.

3. Колодій А. Про стадії та етапи посткомуністичної трансформації в Україні / А. Колодій // Трансформація політичної системи України в контексті світових глобалізаційних змін: матеріали II науково-практичної студентської конференції. – Львів: Філософський факультет ЛНУ імені І.Франка: Центр політичних досліджень, 2010. – С. 4–22.

4. Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України // Відомості Верховної Ради України. – №18. – 1995. – 133 с.

5. Мартинов А.Ю. Європейська інтеграція. Енциклопедія історії України / А.Ю. Мартинов. – К.: Наукова думка, 2005. – Т.3.: Е – Й. – 672 с.

6. Проблеми модернізації політичних систем сучасності: монографія / М.І. Панков (кер. авт. кол.), Л.М. Герасіна, О.Г. Данильян

та ін.; за заг. ред. Л.М. Герасіної, О.Г. Данильяна. – Харків Право, 2008. – 320 с.

7. Рудич Ф.М. Політична система та інститути громадянського суспільства в сучасній Україні: політологічний контекст. Метод. розроб. для магістрів юридичного факультету КУТЕПу / Ф.М. Рудич. – К., 2002. – 25 с.

8. Сырых В.М. Политическая система современного общества / В.М. Сырых // Теория государства и права; под ред. В.К. Бабаева. – М., 1999. – С. 119.

9. Україна: політична історія. XX – початок XXI ст. / редрада: В.М. Литвин (голова) та ін.; редкол.: В.А.Смолій, Ю.А.Левенець (співголови) та ін. – К.: Парламентське вид-во, 2007. – 1028 с.

Софія Стрельчонок

*Томаківська ЗОШ I–III ст. № 2 Томаківського району
Дніпропетровської області*

ЯК ВІДБУВАЄТЬСЯ РЕФОРМА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА ТОМАКІВЩИНІ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ПІДБИВАЄМО ПЕРШІ ПІДСУМКИ

Наведено основні результати децентралізації на Томаківщині Дніпропетровської області. Розглянуто склад селищної ради за представництвом у сферах діяльності. Окрема увагу приділено гендерному складу органів місцевого самоврядування. Наголошено на перевагах децентралізації та її еволюційному характері. Охарактеризовано окремі показники виконання місцевих бюджетів Томаківською та Мирівською ОТГ в 2018 р.

Ключові слова: *реформа, децентралізація, територіальна громада, місцеве самоврядування.*

Постановка проблеми. Політичні трансформації, які відбуваються в Україні з 1991 р., знайшли своє логічне продовження у децентралізаційних реформах. Удосконаленню демократичної моделі в державі, становленню громадянського суспільства сприяють оптимальні співвідношення централізації і децентралізації влади. Децентралізація – найсміливіша та найефективніша реформа за всі роки незалежності. Громадам надано дійовий інструмент, який дозволяє самостійно розпоряджатися власними коштами та розвивати території. За чотири роки державним, обласним та місцевим коштом в громадах Дніпропетровської області втілено сотні проектів – реконструйовано школи, дитсадочки, відновлено освітлення,

заасфальтовано дороги, проживає майже 620 тис. людей – 93% всіх селян області та понад 19% – від загальної кількості населення [1]. І це завдяки децентралізації. Актуальність дослідження визначається необхідністю поглибити знання про політичні трансформації в Україні на прикладі децентралізації, спрогнозувати її можливі наслідки для розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи здійснення децентралізації публічної влади в Україні відповідно до європейських норм та стандартів висвітлено у працях вітчизняних вчених Н. Пігуль і О. Лютої [2], В. Роман [3], М. Пасічник [4], можливості впровадження децентралізації та федералізації в Україні – в працях О. Остапенко [5], В. Завгороднього [6], фінансової незалежності місцевих бюджетів, зокрема – в праці Л. Фурдичко [7], політики укрупнення об'єднаних територіальних громад (далі – ОТГ) – у О. Ткаченко [8] та ін. Визнаючи високий ступінь досліджень проведення децентралізаційних реформ в Україні, вважаємо, що додаткового вивчення потребує питання особливостей втілення реформ, зокрема в сільських районах.

Мета статті полягає у дослідженні реалізації децентралізації в Томаківському районі Дніпропетровської області, можливості застосування здобутків розвинених країн світу у сфері проведення децентралізації.

Завдання дослідження:

1) зібрати, систематизувати, поглиблено вивчити, узагальнити матеріал з досліджуваного питання; 2) розкрити на основі фактів становлення, розвиток ОТГ Томаківського району; 3) звернути увагу на особливості впровадження реформи на прикладі досліджуваного району

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом 1991–2019 рр. в Україні відбувався пошук нових моделей державного управління, ефективних форм місцевого самоврядування. Історія очільників органів місцевого самоврядування Томаківського району, а саме районної ради народних депутатів, виглядає так: 1991 – 1992 рр. – С. І. Терещенко, 1992 – 1994 рр. – Н. Г. Тимошенко, 1994 – 2005 рр. – С. І. Терещенко, 2005 – 2010 рр. – Н. Г. Тимошенко, з 2010 р. і понині – Н. М. Скрипченко. Реформування місцевої влади, децентралізація тривають і понині. Правовим підґрунтям децентралізаційних реформ є Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 р. [9] та Закон України від 05.02.2015 р. «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [10]. Томаківська селищна ОТГ, в якій я

проживаю, замінила селищну раду, об'єднавши ті ж самі населені пункти, що і були раніше в селищній раді.

ОТГ – це новий формат місцевого самоврядування, де головним аспектом є довіра до влади. 25 жовтня 2015 р. жителі Томаківщини брали участь у виборах депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів. З 1987 р. головою Томаківської селищної ради до виборів-2015 був В. Марченко, 1954 р. н., тому обрання серед 4 кандидатів на посаду селищного голови (О. Бредіхін , 1976 р. н., В. Марченко, 1954 р. н., І. Калашник, 1987 р. н., В. Гринь, 1963 р. н) 28-річного томаківчанина Івана Калашника було для багатьох несподіванкою. Відповідь на питання «Чому виборці повірили молодому юнаку?» можна знайти, переглянувши етапи передвиборчої діяльності Івана Калашника . Лозунг його діяльності відомий сьогодні всім: «Зроби роботу краще всіх і тебе помітять, довірять більш відповідальну справу». Саме він напередодні виборів селищного голови поширював незвичну для більшості інформацію: 500 повітряних кульок коштують як одна приведена до ладу зупинка громадського транспорту, приблизно 10 днів роботи одного агітаційного намету коштує як одна відремонтована кладка через річку, три хвили розносу агітаційних газет до двору коштують як ямковий ремонт однієї середньостатистичної вулиці. Тому замість утримання політичного агітаційного намету ці кошти були спрямовані ним на здійснення благоустрою двох зупинок в смт. Томаківка з відновленням охайного вигляду та облаштування їх лавочками.

Днем народження ОТГ вважається 18 грудня 2016 р., коли відбулися перші вибори депутатів сільських, селищних і міських рад ОТГ відповідних сільських, селищних, міських голів. За результатами виборів головою ОТГ було обрано І. Калашника , який до виборів обіймав посаду голови Томаківської селищної ради. За нього виборці віддали 80,67 % голосів Що ж до виборів депутатів Томаківської селищної ради, то всього обрано 26 депутатів з 96 кандидатів. З діаграм 1, 2, 3 можна встановити цікаві факти формування депутатського корпусу ради [11].

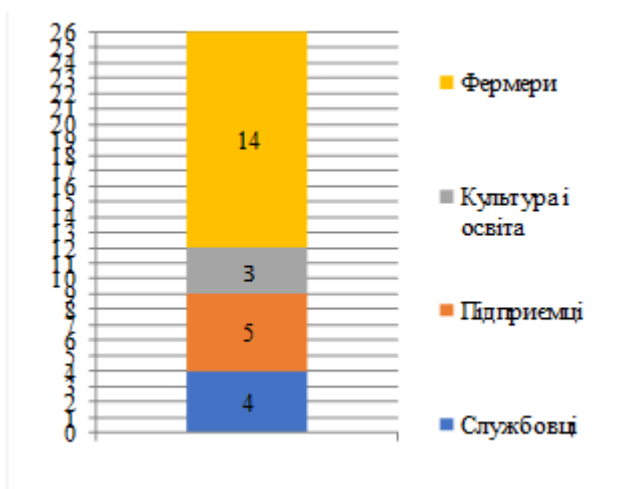

Рис. 1. Склад селищної ради за представництвом у сферах діяльності (кількість осіб)

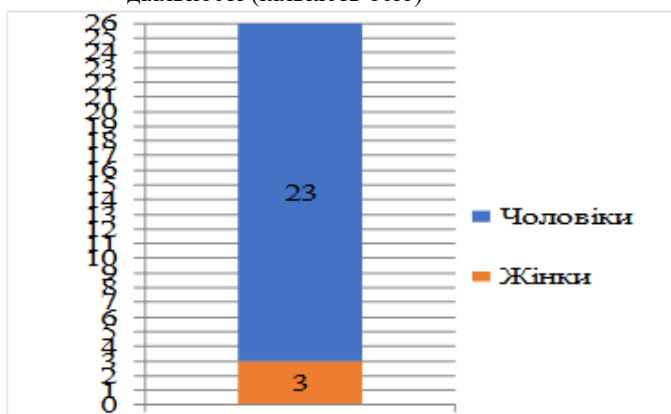

Рис. 2. Склад селищної ради за гендером (кількість осіб)

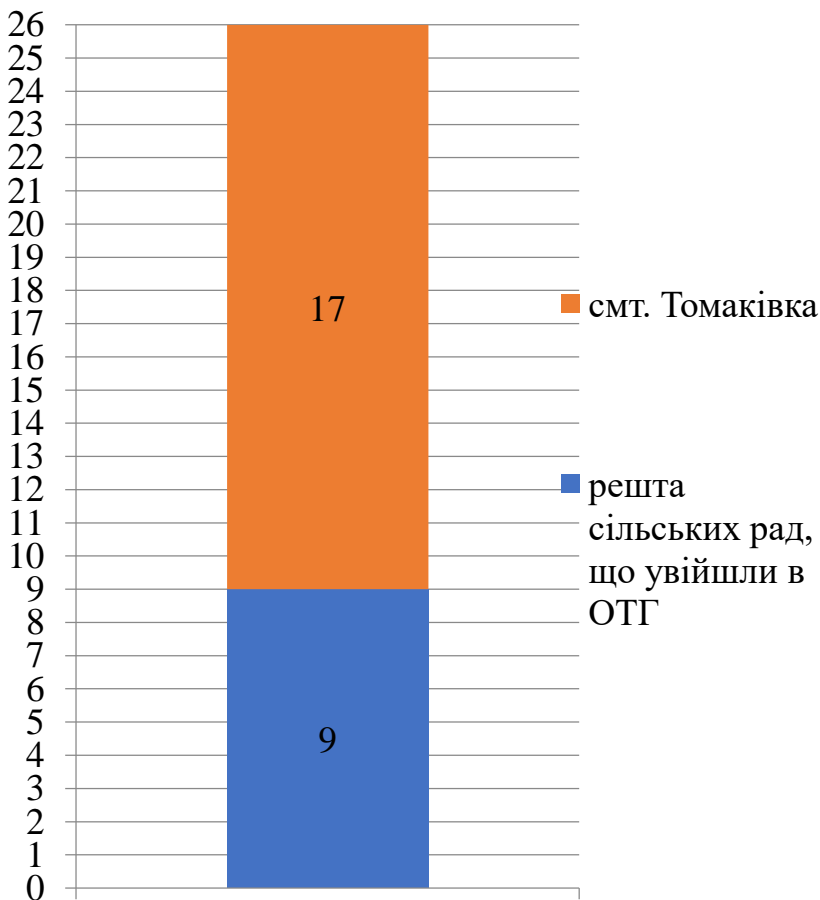

Рис. 3. Склад селищної ради за представництвом населених пунктів (кількість осіб)

Нині на території Томаківського району – три громади: Мирівська і Томаківська ОТГ, Марганецька міська громада.

Слід зазначити, що лише Зеленогайська сільська рада як орган місцевого самоврядування в районі ще існує окремо, не сприйняла процес децентралізації, чим і пояснюється існування до цих пір і районної державної адміністрації, і районної ради, і відповідно чималих штатів працівників цих органів влади в районі. Зеленогайська сільська рада охоплює 5 населених пунктів, територію в 4 670,5 га, адміністративний центр розташований в с. Зелений Гай, населення – 755 чоловік (станом на 01. 01. 2019 р.), сільський голова – П. Лисенко.

Дані про існування ОТГ в районі відображено в табл. 1.

Таблиця 1

Статистичні дані про ОТГ Томаківського району

Показник	Томаківська селищна ОТГ	Мирівська сільська ОТГ	Марганецька міська ОТГ
Голова	І.В. Калашник, 1987 р. н.	В.М. Біленко, 1952 р. н.	О.А. Жадько, 1967 р. н.
Дата створення	18 грудня 2016 р.	27 березня 2016 р.	29 листопада 2018 р.
Кількість об'єднаних рад	7 (Томаківська, Володимирівська, Кисличуватська, Китайгородська, Михайлівська, Чумаківська, Преображенська)	4 (Виводівська і Тарасівська сільські ради приєдналися до ОТГ 23. 12. 2018 р.)	2 (Марганецька міська рада, Новокиївська сільська рада приєдналася 29 листопада 2018 р.)
Кількість об'єднаних сіл	30 (1 смт. і 29 сіл)	15	м. Марганець, 7 сіл
Площа	671,9 кв. км	355,87 кв. км	201, 32 кв. км
Кількість старостинських округів	6	3	2
Чисельність населення	14 625 чол.	7 550 чол.	50 051 чол.
Центр	смт. Томаківка	с. Мирове	м. Марганець (місто обласного значення)

Джерело: [12].

Як видно з табл. 1, в Томаківському районі є особливість впровадження реформи – це об'єднання Новокиївської сільської ради з

містом обласного значення. У Дніпропетровській області є всього два такі приклади – це утворення ОТГ на базі міст Марганець і Покров.

Громадський бюджет, також відомий як партиципаторний бюджет (від англ. participate – брати участь), передбачає найвищий рівень залучення жителів певної території та створює можливість для взяття ними участі у прийнятті рішень про цільове призначення частини коштів місцевого бюджету. У Польщі, досвід якої переймає Томаківська ОТГ, партиципаторне бюджетування активно запроваджувалося впродовж 2012 – 2013 рр., звідки прийшло до нас, в Україну. Головним є те, що поляки, наслідуючи західні моделі, не ставлять на певного лідера чи партію, які підтримують цей процес і явище [13].

Томаківський селищний голова І. Калашник тиждень вивчав досвід громадських бюджетів під час поїздки до Польщі. Тож наступним кроком стало втілення принципів партиципаторного бюджетування в громаді. Результатом можливості для громадянців взяти безпосередню участь в управлінні громадою стали 6 проєктів від територій, що увійшли до Томаківської ОТГ, а саме: 1) відновлення «Парку світу» в с. Михайлівка; 2) парк відпочинку «Здоров'я нації» в с. Кисличувате; 3) кімната для активного відпочинку «Відчайдушні домогосподарки», с. Китайгородка; 4) парк відпочинку та сімейного дозвілля, с. Високе; 5) дитячий майданчик «Сонячний куточок для синів і дочок», с. Преображенка; 6) створення центрального парку в с. Чумаки.

Вищевказані проєкти по кожній території були визнані переможцями. Від смт. Томаківка було подано 4 проєкти. Зважаючи на те, що від кожної території обирався лише один проєкт, 24 листопада 2018 р., в центральному Будинку культури відбулося голосування, під час якого люди обрали один із чотирьох проєктів, поданих жителями смт. Томаківка. Переможцем став проєкт Арсенія Слущького, учня 11 класу Томаківського НВК ЗОШ I – III ст. № 1 «Спортивний майданчик «Веселка». За дорученням Томаківського селищного голови до проєкту бюджету 2019 р. закладено майже 300 тис. грн (по 42,5 тис. грн на кожен із семи проєктів) на їх втілення в життя [14].

Тож повертаючись до запитання: «Що таке громадський бюджет?», слід відповісти: «Це спосіб трансформації території громади з використанням бюджетних коштів за участі її жителів».

Експерти з фінансового моніторингу Центрального офісу реформ при Міністерстві регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (за підтримки Програми «U-LEAD з Європою» та SKL International) проаналізували бюджетні

показники 665 ОТГ України у розрізі всіх 24 областей за 2018 р. Так, кожна громада може проаналізувати та порівняти результати своєї фінансової діяльності з результатами інших громад області [15; 16] (табл. 2).

Таблиця 2

**Окремі показники виконання місцевих бюджетів
Томаківською та Мирівською ОТГ у 2018 р.**

Показник	Томаківська ОТГ	Мирівська ОТГ
Власні доходи на 1 мешканця, грн	4034, 2	2901, 6
Капітальні видатки на 1 мешканця (без власних надходжень фінансових установ), грн	822, 0	862, 1
Питома вага видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах (без трансферту), %	19, 6	42, 1
Рівень дотаційності бюджетів (питома вага базової дотації у доходах, %)	3, 1	15, 6

Джерело: [16].

Проаналізувавши табл. 2, слід звернути увагу: 1) на високий рівень видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах у Мирівській ОТГ, що не може сприяти сталому фінансовому розвитку цієї громади; 2) власні доходи на одного мешканця в Томаківській ОТГ в 1,5 раза більші, ніж у Мирівській ОТГ, що є показником рівня життя громадян; 3) відсутні дані про бюджетні показники нині діючої Марганецької міської ОТГ, бо вона утворилася лише у листопаді 2018 р.

Держава збільшила обсяги надання бюджетної підтримки місцевим органам влади на розвиток громад та розбудову інфраструктури. Так, якщо у 2014 р. було передбачено регіонам з державного бюджету на підтримку соціально-економічного розвитку лише 0,5 млрд грн, в 2019 р. – 20,75 млрд грн, що у 41,5 раза більше, ніж було у 2014 р. Крім того, на 2019 р. передбачена субвенція на будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання доріг загального користування місцевого значення в сумі 14,7 млрд грн [16].

Якщо розглянути цифри на прикладі району, то виникає інша картина. Це можна пояснити тим, що держава надає серйозну фінансову допомогу новоутвореним громадам, а далі скеровує їхню діяльність на самостійність (табл. 3).

Таблиця 3

Субвенція на формування інфраструктури ОТГ (млн грн)

Громада	2017 р.	2018 р.
Томаківська	8 802, 6	5 694, 1
Мирівська	2 441, 6	1 666, 3

Джерело: [17; 18].

Громада – це не замкнене коло, вона має контакти із зовнішнім світом, і факти це яскраво демонструють. Двом громадам Дніпропетровщини U-LEAD допоможе розвивати первинну медичну допомогу: Іларіонівській і Томаківській. Ці ОТГ стали переможцями конкурсу від програми «U-LEAD з Європою» за ініціативи Дніпропетровського ЦРМС. «U-LEAD з Європою» є міжнародною програмою, яка фінансується Європейським Союзом та його країнами-членами Данією, Естонією, Німеччиною, Польщею та Швецією. Програму втілюватимуть з березня по червень 2019 р. [19]. Залучено кошти міжнародних організацій і для освіти: на базі Преображенської ЗОШ I–III ступенів Томаківської ОТГ реалізовано програму ЮНІСЕФ (відбулася реконструкція будівлі Преображенської ЗОШ I–III ступенів з метою створення навчально-виховного комплексу) – обсяг коштів, які отримала Томаківська ОТГ завдяки цій співпраці – один мільйон гривень [20].

У кожній громаді – свої «родзинки». Головний успіх Томаківської – відсутність черг до дитячих садків. Проблему громада вирішила за декілька років – створила сотню додаткових місць для малечі, відкривши групи дошкільнят в опорному закладі та декількох сільських школах. На капітальний ремонт приміщень пішли кошти обласного та місцевого бюджетів, а ще – державна субвенція.

Зараз в Томаківці завершують реконструкцію гуртожитку для переселенців за підтримки GIZ. У селі Високе активно працюють над відновленням водопостачання, відсутнього у домівках з кінця 90-х ХХ ст. У селі Преображенка відремонтували дитячий садочок, в Томаківці розвивають музичну школу, закупають нові інструменти та підтримують музичний колектив «Барвіночок», відомий на всю Дніпропетровщину.

Створення пожежно-рятувального підрозділу у складі Центру безпеки Томаківської селищної ОТГ – нагальна проблема громади. У 2017 р. за ініціативи Томаківської ОТГ проблема відобразилася у створенні конкурсного проекту, який був поданий на розгляд конкурсної комісії з відбору проектів регіонального розвитку, які

можуть реалізовуватися за рахунок коштів державного бюджету, отриманих від Європейського Союзу [21]. У березні цього року Центр безпеки громади за участь у конкурсі отримав нову пожежну машину, придбану Мінрегіонбудом та міжнародними спонсорами.

Висновки. Таким чином, децентралізація – це можливість для кожного громадянина змінювати своє життя. На прикладі Томаківської ОТГ бачимо, що реформа децентралізації в Україні дає свої результати навіть через відносно невеликий проміжок часу. Саме на розбудову інфраструктури ОТГ були кинуті основні зусилля в останні роки. Сьогодні ОТГ може похизуватися реконструйованими водогонами, оновленими дорогами, відремонтованими школами. Загалом за три роки територіальної реформи в районі втілили близько півсотні інфраструктурних проєктів.

Одним із напрямків діяльності органів самоврядування повинна стати плідна робота, спрямована на пошук позабюджетних джерел фінансування та залучення для вирішення питань місцевого значення необхідних коштів, співпраця з різноманітними фондами та грантовими програмами.

Невизначеною залишається доля Зеленогайської сільської ради. Що буде з нею, якщо так і не вирішать зеленогайці самостійно, до яких сусідів, до с. Томаківка чи м. Запоріжжя, зручніше приєднатися? Велика площа ОТГ, віддаленість від центру до 40 км обумовили відповідальну кропітку роботу старост 6 старостинських округів, які є обличчям округу у селищній раді.

Вважаю найбільшим успіхом те, що вдалося активізувати земляків, які відчули свою відповідальність за те, що відбувається в громаді.

Список використаної літератури

1. Резніченко В. Громади Дніпропетровщини об'єднують майже 620 тис. людей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://adm.dp.gov.ua/ua/news/gromadi-dnipropetrovshchini-obyednuuyut-majzhe-620-tis-lyudej-valentin-reznichenko>
2. Пігуль Н.Г. Зарубіжний досвід проведення децентралізаційних реформ [Електронний ресурс] / Н.Г. Пігуль, О.В. Люта. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/9-2016/140.pdf>
3. Роман В. Моделі децентралізації влади країн Євросоюзу [Електронний ресурс] / В. Роман. – Режим доступу: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik12/fail/Roman.pdf
4. Пасічник М. Еволюція та характерні ознаки децентралізації публічного управління [Електронний ресурс] / М. Пасічник. – Режим

доступу: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2010-4-24.pdf>

5. Остапенко О. Децентралізація та федералізація – оптимальний шлях реформування публічної влади в Україні [Електронний ресурс] / О. Остапенко. – Режим доступу: http://www.lsej.org.ua/4_2016/7.pdf

6. Завгородній В. Децентралізація та федералізація: порівняльний аналіз і можливості впровадження в Україні [Електронний ресурс] / В. Завгородній. – Режим доступу: <http://www.law.journalsofznu.zp.ua/visnik-1-2015-1/2325-zavgorodnij-v-a-romanov-m-yu-detsentralizatsiya-ta-federalizatsiya-porivnyalnij-analiz-i-mozhливosti-vprovadzhennya-v-ukrajini>

7. Фурдичко Л. Децентралізація: фінансова незалежність місцевих бюджетів України [Електронний ресурс] / Л. Фурдичко. – Режим доступу: [http://ird.gov.ua/sep/sep20155\(115\)/sep20155\(115\)_039_FurdychkoLYe.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20155(115)/sep20155(115)_039_FurdychkoLYe.pdf)

8. Ткаченко О. Політика укрупнення територіальних громад у контексті децентралізації влади: теоретичні аспекти дослідження: [Електронний ресурс] / О.Ткаченко. – Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9797/Tkachenko_Polityka_ukrupnennia_terytorialnykh.pdf

9. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року : постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#n11>

10. Про добровільне об'єднання територіальних громад : закон України від 05.02.2015 р. №157-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>

11. Депутатський корпус Томаківська ОТГ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tomakivka.otg.dp.gov.ua/ua/rada/deputatskij-korpus>

12. Децентралізація дає можливості. Дніпропетровська область [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/areas/0562/gromadu>

13. Кононюк А. Децентралізація в Україні та досвід зарубіжних країн [Електронний ресурс] / А. Кононюк. – Режим доступу: http://mlhome.at.ua/2_VIK/3_cekchia/tezi_kononjukdecentral.pdf

14. Євтушенко Є. Визначено проект-переможець / Є. Євтушенко. – Я люблю Томаківщину, 2018, 4 грудня

15. Національний проект «Денаціоналізація». Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого

самоврядування станом на 10 лютого 2019 р.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/378/10.02.2019_ukr.pdf

16. Фінансова децентралізація: експерти розповіли про результати 2018 року та перспективи 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/10670?page=2>

17. Томаківська селищна ОТГ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/gromada/1005/budget>

18. Мирівська сільська ОТГ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/gromada/1244/budget>

19. 20 ОТГ візьмуть участь в ініціативі «Стратегічне планування та фінансові аспекти первинної медичної допомоги на рівні громади» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://adm.dp.gov.ua/ua/news/dvom-gromadam-dnipropetrovshchini-u-lead-dopomozhe-rozvivati-pervinnu-meddopomogu>

20. Звіт Томаківського селищного голови І. Калашника за період з 01 січня по 14 грудня 2017 р. – Я люблю Томаківщину, 2018, 16 січня.

21. Конкурсні проекти. 27.09.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/decentralization/http-www-minregion-gov-ua-wp-content-uploads-2017-09-zaklyuchenie-png/>

Надія Тикенчук

Коломийський ліцей № 4 імені Сергія Лисенка

ШЛЯХ ДО ДЕМОКРАТІЇ: ЯК ЕФЕКТИВНО ЗАПОЗИЧИТИ ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ТА ЗАДІЯТИ ВНУТРІШНІ РЕСУРСИ?

Подано аналіз процесу розвитку та демократії в зарубіжних країнах. Досліджено основні аспекти демократичного транзиту. Демократія розглядається як політична цінність. Розглядаються окремі аспекти переходу до демократії в Україні. Ефективна і незалежна судова система, верховенство закону і найголовніше – постійний контроль громадянами України над політичними і соціально-економічними процесами розглядаються як необхідні умови встановлення демократії.

Ключові слова: політичний режим, демократія, демократичний транзит, права людини.

Вступ. Демократія – це форма політичної організації суспільства, коли народ бере участь в управлінні своєю державою. Це система, яку А. Лінкольн визначив як «правління народу, через посередництво самого народу для народу».

Чимало українців ставлять собі питання: А чи є Україна демократичною державою? Офіційно так. А чи це насправді так?

Мета роботи з'ясувати, чи є Україна демократичною державою, і якщо так, то з'ясувати, чи ця демократія часткова чи все-таки наша держава повністю демократична, чи існують у світі держави з абсолютною демократією, і якщо так, чий приклад ми можемо обрати для себе. Також з'ясувати, чи люди підтримують розвиток демократії в нашій державі та які реформи потрібно здійснити для здобуття «чистої демократії».

Аналіз літератури з досліджуваного питання: Питання демократії досліджували багато політологів та вчених, зокрема Г.О. Донел і Ф. Шмітер у своїй спільній науковій праці «Переходи від авторитарного правління» 1986 року. Однак ця проблема багатогранна і динамічна, в наш час проблема в демократії в Україні і досі вивчається.

Завданням дослідження є донести до людей, як вони можуть вплинути на розвиток демократії.

Вклад основного матеріалу. Багато українців вважають, що наша держава й досі не може позбутися «режиму радянської влади». Але потрібно розібратися, що мається на увазі під цим терміном. В Радянському Союзі суспільство не мало свободи слова, свободи вираження думки і віросповідання, свободи мирних зборів. Диктаторський режим просто це забороняв. Але тепер повернемося до сучасної України. На мою думку, в Україні все-таки існує демократія. Але демократія в плані свободи зборів та мітингів. Досить згадати Помаранчеву Революцію 2004 року та Революцію Гідності 2013–2014 років. Суспільство змогло відстояти свою думку. Так, звичайно, це відбулося з великими втратами, але громадяни України змогли досягнути того, чого хотіли, нехай поки що не в повному обсязі. На противагу Північній Кореї, де протести взагалі заборонені, та Росії, де за свободу слова тебе можуть посадити у в'язницю або взагалі вбити.

На нашій планеті нараховується 251 країна, з яких 195 – це незалежні держави. Але лише 39% населення планети живуть у демократичних державах та вільних суспільствах, зокрема США, Канада, майже всі країни Європи та Латинської Америки, деякі країни Африки та Азії. Але лише 5% населення планети живуть в умовах повної демократії.

Загрозу демократії становлять авторитарні держави Росія та Китай, які можуть посилювати вплив на політичні рішення в демократичних державах. Наша держава (за даними всесвітніх організацій) є частково демократичною. Демократія в Україні недосконала, модифікована.

Необхідно з'ясувати та розібратися, що ці повністю демократичні країни зробили, щоб стати демократичними.

Після проголошення незалежності основною перешкодою на шляху демократичного характеру українського політичного процесу був катастрофічний економічний спад. Зараз, в 2019 році, «гальмом» розвитку демократії є корупція. Отже, першим кроком до отримання повної демократії є подолання корупції. За рейтингом ТІ Україна – найкорумпованіша держава в Європі після Росії. Росія – недемократична держава взагалі. То чому ми маємо таку статистику, якщо ми частково демократична держава? Ми повинні обирати ту владу, яка буде складати закони для блага людей. Якщо ці закони будуть працювати і це буде відчутно для людей, то рівень демократії у нашій країні значно збільшиться. Це і означає задіяти внутрішні ресурси, оскільки громадяни України і є цими ресурсами. Я не стверджую, що інші демократичні держави не мають корупції (до прикладу, скандал 2017 року, який розгорівся навколо кандидата на пост президента Франції Франсуа Фійона. Останньому висунули звинувачення у розкраданні державних коштів, і було відкрито кримінальну справу, тим самим політик підірвав свій авторитет серед виборців), але ця корупція наскільки мізерна і поодинокі, що її важко виявити. Повністю демократичні держави (Франція, Норвегія, Канада та багато інших) працюють на людей, а не навпаки. У жодній демократичній державі не створюються закони, які задовольняють президента чи владу. Закони не мають «підлаштовуватися під державні органи». Закони мають працювати на людей, лише за таких умов це буде демократична держава.

Тепер розглянемо детальніше значення поняття «свобода слова». Офіційно ЗМІ в нашій є вільними, але журналісти в Україні живуть ніби на «мінному полі». Деякі вважають, що ЗМІ публікують «правду», яка вигідна їм.

Україна, на відміну навіть від тієї самої Північної Кореї, яка навіть не прагне стати демократичною, межує і співпрацює з багатьма демократичними державами, тим самим може брати приклад з них.

Аналіз стану демократичності нашого суспільства я почну з дії основних ознак класичної демократії. А саме:

- визнання народу верховним джерелом і контролем влади;
- права і свободи, якими володіє кожна людина;
- свобода ЗМІ;
- рівність усіх громадян перед законом;
- ефективна і незалежна судова система;
- єдність народу;

- верховенство закону;
- наявність політичного та ідеологічного плюралізму (багатоманітність ідей, різні точки зору на процеси, які відбуваються в країні).

Після Другої світової війни повоєнні держави прагнули захистити людей, тому найбільшими здобутками майбутніх демократичних держав є встановлення свободи думки, особистої свободи громадян, їх рівність перед законом. У Конституції Франції є пункт про те, що «кожна людина народжується і залишається вільною і рівною перед законом». Я людина аполітична і політикою майже не цікавлюся, оскільки вважаю, що на даний момент я ще ніяк не можу впливати на долю своєї держави, через те, що не маю право голосу на виборах. Але не можу оминати той факт, що не всі люди в нашій державі відповідають однаково за свої злочини перед законом. Це, зокрема, політики та високопосадовці. Україна довгі роки була у складі СРСР, тому люди і не мали уяви, що всі люди можуть бути рівними перед законом, а найголовніше – мати право голосу. У нас історично склалося так, що «верхівка влади» може робити все, що захоче з людьми, бо люди – це просто іграшки в руках влади. Отже, роблячи висновок з цих тверджень, перший елемент, який ми можемо запозичити в закордонних країнах, є рівність усіх людей перед законом (незалежно від соціального статусу).

Після двох світових війн Європа будувалася на трьох основних цінностях: природні права людини, демократія (для Європи це ліберальна демократія) та верховенство права. Для того, щоб Україна стала повністю демократичною державою потрібно, щоб ця демократія була не тільки в політичній галузі, але й в економіці та соціально-культурній галузі. Усі групи суспільства мають почуватися невід'ємною частиною держави, мати рівні права. Тоді це буде демократія в повному обсязі. Без цього демократія просто неможлива. Виховання демократичної культури в соціальному житті України може бути успішним завдяки залученню інтелігенції до цієї справи на широкій суспільній основі. В усі часи існування нашої країни держави-загарбники вважали, що інтелігенція – це загроза для завоювання окремих частин нашої держави. Тому і Річ Посполита, і Російська імперія, а згодом і Радянська Росія намагалися знищувати інтелігенцію, оскільки освічені люди знали про права людей, що є основою демократії. Залучення інтелігенції – саме так розвивалася національна демократія в Чехії, Польщі, Швейцарії та країнах Прибалтики. Тобто другим елементом для отримання демократії –

залучення інтелігенції, яка б могла об'єднати людей для захисту демократії та детальніше пояснити людям про їхні права.

Тут варто відзначити, що країни Прибалтики (Литва, Латвія та Естонія) є дуже гарними прикладами повної демократії в Європі. Ці країни, як і Україна, були у складі СРСР, але одразу після здобуття незалежності вони поставили собі курс на демократію. Всі три країни підтримують свободу преси та ЗМІ, активну розбудову засад громадянського суспільства, мають порівняно високі показники в галузі захисту прав людини та активно підтримують міцні зв'язки із Заходом. Ці країни дійсно демонструють, що демократичні засади можна здобути за досить короткий час. Це може стати гарним прикладом для нашої держави.

Але я описувала приклад одного регіону – Європи. А тепер розглянемо інший регіон – Азію, а саме одну державу – Монголію. Ще за часів існування Монгольської імперії до її складу входили сотні різних національних меншин, але корінні монголи ставилися до них терпимо. Ці національні меншини переважно склалися з росіян, китайців, тибетців. Згодом до цього переліку додалися казахи. Це не сильно вплинуло на етнічний склад Монголії. Але в Монголії наскільки розвинута ідея про єдність одного народу, а єдність народу – це є однією, але як на мене, найголовнішою складовою демократії. В нашій державі, на мою думку, немає тієї єдності між українцями. В нас історично склалося, що населення Західної та Східної України – це два різні народи. Західна Україна завжди прагнула бути вільною, незалежною складовою України, яка і була встановлена за часи Київської Русі. Жителі Східної України також цього прагнули. Але багато історичних подій, зокрема і те, що Наддніпрянщина дуже довго була у складі країни-агресора та через психологічний тиск люди не можуть усвідомити, що вони також є частиною України. Просто сталося «зомбування» людей. А в Монголії є почуття національної ідентичності, тому там демократія працює в повному обсязі.

Підбиваючи підсумки, зазначу, що третій елемент для розвитку повної демократії в Україні – єдність цілого народу. Якщо подивитися на карту, можна побачити, що Монголія межує з країнами, де демократія взагалі відсутня. Багато «розумних людей» кажуть, що Україні важко отримати повну демократію через те, що вона межує з недемократичною Росією. Але ми межуємо і з Європою. Демократичною Європою! Тож виникає питання: чому Монголія, яка взагалі не має сусідів-демократів, змогла стати повністю демократичною, а ми не можемо? Ми можемо брати приклад і з

Західної Європи, навіть з колишніх радянських республік, де наявна повна демократія. Чому вони змогли, а ми ні?

Також можна зупинитися на Індії, оскільки Індія – це найбільш населена демократична держава, але в країні (як і в Україні) не можуть подолати колосальну корупцію, яка блокує економічне зростання держави та навіть загрожує подальшому існуванню Індії.

Тепер хочу перейти до іншого регіону – Америки. На карті ми бачимо, що лише одна країна в регіоні не є демократичною – Венесуела. Всі решта є повністю демократичними, лише невелика кількість – частково демократичними, як і наша держава. Я не беру до розгляду США, тому що країна почала поступово відступати від позицій лідера та зразка демократії, через те, що у державі відбувається падіння політичних прав та громадянських свобод. Авторитет країни також є «підірваним» через вибори президента в США в 2016 році.

Я б хотіла зупинитися на Канаді, оскільки в Канаді є одна з найбільших українських діаспор. Офіційно Канада – держава у складі Британської Співдружності, а головою країни є королева Єлизавета II, котра обирає свого представника – генерал-губернатора. Закони ухвалює парламент, який є ідеальним представником демократії в світі. Депутати парламенту вивчають основні проблеми в державі, ухвалюють закони, контролюють роботу уряду, а найголовніше – служать народу, а не собі чи власним інтересам. Держава за даними дослідження рівня індексу демократії знаходиться на шостому місці. Канада є яскравим прикладом, де бізнес і політика – це два окремі поняття. В Україні бізнес і політика якраз є одним поняттям, яке гальмує розвиток демократії. В Канаді всі політичні партії фінансуються прозоро та відкрито, тобто не приховано. Отже, четвертим та п'ятим елементами або прикладами для нас – влада служить народу, а не собі та, звичайно, окремо бізнес, окремо політика. Канада завжди підтримувала Україну на шляху до демократії та всіляко підтримує сучасні демократичні реформи в Україні, які принесуть країні довгострокову стабільність, безпеку та процвітання.

І на останок я б хотіла зупинитися на такому регіоні, як Африка. Південно-Африканська Республіка (ПАР) практично єдина держава в цьому регіоні з повною демократією. Для мене це великий успіх, а отримали вони повну демократію завдяки демократичному лідеру Нельсону Манделі. Він став першим президентом ПАР, який був обраний на повністю демократичних, не сфальсифікованих виборах. Мандела став символом демократії, через те, що зміг об'єднати ПАР і ніколи не мстився. Нельсон Мандела став символом демократії та

взірцем для багатьох людей, бо він боровся за права та рівність людей, намагався покращити становище чорношкірих у суспільстві. Як на мене Україні потрібен такий лідер. Тому шостим елементом для отримання повної демократії є сильний лідер. На жаль, в Україні такого сильного лідера, крім Богдана Хмельницького, ще не було. Нельсон Мандела, попри усі складні життєві події (ув'язнення через політичні погляди), залишився патріотом своєї держави, не опускав руки і зміг досягнути того, чого прагнув усе життя.

Висновки. Україна зможе стати повністю демократичною державою, де центром уваги буде народ та його думка. Такі елементи демократії, як ефективна і незалежна судова система, верховенство закону і, найголовніше – постійний контроль громадянами України над політичними і соціально-економічними процесами для отримання 100% демократії. І я сподіваюся, що незабаром рівень демократії збільшиться, а держави, які прагнуть стати демократичними, будуть брати приклад з нашої держави, а показник 39% збільшиться хоча б 55%.

Однак слід пам'ятати, що не існує однієї правильної рекомендації для досягнення повної демократії. Ми повинні лише брати приклад і врахувати поради, а не повністю копіювати систему дій. Демократія є змістом руху нашої країни вперед, її існування. І взагалі держави з домінуючими в світі демократичними силами просто не дадуть Україні зійти з демократичного шляху. Західна і Східна Європа, Сполучені Штати Америки зацікавлені в сильній демократичній Україні. Основним чинником, чому ці країни хочуть просувати демократію в нашій державі, є наше сусідство з Росією. Європа та США розуміють, що в демократичній державі вся влада здійснюється народом через обраних представників. Якщо би в Україні була диктатура, Росії було б легше вплинути на можливого диктатора, і вона б змогла захопити всю територію України, а згодом і Європу. Але український народ прагне до демократії. Ніхто не каже, що буде легко. Але потрібно вірити, що з встановленням повної демократії становище в нашій державі покращиться. Це і має бути стимулом для людей і влади. І я сподіваюся, що незабаром Україна за індексом демократії з 86-го місця в 2016 році підніметься на декілька десятків одиниць вище.

Список використаної літератури

1. <https://fundacia.org.ua/index.php/podii/28-scho-take-demokratia>
2. <http://asiarussia.ru/articles/18168/>
3. <https://tyzhden.ua/World/29169>
4. <https://www.radiosvoboda.org/a/25191784.html>

5. <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28978013.html>

6. bhfoundation.com.ua/image/data/file/doc/654x3.doc

7. Плохій С. Брама Європи / С. Плохій; пер. з англ. Романа Клочка. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016.– 496с.

Анастасія Шевченко

*Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди*

ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ З ПОЧАТКУ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Статтю присвячено проблематиці трансформації українського волонтерського руху з початку військового конфлікту на Сході України. Виокремлено основні риси та проблеми розвитку волонтерства. Наголошено на важливій ролі волонтерів на першому етапі війни. Доведено, що волонтери певним чином почали виконувати і деякі державні функції, зокрема там, де держава не встигала. Серед багатьох добровільних діячів почали виокремлюватись яскраві управлінці та креативні організаторські команди, що здобули повагу серед українського населення. Продемонстровано, що завдяки волонтерству уявлення щодо функцій громадянського суспільства було докорінно зміненим

***Ключові слова:** волонтерський рух, військовий конфлікт, громадянське суспільство, самоорганізація громадян.*

Вступ. У контексті трансформації суспільно-політичних інститутів, що відбувається останніми роками в Україні, особливої актуальності набуває дослідження становлення волонтерського руху, його особливостей в умовах сучасної України та його значення для подальшої розбудови громадянського суспільства. Стан, у якому наразі перебуває Україна, є важким та деколи хаотичним. У 2014 році, з початком гібридної війни на Сході України, склалася ситуація, за якої державний апарат не був у змозі здійснювати повноцінне ресурсне забезпечення всіх державних інституцій, які цього потребували, зокрема, армії. У цей важкий для країни час виокремилася група людей, які виявили бажання самостійно забезпечувати українські війська всім необхідним задля їх функціонування. Таким чином, з 2014 року українські волонтери проявили небачену до того часу активність та самоорганізованість, завдяки чому і виокремились у окрему соціально-політичну інституцію.

Постановка проблеми, формулювання мети та завдань дослідження. Явище волонтерства має давнє коріння. Власне

волонтерство існувало в Україні вже давно, але з 2014 року волонтери стали основними посередниками між державою та суспільством, завдяки яким українська армія могла виконувати свої обов'язки на початку перших бойових дій на Сході України.

Волонтери в Україні стали найяскравішим прикладом активного громадянського суспільства, яке здатне у важкі для країни моменти брати на себе деякі державні функції (адже до 2014 року волонтери займалися переважно лише соціальною сферою). Означене коло питань актуалізує проблематику виявлення специфіки взаємодії волонтерського руху з державними інститутами у контексті допомоги та захисту учасників АТО (ООС) на Сході України.

Метою дослідження є виявлення специфіки трансформації волонтерського руху в Україні із суто добровільної структури у соціально-політичну інституцію.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: розкрити напрями діяльності українських волонтерів під час АТО (ООС); визначити роль волонтерства у сучасному громадянському суспільстві; простежити еволюцію трансформації волонтерського руху в Україні в соціально-політичну інституцію.

Аналіз літератури з досліджуваного питання. Проблематика волонтерства тісно корелює з проблематикою громадянського суспільства. В осмисленні феномену волонтерства співіснують політологічні, соціологічні, філософські, історичні та інші розвідки (О. Ванюшина, Д. Доманчук, Л. Жужа, О. Карий, М. Козачук, Н. Мельник, Я. Панас, Г. Щедрова та ін.).

Виклад результатів дослідження. Насамперед звернемося до концептуалізації поняття «волонтер». У різних країнах сутність поняття «волонтер» різниться, що детерміновано відмінностями розвитку волонтерства. У Німеччині терміни «волонтер» і «волонтерство» майже не зустрічаються. Натомість, частіше за все використовуються терміни «робота» та «діяльність на громадських засадах» (та, що не оплачується) [1, с. 312]. У більшості країн волонтерами називають тих людей, які роблять добрі справи та працюють на благо інших на безоплатних засадах та (частіше за все) без державної підтримки. В українському тлумачному словнику наводиться визначення концепту «волонтер» як людини, яка добровільно (згідно з власним бажанням) стала на військову або державну службу [2]. Проте в сучасних українських реаліях можна встановити чітке розмежування між добровольцями, що пішли на військову службу, та волонтерами, які виконують громадянські функції та забезпечують армію матеріально.

На початку становлення волонтерського руху в ньому була задіяна в основному молодь. Починаючи з 1992 року, в Україні спостерігається розвиток мережі соціальних служб для роботи з молоддю (нині – центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді). Головна мета діяльності означених соціальних служб – реалізація державної молодіжної політики та тих завдань, що окреслені у Декларації «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» [3].

Волонтерство було відомо українцям і до Революції Гідності, проте небагато прихильників було задіяно виключно в соціальних сферах. З 2013 року ситуація різко змінилася. Мобілізація волонтерського руху почалася ще під час української революції, коли відбувалися перші побиття студентів, а згодом і розстріли Небесної Сотні. Волонтери, які змогли згуртуватися на той час, сподівались, що на цьому їх робота завершиться, проте відбулася анексія Криму, почалася масові заворушення в східних та південних регіонах України, що призвели до збройного конфлікту і багатотисячних жертв. Усі ці обставини змусили згуртуватися не тільки громадських діячів, але й людей різного віку і різних прошарків населення України.

У грудні 2014 року GfK Ukraine підготувала цікаве соціологічне опитування на тему «Волонтерський рух в Україні» на замовлення Організації Об'єднаних Націй, згідно з яким було з'ясовано, що приріст кількості волонтерів в Україні становив 9% за рік, що разом складало 23% волонтерів в Україні (рис. 1).

Рис. 1. Приріст кількості волонтерів в Україні у 2014 р. [4]

На питання «Якою саме волонтерською діяльністю Ви займаєтесь?», респонденти відповіли «так»: 70% волонтерів

допомагають українській армії та пораненим в зоні АТО (ООС), 38% волонтерів допомагають людям похилого віку, інвалідам, дітям і т.д., 28% волонтерів займаються благоустроєм садочків, дворів та довкіллям, 25% волонтерів допомагають учасникам Майдану, 23% волонтерів надають допомогу переселенцям із Криму та Донбасу, 12% волонтерів піклуються про безпритульних тварин [4].

Однією з причин таких результатів соціологічних опитувань є той раптовий стан страху, що охопив усе суспільство перед ще небаченими загрозами: послаблення державного апарату, відсутність президента як головнокомандуючого у перші місяці окупації Криму та Донбасу, нестача людських та матеріальних ресурсів у оборонній сфері, зовнішня агресія Російської Федерації, що не давало змогу придушити сепаратистські настрої та збалансувати ситуацію в східних регіонах.

Рух українського волонтерства, спрямований на зону бойових дій, виконує різні функції:

- збирання коштів на потреби української армії (харчування, медикаменти, одяг, амуніція тощо);
- технічне забезпечення окремих батальйонів, які цього потребують (зокрема добровольчих);
- допомога військовим госпіталям, лікарням та окремим тяжко пораненим воїнам;
- допомога переселенцям та постраждалим із зони бойових дій та Криму.

На початку проведення Антитерористичної операції (АТО) держава самостійно не могла забезпечити матеріально більшість силових та військових підрозділів. Неповороткий державний апарат, який на той час перебував у кризовому стані та страждав від нестачі кадрів, не мав достатньої кількості ресурсів, щоб налагодити хоча б мінімальну систему захисту. На початку військових дій саме волонтери зайнялися постачанням всього необхідного для військових: продовольством, медикаментами, одягом та захисною амуніцією. Майже одразу волонтерський сектор перекваліфікувався із цивільної роботи на оборонний процес, сконцентрувавшись на захисті кордонів. Із простих ініціатив деякі групи волонтерів почали виходити на рівень добре сконструйованих та розгалужених організацій, розпочавши роботу в усіх сферах, пов'язаних із зоною АТО (ООС). Одними з найвідоміших таких організацій є: «Армія SOS», Благодійний фонд допомоги армії «Повернись живим», «ДемАльянс Допомога», «Крила Фенікса», «Волонтерська Сотня» [5].

Отже, взявши на себе стільки відповідальності та обов'язків, волонтери певним чином почали виконувати і деякі державні функції,

зокрема там, де держава не встигала. Серед багатьох добровільних діячів почали виокремлюватися яскраві управлінці та креативні організаторські команди, що здобули повагу серед українського населення. Ці люди зарекомендували себе як альтернативу, невідповідну державному апарату. Вони не є конкурентами держави, вони працюють в її інтересах.

У березні 2019 року було проведено дослідження соціологічною службою Центру Разумкова, де було проаналізовано рівень довіри людей до суспільних інститутів (табл. 1).

Таблиця 1

Рівень довіри до суспільних інститутів серед громадян України [6]

№ п/п	Суспільний інститут	% довіри
1	Волонтерські організації	68 %
2	Церква	61 %
3	Збройні Сили України	61 %
4	Державна служба з надзвичайних ситуацій	57 %
5	Добровольчі батальйони	56 %
6.	Державна прикордонна служба	52 %
7	Національна Гвардія	49 %
8	ЗМІ України	47 %
9	Громадські організації	46 %

Найвищий рівень довіри серед громадян України спостерігається до волонтерських організацій (68% респондентів). На другому місці такий суспільний інститут, як Церква (61%), на третьому – Збройні Сили України (61%). Високий рівень довіри до Державної служби з надзвичайних ситуацій (57%), добровольчих батальйонів (56%). До суспільних інститутів, стосовно яких рівень довіри перевищує рівень недовіри належать також Державна прикордонна служба (рівень довіри – 52% респондентів, рівень недовіри – 33% респондентів), Національна гвардія України (рівень довіри – 49%, рівень недовіри – 35%), ЗМІ України (рівень довіри – 47% і рівень недовіри – 41%), громадські організації (рівень довіри – 46% і рівень недовіри – 39%).

Натомість, доволі високий рівень недовіри до Верховної Ради України (82% респондентів не довіряють), державного апарату (чиновники) (81%), ЗМІ Росії (79%), політичних партій (76%), судової системи (75%), Уряду України (74%), комерційних банків (72%), Прокуратури (71%), Президента України (69%), Спеціалізованої

антикорупційної прокуратури (69%), Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) (68%) та ін. [6].

Виходячи з даного соціологічного дослідження, можна відстежити зниження популярності серед населення до владних структур і зростання рівня довіри саме до волонтерських інституцій. Люди вбачають у волонтерських організаціях чітко скоординовану структуру, що має свою вертикаль та власну модель існування, а головне – їй можна довіряти. Слід не забувати, що на той час український народ знаходився на хвилі патріотичного піднесення, через Революцію Гідності почало зароджуватись активне громадянське суспільство, що було готовим діяти в інтересах своєї країни.

Завдяки волонтерству уявлення щодо функцій громадянського суспільства було докорінно зміненими [7]. Разом зі зміною інститутів громадянського суспільства змінилось і їх осмислення, значення відносин із державою. На думку Л. Жужі, тепер, за новими правилами функціонування, громадянське суспільство виконує роль не посередника між суспільством і державою, а роль альтернативної влади, що перебрала на себе обов'язки забезпечення армії, переселенців із зони АТО та соціалізації військових [8, с. 48].

Українське волонтерство вивело громадянське суспільство на новий рівень, зробивши його якісною опорою для держави та усього народу. Сучасне українське суспільство і досі більшою мірою є патерналістське, адже більшість вимог та потреб люди висловлюють саме державному апарату, який, на їхню думку, має забезпечувати громадян усім необхідним, виходячи з можливих ресурсів. Проте поява таких активних людей, як волонтери підштовхує націю до самозабезпечення та саморегулювання у деяких питаннях. Тобто новий прошарок такої соціальної верстви, як волонтери дає Україні змогу підходити до моделі соціальної держави, в якій функції держави та громадян будуть розподілятися за бажанням та можливостями. Таке, якісно оновлене громадянське суспільство, показує приклад не тільки можливості зв'язку з державою, а доводить, що активна громада може співпрацювати з державою на рівних умовах партнерства, взаємоконтролю та можливостей.

З огляду на сучасні реалії українського політичного процесу волонтерство «можемо розуміти як невід'ємну частину громадянського суспільства, як соціальну систему взаємопов'язаних дій членів цього товариства на локальному, національному та міжнародному рівнях. В основі розвитку цього суспільного сектора як сфери послуг лежить суспільно корисна діяльність волонтерів» [9, с. 493].

За останні декілька років в Україні розпочалася дискусія щодо розподілу функцій держави та волонтерів. Активна дискусія ведеться між громадянами у соціальних мережах. Зокрема у Facebook більшість користувачів поділяється на два табори: одні вважають, що волонтери вже перевиконали обсяг своєї роботи, і чиновники мають почати виконувати свої обов'язки, інші – що, поки в людей є бажання допомогти у розбудові нової моделі співпраці держави і суспільства, вони можуть це робити.

Більшість волонтерів, що діють самостійно, постійно звітують про придбання для української армії на власних сторінках у соціальних мережах, надаючи повну інформацію з фото покупок та чеків, чим доводять прозорість своїх дій та готовність працювати у суспільних інтересах. Одним із таких відомих волонтерів є телеведучий та артист Сергій Притула. Завдяки своїй популярності серед народу України він має змогу швидко акумулювати великі суми грошей та переправляти їх на потреби військових. Дискусії щодо доцільності такого активного волонтерства не оминають і його. Ось його відповідь у черговому звіті із закупівлі амуніції для війська: «Понад 1000 переказів за 2 доби!!! Це не що інше, як ляпас мокрою шматом по обличчях тих, хто засипає соцмережі фразами «люди втомились від війни», «скільки можна давати грошей на Армію» і т.д.! Ми невтомні! І ми й далі готові підставляти плече Армії там, де держава трохи не встигає!!!» [10]. Ця цитата дає зрозуміти, що в українському суспільстві дійсно з'явилися люди, для яких волонтерство у цьому напрямі є пріоритетною справою і які емоційно від цього не виснажуються, а навпаки, вбачають у своїй діяльності тільки позитив, тому що допомагають суспільству на безоплатних засадах, що і передбачає собою суть волонтерства.

Такий різкий підхід України до нового типу держави дає осмислити те, що активні громадські діячі існували в нас і раніше, але не мали можливості проявити себе та сформувати свій основний напрям діяльності. Разом зі зростанням ролі волонтерства, як одного з головних факторів налагодження партнерської взаємодії між владою та суспільством, відбуваються зміни у суспільній свідомості (співпраця, взаємодопомога, довіра), що детермінує створення структур громадянського суспільства, які сприятимуть подальшій демократизації. Наразі в Україні функціонують школи волонтерства, в яких кожен бажаючий може обрати напрям, за яким йому хочеться проявити себе у волонтерській діяльності. За ініціативою волонтерів, добровольців та громадських діячів було створено Міністерство ветеранів, що наразі займається

соціалізацією людей, що повернулися зі Сходу України, та їх державним забезпеченням. Волонтери почали активно впливати та контролювати державні процеси, чим зміцнили громадянське суспільство та підштовхнули людей до саморозвитку.

Висновки. Таким чином, феномен українського волонтерства проявився в найскрутніший для держави час на початку російської агресії на Сході України (2014 р.). Однією з причин активізації волонтерства стало національне піднесення, що вирувало в тогочасній Україні. Громадяни, які зрозуміли всю серйозність ситуації, виявили самостійне та добровільне бажання утримувати українські військові формування, які в подальшому змогли звільнити окремі українські території. Цей волонтерський рух є унікальний тим, що функціонує вже не один рік та базується на фундаменті національного усвідомлення. Багато людей вирішили сподіватися не тільки на державний апарат, а намагалися зробити власний внесок у добробут своєї країни, чим і посприяли суттєвій демократизації українського політичного процесу, активно розбудовуючи структури громадянського суспільства. Ця верства населення спонукала суспільство на активні дії щодо забезпечення себе та довела, що державні інституції можна змусити бути підзвітними хоча б у деяких питаннях, що стосуються оборонного сектора. Феномен українського волонтерства є актуальним для сучасного наукового дискурсу з політології та соціології, надалі буде вивчатися і з історичної точки зору, оскільки це перший випадок в історії України, коли така велика кількість українців жертвує стільки коштів та ресурсів на потреби своєї армії, захисту себе як самостійної держави.

У цілому специфіка трансформації волонтерського руху в Україні полягає в тому, що до подій гібридної війни на Сході України (2014 р.) волонтерство було переважно фрагментованим та спрямованим лише на соціальну сферу. Починаючи з 2014 р., волонтерський рух в Україні трансформується із суто добродійної структури у соціально-політичну інституцію, яка досягла неймовірної популярності та підтримки серед населення України.

Список використаної літератури

1. Дементов В.О. Роль громадських організацій у соціальному забезпеченні: український та зарубіжний досвід / В.О. Дементов // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць. – Вип. 2 (34). – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2008. – С. 309–316.

2. Словник української мови: в 11 тт. // АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 10. – 156 с.

3. Історія волонтерського руху. Всеукраїнський громадський центр «Волонтер» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.volunteer.kiev.ua/pages/History_volunteer

4. Волонтерський рух в Україні [Електронний ресурс] / Підготовлено GfK на замовлення Організації Об'єднаних в Україні. – Режим доступу : https://www.gfk.com/fileadmin/user_upload/dyna_content_import/2015-09-01_press_releases/data/ua/Documents/Presentations/report_vyshlisky.pdf.

5. Корнієвський О.А. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики : аналіт. доп. / О.А. Корнієвський, Д.М. Горєлов. – К. : НІСД, 2015. – 36 с.

6. Рівень довіри до суспільних інститутів та електоральні орієнтації громадян України [Електронний ресурс] / Дослідження Центру Разумкова. – Режим доступу : <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-doviry-do-suspilnykh-instytutiv-ta-elektoralni-oriientatsii-gromadian-ukrainy-2>

7. Щедрова Г.П. Громадянське суспільство та політична культура: теоретичний і прикладний аспекти : монографія / Г. П. Щедрова. – Луганськ : Вид-во «Елтон-2», 2009. – 308 с.

8. Жужа Л.О. Волонтерство АТО як політичний інститут: сутність та вплив на громадянське суспільство України / Л.О. Жужа // Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки : зб. наук. праць / Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. – Харків, 2015. – Вип. 1 (7). – С. 38–49.

9. Доманчук Д.С. Роль волонтерства у процесі соціалізації студентської молоді / Д.С. Доманчук // Молодий вчений. – 2017. – № 2. – С. 491–495.

10. Притула С. Думав написати про це у суботу, але там буде про що писати [Електронний ресурс] / Сергій Притула // Офіційна сторінка у соціальній мережі Facebook. – 29 березня 2019 р. – Режим доступу : https://www.facebook.com/serhiyprytula/posts/2127710490638415?__tn__=K-R.

ПЕРЕДУМОВИ, ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ, ПОТЕНЦІЙНІ РИЗИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ПОЛЬСЬКОГО ДОСВІДУ

Статтю присвячено проблематиці децентралізації на сучасному етапі розвитку політичної системи України. Досліджено основні досягнення Польщі в напрямі децентралізації. Здійснено спробу врахувати особливості моделей, структури територіальних одиниць та повноваження органів місцевого самоврядування. Продемонстровано, що схожими є важкі економічні передумови проведення та політичні перешкоди здійсненню реформи. Окрім того, територіальний устрій Польщі та пропонується модель в Україні мають багато спільних рис, зокрема у частині адміністративно-територіальних одиниць та їх органів самоврядування.

Ключові слова: децентралізація, демократизація, Польща, державне управління, міське самоврядування.

Вступ. Відповідно до науки державного управління та конституційного права, децентралізація – це процес перерозподілу владних повноважень з метою надання частини функцій центральних органів виконавчої влади органам регіонального та місцевого самоврядування [2, с. 123]. Таким чином, результатом децентралізації повинна стати сильна місцева влада, яка має достатні повноваження та фінансове забезпечення, щоб вирішувати всі місцеві питання та нести за це відповідальність.

Децентралізація є закономірним шляхом багатьох країн. Із 70-х років ХХ ст. значна кількість розвинених держав світу розпочала процес розширення повноважень місцевих органів влади. Ці зміни сприяли покращанню державних послуг, усуненню економічної нестабільності та підвищенню економічного зростання країн [3, с. 109]. Таким чином, децентралізація є закономірним процесом, засобом розширення місцевого самоврядування, активізації громадян, формою розвитку демократії у країні. Прямуючи до демократизації суспільного життя та утвердження статусу демократичної правової держави, до реформ у напрямі децентралізації вдається сьогодні і Україна.

Постановка проблеми. Сьогодні перед нашою державою стоїть завдання ефективно реформувати адміністративно-територіальний устрій та забезпечити міське самоврядування, яке відповідатиме інтересам та потребам населення. З 2014 року уряд почав впроваджувати зміни щодо децентралізації в життя, реформа досягла значних успіхів. Проте ризики, пов'язані з децентралізацією, а також затягування прийняття необхідних для продовження реформи змін до

Конституції гальмують процес перетворень. Більше того, ці фактори ставлять під загрозу вже досягнуті результати та викликають питання щодо доцільності проведення децентралізації загалом.

Мета роботи полягає в аналізі реформи місцевого самоврядування в Україні та обґрунтуванні її доцільності з огляду на успішний досвід децентралізації у Польщі. Остання є для нас країною-сусідом та багато в чому подібна до нашої держави територіально, демографічно, історично, за формою державного устрою тощо. Для реалізації мети необхідно виконати такі завдання: проаналізувати передумови прийняття рішення про необхідність децентралізації в Україні; проаналізувати законодавче підґрунтя децентралізації та описати зміни, які було втілено в ході реалізації реформи; визначити потенційні ризики проведення децентралізації та інші фактори, що впливають на подальшу долю реформи; обґрунтувати доцільність проведення децентралізації в Україні через порівняння із успішним досвідом Польщі.

Аналіз літератури з досліджуваного питання. Вивченню теоретичних і практичних питань децентралізації влади, розвитку місцевого самоврядування присвячено праці В. Авер'янова, О. Бориславської, І. Грицяк, В. Гройсмана, Б. Данилишина, А. Лелеченко, О. Скрипнюк та ін. Зазначеною проблемою також займалися такі вчені-юристи, як А. Ткачук, К. Линьов, В. Ковальова, Л. Белей та ін. Багато дослідницьких установ та громадських організацій також приділяють увагу питанню децентралізації, її розвитку в Україні та можливостям запозичення іноземного досвіду, зокрема Польщі. Цим аспектам присвячено аналітичні довідки, матеріали та звіти Українського інституту міжнародної політики, Українського незалежного центру політичних досліджень, Національного інституту стратегічних досліджень, Міжнародного Фонду «Відродження» та ін.

Вклад результатів дослідження. Засади місцевого самоврядування в Україні було закладено у розділі 11 Конституції 1996 року та Законі України «Про місцеве самоврядування» від 1997 року. Від часу прийняття цих документів, розвиток місцевого самоврядування здійснювався лише на рівні територіальних громад міст обласного значення [6, с. 104]. Такий стан речей призвів до зменшення чисельності сільського населення при надмірній кількості роздібнених територіальних громад із низьким фінансовим забезпеченням. Більшість органів врядування втратили спроможність самостійно виконувати свої повноваження через слабку матеріальну базу, а їх фінансова підтримка коштом країни стала надто обтяжливою для державного бюджету.

З часів здобуття Україною незалежності та прийняття вищезазначених документів питання про здійснення децентралізації державної влади підіймалось, проте не знавало практичного втілення. Спроби розпочати реформування місцевого самоврядування проводились у 2005 та 2009 роках. У першому випадку уряд навіть не розглянув проект Концепції реформи, у другому – було опубліковано розпорядження уряду про схвалення Концепції, але сама вона не була оприлюднена. Згодом, у 2012 році, інший склад Кабінету Міністрів скасував дію попереднього розпорядження [4]. Таким чином, незважаючи на очевидні проблеми місцевого врядування, спроби запустити процес його реформації не були успішними.

Ситуація змінилася лише після подій кінця 2013 – початку 2014 року. Нова влада усвідомила, що сучасна система місцевого самоврядування не спроможна забезпечити сприятливе життєве середовище для розвитку громади та людини, а тому не задовольняє потреб суспільства. Цей висновок сприяв включенню питання про децентралізацію на порядок денний і певному консенсусу серед політичних сил при владі.

Законодавче підґрунтя реформи було покладено у 2014, коли за ініціативою Володимира Гройсмана, на той час віце-прем'єр-міністра – Міністра регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ України, Кабмін ухвалив «Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади». Цей документ визначив головні проблеми, що потребують розв'язання, шляхи їх вирішення, мету, завдання реформи, основні напрями та механізми, строки втілення тощо. Декількома місяцями пізніше було схвалено «План дій щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні», який передбачає розробку та затвердження нормативно-правової бази реформи.

Процес реалізації положень Концепції та завдань Плану заходів потребує внесення змін до Конституції України. У 2015 році Президент Петро Порошенко ініціював розгляд Верховною Радою проекту Закону «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації)». Пропоновані поправки мали б утвердити новий адміністративно-територіальний устрій, право районних та обласних рад на створення власних виконавчих органів, перерозподіл повноважень місцевих адміністрацій, введення інституту префекта як наглядового органу держави [8]. Внесення цих змін до Основного Закону є необхідним, адже без конституційного закріплення жоден з аспектів реформи не зможе існувати та вважатися правомірним.

Хоча проект був схвалений у першому читанні, отримав позитивну оцінку Конституційного суду України та Венеціанської комісії, політичні обставини завадили Верховній Раді ухвалити запропоновані зміни [8]. Складні умови (вимоги Революції Гідності, російська агресія, тиск Мінських угод), в яких розроблявся проект Закону, спричинили включення до нього або відсутність позицій, що є принциповими для деяких депутатських фракцій. Через неможливість консенсусу щодо цих питань рішення про прийняття законопроекту не може набрати необхідної кількості голосів.

Попри невизначеність ситуації з ухваленням поправок до Основного Закону реалізація положень Концепції відбувається через низку інших законодавчих актів, у межах чинної Конституції. Відповідно до цих документів вже здійснено деякі перетворення та досягнуто певних результатів.

Закон «Про внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів України» зумовив проведення фінансової децентралізації. Зміни забезпечили отримання органами місцевого самоврядування бюджетної самостійності і дали ресурси, що дозволили громадам реалізовувати видаткові повноваження в соціально-культурній сфері та медицині; утримувати виконавчі апарати органів місцевого самоврядування; реалізовувати різноманітні проекти, програми та заходи; надавати якісні адміністративні послуги тощо. Загалом, місцеві бюджети за останні роки зросли на 165,4 млрд грн: з 68,6 млрд в 2014 до 234 млрд грн в 2018 році [4; 8].

Закон «Про добровільне об'єднання громад» від 5 лютого 2015 року розпочав формування базового рівня місцевого самоврядування. Документ регулює добровільне створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ) через об'єднання сіл, селищ та міст. Загалом з 2015 по 2018 роки було створено 878 ОТГ, до яких увійшли більше 4000 колишніх місцевих рад [8]. Найбільшу кількість ОТГ створено у Тернопільській, Дніпропетровській, Житомирській, Хмельницькій, Львівській, Вінницькій та Запорізькій областях. Також було запроваджено інститут старост в ОТГ, головною функцією яких є забезпечення інтересів сільських мешканців в раді громади. В селах громад працюють вже 786 старост, ще майже 1,7 тис. осіб виконують їх обов'язки [8].

Попри зазначені результати втілення певних пунктів Плану реформи існують деякі ризики децентралізації, що, відповідно, гальмують остаточне завершення останньої. Перша група ризиків пов'язана із питанням перегляду меж адміністративно-територіальних одиниць та відсутністю механізму для здійснення цих змін. Друга

група – ризик послаблення державного контролю органів місцевого самоврядування і, відповідно, зростання кількості їх правопорушень. Ризики для бюджетної системи становлять третю групу. Закладення необхідної кількості бюджетних ресурсів для фінансового забезпечення делегованих місцевим органам повноважень може виявитися надскладним завданням для бюджету країни. Четверта група пов'язана із загальним низьким рівнем компетентності службовців місцевого самоврядування, які, отримавши більше самостійності та повноважень, реалізовуватимуть їх гірше, знижуючи якість місцевого управління [9]. Зазначені ризики відображають загрозу подальшому проведенню реформи, адже висвітлюють недоліки та об'єктивні проблеми, які можуть виникнути після її втілення.

Окрім перешкод для майбутнього децентралізації, існує велика загроза «відкату назад» усіх здійснених змін. Гальмування процесу прийняття поправок щодо децентралізації до Конституції ставить під загрозу вже досягнуті успіхи, адже більшість з них досі не мають конституційного закріплення. Основний Закон не відображає нового стану речей, які були досягнуті у ході реалізації реформи. Час для остаточного прийняття змін добігає кінця, адже нове скликання Парламенту після виборів 2019 року не зможе розглядати законопроект, схвалений Верховною Радою попереднього скликання. Така ситуація змушує говорити про нестійкість змін та можливе скасування децентралізації. Відтак, запроваджені зміни залишаються нетривкими та змушують громадськість, експертів та політиків сумніватися у своїй доцільності.

На нашу думку, успіхи реформи на першому етапі свідчать про доцільність децентралізації. Аргументуючи необхідність реформи, хочемо навести приклад Польщі як держави, в якій децентралізація завершилась успіхом і сприяла економічному розвитку країни.

Конституційна реформа адміністративно-територіального устрою в Польщі розпочалася одразу після повалення комуністичного режиму у 1989 році. Метою децентралізації стало передавання органам місцевого самоврядування більших повноважень та накладення на центральну владу виключно наглядових функцій. Сьогодні ця реформа вважається однією з найкращих у Польщі [13]. Аби визначити, чи має децентралізація в Україні шанси на успіх, проаналізуємо вихідні умови та кінцевий результат (у випадку України – запланований) реформи у державах.

Загалом відмінності в таких параметрах держав, як площа, кількість та густота населення, кількість населених пунктів досить співвимірні

для обох країн. Певні розбіжності впливатимуть на кількісні, але не на якісні результати реформи. Основна відмінність полягає лише у політичному устрої держав, адже Польща – парламентська республіка, а Україна – парламентсько-президентська. Цей фактор, проте, впливатиме не на сам результат децентралізації, а лише на механізм прийняття рішень щодо її здійснення [7]. Бачимо, що відмінності в вищенаведених параметрах не є суттєвими. Отже, можемо стверджувати, що проведення децентралізації в Україні та Польщі здійснюється в досить схожих умовах.

Економічні ситуації втілення першого етапу реформи в Україні та Польщі також мають багато спільного. Обидві країни почали децентралізацію в складних умовах, що характеризувались падінням ВВП та інфляцією. Відмінність полягає в тому, що для часових рамок першого етапу децентралізації в Україні характерним також є високий державний борг, який обтяжує бюджет країни. До проведення другого етапу реформи (1998–1999 роки) Польщі вдалося стабілізувати стан економіки і проводити зміни вже в умовах економічного зростання [7]. Відтак, вихідні економічні умови проведення децентралізації в обох державах є схожими. Проте необхідно визнати, що наступні кроки для здійснення реформи Україна, на відміну від Польщі, проводитиме в більш складній економічній ситуації. Другий етап децентралізації 2019–2021 вже було анонсовано, а ситуація в державі ще досить далека від умов економічного зростання.

У політичному аспекті проведення реформи місцевого самоврядування в двох державах також є схожі риси. Подібно до затягування прийняття поправок щодо децентралізації до Конституції України в Польщі також відбувалося гальмування реформи. У 1993 році в країні відбулися дострокові вибори парламенту, внаслідок чого уряд сформувала коаліція, не зацікавлена у втіленні розроблених проєктів децентралізації. Ситуація змінилася лише через чотири роки, після чергових парламентських виборів 1997 року та формування нового уряду, що повернув реформу на порядок денний [7]. Таким чином, спільним для децентралізаційних процесів обох держав є сильний політичний вплив, що гальмує зміни. Сподіваємось, що нові парламент та уряд не зупинять реформу в Україні та продовжуватимуть процес децентралізації.

Важливо, на нашу думку, порівняти також адміністративно-територіальний устрій держав. Необхідно врахувати особливості моделей, структури територіальних одиниць та повноваження органів місцевого самоврядування. Оскільки реформу в нашій державі ще не завершено, то сучасний устрій Польщі будемо порівнювати із

майбутнім адміністративно-територіальним поділом України, пропонуванім законопроектом «Про засади адміністративно-територіального устрою України».

Найвищою одиницею адміністративно-територіального устрою Польщі є воєводство, основними структурами якого є виконавчий орган на чолі з маршалком та урядова адміністрація на чолі з воєводою. До повноважень воєводства входить реалізація регіональних інтересів держави щодо економічного розвитку, міжнародної співпраці, регіональної політики, соціальної та технічної інфраструктури. Воєвода є представником центральної влади та виконує нагляд за діяльністю органів місцевого самоврядування [1, с. 60; 14]. Відповідною одиницею адміністративно-територіального устрою в Україні є область, головною структурою якої є обласна рада. В її функції входить затвердження обласного і районного бюджетів, регіональної програми соціально-економічного та культурного розвитку і контроль над їх виконанням. Окремим органом нагляду за органами місцевого самоврядування на рівні областей стане інститут префекта, що виконуватиме функції державної адміністрації [7].

Наступною після воєводства ланкою польського адміністративного поділу є сільські та міські повіти. До повноважень ради та правління повіту віднесені питання публічної освіти, охорони здоров'я, соціальної допомоги, формування бюджету, розпорядження комунальною власністю. Важливо, що органи повіту виконують лише ті повноваження, яких не може виконати гміна. Жодних контрольних функцій щодо гмін повіти не здійснюють [1, с. 61]. Відповідною одиницею устрою в Україні є район, органом врядування – районна рада. До її завдань належать представлення інтересів громад у тих питаннях, які не віднесені до компетенцій останніх. Функції нагляду на рівні районів, як і у областях, здійснюватимуть префекти [7].

Найменшою, базовою одиницею територіального поділу Польщі є гміна – самоврядна спільнота осіб, що проживають на певній території. Основною функцією головного органу – ради гміни – є забезпечення потреб мешканців громади, зокрема в освіті, благоустрої, комунальних послугах, соціальній допомозі. Загалом це усі публічні завдання, що не віднесені до компетенції інших суб'єктів [1, с. 60]. Базовим рівнем українського самоврядування стане громада, що є сукупністю населених пунктів на її території. Територіальна громада здійснюватиме місцеве врядування через самостійне регулювання суспільних справ місцевого значення. Основним органом, відповідальним за вирішення цих питань, є рада громади та виконавчі органи самоврядування [7].

Таким чином, пропонуваній адміністративно-територіальній устрій України та наявний устрій в Польщі базуються на трирівневій системі (область/воєводство, район/повіт, громада/гміна) і мають багато спільних аспектів. Базові одиниці – гміна і громада – включають декілька населених пунктів та відповідають за безпосереднє вирішення суспільних справ на локальному рівні. Основною відмінністю моделей адміністративно-територіального поділу двох держав є наявність в Україні окремого наглядового органу центральної влади – інституту префекта.

Висновки. Отже, децентралізація в Україні – закономірне явище на шляху до демократизації. З часу розроблення засад місцевого самоврядування у 1996 році система довела, що є неефективною. Спроби запустити процес децентралізації відбувалися протягом 2005–2010 років, проте брак політичної волі зашкодив їх втіленню. Усвідомлення невідповідності адміністративно-територіального устрою інтересам громадян зумовило початок змін у 2014 році. Успішне втілення реформи матиме беззаперечні переваги у плані зростання участі громад у вирішенні питань місцевого значення як необхідної умови ефективного розвитку територіальних одиниць.

На сьогодні вироблена досить велика нормативно-правова база, завдяки якій реформа втілюється та вже має певні успіхи. Розпорядження Кабінету Міністрів та постанови Верховної Ради регламентують процес змін, які відбуваються сьогодні. Здійснено бюджетну децентралізацію, що забезпечило фінансову самостійність місцевих органів влади та, відповідно, пришвидшило економічний розвиток громад. Окрім цього, започатковано процес створення нових базових одиниць територіального устрою – громад – мешканці яких мають можливість брати участь у вирішенні питань місцевого значення.

Попри успіхи реформи існують також і гальмівні чинники, що перешкоджають її подальшому втіленню. Одним з таких факторів є затримка у прийнятті поправок до Конституції України через відсутність згоди щодо цього питання між політичними силами в парламенті. Зміни до Основного Закону держави є вкрай необхідними для закріплення наявних результатів та можливості продовження процесів децентралізації. Серед чинників, що стоять на заваді реформі, варто відзначити також ризики, пов'язані з її втіленням. Це, зокрема, відсутність механізмів реформування адміністративно-територіального устрою, низький рівень кваліфікації місцевих службовців, можливе зниження державного контролю за органами самоврядування і, як наслідок, збільшення кількості правопорушень та ін. Ці ризики

викликають побоювання і ставлять під сумнів подальший успіх децентралізації та її загальну доцільність.

Проте запроваджені зміни вже приносять ряд беззаперечних успіхів. Тому зупинятися чи скасовувати здійснені перетворення було б нераціонально. До того ж про переваги та перспективи децентралізації свідчить досвід Польщі, яка успішно провела реформу у 1989–1999 роках. В ході дослідження було з'ясовано, що децентралізація в цій державі має багато спільних аспектів із реформою в Україні. Схожими є важкі економічні передумови проведення та політичні перешкоди здійсненню реформи. Окрім того, територіальний устрій Польщі та запропонована модель в Україні мають багато спільних рис, зокрема у частині адміністративно-територіальних одиниць та їх органів самоврядування. Таким чином, можемо стверджувати, що майбутні перетворення та зміни у місцевому самоврядуванні України є, безумовно, доцільними та мають шанс на успіх.

Список використаної літератури

1. Бегей І.П. Використання досвіду Польщі для визначення особливостей реформування державного управління на районному та регіональному рівнях / І.П. Бегей // Аспекти публічного управління: Регіональне та муніципальне управління. – 2015.– № 9(23). – С. 57–63.

2. Василенко Л. Децентралізація та реформа місцевого самоврядування / Л. Василенко, М. Добровінський // Підприємництво, господарство і право: Адміністративне право і процес. – 2017.– № 3. – С. 123–126.

3. Гнидюк І.В. Децентралізація в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку / І.В. Гнидюк, Ю.І. Гороховська // Молодий вчений. – 2015. – № 5(20). – С. 108–111.

4. Децентралізація по-справжньому: позитив, проблеми та перспективи [Електронний ресурс] / Прес-центр ініціативи «Децентралізація влади». – Режим доступу: <http://bilahata.net/detsentralizatsiya-po-spravzhnomu-pozytyv-problemy-ta-pespektyvy/>

5. Зміни до Конституції з децентралізації не ухвалить до завершення агресії РФ, – Парубій [Електронний ресурс] / РБК Україна. – Режим доступу: <https://www.rbc.ua/ukr/news/izmeneniya-konstitutsii-detsentralizatsii-1492116536.ht ml>

6. Канавець М.В. Сучасні підходи та зарубіжний досвід децентралізації публічної влади на місцевому і регіональному рівнях / М.В. Канавець // ВІСНИК Київського національного університету

імені Тараса Шевченка: Філософія. Політологія. – 2015. – № 1(119). – С. 103–109.

7. Крат М. Порівняльний аналіз процесу децентралізації України та Польщі: Аналітична записка [Електронний ресурс] / М. Крат, О. Софій. – Режим доступу: <http://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2017/10/Porivnyalniy-analiz-protsesu-detsentralizatsiyi-Ukrayini-ta-Polshhi.pdf>

8. Децентралізація дає можливості [Електронний ресурс] / Офіційний сайт прес-центру ініціативи «Децентралізація». – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/>

9. Очікувані ризики у процесі децентралізації влади в Україні: Аналітична записка [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1021/>

10. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [Електронний ресурс]. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.06.2014 № 591-р / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-2014-%D1%80>

11. Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади [Електронний ресурс]. Постанова Верховної Ради України від 31 серпня 2015 року № 656-VIII / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/656-19>

12. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [Електронний ресурс]. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>

13. Gordiienko O. Polish Experts Criticize Ukraine's New Decentralization Law [Електронний ресурс] / O. Gordiienko. – Режим доступу: https://voxukraine.org/en/polish-experts-criticize-ukraines-new-decentralization-law_eng/

14. Gorodnichenko Y. Poland Local Government Reform: Division of Responsibilities [Електронний ресурс] / Y. Gorodnichenko, Kim D. – Режим доступу: <https://voxukraine.org/en/37/>

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Олександра Волікова

Вищий навчальний заклад

«Університет імені Альфреда Нобеля», м. Дніпро

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ УКРАЇНА – ЄС: ПРИЧИНИ ТА ШЛЯХИ РЕГУЛЮВАННЯ

Проведено аналіз процесу трудової міграції в Україні, за допомогою статистичних даних визначено впливи цього процесу на теперішній стан країни та виявлено наслідки, до яких трудова міграція може призвести в майбутньому. Виявлено причини виїзду українців за кордон, розглянута проблема легальної та нелегальної трудової міграції. Визначено загрози для Української держави, які з'являються при масовому виїзді працездатного населення. З'ясовано, як вплинуло введення безвізового режиму з Європейським Союзом на трудову міграцію в Україні і які зміни мають відбутися для припинення масового виїзду працездатного населення з України.

Ключові слова: трудова міграція, прями інвестиції, зовнішня торгівля, економічно активне населення, зона вільної торгівлі, ЄС, безвізовий режим.

На сьогодні міграційні процеси в Україні є проблемою, на якій варто зосередити увагу. Трудова міграція є розповсюдженим явищем серед багатьох країн світу, але важливо враховувати співвідношення еміграційних та імміграційних потоків. Вивченням цього питання вже займалися Н.А. Сирочук, С.М. Лихолат, Ю.В. Костинська, К. Ніколаєць та ін. У своїх працях вони досліджують структуру трудових мігрантів, аналізують рівень безробіття та розміри заробітної плати в Україні, досліджують географічну спрямованість трудової міграції. Але й досі процес трудової міграції потребує детальнішого вивчення та вдосконалення засобів ефективної боротьби з ним.

Метою цієї роботи є аналіз динаміки міграційних процесів в Україні, виявлення причин, наслідків та факторів впливу. **Завданням** роботи є визначення інструментів та шляхів розв'язання проблем, пов'язаних з міграцією в Україні, а також пошук більш раціонального використання переваг України у розрізі міграційних процесів.

Багато українців працюють за кордоном та не збираються повертатися, також популярними є сезонні роботи. На рішення українців виїжджати за кордон на заробітки впливає соціально-

економічний стан України та привабливі заробітні плати у розвинених країнах, в той час як на національному ринку праці рівень заробітної плати низький.

У червні 2018 року середня заробітна плата становила 9141 грн, що на 24,2% більше, ніж у червні 2017 року. Індекс реальної заробітної плати у відношенні до червня 2017 року становив 113,0%. Для порівняння з країнами, куди найбільше працевлаштовуються українські трудові мігранти, мінімальні заробітна плата складає: у Нідерландах – 1579 євро, США – 1048 євро, Греції – 684 євро, Великій Британії – 1401 євро, Німеччині – 1498 євро, Польщі – 503 євро. В Україні – 108 євро [1].

Завдяки трудовій міграції до бюджету України надходять кошти у валюті від трудових мігрантів, що вони переказують рідним, є прибутком від митних зборів, і це допомагає курсу вітчизняної валюти бути стабільним. За даними НБУ у 2018 році українці загалом переказали 10888 млн дол. США, з них 7070 млн дол. США було переказано з країн ЄС. Станом на 31 грудня 2018 року прямі інвестиції з країн світу в економіку України склали 32291,9 млн дол. США, з них прямі інвестиції з країн ЄС склали 24742,7 млн дол. США [2]. Отже, можна зробити висновок, що сума переказів від трудових мігрантів є значною для економіки України. Завдяки закордонним переказам купівельна спроможність українців збільшується, що підштовхує малий бізнес до розвитку, який, у свою чергу, позитивно впливає на економіку країни. Також при звільненні робочих місць з'являється можливість працевлаштувати незайняте населення.

Але українці купують багато імпортованих товарів, що шкодить економіці України. Стан зовнішньої торгівлі товарами за січень–грудень 2018 року таким: імпорт склав 56875 млн дол. США, експорт склав 47329 млн дол. США, а сальдо є від'ємним: -9547 млн дол. США [3]. Трудова міграція загрожує надто великим відтоком кваліфікованої робочої сили з країни, що може призвести до сильного зменшення трудових ресурсів держави. Варто зазначити, що часто за кордон на постійну роботу виїжджають кваліфіковані працівники, які могли б бути корисними і в Україні, але не знайшли тут собі місця роботи з бажаною заробітною платою та умовами, в той час як інші країни готові приймати та цінувати наших спеціалістів. Україна втрачає багато кваліфікованих кадрів, науковців та винахідників, яких і сама потребує, тому необхідно зосередити увагу на тому, як запобігти «відтоку мізків», тобто трудовій міграції досвідчених фахівців. Ми можемо дозволити низько кваліфікованим робітникам і надалі виїжджати на сезонні і постійні роботи та зосередитися на наданні

можливості самореалізуватися саме в Україні нашим висококваліфікованим робітникам.

Легальні трудові мігранти сплачують податки за кордоном, а не в Україні, в той час як при солідарній системі пенсійного забезпечення через це можуть виникати проблеми з пенсіями. Та не всі трудові мігранти працевлаштовані легально. Деякі українці ладні втрачати частину своїх соціально-економічних прав та ризикувати бути експлуатованими, ошуканими й перебувати у жорстких умовах праці заради перебування за кордоном та заробляння грошей. Не всім мігрантам легко працюється і живеться, навіть сам факт розлуки з родиною та рідними сильно впливає на моральний стан заробітчан. Звичайно, це особистий вибір кожного, але певний рівень життя, добробут та забезпечення достатньої кількості місць працевлаштування в Україні може значно знизити кількість таких випадків.

Ще однією проблемою для України є виїзд молоді за кордон на навчання, а саме той факт, що багато з них, отримавши освіту, не повертається додому, а лишається в інших країнах. Число українців на студіях в іноземних університетах станом на 2015/2016 навчальний рік становило 66 668 осіб. Динаміка зростання з 2009 по 2016 роки склала 176% [4]. У 2016/2017 навчальному році було 77 424 особи з українським громадянством, які навчалися у закордонних університетах. Якщо врахувати, що в українських ЗВО (університети, академії та інститути усіх форм власності) на денних програмах тоді навчалоя приблизно 900 тис. українців, то за кордоном навчалоя близько 8% від загальної кількості тих, хто вчиться на денних програмах вищої освіти. Найчастіше їдуть до Польщі, Росії, Німеччини, Канади, Чехії, Італії, США, Іспанії, Австрії, Франції, Словаччини. Ці країни отримують понад 90% усіх українців, які навчаються за кордоном. Загалом протягом останніх дев'яти років кількість зросла більш ніж утричі – з 24 104 до 77 424 осіб. Найбільший приріст забезпечили Польща, Росія, Чехія, Словаччина, Австрія, Італія, Іспанія, Канада та Болгарія [5]. Через виїзд молоді в Україні відбувається старіння нації.

У пошуках кращого життя з України щохвилини їде дві людини [6]. На постійній основі за кордоном перебуває 3 мільйони 200 тисяч трудових мігрантів. Це різні люди, деякі з них живуть там постійно, а є ті, що приїжджають і від'їжджають [7]. За даними Державної служби статистики України кількість населення України на 1 січня 2001 року становила 48923,2 тис. осіб, а на 1 січня 2018 року становило 42386,4 тис. осіб без урахування тимчасово окупованої території Автономної

Республіки Крим та міста Севастополя [8]. Отже, за ці роки кількість населення України скоротилася на 6536,8 тис. осіб.

За три роки, з 2013 по 2016, чисельність економічно активного населення у віці з 15 до 70 років в Україні скоротилася з майже 21 млн до 18 млн. За той самий період чисельність штатних робітників зменшилася на 2 млн, а самозайнятих – на 2,5 млн [9].

Після введення безвізового режиму з ЄС виїжджати на сезонні роботи за кордон стало ще легше. Для України євроінтеграційні процеси є дуже важливими, адже вступ до Європейського Союзу може бути корисним для національних інтересів, дати Україні багато можливостей для розвитку й вдосконалення функціонування державних механізмів та наближення їх до європейських стандартів. Відносини між Україною та Європейським Союзом були започатковані в грудні 1991 року, коли Міністр закордонних справ Нідерландів, як головуючої в ЄС держави, у своєму листі від імені Євросоюзу офіційно визнав незалежність України. Приєднання України до ЄС є довгостроковою перспективою позитивного впливу на відносини з іншими державами та зміцнення українських позицій на міжнародній арені. Україна є зацікавленою у входженні до ЄС, адже прагне стати вагомим частинкою європейського суспільства, але для цього необхідно подолати деякі проблеми та покращити економічні й політичні системи в країні, розвинути громадянське суспільство, забезпечити національну безпеку, зміцнити демократичні інституції.

Державна політика інтеграції України до Європейського Союзу позитивно впливає на всі сфери суспільного життя. 11 червня 2017 року набув чинності безвізовий режим між Україною та Європейським Союзом, що надало можливість громадянам України перетинати кордони країн ЄС без оформлення візи. Такі умови з 2005 року діяли для громадян ЄС при поїздках в Україну.

З 1 вересня 2017 року і по сьогоднішній день в Україні функціонує поглиблена і всеохоплююча зона вільної торгівлі (ПВ ЗВТ) між Україною та ЄС. Застосування режиму ПВ ЗВТ сприяє поступовому розширенню доступу до українського ринку для європейського імпорту в рамках лібералізованого митного режиму, змінам у правовому та адміністративному режимі експорту українських товарів на ринок ЄС відповідно до положень Угоди про асоціацію, здійсненню в Україні регуляторних реформ, передбачених ПВ ЗВТ. У 2017 році Україна приєдналася до Програми ЄС «Конкурентоспроможність підприємств малого і середнього бізнесу (COSME) (2014–2020)», завершила внутрішньодержавні процедури, необхідні для приєднання України до Регіональної Конвенції про преференційні правила

походження товарів (ПЕМ-Конвенція). Українська сторона схвалила проект всеосяжної стратегії реформування системи санітарного та фітосанітарного нагляду в Україні, Дорожньої карти реформ системи державних закупівель. Протягом року тривав діалог з метою підготовки до переговорів з укладення Угоди про оцінку відповідності та прийнятність промислових товарів (Угоди АСАА). Також було застосовано Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Отже, ми бачимо, що Україна розвиває відносини з Європейським Союзом і співпрацює з ним.

Згідно з інформацією із сайту Державної прикордонної служби України безвізовий режим сприяв збільшенню кількості поїздок українців до Європейського Союзу. Після введення безвізового режиму спостерігалось зростання кількості громадян України, що надавали перевагу безвізовим поїздам з біометричними паспортами. Державна прикордонна служба України впродовж 2015–2017 років виконала всі визначені Планом лібералізації ЄС візового режиму завдання. Зокрема майже 160 пунктів пропуску обладнано засобами біометричного контролю та підключено до баз даних Інтерполу. Нині сучасні технічні засоби дозволяють прикордонникам автоматично перевіряти всі типи біометричних документів [10].

У 2018 році збільшилася кількість подорожуючих українців порівняно з минулим роком на 6%. Зокрема фіксується збільшення поїздок громадян України через кордон зі Словаччиною (на 22%) та Румунією (на 17%), а також повітряним сполученням (загалом це 10,7 млн осіб, попит на авіаподорожі збільшився на 29%). Відкривати для себе світ українці не зволікають з різних причин, однак основні з них – це запровадження режиму безвізових поїздок в країни ЄС та спрощення прикордонних формальностей. Водночас сьогодні громадяни України сміливіше розширюють коло країн для відпочинку та поїздок у справах. Статистика свідчить, що в 2018 році передові позиції щодо поїздок українців, як і торік, займають такі країни, як Польща, Угорщина, Молдова, Румунія, Білорусь, Словаччина, Єгипет (збільшення на 350 тисяч осіб) та Туреччина. Проте відзначається попит і збільшення поїздок до Німеччини (+165 тисяч), Італії (+125 тисяч), Іспанії (+50 тисяч), Греції та Данії (+30 тисяч), Австрії та Кіпру (по +25 тисяч), Латвії (+20 тисяч), Болгарії та Чехії (по +15 тисяч), Естонії та Швейцарії (по + 10 тисяч) [11].

Зона вільної торгівлі – це дійовий інструмент міжнародної торгівлі, який є стимулом для модернізації та покращання технологій виробництва, підняття рівня конкурентоспроможності вироблюваної

продукції та підняття рівня сервісів, послуг і виробництва. Зона вільної торгівлі надає можливість зростати інвестиційним потокам та торгівлі між Україною та країнами ЄС, надає українським експортерам ширший доступ до великого й стабільного ринку, а для великих українських компаній це можливість імпортувати товари за нижчими цінами.

Директор державного підприємства "Укрпромзовнішекспертиза" Володимир Власюк однією з головних причин, чому Україна не може скористатися перевагами у торгівлі з ЄС, вважає відсутність того асортименту товарів, на які в країнах Євросоюзу є стабільний попит [12]. Щоб відчуті реальний вплив зони вільної торгівлі з ЄС на економіку України потрібно 5-10 років. Таку думку висловив керівник торгово-економічного відділу представництва ЄС в Україні Ніколас Бердж. Він сказав: «Ми говоримо про лібералізацію тарифів, змінюватимуться тарифи з обох сторін, зростає доступ до ринку, але для того, щоб відбулися великі зміни, необхідно приблизно 5-10 років» [12].

Згідно з даними Державної служби статистики України [2], міграційний рух населення України з 2002 року має такий вигляд (табл. 1).

Таблиця 1

Міграційний рух населення України

Зовнішня міграція			
Рік*	Число прибулих	Число вибулих	Приріст
2002	42473	76264	-33791
2003	39489	63699	-24210
2004	38567	46182	-7615
2005	39580	34997	4583
2006	44227	29982	14245
2007	46507	29669	16838
2008	37281	22402	14879
2009	32917	19470	13447
2010	30810	14677	16133
2011	31684	14588	17096
2012	76361	14517	61844
2013	54100	22187	31913
2014	542506	519914	22592
2015	30659	21409	9250
2016	14311	6465	7846

2017**	442287	430290	11997
2018**	629276	610687	18589

*– на сайті державної служби статистики України немає інформації щодо міграційного руху, що відбувався раніше за 2002 рік;

**– статистичні дані за 2017 та 2018 роки не поділяються на міграційний рух у межах України та зовнішню міграцію у зв'язку з введенням безвізового режиму.

За даними табл. 1 можна стверджувати, що в Україну, починаючи з 2005 року, прибуває більше людей, ніж вибуває. Це відбувається завдяки в'їзду в Україну іноземців, у той час як багато працездатних українців продовжують виїжджати за кордон.

Підбиваючи підсумки, можна стверджувати, що існування зони вільної торгівлі та введення безвізового режиму з ЄС є необхідними та корисними для України, але й полегшують українським трудовим мігрантам процес виїзду за кордон. Українці їдуть працевлаштовуватися у країни з вищим рівнем економічного розвитку у пошуках достойного заробітку та кращих умов життя, тому для повернення емігрантів та для припинення масового виїзду молоді та кваліфікованих кадрів в Україні має покращитися політична й економічна ситуація, підвищитися рівень життя. Має зменшитися нерівність економічного розвитку України порівняно з країнами ЄС. Україні необхідно співпрацювати з українцями, що виїхали за кордон, та проводити політику реінтеграції. Також необхідно реформувати систему освіти та дати змогу молоді отримувати якісні знання, що будуть відповідати європейським стандартам. Створення сприятливих умов для ведення бізнесу стимулюватиме людей інвестувати гроші в Україну та покращить загальний стан економіки держави.

Список використаної літератури

1. Міністерство соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/news/15854.html> – вільний. Мова укр.

2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> – вільний. Мова укр.

3. Державна фіскальна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sfs.gov.ua/mytna_statystyka/richni_pokaznyky/305879.html – вільний. Мова укр.

4. CEDOS аналітичний центр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-za-kordonom-fakty-ta-stereotypy> – вільний. Мова укр.

5. CEDOS аналітичний центр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainske-studentstvo-zakordonom-dani-do-201718-navchalnoho-roku> – вільний. Мова укр.

6. В поисках лучшей жизни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrainianpeopleleaks.com/> – вільний. Мова рос.

7. Міністерство соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/news/16528.html> – вільний. Мова укр.

8. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html – вільний. Мова укр.

9. НВ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nv.ua/ukraine/events/mihratsija-iz-ukrainy-rastet-i-priblizhaetsja-k-kriticheskoy-2462687.html> – вільний. Мова рос.

10. Державна прикордонна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dpsu.gov.ua/ua/news/Kilkist-ukrainciv-yakikoristuyutsya-bezvizom-strimko-zrosta/> – вільний. Мова укр.

11. Державна прикордонна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dpsu.gov.ua/ua/news/Kraini-yaki-dlya-poizdok-nauchastishe-obirali-milyoni-ukrainciv-u-2018-roci-/> – вільний. Мова укр.

[12] Deutsche Welle [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/%D0%B7%D0%BE%D0%BD%D0%B0-%D0%B2%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97-%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B3%D1%96%D0%B2%D0%BB%D1%96-%D0%B7-%D1%94%D1%81-%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BC%D0%B8-%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%B1%D0%B0-%D0%B2%D0%BC%D1%96%D1%82%D0%B8-%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%8C/a-18901571> – вільний. Мова укр.

Анна Добкевич

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПАРЛАМЕНТАРИЗМ: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЛЯ УКРАЇНИ

Стаття присвячена розкриттю принципів роботи парламентів країн Європейського Союзу. Шляхом порівняльного аналізу виділено напрями трансформації українського парламентаризму згідно з європейськими принципами та стандартами.

Ключові слова: європейський парламентаризм, депутатський імунітет, стандарти парламентаризму.

Вступ. В останні десятиліття на практиці українського парламентаризму простежується важливість тенденції побудови демократично розвинутої держави. Обравши євроатлантичну зовнішньополітичну інтеграцію, за період нашої незалежності ми зуміли як досягти на цьому шляху значних досягнень, так і зіткнутись із численними викликами, спричиненими як внутрішньополітичними проблемами, так і складнощами зовнішньополітичної ситуації. Якщо у 2014 році Україна і ЄС підписали угоду про асоціацію, то у 2019 році Україна конституційно закріпила обов'язковий курс на вступ до Європейського Союзу.

Постановка проблеми. Для дослідження питання перспектив розвитку відносин по лінії «Україна – ЄС» важливо звернути увагу на функціонування парламентів та парламентських комітетів європейських країн, особливості депутатської роботи тощо. Міжнародна ситуація, зокрема усередині ЄС, є динамічною. Для України доцільно застосувати європейські методи та механізми ефективності функціонування владних органів. Актуальність дослідження зумовлена нестабільною політичною ситуацією нашої держави. Світові парламентські практики є додатковим ключем для Верховної Ради України у виробленні кращої системи парламентаризму згідно з принципами країн розвинутої демократії. А рекомендації на основі даного дослідження та їх застосування наблизять Україну до вступу в ЄС.

Мета. Розкрити принципи роботи парламентів країн Європейського Союзу та шляхом порівняльного аналізу вказати напрями трансформації українського парламентаризму згідно з європейськими принципами та стандартами.

Завдання дослідження:

- 1) розкриття сутності і змісту основних тенденцій розвитку європейського парламентаризму;
- 2) аналіз механізмів роботи парламентів ЄС;
- 3) оцінка можливостей адаптації українських реалій парламентаризму до європейських;
- 4) вироблення рекомендацій щодо змін функціонування парламенту та його підрозділів.

Аналіз літератури з досліджуваного питання. Фонд Східна Європа розглядає функціонування європейських парламентів в аспекті сприяння ефективній роботі органів державної влади України.

Громадянська мережа ОПОРА проводить регулярний моніторинг діяльності парламенту та політичних партій, а також готує рекомендації щодо підвищення якості роботи депутатів, комітетів тощо, зокрема, за допомогою порівняння зі світовими органами державної влади. Директор програм аналізу політики Лабораторії законодавчих ініціатив О. Чебаненко розглядає український парламентаризм на основі принципів роботи демократичних парламентів. Перспективи об'єднання європейського та українського суспільства досліджують М. Золкіна, Г. Месежніков та П. Казіміркевич.

Виклад результатів дослідження. Оцінку функціональності структурного механізму парламентів доцільно робити, виходячи з аналізу характеристик декількох блоків:

- 1) парламентська законотворчість;
- 2) робота комітетів;
- 3) парламентські політичні партії;
- 4) відкритість та робота парламенту;
- 5) етика та поведінка депутатів.

Аналіз кожного з наведених пунктів дасть змогу виокремити переваги та недоліки української системи, а також виробити стратегію подолання виявлених недоліків.

Парламентська законотворчість. Законодавча ініціатива є складовою законотворчості. В Україні згідно із ст. 93 Конституції України (далі КУ) суб'єктами законотворчості є Президент України, народні депутати України та Кабінет Міністрів України [3, с. 24]. Але не всі українські законопроекти потрапляють на розгляд до ВРУ, частіше близько 1/3 виносяться на голосування.

Практика Європейського Союзу засвідчує, що вносити законопроекти на розгляд до парламенту можуть і громадяни. Так, у країнах Прибалтики та Польщі громадяни, за умови зібрання потрібної кількості підписів, мають на право зареєструвати законопроект на розгляд до парламенту. Чехія надає право законодавчої ініціативи органам місцевого самоврядування, а Словаччина – комітетам парламенту.

Кворум під час засідань регулює якість прийнятих рішень. В Україні рішення вважається прийнятим, якщо «за» проголосувала більшість від складу Верховної Ради України (далі ВРУ). Країни ЄС мають різні способи прийняття рішень. У Бельгії, наприклад, деякі категорії законів схвалюють за умови голосування усіх чотирьох мовно-лінгвістичних груп, що представлені у парламенті. У Данії та Швеції питання, що стосуються глави держави, мають набрати 5/6 від

складу парламенту. Нідерландське законодавство виносить на голосування питання тільки за присутності в сесійній залі більш ніж половини нардепів.

Зміни до конституції займають окремий щабель у законодавстві держави. Згідно зі ст. 155 Конституції України законопроекти про внесення змін до КУ, крім розділів про загальні засади, вибори та референдум, внесення змін до КУ вважаються прийнятими, якщо за них проголосувало не менше $2/3$ від конституційного складу парламенту [3, с. 32].

У Чехії конституція може бути змінена лише у разі прийняття конституційного акту, що має містити підтримку $3/4$ від загальної кількості депутатсько-сенаторського складу. Такий акт не потребує підпису президента для набуття чинності. А в Італії у разі, якщо законопроект не набере $3/4$ голосів від повного складу парламенту, він може бути винесений на референдум за ініціативи Палати. До того ж у країні обов'язкове повторне погодження через 3 місяці після його затвердження.

Робота парламентських комітетів. У нашій державі функціонує 27 комітетів парламенту, що займаються наглядом за роботою уряду, а саме за виконанням парламентських рішень, також комітети готують власні рекомендації та пропозиції, які виносяться на розгляд пленарних засідань. Кількісний склад та обрання голів комітетів покладається на постанови ВРУ.

У литовському Сеймі склад комітетів розподілений пропорційно до представництва фракцій, кількість голів комітетів в одній фракції залежить від її розміру. У свою чергу, комітети можуть створювати підкомітети для розподілу функцій. На сайті парламенту можна побачити докладну інформацію про склад та роботу комітетів [2, с. 16].

Для економії часу голосувань комітети Шведського Риксдагу мають склад з непарною кількістю членів, але не менше 15 осіб. Інколи пропозиції, що надходять від комітетів, не виносяться на голосування, а приймаються автоматично, якщо жоден з депутатів не висловить незгоду.

Політичні партії. Внутрішньопартійні відносини – складний для вивчення аспект при дослідженні ролі партій у парламенті, адже внутрішня політика в кожній партії відрізняється. Країни, що мають членство у ЄС, мають різне ставлення до партійної демократії. Якщо у Великій Британії влада не має відношення до партійних справ, то Німеччина, Іспанія та Португалія відрізняються частковим впливом державного апарату на функціонування політичних партій. У Бельгії та Франції держава має право втрутитися у внутрішні справи партії з

питань представництва жінок, внутрішніх виборів на керівні посади тощо. В українських партіях також регулюються деякі питання, наприклад, згідно ст. 8 Закону України (далі ЗУ) «Про політичні партії» статут партії має містити розміри квот, а саме не менше 30% представництва жінок у виборчому списку [1, с. 128].

Флоркросинг (зміна депутатом політичної сили) – суперечливе явище, яке одні країни трактують як зраду власним політичним принципам, інші – як відданість громадянам, що його обрали.

В українському законодавстві з 2015 року відкладається законопроект, згідно з яким повноваження депутата припиняються достроково у разі його виходу з фракції. Велика Британія зберігає традиції 18 століття. Незважаючи на постійні дискусії з цього питання, у державі не припиняються повноваження депутата, якщо той вирішить змінити політичну силу. Яскравим прикладом є У. Черчилль, який змінював приналежність до партії 3 рази [1, с. 230].

Фінансування політичних партій у країнах Євросоюзу також різниться. Фінансування партій може бути державним, приватним та за власні кошти. Державну допомогу можуть отримати Швеція (субсидії для партійної преси), Нідерланди (субсидії для дослідних інститутів партії), Австрія, ФРН (часткове фінансування молодіжних партійних організацій) тощо.

У Франції державне фінансування складає аж 40% фонду залежно від кількості голосів на виборах. У разі проходження 3% порогу на виборах у Чехії партії отримують державне фінансування у розмірі 300 тис. євро на рік. У країнах ЄС передбачено фінансування з інших джерел, що визначаються як пожертви, членські внески, підтримка прихильників. Відрізняється Польща, котра надає фінансування усім партіям, що беруть участь у виборах.

В Україні партії, що пройшли бар'єр у 2%, отримують фінансування від держави за формулою – 2% від мінімальної зарплати, помножені на кількість виборців, що взяли участь у голосуванні на виборах. Решта коштів, що призначена на фінансування політичних партій, розподіляється пропорційно між усіма політичними партіями парламенту [5, с. 30].

Відкритість та робота парламенту. Якщо оцінювати відкритість парламенту через призму діяльності у ньому ЗМІ, то необхідно зазначити, що українським журналістам потрібно обов'язково пройти акредитацію через прес-службу Верховної Ради. Після чого вони отримують акредитаційні картки, що діють одноразово або на час скликання.

Правила, яких мають дотримуватися представники ЗМІ, перебуваючи у будівлі парламенту, відрізняються з різних причин. У країнах, де споруди парламенту належать до культурної спадщини, заборонено знімати без спеціального дозволу. Такі правила діють у Угорщині, Чехії, Великобританії тощо.

Серед країн – членів Євросоюзу спостерігається тенденція висвітлення новин не через власні ЗМІ, а через журналістів. Таких країн більшість, це Латвія, Естонія, Румунія, Угорщина, Норвегія тощо. На відміну від них, парламентська газета Хорватії знаходить свого власника тільки через передплату [1, с. 44]. Польща, зокрема, має навіть декілька способів висвітлення парламентських подій: окремі газети Сейму і Сенату, експертний журнал Сейму та внутрішні телеканали.

Незважаючи на європейські цінності, деякі країни союзу не мають відкритої бази інформації для загалу. Так, Норвегія надає необхідну інформацію здебільшого за запитом. Тут Україна не поступається ЄС. На офіційному сайті є можливість знайти всю необхідну інформацію щодо проєктів законів, засідань Ради, голосування нардепів тощо. До того ж державний телеканал Рада надає можливість спостерігати за пленарними засіданнями.

Заробітна плата депутатів чи не найбільш обговорюване питання в Україні. Недолік української системи у тому, що немає чіткого механізму нарахування зарплати членам парламенту. У поточному році нарахування складають близько 30 тис. грн [1, с. 44]. Європейські країни більше опікуються методами обрахунку заробітних плат. У Франції її вираховують як середнє арифметичне між найнижчою і найвищою зарплатою чиновників, у Бельгії – залежить від початкового розміру зарплати судді Вищого суду, у Болгарії та Словаччині – дорівнює середньому заробітку в державі, помноженому на 3.

Якщо звертати увагу на суму, то заробітні плати депутатів різних країн за 2012 рік були такими (доларів на місяць): Італія – 14 749, ФРН – 9 661, Швеція – 8 340, Іспанія – 3 544, для порівняння, на той час в Україні депутати отримували близько 2 187 дол. на місяць [4, с. 46].

Пільги для депутатів у країнах ЄС також різні. Франція та Бельгія забезпечує спікерів житлом, у той час як Швеція, Словаччина, Словенія та Румунія надають державні приміщення на час сесій. В Україні не надають житло німецьким депутатам, а просто відшкодовують перебування в столиці під час сесійного періоду.

Для зручності у багатьох парламентах Європейського Союзу обладнані окремі приміщення для того, аби депутати, що за сумісництвом є молодими батьками, могли прийти на роботу з дітьми.

Це практикують Великобританія, Естонія та, зокрема, Європарламент. Україна не надає таких можливостей депутатам, як і Франція та Бельгія.

Особливе місце в механізмі роботи депутатського корпусу займає депутатська недоторканність. В українському законодавстві депутатський імунітет визначений ст. 27 ЗУ «Про статус народного депутата України» та ст. 80 КУ. Зняти недоторканність може рішення Верховної Ради або запит Генерального прокурора до Голови ВРУ [5, с. 21].

У багатьох країнах Європи існує обмежене коло розповсюдження імунітету. В Іспанії, Великій Британії – тільки на цивільні справи, у ФРН, Австрії, Словаччині та Латвії – на цивільні та адміністративні порушення, а Бельгія забезпечує недоторканністю не тільки нардепів, а й депутатів місцевих рад. Переважно зняття недоторканності покладається на парламент, але у випадку Кіпру цим опікується Верховний суд.

Етика та поведінка депутатів. Одна з найпоширеніших етичних проблем депутатів України – кнопочаство. Ця тема неодноразово підіймалася як на засіданнях парламенту, так і в ЗМІ. Деякі країни відгороджені від цієї проблеми, адже у Польщі, Великобританії та деяких інших країнах голосування відбувається за допомогою підняття руки або особистого електронного голосування. В інших країнах ЄС існує практика делегування голосу, коли депутат надає можливість проголосувати за нього.

Інша проблема – декларування статків. В Україні існує 2 закони, що регулюють дане питання: «Про засади запобігання і протидії корупції», в якому наведена система електронного голосування, та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей подання службовими особами декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру». Але досить часто можна зустріти докази того, що депутати не декларують свої доходи відповідно до закону або ж реєструють майно та нерухомість на родичів та знайомих [2, с. 31].

У Нідерландах діє закон, згідно з яким зарплата депутата скорочується на суму отриманої грошової винагороди поза роботою у парламенті. А Великобританія має окремий орган, що регулює вчасне і якісне подання декларацій.

Елементом депутатської етики є відвідуваність засідань парламенту та комітетів. В Україні існує розгалужена система, що дозволяє простежити динаміку відвідування депутатом свого робочого місця. Прибуття депутата до сесійної зали простежити нескладно, він реєструється особисто та за допомогою електронної карткової системи.

Та неодноразово виникали проблеми із присутністю депутата на засіданні. Дедалі частіше нардепи реєструються, але не є присутніми на робочому місці під час пленарного дня. Динаміку відвідування Верховної Ради депутатами, як і депутатської фракції загалом, можна перевірити на офіційному сайті.

У Фінляндії у разі регулярного невідвідування засідань парламенту, комітетів, комісій та інших підрозділів депутат може бути виключений з депутатського складу або складу підрозділів. У Польщі зарплата зменшується на третину на декілька місяців, якщо депутат був відсутній більше 1/3 засідань. Литва, Німеччина та Латвія також застосовують грошові санкції у разі прогулів депутатів.

Висновки. Отже, порівняльний аналіз українського та європейських парламентів надає можливість виділити декілька пропозицій, які підвищать ефективність роботи парламенту та забезпечать відповідність його функціонування до принципів та норм європейського парламентаризму.

По-перше, українське законодавство має надавати можливість громадянських ініціатив у сфері подання законопроектів до парламенту, а саме зробити громадянина України суб'єктом законотворчості.

По-друге, зменшити кількість парламентських комітетів та раціонально розподілити функціональне навантаження. Тематику засідань комітетів, голосування та ін. потрібно зробити доступною для суспільства, наприклад в інтернет-режимі.

Третьою зміною має бути затвердження ЗУ про вилучення депутатського мандата у разі виходу народного обранця з парламентської фракції. Також важливо раціоналізувати розмір заробітної плати депутатів, а саме розробити механізм обрахунку. Звуження депутатської недоторканності так само є проблемою українських реалій, яку необхідно привести до ладу. Голосування у ВРУ так само повинно мати механізм, що буде забезпечувати індивідуальне голосування та усуне кнопкодавство.

Необхідно створити спеціальну інституцію, яка б регулювала прозорість фінансування політичних партій, матеріально-фінансове забезпечення депутатів та правильність і точність заповнення ними декларацій. Європейська практика доводить, що застосування штрафів до депутатів, які не відвідують засідання, можливе і необхідне.

Таким чином, запозичення деяких елементів із практик європейських парламентів допомогло б українській політичній системі стати більш прозорою та ефективною, що, у свою чергу, буде наближати українську державу до європейської інтеграції та вступу в ЄС.

Список використаної літератури

1. Актуальні проблеми європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва України: матеріали 14-ї регіон. наук.-практ. конф. 18 трав. 2018 р., Дніпро / за заг. ред. Л.Л. Прокопенка. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2017. – 324 с.

2. Даниленко Л.І. Перспективи та виклики євроінтеграційних процесів для України: навч.-метод. матеріали / Л.І. Даниленко, І.В. Поліщук. – К.: НАДУ, 2013. – 132 с.

3. Євроінтеграція України: досвід сусідів та перспективи об'єднання суспільства / [відп. ред. Л.Ф. Фірсова, С.А. Куц]. – К.: Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», 2014. – 50 с. – (інформаційно-аналітичне видання).

4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей подання службовими особами декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру у 2016 році»: за станом на 15 березня 2016 р. – К.: Парламентське вид-во, 2016. – 10 с. – (Бібліотека офіційних видань).

5. Закон України «Про комітети Верховної Ради України»: за станом на 6 грудня 2018 р. – К.: Парламентське вид-во, 2018. – 27 с. – (Бібліотека офіційних видань).

6. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями, станом на 29 січня 2015 р.: (офіц. текст). – К.: Паливода А.В., 2015. – 64 с.

7. Парламент, вибори та технології. Практичний курс для студентів / за заг. ред. А. Бондар.– Львів.: ТОВ «Грінбоксблу», 2017. – 95 с.

8. Річний звіт про «Фонд Східна Європа» [Електронний ресурс]. East Europe Foundation. — Режим доступу : <http://report2018.eef.org.ua/>

9. Чебаненко О. Оцінка стану українського парламентаризму на основі керівних принципів демократичних парламентів / О. Чебаненко // «Часопис ПАРЛАМЕНТ». – К.: ТОВ «Вістка», 2011. – № 2– С. 2–41.

10. Які пільги залишилися у депутатів? [Електронний ресурс]. Українська правда. — Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2015/02/4/7057473/>

«СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО» – ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИКИ ЄС

У статті аналізуються причини, передумови, які привели до появи східного напрямку в закордонній політиці Європейського Союзу. «Східне розширення» у 2004 р. стало каталізатором змін у підходах до колишніх пострадянських країн. У роботі досліджуються європейські ініціативи, інструменти, які передбачали зміцнення поясу безпеки і стабільності в регіоні.

***Ключові слова:** ЄС, «східне розширення», європейська політика сусідства, програма «Східне партнерство», геополітика.*

Найбільше в історії розширення ЄС у 2004 р. вказало офіційному Брюсселю на потребу вироблення комплексного підходу стосовно східних сусідів. «Східне розширення» змінило геополітичну карту Європи, внаслідок чого виникли нові виклики та загрози. Новим підходом з боку ЄС можна вважати програму Європейської політики сусідства (ЄПС) від 2003 р., що запропонована з метою співпраці та безпеки в регіоні [31, s. 11].

Тема євроінтеграції є дуже актуальною для України, що пов'язано з питанням її цивілізаційного вибору. Метою дослідження є розкриття, характеристика причинно-наслідкові зв'язків, які пов'язані з процесом «східного розширення». Предметом дослідження є вивчення суті концепцій, інструментів східного напрямку в політиці ЄС. Завдання дослідження полягає у розкритті сутності значення програми ЄПС, з'ясуванні значення практичного виміру її реалізації, аналізі фінансової сторони партнерства.

Вперше ідея політичного діалогу з країнами-сусідами виникла під час Амстердамського та Берлінського самітів Ради Європи (РЄ). Неабияке значення мала «загальна стратегія «ЄС-Україна» від 1999 р., де європейський вибір, курс на демократизацію сприймався як дуже позитивний геополітичний знак ліквідації ліній поділу Європи [12]. Документ сприяв: а) налагодженню інтенсивного діалогу, що мав на меті формування передумов до виникнення зони вільної торгівлі; б) обміну інформацією між *Euronews* і українськими ЗМІ; в) встановленню юридичної співпраці в прикордонних областях [14]. Треба додати, що в цей час активним посередником між Україною та ЄС була Польща, яка перебувала на завершальному етапі переговорного процесу.

В кулуарах інституцій ЄС відбувався постійний обмін думками з приводу варіантів розбудови діалогу з новими сусідами, після розширення. В серпні 2002 р. генсек Х. Солана запропонував концепцію «Об'єднаної Європи», котра стосувалася СНД, Балкан, Південного Кавказу [32, s. 117]. В 2003 р. Єврокомісія представила програму ЄПС, яка своєю географією охоплювала 15 країн та передбачала економічну, безпекову, політичну співпрацю [8]. Цей документ не став стратегією розширення [20, s. 100]. Основною метою співпраці було формування інвестиційного клімату, безпекового порозуміння [4, s. 217]. Треба додати, що офіційний Брюссель до кожної країни мав індивідуальний підхід, застосовуючи політику «кнута і пряника», що на практиці означало фінансову та політичну підтримку взамін на проведення реформ [35, s. 196]. Саме про це свідчили складені Плани дій, рапорти Єврокомісії. План дій був основним інструментом реалізації ЄПС, який, більшою мірою, мав декларативно-політичний підтекст. Одним із важливих інструментів ЄС стала програма Технічної допомоги для країн СНД – ТАСІС. Програма сприяла розвитку економічних реформ, передбачала співпрацю і консультації з європейськими експертами, гранти.

Україна до програми ЄПС приєдналася в грудні 2004 р. Україна вважається «мостом» між Чорним та Балтійським морем, роль якої зросла після «східного розширення». Внаслідок цього появився новий вимір в політиці ЄС – східний [28, s. 37]. Зміна геополітичної ситуації в субрегіоні привела до того, що з травня 2004 р. Україна на західному кордоні межує із «зоною євро», а це сприяло прийняттю Плану дій «ЄС – Україна» в рамках ЄПС в лютому 2005 р., що передбачав співпрацю у шести галузях [7]. Внаслідок «східного розширення» офіційний Брюссель переглянув ЄПС та запропонував нові інструменти, механізми співпраці. Таким інструментом стала польсько-шведська ініціатива «Східного партнерства» (СП).

Польща – активний учасник східного виміру політики ЄС, який намагається виконувати роль адвоката України перед Західною Європою [24, s. 247]. Таку роль стосовно Польщі відіграла свого часу Німеччина [25, s. 161]. Історію польсько-українських відносин після «весни народів» у регіоні Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) 1989/91 рр. можна подати таким чином: а) Польща одна з перших визнала незалежність України та встановила з нею дипломатичні відносини [18, s. 13]; б) двосторонній Договір про добросусідство країни підписали в травні 1992 р., коли аналогічний українсько-російський договір було украдено тільки в 1997 р.; в) Декларацію про партнерство було підписано в 1994 р. [6, s. 112]; г) стратегічне

партнерство на найвищому рівні було зафіксовано в 1997 р. Досвід показує про перевагу, з різних причин, двосторонньої політичної співпраці над економічною [33, s. 327]. Підтвердженням цього може служити ідея СП.

Спочатку така ідея в столицях Західної Європи сприймалася негативно, бо стосувалася пострадянських країн [21, s. 10]. Прихильність до цієї ініціативи відзначилася після російської агресії в Грузії у 2008 р. [19]. Саме така політика Кремля спонукала країни «Нової Європи» до зміцнення безпеки в регіоні, до отримання певних гарантій через різноманітні інструменти співпраці [5, s. 77].

Інавгурація СП відбулася 7 травня 2009 р. на саміті в Празі під час зустрічі представників ЄС із президентами України, Білорусі, Молдови, Вірменії, Азербайджану, Грузії, але без участі Росії. Офіційний Брюссель запланував до 2013 р. на реалізацію програми виділити поступово 600 млн євро [26, s. 10]. В такий спосіб ЄС уникав розмови про набуття членства, Російська сторона негативно поставилася до СП.

Польсько-шведську ініціативу «Східного партнерства» активно підтримали Німеччина, Великобританія, Швеція, країни Прибалтики. Якою ж була мотивація цих країн? Для Польщі ця успішна ініціатива мала більше геополітичний характер, що ще раз підкреслювало бажання досягати стратегічних цілей, які були сформульовані в 90-х роках ХХ століття. В такий спосіб країна показувала вміння «грати в одній команді» ЄС. Метою країни було отримати лідерство в регіоні ЦСЄ [16, s. 34]. Україна для Речі Посполитої є важливим стратегічним партнером [23, s. 21]. Через такі дипломатичні ініціативи офіційна Варшава подавала політичні сигнали економічної підтримки [34, s. 90]. Польська дослідниця Т. Лось-Новак вважає СП проявом політики прометеїзму, де заручником виявилася українська сторона [13, s. 283]. Швеція мала на меті освоїти нові ринки збуту, створити ліберальний інвестиційний клімат. Німеччина, для котрої східна експансія була традиційною, намагалася зрівноважити вісь «північ-південь» та ослабити позиції Франції в ЄС [11, s. 345]. Австрія, Бельгія, Португалія, Іспанія, Данія загалом поставилися до цього позитивно поставилися за умови нерозширення ЄС.

Якщо говорити про Україну, Білорусь, Молдову, то лідери цих країн були зацікавлені у економічній, політичній співпраці. Українська сторона, долучаючись до програми, сподівалася зробити «крок вперед» до структур ЄС, лібералізувати візовий режим. В той час офіційний Київ проводив політику подвійних стандартів, враховуючи енергетичний шантаж РФ та внутрішньополітичну кон'юнктуру [9].

Також важливо звернути увагу на культурно-історичний чинник, що впливав на заангажованість України щодо співпраці із Західною Європою. Наприклад, письменник Ю. Андрухович вказує, що українці не здатні «спалювати за собою мости», що пов'язані з Росією [3, s. 10]. Також українська дослідниця Т. Орлова наголошує, що найбільшою перешкодою, котра впливає на цивілізаційний поступ країни, є корупційний чинник, витоки якого слід шукати ще з часів розбудови Російської імперії, яка вважається калькою Золотої Орди [1, с. 515].

Коли іде мова про країни Закавказзя, то Азербайджан, Вірменія намагалися вирішити питання енергетики, Грузія – безпекові та політичні. Загалом, «країни шестірки» намагалися протистояти при підтримці Заходу гегемонії, експансії з боку Росії [27, s. 15].

«Східне партнерство» – один із проектів ЄПС, який виконував функції консультативного форуму [17, s. 45]. В його рамках проходили зустрічі на рівні президентів, прем'єрів, галузевих міністрів та експертів країн ЄС [10]. Найбільш поширеними питаннями порядку денного були питання, присвячені трансформаційним процесам, розбудові безпеки та правового суспільства, поваги до прав нацменшин, розвитку ринкових відносин.

Фінансування програми відбувається з фонду Європейського інвестиційного банку, Європейського банку реконструкції та розвитку. Паралельно з «країнами шестірки» виділялися кошти для РФ з метою заохочення демократичних процесів. Окрім того, кожна із країн ЄС має право запропонувати свої ініціативи та кошти для співпраці в рамках програми, не враховуючи виділених з бюджету ЄС 600 млн євро [29, s. 14]. Головним фінансовим донором СП все таки вважається Німеччина [22, s. 123]. Стосовно України, то після Євромайдану фінансування дещо призупиняється [15, s. 93]. Польський політолог А. Шептицький підкреслює, що для нашої держави цей проект так і залишився на «початковій фазі» розвитку [30, s. 218].

Останні події на території України, Грузії показують, що країни-члени та інституції ЄС не розглядають можливості надання європейської перспективи державам СП. Необхідні додаткові інструменти, щоб вирішити певні проблеми, інакше ця ініціатива «кипітиме на малому вогні», доки не втратить будь який сенс [2, с. 37]. Мілітаризація регіональної політики є новою тенденцією, де сила використовується для зміни кордонів, яку в ЄС не можуть не ігнорувати. Нинішня ситуація з боку Західної Європи потребує комплексного підходу з політичною, безпековою, модернізаційною складовою, що відповідало би конкретним реаліям окремо взятої держави в рамках «Східного партнерства».

Висновки:

1. Приклад відносин «Україна – Європейський Союз» вказує певні глибокі проблеми: а) короткозорість політичної еліти, яка орієнтується на виборчий процес та власні меркантильні інтереси; б) громадянське суспільство в країні перебуває у фазі розвитку; в) декларативність підходів офіційного Брюсселю до української проблематики.

2. Найбільшим ворогом українців є корупція, бюрократизм, незмінність політичної еліти, наявність олігархічних кланів, які виводяться з комуністичної партноменклатури та не зацікавлені у модернізації.

3. Відсутність чіткого розуміння національного інтересу призводить до розмивання зовнішньої стратегії, наслідком чого є «балансування» між Сходом та Заходом.

4. Від якості внутрішньої політики залежить і зовнішня. З неконкретним, поміркованим, дезорієнтованим партнером жодна Західна країна ЄС не буде вести серйозної розмови. Ось чому всі ініціативи залишаються більшою мірою «паперовими проектами» без реального наповнення.

5. «Східне партнерство» виникло в рамках ЄПС з метою формування безпеки та стабільності. Програма адресована для України, Білорусі, Молдови, Грузії, Вірменії, Азербайджану та не передбачає набуття членства в ЄС. Її фінансові інструменти також охоплюють Росію. СП – консультаційний форум, польсько-шведська ініціатива, що є позитивним прикладом міжнародної підтримки нашої держави. На цей момент програма потребує у стадії перегляду у зв'язку з мілітаризацією регіональної політики.

Список використаної літератури

1. Орлова Т. Історія сучасного світу (XV–XXI століття). – Київ: Вікар, 2007. – 552 с.

2. Сидорук Т. Східне партнерство ЄС в сучасних реаліях: проблеми і перспективи. *Зовнішні справи*. – 2016. – № 10. – С. 36–39.

3. Andruchowicz J. Ukraińcy nie lubią palić mostów. *Rzeczpospolita*. – 2007. – 18 marca. – S. 10.

4. Bieliń S. Stosunki Unia Europejska – Rosja. *Dyplomacja czy siła? Unia Europejska w stosunkach międzynarodowych* / pod. red. S. Parzymies. – Warszawa, 2009. – S. 215–225.

5. Borkowski P. Partnerstwo Wschodnie jako instrument polityki zewnętrznej UJ. *Między sąsiedztwem a integracją* / pod. red. A. Szeptyckiego. – Warszawa, 2011. – S. 64–85.

6. Deklaracja ministrów spraw zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej i Ukrainy o zasadach kształtowania polsko-ukraińskiego partnerstwa. Warszawa, 21 marca 1994 r. *Zbiór dokumentów* / red. J. Okoniewska. Warszawa : PISM, 1994. nr 1. S. 112.
7. EU/Ukraine Action Plan, Brussels. URL: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/ukraine_enp_ap_final_en.pdf (дата звернення: 21.03.2018).
8. European Neighbourhood Policy Strategy paper, COM (2004) 373 final. URL: [http://aei.pitt.edu/38132/1/COM_\(2004\)_373.pdf](http://aei.pitt.edu/38132/1/COM_(2004)_373.pdf) (дата звернення: 2.05.2017).
9. *Euronews*: Армения отворачивается от ЕС, 4 сентября 2013 г. URL: <http://www.youtube.com/watch?v=srl2JD8YJpI> (дата звернення: 21.03.2016).
10. Implementing and promoting the European Neighbourhood Policy SEC (2005) 1521. URL: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/sec_2005_1521_en.pdf (дата звернення: 22.11.2015).
11. Jean C. Geopolityka / Przekład T. Orłowski, J. Pawłowski. Wrocław: Ossolineum, 2003. – 391 s.
12. Helsinki European Council 10 and 11 december 1999: Presidency Conclusions, Press Release, Brussels 11.12.1999, no. 00300/99. URL: http://www.europarl.europa.eu/summits/hel11_en.htm (дата звернення: 07.06.2015).
13. Łoś-Nowak T. Polska – cele, aspiracje, kierunki. *Polityka zagraniczna: aktorzy, potencjały, strategije* / pod red. T. Łoś-Nowak. Warszawa: Wydawnictwo Politeks, 2011. – S. 261–287.
14. *Nacionalna telekompanija Ukrainy*. URL: <http://benkendorf.kiev.ua/projects/tv/1tv.html> (дата звернення: 07.06.2015).
15. Marcinkowska P. Finansowanie Partnerstwa Wschodniego. *Między sąsiedztwem a integracją* / pod. red. A. Szeptycki. – Warszawa, 2011. – S. 85–97.
16. Matyja M. Partnerstwo Wschodnie jako inicjatywa polskiej polityki zagranicznej / red. P. Bajor, T. Młynarski. – Kraków, 2012. – 117 s.
17. Mizerska-Wrotkowska M. Geneza i instytucjonalizacja Partnerstwa Wschodniego. *Między sąsiedztwem a integracją* / pod. red. A. Szeptycki. – Warszawa, 2011. – S. 43–64.
18. Oświadczenie Rady Ministrów RP Polskiej dotyczącej uznania przez Polskę niepodległej Ukrainy. Warszawa, 2 grudnia 1991. *Zbiór dokumentów* / red. J. Okoniewska. – Warszawa: PISM, 1992. – Nr. 2. – S. 13.

19. Partnerstwo wschodnie, Bruksela, 03.12.2008, KOM (2008) 823, s. 3. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0823:FIN:PL:PDF> (дата звернення: 07.06.2015).
20. Parzymies S. Polityczne aspekty Partnerstwa Wschodniego. *Między sąsiedztwem a integracją* / pod. red. A. Szeptycki. Warszawa, 2011. – S. 99–115.
21. Pawlicki J. Czy Francja nas szantażuje?. *Gazeta Wyborcza*. – 2011. – 9 marca. – S. 10.
22. Pawlicki J. Nie dopuszczamy Partnerstwa. *Gazeta Wyborcza*. – 2011. – 3 marca. – S. 12.
23. Przemówienie prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej A. Kwaśniewskiego na spotkaniu noworocznym z Korpusem dyplomatycznym. Warszawa, 12 stycznia 2000 r. *Zbiór dokumentów* / red. J. Okoniewska. – Warszawa: PISM, 2000. – Nr. 1. – S. 21.
24. Przemówienie wygłoszone w Senacie RP Polskiej w dniu 25 czerwca 1992 r. 24. Polityka zagraniczna i odzyskanie niepodległości: przemówienia, oświadczenia, wywiady 1989–1993/ red. K. Skubiszewski. – Warszawa, 1997. – S. 247.
25. Przyczyniamy się do jednoczenia Europy. Polityka zagraniczna i odzyskanie niepodległości: przemówienia, oświadczenia, wywiady 1989–1993 / red. K. Skubiszewski. – Warszawa, 1997. – S. 161.
26. Pszczołkowska D. Partnerstwo wschodnie zaczęło się w prądę. *Gazeta Wyborcza*. – 2009. – 8 maja. – S. 10.
27. Raś M. *Charakterystyka państw Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego. Między sąsiedztwem a integracją* / pod. red. A. Szeptycki. – Warszawa, 2011. – S. 13–43.
28. Ruszkowski J. Wschodni wymiar Unii Europejskiej. Implikacje dla Polski. *Studia Europejskie*. – 2003. – Nr. 2. – S. 37.
29. Słojewska A. Partnerstwo Wschodnie wreszcie nabiera tempa. *Rzeczpospolita*. – 2009. – 2–3 czerwca. – S. 14.
30. Szeptycki A. Współpraca z Ukrainą. *Między sąsiedztwem a integracją* / pod. red. A. Szeptycki. Warszawa. – 2011. – S. 197–220.
31. Szymański J. Dwa wymiary Polityki Sąsiedztwa Unii Europejskiej – szanse i zagrożenia. *Partnerstwo Wschodnie. Wymiary realnej integracji* / red. M. Zdanowicz, T. Dubowski, A. Piekutowska. – Warszawa, 2010. – S. 4–28.
32. Świeżak P. Europejska Polityka Sąsiedztwa. Bilans funkcjonowania na przykładzie Ukrainy. *Bezpieczeństwo Narodowe*. – 2007. – Nr. 1–2. – S. 117.
33. Tymanowski T. Sąsiedzkie państwa wschodnie w polskiej polityce bezpieczeństwa. – Toruń: Adam Marszałek, 2009. – 473 s.

34. Wypowiedź prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej A. Kwaśniewskiego pod czas konferencji prasowej w trakcie wizyty prezydenta Ukrainy L. Kuczmy w Polsce, Warszawa, 15 marca 2001 r. *Zbiór dokumentów / red. J. Okoniewska. – Warszawa: PISM, 2001. – Nr. 1. – S. 90.*

35. Zielonka J. Europa jako imperium. Nowe spojrzenie na Unię Europejską. – Warszawa: PISM, 2007. – 268 s.

Анна Ільченко

КЗОЗ «Харківський обласний медичний коледж»

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВИБІР УКРАЇНИ: СКЛАДНІ ЕТАПИ РЕАЛІЗАЦІЇ

У статті наводиться ґрунтовне вивчення сучасних процесів у ЄС та визначення їхньої ролі у подальшій євроінтеграції України. Проаналізовано розвиток відносин України та ЄС, сучасне розумінні європрагматизму, євроромантизму та єврофобії на прикладах різних країн ЄС. Визначено їхнє місце у спектральному аналізі зовнішньоекономічної політики України.

Ключові слова: *євроінтеграція, європрагматизм, євроромантизм, єврофобія.*

Зараз в Україні відбувається значна агітаційна кампанія на підтримку як асоційованого членства України в Європейському Союзі, так і майбутнього приєднання нашої країни до ЄС. У великій кількості журнальних і газетних статей, телепередач, сюжетах новин, наукових монографій йде мова про Європейський Союз. Однак на теренах як інформаційного, так і наукового простору не всі аспекти перебування у ЄС розглянуто у повному обсязі. В умовах, коли Україна веде активну роботу, спрямовану на отримання повноцінного статусу країни-члена ЄС, значної актуальності набуває вивчення позитивних та негативних проблем, які існують у країнах ЄС. Також актуальність і значущість теми нашого дослідження визначається світовими тенденціями в сучасній історіографії, де все більше уваги приділяється євроінтеграційним процесам.

Метою дослідження є ґрунтовне вивчення сучасних процесів у ЄС та їх визначення для подальшої євроінтеграції України. Завдання дослідження полягає в аналізі джерельної бази, розвитку відносин України та ЄС, розумінні європрагматизму, євроромантизму та

еврофобії на прикладах різних країн ЄС, в спектральному аналізі зовнішньоекономічної політики України.

Слід зазначити, що історіографічна база щодо цієї тематики велика та різноманітна.

Зарубіжна історіографія з теми Європейського товариства з'явилася набагато раніше, ніж вітчизняна, і має більш розгалужену тематику. Спроби комплексного аналізу реалізації політики ЄС на Схід робилися авторами К. Смітом [1], А. Вахудовою [2], які детально описували активні й пасивні механізми впливу на країни Східної Європи для їх повноцінної євроінтеграції.

Інтерес до теми Європейського Союзу з'явився у вітчизняних дослідників досить пізно. До перших наукових монографій можна віднести праці Д. Дайнен [3], П. Буряка [4]. Монографії висвітлюють процеси формування та реалізації зовнішньополітичної стратегії країн Центральної Європи після глобальних геополітичних змін на рубежі 80–90-х рр. XX ст. У дослідженнях автори розглядають особливості розширення ЄС на Схід, взаємозв'язок процесу євроінтеграції центральноєвропейських країн з процесами їх внутрішньої трансформації, аналізують спільне й відмінне щодо шляхів європейської інтеграції країн Східної Європи. Але не можна не відзначити, що вітчизняні дослідники у своїх працях оминають гострі політичні, економічні та соціальні проблеми, які існують у ЄС.

Слід зазначити, що із самого моменту створення й існування ЄС, у соціумі, політичних та наукових колах з'явилися певні напрями ставлення до нового міждержавного утворення. Так зародились течії євроромантизму, європрагматизму та єврофобії.

Прикладом європрагматичного підходу може слугувати Португалія. Ще наприкінці минулого століття Португалія належала до групи індустріально-аграрних країн і вважалася слаборозвинутою. У 1991 році Португалія залишалася найбіднішою з країн ЄС (відповідно до Євростату) [5], але членство в цій організації дозволило влити новий капітал в економіку країни. Суми прямих іноземних інвестицій після 1986 року щорічно стрімко збільшувалися. З 1986 р. валовий внутрішній продукт Португалії збільшився на 76% [6]. Португалія наприкінці минулого року стала зіркою європейської економіки. У IV кварталі 2013 року ВВП зріс на 1,6% порівняно з аналогічним періодом 2012 р. [6]. Це найбільший показник серед 18 країн єврозони, більше ніж у Німеччині [6].

Умови ведення бізнесу в Португалії прозорі, тут не потрібно давати хабарі, необхідні дозволи видадуть і так. У багатьох випадках це можна зробити через Інтернет в режимі онлайн. Це наслідки роботи

програми «Симплекс», яку активно розвивав уряд Жозе Сократеша. Слід також зазначити, що Португалія домоглася помітного прогресу і отримала лідируючі позиції серед країн ЄС за кількістю та якістю послуг, доступних в електронному форматі. Багатоетапна національна програма «Симплекс» забезпечує безпаперову реєстрацію фірм, підприємств, автомашин і надає послуги для подання податкових декларацій [6].

Євроскептики з метою наочного прикладу невірною напрямку розвитку країн в середині ЄС наводять економічний досвід Греції. 1 січня 1981 року Греція стала десятою країною, що увійшла до ЄС. Більшість населення країни тоді було «за» членство в міжнародному європейському об'єднанні, очікуючи від цього кроку підйому економіки, поліпшення умов життя і зменшення злочинності. До входження до ЄС у Греції був позитивний баланс зовнішньої торгівлі, що стосувався сільгосппродукції. Однак після отримання статусу країни-члена Євросоюзу греки отримали від єврокомісарів певні квоти на виробництво с/г-продукції. Дані квоти були введені для того, щоб в Євросоюзі не було перевиробництва товарів – виробляти певну кількість м'яса – і не більше, певну кількість молока, вина, апельсинів, оливкового масла – і ні краплею більше. Інакше – штрафи. Найбільш сильний удар був нанесений по бавовництву. Зокрема на момент входження до ЄС Греція виробляла більше 1,3 млн тонн бавовни на рік, у той час як зараз їй дозволено збирати майже у два рази менше – лише 782 тисяч тонн [7].

Спочатку «гарячі» греки страйкували, перекривали тракторами траси і на зло Брюсселю засівали всі поля. Але на цей випадок у ЄС передбачений так званий «податок відповідальності», яким Афіни були зобов'язані обкладати непокірних селян. А в такому разі виручені за бавовну кошти не покривають витрати. Особливо складно було дрібним і середнім господарствам, які дуже швидко збанкрутували.

Серйозно постраждала винна галузь країни. З давніх-давен греки пишалися своїм вином. Але обсяг вина не вміщувався в надані квоти, тому в Греції почалося вирубування виноградників. Така ж доля спіткала і оливкові дерева. За кожну вирубану ділянку (десять соток) селянам заплатили по 720 євро, які мали піти на перепрофілювання сільгосппідприємства, але по суті були «проїдені». При отриманні грошей від фермерів вимагали підписати обіцянку відмовитися назавжди від вирощування винограду чи оливок [7].

Якщо до 1981 року Греція була світовим експортером продуктів харчування, то сьогодні вона змушена ввозити їх з-за кордону. Причому далеко не кращої якості. У країні не залишилося жодного

цукрового заводу і жодної трикотажної фабрики, хоча раніше їх число вимірювалося десятками [7].

Ще однією галуззю Греції, яка серйозно постраждала від вступу до ЄС, виявилось суднобудування. З огляду на півострівне положення Греція, здавалося б, повинна мати розвинене судноплавство і морську торгівлю. Так і було споконвіку, але до того моменту, як держава вступила до ЄС. Уряд ЄС вирішив, що порти слід розпродати, а від прибуткових водних перевезень відмовитися [7].

Справа в тому, що ЄС стало вигідніше будувати нові судна не в Греції, а в Німеччині. Багато суднобудівних підприємств Греції закрилися. Галузь усього лише за 20 років прийшла в Греції до такого занепаду, що з моменту вступу до ЄС грецькі судновласники вже замовили за кордоном майже 800 кораблів [7]. І це стосується не тільки великих кораблів, а і маленьких рибальських човнів.

Прикладом евроромантизму може бути Україна. Взаємовідносини між ЄС та Україною почалися вже з моменту утворення Української державності. Так, в грудні 1991 року міністр закордонних справ Нідерландів, що тоді головувала в ЄС, у своєму листі від імені Євросоюзу офіційно визнав незалежність України [8]. 14 червня 1994 року були підписані Угоди про Партнерство та Співробітництво між Україною та ЄС (УПС), які стали передумовами для процесу інтеграції України до Європейського Союзу, оскільки передбачали співробітництво з країнами Європейського Союзу з певних гуманітарних, економічних та політичних питань. Прикладом може служити співпраця між Україною та ЄС у сфері охорони довкілля. Так, виходячи з документів, у двосторонніх відносинах України і ЄС важливим чинником співпраці є охорона навколишнього природного середовища, яка здійснюється за кількома актуальними для обох сторін напрямками. Це і створення регіонального екологічного центру в Україні, і отримання бюджетної підтримки в секторі охорони довкілля, і співробітництво з Європейською агенцією довкілля тощо. Але насправді ситуація з охороною довкілля має негативну тенденцію. Прикладом цього може служити несанкціоноване вирубування лісів у Карпатах.

Найбільш важливим сектором взаємодії з ЄС для України є економічний фактор. Так, обсяг торгівлі товарами та послугами між Україною та ЄС за перший квартал 2009 року під час всесвітньої економічної кризи зменшився в порівнянні з аналогічним періодом 2008р. на 55,2 % та склав 6,32 млрд. дол. США, у тому числі:

- експорт – на 59,5% і склав 2,75 млрд дол. США;
- імпорт – на 52,3% і склав 3,57 млрд дол. США;

– від’ємне для України сальдо – 820 млн дол. США.

Основними товарами українського експорту до ЄС були такі: деревина і вироби з деревини, електричні машини і устаткування, чорні метали та вироби з них, енергетичні матеріали, руди, зернові культури, одяг текстильний, жири та олії тваринного або рослинного походження. Основними товарами імпорту в Україну з ЄС були полімерні матеріали, пластмаси, енергетичні матеріали, папір та картон, котли, машини, апарати і механічні пристрої, наземні транспортні засоби (крім залізничних), електричні машини і устаткування, фармацевтична продукція [9].

Україну лякають, що вона стане аграрною країною або навіть сировинним придатком. Але забувають сказати, що Євросоюз є найбільшим експортером м’яса, птиці й пшениці у світі, а США – найбільший експортер кукурудзи у світі. Якби в Україні були такі запаси газу і нафти, як у Росії, то Україна могла б бути світовим лідером на ринку експорту. Але є інше багатство – це сільськогосподарські землі, і потрібно зробити так, щоб посунути ЄС і США на світовому ринку зерна. Хто годує світ, той і диктує свої умови. Тому маємо радіти, що частка експорту продуктів харчування в загальному експорті України за 2017 рік склала 45%, що на 17% більше, ніж в 2016 році. У світі є попит на продукти харчування, і Україна може цей попит задовольнити [10].

В Україні зібрали зерна в 2017 році менше, ніж в 2016 рік. За минулий рік було зібрано 61 млн тонн зерна, що на 7,3% менше, ніж у минулому році. Так, менше, але це не означає, що в сільському господарстві України криза. Виростили менше насіння соняшнику, але цукрових буряків та картоплі більше. Менше зібрали яблук, більше – винограду. Менше було зібрано сої, але більше ріпаку. І таких прикладів багато. У 2010 році зерна було зібрано (без урахування Криму) лише 34 млн тонн [10]. За підсумками 2018 року з України експортовано 22 тис. тонн меду, тобто близько половини від очікуваного. Порівняно з 2017 роком скорочення обсягів меду становить 40,5% [10]. Ціна змушує виробників стримувати продажі меду. Цього ж року впали медозбори через масовий мор бджіл, а витрати на виробництво зросли [10].

Україна в першому півріччі 2018 р. експортувала до країн Євросоюзу товарів і послуг на суму \$9,8 млрд. Поштовхом для виробництва українських товарів стала Угода про асоціацію з ЄС. Зона вільної торгівлі з європейськими країнами, яка почала діяти з 1 січня 2016 року, усунула більшість мит і відкрила доступ до 500 млн покупців [11].

В лютому 2019 року Україна приєдналася до конвенції Пан-Євро-Мед [11]. Українські товари, виготовлені з іноземної сировини, можуть експортуватися до ЄС за нульовою ставкою. Перед легкою промисловістю України відкрилися широкі європейські горизонти. Від участі в конвенції виграє і легка промисловість, яка зможе розширити свої експортні можливості.

Незважаючи на економічну ситуацію в країні, легка промисловість уже третій рік поспіль демонструє стабільне зростання. Так, у 2017 р. воно склало 6%. Минулого року в Україні реалізовано продукції більш ніж на 20 млрд грн. При цьому в різних підгалузях ситуація виглядає так: виробництво одягу займає 41% від загальної кількості реалізованої продукції, текстильне виробництво – 37%, виробництво шкіри та взуття – 22% [11].

Підбиваючи підсумки дослідження, необхідно відзначити, що процес створення об'єднаного політичного утворення європейських країн у вигляді союзу не завершений до кінця. На розвиток і становлення Європейського Союзу впливає цілий ряд факторів, пов'язаних як з подіями, що відбуваються у Європі, так і з процесами у світі. Тому різноманітні погляди від європрагматизму, євроромантизму до єврофобії відображають основні тенденції, які відбуваються в країнах ЄС. Від помірно позитивного поступового розвитку, як Португалія, до істотно негативного, як Греція.

Спектральний аналіз української зовнішньоекономічної політики показав, що на українському торговельному ринку не так все і погано. ЄС до України імпортує багато своєї продукції, а в Україні є величезний потенціал для співробітництва з ЄС.

Список використаної літератури

1. Сміт К.Е. Європейський Союз: творення зовнішньої політики на прикладі Східної Європи / К.Е. Сміт. – Харків: Тарбут Лаам, 2006. – 308 с.
2. Вахудова А.М. Нерозділена Європа: демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму / А.М. Вахудова. – К.: Києво-Могилянська академія, 2007. – 380 с.
3. Дайнен Д. Дедалі міцніший союз: курс європейської інтеграції / Д. Дайнен. – К.: К.І.С., 2006. – 696 с.
4. Буряк П.Ю. Європейська інтеграція і проблеми сучасності / П.Ю. Буряк, О.Г. Гупало. – К.: Хай-Тек Прес, 2007. – 336 с.

5. Eurostat [Електронний ресурс]: 23.03.2019. – Режим доступу: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/9510404/2-21012019-AP-EN.pdf/97de2ad5-5b7e-4de9-ab36-7bbf8773aad0>

6. Португалія – член Європейського союзу, НАТО, ООН, ОЭСР, входить в Шенгенську зону і зону євро [Електронний ресурс] // Medium: 15.03.2019. – Режим доступу: <https://medium.com/@mit.zstu/португалія-член-європейського-союзу-нато-оон-оэср-входить-в-шенгенську-зону-и-зону-євро-с286сба0есс7>

7. Жертвоприношення Греції [Електронний ресурс]: 15.03.2019. – Режим доступу: <http://expert.ru/2013/06/11/zhertvoprinoshenie-gretsii>

8. врооптимізм VS європрагматизм // ЛІГА.Блоги.

9. країна і Європейський Союз [Електронний ресурс] // Вікіпедія: 17.03.2019. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Україна_і_Європейський_Союз

10. Який реальний стан вітчизняного сільського господарства [Електронний ресурс] // AGRO REVIEW: 17.03.2019. – Режим доступу: <https://agroreview.com/news/yakuj-realnyj-stan-vitchyznyanoho-silskoho-hospodarstva>

11. Експортний виклик для української легкої промисловості [Електронний ресурс] // Асоціація українсько-китайського співробітництва: 17.03.19. – Режим доступу: <http://aucc.org.ua/eksportnij-viklik-dlya-ukrayinskoyi-legkoji-promislovosti/>

Артур Коваленко

Комунальний заклад освіти «Переципинський опорний освітній заклад № 1» Переципинської міської ради Дніпропетровської області

ЯДЕРНЕ РОЗЗБРОСННЯ УКРАЇНИ: ЧИ БУЛА АЛЬТЕРНАТИВА?

У статті досліджуються передумови та причини ядерного роззброєння України в контексті нової політичної ситуації, яка склалася у світі після розпаду СРСР та припинення Холодної війни. Проводиться аналіз тих факторів, які вплинули на відмову нашої держави від ядерного потенціалу та маніфестацію України як без'ядерної країни, яка прагне мирно співіснувати з іншими світовими країнами. Розглядається можливість альтернативного вирішення

питань, пов'язаних з ядерним статусом України на початку 1990-х років.

Ключові слова: *Україна, ядерне роззброєння, ядерний потенціал, євроінтеграція, США.*

Вступ. Проблема ядерного роззброєння України є надзвичайно актуальною в наш час, коли Росія здійснює військову агресію проти України, при цьому додатково вдаючись до енергетичного, політичного та інформаційного тиску. Наразі Російська Федерація прагне залучити Україну до своєї сфери впливу і примусити нашу державу відмовитися від своїх євроінтеграційних інтересів. Де-факто Росія зі свого боку порушила гарантії безпеки, надані Україні разом з іншими ядерними країнами, в обмін на її відмову від третього за обсягом ядерного потенціалу. Проте й інші країни – гаранти безпеки України, які були зацікавлені в її ядерному роззброєнні і тому всіляко намагалися сприяти цьому, не здійснили її захист від військової агресії й не прийняли відповідних спроб запобігти військовому втручання. У зв'язку з цим на теперішній момент в українській політиці розвивається питання відродження українського ядерного потенціалу, приймаючи до уваги те, що Україна, задекларувавши свою відмову від атомної зброї, прагнула продемонструвати на весь світ, що є мирною країною та прагне співпрацювати та розвивати дружні відносини з іншими державами на без'ядерній основі. Відразу після розпаду СРСР Україна обрала для себе мирний шлях розвитку і незацікавленість в ядерній зброї.

Метою статті є дослідження ядерного роззброєння України як складової євроінтеграційних процесів. Розглядається пошук альтернативних варіантів вирішення цього питання, враховуючи геополітичні та зовнішньополітичні інтереси України.

Предмет дослідження – причинно-наслідкові зв'язки ядерного роззброєння України, формування євроінтеграційних прагнень молодшої української держави.

В середовищі цієї проблематики існує перелік наукових праць та статей, які вповні висвітлюють всі явища та процеси, пов'язані з ядерним роззброєнням, бо були створені й написані не лише істориками і політологами, але й особами, які брали безпосередню участь в цьому процесі: першим міністром закордонних справ України А.М. Зленко, очільником урядової делегації України на переговорах з Росією Ю.І. Костенко, директором Центрального проектного інституту Міністерства оборони України О. Приймачуком. Велику увагу заслуговують праці В. Василенка, С. Прийдуна, О. Кондратенка, О. Івченка. Безпосередньо важливим є аналіз міжнародних

нормативно-правових документів, пов'язаних з відмовою України від атомної зброї: Будапештський меморандум, Лісабонський протокол, Декларація про державний суверенітет України та постанова Верховної Ради, які декларують прагнення України відмовитися від ядерної зброї.

Аналіз літератури з досліджуваного питання. Одним із завдань зовнішньої політики незалежної України після розпаду СРСР було втілення принципу суб'єктності в міжнародних відносинах, який вимагав відмову України від ядерних боєголовок [1]. Щодо цього питання міністр закордонних справ України П. Клімкін на міністерському засіданні РБ ООН зазначив, що в 1990-х роках Україна відмовилася від ядерного потенціалу, бо вона була переконана у верховенстві таких міжнародних принципів, як недоторканність міжнародних кордонів, а також територіальна цілісність та суверенітет... Проте наша держава була наївною [21]. А.М. Зленко вважає, що від врегулювання ситуації, яка склалася навколо ядерної зброї, успадкованої від колишнього СРСР, залежали як національна безпека України, так і місце її на міжнародній арені [2]. Україна не поспішала відмовлятися від свого ядерного потенціалу, використовуючи його як засіб для отримання більш вигідних гарантій безпеки з боку ядерних країн в подальшому під час переговорів по ліквідації ядерного статусу України [3]. Як відомо, після проголошення незалежності Україна успадкувала третій за обсягом ядерний потенціал у світі. На її території розміщувалося 222 одиниці стратегічних носіїв, 130 міжконтинентальних балістичних ракет РС-18, 46 важких бомбардувальників, 46 міжконтинентальних балістичних ракет РС-22. Сумарна кількість ядерних боєголовок дорівнював приблизно 5 тис. [4]. На думку А.М. Зленка, проголошення незалежності України перевело питання про майбутнє ядерної зброї у практичну площину, воно стало важливим фактором у визначенні зовнішньополітичного курсу незалежної України, проте наша країна проводила обачну політику в цьому питанні [2]. В.А. Василенко стверджує, що ідея ядерного роззброєння зародилася ще до розпаду СРСР і мала дві причини: перша – це досвід вибуху на Чорнобильській АЕС і тому був сформований антиядерний настрій суспільства та депутатів Верховної Ради, а друга причина пов'язана з прагненням України вийти зі складу СРСР [5]. Прагнення відмовитися від ядерної зброї були проголошені в Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, в якій сказано, що Україна буде дотримуватися трьох принципів: не приймати, не виробляти і не купувати ядерної зброї [6]. За словами В.А. Василенка, на стадії

розробки Декларації на Україну не здійснювалося тиску з боку країн Заходу, бо це була суто українська інтелектуальна і ментальна розробка стратегічного характеру, яка мала підстави для виходу України з СРСР [5]. Проте необхідно врахувати і той факт, що до розпаду СРСР 31 липня 1991 року між США і СРСР був підписаний договір СНО-1, згідно з яким СРСР, який мав 10271 ядерних боєзарядів, і США, які мали 10371 боєголовок, повинні були скоротити кількість боєзарядів до 6000 одиниць [22]. І все ж таки Україна відмовилася від ядерної зброї під серйозним зовнішнім тиском в умовах внутрішньої нестабільності, бо, зокрема, від України залежала подальша доля міжнародного режиму нерозповсюдження ядерної зброї [19]. І тому США та європейські країни визнавали незалежність України лише за умов ратифікації Верховною Радою договору про СНО-1, бо США розуміли що збільшення числа ядерних країн призведе до порушення системи світової безпеки та зміни стратегічної ситуації [2]. Проте ще до офіційного процесу вивозу ядерної зброї Росія проводила вивезення тактичної ядерної зброї з території України [3]. Підтвердженням цього може слугувати заява Л. Кравчука 12 березня 1992 року, згідно з якою забороняється вивіз тактичної ядерної зброї до Російської Федерації, бо саме тактична зброя могла загрожувати безпеці Росії, на відміну від стратегічної ядерної зброї, яка була направлена на США [7]. Таким чином, така дія президента України та Верховної Ради визначала, що Україна відмовиться від атомної зброї лише за умови надання гарантій безпеки. Незважаючи на це, США оголосили про те, що не допустять появи кількох ядерних держав на місці СРСР. Під час зустрічі міністрів закордонних справ України, Білорусі, Казахстану і Росії в Москві 11 квітня 1992 року представники України погодилися на вивезення ядерної зброї лише за умов забезпечення гарантій безпеки з боку ядерних країн, надання Україні фінансів для ліквідації ядерних боєголовок та допомогу у вирішенні можливих екологічних проблем [4]. Вимоги США приєднатися до договору СНО-1 спонукали в минулому радянські республіки: Росію, Україну, Білорусь та Казахстан підписати 23 травня 1992 році в Лісабоні протокол, згідно якого Україна, Білорусь і Казахстан визнають умови договору СНО-1 і зобов'язуються приєднатися до ДНЯЗ як неядерні країни [4]. Проте навіть після підписання Лісабонського протоколу тиск з боку США посилювався у зв'язку з прагненням адміністрації Дж. Буша повністю вирішити проблему ядерної безпеки у світі перед виборами президента [8]. Росія у свою чергу збиралася гарантувати безпеку і територіальну цілісність України лише в межах СНД [9].

3 вересня 1993 року було підписано Масандрівські угоди з Росією, які визначили шляхи ліквідації ядерної зброї України [7]. 25 жовтня 1993 року було ухвалено угоду між Україною та США, за якою для утилізації ядерного озброєння Україні надавалося 357 млн дол. [4]. До того ж обслуговування ядерних боєголовок та всієї інфраструктури, пов'язаної з цим лягло б непосильним тягарем і на без того дистрофічний український бюджет [20]. Верховна Рада України 18 листопада 1993 року ратифікувала договір про СНО-1 із внесенням 13 поправок, згідно з якими ядерні держави мають гарантувати недоторканність державного кордону України та відмову від економічного тиску. Як результат, мало бути знищено 42% боєголовок та 36% ракет [11]. Україна прагнула залучитися надійними гарантіями безпеки, і тому під час переговорів Л. Кравчука, Б. Єльцина, Б. Клінтона в Москві 14 січня 1994 року підписано Заяву Президентів США, Росії і України. Церемонію підписання заяви президенти трьох країн назвали «історичним кроком до міцнішого миру». Відповідно до цього документа 1804 ядерних боєголовок та 176 ракет-носіїв мають бути ліквідовані. В обмін на це Україна отримувала гарантії безпеки і економічну допомогу США у розмірі 700 млн дол. [2]. Тристороння заява передбачала не знищення ядерних боєзарядів, а передачу їх Росії. У ній не йшлося про жоден контроль за невикористанням ядерної зброї [10]. За словами директора Центрального проектного інституту Міністерства оборони України О. Приймачука, у радянські часи проектування ядерних ракетних озброєнь узагалі не передбачало ремонту-розбирання, бо ядерна зброя є комплексною і не передбачає утилізації [12]. На думку А.М. Зленка, політичною метою Росії було збереження України у фарватері російської зовнішньої та безпекової політики шляхом резервування за собою права юридичної власності, управління та контролю над ядерною зброєю, розміщеною на території України [8]. І тому питання денуклеаризації України можна розглядати як один із шляхів позбутися впливу Росії, бо ядерна валізка українських президентів перебувала на той час в Москві – як наслідок, Україна могла лише блокувати запуски ядерних ракет, якщо б вони здійснювалися без її згоди [12]. Перші ракети для ліквідації були відправлені в Росію вже 4 травня 1994 року [4].

Новий президент України Л. Кучма 30 вересня 1994 року запропонував Росії, Великій Британії, США і Франції укласти багатосторонній договір з визначеними гарантіями безпеки для України [10]. Ядерні держави погодилися виступити гарантами безпеки України, підписавши документ, який це підтверджує, під час саміту ОБСЄ в Будапешті. В Законі про приєднання України до ДНЯЗ

16 листопада 1994 року зазначалося, що Україна є власником ядерної зброї, успадкованої нею від колишнього СРСР і після знищення цієї зброї під контролем України методами, які будуть виключати повторне використання ядерних матеріалів за первинним призначенням. Відповідно до цього закону загроза територіальній цілісності чи недоторканності кордонів, а також застосування економічного тиску будуть розглядатися Україною як обставини, які загрожуватимуть її національним інтересам. В пункті 6 цього закону зазначалося, що цей документ набуває чинності лише після надання Україні ядерними державами гарантій безпеки [14]. Під час саміту ОБСЄ в Будапешті очільники України, Росії, США, Великої Британії підписали Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Пізніше до договору приєдналися Франція і КНР, висловивши свої гарантії безпеки Україні [4]. Згідно з меморандумом, ядерні країни повинні поважати суверенітет та незалежність України, до того ж вони зобов'язуються утримуватися від військової агресії та економічного тиску проти України. В пункті 4 цього документа зазначалося, що США, Росія, Велика Британія зобов'язуються домагатися негайних дій з боку Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй з метою надання допомоги Україні як державі-учасниці ДНЯЗ, що не володіє ядерною зброєю, в разі якщо Україна стане жертвою акту агресії або об'єктом погрози агресією з використанням ядерної зброї. Пункт 5 задекларував не лише невикористання ядерної зброї з боку ядерних держав проти України, а й невикористання проти інших держав-учасниць ДНЯЗ. Шостий пункт зазначав, що під час загрози територіальної цілісності Україна могла вимагати від держав-підписантів проведення консультацій [15]. Проте країни, що підписали договір, не ратифікували його, і тому меморандум не можна вважати міжнародно-правовим договором [4]. А.М. Зленко зазначає, що підписання Будапештського меморандуму було безпрецедентним випадком отримання гарантій безпеки в обмін на ліквідацію ядерної зброї [2]. Перший президент України Л. Кравчук припустив, що якби Україна не підписала меморандум, то наткнулася б на міжнародну ізоляцію та санкції [16]. На думку В. Василенка, меморандум і тим більше заяви не були змістовні, конкретного механізму в допомозі Україні, захисті її кордонів і територіальної цілісності в них не сформульовано [5].

Україна завершила процес вивезення ядерної зброї до Росії 1 червня 1996 року і стала першою країною у світі, що добровільно відмовилася від ядерного арсеналу та створила важливий прецедент щодо можливості просування до без'ядерного світу. Цей крок отримав

схвальну оцінку на міжнародному рівні, що знайшло відображення в листі Генерального секретаря ООН до президента України. Знищення останньої шахтно-пускової установки 30 жовтня 2001 року ознаменувало завершення виконання Україною зобов'язань за договором СНО-1. Набуття без'ядерного статусу України зняло недовіру до нашої держави, сприяло її визнанню, створення позитивного міжнародного іміджу [4]. Проте держави, які гарантували нам безпеку, незалежність, територіальну цілісність, не виконали своїх зобов'язань, і тому актуалізується питання виходу з Будапештського меморандуму й спроби забезпечити свою безпеку відновленням ядерного потенціалу [5]. Зрозуміло, що такий хід подій викличе негативну реакцію на Заході, й ми можемо опинитися в міжнародній ізоляції [5]. Недоліки механізму забезпечення зазначених гарантій через проведення консультацій проявилася вже у 2003 році під час конфлікту навколо острова Тузла, коли спроба України реалізувати пункт 6 Меморандуму виявилася невдалою [19].

Саме ядерне роззброєння сприяло швидкому розвитку євроінтеграційних процесів в Україні. Про це свідчить підписання в Мадриді 9 липня 1997 року Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО. В п'ятому розділі Хартії, який має назву «Співробітництво заради більш безпечної Європи», зазначалося, що НАТО буде продовжувати підтримувати суверенітет та незалежність України, її територіальну цілісність, демократичний розвиток, економічне процвітання та її статус без'ядерної держави. В шістнадцятому пункті Хартії вказано, що НАТО підтримує той факт, що Україна отримала гарантії безпеки від всіх п'яти ядерних держав-учасниць ДНЯЗ як без'ядерна держава-учасниця ДНЯЗ і нагадує про зобов'язання, взяті США, Великою Британією разом з Росією, а також Францією в односторонньому порядку, які у 1994 році в Будапешті прийняли історичне рішення надати гарантії безпеки Україні як без'ядерній державі-учасниці ДНЯЗ. Також в цьому документі зазначалося, що відмова України від ядерної зброї стала значним внеском у справу зміцнення безпеки та стабільності в Європі та створило Україні особливий образ у світовій спільноті [17]. Почесне місце у євроінтеграційному розвитку України посідає співпраця з Європейським Союзом. Це демонструє Угода про партнерство і співробітництво між Україною і європейськими співтовариствами та їх державами-членами укладена 16 червня 1994 року. У статті 62 цієї угоди зазначається, що співробітництво в цивільному ядерному секторі здійснюється через виконання угод про торгівлю ядерними матеріалами, ядерну безпеку [18]. Курс України на євроінтеграцію був

розвинутий у Стратегії інтеграції України до ЄС, схваленій Указом Президента України Л. Кучми від 11 червня 1998 року, та Програмі інтеграції України до ЄС, схваленій Указом Президента України 14 вересня 2000 року. В цих документах зазначається, що стратегічною метою України є набуття членства в ЄС [23].

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна сформулювати основні причини відмови нашої держави від атомної зброї:

1. Загроза міжнародної ізоляції, яка б ускладнила і без того важку ситуацію в країні.
2. Відсутність ядерної валізки, що поглиблювало залежність від Москви.
3. Неможливість України через своє скрутне економічне становище на той час утримувати ядерні боєголовки.
4. Незадовільний технічний стан деяких ядерних ракет, що збільшувало можливість другого Чорнобиля.
5. Прагнення нашої держави розвиватися як мирна країна з проголошеним курсом на без'ядерний статус.

Тому Україна відмовилася від ядерного арсеналу в обмін на гарантії безпеки, захист від військової агресії та економічного тиску за Будапештським меморандумом. Проте неефективність меморандуму й недійсність гарантій безпеки продемонстрували події 2003 року – російсько-український конфлікт навколо острова Тузла. А остаточно було знищено статус Росії як гаранта безпеки для України внаслідок анексії Криму 2014 року та військової агресії на Донбасі, яка розпочалася в 2014 році та триває донині. У зв'язку з цим деякі військові аналітики, політики говорять про можливість відновлення ядерного статусу України. Але слідуючи за таким сценарієм, в Україні може склестися така ситуація, що зараз існує в Ірані, якому європейські країни та США закидають розробку ядерної зброї, через що Іран постійно піддається санкціям. Та й відновлення ядерного арсеналу порушило б Декларацію про державний суверенітет і прагнення України увійти в коло європейських країн як мирна і без'ядерна держава. Відповідно, можна припустити, що альтернативним рішенням для України, враховуючи тодішню міжнародну ситуацію та ситуацію всередині країни, було отримання членства в НАТО та членства чи спершу підписання асоціації на той час з Європейським Союзом.

В рамках дослідження цієї проблеми було проведено опитування серед учнів 11 класу КЗ «Перещепинський ООЗ № 1», які вже вивчали цю тему на уроках історії, та вчителів, які безпосередньо

жили під час цієї доби. Всього взяло участь в анкетуванні 30 осіб. Анкета складалася з питання «Чи правильно, на Вашу думку, вчинила Україна, відмовившись від своєї ядерної зброї?» та варіантів відповіді: «Так», «Ні», «Не знаю», «Інший варіант відповіді». Результати анкетування виявилися такими: варіант «так» обрали 17 чоловік (57%), варіант «ні» – 11 чоловік (37%), варіант «не знаю» – 2 чоловіки (6%), «інший варіант відповіді» ніхто не обрав (0%). Можна зробити підсумок, що, на думку сучасних учнів, відновлення ядерного потенціалу в наш час чи збереження ядерного статусу в 1990-х роках не здійснило б позитивного впливу на становище України, а особливо на її євроінтеграційні прагнення.

Незважаючи на тиск США, Росії, європейських країн на Україну з метою відмови її від ядерної зброї, наша держава і сама прагнула набути без'ядерного статусу, бо хотіла забезпечити для себе мирний і демократичний розвиток. Ядерне роззброєння є частиною євроінтеграційних процесів в нашій країні, мета яких – забезпечити сталий розвиток України. Ліквідація ядерного арсеналу була одним з перших свідомих кроків молодого української держави, проте Україна могла знайти альтернативний варіант у вигляді членства в НАТО чи асоціації з ЄС.

Список використаної літератури

1. Нариси з історії дипломатії України / за заг. ред. В.А. Смолія. – К.: Альтернативи, 2001. – 736 с.
2. Зленко А.М. Зовнішньополітична стратегія і дипломатія України: підручник / за ред. В.А. Манжолі. – К.: Київський університет, 2008. – 379 с.
3. Бодрук О. Ядерна зброя на території України: проблеми набуття без'ядерного статусу.
4. Зленко А.М. Дипломатия и политика. Украина в процессе динамических геополитических перемен / А.М. Зленко. – Харьков: Фолио, 2004. – 559 с.
5. Василенко В. Щоб Україна стала суверенною державою, було потрібно позбутися ядерної зброї [Електронний ресурс] / В. Василенко. – Режим доступу: <https://m.tyzhden.ua/Politics/107225>
6. Декларація про державний суверенітет України. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>
7. Кондратенко О.Ю. Процес ядерного роззброєння і Україна / О.Ю. Кондратенко // Науковий вісник Інституту

міжнародних відносин НАУ. Серія: економіка, право, політологія, туризм. – 2011. – № 4. – С. 75–79.

8. Прийдун С. Будапештський меморандум в контексті ядерного роззброєння України / С. Прийдун // Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка: зб. наук. праць. – 2016. – С. 106–114.

9. Галузевий державний архів Міністерства закордонних справ України. – Ф. 1. – Оп. 4. – Спр. 7067. – 68 арк.

10. Костенко Ю. Історія ядерного роззброєння України / Ю. Костенко. – К.: Ярославів Вал, 2015. – 464 с.

11. Івченко О.Г. Україна в системі міжнародних відносин: історична ретроспектива та сучасний стан / О.Г. Івченко. – К.: РІЦ УАННП, 1997. – 688 с.

12. Приймачук О. Під час ядерного роззброєння України все було знищено, зокрема секретну документацію. Але у мене дещо залишилося. Про всяк випадок [Електронний ресурс] / О. Приймачук. – Режим доступу: <https://www.google.com/amp/s/gordonua.com/amp/ukr/publications/prijmachuk-pri-jadernomu-rozzbrojenni-ukrajini-vse-bulo-znishcheno-vkljuchajuchi-sekretnu-dokumentatsiju-ale-u-mene-deshcho-zalishilosja-na-vsjakij-vipadok-239180.html>

13. ГДА МЗС України – Ф. 1. – Оп. 4. – Спр. 7309. – 109 арк.

14. Постанова Верховної Ради України про приєднання України до ДНЯЗ. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/248/94-%D0%B2%D1%80>

15. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до ДНЯЗ. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158

16. Кравчук Л.М. Кравчук розповів, чому віддали ядерну зброю, і назвав недоліки Будапештського меморандуму [Електронний ресурс] / Л.М. Кравчук. – Режим доступу: https://www.google.com/amp/s/zik.ua/amp/news/2018/06/18/kravchuk_roz_poviv_chomu_viddaly_yadernu_zbroju_i_nazvav_nedoliky_budapeshtskog_o_1348301

17. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002

18. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012

19. Польові випробування Будапештського меморандуму [Електронний ресурс] // Сайт з питань ядерної безпеки, радіаційного захисту та нерозповсюдження ядерної зброї. – Режим доступу: <https://uatom.org/index.php/2015/09/24/polovi-vyprobuvannya-budapeshtskogo-memorandumu-i-bez-yadernuj-status-ukrayiny-2/>

20. От якби Україна залишила собі ядерну «палицю»... [Електронний ресурс] // Український інститут майбутнього. – Режим доступу: <https://www.uifuture.org/publications/news/24307-yakby/ukraina/zalyshyla/sobi/yadernu/palytsiu>

21. Клімкін в ООН про Будапештський меморандум: Ми були надто наївними [Електронний ресурс] // Європейська правда. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/09/22/7071345/>

22. СНО-1, СНО-2. Україна в процесі ядерного роззброєння [Електронний ресурс] // КІМО. – Режим доступу: <http://kimo.univ.kiev.ua/MVZP/79.htm>

23. Історія відносин Україна – ЄС [Електронний ресурс] // Дніпропетровська обласна державна адміністрація. – Режим доступу: <https://adm.dp.gov.ua/ua/gromadyanam/pamyatki-ta-poradi/ukrayina-yes/vidnosini-ukrayina-yes>

Ангела Крупа

Полтавський обласний науковий ліцей-інтернату II-III ступенів імені А.С. Макаренка Полтавського р-ну, Полтавської обл.

УКРАЇНА ТА ЄС: ПОШУКИ ПЕРСПЕКТИВ СПІВПРАЦІ

Проаналізовано основні здобутки та проблеми діяльності України на шляху вступу до Європейського Союзу, висвітлено сучасні надбання України у плані імплементації основних досягнень європейського співтовариства, показано роль суспільства у здійсненні важливого акту зовнішньої політики українською владою. Досліджено причини та роль активізації проєвропейських настроїв у нашій державі. Проаналізовано сучасні здобутки України на шляху вступу до Європейського Союзу.

Ключові слова: *євроінтеграція, ЄС, Угода про асоціацію між Україною та ЄС.*

Зі здобуттям незалежності Україна визначила європейський напрям як один із важливих пріоритетів зовнішньої політики. Економічний потенціал, добробут населення та демократичність в ЄС викликають бажання у більшості країн вступити до нього. Останні події в державі підтвердили активізацію проєвропейських настроїв серед громадян. Переконливість бажання українського народу вступити до ЄС та асоціація між Україною та Європейським Співтовариством і визначає **актуальність** обраної теми.

Аналізуючи **ступінь розробки цієї проблематики**, варто зазначити, що досліджуване питання розглядається у низці документальних джерел.

У документі «Основні вектори зовнішньої політики України» сформульовано принципи діяльності України в зовнішній політиці. У 1994 році між Україною та ЄС було укладено перший установчий документ – Угода про партнерство та співробітництво. Він засвідчував напрями двосторонніх відносин між суб'єктами. Укази Президентів «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» (1998) та «Порядок денний асоціації Україна – ЄС» (2009) сприяли імплементації Угоди про асоціацію.

Протягом усього періоду співпраці між Україною та ЄС було сформовано низку нормативно-правових актів в окремих сферах. Серед них: Концепція адаптації законодавства України до законодавства ЄС; Про затвердження Державної цільової програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції. Найважливішим і найгрунтовнішим документом є Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом 2014 року. Вона засвідчує перехід двосторонніх відносин від партнерства та співробітництва до політичної та економічної інтеграції.

Значна кількість науковців досліджувала проблеми та перспективи співпраці України та ЄС: В. Копійка, Т. Шинкаренко, А. Веселовський, В. Меделяєв, Ф. Барановський, О. Шаповалова та ін.

Мета роботи – проаналізувати основні здобутки та проблеми діяльності України на шляху вступу до Європейського Союзу, висвітлити сучасні надбання України в плані імплементації основних надбань європейського співтовариства та показати роль суспільства у здійсненні важливого акту зовнішньої політики українською владою.

Для досягнення поставленої мети нами визначено такі **завдання**: вивчити зовнішньополітичний курс України щодо зближення з ЄС після здобуття нею незалежності; дослідити причини та роль активізації проєвропейських настроїв в нашій державі;

проаналізувати сучасні здобутки України на шляху вступу до Європейського Союзу.

Нові принципи ЄС на сучасному етапі впливають на внутрішньополітичні зміни в країнах, які бажають до нього вступити. Країни-кандидати повинні якісно та ефективно пристосуватися до нових стандартів міжнародної організації. Осторонь цих процесів не залишається й Україна.

У грудні 1991 року ЄС офіційно визнав незалежність України. А вже в жовтні 1993 року в державі відкрилось Представництво Європейської Комісії [2]. Відтоді наша держава демонструє бажання побудувати демократичну, правову країну, яка зможе зайняти гідне місце в європейській сім'ї народів.

14 червня 1994 року в Люксембурзі Україною та ЄС було підписано Угоду про партнерство і співробітництво. «Цією Угодою встановлюється Партнерство між Співтовариством і його державами – членами з одного боку та Україною з іншого боку» – розпочинається документ [11]. Відповідно до статті 1 Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС, цілями партнерства було визначено: політичний діалог; сприяння торгівлі; гармонійні економічні відносини; соціальне, фінансове, науково-технічне та культурне співробітництво; підтримку зусиль України щодо зміцнення демократії та завершення переходу до ринкової економіки.

Угодою визначено 28 сфер, в яких ЄС та Україна домовилися збільшити та розширити взаємне співробітництво [6]. Аналізуючи документ зараз, ми дійшли висновку, що Угода хоча й була комплексною, все ж мала окремі недоліки. До таких можна віднести нечіткість основ політичного співробітництва, невизначеність суб'єктів відносин та односторонню звітність України про зміни в законодавстві.

Євроінтеграційна політика України вимагала проведення необхідних соціально-економічних, політичних перетворень та створення сприятливих зовнішньополітичних умов для вступу України в ЄС. Це підтвердив Указ Президента України «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» від 11 червня 1998 року [12].

З метою прискорення реалізації Стратегії наближення України до ЄС розроблено та затверджено Указом Президента України «Програму інтеграції України до ЄС» [8]. Програму було прийнято Європейською Радою у вересні 2000 року. В передмові йдеться про те, що вона повинна стати головним інструментом загальної стратегії на шляху наближення України до ЄС за всім спектром співпраці.

Поряд з цим українській владі слід було створювати нову стратегію переходу відносин з ЄС від формату «партнерства та співробітництва» до «політичної асоціації та економічної інтеграції». Внаслідок цього у березні 2007 року розпочалися переговори щодо заміни Угоди про партнерство, дія якої завершувалась у 2008 році [14]. Під час Паризького саміту в цьому ж році було визначено назву нового документа – Угода про Асоціацію. 24 листопада 2009 року набув чинності «Порядок денний асоціації Україна – ЄС» [7]. Відповідно до нього визначався перелік реформ, які має здійснити Україна у співпраці з ЄС, а найголовніше – це поступовість їх втілення в економічне та політичне життя держави. Якість виконання реформ зумовлювала терміни підписання Угоди про Асоціацію. Але прихід у 2010 році до влади в Україні нової політичної сили вніс корективи у поступове втілення євроінтеграційних планів.

Але незважаючи на цільову політику української влади протягом 1990–2010 років, слід все ж проаналізувати низку проблем, які потребували розв'язання.

По-перше, Україна, незважаючи на низку успіхів не досягла такого ступеня економічного розвитку, який би зробив її економіку конкурентоспроможною на рівні із країнами – членами Спільного ринку. По-друге, соціальна політика української держави також залишалася далекою від мінімальних європейських вимог. По-третє, політична система України залишалася нестабільною. Що підтвердили й події 2010 року, коли відбулося повернення країни до недосконалої конституційної системи 1996 року. А отже, і ступінь відповідності України Копенгагенським критеріям в той період був дуже невисоким.

Таким чином, в подальшому українській владі в напрямі євроінтеграції необхідно було здійснювати поглиблені та ґрунтовні реформи.

Новий етап євроінтеграційних процесів в Україні ми пов'язуємо, насамперед, з приходом до влади у лютому 2010 року на посаду президента Віктора Януковича. Зовнішня політика президента та уряду на чолі з Миколою Азаровим була спрямована на поліпшення відносин з Російською федерацією, що пізніше призвело до призупинення запланованого підписання Угоди про Асоціацію. Така позиція та політика стане одним із визначальних факторів – посилення підтримки європейської інтеграції в українському суспільстві.

Продовження переговорів щодо підписання Угоди про Асоціацію було першочерговим завданням для влади у зовнішньополітичному вимірі. 11 листопада 2011 року в Брюсселі відбувся завершальний, двадцять перший, раунд переговорів щодо укладення Угоди про

Асоціацію, у ході якого були узгоджені всі положення тексту документа. 19 грудня на саміті «Україна – ЄС» оголошено про завершення переговорів щодо Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [5]. 30 березня 2012 року на рівні глав переговорних делегацій відбулося парафування Угоди про асоціацію. Протягом 2007–2012 років відбулися 21 раунд переговорів щодо Угоди про асоціацію та 18 раундів переговорів щодо розділу Угоди про створення зони вільної торгівлі.

Ці процеси сприяли формуванню стабільної громадської думки з перевагою щодо вступу України до ЄС. Про це свідчать опитування населення проведені у червні 2006, грудні 2009 та грудні 2011 років фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. Так, серед опитаних курс на євроінтеграцію підтримали у 2006 році – 43,7%, у 2009 – 42,8, у 2011 – 46,0% українців, що демонструє зростання кількісного показника у 2011 році [2].

Період протягом кінця 2011 – середини 2013 років можна вважати першим переломним етапом в активізації підтримки євроінтеграційних процесів.

Другий переломний етап розпочався наприкінці 2013 року. Пов'язаний він із конкретною датою – 21 листопада 2013 року, за кілька днів до Вільнюського саміту східного партнерства Кабінет Міністрів України вирішив призупинити процес підготування до укладання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Розпорядження про це було офіційно оприлюднене прем'єр-міністром України Миколою Азаровим. «З метою вжиття заходів щодо забезпечення нацбезпеки, більш детального вивчення та опрацювання комплексу заходів, які необхідно здійснити для відновлення втрачених обсягів виробництва та напрямів торговельно-економічних відносин з Російською Федерацією та іншими державами – членами СНД», – пояснювалося в рішенні [1]. Такий вчинок був пов'язаний із тиском російської держави на владу та блокуванням експорту українських товарів до Росії, що підтвердив сам прем'єр.

Поряд із цим М. Азаров доповів у залі парламенту перед депутатами, пояснивши причини рішення Кабміну призупинити євроінтеграцію [13]. Серед основних – падіння попиту на українські товари, скорочення тисяч робочих місць і неможливість проведення модернізації, збільшення зовнішніх боргів, зокрема перед МВФ.

На підтримку євроінтеграційних процесів та незгоду з діями влади наприкінці листопада в Україні почали виникати мітинги-протести, які ми знаємо як «майдани». Найбільший виник у Києві на Площі Незалежності. У ніч з 29 на 30 листопада для розгону цього «майдану» влада застосувала силу [9]. У відповідь на побиття студентів на Михайлівській площі

зібралися тисячі киян та гостей столиці. Подальший розвиток подій отримав назву «Єврореволюція».

Революційні події в Україні, які мали на меті змінити владу, яка продовжила б процес підписання Угоди про Асоціацію, підтримали майже всі демократичні держави. 7 грудня 2013 року депутати Європейського парламенту закликали українську владу негайно покарати винуватців збройного розгону Євромайдану. 11 грудня після обговорення проблеми з спецпредставником ЄС Кетрін Ештон та помічником Держсекретаря США Вікторією Нуланд, які відвідали Майдан, Янукович заявив, що влада діятиме винятково в межах закону і не використовуватиме сили проти мирних зібрань [9].

Фінальним і найдраматичнішим етапом революції стали події у Києві 18–20 лютого 2014 року, в ході яких загинуло близько сотні протестувальників і кілька сотень було травмовано. Але саме вони докорінно змінили політичну ситуацію в країні. 22 лютого Верховна Рада України усунула В. Януковича з посади та призначила позачергові вибори Президента України на 25 травня 2014 року.

21 березня 2014 року під час Позачергового саміту Україна – ЄС було підписано політичну частину Угоди та Заключний акт саміту [10]. Зокрема, підписані Преамбула, стаття 1, розділи I «Загальні принципи», II «Політичний діалог та реформи, політична асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері зовнішньої та безпекової політики» і VII «Інституційні, загальні та прикінцеві положення» Угоди. На саміті Українською Стороною також була зроблена заява, що зобов'язання України, які випливають зі статті 8 Угоди про асоціацію стосовно ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 року, будуть виконані після внесення відповідних змін до Конституції України.

27 червня цього ж року в ході засідання Ради ЄС Президентом України П. Порошенком та керівництвом Європейського Союзу і главами держав та урядів 28 держав – членів ЄС була підписана економічна частина Угоди – розділи III «Юстиція, свобода та безпека», IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею», V «Економічне та галузеве співробітництво» та VI «Фінансове співробітництво та положення щодо боротьби із шахрайством», які разом з рештою тексту Угоди становлять єдиний документ.

16 вересня 2014 року Верховна Рада України та Європейський Парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. Щоб Угода стала чинною та замінила Угоду про партнерство та співробітництво Україна – ЄС, її потрібно ратифікувати усіма 28 країнами Європейського Союзу. Перше інавгураційне засідання Ради асоціації

Україна – ЄС відбулося 15–16 грудня 2014 року у Брюсселі за участю урядової делегації України на чолі з прем'єр-міністром Арсенієм Яценюком.

Що ж повинна змінити, а саме покращити Угода? Аналізуючи розділи документу, можна зробити такі висновки: 1) зменшення корупції, а саме боротьба в приватній та державній сферах; 2) посилення захисту прав споживачів, вводяться європейські стандарти контролю якості продукції; 3) експорт товарів та послуг в ЄС, що дозволить матеріально збільшити та зміцнити державний бюджет на експорті товарів, українці зможуть відкривати філії в країнах Євросоюзу, а українські інвестиції в ЄС отримають додатковий захист; 4) переваги для малого і середнього бізнесу, в Україні знову стане вигідно виробляти товари; 5) соціальна політика і освіта: вводяться додаткові чотири дні відпустки, забороняється платити жінкам менше, ніж чоловікам; удосконалюється система первинної медичної допомоги; 7) довкілля стане чистішим і безпечнішим: вводяться нові стандарти якості води і повітря, зміняться методи контролю стану довкілля; 8) космос, наука і технології: робота над створенням європейської навігаційної системи, а ЄС користуватиметься нашими технологіями ракетобудування [4].

З 1 листопада 2014 року вступило в силу тимчасове застосування Угоди про Асоціацію. Це розділи договору про безпеку, юстицію, боротьбу проти шахрайства, гармонізацію стандартів, ряд протоколів та ін. Тобто всі розділи, крім IV, який стосуються зони вільної торгівлі, її відклали до 1 січня 2016 року. Угода має невизначений термін дії, в разі потреби її можуть переглядати та змінювати, в крайньому випадку вона може бути розірвана. США та країни Європейського Союзу вважають цю угоду історичним шансом для України стати на шлях демократії та європейських цінностей [33].

Як же змінилась громадська думка населення країни з 2011 року. Для цього ми знову проаналізували дослідження фонду «Демократичні ініціативи». Підтримка Європейського Союзу за майже три роки значно зростає: з 46,0% у 2011 році до 53,0% у 2014 році. Щодо вікової характеристики, то молодь віком 18–29 років має 55,9% прихильників, тоді як у 2011 – 58,0%, що значно перевищує показник 2014 року. Це можна пояснити підвищенням рівня прихильності до ЄС населення віком 60 і старші: у 2014 році – 41,4%, тоді як у 2011 році – 35,2%. Вочевидь, революційні події та неприхована агресія Росії сприяли зміні прихильності людей старшого віку на користь ЄС. Регіональні пріоритети теж зазнали змін: Захід підтримує ЄС – 87,7% (74,2% – у 2011 році), Донбас – 13,1% (26,4%). Але ці процеси закономірні, оскільки регіональні відмінності завжди існували між Заходом і Центром, які підтримували

європейський вектор та Сходом і Півднем України, які надавали перевагу Митному Союзу. На нашу думку, регіональні особливості також пов'язані з військовими подіями на сході країни.

Починаючи з весни 2014 року, на сході держави розпочався конфлікт, який мав на меті проголошення Донецької та Луганської народних республік неконституційним шляхом. Через військову допомогу та втручання Російської Федерації події набули військового характеру.

Свою занепокоєність подіями на Сході та підтримку України Європейський Союз продемонстрував під час Женевських зустрічей Україна – ЄС – США – Росія. Чотиристоронні переговори щодо врегулювання збройного конфлікту між Росією та Україною за участі вищих дипломатичних представників відбулися в Женеві 17 квітня 2014 року. Всі сторони зобов'язалися утримуватися від будь-яких форм насильства або провокаційних дій. Також домовилися про роззброєння бойовиків і звільнення будівель на Донбасі.

На сьогодні між Україною та ЄС підписано Угоду про асоціацію. Багаторічна співпраця все ж привела до поставленої мети – український народ пов'язав себе з європейською спільнотою, але поряд з цим суспільству і державі необхідно докласти максимум зусиль аби стати повноцінною ланкою європейської спільноти.

Події на Сході негативно впливають на всебічний розвиток держави. Моральна виснаженість населення, інформаційна війна, економічні та матеріальні втрати є ключовими наслідками ситуації. Ці події також пригальмовують реалізацію Угоди про Асоціацію, таким чином і намагання України стати повноправним членом Європейського Союзу. Протягом усього періоду загострення ситуації в державі ЄС демонструє свою прихильність українському народу у мирному розв'язанні конфлікту.

Отже, Європейська інтеграція була і залишається головним пріоритетом зовнішньої політики України. Визначальна частина її успіху залежить від самих громадян та послідовності дій влади нашої держави. Цього успіху неможливо досягти без ретельного виконання тих вимог, які Європейська Спільнота висуває до всіх країн, які бажають поповнити ряди ЄС. Події останніх років в країні продемонстрували високий рівень усвідомлення громадянами необхідності посилення євроінтеграційних процесів.

Список використаної літератури

1. Азаров відмовився від угоди про асоціацію ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/11/21/7002657/>

2. Веселовський А. Європейська інтеграція починається в Україні / А. Веселовський // Зовнішні справи. – 2012. – № 1. – С. 5–7.
3. Громадська думка населення України: 2010–2015. Що змінилося? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/gromadska-dumka-naselennja-ukrajini-2010-2015-shcho-zminilos/>
4. Коментар з питань імплементації Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та Європейським Співтовариством [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/virtual_library/02_what_is_uk.pdf
5. Копійка В. Європейський союз: Досвід розширення і Україна / В. Копійка. – К.: Юридична думка, 2005. – 448 с.
6. Меделяєв В. Азбука євроінтеграції / В. Меделяєв // Економіка в школі України. – 2007. – № 7. – С. 43–54.
7. Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію від 20.11.2009– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_990
8. Програма інтеграції України до Європейського Союзу від 14.09.2000. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-00>
9. Революція Гідності 2013–2014 рр. та агресія Росії проти України: навч.-метод. посіб. / О. Палій, В. Головка, О. Черевко, С. Янішевський; за заг. ред. П. Полянського. – К.: Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2015. – 36 с.
10. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=246581344
11. Угода про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС від 14.06.1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_012
12. Указ Президента України «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» від 11.06.1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/615/98>
13. Уряд прийняв розпорядження про призупинення процесу підготовки до укладання Угоди про асоціацію з ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246864953&cat_id=244276429

14. Шаповалова О. Від слів до справи: здобутки та проблеми європейської інтеграції України / О. Шаповалова // Зовнішні справи. – 2012. – № 1. – С. 15–19.

Богдан Кузьмяк

Самбірський технікум економіки та інформатики

НА ШЛЯХУ ДО НАТО: «КРОКИ ТА СПОТИКАННЯ»

У роботі досліджено історичний аспект та процес формування суспільної думки з приводу євроатлантичної інтеграції незалежної України, визначено роль і місце НАТО у системі національної безпеки нашої держави. Окреслено історичні передумови виникнення НАТО; хронологічно проаналізовано взаємовідносини між Україною та Організацією Північноатлантичного договору; простежено зміни у поглядах суспільства на євроатлантичну інтеграцію в Україні, показано еволюцію цих поглядів; проаналізовано перспективи та доцільності вступу України до НАТО як найефективнішої міжнародної системи безпеки.

Ключові слова: *євроатлантична інтеграція, НАТО, система міжнародної безпеки.*

Характерною ознакою сучасного етапу розвитку міжнародних відносин стали часті спроби змінити політичну карту світу. Війна, розв'язана Кремлем проти України, вже створила передумови для змін у глобальній системі безпеки. Сьогодні ми стикаємося з протистоянням двох світових центрів впливу: євроатлантичного простору на чолі зі США та євразійської цивілізаційної моделі, яку формує Росія.

Агресія Російської Федерації проти України, незаконна анексія нею Автономної Республіки Крим, ведення проти нашої держави так званої гібридної війни, військово втручання в східних регіонах України, постійний військовий, політичний, економічний та інформаційний тиск з боку Росії зумовлюють необхідність пошуку більш ефективних гарантій незалежності, суверенітету, безпеки і територіальної цілісності України. На переконання більшості експертів, єдиною у світі функціональною організацією колективної безпеки є НАТО.

До початку російської агресії щодо України Організація Північноатлантичного договору здавалася напівмертвою. Путін, приймаючи рішення про анексію Криму та окупацію Донбасу, явно

вважав, що НАТО не посміє, а головне, фізично не зможе перешкодити його планам. Більше того, існували припущення, що Росія, при бажанні, може легко підштовхнути Альянс до остаточного краху [2].

Через агресивні дії Росії щодо України НАТО було змушене збільшити присутність військового контингенту у Європі, а також провело найбільше посилення колективної безпеки з часів Холодної війни.

Відносини між Україною і НАТО почали розвиватися ще на початку 90-х років ХХ ст. і відтоді стали одним з найбільш значущих партнерств НАТО. Починаючи із 2014 року, внаслідок російсько-українського конфлікту, співробітництво між Україною і НАТО у низці ключових галузей було активізовано.

У 1992-му Україна вступила до Ради Північноатлантичного співробітництва – РПАС (сьогодні Рада євроатлантичного партнерства – РЕАП), у 1994-му приєдналася до програми «Партнерство заради миру». На той час членство у НАТО підтримували 36%, проти були 19%, не визначилися 45% опитаних українців [12].

У нашій державі був сплеск підтримки інтеграції до НАТО на тлі страхів перед Росією – під час Тузлинської кризи 2003 року. При цьому зростання підтримки відбувся всупереч масовій антизахідній істерії, яка панувала в той час з ініціативи оточення ізольованого Заходом президента Леоніда Кучми.

У 2005 році відсоток тих, хто підтримував ідею членства України в Північноатлантичному альянсі, зменшився до 21%, противників стало значно більше – 59%, не мали чіткої позиції 20% [12].

Громадська думка українців щодо НАТО зазнала змін за останні кілька років, починаючи з 2014 року. Ідея вступу до НАТО має підтримку загалом по Україні та вважається найбільш популярним заходом щодо гарантування національної безпеки України.

Проте серед багатьох українців досі існують стійкі негативні переконання щодо Альянсу.

Показово, що в стані противників НАТО, як засвідчили результати нещодавнього опитування громадської думки, приблизно кожен четвертий опитаний (25%) продовжує як аргументом своєї позиції й надалі керуватися радянським пропагандистським штампом про те, що «НАТО є агресивним імперіалістичним блоком» [3].

Метою дослідження є історичний аспект та процес формування суспільної думки з процесу євроатлантичної інтеграції незалежної

України, визначення ролі і місця НАТО у системі національної безпеки нашої держави.

Відповідно до зазначеної мети визначено дослідницькі завдання: окреслити історичні передумови виникнення НАТО; хронологічно проаналізувати взаємовідносини між Україною та Організацією Північноатлантичного договору; простежити зміни в поглядах суспільства на євроатлантичну інтеграцію в Україні, показати еволюцію цих поглядів; проаналізувати перспективи та доцільності вступу України до НАТО як найефективнішої міжнародної системи безпеки.

Джерельна база стосовно цієї теми досить широка, існує багато праць з цієї тематики. Серед них слід виділити:

– Місце України в НАТО. – К.: Демократичні ініціативи, 2006. Восени 2005 року було опитано 69 експертів, які компетентні в питаннях, що стосуються зовнішньої та внутрішньої політики, безпеки та масових комунікацій. За результатами їхньої роботи було видано цю працю. Книжка містить матеріали опитування експертів, яке було проведене фондом «Демократичні ініціативи» восени 2005 року.

– Статтю політичного аналітика фонду «Демократичні ініціативи» Руслана Кермача в інформаційно-аналітичному виданні «Громадська думка» № 30 2017 року. В ній автор аналізує, що стало відправною точкою для найбільш значущих за всю історію незалежної України трансформацій громадської думки щодо НАТО, що ховається за цифрами підтримки НАТО і які рекомендації слід врахувати при виробленні ефективної інформаційної політики щодо НАТО.

– Статтю Віри Бурдяк та Ігоря Мороза «Перспективи співробітництва “Україна – НАТО” і роль у ньому польського фактора». У статті висвітлено та проаналізовано специфіку відносин «Україна – НАТО», дано визначення впливу Польщі на перспективи їх подальшої співпраці. Автори відстежили історію зародження та розвитку взаємин між Україною і НАТО.

– Працю Ігоря Гусакова «Євроатлантичні пріоритети України». В ній автор відстежив історію розвитку українсько-натівських взаємин, формування нормативно-правових основ та переваги євроатлантичного курсу України.

При аналізі цієї проблеми слід використовувати установчі документи та матеріали самітів НАТО, стенограми засідань робочих та контактних груп.

Історичні передумови виникнення Організації Північноатлантичного договору. У післявоєнний період держави Західної Європи та їхні союзники в Північній Америці з тривогою

спостерігали за експансіоністською політикою СРСР. Виходячи з проголошених ідеологічних цілей Комуністичної партії СРСР стало очевидно, що всі заклики до поваги Статуту ООН та міжнародних домовленостей, які були досягнуті наприкінці війни, не гарантували суверенітету та незалежності.

П'ять західноєвропейських держав: Бельгія, Велика Британія, Люксембург, Нідерланди, Франція створили спільну систему оборони, щоб більш ефективно протистояти ідеологічній, політичній та військовій загрози своїй безпеці, підписавши у березні 1948 року Брюссельський договір.

Згодом відбулися переговори з США та Канадою щодо створення єдиного Північноатлантичного альянсу на засадах гарантій безпеки та взаємних зобов'язань. Держави, що підписали Брюссельський договір, запросили Данію, Ісландію, Італію, Норвегію і Португалію взяти участь у цьому процесі. Кульмінацією цих переговорів стало підписання Вашингтонського договору в квітні 1949 року, що започаткував спільну систему безпеки на основі партнерства цих дванадцяти країн. У 1952 році до договору приєдналися Греція і Туреччина. Федеративна Республіка Німеччина вступила до Альянсу у 1955 році, а Іспанія стала членом НАТО в 1982 році. Польща, Угорщина і Чеська Республіка приєдналися до НАТО в 1999 році.

Цей договір є правовою та практичною основою Альянсу, його було підписано відповідно до статті 51 Статуту ООН, яка підтверджує невід'ємне право незалежних держав на індивідуальну або колективну оборону [9]. Головною метою НАТО є захист свободи і безпеки всіх її членів політичними та військовими засобами відповідно до Статуту ООН.

Історія взаємовідносин Україна – НАТО. В історії відносин незалежної України з НАТО можна виділити чотири періоди. Перший з них охоплює 1991–2004 роки. У цей час ключовим постулатом зовнішньої політики офіційного Києва був принцип «багатовекторності», тобто постійне балансування між поглибленням взаємин з євроатлантичною спільнотою і зближенням з Росією [1].

Принципово іншим став курс України після Помаранчевої революції та приходом до президенства Віктора Ющенка. В цей період була спроба зробити прорив на шляху до вступу України в НАТО.

На час перебування при владі Януковича припадає третій період так званої «позаблоковості». У 2010 році, на угоду Кремлю, Україна оголосила політику «позаблоковості», а тодішня Рада вичистила із законів всі згадки про НАТО та можливе членство України в ньому.

Великий злам в суспільних настроях та політиці держави відбувся після подій 2014 року: Революція Гідності, анексія РФ Криму, окупація РФ Донбасу.

Починаючи з цього часу, відносини з країнами – членами Європейського Союзу та НАТО стабільно очолюють перелік найбільш важливих напрямків зовнішньої політики держави.

Період «багатовекторності» у відносинах Україна – НАТО. 22–23 лютого 1992 року відбувся перший візит Генерального секретаря НАТО М. Вернера до Києва, в ході якого Україна була запрошена до участі в Раді Північноатлантичного співробітництва. З того часу почалися активні контакти і співробітництво з НАТО.

Широкомасштабним співробітництвом України з НАТО стало тільки після підписання Україною 9 лютого 1994 року Рамкового документа програми «Партнерство заради миру». Ця програма була спрямована на впорядкування та структуризацію співпраці країн Центрально-Східної Європи та пострадянського простору.

У процесі реалізації положень «Партнерства заради миру» було започатковано проведення спільних військових навчань. Упродовж 1990-х років на Яворівському полігоні відбувалися навчання «Щит миру», «Козацький степ» – на полігоні «Широкий лан» у Миколаївській області. З 1997 року на чорноморському узбережжі України проводяться військові навчання «Сі бриз» («Морський вітер»).

Під час Мадридського саміту Альянсу 9 липня 1997 року було підписано Хартію про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного альянсу. Вона передбачала розширення співробітництва між Києвом і Брюсселем у питаннях європейської безпеки. Хартія стала офіційною основою двосторонніх відносин України і НАТО.

Про намір України приєднатися до Північноатлантичного альянсу вперше на офіційному рівні було заявлено 23 травня 2002 року на засіданні Ради національної безпеки і оборони країни. «У зв'язку зі змінами ситуації в Європі подальше дотримання Україною політики позаблоковості безперспективне. А в окремих випадках і шкідливе», – заявив тоді Євген Марчук [5].

Попри поступальний рух співпраці України з НАТО, від початку 2000-х років у відносинах уряду Кучми і керівництвом євроатлантичних структур відчувається прохолода. Причинами цього було: згорання демократичних процесів, «касетний» скандал, продаж Іраку радарних комплексів «Кольчуга».

Президенту Кучмі приписували багатовекторну політику. Насправді багатовекторності не було. Політика всередині країни свідчила про те, що керівництво не має серйозних намірів вступати ані до НАТО, ані до ЄС. Декларувалося одне, а робилося зовсім інше, подекуди протилежне, були зіпсовані відносини з ЄС та НАТО. Приклад такої непослідовності – впровадження у Воєнну доктрину України норм про намір приєднатися до НАТО у червні 2004 року та скасування цього президентського рішення через місяць після його ухвалення [1].

Показовим є той факт, що на пражському саміті НАТО у 2002 році вперше було застосовано принцип розсаджування учасників та гостей зібрання не за англійським, а за французьким алфавітом. Це було зроблено лише для того, щоб президент США Джордж Буш не сидів біля Л. Кучми.

Відносини Україна – НАТО після Помаранчевої революції. Бухарестський саміт. Після Помаранчевої революції ставлення до України змінилося корінним чином з боку ЄС та НАТО. Стратегічним напрямом України стало просування до Європи.

У квітні 2005 року Віктор Ющенко повернув до «Воєнної доктрини» положення про прагнення України до повноправного членства в НАТО і через півроку на Вільнюському саміті з боку керівництва Альянсу була підтверджена готовність допомогти Україні на цьому шляху.

Проте в цей період домінуючим питанням стали не відносини України з НАТО, а українська внутрішньополітична дискусія стосовно членства України в Альянсі. Це було пов'язано як з браком політичної єдності у рамках «Помаранчевої коаліції», так і з тим, що опозиційні до неї сили усіяло опиралися просуванню України в Альянс.

Показовим є загальноукраїнське опитування, проведене фондом «Демократичні ініціативи» в 2008 році. Спостерігалася негативна динаміка громадської думки порівняно з груднем 2007 року (тоді за вступ до НАТО) проголосували б 32%. Протягом чотирьох місяців, з грудня 2007 року по березень 2008 року, коли почалося активне обговорення прагнення України отримати ПДЧ на Бухарестському саміті, підтримка населенням членства України в НАТО знизилася на 10%. Серед виборців «помаранчевої команди» проти вступу в НАТО виступало 33% виборців НУНС і 27% – БЮТ [4]. Головна причина таких показників – непоінформованість суспільства стосовно діяльності блоку НАТО та висвітлення в ЗМІ діяльності НАТО з негативного боку.

Напередодні Бухарестського саміту НАТО 2008 року Києвом було зроблено прохання отримати План дій щодо членства (Membership Action Plan).

Формальним приводом для відмови Україні стала її політична нестабільність. На початку 2008 року виникла нова політична криза, пов'язана з так званим «листом трьох»: у січні за підписом президента Віктора Ющенка, голови Верховної Ради Арсенія Яценюка та прем'єр-міністра Юлії Тимошенко до НАТО було надіслано заяву про готовність приєднатися до «Плану дій щодо набуття членства». У відповідь на це Партія регіонів заблокувала роботу парламенту, організувала масові акції протесту і провела у Северодонецьку II Всеукраїнський з'їзд депутатів рад усіх рівнів з метою показати, що південні та східні регіони країни проти поглиблення відносин з НАТО. Під загрозою можливого розпуску Ради була схвалена компромісна постановою «Про питання вступу України до Організації Північноатлантичного договору», в якій зазначалося, що рішення щодо вступу до Північноатлантичного альянсу має ухвалюватися лише на всеукраїнському референдумі [8].

Не останню роль в цьому відіграв Кремль. Після агресивної мюнхенської промови Володимира Путіна у лютому 2007 року Німеччина та Франція вважали за краще не провокувати Москву.

Відносини Україна – НАТО за президенства Януковича. За режиму Януковича зі зрозумілих причин поступово згорнулися програми зі співробітництва з євроатлантичними структурами. В Законі «Про основні напрями внутрішньої і зовнішньої політики України» 2010 року був проголошений позаблоковий статус України [6]. В кінцевому результаті 21 листопада 2013 року, за кілька днів до зустрічі у Вільнюсі, уряд Азарова неочікувано вирішив призупинити процес підготовки до укладання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. На Саміті Східного партнерства 28–29 листопада 2013 ріє Янукович Угоду не підписав, що викликало бурхливі негативні реакції частини населення України, спричинивши початок Євромайдану. Це протистояння влади та народу України призвело до революції в Україні – Революції гідності.

Відносини Україна – НАТО після Революції гідності. Анексія Криму, війна на сході нашої держави скоригували уподобання українців, які перестали бачити в НАТО загрозу.

За нинішніх умов взаємодія нашої держави з НАТО підпорядковується, насамперед, потребам максимального зміцнення обороноздатності Української держави та реформування її Збройних сил, наближенню до стандартів організації, що дасть можливість у

майбутньому відповідати критеріям, необхідним для приєднання до НАТО [11].

НАТО надає першорядного значення підтримці всеосяжних перетворень у галузі безпеки і оборони в Україні. Ці реформи мають вирішальне значення для демократичного розвитку України й зміцнення її здатності забезпечувати власну оборону. Внаслідок російсько-українського конфлікту НАТО розширила підтримку, що надається Україні.

З часу Варшавського саміту НАТО у липні 2016 року практична допомога Україні з боку НАТО надається у вигляді Комплексної програми допомоги Україні.

Наприкінці грудня 2016 року фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва та Центр ім. О. Разумкова оприлюднили дані, які переконливо вказують на успішність референдуму щодо членства України в НАТО в разі його проведення найближчим часом: з 62% українських громадян, які взяли би у ньому участь, абсолютна більшість – 72% – однозначно підтримали б членство в Альянсі [11].

10 березня 2018 року НАТО визнало за Україною статус країни-аспіранта на шляху до приєднання до альянсу.

Верховна Рада 7 лютого 2019 року ухвалила у другому читанні законопроект про закріплення в Конституції стратегічного курсу України на членство в Європейському союзі й НАТО.

Перспективи членства України в НАТО. Україна залишається єдиною країною – не членом НАТО, яка бере участь у всіх без винятку операціях Альянсу. Загалом її внесок у військові операції НАТО вищий, ніж внесок доброї частини нинішніх членів Альянсу.

На сучасному етапі вище керівництво України налаштоване рішуче на поглиблення співробітництва з НАТО. Створено комісію з питань координації євроатлантичної інтеграції України, завдання якої полягає в забезпеченні координації заходів щодо інтеграції України у євроатлантичний безпековий простір, підвищення ефективності виконання пріоритетних завдань з досягнення критеріїв, необхідних для набуття членства в НАТО [10].

Не останнім фактором є реакція Росії на вступ України до НАТО. Серед країн – учасниць Альянсу теж нема стійкого консенсусу. Безумовно, НАТО сьогодні є стратегічним партнером України в оборонному плані, але очікувати якихось проривів було б занадто.

Висновки. Співробітництво України та НАТО має важливе значення для забезпечення національної безпеки нашої держави. Кінцева мета співробітництва – членство України в НАТО. Гарантії

статті 5 Північноатлантичного договору, коли збройний напад на одну або кілька держав Альянсу розглядається як напад на Альянс загалом [7], дають додаткові можливості для захисту територіальної цілісності держави.

Приєднуючись до того чи іншого військово-політичного союзу, ми поділяємо та визнаємо певну систему цінностей. Для України єдино прийнятними є демократичні цінності, притаманні країнам-учасникам НАТО. Процес входження в НАТО – стимул для проведення реформ в усіх сферах суспільного життя.

Список використаної літератури

1. Гусаков І.М. Євроатлантичні пріоритети України. – Львів: ЛОППО, 2007. – 69 с.

2. Друге дихання НАТО / Михайло Самусь // Український журнал. – 2015. – № 4.

3. Ставлення українців до НАТО: актуальні тенденції, приховані мотивації та завдання на майбутнє / Руслан Кермач // Громадська думка. – 2017. – № 30.

4. Україна після Євромайдану: досягнення та виклики / ред. М. Яковлев, О. Гарань. – Київ: Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, 2015. – 132 с.

5. Євген Марчук: Блоги автора [Електронний ресурс] // Укрінформ. – Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/authors/evgenij_marcuk.html

6. Закон України про засади внутрішньої і зовнішньої політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>

7. Північноатлантичний договір. Вашингтон, округ Колумбія, 4 квітня 1949 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_17120.htm

8. Про питання вступу України до Організації Північноатлантичного договору (НАТО) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/126-17>

9. Статут Організації Об'єднаних Націй [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/publikatsii-ta-zvity/global-un-publications/3718-statut-orhanizatsii-ob-iednanykh-natsii>

10. Указ президента України №296/2016 «Питання координації євроатлантичної інтеграції України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/2962016-20283>.

11. Україна – НАТО: стан та перспективи взаємовідносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2751:ukrajina-nato-stan-ta-perspektivi-vzaemovidnosin&catid=8&Itemid=350

12. Українці і членство в НАТО: як змінювалося ставлення до Альянсу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://24tv.ua/ukrayintsi_i_chlenstvo_v_nato_yak_zminyuvalosya_stavlen_nya_do_aljansu_n1030585

Вікторія Кушова

Вищий навчальний заклад

«Університет імені Альфреда Нобеля», м. Дніпро

ШЛЯХ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Проведено ретроспективний огляд шляху та перспектив інтеграції України до світового господарства. В результаті визначено проблеми, які беруть початок ще у 1991 році та які заважають нашій державі брати на себе роль повноправного учасника економічної інтеграції. З'ясовано, що саме через брак досвіду та недосконалу систему правління Україна вже більше 20 років бореться з наслідками підписаної угоди. Визначено основні напрями, реалізація яких дасть змогу покращити економічне становище та, як наслідок, наблизить Україну до омріяного членства у світовому господарстві.

Ключові слова: *інтеграція, світове господарство, географія торговельної діяльності, товарна структура імпорту, міграція, «відтік мізків», квоти, європейські програми та можливості.*

У наш час вже звично постійно чути такий термін, як «економічна інтеграція», яку називають одним з найважливіших та найсучасніших досягнень економіки. В процесі співробітництва між країнами кожна з них отримує певні вигоди, оскільки ринки неминуче розширюються.

Важливо ще відзначити, що розширення світового господарства повинно давати бажані результати для всіх країн, тобто для тих, які перебувають на різних стадіях розвитку. Іншими словами, взаємодія в міжнародному масштабі повинна надати країнам з більш низьким рівнем розвитку достатню кількість капіталу і значно наростити внутрішнє виробництво таким чином, щоб вони мали змогу повноцінно брати участь у всіх міжнародних операціях. Проте в реальності, на жаль, інтеграція загострює дисбаланс світової

економіки між країнами різного рівня розвитку. Існує певний розрив між країнами Півночі та Півдня. Міжнародні економічні організації, такі як Світовий банк, МВФ і СОТ, перебувають у руках розвинених країн.

Проте, незважаючи на певні мінуси, інтеграція – це неминучий процес та дуже важлива складова міжнародних економічних відносин, які потрібно правильно та ефективно удосконалювати, особливо країнам, що розвиваються.

Оскільки Україна – член ООН, то вона входить до держав світового співтовариства. Країна визнає та виконує статут ООН щодо міжнародного права, що регулює міждержавні, політичні, дипломатичні, соціальні, культурні та економічні міжнародні відносини. Проте тільки тоді, коли Україна стане повноправним членом світового господарства, можна буде повною мірою використовувати реальні переваги від міжнародних відносин.

Метою нашого дослідження є аналіз шляху України до інтеграції у світове господарство, виділення позитивних зрушень, які вже були досягнуті на цьому шляху, проблем та перспектив, які відкриваються для нашої країни як повноправного учасника всесвітніх інтеграційних процесів.

Завдання дослідження – окреслити напрями найважливіших дій з прискорення інтеграції України до світового господарства як повноправного члена спільноти демократичних країн.

Незважаючи на цілу купу економічних та соціальних проблем, Україна не може стояти осторонь загальноосвітніх інтеграційних процесів, оскільки вони визначають подальший розвиток країни та її місце на міжнародній арені. Також не секрет, що кризове становище, в якому перебуває наша країна, самотужки подолати неможливо. Тому досить важливо мати підтримку серед інших країн, які здатні вкладати гроші та підтримувати діяльність України на арені світового господарства. Тож розвиток зовнішньоекономічних відносин України з державами світового співтовариства може стати найважливішим фактором стабілізації економічного становища.

Україна вже давно має на меті повноцінно інтегруватись до світового господарства. Проте за роки незалежності наша країна мала багато економічних та не тільки проблем. Ось деякі з факторів, які заважають Україні стати повноправним членом світового господарства:

– історія починається у 1991 році, коли Україна стала членом СНД. Проте вже в 1994 році було підписано угоду про

партнерство та співробітництво з Європейським Союзом. Такий, як здавалось, далекоглядний хід, що тривав більше 20 років, дасть змогу співпрацювати і з країнами СНД, і з європейськими, буде мати успіх [1]. Проте, як виявилось, ще тоді Україні слід було точно вирішити, який шлях розвитку вона для себе вбачає. І ось, нарешті, тільки зараз ситуація стає більш зрозумілою (Угода про асоціацію з ЄС, 2014 р.). Тобто Україна втратила більше ніж 20 років, щоб зрозуміти, що вона хоче стати Європейською державою;

– криза 2007–2012 рр., яка потягла за собою безробіття, падіння обсягів виробництва та багато всього, з чим Україна бориться досі;

– анексія Криму, початок бойових дій на сході у 2014 році, негативна динаміка економіки до 2015 року. Такі події неабияк сколихнули українців та нанесли удар по всіх макроекономічних показниках. В сучасному світі, а особливо для країни, яка прагне інтегруватись до світового господарства, такі події не є прийнятними. Тому за цей період Україна просто загальмувала все, до чого йшла 20 років;

– рекордні темпи інфляції, яка зупиняє інвестиційні процеси. Інвесторам просто-напросто не вигідно працювати на українському ринку. Для прикладу, у 2015 році інфляція досягла максимального за останні 20 років значення та становила 43,3% (для порівняння, у 2014 році було 24,9%);

– брак досвіду, проросійські переконання влади та корупція. Саме через це наша держава ніяк не може подолати відголоски СРСР та стати на європейський шлях розвитку.

Тому, проаналізувавши всі проблеми, з якими зіштовхнулась наша держава з часів незалежності, можна зробити висновок, що протягом всього існування Україна боролась та намагалась стати членом світового господарства. Проте через брак досвіду та, можливо, через певні психологічні чинники Україна не змогла відійти від часів СРСР та стала членом СНД, тим самим значно загальмувала свій розвиток.

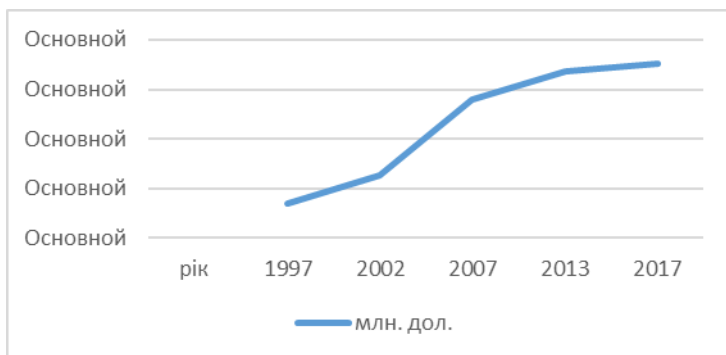
На сучасному етапі розвитку для України важливі такі питання, як організація експортно-імпортних операцій, практика валютного регулювання, стимулювання і захист іноземних інвестицій, проблеми і перспективи розвитку вільних економічних зон, організація діяльності міжнародних товарних ринків та багато інших питань, які роблять

недосконалою системою управління зовнішньоекономічною діяльністю нашої країни.

Проблеми інтеграції до світового господарства є дуже важливими для нашої країни. Ці питання активно вивчаються в економічній літературі. Серед авторів, які досить всебічно досліджували актуальні проблеми України на шляху до інтеграції, слід назвати П. Гайдуцького [2], І. Гринько [3], А. Задою [4], С. Кулицького [5] та інших. У їхніх працях досить глибоко проаналізовані проблеми, з якими зіткнулась Україна в останні роки, коли руйнується стара політична система, змінюється вектор зовнішньоекономічної діяльності та досить складно зароджуються нові відносини на міжнародній арені. Але досі головне питання – *що робити далі для досягнення мети?* – залишається без достатньо обґрунтованої відповіді.

Що стосується зовнішньоекономічної діяльності, то Україна вже робить успіхи. Незважаючи на постійне зростання обсягів експортно-імпортних операцій, український імпорт значно перевищував експорт, що негативно впливає на ВВП країни. Звичайно, це дещо призупиняє економіку нашої країни, проте Україна робить все можливе, щоб зменшити негативне сальдо.

Головним успіхом є зміна географії торговельної діяльності, яка суттєво змінилась за останні 5 років. Раніше Росія була головним торговим партнером. Однак зараз, з політичних причин, Україна змушена змінити напрям торговельних відносин. Україна продовжує збільшувати торгівлю з країнами Європейського Союзу (рис. 1) [6]. На графіку можна побачити, що за останні 20 років Україна досить тісно співпрацює з країнами Європи, динаміка зростає з кожним роком. Сьогодні ЄС є нашим ключовим торговельним партнером в експорті товарів, на частку якого припадає близько 45% загального експорту нашої країни, тоді як Росія займає лише 7,3% [6]. Крім того, географічні зміни торгівлі є першим кроком на шляху до розвиненої країни.

**Рис. 1. Динаміка зовнішньої торгівлі товарами з ЄС
(млн дол. США)**

Проте, незважаючи на досить високі показники, Україна торгує не з усіма країнами ЄС. Основними партнерами є Польща, до якої ми експортуємо 15,5% продукції, Італія – 14,1, Німеччина – 10, Нідерланди – 9,6 та Угорщина – 7,6% [6]. Так, за даними Державної служби статистики, Україна експортує до Польщі переважно зернові культури, насіння та плоди олійних культур, жири та олії рослинного або тваринного походження, залишки та відходи харчової промисловості, шлаки, мінеральне паливо, чорні метали, електричні машини і дерево. Асортимент товарів, які Україна експортує до Німеччини, майже нічим не відрізняється, але також на експорт до цієї країни йде багато одягу, текстилю та виробів з деревини.

Зовнішня торгівля з європейськими країнами може поліпшити не тільки економічні, а й соціальні показники. До речі, не варто забувати про зону вільної торгівлі, завдяки якій Україна отримала безмитні тарифні квоти на 36 видів товарів (яловичина, свинина, баранина, птиця, молоко, вершки, йогурт, крупи, висівки, мед, цукор, крохмаль, гриби, часник, солод). Це також сприятиме збільшенню частки ЄС у структурі української зовнішньої діяльності.

Проте, як виявилось, Україна не повністю покриває надані квоти. Наприклад, у 2018 року Україна не використала квоти на експорт ячменю і цукру в країни ЄС та, як зазначають експерти, у 2018 році більшість квот не були використані навіть наполовину. Але вже у 2019 році Україна вже в повному обсязі використала основні квоти на мед, яблучний і виноградний сік, кукурудзу. Хоча квот на експорт соку Україні виявилось недостатньо. У 2018 році було продано більше 65 тисяч тонн соку, 75% яких припало на країни ЄС. При цьому квота

становить лише 14 тонн. Тому для більш ефективної торгівлі українським аграріям слід просити у Єврокомісії збільшити квоту хоча б на цю групу товарів. Це прохання повною мірою може бути обґрунтованим, оскільки є товари, для яких квота просто-напросто непотрібна. Наприклад, гриби. Україна може безмитно експортувати 500 тонн грибів, хоча в 2018 році наша країна продала тільки 179 кг. Виходом для українських підприємців може стати зменшення квот на гриби та збільшення хоча б у декілька разів на соки. Проте квоти, безперечно, служать підтримкою для українських виробників у будь-якому випадку.

До речі, ще одним успіхом у товарній структурі експорту є молочна продукція. У 2016 році Україна розпочала експорт цієї групи товарів до країн ЄС, та зараз 22 українські компанії мають дозвіл на експорт до Європи. У 2018 та 2017 роках квота на вершкове масло та молочні пасти була повністю закрита. Також у 2018 році темпи закриття квот на молоко, вершки, йогурти та згущене молоко збільшились на 15%, а на сухе молоко – на 30%.

Україна стає все більше і більше готовою до роботи. З точки зору політики, Україна змінюється на краще, впроваджуються нові необхідні реформи, які повільно, але стійко реалізуються. Для підприємців та інвесторів ця ситуація стає досить вигідною, щоб розпочати співробітництво.

Для того, щоб бізнес став успішним та вийшов на західні ринки в умовах інтеграції України з ЄС, українські підприємці та виробники повинні пройти модернізацію своїх підприємств та впровадити нові стандарти якості. Не можна не відзначити, що Україна активно працює над цим питанням, запровадивши нові європейські стандарти якості деревини з січня 2019 року. До речі, площа відновлення лісу на місцях зрубів в 2018 році збільшилася на 10% – до 43,7 тис. га, а насадження лісів відбувається набагато інтенсивніше, ніж їх вирубка, що також має певний європейський характер.

Звичайно, процес виходу бізнесу на європейський рівень досить складний для власників малого та середнього бізнесу в Україні. Але в той же час компанії, які зможуть це зробити та довести свою професійність на європейському ринку, мають змогу отримати новий рівень розвитку та перспективи за умов надійних та цивілізованих умов ведення бізнесу. Проте, як не дивно, українському бізнесу на це не вистачає ні грошей, ні досвіду.

Вбачаючи перспективи розвитку українських підприємств, міжнародні «донори» готові підтримувати їх, надаючи певну допомогу: матеріальну (сировину, матеріали, устаткування,

обладнання), фінансову, інтелектуальну (новинки, модернізовані ідеї, технології), трудову (висококваліфіковані робітники), інформаційну (тренінги, програми навчання). Така співпраця забезпечує основу для цивілізованого суспільства, формує сприятливі умови для розвитку і допомагає уникнути корупції [7]. Але не всім підприємцям вдається залучити спонсорів. Окрім цього, більша частина підприємців навіть не знають про діяльність «донорів» та про існування численних міжнародних програм підтримки бізнесу.

Особливо охоче європейські програми залучають до співпраці малий та середній український бізнес, оскільки вбачають у цьому перспективу. Найбільш популярна програма – «Horizon 2020» з бюджетом 80 млрд євро, яка ставить за мету збільшити число інноваційних технологій і перспективних розробок. Це не є дивиною, бо Україна славиться своїми конкурентоспроможними та висококваліфікованими робітниками по всьому світу. Проте також Україна славиться кількістю своїх емігрантів. В пошуках кращих умов життя та більш високої заробітної плати українці все більше виїжджають за кордон та постачають такий ресурс, як дешева робоча сила. Більше 5 мільйонів українців, а це майже чверть всього економічно активного населення країни працює за кордоном [8]. Це зумовлено, безперечно, низькою заробітною платою. Середньомісячна зарплата в Україні становить близько 300 євро, в той час як в сусідній Польщі – в 4 рази більше. Згідно з даними ООН, в 2050 році населення України скоротиться до 36 млн осіб, одним з головних факторів такого різкого спаду є трудова міграція населення. Найбільше українців в Росії, Польщі, Канаді, США, Італії та Німеччині. При цьому згідно зі статистикою типовий український емігрант – це молода, освічена людина, яка знає декілька іноземних мов. Цим самим українці прискорюють процес відтоку мізків. Студенти, молодь, спеціалісти в катастрофічній для нашої країни кількості виїжджають за кордон та поліпшують економічний стан інших держав. До речі, ще одним чинником зменшення кількості населення стало його старіння. Як зазначено в даних Укрстату, у 2017 році на 100 померлих – тільки 64 живонароджених.

Перш за все, для того, щоб вийти на шлях інтеграції з ЄС, Україна має поліпшити своє економічне становище та вийти на арену світового господарства. Незважаючи на те, що вже було підписано асоціацію, Україна продовжує постачати ресурси країнам ЄС (табл. 1). На цьому етапі розвитку наша держава втрачає шанси інтегруватись як промислово розвинута, залишаючись сировинним додатком для західних країн. У 2018 році експорт української сировини склав 92%, в

той час як готової продукції – лише 8%. До основних категорій українського експорту належать: чорні метали 18,4% в експорті до ЄС, електричні машини та устаткування – 11,8, зернові культури – 11, руди, шлаки та зола – 9, насіння та плоди олійних рослин – 5,8, жири та олії тваринного або рослинного походження – 5,7, деревина і вироби з деревини – 5,2% [6].

Таблиця 1

Торгівля товарами України та ЄС у 2017–2018 рр. [6]

Показник	2017 р. (млн дол. США)	2018 р. (млн дол. США)
Експорт до ЄС	17 533,4	20 158,5
Імпорт з ЄС	20 799,4	23 182,8
Сальдо	-3 266,0	-3 024,3

Також, як видно з табл. 1, у нашій країні постійне від’ємне сальдо, тобто ми купуємо більше, ніж продаємо. Ця проблема потребує негайного вирішення, оскільки це впливає, в першу чергу, на показник ВВП. Для початку потрібно переглянути статті імпорту та відмовитись від деяких з них. Або, наприклад, вирішенням може стати відмова від некритичного імпорту та заміна його національним виробництвом. Також треба більш раціонально експортувати товари. Наприклад, ми продаємо м’ясну продукцію. Вона є дешевою, якісною та користується попитом на світовому ринку. Проте м’ясо, яке залишається на національному ринку, не може конкурувати за ціною з імпортованими виробами, які вже пройшли всі тарифи та включають в себе ціни на доставку з-за кордону.

Потреба інтеграції України до світового господарства і формування її інтернаціональних фінансових відносин безпосередньо впливає, в першу чергу, з мети розвитку держави та зростання економічного становища населення. Найбільш успішними напрямками інтеграції України до економіки світового господарства є створення різного роду українських транснаціональних компаній, корпорацій, банків [9].

Для того, щоб інтегруватись до світового господарства, Україні слід пройти нелегкий шлях, проте є основні напрями, без яких цей шлях неможливий:

– співробітництво з країнами інших континентів. Україна повинна розширювати географічні межі своєї продукції. Тобто

обмінюватись товарами та послугами не лише із сусідніми країнами, а й шукати споживачів на інших континентах;

– участь у загальноєвропейській економіці. Україна продовжує спрямовувати вектор своїх економічних відносин у європейський бік. Лише у 2017 році наша країна експортувала до Європи товарів та послуг більш ніж на 20 млрд дол. [6]. Ці економічні вигоди є значними, і вони будуть зростати тільки при подальшій інтеграції. До речі, не менш важливою є географічна та культурна близькість до Європи, тому ЄС може стати першим ринком впливу для України;

– подолання корупції. Якщо український уряд і потужні промислові олігархи, які контролюють більшу частину економіки, хочуть бути серйозно сприйнятими міжнародними діловими партнерами, то їм потрібно повністю позбутись корупції, що, у свою чергу, сприятиме більшому економічному прогресу в межах України;

– активна участь у Міжнародному валютному фонді, Світовому банку, Генеральній угоді з торгівлі та тарифів, Міжнародній організації праці, Всесвітній організації торгівлі, тому що ці організації є ключовими в міжнародній фінансовій, торговій і соціальній регуляції. Участь у цих організаціях дасть змогу Україні заявити про себе як про серйозного виробника, достойного конкурента та експортера на міжнародній арені [10].

– залучення іноземного капіталу, що дозволить розвивати вже існуючі та нові галузі промисловості. Для нашої країни вигідніше розвивати та удосконалювати вже існуючі галузі, оскільки більш інноваційні галузі промисловості експортують розвинуті країни, з якими, через брак коштів та досвіду, наша країна поки що не має змоги конкурувати [11]. Тобто потрібно реконструювати вже існуючі, проте покинуті заводи, залучати провідних фахівців та робити все можливе, щоб заявити про себе, як про гідного гравця на міжнародній арені [4].

Підбиваючи підсумки, можна відзначити, що Україна обрала правильний шлях розвитку. Перш за все це стосується зміни географії експорту. За останні 20 років наша країна значно налагодила зовнішньоторговельні відносини з європейськими державами, що суттєво впливає не тільки на економічні показники України, але і на соціальні.

Звичайно, є багато проблем, які залишаються відкритими та не можуть бути вирішеними за короткий проміжок часу. Проте наша країна має зробити все можливе, щоб поступово йти до своєї мети. Говорячи про інтеграційні процеси, не можна не згадати про зовнішню

торгівлю. Це одна зі слабких сторін України, оскільки вже багато років поспіль у нас імпорт перевищує експорт. На нашу думку, є товари, від імпорту яких наша держава може відмовитися та дати шанс національним виробникам. Перш за все це стосується продукції некритичного імпорту та легкої промисловості. Українські поліці переповнені товарами західних брендів, які чомусь виграють за ціновим фактором у вітчизняних.

Ще одна проблема, яка потребує якнайскорішого вирішення – міграція населення, а особливо еміграція молоді. Як не дивно, головною причиною виїзду за кордон є низька заробітна плата. Люди готові покидати домівки, сім'ї в пошуках кращих умов життя. Наша держава має підтримувати своїх громадян, підвищувати зарплати, надавати робочі місця. До речі, реконструкція старих заводів, будівання нових, нарощення національного виробництва зможе дати змогу не тільки відмовитись від частини імпорту, але і надати робочі місця. Тобто всі проблеми взаємопов'язані, і якщо почати їх грамотне вирішення, то вже в середньостроковій перспективі умови життя в нашій країні значно покращаться.

Якщо Україна має на меті стати членом ЄС та брати активну участь у світових інтеграційних процесах, їй слід «йти поруч» з тими країнами, до яких вона прагне. Іноземні інвестори готові брати участь у розвитку нашої країни, оскільки вбачають у цьому сенс та перспективи. Для цього Україні слід подолати внутрішні проблеми (політичні та соціальні), що заважають дійти до мети.

Список використаної літератури

1. Економіка України: проблеми на шляху перетворень / О. Махмудов, В. Найдюнов, А. Сменковський. – Донецьк: Касіопея, 2005.
2. Гайдуцький П. Невесела ейфорія зовнішньої торгівлі / П. Гайдуцький // Дзеркало тижня. – 2014. – № 38 (17 жовтня).
3. Гринько І. Аналіз зовнішньої торгівлі високотехнологічними товарами України / І. Гринько, Н. Яремчук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Вип. 6, ч. 3. – 2016. – С. 171–174.
4. Задоя А.О. Зовнішня торгівля України: сучасні масштаби, структура, тенденції / А.О. Задоя // Академічний огляд. – 2016. – № 2. – С. 110–117.
5. Кулицький С. Питання трансформації української зовнішньої торгівлі на сучасному етапі [Електронний ресурс] / С.

Кулицький // Україна: події, факти, коментарі. – 2015. – № 23. – С. 49–59. – Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2015/ukr23.pdf/>

6. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

7. Жаліло Я.А. Іноземні інвестиції та національний капітал: парадигма взаємодії: зб. наук. ст. / Я.А. Жаліло, А.Ю. Сменковський. – К.: Сатсанга, 2007. – С. 28–33.

8. Міжнародна організація з міграції. Звіт 2018 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.iom.int/wmr/chapter-3>

9. Щербак А.В. Інвестиційний аналіз в умовах невизначеності грошових потоків / А.В. Щербак // Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 61–69.

10. Тактичні пріоритети та стратегічні орієнтири економіки України / Я.А. Жаліло [та ін.]; за ред. В.С. Воротіна. – К.: НІСД, 2008. – 88 с.

11. Петкова Л.О. Інвестиційна привабливість регіонів / Л.О. Петкова // Фінанси України. – 2009. – № 9. – С. 40–46.

Євген Малина

КЗ «СЗШ № 38 ім. І.О. Секретнюка» Кам'янської міської ради

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВИБІР УКРАЇНИ: ЄВРОФОБІЯ ТА ЄВРОРОМАНТИЗМ

Стаття присвячена аналізу європейського вектора зовнішньої політики України, з'ясуванню основних джерел походження найважливіших проблем її реалізації. Особлива увага приділена пошуку альтернативи ядерному роззброєнню України та вивченню готовності українців до вступу у НАТО та ЄС.

Ключові слова: *європейський вектор зовнішньої політики, євроатлантична інтеграція, НАТО, ЄС.*

Вступ. Міжнародні відносини України завжди були напруженими. Хтось намагався нас захопити, хтось допомогти. Чи то тільки так здавалося. Проблема, над якою я працюю, є дуже

хвилюючою для кожного українця. А саме – Євроінтеграційний вибір України та складні етапи його реалізації.

Метою роботи є аналіз європейського вектора зовнішньої політики України, ядерне роззброєння України, кроки України до НАТО, чому ми все ще не є членами військового альянсу, а також можливості, перспективи та суперечності євромодернізації України; спектральний аналіз української зовнішньоекономічної політики разом з єврофобією та євроромантизмом.

Завданням роботи аналіз сучасних проблем зовнішньоекономічної політики України та спроба зрозуміти, звідки вони походять. Визначити, чи була альтернатива ядерному роззброєнню, чи готові українці до вступу в НАТО та ЄС, згадати випадки міжнародного тероризму з боку Російської ФедераціїЮ, а також те, як із зміною президента змінювався вектор нашої зовнішньої політики.

Україна майже завжди перебувала в центрі життя Європи. Навіть географічний центр Європи знаходиться в Україні, у селі Ділове, Закарпатської області. Тому ми завжди були на перехресті торговельних шляхів, загарбницьких воєн, політичних інтересів, врешті-решт, на перехресті світів. З часів Київської Русі наші предки хотіли підтримувати дружні зв'язки з Європою, але поява Московії, міжусобні війни та монгольська навала все змінили. Після кількох трагічних подій вектор зовнішньої політики України постійно змінювався, кожен лідер вносив свої корективи, хоча вектор з кінця ХХ століття все ж був спрямований на Європу. З 1990-х років Україна так чи інакше взаємодіяла з Європою, з кожним роком українці все більше розуміли, що світле майбутнє можливе тільки в разі незалежності та тісних зв'язків з ЄС.

Першим кроком до європейської інтеграції було підписання Угоди про партнерство і співробітництво, а також залучення держави до співробітництва у сфері зовнішньої політики та політики безпеки ЄС. Зовнішнім пріоритетом стало набуття Україною статусу асоційованого члена ЄС.

Першим президентом України був Леонід Макарович Кравчук, який взяв курс на віддалення від Росії і зближення з країнами заходу. Головною метою було набуття членства в НАТО, інтеграція з ЄС. Л. Кучма, що був другим президентом, вирішив інакше. Він пропонував нейтралітет та одночасний з Росією вступ до НАТО. Третій президент знову вирішив, що треба мати західний вектор політики, так продовжується й до цього часу. Зі зміною президента вектор хоча б трохи, але, на жаль, віддалявся від євроінтеграції.

Можливо, не відкрито, не публічно, але змінював спрямування. В результаті цього Україна застрягла на одному місці, і наче ковзає туди-сюди в сирих пісках. Дев'яності роки начебто були роками змін, але достатнього наближення до Європи не відбулося, адже менталітет українців занадто відрізнявся від менталітету європейців. Українці за роки СРСР звикли до хабарництва, здириництва та взагалі до морального деградування. Можливо, це дуже гучна заява, але аналіз того, що відбувалося на початку 90-х, справляє саме таке враження. Дуже влучно висловився на цю тему Євген Головаха (Інститут соціології НАНУ): «Якщо на початку 90-х років я характеризував це суспільство як кентавра, із повернутою на захід головою та соціалістичними копитами, що стримували розвиток, то від кінця 90-х суспільство нагадує мені Тягни-Штовхая». Переглядаючи документальні кадри, можна помітити бідність українців, що сподіваються за зміни. Довжелазні черги, появи банд, рекету – все стало реаліями. Та ті часи пройшли, зараз Україна впевнено йде в Європу. І ці зміни вже видно. Молоде покоління стало більш свідомим. Не варто також забувати про США як країну-союзника. В липні 2014 року до сенату США було внесено документ про визнання України союзником США, а станом на 1 травня 2009 р. між Україною та США були підписані і готові до підписання угоди та інші спільні документи. США є головним противником Російської Федерації, а отже, є нашим стратегічним партнером. Ворог мого ворога – мій друг.

Л. Кравчук взяв курс на віддалення від Росії – 14 січня 1994 року була оприлюднена заява президента України Леоніда Кравчука, президента США Білла Клінтона та президента Росії Бориса Єльцина щодо виведення з української території стратегічної ядерної зброї та принципової згоди РФ надати компенсацію. Ця заява фіксувала міжнародні зобов'язання України отримати без'ядерний статус, незважаючи на спротив українського парламенту. Чи була тут альтернатива? Не було. Варіанти є, як правило, завжди, але тут їх не було. Підтримання ядерних боєголовок коштує чималих грошей, а бюджет країни на той момент був занадто слабким. Росія, так само як США та Велика Британія, зобов'язалися бути нашими гарантами, але що з того вийшло? Анексія Криму, війна на сході України. Зрозуміло, що президенти більш сильних країн спонукали Кравчука до роззброєння, і він підкорився. Через 25 років дехто говорить, що це було помилкою, і треба було шукати будь-яку альтернативу, що головним було зберегти ядерну зброю. Та чи правду вони говорять? Наш ядерний арсенал був на той час третім за розмірами у світі, але ми не мали ядерної валізи, тобто не могли керувати запуском ракет, адже

всі ключі запуску були в Москві. Другим моментом було те, що стан ядерних боеголовки був незадовільний, адже під час поступового розпаду СРСР грошей на їх підтримання виділялося недостатньо. До того ж вони не могли вразити Росію, хіба що США. Ті, що могли зачепити Росію, були вивезені незадовго до отримання Україною незалежності. Отже, сенсу зберігати ядерні боеголовки не було. Хоча завжди можна щось допустити, але все ж треба вибирати найбільш вигідні варіанти. Роззброєння й стало найбільш вигідним варіантом, але шкода, що люди не вміють дивитися в майбутнє і не передбачили Російську агресію.

Українські президенти з моменту проголошення незалежності України начебто намагалися вступити в НАТО, говорили про це, обіцяли, та в 2019 році ми все ще не є членами. На це є кілька причин.

По-перше, постійні зміни зовнішньої політики. Наш вступ до НАТО та ЄС можна назвати бігом на біговій доріжці. Ми все йдемо туди, йдемо, але результату все нема й нема. Нам потрібно обрати один правильний шлях до НАТО, і щоб кожен президент ішов ним, а не біг по доріжці.

По-друге, вступ до НАТО є непростою процедурою, що складається з декількох етапів, кожен з яких може тривати декілька років. Спочатку треба подати заявку про те, що ми бажаємо вступити до НАТО, і тільки якщо члени НАТО вирішать на нашу користь, ми зможемо отримати статус кандидата в члени НАТО. Та щоб його отримати, Україна має довести те, що ми справді гідні бути в НАТО, що ми впевнені у своєму виборі. План дій заради членства має п'ять основних розділів: політичні та економічні питання, оборонні питання, питання ресурсів, питання безпеки і, нарешті, юридичні питання. Ці питання стосуються внутрішньої, а не зовнішньої політики. Приєднання також зобов'язує скласти щорічну Національну програму підготовки до членства, яка, на відміну від нинішньої кількарічної державної програми, має бути більш конкретною, і, головне, вона має щорічно перевірятися відповідними структурами НАТО, причому безпосередньо, а не через звіти, підготовлені самою Україною. НАТО, насамперед, вимагає прозорості та відкритості. Але не варто забувати те, що Україна є єдиною країною-партнером НАТО, що бере участь у всіх основних поточних миротворчих місіях під її провідом. Ще 10 березня 1992 року Україна вступила до Ради північноатлантичного співробітництва. Зараз ми застрягли на етапі отримання запрошення, хоча ще 3 квітня 2008 року на Бухарестському саміті на рівні глав держав та урядів держав-членів Північноатлантичної Ради одностайно було погоджено Декларацію, у якій Україну було запевнено в

майбутньому набутті членства в НАТО. Нижче наведу цитату: «НАТО вітає євроатлантичні прагнення щодо членства в НАТО України та Грузії. Сьогодні ми дійшли згоди, що ці держави стануть членами НАТО. Обидві країни зробили цінні внески в операції Альянсу. Ми вітаємо демократичні реформи в Україні та Грузії. ПДЧ буде наступним кроком для України та Грузії на їх шляху до членства. Сьогодні ми чітко заявляємо, що ми підтримуємо заявки цих країн щодо ПДЧ. Ми звернулись до міністрів закордонних справ з проханням зробити першу оцінку прогресу на їх зустрічі в грудні 2008. Міністри закордонних справ мають повноваження приймати рішення щодо ПДЧ для України та Грузії».

Але прийшов новий президент, Віктор Янукович, і ліквідував міжвідомчу комісію з питань підготовки України до вступу в НАТО, Національний центр з питань євроатлантичної інтеграції ще 2 квітня 2010 року. На мою думку, наступного дня треба було його змусити скласти повноваження, адже Україна так довго йшла до членства в НАТО. Чому він саме так зробив, зараз усім зрозуміло. Він був звичайною маріонеткою Путіна. Він зруйнував усі досягнення, усі старання наших військових у миротворчих місіях та домовленості дипломатів. Саме це можна назвати найбільшою зупинкою України на шляху до НАТО. Чому я так підтримую вступ до НАТО? Та тому що, вивчаючи історію України від Київської Русі до сьогодні, я помічаю те, що Росія завжди намагалася підкорити нас, а в нас дуже часто не виявлялося армії, що могла б відповісти, та союзників, що могли б допомогти. НАТО і є тим самим союзником, що буде певним щитом від Росії та її постійної агресії в наш бік. Зараз вирішальний час для України. Ми повинні, нарешті, вступити до ЄС, отримати членство в НАТО та раз і назавжди вийти з-під впливу Росії.

Пропоную згадати конфлікт навколо острова Тузла. 29 вересня 2003 року Росія спробувала відтяти шматок землі в Україні. Тоді українці не віддали свою землю і побудували заставу. В той день росіяни почали насипати греблю від станції Тамань Темрюкського району Краснодарського краю в напрямку українського острова Тузла. Працюючи у три зміни, будівельники споруджували по 157 метрів на день, щоб з'єднати Тузлу з російським берегом. Цей острів 1941 року було передано Кримській АРСР, яка у статусі Кримської області 19 лютого 1954 року увійшла до складу Української РСР. Росія ж наголошувала, що Тузла – це не острів, а коса. Вони також наполягали на тому, що кордон в районі Азово-Керченської акваторії варто прокласти по дну, а вода – спільна. На запитання про те, що за дамба будувється, В. Путін заявив, що ніякої дамби не насипають, а

укріплюють берег. Ця дамба будувалася для того, щоб захопити контроль над Керченською протокою. Єдиний канал, де море було настільки глибоким, щоб усі судна могли заходити з Чорного моря в Азовське, пролягав між Тузлюю і Кримом і був повністю під контролем України. Якщо б Росія керувала Керченською протокою, то вона б могла не пропустити військові кораблі НАТО в Азовське море. Тоді голова Адміністрації Путіна Олександр Волошин сказав, що Керченська протока ніколи не буде українською, а якщо треба, то Росія може залити її бетоном чи просто розбомбити. 30 вересня 2003 року МЗС України направило МЗС Росії ноту протесту. Український міністр закордонних справ вилетів з Києва до Москви, президент Кучма – з Бразилії на Тузлу. 30 вересня на Тузлі вже було 500 прикордонників – від генерала до рядового. На острів завезли зброю, поблизу на рейді стали прикордонні кораблі. На материк у ракетні війська почали навчання, в небо підняли 17 літаків. На острів передислокували спецназ, облаштували ДОТи. У Києві почалася вербовка добровольців для захисту Тузли від іноземного вторгнення. У закритому указі Кучми йшлося про можливість звернення України за захистом до ООН, НАТО і країн Будапештського меморандуму. Між українськими прикордонниками і російськими будівельниками залишалось 102 метри. Росія зупинила будівництво: Тузла залишилася українською, але жоден військовий корабель третіх країн не міг пройти Керченську протоку без згоди Москви. Тобто для України це не було перемогою. Росія хотіла вільно користуватися цією частиною моря, і вона це отримала. Це приклад того, що не могло б статися, якби Україна була членом НАТО. Недоліків від членства в НАТО майже немає. НАТО є одним із шляхів до формування сильної та незалежної України.

Що дала нам Росія? Загиблих воїнів, мільйони репресованих, сотні років боротьби, голодомор, «розстріляне відродження», кріпацтво, заборону мови, заборону творів, сотні втрачених, можливо, геніальних, творів наших митців. Список можна продовжувати до безкінечності. Невже все це не навчило нас, що час вже відкинути мрії про «старшого брата» і впевнено йти в Європу? Європа ж, у свою чергу, в більшості випадків допомагає нам, особливо останні декілька років.

17 грудня 2018 року у Брюсселі в межах засідання Ради асоціації Україна – ЄС було підписано договір про надання Україні 58 млн євро на розвиток професійної освіти: модернізацію інфраструктури, закупівлю обладнання, створення центрів удосконалення, а також зміну змісту освіти, навчання майстрів та

вчителів, розробку нових освітніх стандартів. Чи було колись хоча б схоже з боку Росії? Авжеж ні. Вона лише забирала. Забирала врожай, що призвело до голодомору 1932–1933 років, забирала землі та корисні копалини. 58 млн євро мають піти на євромодернізацію, також треба згадати, що й Чехія надасть ще 1,2 мільйона на модернізацію системи освіти. Саме так допомагають друзі, а не фальшиві брати. П'ятдесят вісім мільйонів євро є чималою допомогою. Я сподіваюся, що вони справді допоможуть Україні покращити освіту, адже розумні громадяни будуть приносити користь країні. Розумна людина навряд чи буде підіймати рівень злочинності, руйнувати пам'ятки культури та загалом шкодити країні, у якій живе. Саме покращання якості освіти дасть поштовх до зростання ВВП, інновацій в державі та підвищення рівня життя. Також я вважаю, що наданням такої суми грошей Європа демонструє нам те, що вона готова допомагати нам та довіряє нашій країні. Перспектив у такої дружби дуже багато. Треба зійзнатися, що країни Європи є більш розвиненими, ніж Україна. Тож товаришування з ними та євромодернізація допоможе Україні підняти рівень життя, перейняти досвід європейських країн, створити нові робочі місця, зменшити рівень корупції. Тобто зробити Україну по-справжньому європейською країною. Самостійною, сильною та багатою. Отже, ми так довго йдемо до Європи, хоча більшість не знає, чому саме до неї, та що ж у ній такого особливого. Для мене Європа – це насамперед культурні цінності, високий рівень життя, чистота та толерантність. Більшість українців до цього не готові, адже простіше так і сидіти в багнюці та звинувачувати якогось примарного ворога, хоча головним ворогом України є інфантильність українського народу, застаріле мислення «совковими» категоріями та небажання змінюватися. Певний відсоток українців є єврофобами. Вони вважають, що треба повернути СРСР, а Європа та США головні вороги, які бажають знищити та захопити Україну, і зроблять це будь-яким способом. Такий тип людей тягне Україну в минуле, має застарілі погляди на реальність та живе з повною, непробивною впевненістю у своїх думках. Не менш серйозною проблемою є євроромантизм. Такі люди вважають, що ЄС прийме нас у будь-якому випадку, та після цього все у країні зміниться на краще, без нашої допомоги, без зміни наших звичок та способу життя. Отже, проаналізувавши певні частини української історії, зовнішньої політики України та трішки змалювавши певну частину українського народу, можна сказати, що Україна поступово робить успіхи, незважаючи на постійні перешкоди з боку Росії. Але я вірю, що членство в НАТО та ЄС не за горами, і ми скоро станемо справжніми європейцями, шанованими в усьому світі.

Висновок. Отже, висновок можна зробити такий. По-перше, альтернативи ядерному роззброєнню не було. Це був найбільш оптимальний варіант у тій ситуації. Вектор зовнішньої політики України від 1990-х років до сьогодні занадто часто змінювався, саме тому ми стоїмо на місці. Лише цілеспрямована політика на зближення із Заходом під час декількох десятиків років дасть результат. Євро модернізація надає Україні безліч можливостей та перспектив. Наприклад: більш швидкий розвиток науки, постійні інвестиції в стартапи, розвиток збройних сил, інфраструктури та багато іншого, що може покращити рівень життя в Україні. Теперішній етап трохи схожий на ситуацію у світі після Другої світової війни. ЄС надає нам матеріальну допомогу, як США Європі за планом Маршалла. Україна все ще не є членом ЄС та НАТО через історичні та сучасні причини: ліквідування міжвідомчої комісії Віктором Януковичем, бойові дії на сході, слабка економіка, високий рівень корупції. Все це стримує нас на шляху до ЄС та НАТО.

Список використаної літератури

1. <http://www.geograf.com.ua/geoinfocentre/20-human-geography-ukraine-world/271-evropeisky-vektor-ukrainskoi-geopolityky>
2. <http://zno.academia.in.ua/mod/book/tool/print/index.php?id=3423&chapterid=1118>
- 3) <http://www.db.niss.gov.ua/docs/polmil/166.htm>
- 4) <https://www.depo.ua/ukr/life/viy-na-za-tuzlu-yak-rosiya-14-rokiv-repetiruvava-okupaciyu-20170928648584>
5. https://censor.net.ua/forum/2483765/perevagi_ta_nedolki_chlenstva_v_nato

Олександра Нєкрасова

*КЗО «Спеціалізована школа № 7
з поглибленим вивченням іноземних мов»
Дніпровської міської ради*

ЄВРОПРАГМАТИЗМ, ЄВРОРОМАНТИЗМ ТА ЄВРОФОБИЯ: СПЕКТРАЛЬНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

У роботі проведено аналіз та виділення основних положень різних світоглядів у сучасному та минулому України, що можуть стати засобами розвитку країни у міжнародних відносинах. Виявлено

негативні та позитивні риси кожного з положень (європрагматизму, євроромантизму та єврофобії), розглянуто їх альтернативність та роль кожного у формуванні сучасного та майбутнього становища України у явищі євроінтеграції.

Ключові слова: *євроінтеграція, європрагматизм, єврофобія, єврооптимізм.*

Вступ. На цей момент розвитку сучасного становища України як незалежної суверенної держави зростає потреба в осмисленні й вивченні історії держави у різні періоди часу. Це допомагає Україні показати себе як повністю сформовану та систематизовану державу перед іншими країнами для розвитку зовнішньої політики міжнародних відносин на теперішній момент. Знання минулого держави настільки ж важливе для її майбутнього, як і становище сучасне, тому багато уваги приділяється вивченню та аналізу історичного досліду.

Як наслідок досліджень спектру політичних можливостей відбуваються позитивні зміни та зрушення в економіці, політиці та державному управлінні, що забезпечує гідне місце серед країн Європи та світу. Попри це державі потрібно також вміти долати проблеми, що виникають у сучасному політичному та економічному становищі, а також приділяти увагу соціальній складовій, щоб спрямувати мотивацію громадян у правильне русло для подальшого розвитку держави та залучити сучасне покоління до вкладання своєї робочої сили в розвиток держави. На шляху до ЄС Україні необхідно вміти утримувати свою робочу силу в межах її кордонів для забезпечення процвітання держави і розширення її можливостей, наближаючись до євроінтеграції.

Постановка проблеми. За весь час існування України як незалежної держави вона пройшла чималий шлях на міжнародній арені, і через такі події, що є результатом впливу на діяльність країни міжнародних відносин, вона набуває деяких змін у системі економіки та політики. На цей момент під час процесу євроінтеграції держава поступово шукає собі місце в складній системі світового співтовариства. Завдяки сформованим фундаментальним напрямам зовнішньої політики в минулому, Україна має можливість долати кризові становища та підпорядковуватись своїм інтересам, але зупинятися лише на своїх ще слабо сформованих принципах не повинна. У Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [2] вводяться положення про мету реалізації державного суверенітету України, що відбувається за умов здійснення та регулювання

зовнішньоекономічних відносин. Відповідно, постає питання про умови та чинники здатності країни досягати своїх інтересів.

Тому, незважаючи на те, що проголошення незалежності відкрило Україні шлях до самореалізації у світі і європейського майбутнього, держава має досить багато проблем, які потрібно вирішувати шляхом реформ для того, щоб просуватися далі в розвитку своїх інтересів міжнародних відносин. Основними проблемами в країні можна вважати безробіття та економічну кризу, які є дуже актуальними серед сучасних громадян держави, і Україна має долати ці проблеми, щоб показати, що вона має сили існувати як повністю незалежна та дієздатна. Як наслідок, якщо держава зможе гарно забезпечити життя своїх громадян та грамотно вирішувати поставлені перед нею проблеми, то зможе робити свій внесок й у вирішення проблем міжнародних.

Саме для вирішення всіх проблем, що виникають на шляху євроінтеграції, проводяться аналізи всіх можливих способів самореалізації країни для здійснення її зовнішньої політики, складання плану та поступового руху до повної реалізації своїх можливостей і великого потенціалу.

Мета дослідження. Метою наукового дослідження є аналіз та виділення основних положень різних світоглядів у сучасному та минулому України, що можуть стати засобами розвитку країни у міжнародних відносинах. Виявлення негативних та позитивних рис кожного з положень (європрагматизму, євроромантизму та єврофобії), розгляд їх альтернатив та роль кожного з них у формуванні сучасних та майбутніх положень України у явищі євроінтеграції.

Аналіз літератури та результати дослідження. Після становлення України як самостійної, незалежної держави, постало питання її самореалізації, оскільки до цього більшість її інтересів розглядалися під впливом і увагою Росії, і після здобуття незалежності країна опинилась у становищі, в якому має повну свободу розвиватися.

У навчальному посібнику «Проблеми і перспективи входження України в Європейський Союз» І.В. Артьомов, кандидат історичних наук та професор, що проводив багато досліджень на тему стану реалізації євроінтеграційних пріоритетів держави, зауважує, що державна політика та шлях до євроінтеграції почали дуже чітко формуватися після співпраці з ЄС, а саме в політиці та економіці України почали виявлятися деякі зміни у вигляді надання країні статусу держави із самостійною ринковою економікою, підписання угоди з ЄС про спрощення візового режиму, та результативність у планах «Україна – НАТО» і «Україна – ЄС» [3]. Такі дії сприяли

розвитку встановлення деяких відносин між Україною та ЄС, але більшість проблем залишилися невирішеними, і саме для їх вирішення потрібно було розробити конкретизовані положення для подальшого розвитку.

Саме за таких умов виникає явище європрагматизму. Його виникнення до кінця не можуть пояснити навіть експерти, але ця система має чіткі позиції у вигляді прагнення в першу чергу влади, а надалі й народу наблизитись до ЄС та його інтересів у найближчий час, і та ситуація, що виникла на початку 90-х років ХХ століття в Україні є підтвердженням виникнення цієї позиції. На жаль, на той час держава не мала змоги повністю приєднатися до ритму співпраці з ЄС через своє ще слабке становище та не до кінця встановлені цілі, тому саме в цьому таке явище, як європрагматизм могло стати не дуже корисним для України, а особливо для її політичного та економічного становища. Для повної інтеграції з ЄС країна повинна була мати більш сильні позиції, ніж вона мала на той момент, і на подібну співпрацю Україна була нездатна через низку причин і ще не до кінця сформовані інтереси.

З іншого боку, європрагматизм говорив ще й про можливість не тільки прийняття, а й диктування деяких умов щодо бажаного союзу й відмову від тих, що могли якось завадити інтересам та поглядам держави щодо власної економіки, що є також дуже важливою характеристикою сильної держави. Саме за таких позицій європрагматизм набуває нових рис, але в той же час проявляє себе як не той чіткий напрям, який потрібен Україні для досягнення мети. Таке розуміння напряму дає змогу державі переглядати свої положення та відстоювати свої позиції перед ЄС поступово та без конфліктів, одночасно шукаючи більш чіткого розуміння самореалізації для представлення своїх інтересів Європі, не забуваючи й про проблеми державні.

Для найкращого результату в разі приєднання до ЄС Україні потрібно було зважити всі позитивні та негативні наслідки таких дій та умов, під які після укладення союзу потрапить держава. Таким чином, Україна почала викладати курс на євроінтеграцію з ЄС поступово, крок за кроком. Саме така стратегія означала повільне, але стрімке досягнення своєї мети.

В результаті такого сильного бажання стати ближчим до Європи виникає досить схожа позиція – євроромантизм, що акцентує увагу на поглядах євроінтеграції і їх користі для України. Такі погляди є очевидними у зв'язку з тим, що метою ЄС є створення надійного організму для забезпечення процвітання міжнародних відносин між

державами та їх мирного існування у відношенні одна до одної, що може стати дуже корисним для України, та встановлення міжнародних відносин. Але якщо розглядати євроромантизм як серйозну та критичну позицію щодо висловлення поглядів для досягнення приєднання до ЄС, то можна зрозуміти, що, на відміну від європрагматизму, погляди євроромантизму менш серйозні та не такі усвідомлені. Розглядати євроінтеграцію слід з усіма її можливими наслідками, а з цим завданням євроромантизм справляється не до кінця.

Таким чином, можна чітко виявити різницю між двома схожими позиціями: європрагматизм є більш суттєвим та критично підходить до проблеми, на відміну від євроромантизму, який у своїх поглядах вбачає лише сліпі причини приєднатись до ЄС без представлення України як держави. Окрім цього, євроромантизм в більшості своєму ігнорує й наявність більшості проблем у державі, які Україна повинна вирішувати самостійно для подальшого прояву себе як гідної для ЄС держави.

Звісно, багато залежить й від погляду самого народу, самих українців та їхніх інтересів щодо актуальних проблем. Для мотивації народу щодо можливості формування в Україні всіх потрібних рис для вступу до ЄС є проведення реформ та докази від влади держави стосовно того, що Україна здатна вирішувати свої проблеми та готова до змін, самореалізації. Країна все ще на шляху відновлення та конструювання своєї системи економіки всередині держави.

Для успішної євроінтеграції Україна потребує розвитку більшості її економічних чинників, маючи такий великий потенціал та багату сировинну базу. Велику увагу слід також приділяти й пріоритетам у потребах держави і, як наслідок, розвивати свою систему експорту. Завдяки міцно сформованій системі та гармонійній роботі всіх галузей економіки, Україна зможе вийти на досить високий рівень серед сусідніх держав як надійний постачальник товару та сировини.

Через застарілі системи економіки, що залишилися ще з часів існування України як залежної від Росії держави, новітні технології не розвиваються так стрімко, як хотілося б для досягнення своєї мети й просування свого товару серед інших держав. На жаль, такі неінноваційні способи роботи сільського господарства не дуже мотивують прихильників інновації вкладати свої кошти в розвиток промисловості, це наглядно показав Ю.І. Пилипенко у своїй дослідницькій роботі «Фактори неінноваційної поведінки суб'єктів господарювання в Україні» [5], в якій також зауважив про ще деякі

фактори, що гальмують сучасний розвиток економіки держави. І все ж саме небажання вкладати капітал у розвиток промислової діяльності України – це одна з основних проблем, з якої випливає і проблема трудової імміграції, що триває і до сьогодні.

Слід також зауважити, що багато в розвитку України як держави залежить і від ставлення народу до цих самих реформ, які мають бути проведені. Проблема у вже здавна прищеплених схемах економіки, що сформувалися за часів залежності України. В основному ця проблема стосується минулого покоління, але вона не така мізерна, як може здатися.

Звісно, будуть і ті, хто не хоче критичних змін у системі України та взагалі наближення її до ЄС, адже вбачають в цьому союзі лише погані для країни наслідки. Це є перешкодою до євроінтеграції в наші часи. Ця проблема існує в основному у старших поколінь, що застали часи СРСР та прожили більшу частину життя в умовах комунізму. Таке явище, як єврофобія, хоч і не розглядається як офіційний рух чи масова думка, все ж існує у системі положень щодо євроінтеграції держави і, звісно, як результат, сповільнює розвиток держави щодо постановленої мети розвитку міжнародних відносин України з країнами Європи. Ця думка не розповсюджується на молоде покоління, але при цьому все ж таки гальмує його можливості, бо серед старшого покоління євроінтеграція розглядається лише як негативний наслідок в історії України, і це ще раз підтверджує гострий конфлікт між поколіннями, що проживали у зовсім різних періоди та за різних умов, що сформувало різне бачення політичного становища.

Єврофобів не можна точно назвати консерваторами, але їхнє бачення може здатися досить схожим. Можна також вважати, що це зовсім протилежне від євrorомантизму бачення ситуації: в єврофобії – це бажання залишатися при своїх принципах та впевненість в тому, що Україна не може порівнятися з країнами Європи, якщо буде намагатися якось наблизитися до інтересів та принципів економіки країн ЄС, а євrorомантизм, навпаки, вважає приєднання до Європи дуже важливим і обов'язковим кроком для подальшого існування України.

В такому разі слід розглядати ці два поняття як зовсім протилежні і в той же час однаково небажанні для України, бо такі різні погляди серед жителів однієї країни не є вимогами до повноцінного існування злагодженого механізму в державі. Настільки різне бачення результатів союзу з державами Європи може дуже погано закінчитися, тому Україна має просуватися за одними гармонійними поглядами, прийти всередині самої себе до компромісу.

Як результат, можна стверджувати, що європрагматизм може стати тією самою золотою серединою, з якою зможуть погодитись обидві сторони. З іншого боку, існування єврофобії існує ще й за умов проблеми покоління, тому можна сміливо вважати, що такі погляди – це сформовані принципи за часи життя громадян в умовах існування чинників, які підштовхнули до таких висновків щодо бачення союзу України з ЄС.

Забезпечити країну умовами для виникнення тих самих спільних поглядів щодо позитивного майбутнього України має саме влада держави, і в цій ситуації можна сказати, що на сучасному етапі розвитку це є основним обов'язком державних органів на рівні забезпечення економіки та життя українців реформами щодо внутрішньої структури роботи держави. Представники держави мають бути тими людьми, які мають змогу спрямувати свій народ до спільних поглядів та розповідати про всі умови для покращання встановлення єдиного механізму в країні на шляху її євроінтеграції. Якщо народ буде на рівні з державою розуміти, куди і за яких умов їм слід рухатися, шлях до ЄС стане більш швидким. Зміни в структурі економіки понесуть за собою рівномірний розподіл робочої сили, а гарні умови роботи для спеціалістів будуть збільшувати кількість робочих рук та зменшувати кількість робочих емігрантів до Європи.

Сильна державна влада є важливою складовою для забезпечення країні місця в міжнародних відносинах та її повноцінного існування серед складної системи економіки інших країн. Якщо виділити для себе саме ті цінності, які забезпечують іншим державам ЄС своє місце в цьому союзі, можна буде просунутися подібним шляхом до вдосконалення, використовуючи власні сильні сторони та розвивати їх. Якщо Україна навчиться таким чином поступово наблизитися до встановлених бажаних критеріїв, то вона зможе їх досягати, і саме це на теперішній момент потрібно державі.

Слід також згадати про те, що прагнення до ЄС має вбачати не лише гарантію захисту та повноцінного існування серед інших держав, а й той факт, що потрібно буде вміти віддавати щось від себе для підтримання єдиного міжнародного механізму, вміти віддавати від себе та вкладати щось на ваги. Європі не потрібна країна, яка може лише самостійно себе забезпечувати: Європі потрібна країна, що здатна приєднатися як окрема додаткова деталь для розвитку суцільної системи й забезпечення успішної співпраці з іншими.

Під час шляху євроінтеграції Україна зможе поступово навчитися новітнім системам економіки й піднятися на рівень сусідніх

країн у галузі виробництва, вийти на світові ринки як держава з продуманою ринковою системою. Саме тому потрібно пам'ятати, що рано чи пізно подібні європрагматизму та євrorомантизму рухи можуть застаріти й надалі вимагати новітніх внесень.

Висновки. Розглянувши та проаналізувавши деякі положення щодо сучасної мети євроінтеграції України та виклавши основні проблеми та чинники розвитку та виникнення цих думок і положень, можна дійти висновку щодо загального становища України у системі міжнародних відносин.

Отже, Україна має великий потенціал щодо розвитку та прояву себе серед країн Європи, але як повністю незалежна та суверенна держава ще не готова вставати на один рівень з країнами ЄС. Як державі їй потрібно змінити деякі положення та навчитися вирішувати проблеми у внутрішній політиці, а вже потім розвиватися ззовні, щоб проявити себе серед сусідніх держав як країна, що здатна проявляти корисні наслідки від союзу з ЄС не тільки для себе, а й для навколишніх держав.

Незважаючи на те, що Україна ще не готова до вступу в ЄС, вона розглядається державами Європи як майбутній можливий союзник, і тому це дає змогу Україні паралельно налагоджувати не тільки проблеми внутрішньої політики, а й маленькими кроками розвиватися ззовні.

На шляху євроінтеграції Україна може зазнати деяких помилок і промахів, тому вона повинна мати при собі чітко сформовану систему для соціальної та економічної складової, щоб дати собі змогу розвиватися. Для формування такого становища, яке здатне підтримати як саме державне правління, так і народ, а саме молоде покоління, що має найбільший потенціал, найкраще підійдуть основні положення, що сформувалися в системі європрагматизму. Хоч ця думка і потребує деяких змін її основних положень, вона має витіснити собою інші явища, щоб стати загально визнаною.

Список використаної літератури

1. Міністерство юстиції України: Україна на міжнародній арені (реферативний огляд довідкових видань) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/node/3033>

2. Закон України про зовнішньоекономічну діяльність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>

3. Артёмов І.В. Проблеми і перспективи входження України в Європейський Союз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/3707>

4. Кучухідзе А. Критичний аналіз європейської політики України 2010 року.

5. Пилипенко Ю.І. Фактори неінноваційної поведінки суб'єктів господарювання в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vestnikdnu.com.ua/archive/201262/241-246.pdf>

Анна Ніколасва

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ПЕРЕФОРМАТУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: МОЖЛИВОСТІ Й ВИКЛИКИ ДЛЯ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

У статті проведено системне вивчення питання можливого впливу процесів переформатування євроінтеграції на Україну та Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. Узагальнено основні напрями процесу переформатування європейської інтеграції та внесення змін до механізмів функціонування Європейського Союзу. Визначено основні сценарії можливого розвитку ЄС у майбутньому з метою адаптації політики України у сфері європейської інтеграції. Сформульовано низку практичних рекомендацій для політики забезпечення європейської інтеграції України, спрямованих на формування в Україні багаторівневої системи управління цим процесом.

Ключові слова: *Європейський Союз, євроінтеграція, сценарії розвитку ЄС.*

Складні та різноманітні проблеми, які виникли після глобальної кризи 2008–2009 рр., поставили вище керівництво ЄС перед необхідністю швидкого реагування на новітні виклики перебігу євроінтеграційних процесів. У Європі все більш активними та впливовими стають євроскептичні рухи, що вказують на комплексність кризових процесів усередині ЄС та неминучість його істотного переформатування (реформування). Держави-члени Союзу мають на меті проведення необхідних реформ, які сприятимуть подальшій інтеграції та перетворенню ЄС на впливову та ефективно діючу структуру.

Незважаючи на проголошення Україною євроінтеграційного курсу, відчувається нестача фахових дискусій з питань ключових проблем євроінтеграції. Україні варто проводити систематичні наукові дослідження з питань, які сьогодні стоять на порядку денному ЄС. Це допоможе адаптувати власну програму дій у сфері євроінтеграції і сприятиме успішному виконанню Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. В умовах невизначеності Україна має бути готова до різних сценаріїв розвитку ЄС у майбутньому, і розробити для кожного з них відповідний політичний інструментарій, а також визначити набір запобіжних заходів з метою уникнення вірогідних негативних наслідків.

Об'єкт цієї роботи – процес розвитку європейської інтеграції.

Предмет дослідження – вплив процесів переформатування євроінтеграції на Україну та Угоду про асоціацію між Україною та ЄС.

Метою дослідження – є системне вивчення питання можливого впливу процесів переформатування євроінтеграції на Україну та Угоду про асоціацію між Україною та ЄС.

Поставлена мета передбачає вирішення наступних **завдань**:

– проаналізувати ключові чинники кризи в розвитку європейської інтеграції, що зумовили нинішні зміни;

– узагальнити основні напрями процесу переформатування європейської інтеграції та внесення змін до механізмів функціонування Європейського Союзу;

– визначити основні сценарії можливого розвитку ЄС у майбутньому з метою адаптації політики України у сфері європейської інтеграції;

– сформулювати низку практичних рекомендацій для політики забезпечення європейської інтеграції України, спрямованих на формування в Україні багаторівневої системи управління цим процесом.

Актуальні питання розвитку та переформатування Європейського Союзу, їх впливу на євроінтеграційний курс України тривалий час перебувають у центрі посиленої уваги українських політиків і науковців, зокрема: О. Кіндратець «Євроінтеграція України як фактор «мотивованої» модернізації» [2], Д. Міхель «Копенгагенські критерії як чинники розбудови демократичних процесів та наближеності до європейського рівня життя в Україні» [3], М. Назаренко «Комплексний механізм реалізації євроінтеграційної політики України» [4], В. Трюхан «Інституційне забезпечення виконання угоди про асоціацію Україна – ЄС» [7] та Угода про асоціацію між Україною та ЄС: особливості процедури набуття

чинності [9], А. Шендеровська «Характеристика Угоди про реадмісію осіб між Україною та ЄС та її виконання Україною» [10].

Задля вирішення поставлених завдань були використані такі **методи дослідження**: порівняльний, хронологічний, аналітичний, історичний, системний, метод типології, класифікації, індукції та дедукції, метод вивчення документів у галузі міжнародних відносин.

В основі **джерельної бази** дослідження перебуває Угода про асоціацію між Україною та ЄС [9], документ «Біла книга про майбутнє Європи: шляхи до єдності ЄС-27» [13].

З моменту утворення у 1952 р. Європейської спільноти з вугілля та сталі європейська інтеграція досягла визначних успіхів, створивши найбільший у світі спільний господарський простір з досить високим рівнем інтегрованості національних і регіональних економік. Аналізуючи історію розвитку ЄС, варто відзначити, що кризи постійно супроводжували євроінтеграційний процес, адже між країнами-членами завжди існували окремі розбіжності. Яскравими прикладами кризових процесів можуть служити: «провал» утворення в 1950-х роках Європейського оборонного співтовариства, «невдача» на початку 1970-х років планів формування економічного та валютного союзів та інші.

Важливо усвідомлювати той факт, що нинішні кризові процеси в межах ЄС виступають не стільки результатом політичних прорахунків чи національних амбіцій, навіть не стільки наслідком зовнішніх чинників (стихійних міграційних рухів чи агресивних дій певних держав), скільки внутрішньо обумовленим процесом, який яскраво демонструє хвилеподібний характер соціально-економічного та технологічного розвитку.

Сьогодні кризові процеси всередині Європейського Союзу позначаються багатоаспектним та комплексним характером. Визначний дослідник процесів євроінтеграції І. Беренд (I. Berend), в одному зі своїх останніх досліджень, зауважив про одночасну наявність дев'яти криз у розвитку ЄС: п'яти «явних» (криза єврозони, зокрема грецька боргова криза, російська загроза європейській безпеці, Brexit та міграційна криза) та чотирьох «прихованих» («демографічна бомба з часовим механізмом», дилема розширення ЄС, «зворотні тенденції» у трансформаційних процесах країн Східної Європи, а також соціальна нерівність, спекулятивні кризи, безробіття тощо) [12]. Ми вважаємо, що існуючі різноманітні кризи є різними сторонами єдиного кризового процесу в розвитку євроінтеграції.

Світова фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. стала своєрідним поштовхом для загострення фундаментальних проблем

європейської інтеграції та викликала системні ризики, які дестабілізували інтеграційні процеси у межах ЄС. Посилення внутрішніх протиріч у розвитку євроінтеграції яскраво демонструє Brexit, який ставить на порядок денний питання про можливість зворотного перебігу європейської інтеграції. За наявності в інших країнах-членах невдоволення чинним курсом на поглиблення євроінтеграції (яскравий приклад – радикально налаштовані націоналістичні уряди Польщі та Угорщини, які ризикують відкрито вступати в конфлікт з Європейською Комісією), може відбутися суттєва зміна формату євроінтеграції та політичного порядку денного ЄС.

Нинішні кризові процеси яскраво свідчать про те, що усталені механізми та формати взаємовідносин втратили свою ефективність та не відповідають реаліям сучасного розвитку з таких причин:

1. Надмірна бюрократична складова та координаційні процедури.

2. Неefективність у прийнятті рішень.

3. Негнучкість та нездатність адаптуватися до миттєвих змін у сучасному світі.

4. Відсутність у політичній риторичі керівних органів ЄС прагматизму щодо вирішення конкретних проблем.

5. Надто швидкий темп уніфікації регулятивних механізмів, який не враховує об'єктивно існуючих відмінностей між державами-членами [6, с. 7–8].

Варто зазначити, що кризовому процесу в розвитку євроінтеграції неправильно присвоювати негативне забарвлення, оскільки він може виступати і як передумова майбутнього реформування (переформатування) інтеграційного процесу. Про обґрунтованість такого підходу свідчить той факт, що кризові процеси в розвитку ЄС дали поштовх не лише для євроскептицизму, але й для активних пошуків новітніх підходів до розвитку європейської інтеграції. Активно розвивається діяльність, спрямована не лише на дослідження причин та рис кризового процесу, але й на комплексний аналіз різних варіантів можливого розвитку Євросоюзу в довгостроковій перспективі.

У цьому контексті глави держав-членів ЄС ініціювали запровадження масштабного процесу дискусій щодо майбутнього Євросоюзу, який отримав назву «Політичне розмірковування над майбутнім ЄС» [6, с. 17].

На початку березня 2017 р. Європейська Комісія визначила імовірні сценарії розвитку європейської інтеграції, які закріпила в

документі «Біла книга про майбутнє Європи: шляхи до єдності ЄС-27» [13].

Згідно зі Сценарієм 1 («Живемо, як раніше») країни-члени ЄС не будуть відхилятися від діючого стратегічного курсу та наявних механізмів взаємодії, зберігаючи єдність завдяки єврооптимізму керівників ЄС та держав-членів. Беручи до уваги зміни, які відбувалися в ЄС останніми роками, та проблеми всередині євроспільноти реалістичність цього сценарію підлягає значним сумнівам.

Основний сенс Сценарію 2 («Нічого, крім єдиного ринку») полягає в частковій дезінтеграції, спрямованій на збереження перспектив інтеграційного процесу в стратегічних сферах. Країни-члени ЄС мають повернутися до ідеї збереження єдиного ринку в тому форматі, який відображений в Лісабонському договорі 2007 р. Хоча цей сценарій здається більш реалістичним, він містить у собі значну небезпеку: започатковані процеси дезінтеграції вкрай важко піддаються контролю та прогнозуванню.

Сценарій 3 («Хто хоче більшого, робить більше») передбачає в основі концепцію «різношвидкісної інтеграції», коли зацікавлені країни-члени ЄС можуть сприяти розвитку подальшої інтеграції, незважаючи на позицію більш євроскептичних членів. Небезпека цього сценарію полягає в тому, що він може викликати диференціацію ЄС на усталені зони з різним рівнем інтеграції та призвести де-факто до повної дезінтеграції єдиного економічного простору ЄС.

Сценарій 4 («Робимо менше, але більш ефективно») передбачає перегляд існуючих сфер взаємодії з метою концентрації євроінтеграційних зусиль і ресурсів на найважливіших напрямках інтеграції. Очевидно, що одними з найважливіших галузей для ЄС є інновації та забезпечення глобальної конкурентоспроможності європейських компаній в умовах Четвертої промислової революції.

Сценарій 5 («Робимо разом набагато більше»), на думку Європейської Комісії, є найбільш перспективним. Цей сценарій розроблений на основі курсу реформ «Новий початок для Європи», який був запропонований Президентом Європейської Комісії Ж.К. Юнкером ще в липні 2014 р.

Згідно з цим Сценарієм, держави-члени мають передати наднаціональним структурам велику частку повноважень. Але, беручи до уваги значне поширення націоналістичних тенденцій, успішна реалізація цього сценарію можлива лише за умови подолання кризи довіри громадян до наднаціональних структур і диференціації в економічному розвитку країн [13].

Ми вважаємо, що під час переформатування європейської інтеграції мають бути застосовані принципи гнучкості та різноманітності в розбудові євроінтеграційних структур з одночасним забезпеченням ефективної взаємодії у стратегічно важливих питаннях.

Прогнозуємо, що Україні на шляху адаптації до новітніх умов розвитку євроінтеграції, необхідно буде вирішити, як найефективніше реагувати на зміни у механізмах євроінтеграційного процесу. Для досягнення цієї мети необхідно провести дві групи заходів.

Вважаємо, що перша група заходів має внести корективи в існуючі пріоритети інтеграційної взаємодії з ЄС. У зв'язку з цим необхідно, насамперед, розвивати положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також коло угод і домовленостей, щодо яких переформатування євроінтеграції формує для України, з одного боку, найбільш вагомі ризики, а з іншого – найкращі можливості.

Ми вважаємо, що в цьому контексті, доцільним буде: по-перше, ініціювати комплексні дослідження з питання імовірного приєднання України (у форматі асоціації) до механізмів Банківського союзу ЄС. Це є актуальним, тому що: цей компонент Економічного і валютного союзу сьогодні розвивається найвищими темпами і багато його складових поширюються не лише на єврозону, а й на всі країни-члени ЄС. Це рішення також може стати ефективним інструментом для «оздоровлення» української банківської системи.

По-друге, варто провести комплексні дослідження з теми впровадження Україною фінансових механізмів, які сприяють інвестиціям та реалізації національних програм економічного розвитку, передбачених Банківським союзом, Союзом ринків капіталу та Фіскальним союзом. Це питання здається нам актуальним, адже невиразність інвестиційного процесу в Україні виступає однією з основних причин гальмування інноваційних процесів у національній економіці. При цьому варто зважати на перспективність кліматичної політики та розвитку відновлюваних джерел енергії у контексті політики стимулювання інновацій в економіці України [14].

Цю групу заходів також варто розглядати з більшого масштабу – як необхідність переорієнтації механізмів надання Європейським Союзом фінансової допомоги Україні. Кроки у цій сфері дозволять концентрувати зусилля для подолання причин економічної неефективності, замість існуючого нині акценту на вирішенні наслідків неоптимальної економічної політики.

По-третє, необхідно запровадити профільну робочу групу для дослідження механізмів регулювання міжнародної міграції у рамках ЄС. У цьому контексті необхідно твердо визначити позицію України з

питань міграції, беручи до уваги її розташування поблизу основних маршрутів мігрантів до Європи [14].

Ми вважаємо, що доцільно буде поставити на порядок денний питання виїзду з України до держав ЄС молоді та висококваліфікованих працівників. У зв'язку з цим потрібно порушити питання стосовно пропорційного відшкодування витрат бюджету України на освіту фахівців, які емігрують до держав-членів ЄС.

Друга група заходів стосується діючих механізмів забезпечення процесів формування політики євроінтеграції в Україні. На жаль, Україна та ЄС значно різняться між собою за рівнем залучення громадськості до обговорень питань розвитку європейської інтеграції. Незважаючи на проголошення Україною європейського вибору, у державі відсутні спеціалізовані науково-аналітичні центри з комплексного дослідження проблем Європейського Союзу та європейської інтеграції. Тому актуальним для України виступає завдання побудови постійно діючої системи, наприклад, у форматі мережі незалежних аналітичних центрів для науково-аналітичного супроводу процесів розвитку європейської інтеграції.

У цьому контексті потребує суттєвої зміни поведінка українського бізнесу. Ми вважаємо, що активне фінансування українським бізнесом наукових досліджень допоможе оптимізувати процес євроінтеграції в Україні.

Розробляючи політику України у сфері європейської інтеграції, варто спиратися на різноманітні оцінки й розрахунки відповідно до сценаріїв розвитку ЄС у майбутньому. Ми вбачаємо необхідність у створенні в Україні багаторівневої системи управління процесом євроінтеграції – із залученням до неї представників різних суспільних кіл: урядових структур, які займаються питаннями формування євроінтеграційної політики, представників провідних всеукраїнських союзів та асоціацій бізнесу, недержавних організацій (громадянського суспільства) та науковців.

Отже, світова фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. дала поштовх для розвитку фундаментальних проблем європейської інтеграції та спричинила появу нових ризиків для подальшого розгортання європейської інтеграції. Сьогодні масштабного характеру набувають процеси трансформації механізмів європейської інтеграції. Вони настільки видозмінили систему Європейського Союзу, що можна з упевненістю стверджувати про повноцінне переформатування європейської інтеграції.

Соціально-економічні та політичні перетворення в Україні нерозривно пов'язані з ідеєю євроінтеграції. Нинішні кардинальні

зміни в системі європейської інтеграції одночасно виступають для України новими можливостями й складними викликами. Стратегічним завданням у цьому контексті є комплексне вивчення проблем євроінтеграції з метою оптимального використання нових можливостей та знаходження адекватних відповідей на нові виклики та ризики.

Серед питань, які необхідно поставити на порядок денний, особливе місце посідає можливість долучення України до певних механізмів ЄС: Банківського союзу, заохочення інвестицій, програм пріоритетного фінансування з бюджету ЄС, зокрема в кліматичній політиці та розвитку відновлюваних джерел енергії, а також нових механізмів регулювання міграції тощо. Концентрація євроінтеграційних заходів на цих питаннях дозволить модернізувати механізми євроінтеграційної політики України і збільшити їх ефективність.

Список використаної літератури

1. Євроінтеграція України: досвід сусідів та перспективи об'єднання суспільства. Інформаційне аналітичне видання. – Київ: Фонд «Демократичних ініціатив ім. І. Кучеріва», 2016. – 50 с. – URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjFhdyNxd_hAhXh_CoKHfWADjsQFjAAegQIBRAC&url=https%3A%2F%2Fdif.org.ua%2Fuploads%2Fpdf%2F1407765948_3132.pdf&usg=AOvVaw2knsclFNPvI7tjTqjVwDd2 (дата звернення: 10.04.2019).
2. Кіндратець О.М. Євроінтеграція України як фактор «мотивованої» модернізації / О.М. Кіндратець // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки: наук. вісник: зб. наук. праць. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2018. – Вип. 72 (№ 5). – С. 824–829.
3. Міхель Д.О. Копенгагенські критерії як чинники розбудови демократичних процесів та наближеності до європейського рівня життя в Україні / Д.О. Міхель // Наукові праці. Політологія. – 2018. – Вип. 137, т. 149. – С. 153–157.
4. Назаренко М.О. Комплексний механізм реалізації євроінтеграційної політики України: дис. ... канд. політ. наук за спец. 25.00.02 – механізми державного управління / М.О. Назаренко; Одеський регіональний інститут державного управління. – Одеса, 2014. – 238 с.
5. Ніколаєва А.П. Євроінтеграційний шлях України: чинники впливу / А.П. Ніколаєва // Актуальні проблеми європейської

інтеграції та євроатлантичного співробітництва України: матеріали 14-ї регіон. наук.-практ. конф. 18 трав. 2017 р., м. Дніпро / за заг. ред. Л.Л. Прокопенка. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2017. – С. 128–130.

6. Сіденко В.Р. Кризові процеси в розвитку інтеграції в ЄС: витоки та перспективи / В.Р. Сіденко // Творчі дискусії з системних проблем суспільного розвитку. Серія «Економіка і прогнозування». – 2017. – № 1. – С. 7–34.

7. Трюхан В. Інституційне забезпечення виконання угоди про асоціацію Україна – ЄС / В. Трюхан // Вісник Національної академії державного управління. Серія «Політологія і право». – 2017. – № 2. – С. 184–193.

8. Трюхан В. Соглашение об ассоциации с ЕС: особенности процедуры вступления в силу / В. Трюхан. – URL: http://jurliga.ligazakon.ua/blogs_article/309.htm (дата звернення: 10.04.2019).

9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 10.04.2019).

10. Шендеровська А.В. Характеристика Угоди про реадмісію осіб між Україною та ЄС та її виконання Україною / А.В. Шендеровська. URL:

https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjerMmOxN_hAhUkIIsKHQP HBS0QFjA AegQIBRAC&url=http%3A%2F%2Fwww.irbisnbuv.gov.ua%2Fcgibin%2Ffirbis_nbuv%2Fcgibirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF%2FChkup_2013_4_93.pdf&usg=AOvVaw2DFhz3GOve91BP5iEoIUk (дата звернення: 10.04.2019).

11. A New Start for Europe: My Agenda for Jobs, Growth, Fairness and Democratic Change. – Political Guidelines for the next European Commission, Strasbourg, 15 July 2014. – URL: https://ec.europa.eu/commission/publications/president-junckers-political-guidelines_en (дата звернення: 10.04.2019).

12. Berend I. The Contemporary Crisis of the European Union: Prospects for the Future. – New York: Routledge, 2017.

13. European Commission. White Paper on the Future of Europe. Reflections and scenarios for the EU27 by 2025. – Brussels, 1 March 2017. – URL: <https://ec.europa.eu/commission/sites/beta->

political/files/white_paper_on_the_future_of_europe_en.pdf (дата звернення: 10.04.2019).

14. New Climate Economy. Unlocking the Inclusive Growth Story of the 21st Century: Accelerating Climate Action in Urgent Times. – A Report of the Global Commission on the Economy and Climate, World Resources Institute, August 2018. – URL: <https://newclimateeconomy.report/2018> (дата звернення: 10.04.2019).

Юлія Пантелюк

Коломийський ліцей № 4 імені Сергія Лисенка

ЯДЕРНЕ РОЗЗБРОЄННЯ УКРАЇНИ: ЧИ БУЛА АЛЬТЕРНАТИВА?

Стаття описує передумови та процес прийняття рішення Україною про свій без'ядерний статус. Виявлено негативні наслідки відмови від ядерної зброї. Досліджено ставлення європейських ЗМІ до питання ядерного роззброєння України. Проаналізовано альтернативи України: залишитися з ядерною зброєю, чи стати країною з без'ядерним статусом.

Ключові слова: *ядерне роззброєння, без'ядерний статус, засоби масової інформації.*

Вступ. Сьогодні Україна перебуває в стані війни. Росія вторглася на територію нашої держави, і це становить реальну небезпеку для українського суверенітету. Хоча 5 грудня 1994 року був підписаний Будапештський меморандум, згідно з яким Україна отримувала міжнародні гарантії незалежності, збереження суверенітету і затверджених державних кордонів, в обмін на те, що вона добровільно відмовляється від ядерної зброї. Гарантами виступали Росія, США, Велика Британія, до яких приєдналася Франція і Китай. Вони зобов'язувались утримуватися від будь-яких проявів агресії щодо України, в тому числі від економічного тиску. Тому зараз дуже важливо проаналізувати тодішню ситуацію і з'ясувати, чи все-таки ми прийняли правильне рішення, відмовившись від ядерної зброї, чи визнати той факт, що в тодішній ситуації в Україні не було іншого виходу.

Постановка проблеми. Після розпаду СРСР і здобуття республіками незалежності, Україна володіла третім за потужністю ядерним потенціалом у світі, що кількісно перевищував сукупні сили Пекіна, Парижа та Лондона. Відмова України від ядерної зброї

залишається спірним питанням і досі. Одні фахівці стверджують, що Україна не мала вибору і була змушена стати без'ядерною державою. Інші ж переконані, що наша держава могла вільно вести зовнішню політику і йти «коридором» своїх інтересів. Вони припускають, що ми б змогли зберегти ядерну зброю у своєму володінні. Тут постає питання, чи була в Україні альтернатива?

Формування мети та завдань. Завдання моєї роботи полягає в такому:

- Описати передумови та процес прийняття рішення України про свій без'ядерний статус.

- Виявити негативні наслідки відмови від ядерної зброї.

- Визначити ставлення європейських ЗМІ до питання роззброєння України.

- З'ясувати, чи була в Україні альтернатива: залишитися з ядерною зброєю, чи стати країною з без'ядерним статусом.

Аналіз літератури з досліджуваного питання. Під час вивчення цієї теми мені довелося зіткнутися з багатьма суб'єктивними та об'єктивними думками з різних джерел. Зокрема у статті журналу «День» Анатолій Матвєєв висловив свою думку стосовно ядерного роззброєння. Він переконаний, що відмова України від ядерного потенціалу – правильне рішення. Сам Леонід Кравчук, перший президент незалежної України, в ексклюзивному інтерв'ю радіо «Свобода» наголошує, що в тій ситуації неможливо було б зберегти ядерну зброю. Натомість Юрій Костенко, экс-міністр екології, припускає і поширює непопулярну думку про те, що Україна могла сповідувати власні інтереси і зберегти ядерний потенціал, хоча, можливо, не весь.

Виклад результатів дослідження. Після розпаду СРСР і проголошення в 1991 році незалежності Україна одержала право володіти ядерною зброєю. На теренах України розміщувався третій за потужністю ядерний потенціал у світі. Звісно, державам-лідерам не сподобалася думка появи ще однієї потужної ядерної держави, тому у них з'явилося спільне завдання: не допустити збільшення «ядерного клубу» новими держави. Варто зазначити, що керівники України самі не бажали володіти такою небезпечною зброєю.

12 липня 1990 року на одному із засідань Верховної Ради України депутати зачитували текст Декларації про державний суверенітет України. Саме на цьому засіданні Іван Драч (який тоді очолював опозиційний Народний Рух) проголосив такі слова: «Українська РСР урочисто проголошує про свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участь у

військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не виготовлення, непоширення і табу на території з приводу розповсюдження зброї». Пізніше один з депутатів помітив помилку у цьому повідомленні і поспішив виправити: «Шановні народні депутати! В цьому розділі є невеличка редакційна неточність, яка стосується формулювання принципу трьох неядерних принципів. Справа в тому, що при подачі цієї пропозиції робився переклад з англійського варіанта договору про нерозповсюдження ядерної зброї, і той переклад був зроблений трохи неточно. В перерві уточнили переклад, і після двокрапки мало бути так: “відмова від вироблення, придбання і випробування ядерної зброї”. Прошу це врахувати».

Отже, формально процес відмови України від ядерної зброї розпочалася ще у 1990 році. Верховна Рада вже у ті часи поспішала проголосити Україну без'ядерною державою.

31 липня 1991 року США та СРСР підписують договір, у якому йшлося про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь. Цей договір більше відомий як СНО-1. Але у грудні 1991 року де-факто СРСР припиняє своє існування, тому виникають певні труднощі з ратифікацією цього договору. Внаслідок краху соціалізму на пострадянському просторі з'являються три новоутворені держави (Україна, Казахстан та Білорусь), які поповнили «членство» так званого ядерного клубу. Саме тому Договір СНО-1 практично застарів і для США, Росії (радянській спадкоємиці) потрібно було шукати нових шляхів подальшого скорочення ядерних потенціалів. Росія всіма силами намагалася посилити свій вплив на пострадянські стратегічні озброєння, тому так виникло командування об'єднаних збройних сил СНД. Однак Україна категорично відмовилася від участі в цьому утворенні, мотивуючи свою позицію тим, що це загрожувало національному суверенітету держави.

Мабуть, тут я погоджусь, тому що агресивна Росія не допустила б вільної внутрішньої та зовнішньої політики України. РФ досі вбачала в Україні частину своєї території. Це підтверджує журнал «Спектейтор», який у червні 1993 року писав: *«Російські дипломати у Варшаві, Празі та навіть Києві порадили своїм західним та центральноєвропейським колегам не квапитися надавати допомогу Україні, оскільки нетривалою буде незалежність цієї держави. Багато росіян не вбачають в Україні окрему державу. Україна – це частина Росії».*

Внаслідок розпаду СРСР Білорусь, Казахстан та Україна мали ратифікувати договір СНО-1 у своїх парламентах. Білорусь та Казахстан одразу ж відмовились від ядерної зброї, Україна ж

зволікала, намагаючись отримати додаткові дивіденди від відмови володіти ядерною зброєю.

Росія та США були вкрай занепокоєні політикою України, тому вони негайно розпочали серію тристоронніх зустрічей США – Росія – Україна, на яких би обговорювалося питання ядерного роззброєння України.

12 березня 1992 року Л. Кравчук заявляє про призупинення вивозу ядерної зброї до Росії та припинення знищення її виключно під міжнародним наглядом. Задля прискорення всіх названих процесів 23 травня 1992 року США, Росія, Україна, Білорусь та Казахстан підписують п'ятисторонній протокол, що увійшов в історію як Лісабонський, який зобов'язував Україну протягом 7 років повністю вивести ядерну зброю зі своєї території, а також припинити її розповсюдження.

Однак парламент України не поспішав ратифікувати як договір СНО-1, так і Лісабонський договір. Це надзвичайно дратувало США та Росію, які зовсім не мали в планах спостерігати таку нерішучість з українського боку. З точки зору сьогодення, така реакція, особливо північного сусіда, є цілком зрозумілою, оскільки Україна б виступала серйозним конкурентом на ринку ядерної зброї.

3 січня 1993 року був підписаний Договір СНО-2, який знову не поспішала ратифікувати Україна. Звісно, ці дії з боку України сприяли погіршенню відносин як з Росією, так і з США. Російські міністерства оборони відчайдушно намагалися зберегти контроль над українською військовою силою.

18 листопада 1993 року Україна все-таки ратифікує всі договори, пов'язані з роззброєнням, та визнає свій без'ядерний статус. Після цього відносини між США та Україною покращилися.

Зрештою 14 січня 1994 року Україна заявила, що внаслідок ліквідації своєї ядерної зброї вимагає від США та Росії поваги її суверенітету і також фінансової компенсації за вартість високозбагаченого урану. Гарантії щодо безпеки були надані Україні 5 грудня 1994 року у Будапешті президентами Росії, США та Великобританії шляхом підписання Меморандуму.

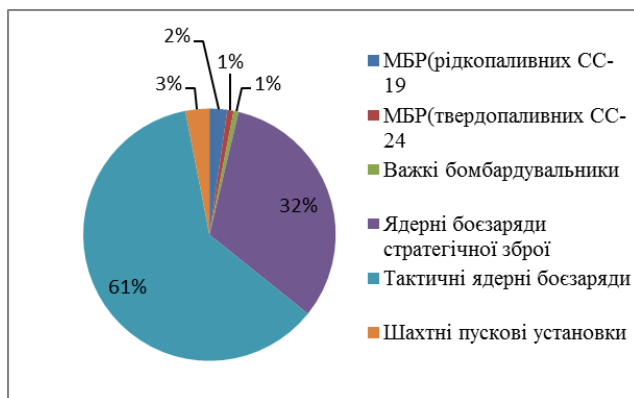
Цікавий факт: останній український ядерний боезаряд мав би бути знищений (чи переданий Росії) в грудні 2001 року, бо обмін ратифікаційними документами щодо СНО-1 відбувся 5 грудня 1994 року (саме тоді Договір набув чинності). Проте, як відомо, останній ешелон з ядерними боеголовками перетнув кордон України і зник безслідно 1 червня 1996 року – тобто не через 7 років, а трохи більше ніж через 1,5 року після набуття юридичної чинності цією угодою. Це

явище викликає у мене певне занепокоєння, оскільки цей факт достеменно демонструє тотальну залежність України від країн-лідерів, а особливо від Росії.

Отже, в результаті проведених мною досліджень я виявила такі негативні наслідки відмови України від ядерної зброї.

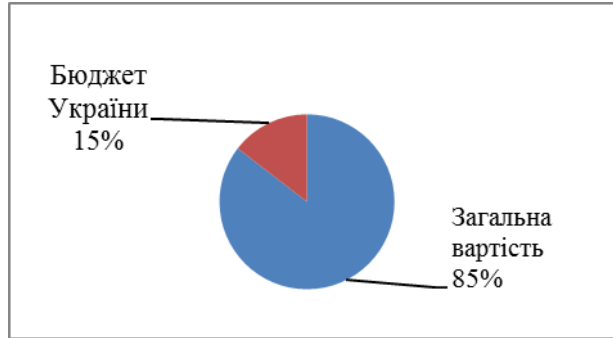
Перш за все, втрата ймовірних грошей. Ніхто точно не знав кількість української радянської ядерної спадщини, оскільки вся інформація суворо охоронялася Кремлем. Звісно, були неофіційні показники, які російські ЗМІ негайно дискредитували. Росія намагалася приховати правду. Отже, знання про точну кількість ядерної зброї доводилося збирати по крихтах. Підсумовуючи інформацію з різних джерел, можна так описати ядерний арсенал України:

- 130 рідкопаливних СС-19;
- 46 твердопаливних СС-24;
- важкі бомбардувальники: від 30 до 43;
- ядерні боєзаряди стратегічної зброї: від 1514 до 2156;
- тактичні ядерні боєзаряди: від 2800 до 4200;
- шахтні пускові установки: 176 (рис. 1).

Рис.1. Ядерний арсенал України

Скільки це все коштувало? Загальна вартість – 42–52,5 млрд дол. Якщо порівняти, то увесь держбюджет України у ті роки складав 7–9 млрд дол. (рис. 2).

Рис. 2. Відношення вартості ядерної зброї і бюджету України

Вартість же компенсації, яку отримала Україна, – 2–4 млрд дол. Тобто за допомогою ліквідації ядерного арсеналу Україна могла б неймовірно збагатити свій бюджет, ставши в майбутньому високорозвиненою державою, але це вже нездійснені домисли.

Пізніше на одній з міжнародних зустрічей у приватній розмові з одним американським політиком Юрій Костенко (в минулому міністр екології) висловив жаль з приводу того, що Україна не використала всі свої можливості і фактично задарма віддала третій у світі ядерний потенціал, він, розсміявшись йому в обличчя, відповів: «А чого ж ви такі дурні?».

Другий негативний наслідок. Ліквідація ядерного арсеналу спричинила найбільший програш у зовнішній політиці України, значно послабивши вплив країни не тільки у світі, а й у пострадянському просторі. Крім того, інтерес Західної Європи до України значно знизився. В результаті країна стала вразливою перед агресивною Росією.

Третій негативний наслідок. Одночасно з набуттям статусу «без'ядерна» було втрачено цілу галузь у господарському комплексі, знищено більшу частину унікальної інфраструктури, втрачено значні матеріальні засоби, близько 1000 робочих місць було ліквідовано.

Найцікавіше – як європейські ЗМІ ставились до ядерної України?

Існує уявлення, що європейська преса висвітлювала процес ядерного роззброєння об'єктивно та всебічно. Однак у ті роки Європа розв'язала інформаційну війну з Україною. Найбільший вплив на європейські ЗМІ чинила Росія. Кремль заявляв, що з'явилась нова «країна-дикун з ядерною зброєю». Європейська преса стала друкувати

свої статті у такому стилі. Погіршувала всю цю ситуацію сама Україна, не чинячи ніякої боротьби в інформаційному просторі. Європейські ЗМІ стверджували, якщо ядерна кнопка буде під контролем цивілізованої Росії, то світ буде в безпеці. Всі новини створювали образ країни-дикуна, якій випадково перейшло право володіти третім за потужністю ядерним арсеналом, а добрі США та Росія дружно спонукали Україну віддати небезпечну зброю.

Ось декілька заголовків тодішніх газет: «Націоналістична Україна тягнеться до ядерної булави», «Дикун із ядерною булавою», «Україна: перешкода ядерному миру», «США чинить тиск на Україну щодо ратифікації угоди про ядерну зброю», «Україна гальмує ратифікацію Договору про СНО», «США не мають наміру набавляти ціну», «Малоросія готова до сварки», «Ядерні ракети в Україні викликають стурбованість у США й Росії». І найцікавіше, що це друкували не російські газети і не дрібні європейські та американські, а «Financial Times», «Вашингтон пост», «Таймс», «Нью-Йорк Таймс», тобто інформаційні гіганти. В найавторитетніших виданнях темі ядерного роззброєння України приділяли найбільшу увагу, бувало, що видавали по дві публікації в номері. Інформаційний тиск на Україну був шалений. Ніякої протидії Україна не чинила. Це пояснюється тим, що всередині країни була відсутня чітка позиція стосовно цього питання.

Після того, як Україна погодилася стати без'ядерною, вона підписувала договори, в яких не було точно визначених термінів. Європейські ЗМІ підхопили цю новину і стали звинувачувати Україну в зволіканні. Так, «Ді Вельт» на початку червня 1993 року назвала висунуті вимоги України *«зволіканням із ратифікацією Україною угоди СТАРТ»* та припустила, що насправді *«це в першу чергу – спроба Києва згендувати, вибити політичні й економічні поступки як ціну за нищення ядерної зброї»*.

«Україна виснула багато необґрунтованих умов до Договору, які викликають необхідність нових переговорів, а також вимагають фінансову ін'єкцію та гарантію безпеки»; «Українській делегації було заявлено, що Вашингтон не буде вести торг з Україною, щоб її законодавці ратифікували зобов'язання про виведення ядерної зброї зі своєї території», – пише «Вашингтон пост» на початку 1993-го.

Тобто тоді на Україну був спрямований шалений тиск як з боку ЗМІ авторитетних держав, так і з боку переговорів США – Україна – Росія. Тоді Росія виграла в нас в інформаційній війні, і це було неодноразовим явищем.

Висновок. Так чи могла Україна залишитися з ядерною зброєю? Я дійшла до висновку, що так, могла.

Щоб залишитися з ядерною зброєю, нам довелося б скористатися хитрістю. Якщо б ми самостійно як держава прийняли рішення залишитися з цією небезпечною зброєю, то це б серйозно загрожувало нашому суверенітету. Росія та США почали б вводити проти нас санкції, а РФ, можливо, навіть ввела б війська на територію України. Тобто ми б залишили ядерну зброю, але, можливо, втратили б незалежність.

Що потрібно було робити? Росія та США мали свої інтереси та мотиви, які налічували дуже багато протиріч. Росія рухалася за сценарієм: визнати республіки сторонами всіх ядерних договорів, «покласти» на них частину боргів СРСР (які налічували 60 млрд дол.), а потім, під приводом нерозкриття ядерних секретів, повернутися до питань власності на боєголовки та вивести їх на свою територію. Пізніше РФ намагалась б взяти під контроль весь пострадянський простір, ставши державою-лідером. В той же час США намагалися втримати свій статус країни-лідера і не допустити сильним державам «отримати їхній статус», тому питання ядерного роззброєння інших країн мав принциповий характер. Ядерне питання було настільки важливим для Америки, що це могло коштувати Україні визнання незалежності. Сполучені Штати також планували зробити Росію предметом впливу на просторах розпаду колишньої СРСР. США, крім своєї головної мети, хотіли дізнатися секрет виробництва радянської ядерної зброї, саме тут Україна могла проявити свою хитрість.

Перший крок. Піти на переговори з США, запропонувавши їй розкрити секрети виробництва радянської ядерної зброї, за умови якщо США забезпечать нам надійний суверенітет. Внаслідок цього кроку відносини між Україною та Америкою значно б покращилися.

Другий крок. Продовжувати переговори з США і переконати їх, що саме Україна буде найкращим партнером Америки і стане хорошим предметом впливу на пострадянському просторі. Хоча такі думки висловлювали в той час багато американських політиків. Джонатан Локвуд писав: *«Якщо США дійсно бажать сприяти демократії – або принаймні стабільності – у відносинах між колишніми радянськими республіками, вони повинні усвідомити ту реальність, що в довгостроковому плані гарантією миру є підтримка незалежності України, а не возз'єднання Російської імперії»*. *«Команда Буша була надто русоцентристською»*, – визнала у квітні 1993 року «Тайм». *«Схвалюючи політику Росії щодо передачі*

всієї ядерної зброї колишнього СРСР під контроль Росії, адміністрація Клінтона фактично підтримує відтворення в кінцевому рахунку Російської імперії», – заявляв Джонатан Локвуд. Внаслідок цього кроку ми б розпочали процес розірвання відносин з Росією, яка вже в той час не вбачала нашу країну достойною незалежності.

Третій крок. Розірвати тісні дипломатичні відносини з Росією, стати партнером США. Вести самостійно зовнішню політику з ядерних питань, виходячи на переговори безпосередньо з Америкою, без традиційного посередництва Росії.

Саме за цим планом ми б розірвали тісні відносини з Росією. Україна б не змогла зберегти третій за величиною ядерний потенціал, але все-таки ми володіли б ядерною зброєю, можливо, і неофіційно. Візьмімо до прикладу Ізраїль, який є стратегічним партнером Америки і предметом впливу на Близькому Сході. Ізраїль володіє ядерною зброєю, хоча офіційного визнання немає.

США допомагали б нам утримувати ядерну зброю, оскільки ця ядерна зброя була б під контролем Білого Дому. Якщо б ми почали тісно співпрацювати зі Сполученими Штатами, то відбувалося б і зростання економіки.

Отже, ми б могли зберегти ядерний потенціал, але за умови, що Сполучені Штати могли б впливати через нашу країну на пострадянський простір. Але у ті часи українські політики зробили ставку на Росію, яка у подальшому використовувала нас. Це пояснюється тим, що після розпаду СРСР не відбулася зміна кадрів і при владі досі були комуністи. Вони ж вірили, що Росія – це єдина країна, з якою потрібно налагоджувати дипломатичні відносини. Якщо б ми почали тісно співпрацювати зі Сполученими Штатами, то відбувалося б і зростання економіки.

Список використаної літератури

1. Акт проголошення незалежності України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua>
2. Арбатов А.Г. Ядерные вооружения и республиканский суверенитет. – М.: Международные отношения, 1992. – С. 25.
3. Без'ядерний статус України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://esu.com.ua>
4. Декларація про державний суверенітет України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>
5. Міфи про ядерне роззброєння [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org>

6. Скачко В. Занадто багато суперечностей. Без'ядерний статус України, як і раніше, проблематичний // Незалежна газета. – 1993. – 27 квітня. – С. 17–21.

6. Ухвала Верховної Ради України «Про ратифікацію Угоди між Союзом Радянських Соціалістичних Республік та Сполученими Штатами Америки про скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь», що підписана в Москві 31 липня 1991 року, та Протоколу до неї, що підписаний в Лісабоні від імені України 23 травня 1992 р. // Росія – Україна. Кв.1. – С. 275–278.

7. Ядерна зброя України: історія втрати найпотужнішого арсеналу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://m.znaj.ua>

Віталій Папп

Житомирський торговельно-економічний коледж Київського національного торговельно-економічного університету

ЯДЕРНЕ РОЗЗБРОСННЯ УКРАЇНИ: ПОГЛЯД ІЗ СЬОГОДЕННЯ

Стаття є спробою подолання односторонності в оцінці проблем ядерного роззброєння України та пропозицій щодо відновлення ядерного статусу. Проаналізовано можливі дії з боку західних партнерів щодо спроб України відновити ядерний потенціал.

Ключові слова: *ядерне роззброєння, без'ядерний статус, економічні санкції.*

Постановка наукової проблеми. Нині відбувається поступова мілітаризація світової політики і значний вплив на міжнародні відносини здійснюють учасники так званого «ядерного клубу», куди входять США, Росія, Велика Британія, Франція, КНР, Індія, Пакистан. Враховуючи значну небезпечність подібного озброєння, у 1970 р. був підписаний Договір про нерозповсюдження ядерної зброї, який у 1995 р. продовжено на невизначений строк. Однак вже у 2005 р. до цього клубу самочинно приєдналась КНДР, провівши випробування ядерної бомби на підземному полігоні. Оскільки там панує жорсткий тоталітарний режим, то подібна ситуація стає особливо загрозливою. Тому й інші країни світу порушують питання про розвиток власних військово-стратегічних ядерних технологій. У цьому контексті в Україні теж все частіше лунають думки на користь поновлення ядерного потенціалу у повному обсязі, особливо з огляду на події на сході держави.

Аналіз історіографії проблеми. Проблема вивчення процесу ядерного роззброєння є об'єктом наукового інтересу багатьох дослідників. Серед широкого кола вже наявних праць можемо виділити такі групи: а) вивчення ядерного потенціалу світових держав загалом та загрози ядерної війни (О. Потехін [1], І. Троцько [2], Т. Шутак [3]); б) аналіз етапів та труднощів процесу ядерної демілітаризації (С. Федина [4], М. Рюле [5]); в) характеристика ліквідації ядерних озброєнь України на початку 1990-х рр. (О. Махно [6], К. Єлецьких [7], В. Дубовик [8]); наукові розвідки щодо можливості відновлення ядерного потенціалу України (Л. Кормич [9], В. Файчак [10]). Однак переліченим дослідженням не вистачає комплексності. З іншого боку, аналізована проблема набула у суспільстві більш політичного, маніпулятивного характеру, ніж стратегічного чи безпекового. На нашу думку, подібна однобокість та кон'юктурність заважає реалістичній оцінці та, як наслідок, ефективному вирішенню цієї ситуації. Цим і обумовлюється актуальність пропонованої роботи.

Виклад основного матеріалу. За даними американських дослідників Г. Крістенсена та Р. Норіса, станом на середину 2017 р. у світі було 15 000 одиниць ядерної зброї, які розмішувалися на 107 базах в 14 країнах. 9400 з них перебували на військових арсеналах; решта – зберігалась в очікуванні остаточної утилізації; 4000 одиниць – в оперативній готовності, 1800 – на бойовому чергуванні. Причому США та Росія володіли 93% світового потенціалу [11, с. 795].

Нині заборона ядерної зброї – одне з найболючіших питань людства. 300 учених із 30 країн світу дійшли висновку, що у разі її застосування приблизно 2 млрд людей згорять у полум'ї, розпорощаться або перетворяться на пару, загинуть від пожеж, радіоактивних опадів, повної відсутності медичної допомоги. Дим і попіл утворять суцільну завісу в повітрі навколо планети. Настане «ядерна ніч», яка триватиме декілька місяців. Буде знищено озоновий шар, усе живе загине. Навіть 1% існуючого арсеналу буде достатньо, щоб знищити не тільки людей, а й флору і фауну Землі [12, с. 149].

На сучасному етапі ядерна зброя служить засобом стримування агресора. Разом з тим вона стає неконтрольованою і розповсюджується світом. Ця обставина збільшує реальність появи «сюрпризів» через несанкціоноване застосування, аварії з ядерними компонентами, диверсії терористів і розкрадання. Так, наприклад, у 1979 р. в результаті помилки комп'ютера командного пункту «НОРАД» (США) подана команда стратегічним бомбардувальникам на нанесення удару по СРСР. Інший інцидент відбувся над Гренландією, коли

американські бомбардувальники В-52 при патрулюванні мимовільно «впустили» термоядерні бомби. Подібне трапилося і біля берегів Іспанії. Всього, за відкритими даними, у 1950–89 рр. у США відбулося 178 інцидентів з ядерною зброєю, у Великобританії – 170. Надзвичайні події були і на атомних електростанціях як у СРСР, так і на Заході, а також на об'єктах зберігання радіоактивних матеріалів [13, с. 53].

З огляду на сказане, Україна у 1995 р. пішла правильним шляхом, відмовившись від ядерних ракет. Однак відгоді громадськість турбує питання – а як би склалася зовнішньополітична ситуація за умови збереження ядерного потенціалу і взагалі чи було це можливим у принципі? Спробуємо дати відповідь у нашому подальшому викладі.

За підрахунками Ю. Костенка, у 1992–1993 рр. в Україні було: ракет МБР – 130 рідкопаливних СС-19, 46 твердопаливних СС-24; важких бомбардувальників – від 30 до 43; боєзарядів стратегічної зброї – від 1514 до 2156; тактичних боєзарядів – від 2800 до 4200; шахтних пускових установок – 176. Крім того, всього в українській зброї було 67–85 т плутонію та 80–102 т високозбагаченого урану. Коштував цей ядерний потенціал, за оцінками експертів, 41,4–52,5 млрд дол., при тому, що весь держбюджет у 1992–93 рр. складав 7–9 млрд дол.. Отже, у такому вигляді Україна мала мільярдні ресурси, які обчислювалися сумою до 7 державних бюджетів [14].

Формально процес ядерного роззброєння було започатковано в липні 1990 р., коли в Декларації про державний суверенітет Україна заявила про намір у майбутньому стати нейтральною державою. А вже через три місяці після проголошення незалежності, у жовтні 1991 р., з'явилася ще й заява Верховної Ради, яка закріплювала її зобов'язання. При цьому експерти визначають таку мотивацію – показати мирні наміри, а також не дати Росії можливість ввести війська на ядерні об'єкти і взяти їх під свій контроль [15].

Що ж спонукало Україну до таких рішучих кроків? З одного боку, це однозначно був тиск західноєвропейських держав та США. Адже у світових лідерів з'явилося спільне завдання: не допустити появи в «ядерному клубі» нових держав. Із іншого боку, як зазначають Ю. Костенко та А. Матвеев, в Україні не було змоги той потенціал утримувати, бо «на боеголовках треба проводити регламенти. Ми їх проводити не могли. Елементи, які стосуються заміни, у нас їх теж не було. Підходив би час, коли все одно треба було б із ними розлучатись. Куди і як ті боеприпаси дівати? У нас не було можливостей для самостійної утилізації». До того ж пункти управління розташовувалися в Москві, і українська сторона, по суті, не могла керувати тією зброєю [16]. Цю позицію підтримує й экс-

президент України Л. Кравчук. Він запевняє, що не мав іншого виходу, адже США офіційно заявили про можливість економічних санкцій у разі відмови від ядерного роззброєння країни [17].

У той же час на початку 1990-х рр. у США висувалася низка пояснень ядерної політики Києва. Згідно з першою позицією, Україна чесно прагне набути без'ядерного статусу, але постає чимало перешкод, зокрема й політичних. Друга позиція – Україна не дійшла твердого рішення стати ядерною державою, але зволікає, щоб полишити відкритою для себе таку можливість. Третій варіант – Україна бажає бути ядерною державою, але не готова до міжнародних наслідків. І врешті – Україна розглядає ядерну зброю як предмет торгу, який триває, доки вона не віддала її. Останній підхід, на думку С. Міллера, був одним із небагатьох можливих засобів взаємно ув'язати вирішення проблем України з інтересами Заходу та Росії [18].

Поряд із цим колишній генсек НАТО Дж. Робертсон висловив таку думку: «Ідея роззброєння не виправдала себе і призвела до вибіркового скорочення ядерного арсеналу у світі. У результаті цього Україна в обмін на одностороннє роззброєння отримала гарантії, які не виконуються. Я вірив, що, відмовившись від ядерної зброї, ми ініціюємо і почнемо позитивну ланцюгову реакцію. Я був неправий. Адже українське скорочення не призвело до тих самих дій в інших місцях» [19].

Проаналізувавши думки експертів та політиків, все ж доходимо висновку про неможливість збереження в умовах початку 1990-х рр. вітчизняного ядерного потенціалу. Основних причин при цьому було декілька. По-перше, це тиск розвинутих держав і навіть відверті погрози з їхнього боку. Поряд з цим Україна тільки-но утворилась і не мала ні усталеної системи державної влади, ні виваженого зовнішньополітичного курсу, ні, тим більше, важелів впливу на світову громадськість, аби послідовно відстоювати власну точку зору. По суті, наша країна нічого не вирішувала, бо світові «кити» просто поставили її перед фактом, не залишивши поля для маневру.

По-друге, ядерна зброя – це не тільки небезпечна, але й вартісна річ, яка потребує значних асигнувань на своє утримання. В умовах же дефіциту, гіперінфляції, колапсу вітчизняної економіки, що загрожував перейти у дефолт, це було непомірною ношею для держави. Тому рішення про роззброєння цілком природне. Однак український уряд мав заявляти власну ціну та умови, на яких погоджувався роззброюватися, виходячи зі свого національного інтересу.

Оскільки в Україні технологій щодо повної ліквідації та дезактивації елементів ядерних ракет не було, то більшість небезпечних та коштовних компонентів вивозилася до інших країн, причому цілком безоплатно. Разом з тим наша держава для міжнародних експертів була своєрідною темною конячкою, подальших планів якої ніхто не розумів, а тому боявся лишати у такому регіоні ядерну зброю. З цих позицій вітчизняні політики мали змогу до певної міри вимагати у так званих гарантів грошової компенсації за втрачений потенціал, хоча б у розмірі 30% вартості ліквідованих ракет. Подібна компенсація була б дуже доречною, адже допомогла б вийти з кризи та стабілізувати економіку. До того ж, вона могла б надійти у різних формах: або у вигляді інших (неядерних) сучасних озброєнь для поновлення обороноздатності, або через фінансові вливання у вітчизняний АПК. Однак, на дивовижу, нічого подібного не відбулось, і ми просто подарували наші стратегічні ресурси сусідам взамін на паперові, нічим не підтвержені гарантії безпеки.

По-третє, ядерна зброя – це дуже небезпечна річ, і вона не пробаचाє недбалого ставлення. Її спрацьовування не виключено в результаті неправильної оцінки обстановки, помилок політичного і військового керівництва, у разі технічних несправностей в ядерних або електронно-обчислювальних комплексах та системах управління. Причиною аварії і катастроф може стати психологічна нестійкість фахівців, нервові зриви офіцерів бойових розрахунків на чергуванні в стресових ситуаціях. Нестабільність у суспільстві, соціальні негаразди, розпалювання національної або релігійної ворожнечі теж можуть негативно вплинути. Все це сприяє відмові України від такого типу озброєнь, причому як на початку 1990-х рр., так і зараз.

Іншим, не менш інтригуючим питанням сучасної української політики, є можливість поновлення ядерного потенціалу, а також оцінка переваг та ризиків такої дії. Зокрема польський посол у Європарламенті Я. Саріуш-Вольський заявив, що Україна має право і технологічно спроможна повернути свій ядерний статус, якщо Будапештський меморандум не може її захистити. Відповідно до юридичних підстав (ст. 10 Договору) кожен учасник має право виходу, якщо він вирішить, що пов'язані з його змістом виняткові обставини ставлять під загрозу вищі інтереси країни.

Подібної думки дотримується і ряд вітчизняних політиків та вчених. Зокрема політолог А. Шевцов вважає, що при бажанні та наявності \$1 млрд на це знадобиться всього півроку. Україна здатна створити ядерні боєприпаси – на основі збагаченого урану або плутонію. Вітчизняні ракети-носії проектуються та виготовляються на

рівні кращих світових стандартів (приміром, сучасна МБР Р-36М «Дніпро»), і цілком здатні нести ядерні боєзаряди. Тому при належному фінансуванні ракетної галузі ми змогли б досягти значних результатів. Адже у Дніпропетровській та Кіровоградській областях розміщено 2% світових запасів урану, а науково-технічний потенціал дасть можливість запустити повноцінний процес його збагачення та переробки. Як зауважує віце-президент НАНУ В. Бар'яхтар, якщо порівнювати Україну з Індією і Пакистаном, то перша могла б значно швидше стати ядерною державою, ніж інші [20].

Технологічно для повернення до тактичної ядерної зброї потрібно створювати нову ракету-носіє з дальністю не менше ніж 500 км, відповідну систему контролю, систему створення збройового урану. На реалізацію такої програми потрібно три-п'ять років при багатомільярдному в доларовому еквіваленті фінансуванні. Що стосується потрібних для цього коштів, то нещодавно экс-міністр охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки Ю. Костенко заявив: «Для того щоб створити систему напрацювання високозбагаченого урану і плутонію, є діюча ядерна енергетика, але для вилучення та подальшої обробки цих елементів необхідне новітнє виробництво. Для такого будівництва потрібно від \$50 до 100 млрд. Без урахування витрат на виробництво ракет, створення відповідних військових підрозділів» [21].

Головним же ударом, на думку скептиків, стануть невідворотні економічні санкції Заходу. Якщо Україна все ж таки буде здатна все це подолати, то постає питання: навіщо нам ядерна зброя, коли ми можемо втримати Росію й без неї? Адже виходити з режиму нерозповсюдження, витрачаючи багато мільярдів доларів на зброю, яка навряд чи колись стане у пригоді, та гарантовано потрапляючи в міжнародну ізоляцію, нераціонально.

Натомість є цілком легальна альтернатива – створення високоточної ракетної системи середньої або малої дальності, що використовуватиме новітні неядерні бойові частини (приміром, термобаричні боєприпаси). Їх потужність близька до міні-ядерної бомби, але вони не порушують чинних міжнародних угод і не потребують створення цілої індустрії на кшталт збагачення урану до збройового рівня та виробництва плутонію. Україна має скористатися своїм науково-технічним і військовим потенціалом, якого вже зараз достатньо для створення таких новітніх оборонних систем.

Звичайно, варто максимізувати співпрацю з НАТО з можливістю якомога швидшого приєднання до нього. Це дасть змогу розширити ядерну парасольку Північноатлантичного Альянсу на

Україну, тим більше що Будапештський меморандум є важливим аргументом у тому, щоб обійти всі складнощі на цьому шляху. Однак варто розуміти, що в умовах дедалі більшої нестабільності у світі внаслідок дій Росії Україні все одно варто поєднувати євроатлантичну інтеграцію зі створенням власної високоточної зброї. Це дасть змогу залишитися в рамках міжнародних угод, але забезпечить від будь-яких несподіванок на східному та південному кордонах [22].

Висновки. Отже, у ході аналізу мемуарів та публічних виступів керівництва України та членів експертної групи із роззброєння робимо висновок про неможливість та непотрібність на початку 1990-х рр. збереження ядерного потенціалу, а також його відновлення у сучасному світі. Український політикум нині дуже нестабільний, йде боротьба різних політичних груп, немає генеральної лінії розвитку держави, Україна та її народ через революції, методом спроб і помилок наполегливо шукає свій шлях. З огляду на це, створювати і утримувати у власних руках ядерну зброю просто небезпечно, навіть для нас самих. Адже ніхто не дасть гарантій того, що якась із внутрішніх протидіючих сил не використає її для досягнення поставлених цілей – умисно чи спонтанно, емоційно. Тому краще використати ті кошти, які мали б піти на відновлення ядерного потенціалу, на реформування української армії, її переозброєння новітніми (неядерними) озброєннями та, нарешті, обладнати, як слід, український кордон.

Зроблені нами висновки підтверджуються загальносвітовими тенденціями, коли навіть такі потужні країни як США, Великобританія, Франція заговорили про необхідність знищення ядерної зброї. Останні кілька років державні діячі з кількох європейських країн публікують статті на підтримку «бачення і кроків», запропонованих Дж. Шульцом, У. Перрі, Г. Кіссінджером і С. Нанном. Крім того, у вересні 2009 р. голови держав зібралися на засіданні Ради Безпеки ООН і затвердили жорстку резолюцію про рух в цьому напрямі. У 2010 р. США і Росія підписали Договір про подальше скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь, а лідери країн з усього світу в березні 2012 р. зібралися у Сеулі для продовження пошуку безпечних ядерних технологій.

Список використаної літератури

1. Потехін О.В. Незастосування ядерної зброї у військово-політичній стратегії США та Україна / О.В. Потехін // Проблеми всесвітньої історії. – 2016. – № 2. – С. 132–152.

2. Троцько І. Особливості договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1968 р. / І. Троцько // Підприємництво, господарство і право. – 2018. – №7. – С. 201–205.
3. Шутак Т. Ядерний чинник у зовнішній політиці адміністрації президента США Б. Клінтона (1993–2000 рр.) [Електронний ресурс] / Т. Шутак. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/12983/13-Shutak.pdf?sequence=1>
4. Федина С. Проблематика роззброєння у сучасній міжнародній політиці. Концепція миру через роззброєння / С. Федина // Політичний менеджмент – 2012. – № 1–2. – С. 204–211.
5. Рюле М. Договір про заборону ядерної зброї: причини для скептицизму [Електронний ресурс] / М. Рюле. – Режим доступу: <https://www.nato.int/docu/review/2017/Also-in-2017/nuclear-weapons-ban-treaty-scepticism-abolition/UK/index.htm>
6. Махно О.В. Відмова України від ядерного статусу та ствердження позитивного міжнародного іміджу держави [Електронний ресурс] / О.В. Махно. – Режим доступу: http://history-pages.kpi.ua/wp-content/uploads/2015/09/36_20_Makhno.pdf
7. Єлецьких К. Без'ядерний статус України – добровільний крок або результат міжнародного тиску? [Електронний ресурс] / К. Єлецьких. – Режим доступу: <http://nato.pu.if.ua/old/journal/2009/2009-14.pdf>
8. Дубовик В.А. Дискусія американських науковців щодо ядерної зброї на терені України у 1992–1993 роках [Електронний ресурс] / В. А. Дубовик. – Режим доступу: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/17503/1/245-266.pdf>
9. Кормич Л. Новий зміст процесу вирішення конфліктів у сучасній системі міжнародних відносин: українські реалії / Л. Кормич // Актуальні проблеми політики. – 2015. – Вип. 56 – С. 107–114.
10. Файчак В. Ядерне роззброєння. Утопія чи реальність: [Електронний ресурс] / В. Файчак. – Режим доступу: <http://www.inter-nauka.com>
11. Галака С. Ядерний клуб / С. Галака // Політична енциклопедія / під ред. Ю. Левенець. – К.: Парламентське видавництво, 2011. – С. 795.
12. Услиста Ю.А. Використання ядерної зброї: ілюзія миру / Ю.А. Услиста, Ю.О. Ольвінська // Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень: збірн. наук. студ. праць. – Одеса, ОНЕУ. – 2016. – Вип. 2. – С. 148–155.

13. Підгорний А.З. Міжнародна статистика: навч. посіб. / А.З. Підгорний, О.Г. Милашко, О.П. Русева. – Одеса: ОНЕУ, 2012. – 162 с.
14. Костенко Ю. 10 міфів про ядерне роззброєння України. Міф 4 [Електронний ресурс] / Ю. Костенко. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/25330328.html>
15. Костенко Ю. Відновити ядерний потенціал закликають провокатори або невігласи [Електронний ресурс] / Ю. Костенко. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28076910.html>
16. Там само.
17. [Без автора] Леонід Кравчук про відмову України від ядерної зброї [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://m.znaj.ua/politics/186337-ya-ne-viddavav-yadernu-zbroyu-kravchuk-rozproviv-strashnu-pravdu-chomu-ukrajina-stala-bezzuboyu>
18. Miller S. Ukraine's flawed nuclear diplomacy [Electronic resource] / S. Miller. – Access mode: <https://www.nonproliferation.org/wp-content/uploads/npr/miller13.pdf>
19. Жалко-Титаренко А. Ядерна зброя в Україні: чи можливо її відновлення? [Електронний ресурс] / А. Жалко-Титаренко. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/Politics/107226>
20. Майданюк В. Чи може Україна відновити ядерний арсенал? [Електронний ресурс] / В. Майданюк. – Режим доступу: https://vgolos.com.ua/articles/chy-mozhe-ukrayina-vidnovyty-yadernyj-arsenal_151830.html
21. Костенко Ю. Відновити ядерний потенціал закликають провокатори або невігласи [Електронний ресурс] / Ю. Костенко. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28076910.html>
22. Жалко-Титаренко А. Ядерна зброя в Україні: чи можливо її відновлення? [Електронний ресурс] / А. Жалко-Титаренко. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/Politics/107226>

Христина Рибак

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО ІМІДЖУ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ У НОВІТНІЙ ПЕРІОД

У статті проведено аналіз сучасного стану державного іміджу України на світовій арені та визначено негативні і позитивні чинники, що впливають на формування позитивного іміджу держави.

Головною умовою покращання державного іміджу України є результативні соціально-економічні та політичні реформи, які сформують високий життєвий рівень населення, демократизують державу та її інститути, сформують розвинене громадянське суспільство та середній клас. Успішна держава автоматично буде посідати високі місця у світових рейтингах та залучати іноземні інвестиції.

Ключові слова: міжнародний імідж держави, соціально-економічні та політичні реформи, світові рейтинги.

Актуальність теми. Проблеми формування та підтримання позитивного іміджу набувають актуальності для держав сучасного світу, що є ключовими міжнародними акторами та ставлять за мету покращити за допомогою іміджевих характеристик статус держави у світовій політиці. Пошук ідеальної стратегії є чи не найголовнішим у цьому питанні, але імідж є досить комплексним складним поняттям, тому єдиної універсальної стратегії, яка б відповідала запитам, ресурсам та можливостям різних держав, не існує. Для України проблема державного іміджу на міжнародній арені є надзвичайно актуальною, адже саме позитивний імідж сприяє реалізації дипломатичних зусиль щодо залучення нових інвестицій та політичної підтримки України з боку світової спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробка теоретичних та практичних основ проблем формування державного іміджу України є однією з фундаментальних проблем сучасної вітчизняної політології. Концептуальні визначення державного іміджу та проблем його формування містяться в працях А.О. Поцелуйко, В.О. Данилова, А. Старостіна та В. Кравченко. Методи використання PR-технологій у формуванні ефективного іміджу розкриваються в праці М. Терещука. Проблеми використання ефективних комунікацій, координація роботи різних гілок влади та громадянського суспільства щодо підвищення іміджу України на міжнародній арені є темою науково-практичних досліджень Н. Качинської, В.В. Чекалюка. Особливістю наукових праць, що присвячені питанням державного іміджу, є поєднання науково-теоретичного та прикладного характеру, наукові розробки містять практичні рекомендації та пропозиції щодо стратегічних рішень щодо покращання іміджу України у сучасному світі.

Метою роботи є аналіз сучасного стану державного іміджу України на світовій арені та визначення негативних та позитивних чинників, що впливають на формування позитивного іміджу держави.

Виклад основного матеріалу. В сучасних геополітичних умовах все більшої актуальності набуває питання здатності держави впливати на внутрішню та зовнішню політику за допомогою цілеспрямованих інформаційних потоків та сили ідей. Формування іміджу держави на міжнародній арені є необхідною умовою розвитку, можливості захисту інтересів країни та її громадян, забезпечення умов зовнішньої та внутрішньої політики як однієї з умов національної безпеки країни. Розуміючи необхідність створення позитивного іміджу, все дедалі більше науковців розглядають проблему формування іміджу держави та її органів [3]. Нагальною потребою України як держави, яка планує зайняти гідне місце у світовому співтоваристві та утвердитися на міжнародній арені, є усвідомлення необхідності створення власного позитивного іміджу.

Зрозуміло що основою для формування позитивного іміджу будь-якої держави є, перш за все, внутрішньополітична стабільність, реформування суспільства в кращий бік, прогресивний розвиток економіки. На жаль, на сьогодні Україна не може відповідати наведеним критеріям, враховуючи нестабільність влади, корупцію, війну на сході з агресором – Росією.

Але імідж держави є продуктом поєднання й інших чинників – історія, культура, спорт, освіта. І у цих сферах позиції України виглядають вже набагато привабливіше. Експерти часто зауважують на необхідності перенесення уваги з негативних моментів на позитивні і широкого висвітлення якомога більшої кількості досягнень держави. То ж вважаємо, що при формуванні іміджу України варто звертати увагу на багату культуру, досягнення українських спортсменів, молодих та амбіційних науковців.

Сучасна Україна має значний потенціал невикористаних можливостей для забезпечення просування своїх національних інтересів на світовій арені, серед яких головна роль належить зовнішньополітичним технологіям паблік рилейшнз (PR), які дозволяють презентувати існуючий образ країни в найвигіднішому світлі [4]. Одними з основних стратегій формування іміджу держави є поєднання державного брендингу на рівні міжнародного PR з публічною дипломатією. На нашу думку, Україні бракує саме цієї стратегії.

Аналізуючи проблему державного образу України, треба зауважити на відсутності скоординованих дій щодо його формування: відсутні кваліфіковані кадри, підконтрольний державі орган зі створення іміджу. Тоді як в розвинених країнах Європи держава опікується створенням умов для формування власного іміджу.

В Україні представлені далеко не всі провідні іноземні медіаагенства, тому журналісти інших країн часто керуються інформацією, що подається українськими ЗМІ при створенні своїх репортажів. Однак, відомо, що українські ЗМІ часто є заангажованими та не подають об'єктивну інформацію, часто критикуючи владу, навіть перебільшуються існуючі проблеми. Іноземні партнери часто беруть інформацію із соціальних мереж, відслідковуючи сторінки провідних українських політиків. Тобто образ України починає персоніфікуватися, на основі думок небагатьох створюються певні стереотипи про нашу країну (за думкою та поглядами окремої людини можуть визначати позицію усього народу) [3].

Треба зазначити, що в Україні здійснюється певна робота щодо створення міжнародного іміджу. Так, було ухвалено Концепцію Державної цільової програми формування позитивного іміджу держави на 2008–2011 роки, де було зазначено, що Міністерство Закордонних справ у цьому випадку є державним замовником цієї програми, а також були перелічені всі позитивні сторони іміджу держави, задля того, аби показати необхідність створення і контролювання цього процесу.

Для практичної реалізації іміджевої стратегії України в 2010 році Міністерство закордонних справ проводило тендер на розробку стратегії позиціонування держави у світі. Перемогу в цьому тендері одержала компанія CFC Consulting. І хоча там були присутні певні скандали стосовно кількості витрачених коштів компанією CFC Consulting на досягнення мети, та все ж таки це був перший правильний крок на шляху формування відомого українського бренду.

Основою брендингової стратегії стали такі елементи:

- Цінності.
- Різносторонній потенціал.
- Швидкий темп сучасного життя.

У цьому напрямі були реалізовані у життя досить цікаві та креативні ідеї для досягнення мети. Так, до проведення в Україні чемпіонату Європи з футболу у 2012 році було спеціально створено логотип у вигляді квітки соняшника, який мав позиціонувати образ нашої держави як наповненої теплом, любов'ю та гостинністю. Цей логотип супроводжувався слоганом «Увімкни Україну» (англійською мовою «Switch on Ukraine»). Крім цього, було розроблено слоган «Україна. Рухаючись у швидкісній смузі», який мав відобразити Україну молодю та динамічною державою. Символами для брендингової стратегії України було обрано персонажів Спритка й Гарнюні. Вони виконані в популярному стилі «аніме», який був

орієнтований як на дитячу, так і на дорослу аудиторію. Спираючись на всі ці слогани та образи, можна стверджувати, що було розроблено візуальні зображення України для позиціонування у світі.

В цілому в сучасній Україні заплановано багато програм, але їх мінусом була або відсутність практичної реалізації, або їх маловідомість. Наприклад, сайт ukraineallaboutu.com, створений спеціально під проект «Ukraine. All about U», функціонує до сьогодні, але не працює. Цей проект був створений з метою демонстрації міжнародній аудиторії потужного туристичного та інвестиційного потенціалу України. Але якщо зараз зайти на сайт, то можна побачити застарілу інформацію, обмеженість вибору місця для подорожі. Все це не надто добре позиціонує Україну в очах сучасних іноземців, наша держава не контролює це джерело інформації, яким, можливо, ще користуються туристи [4].

Аналіз результатів міжнародних рейтингів за участю України дає можливість охарактеризувати динаміку іміджу нашої держави в очах інших суб'єктів міжнародної політики, дії, що можуть негативно вплинути на образ України, або, навпаки, можуть підвищити його, тим самим забезпечивши розвиток України.

У світовому рейтингу економічних свобод «Index of Economic Freedom 2010», підготовленому Heritage Foundation The Wall Street Journal, Україна посідає 162-ге місце зі 183 можливих [5]. І одразу проводимо аналогію з тим же рейтингом, тільки уже за 2018 рік. Станом на 2019 рік Україна посідає 147-ме місце зі 180 можливих [6]. У рейтингу сприятливих умов для ведення бізнесу (International Finance Corporation, IFC) Україна у 2009 році посіла 142-ге місце (зі 183 можливих) [5]. А вже станом на 2019 рік Україна займає 71-ше місце серед 190 країн світу в цьому рейтингу [7].

У світовому рейтингу простоти оподаткування, складеному Світовим банком та IFC, Україна в попередні роки мала чиненайгірший показник – 181-ше місце у світі зі 183 (до трійки найгірших, крім нашої держави, увійшли Білорусь та Венесуела) [5]. А вже в 2019 році ми маємо результат: 54-те місце у світі зі 190 можливих [8].

У рейтингу країн щодо політичної ситуації за Legatum Prosperity Index в 2010 році Україна отримала 98-ме місце зі 110 можливих [9], а в 2018 році, наша держава посіла 129-те місце зі 149 можливих [10]. У рейтингу держав щодо сфери освіти за Legatum Prosperity Index, то в 2010 році Україна займала 40-ве місце зі 110 можливих [9], натомість в 2018 році – 43-те місце зі 149 можливих [10]. У рейтингу стосовно сфери охорони здоров'я за Legatum Prosperity Index в 2010 році наша

держава займала 48-ме місце зі 110 можливих [13], а в 2018 році – 137-ме зі 149 можливих [10].

В рейтингу ООН «Найкращі країни для проживання» Україна (85-те місце) разом з Вірменією (84-те) відкриває категорію «середній рівень розвитку» (усього 182 країни за цим рейтингом станом на 2009 рік) [11]. А в 2018 році наша держава розташовувалася на 88-му місці зі 189 можливих [12].

Спираючись на поданий вище матеріал, можна сказати, що невеликі позитивні зрушення були, але вони склалися на основі проведення певних реформ. Були й помітно негативні зміни, наприклад у сфері здоров'я. Рейтинги демонструють провал та успіхи певних реформ. Зміни, які ще не принесли «легкого життя» громадянам нашої держави.

За наявності в Україні дійових структур, що професійно б опікувалися формуванням іміджу держави та доносили іноземним партнерам вигідні Україні меседжі, світова спільнота, потенційні інвестори могли б усвідомлювати позитивні зрушення та давати Україні більш високі оцінки при конструюванні рейтингових списків. Кращі рейтинги та кращий імідж держави в результаті підвищать довіру до держави та її бренду. Після цього можна прогнозувати збільшення надходжень іноземних інвестицій, посилення впливу на певні рішення на міжнародному рівні, як результат – розвиток держави, збільшення ВВП на душу населення, підвищення рівня життя та інші позитивні зрушення.

На сьогодні в Україні відбувається зміна влади, тому складно здійснювати прогнози стосовно майбутніх пріоритетів у розвитку держави. Увага світу прикута до подій, що розгортаються на сході України та можливості вступити до Євросоюзу та НАТО. Небагато суб'єктів, що належать до політичного світу, розуміють актуальність цієї теми саме для України. Вважаємо, що скандал з неучастю України у Євробаченні-2019 має іміджеві ризики для України – підтвердилася нестабільність, недосконалість законодавчої бази, та навіть поставлений під сумнів стереотип, що Україна – співоча країна.

Позитивний результат у формуванні іміджу України, має дати використання технологій брендингу. У позиціонуванні країни у світі потрібно використовувати те, що Україна – це європейська держава з багатими сировинними ресурсами, родючими ґрунтами, сприятливими кліматичними умовами та високим інтелектуальним потенціалом. В українській економіці є перспективні напрями для міжнародної співпраці. А ще суспільство нашої країни володіє значним ринком робочої сили. Не будемо забувати й про культурні та спортивні

заслуги наших громадян, які теж роблять свій внесок у створення позитивного іміджу держави. З того, що ми вже маємо, можна використати історичні моменти, для того аби показати, що ми завжди були миролюбним народом, який лише захищав свої права на існування. Вдале поєднання складових іміджу дасть можливість сформуванню позитивний бренд України в цілому. Консолідовані дії представників усіх сфер життєдіяльності держави мають бути спрямованими на створення сильного та неповторного образу (в найкращому розумінні цих слів), що є одним з головних завдань на найближчу перспективу [4].

Формування іміджу держави повинно відбуватися комплексно, включно зі сферами туризму та культури, політики та економіки. Особливу увагу варто приділити ЗМІ. Вміння фільтрувати та коригувати інформацію буде дуже корисним і, напевно, не змусить довго чекати позитивного результату. Було б чудово запросити іноземних журналістів та репортерів з метою знайомства їх з інформацією, яка може позитивно вплинути на імідж України.

Висновки. Результати здійсненого в роботі аналізу проблем формування ефективного державного іміджу України в новітній період дозволяють виділити негативні чинники, що впливають на імідж держави: нестійка економіка; прогалини в зовнішній та внутрішній політиці; воєнний конфлікт на сході України проти агресора – Росії; несприятливий клімат для ведення дрібного та середнього бізнесу, що зменшує частку середнього класу в Україні.

Статистичний аналіз місця України в міжнародних індексах (рейтингах) засвідчує, що нашій державі доведеться виконати значну кількість роботи задля підвищення її іміджу на світовій арені, але це можливе лише за умови прийняття рішень на державному рівні. Впровадження державної програми, яка спрямована на покращання іміджу України, повинно посилити організацію проведення органами державної влади комунікаційних кампаній, спрямованих на підвищення міжнародного авторитету держави. Програма повинна забезпечити створення сприятливої атмосфери для соціально-економічного та політичного розвитку України, а також покращити сприйняття нашої держави світовим співтовариством як передбачуваного та надійного партнера.

З метою нівелювання негативних чинників формування державного іміджу України пропонуємо такі кроки на державному рівні: винесення питання формування іміджу держави на порядок денний органів державної влади та суспільних організацій з метою залучення до обговорення цієї проблеми кваліфікованих спеціалістів;

створення органу, підзвітного державній владі, з метою якісного формування іміджу країни на постійній основі; налагодження зв'язків із ЗМІ щодо інформування про успіхи України у різних сферах; створення спільних проєктів з метою координації дій держави та громадянського суспільства щодо покращання українського бренду перед міжнародним співтовариством.

Вважаємо, що головною умовою покращання державного іміджу України є результативні соціально-економічні та політичні реформи, які сформуєть високий життєвий рівень населення, демократизують державу та її інститути, сформуєть розвинене громадянське суспільство та середній клас. Успішна держава автоматично буде посідати високі місця у світових рейтингах та залучати іноземні інвестиції.

Список використаної літератури

1. Данилов В. Особливості формування політичного іміджу держави / В. Данилов // Політичний менеджмент. – 2009. – № 2. – С. 67–72.
2. Старостіна А. Міжнародний імідж країни: практичні аспекти аналізу / А. Старостіна, В. Кравченко, Г. Личова // Маркетинг в Україні. – 2011. – № 3. – С. 49–58.
3. Чечель О.Ю. Формування іміджу держави на міжнародній арені / О.Ю. Чечель // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 10. – С. 82–86.
4. Терещук М. Використання PR-технологій у зовнішньополітичній стратегії України в сучасних умовах / М. Терещук. – URL: http://irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJR (дата звернення 17.03.2019)
5. Качинська Н. Міжнародний імідж України в контексті забезпечення захисту національних інтересів / Н. Качинська. – URL: http://www.researchgate.net/publication/323539070_Miznarodnij_imidz_Ukraini_v_konteksti_zabezpecenna_zahistu_nacionalnih_interesiv (дата звернення 19.03.2019).
6. 2019 Index of economic freedom. – URL: <http://www.heritage.org/index/ranking> (дата звернення 19.03.2019).
7. Doing business measuring business regulations. – URL: <http://www.doingbusiness.org/en/rankings> (дата звернення 19.03.2019) 11
8. Команда PwC Україна коментує результати спільного проєкту з Групою Світового Банку «Оподаткування 2019». – URL:

<http://www.pwc.com/ua/uk/press-room/2018/paying-taxes-2019-pwc-ukraine-comments.html> (дата звернення 22.03.2019).

9. THE 2010 LEGATUM PROSPERITY INDEX™. – : http://www.prosperity.com/download_file/view_inline/2849 (дата звернення 22.03.2019).

10. THE LEGATUM PROSPERITY INDEX™ 2018. – URL: <http://www.prosperity.com/globe#UKR> (дата звернення 22.03.2019).

11. Де у світі жити найкраще: рейтинг країн. – URL: <http://life.pravda.com.ua/society/2009/10/6/28195/> (дата звернення 22.03.2019).

12. Лагута М. ООН оприлюднила рейтинг якості життя: Україна на 88 місці / М. Лагута. – URL: <http://uain.press/economics/oon-oprylyudnyla-rejtyng-yakosti-zhyttya-ukrayina-na-88-mistsi-942398> (дата звернення 22.03.2019).

13. Поцелуйко А.О. Імідж держави: поле концептуальних визначень у соціально-психологічних студіях / А.О. Поцелуйко // Грані. – 2015. – № 5. – С. 68–74. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_5_14 (дата звернення 22.03.2019).

14. Чекалюк В.В. Позитивний імідж держави і суспільства – результат ефективних комунікацій / В.В. Чекалюк // Наукові записки Інституту журналістики. – 2014. – Т. 57. – С. 247–251.

Юлія Тикенчук

Коломийський ліцей № 4 імені Сергія Лисенка

ЩО ЗАВАЖАЄ УКРАЇНІ ВСТУПИТИ ДО ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОГО АЛЬЯНСУ?

У статті досліджуються фактори, які ускладнюють процес просування України до вступу у НАТО. Виконано оцінку шансів на вступ до Північноатлантичного альянсу у найближчі роки. Проаналізовано внутрішні та зовнішні чинники, які породжують сумніви щодо вступу України до НАТО.

Ключові слова: *НАТО, корупція, військова доктрина, європейські стандарти.*

Вступ. НАТО – це міжурядова організація, військово-політичний союз. Головна роль НАТО полягає у забезпеченні свободи і безпеки країн-учасниць. Україна – це держава, яка перебуває між двома політичними блоками: Росія та Європа, а отже, є центром

постійних суперечок. Тож які аспекти зумовили Україну так наполегливо боротися за місце в найпрестижнішому альянсі світу?

Мета моєї доповіді – з'ясувати, що заважає Україні вступити до Північноатлантичного альянсу. Чи є в нас шанси в майбутньому стати членами НАТО та чому Європа та США ігнорують та відмовляють нам у членстві.

Аналіз літератури з досліджуваного питання: Зі здобуттям Україною незалежності вступ до НАТО був стимулом для здійснення внутрішніх політичних та соціально-економічних реформ усіх сфер суспільного життя, тому багато дослідників обговорюють всі можливі «за» і «проти» вступу нашої країни до НАТО. Під час дослідження цього питання я використовувала різні соціологічні дослідження, аналізувала вислови різних міжнародних та українських політиків.

Завдання мого дослідження – проаналізувати можливі перепони, чому Україна не вступила до НАТО за 28 років своєї незалежності.

Прагнення України вступити до Північноатлантичного альянсу, або НАТО, бере свій початок ще з 50-х років минулого століття. Саме тоді Україна, точніше Українська Радянська Соціалістична Республіка, подала заявку на вступ до НАТО. На жаль, тоді нам відмовили. Після розпаду СРСР і до сьогоднішнього дня ми ніяк не можемо стати повноправними членами альянсу. Чому це нам не вдається? Є дуже багато запитань, але мало відповідей.

Як було зазначено трохи вище, історія вступу України до НАТО бере початок з минулого століття. Коли Україна стала незалежною державою, вона активно починає будувати відносини з Америкою та Євросоюзом, у тому числі робити перші кроки до вступу в НАТО. 1992 року Україна вступає до Ради північноатлантичного співробітництва. Потім буде приєднання до програми «Партнерство заради миру», підписання Хартії про Особливе партнерство, відкриття Офісу зв'язку НАТО в Києві. І ось після років очікування у Празі 22 листопада 2002 року ухвалюють План дій Україна – НАТО. З цього часу починаються активні дії щодо вступу України до Альянсу.

15 січня 2008 рік – це рік, який міг би стати знаковим в історії незалежної України. Саме тоді Україна подає офіційну заяву щодо можливості приєднання нашої держави до Північноатлантичного альянсу. Через три місяці Європа робить вагомий крок щодо України. На Бухарестському саміті на рівні глав держав та урядів держав-членів Північноатлантичної Ради одностайно було погоджено Декларацію, якою Україну було переконано в майбутньому набутті членства в НАТО.

Здається, що саме зараз настав цей час, щоб вступити до НАТО й показати всьому світу, що ми демократична держава, яка може гідно зайняти місце в цьому альянсі.

На жаль, ми країна з багатостраждальною історією, і будь-які наші ініціативи, амбіції, прагнення не завжди даються нам легко і швидко. Так само і з вступом до НАТО. У 2010 році тодішній Президент України Віктор Янукович зробив перший крок для того, щоб Україна втратила будь-яку можливість стати членом НАТО, а стала лише тінню Російської Федерації. Він ліквідував міжвідомчу комісію з питань підготовки України до вступу в НАТО і національний центр з питань євроатлантичної інтеграції.

Всі зусилля вступити до НАТО в одну мить розвалилися як картковий будинок. Чому він це зробив? Адже в нас була чудова можливість. Можливо, ми й дотепер були державою, віддаленою від європейського світу і питання, чи буде Україна членом альянсу, було б закрите. Але, як кажуть у народі, всьому є свій кінець. Останньою точкою кипіння українського народу стала відмова Януковича і Кабінету Міністрів у процесі вступу України до Європейського Союзу.

Після втечі Януковича та його команди новий український уряд починає заново відбудовувати відносини з Північноатлантичним альянсом. Я вважаю, що саме починаючи з 2014 року Європа та США ставляться до можливого вступу України з обережністю. З того часу минуло чотири роки, і тільки 10 березня 2018 року НАТО визнало за Україною статус країни-аспіранта на шляху до приєднання до альянсу. Я вважаю, що держави-члени альянсу намагаються всіма силами затягнути процес вступу України до Північноатлантичного союзу.

Чому за 28 років незалежності ми досі не можемо вступити до НАТО? Хто або що перешкоджає нам це зробити? Чи готова Україна до вступу? Хто винний у цьому? А чи хоче взагалі Північноатлантичний союз, щоб Україна вступала до альянсу?

В результаті своїх досліджень я дійшла таких висновків і дала відповіді на поставлені запитання.

По-перше, щоб стати членом НАТО, потрібно пройти так звані сім етапів, або сім сходинок. Як було сказано вище, Україна намагається вступити до альянсу з 1992 року. Тобто це означає, що ми вже намагалися пройти ці сходинки. Але з'явилася людина або група людей, які всіма можливими й неможливими способами намагалися перешкодити цьому процесу. Можливо, в цих осіб були інші плани на Україну? Ми всі знаємо, що Президент, який ліквідував міжвідомчу комісію з питань підготовки України до вступу в НАТО, був палким прихильником політики Російської Федерації. Так само і президент

Росії хотів і хоче, щоб Україна ні за яких обставин не вступила до НАТО, а залишалася залежною територією однієї диктаторської держави.

По-друге, чи хочуть українці вступати до НАТО? Ще до початку російської агресії українці сумнівалися, чи потрібен їм цей вступ. Це було пов'язано:

- з відсутністю достатньої інформації про Альянс;
- нав'язуванням російської політики;
- історією про мілітаристський характер НАТО;
- недовірою до європейських та американських політиків.

Після нападу Росії думка українців щодо можливості вступу кардинально змінилася. НАТО – це перш за все союз, головною метою якого є захист територій від будь-яких збройних конфліктів. На мою думку, українці сподіваються, що з вступом до Північноатлантичного альянсу, держави-члени будуть всіляко сприяти закінченню війни.

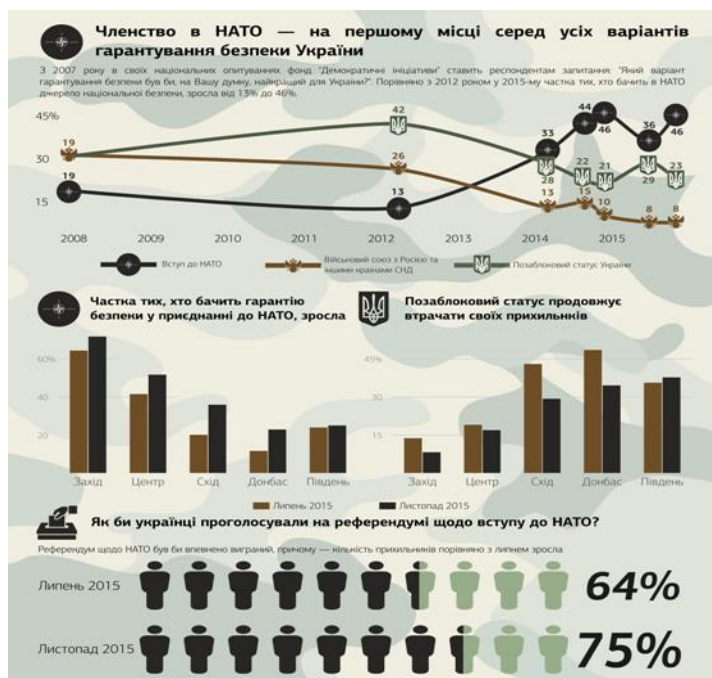

Рис. 1. Дані соціологічних досліджень щодо вступу України до НАТО (2015 рік)

За даними рис. 1 можна прослідкувати, що захід України активно підтримує вступ нашої держави до Північноатлантичного альянсу. На мою думку, це пов'язано з тим, що на цій частині України немає такого впливу російських засобів масової інформації та російської політики. Але Донбас не дуже підтримує приєднання України до НАТО. Це також можна пояснити значним впливом Російської Федерації. В той самий час позаблоковий статус України в НАТО не влаштовує Західну Україну, чого не можна сказати про Східний регіон нашої держави. Це можна пояснити різним ставленням українців до Європи. Адже Схід більш схильний до політики Кремля.

По-третє, а чи хоче НАТО брати Україну до свого союзу? Чи потрібна їм країна, на території якої йде війна? Я б хотіла порівняти ще дві країни, на території яких була відчутна діяльність Російської Федерації. Це Грузія та Чорногорія.

Розглянемо спершу Грузію. У 2008 році Грузію на рівні з Україною було запевнено в майбутньому набутті членства в НАТО. Але через п'ять місяців російські сили нападають на Грузію. Грузія досі не є членом Північноатлантичного альянсу. Можна провести невелику паралель з Україною. Державам-членам НАТО не потрібні союзники, які не мають і не матимуть збройних конфліктів з такою державою, як Росія. Ситуація з Україною набагато гірша. Якщо у Грузії збройний конфлікт тривав п'ять днів, то в Україні він триває п'ять років, і невідомо, коли закінчиться. На це також варто звернути увагу.

Тепер розглянемо Чорногорію. Це держава, яка отримала незалежність лише 13 років тому. Але вона вже чотири роки є повноцінним членом НАТО. Чому держава, яка є відносно новою, так швидко отримала право на вступна, а ми не можемо отримати це право вже 28 років? Відповідь проста. Так, звичайно, у Чорногорії був відчутний вплив Росії, але для російського уряду ця держава просто не вигідна. Тому Росія, якщо можна так сказати, «відпустила» Чорногорію.

З Україною все не так просто. Росії просто не вигідно, щоб Україна стала державою-членом НАТО. У свідомості російських політиків просто закладено, що Україна – це придаток Росії, так звана «Малоросія».

Я вважаю, що є ще декілька причин, чому НАТО не хоче вступу України до оюзу. Ці причини не підтвердить жодна країна НАТО. Їх безліч, але я вкажу лише дві. Перша: навіть якщо в Україні припиниться війна, навіть якщо ми вступимо до Північноатлантичного альянсу, де гарантії, що Росія не нападе знову. Виходячи з цього

факту, це буде неприпустимо для країн-учасниць, що на одного з членів їхнього альянсу напала інша держава. Тоді в одну мить зруйнується найсильніший військово-політичний союз світу. А це не вигідно. Адже НАТО втратить свій авторитет та престиж в цілому світі.

Друга причина – це те, що, можливо, серед країн-учасниць є таємні агенти прихильники ідеології «російського царя», і своїми діями вони роблять все можливе, щоб Україна ніколи не вступила до НАТО. Тим самим залишалася маріонеткою в руках диктатора. Ще раз наголошую, що це лише моя думка. Можливо, це неправда, але чому ми досі не в НАТО? Я не впевнена, що президент Росії разом із своїми прибічниками припинить нам ставити «палиці в колеса».

За словами спеціального представника Державного департаменту США по Україні Курта Волкера, ми могли отримати План дій щодо членства в НАТО ще у 2008 році, але через опір деяких країн залишилися без нього. Це ще раз підтверджує, що Європа не готова і не хоче бачити Україну в списку членів Північноатлантичного альянсу.

Нещодавно я прочитала в Інтернеті, що НАТО запрошують таку країну, як Македонія вступити до їхнього альянсу. Тобто країну, яка має конфлікт з Грецією, запрошують стати членом Північноатлантичного союзу, а нас, якщо можна так сказати, ігнорують. Ми просто зараховані до списку держав, що прагнуть членства до НАТО. Тобто ми вже майже як 30 років хочемо вступити до Альянсу, а за весь цей час ми просто зараховані до списку держав, які хочуть вступити до Північноатлантичного альянсу.

Деякі люди вважають, що в статуті НАТО нібито написано, що членами організації не можуть бути країни, у яких є територіальні конфлікти із сусідами. Це неправда. Візьмемо, наприклад, дві країни: Туреччину та Грецію. Ці дві країни є учасницями Північноатлантичного союзу, але між ними є конфлікт щодо північної частини острова Кіпр. Конфлікт досі не вирішений, але країни досі залишаються членами Альянсу. А це означає, що Україна також може вступити до НАТО, навіть, якщо війна з Росією триватиме.

Тепер розглянемо проблеми не міжнародного характеру, а внутрішньодержавного. НАТО – перш за все, військова організація. А отже, країни-члени цього альянсу мають потужний військово-повітряний потенціал. Так, звичайно, ми не найкраще військово оснащені. Але можна порівняти 2008 і 2018 роки. Як було згадано вище, Україна вперше подавала заяву на вступ у 2008 році. Я не думаю, що тоді збройні сили України були краще оснащені, ніж через десять років

(2018 рік). Але все одно порівнювати європейські країни та США з Україною марно. Це одна з головних причин, чому ми не можемо вступити до Північноатлантичного альянсу.

Ще одна проблема, чому ми не можемо вступити до НАТО, – це загострення відносин з Угорщиною. Угорщина просто нехтує законами України. Але оскільки ця держава є членом Північноатлантичного альянсу вже як двадцять років, то, звичайно, НАТО не будуть підтримувати інтереси України. Хоча Угорщина порушує суверенітет нашої держава. Міністр закордонних справ Угорщини Петер Сіярто після скандалу заявив про можливість у майбутньому заходів з боку Угорщини на сповільнення інтеграції України з ЄС та вступу до НАТО. Тим самим він відкрито заявляє, що шлях України до Північноатлантичного союзу буде довгий та важкий. І це не є проблема, яку Україна створила сама. Цю проблему створила Угорщина, яка своїми діями показала, що вона просто ігнорує Закони України.

І остання проблема, яка заважає нам вступити не тільки до Північноатлантичного союзу, а й до інших міжнародних організацій (в тому числі і до Європейського Союзу) – це корупція. Це загальновідомий факт, і приховувати його просто немає сенсу. Учасники НАТО живуть за іншими стандартами. Інші держави витрачають мільйони доларів на обороноздатність своєї країни, на збройні сили. Саме вони забезпечують усі витрати: утримання своїх представництв при НАТО, виплачують заробітну плату офіцерам, прикомандированим до штаб-квартири Альянсу. У нас зовсім протилежна ситуація. Не завжди гроші, які призначаються для покращання військової потужності країни, використовуються за призначенням. Корупція – це проблема, яка міцно «проросла». І цю проблему ні через десять, ні через двадцять років не вдасться «викорінити».

Отже, підсумовуючи все вищесказане, можна зробити висновок. Багато політологів, експертів стверджують, що Україна не вступить до НАТО в найближчі 10 років. Навіть якщо Європа прийме заявку на вступ України, я не впевнена, що ми швидко станемо членами Північноатлантичного альянсу. Ми просто ще не готові. Про це навіть сказав Президент України Петро Порошенко в одному інтерв'ю: «Навіть якщо б ми попросили членства в НАТО, Альянс, ймовірно, поки не готовий до цього. Тільки якщо ми проведемо реформи в Україні і будемо відповідати критеріям, ми можемо запитати у людей в Україні, чи хочуть вони в НАТО». Можливо, люди й згодні на цей вступ. Якщо це допоможе завершити війну, повернути Крим і

повернутися до нормального, спокійного життя, то, звичайно, українці будуть тільки «ЗА». Навіть дані соціологічних досліджень показують, що все більше громадян підтримують вступ до Північноатлантичного альянсу, розуміючи, що це наш шанс на безпеку.

НАТО проводить дуже багато самітів, на яких вони заявляють: «Ми будемо раді бачити Україну в списку держав-членів Північноатлантичного альянсу; Україна має всі можливі шанси на вступ до НАТО» і так далі. Насправді ми бачимо зовсім протилежну ситуацію. Нас, якщо можна так сказати, «годують пустими обіцянками». І тим самим ми залишаємося сам на сам із своїми проблемами та своїм ворогом. Буде ще дуже багато проблем, з якими Україна зіткнеться при вступі до Північноатлантичного союзу. Я впевнена, що багато країн заважатимуть цьому процесу. Можливо, в майбутньому ми станемо стабільною державою, і «чорна смуга» наших невдач скоро закінчиться, настане «біла смуга», яка принесе із собою розквіт нашої держави.

Залишається ще дуже багато питань, чи Україна вступить до НАТО, чи ні. Це все мають вирішувати політики Європи та Сполучених Штатів Америки разом з політиками України. Для мене, як для громадянки України, важливо, щоб наша держава вийшла зі стану війни, повернула Крим та Донбас і в майбутньому забезпечила захищеність своїх територій та своїх власних інтересів. І якщо Північноатлантичний альянс буде цьому всіляко сприяти і все ж таки прийме нас до свого союзу, це означатиме, що, зрештою, в майбутньому ми зможемо досягти економічної, політичної та військової стабільності. Навіть нехай через десять, двадцять років, але хоча б наші нащадки будуть жити в безпеці та достатку. Ми не будемо жити за принципом «Після нас хоч потоп».

Список використаної літератури

1. <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ua/inform-center/gromadsykadumka-shhodo-vstupu-v-nato>
2. https://24tv.ua/cherez_koruptsiyu_ukrayina_dosi_ne_v_nato__nali_vaychenko_n1114067
3. <http://icps.com.ua/vstup-ukrayiny-do-nato-oznachatyeme-vtratu-chastyny-terytoriyi-v-chomu-holovna-nebezpeka/>
4. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D0%B8%D0%BD%D0%B8_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0_%E2%80%94%D0%9D%D0%90%D0%A2%D0%9E

МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО СЕКТОРА: КЕЙС УКРАЇНИ ТА ДОСВІД ЄС

Стаття присвячена визначенню готовності України до модернізації інвестиційного сектора та виявленню особливостей його розвитку на сучасному етапі. Проведено дослідження особливостей функціонування інвестиційного сектора в ЄС. Порівнюючи внутрішні інвестиції України та Європейського Союзу, український уряд інвестує найменше серед економічних суб'єктів, на відміну від ЄС, де роль держави корелює із домогосподарствами та корпораціями. На жаль, враховуючи наявну динаміку надходження інвестицій, без активних дій уряду, прогнозується активне зменшення надходження ПІІ в Українську економіку. Подолати це явище можливо, тільки створюючи найбільш вигідні умови інвестування та поліпшення бізнес-клімату в цілому.

Ключові слова: *інвестиції, інвестиційний клімат, інвестиційний сектор.*

Вступ. XX та XXI ст. характеризуються складними міжнародними процесами функціонування світового господарства. Процес глобалізації охоплює усі сфери економічного розвитку, зокрема ґрунтовних змін зазнав наднаціональний рівень економіки – підвищення рівня конкурентоспроможності, ефективності функціонування та раціональності використання ресурсів держав. Доступ до нових ринків, активне залучення до європейської економіки сьогодні найбільше приваблює державу. Україна й надалі сприяє реалізації євроінтеграційного вектору розвитку. Зокрема Верховною Радою України прийнятий Закон про внесення змін до Конституції України щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору [1]. Закон визначає вектор міжнародного розвитку України на найвищому рівні правового регулювання державою, за яким Україна планує повну інтеграцію до Європейського Союзу, що вимагатиме проведення економічної модернізації.

Євроінтеграційний вибір передбачає забезпечення світовими стандартами сьогодення та створення конкурентоспроможної

економіки для майбутнього. Незважаючи на домінуючий прагматизм у інвестиційній сфері, модернізація передбачає появу нових систем управління фінансовими потоками, впровадження інноваційних методів фінансових, інвестиційних операцій та загалом реформування недосконалостей та прогалин у фінансовій та інвестиційній системі України. Отже, обрана тема роботи є актуальною та потребує її подальшого дослідження.

Постановка проблеми. Майбутній вступ України до ЄС потребує реалізації низки заходів реформування інвестиційної та фінансової сфери, зокрема впровадження нових вимог до капіталу – норми Базеля та законодавства ЄС, а також зміну або прийняття законів, пов'язаних з функціонуванням загалом економічної системи. Враховуючи потребу у збільшенні обсягів залучення іноземних інвестицій в Україну, основною проблематикою залишається необхідність модернізації інвестиційної сфери.

Метою роботи є дослідження, визначення готовності щодо модернізації інвестиційного сектора та виявлення особливостей його розвитку на сучасному етапі.

Завданнями, що реалізують цю мету, є:

- дослідження особливостей функціонування інвестиційного сектора в ЄС;
- проведення аналізу інвестиційних надходжень в європейських країнах;
- визначення ступеня інвестиційної привабливості України.

Аналіз літератури. Серед вітчизняних науковців, які досліджували питання залучення іноземних інвестицій та модернізацію інвестиційної сфери, слід виокремити таких, як А.В. Пешко, О. Хрімлі, О.І. Барановський, Т.В. Максимова.

Виклад результатів дослідження. Активна інвестиційна діяльність – це основа створення конкурентоспроможного бізнесу та ведення високомаржинальних проектів, інструмент подолання кризових явищ та гарантія залучення контрагентів. Необхідність залучення інвестицій є незаперечним фактом, проте не завжди інвестор готовий вкласти свої гроші в ту чи іншу діяльність. Вибір інвестора базується на дослідженні як рентабельності самого проекту, так і економіко-політичної ситуації всередині країни-реципієнта. І якщо невигідність проекту навряд чи можна змінити, то створення стабільних умов для фінансування покладено на плечі уряду. Модернізація інвестиційної сфери – діяльність, спрямована на створення найбільш сприятливих умов для залучення коштів іноземних суб'єктів господарювання. Найбільшим інвестиційно

активним партнером України є Європейський Союз, і орієнтування на приманювання інвесторів до українських проєктів є ключовим чинником модернізації інвестиційної сфери.

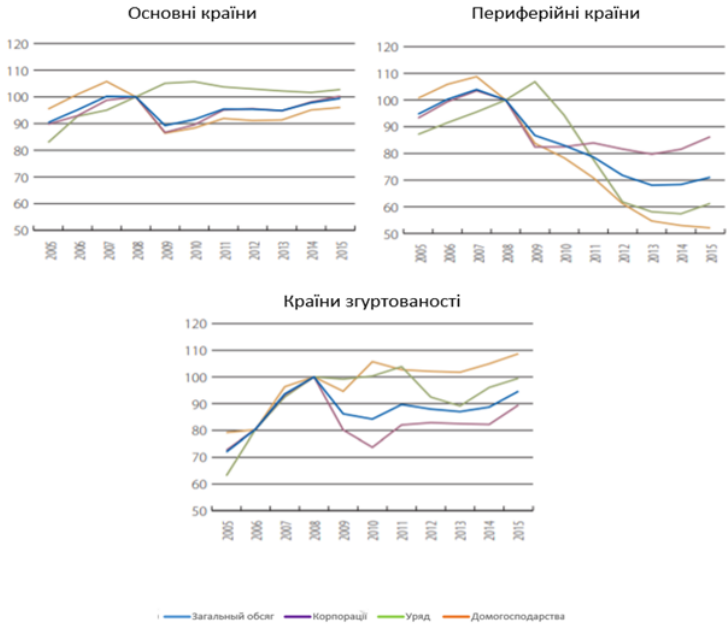
Виклад основного матеріалу. Визначення «інвестиція» закріплене на державному рівні у Законі України «Про інвестиційну діяльність», згідно з яким під інвестиціями розуміють «усі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) та/або досягається соціальний та екологічний ефект» [4].

Для країн ЄС високий рівень інвестицій є основою здорового функціонування та сталого розвитку економіки країни. Інвестування є чутливою сферою у відношенні до фінансових криз та економічних потрясінь. Різкий спад обсягів інвестицій у ЄС чітко прослідковується після економічної кризи 2008 року та надалі показує зростаючий тренд.

Характерною особливістю країн – членів ЄС є доволі висока стабільність у сфері інвестиційної діяльності, яка тримається на високому рівні. Незважаючи на це, присутній доволі великий дисбаланс в інвестиційних надходженнях від різних економічних суб'єктів залежно від різних груп країн (рис. 1).

На графіках чітко прослідковується тенденція в післякризовий період: в основних країнах (core countries) – найбільше інвестицій надходить від урядів, в периферійних країнах (periphery countries) – від корпорацій, в країнах згуртованості (cohesion countries) – від домогосподарств.

В Україні найбільша кількість інвестицій надходить від власних коштів підприємств та організацій з великим відривом від надходжень з державного бюджету і коштів населення на будівництво житла (рис. 2).

Рис. 1. Інвестиційні надходження від різних суб'єктів господарювання на основі груп країн ЄС [7]

Рис. 2. Інвестиції від різних секторів

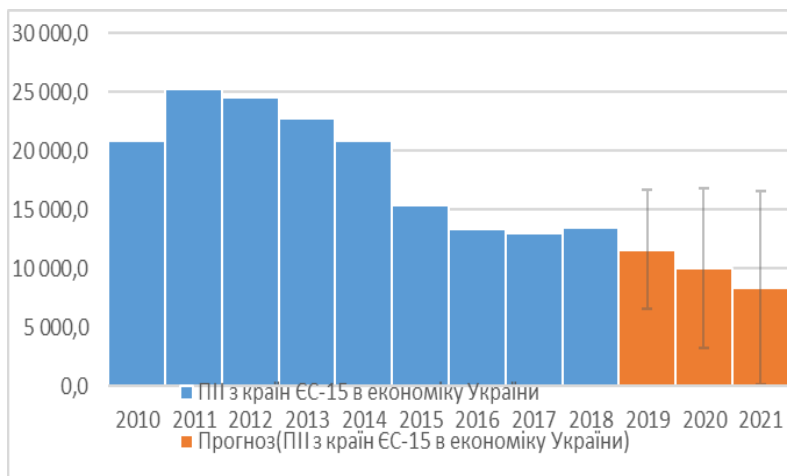
Складено автором на основі даних [8].

Дуже великий розрив в інвестиційних надходженнях від підприємств та держави, з одного боку, може свідчити про недосконалу діяльність уряду у сфері розвитку власного економічного потенціалу та відсутність бажання збільшення конкурентоспроможності національного виробника власними силами, з іншого – гіперактивний розвиток підприємств, характерний для країн з перехідною економікою.

На сьогодні динаміка інвестування в економіку країни активно зменшується (рис. 3).

Стрімке зменшення інвестицій пояснюється політичною кризою і активними бойовими діями на сході, що поступово підривають інвестиційний клімат. За наявними даними було створено економічний прогноз інвестиційних надходжень, і за його результатами видно, що

надходження ПІІ від країн ЄС-15 у наступні 3 роки будуть зменшуватися при сталій економічній ситуації.

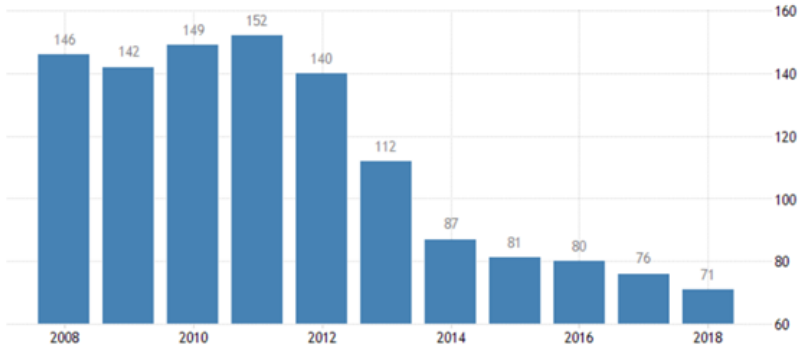

Рис. 3. Інвестиції в економіку України та їх прогноз до 2021 р.

Складено автором на основі даних [8].

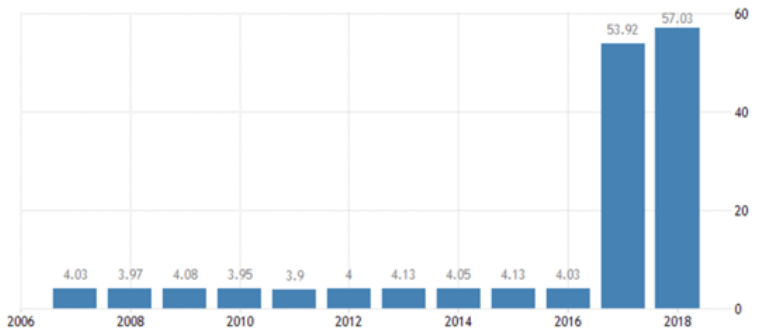
Оцінка інвестиційної привабливості України аналізується на основі сукупності показників: індекс конкурентоспроможності, індекс легкості ведення бізнесу, індекс економічної свободи та індекс процвітання. Кожен з цих індексів так чи інакше впливає на бажання інвесторів вкладати свої гроші в країну. Індeksi поділяються на категорії, загальна оцінка яких формує кінцевий результат.

За індексом легкості ведення бізнесу, як і за індексом конкурентоспроможності, Україна з року в рік покращує своє місце на міжнародній арені (рис. 4, 5). Індекс конкурентоспроможності корелює з індексом легкості ведення бізнесу через тотожність досліджуваних категорій, саме тому покращання одного індексу прокує всплеск позицій в іншому. Загалом курс на Євроінтеграцію України з 2014 року дуже позитивно змінив бізнес в Україні, що видно на графіках.

Рис. 4. Ukraine Doing business index

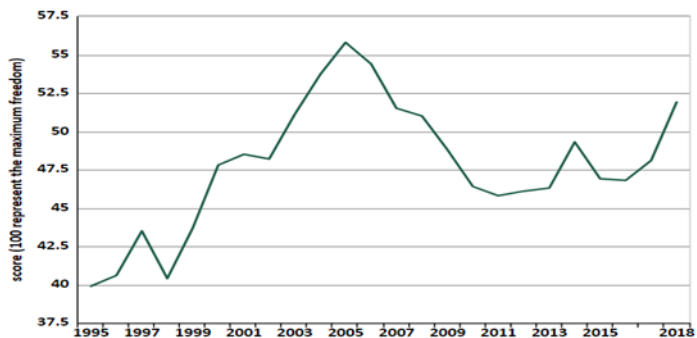
Складено автором на основі даних [9].

Рис. 5. Ukraine Competitiveness Index

Складено автором на основі даних [9].

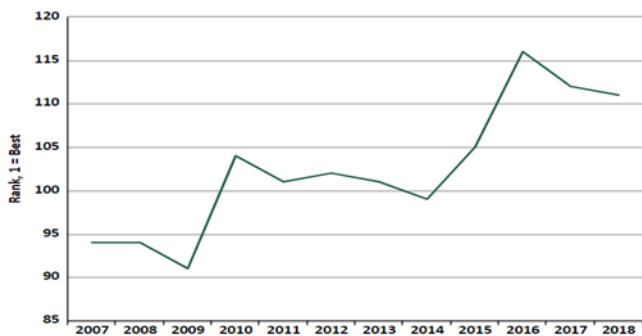
Індекс економічної свободи 2005 року показував тенденцію до спаду (рис. 6). Це може бути пов'язано з активним збільшенням корупції в органах влади під час правління Віктора Ющенка. З 2015 року індекс знову показує тренд на збільшення.

Рис. 6. Index of Economic Freedom

Складено автором на основі даних [10].

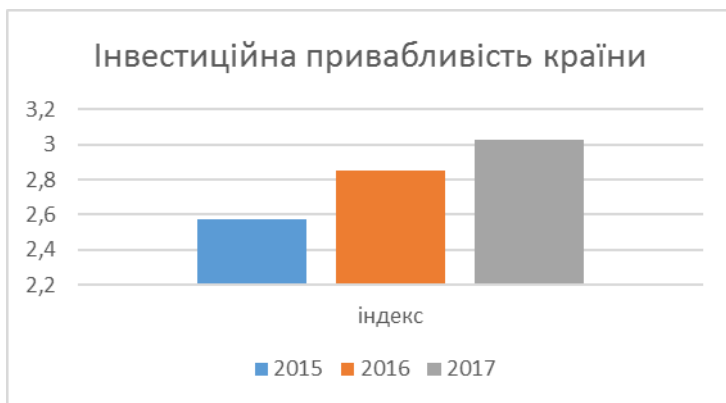
Індекс процвітання є оцінкою світового багатства і благополуччя. На жаль, через загальну світову фінансову кризу, постійні політичні кризи всередині країни, військову агресію з боку Росії прослідковується постійна втрата Україною позицій у рейтингу. Загальна нестабільність сильно відштовхує інвесторів від України, незважаючи на активний розвиток економіки, який демонструють інші показники (рис. 7).

Рис. 7. Ukraine Prosperity index

Складено автором на основі даних [11].

За останні роки загальна оцінка інвестиційної привабливості країни зросла (рис. 8).

Рис. 8. Оцінка інвестиційної привабливості країни

Складено автором за даними ЄБА [12].

Опитування проводилось Європейською бізнес-асоціацією серед своїх компаній-членів. Стрімке збільшення позицій означає правильний вектор розвитку країни в поліпшенні бізнес-середовища. Серед найбільш вагомих досягнень, які впливали на збільшення оцінки [12]:

- автоматичне відшкодування ПДВ;
- Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування», який отримав гучну назву в інтернеті «маски-шоу стоп»;
- створення антикорупційного суду;
- збільшення можливостей для здійснення електронних платежів;
- необов’язковість печатки;
- кроки в бік збільшення електронного документообігу.

Прямі іноземні інвестиції – довгострокові капіталовкладення нерезидентів в економіку країни. ПІІ вважаються найбільш бажаними для економіки країни, оскільки надають можливість залучити новітні технології, засоби виробництва, фінансові та нефінансові ресурси з розвинених країн. ПІІ з року в рік в Україну надходять хаотично, і їх майже не можливо пояснити економічними чинниками. Стабільність відслідковується лише з 2014 року, проте рівень інвестицій значно менший через початок воєнних дій на сході. Прямі зарубіжні

інвестиції натомість сталі, і з року в рік демонструють майже одні і ті ж показники (рис. 9).

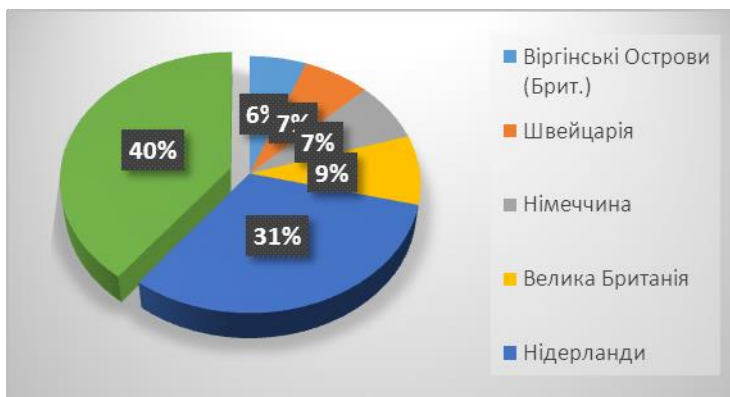
Рис. 9. ПІІ та ПЗІ України

Складено автором на основі даних [13].

Основні інвестиційні надходження вливаються в економіку з низькоподаткових юрисдикцій, таких як Кіпр та Нідерланди, а також з високорозвинених країн ЄС – Велика Британія, Німеччина, Швейцарія (рис. 10). Це говорить про наявність в Україні фундаменту для створення висококонкурентних підприємств.

Через доволі дешеву робочу силу, порівняно з Європейським Союзом, високу кількість ринкових ніш та високий рівень освіченості населення Україна є доволі перспективною базою для залучення світових інвестицій. Гучними є успіхи ІТ-сфери, яка активно зростає впродовж останніх 4 років. Будуються місця для подальшого розвитку цієї галузі, як, наприклад, UNIT city у Києві, де вже активно функціонують і розвиваються іноземні стартапи. З року в рік в Україні відкриваються та фінансуються філіали ТНК зі всього світу. Найбільшими на сьогодні за обсягами інвестування є компанії і групи: McDonalds, Nestle, BAT, British Petroleum, Proctor and Gamble, Shell [14]. На захисті прав ТНК стоїть потужна структура Європейська бізнес асоціація, яка лобює інтереси більш ніж 200 компаній в Україні.

Рис. 10. Основні донори ПІІ в Україну за 2018 р.

Складено автором на основі даних [8].

На жаль, незважаючи на гучні події у сфері поліпшення інвестиційної привабливості та оптимістичні рейтинги України, ще потрібно буде подолати низку викликів для повної інтеграції з Європейським Союзом. Реформи відбуваються дуже повільно, без активної кампанії уряду щодо їх роз'яснень для пересічного громадянина. Це провокує невдоволеність діяльністю влади серед населення.

Ще одним серйозним гальмуючим чинником є процвітання корупції. Незважаючи на створення НАБУ та антикорупційного суду, активну діяльність антикорупційного департаменту СБУ, до повного подолання корупційних зв'язків в Україні ще дуже далеко, проте хочеться вірити що в подальшому ситуація докорінно зміниться і Україна стане одним з найпотужніших гравців на міжнародній арені.

Висновок. В умовах ринкової економіки інвестиції відіграють дуже важливу роль у здоровому інтенсивному розвитку країни. Україна як європейська держава з року в рік налагоджує діяльність фінансового сектора, створюючи необхідні умови для повної інтеграції з Європейським Союзом. Створення умов для активного залучення інвестицій – запорука як збільшення конкурентоспроможності країни на світовій арені, так і покращання життя населення всередині. Залучення інвестицій дає можливість оновлювати виробництво, нарощувати основні фонди підприємств, а це, у свою чергу, забезпечує високий рівень зайнятості населення.

На сьогодні в Україні спостерігаються постійні спроби поліпшення інвестиційного клімату. Незважаючи на високу

хаотичність надходжень, більшість ПІІ приходять з країн ЄС. Важкі умови розвитку економіки через військову агресію з боку Росії, звичайно, гальмують розвиток бізнесу, проте реформи уряду та зміна законодавства на користь підприємств допомагає залучати фінансові кошти як від домогосподарств, так і від іноземних інвесторів. Порівнюючи внутрішні інвестиції України та Європейського Союзу, український уряд інвестує найменше серед економічних суб'єктів, на відміну від ЄС, де роль держави корелює з домогосподарствами та корпораціями. На жаль, враховуючи наявну динаміку надходження інвестицій, без активних дій уряду, прогнозується активне зменшення надходження ПІІ в Українську економіку. Подолати це явище можливо, тільки створюючи найбільш вигідні умови інвестування та поліпшення бізнес-клімату в цілому.

Список використаної літератури

1. Конституція України, прийнята від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Клименко І. Щодо інтеграції банківської системи України до банківської системи Європейського Союзу. Аналітична записка [Електронний ресурс] / І. Клименко, Я. Белінськ; Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/777/>
3. Press release Basel Committee on Banking Supervision [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bis.org/press/p100912.pdf>
4. Про інвестиційну діяльність: Закон України (від 18.09.1991 № 1560-ХІІ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>
5. World Investment Report 2018 UNCTAD 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2018_en.pdf
6. Офіційний сайт Евростат [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
7. Investment and Investment Finance in Europe – European Investment Bank report [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.eib.org/attachments/efs/investment_and_investment_finance_i_n_europe_key_findings_2016_en.pdf

8. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. World trade data site [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tradingeconomics.com/>
10. Офіційний сайт Кноема [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://knoema.ru/HFWSJIEF2016/index-of-economic-freedom>
11. Офіційний сайт Кноема [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://knoema.com/atlas/Ukraine/topics/World-Rankings/World-Rankings/Prosperity-index>
12. Офіційний сайт Європейської бізнес асоціації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eba.com.ua/ukraines-investment-climate-changed/>
13. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/2017>
14. Кузьменко А.В. Особливості розвитку транснаціональних корпорацій в Україні / Аліна Вікторівна Кузьменко // Черкаський навчально-науковий інститут Україна. – 2018. – № 4.

Марина Черниш

Житомирський торговельно-економічний коледж Київського національного торговельно-економічного університету

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ ОЧИМА УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ: ЄВРОПРАГМАТИЗМ, ЄВРОРОМАНТИЗМ ЧИ ЄВРОФОБІЯ?

Стаття присвячена узагальненню результатів проведеного автором опитування студентів житомирських університетів щодо їхнього ставлення до євроінтеграційного вибору України. Дослідження показали, що у сучасному молодіжному середовищі України впевнено лідирує європрагматичний підхід до інтеграції у ЄС, що обумовлюється як економічною кризою у державі, так і відсутністю повноцінної національної свідомості та української ідентичності у молоді. Причому нині це стало вагомою проблемою нашого життя, адже прагматизм, користь, а подекуди і відвертий цинізм стали рушійною силою та наріжними каменями при прийнятті рішень юнацтвом з усіх сутнісних питань, а не лише щодо євроінтеграції.

Ключові слова: євроінтеграція, національна ідентичність, європрагматизм.

Постановка наукової проблеми. Сучасний світ охопили глобалізаційні процеси, що спонукають держави вступати до різних міжнародних союзів. Одними з найпотужніших подібних об'єднань є Євросоюз, НАТО, СНД, СОТ та інші. Зберігати позаблоковий статус нині практично неможливо через глобальні проблеми людства, економічні кризи, а також у зв'язку з черговим наростанням політичної поляризації світу та появою нових осередків нестабільності. Україна, яка історично перебуває на пограниччі двох світів – європейського та азійського, останнім часом перетворилась на плацдарм політичної та збройної боротьби. У цій ситуації український народ має зробити свій вибір на користь одного із полюсів, визначивши шлях розвитку країни та долю прийдешніх поколінь на найближчі десятиліття, а можливо, й сторіччя. Тому нині актуальним видається з'ясувати позицію українців щодо євроінтеграції шляхом проведення власного незалежного соціологічного опитування та аналізу його результатів.

Аналіз останніх досліджень. Проблема вивчення євроінтеграційних прагнень в Україні не є новою, оскільки вона почала обговорюватися на загальнонаціональному рівні ще і середини 1990-х рр. Однак об'єктом пильної уваги стала лише з початку 2000-х рр., коли президент України В. Ющенко відмовився від політики балансування між Сходом і Заходом і чітко сформулював євроінтеграційні прагнення держави. У сучасному вченому світі сформувалося кілька точок зору на питання євроінтеграції. Юристи зосередились на аналізі законодавчого забезпечення євроінтеграційних процесів (дослідницька група О. Гончаренка [1]). Політологи вивчали відносини України з країнами-членами Євросоюзу (М. Золкіна [2]). Економісти та соціологи досліджували проблеми та перспективи євроінтеграційного процесу задля аналізу соціально-економічних та інституційних перетворень в Україні (Т. Богдан [3], С. Рошко, В. Машкара-Чокнадій [4]). Історики сконцентрувались на специфіці розвитку соціальної сфери України в умовах євроінтеграційних процесів (Н. Пігуль, О. Люта [5]). Отже, проблема євроінтеграції цікавила дослідників, спонукаючи їх до вивчення різноманітних аспектів. Такий підхід дозволив вивчити і деталізувати різні особливості та «підводні камені» досліджуваного об'єкта, але водночас унеможлилював комплексний погляд на нього.

Разом з тим у 2000–2019 рр. соціологічними центрами проводилися всенародні опитування щодо євроінтеграції, публікувалися аналітичні матеріали. Серед найбільш масштабних –

опитування у рамках «Програми сприяння громадській активності «Долучайся!» (травень 2018 р.) [7] та дослідження фонду «Демократичні ініціативи» (серпень 2018 р.) [6]. Вони, звичайно, відображають ставлення українців до євроінтеграції, проте лише старшого покоління, і не увиразнюють думку молоді. Цим і обумовлюється актуальність нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Протягом березня 2019 р. автором було опитано 120 студентів трьох вишів м. Житомира – Житомирського торговельно-економічного коледжу КНТЕУ (73 чол.), Житомирського національного агроекологічного університету (17 чол.), Житомирського державного університету ім. І. Франка (30 чол.). У подальшому викладі спробуємо проаналізувати отримані показники та визначити, наскільки поінформована молодь з питань інтеграції до ЄС та що все ж таки превалює у її судженнях – європрагматизм, євроантицизм чи єврофобія.

За результатами дослідження виявилось, що більшість опитаних ставляться до євроінтеграційних прагнень України позитивно (42%). Це загалом відповідає очікуванням влади та наочно демонструє історичний зв'язок нашої країни з європейським регіоном. Разом з тим насторожує значний відсоток тих, хто висловлює нейтральну (41%) чи байдужу зовсім (17%) позицію. На практиці це означає, що двом третинам молодих українців, які мають розбудувати нашу державу вже завтра, абсолютно все одно, якою вона буде. Це, мабуть, чиненнайбільша трагедія сучасності: коли майбутнє нації не цікавиться життям своєї батьківщини, самовідсторонюється від усіх суспільно-політичних процесів і дозволяє іншим творити своє сьогодення і свою історію.

У чому ж причини такої кричущої ситуації? На наш погляд, до цього призвели сторіччя перебування під іноземною зверхністю, де кожен новий окупаційний уряд докладав максимум зусиль до викорінення української ідентичності, національної свідомості та самобутності. З іншого боку, керівники вже незалежної України приділяли більшу увагу спробам стабілізувати соціально-економічне становище, а також політичній боротьбі і зовсім занедбали ідеологічно-виховну та освітню галузь. Все це згубно для народу, який вже не відчуває себе етнічною єдністю, що спричиняє відцентрові тенденції та полегшує черговим окупантам завдання з поділу українських земель. Саме тому нині на перший план у молоді вийшли прагнення до заможного комфортного життя, а не боротьба за власну державність. Адже згадаймо минуле: навіть в умовах кріпацтва, сибірської каторги, жахів нацистських концтаборів все одно наш народ

боровся, бо жевріла виплекана культурно-освітніми і церковними організаціями національна ідея. Тепер же це духовне осердя практично знищене і великий свободолюбивий народ перетворився в аморфне населення певної території.

Сучасні реалії показують нам, що складність цієї ситуації зрозуміла і сама влада, адже (хоч трохи і запізно) були видані закони про декомунізацію [8], вибудована концепція української освіти [9], в якій значний наголос робиться на національно-патріотичному та громадянсько-правовому вихованні молоді, за державного сприяння відроджуються культурно-освітні товариства [10, с. 8–9] та пластунаський рух [11, с. 62]. Тому окремі позитивні зрушення ми маємо.

Певною мірою впливає на величину показника байдужості до зовнішньополітичного вибору України і мала поінформованість громадян. Так, знають про євроінтеграцію у загальних рисах – 29%, частково знають – 27, взагалі не знають – 18, добре знають – 14, на рівні експерта – 8%. Тобто 74% юного покоління не володіє належною повнотою інформації, а отже, не в змозі приймати виважені рішення, керуючись в основному емоціями, і тому є гарним об'єктом маніпуляцій. Підтверджує подібні висновки і відповідь респондентів на питання про сторонні впливи на їхні судження, до яких 23% віднесли думки батьків, родичів, друзів; 21% – аналітичні матеріали у ЗМІ; 11% – виступи соціологів і політологів, в той же час 12% було важко визначитись із джерелом. Тобто, знов-таки, 74% молоді є об'єктом маніпулювання і лише 26% намагаються приймати рішення самостійно.

У чому причини такої поганої поінформованості? Знаходимо відповідь у наступних питаннях нашої анкети. У цьому сенсі показовим є завдання «Як Ви думаєте, наскільки українська влада об'єктивно подає інформацію про перспективи і недоліки євроінтеграції?», де було отримано такі результати: 64% – подається та інформація, яка лише розхвалює перспективи, а недоліки замовчує; 22% – інформація подається повно і всебічно; 10% – висвітлюються тільки недоліки і проблеми євроінтеграції; 3% – не визначились, а 1% переконанні, що у цьому питанні дотримується державна цензура і видно владну лінію висвітлення фактів. Інакше кажучи, 75% респондентів впевнені у необ'єктивності подаваної інформації і лише 22% довіряють ЗМІ. Так склалось тому, що у попередні часи сформувалось відповідне реноме преси як органу комуністичної пропаганди, що був носієм наскрізь фальшивих, проте вигідних владі даних. З іншого боку, і в сучасній Україні через нерозвиненість

гуманітарної сфери і неупорядкованість політики у цій царині існує замало солідних наукових державних видань, де б публікувались результати фундаментальних досліджень справжніх вчених.

Цікаво й те, що більшість опитаних винуватить у своїй поганій поінформованості і загальному недовірливому ставленні до євроінтеграції уряд. Оскільки на запитання «Як Ви оцінюєте роботу уряду з позицій реальних дій з євроінтеграції за п'ятибальною шкалою» 55% впевнено поставило двійку, 33 – трійку, 5 – четвірку, 7% – не визначилось і ніхто не оцінив роботу на відмінно. А на завдання анкети «Коли Україна, по-Вашому, досягне членства в ЄС?» маємо такі відповіді: 34% – в найближчі 10 років, 22 – взагалі не досягне ніколи, 15 – через п'ятнадцять років, 12% – через двадцять п'ять років і всього лише 14% є оптимістами і вважають, що протягом найближчого п'ятиріччя. Тобто рівень довіри до чинної владної вертикалі в Україні надзвичайно низький (всього 5–14%), і це змушує задуматись, особливо в перспективі виборів.

На зацікавленість у партнерстві завжди впливає імідж організації та її діловий образ. Спершу з'ясуємо, наскільки достовірним він може бути через запитання «Чи стежите Ви за новинами, які стосуються Європи?». Виявляється, що за справами західних сусідів наша молодь все ж таки стежить у 49% випадків, 4% – частково приваблює ця тематика, а 47% не виявляє інтересу зовсім. Тобто лише у половини опитаних може скластися більш-менш реалістичний образ ЄС. При цьому, характеризуючи європейську країну, 62% використали такі риси, як економічно розвинута, прогресивна у науково-технічній сфері, з високим рівнем добробуту; 23% – високоосвічена, інтелігентна, колоритна, древня, культурна; 10% – товариська, співчутлива, безпечна, країна широких можливостей; 5% – жорстока, нетерпима, маргінальна, пихата. З наведеного бачимо, що у 95% респондентів склався позитивний образ і лише 5% мають негативні уявлення.

Поглиблюючи дослідження суспільних настроїв та мотиваційних факторів євроінтеграційних процесів в Україні, спробуємо простежити, що переважає: європрагматизм, євроромантизм чи єврофобія у сучасній молоді. Якщо звернутись до відповідей на попереднє запитання, то бачимо, що європрагматики складають 62%, євроромантики – 33, а єврофоби тільки 5%.

Дослідимо першу тенденцію – *європрагматизм*. Вона сформувалась вже давно, у XIX–XX ст. Саме тоді українці, шукаючи засобів до виживання, почали масово емігрувати у Європу на заробітки, формуючи іноземні діаспори [12]. Нова хвиля трудової

еміграції охопила Україну у 2000-ні рр. Лише за офіційними даними Держкомстату, за 2016–2018 рр. п'ять мільйонів наших громадян виїхало за кордон з метою працевлаштування, причому 71% всіх виїжджаючих головною причиною такого кроку назвали низьку зарплату. Найбільше працювати їдуть до сусідніх Польщі, Чехії, Угорщини [13]. Міжнародна організація з міграції оцінює можливе потенційне збільшення числа трудових мігрантів у короткотерміновій перспективі на 41%. При чому серед них майже половина осіб віком 18–29 років, які вирішили вже на батьківщину не повертатися [14, с. 13]. Додатковим ризиком для України є збільшення числа студентів, що навчаються за кордоном [15].

На думку голови Ради Федерації роботодавців України Д. Олійника, нині кадровий голод вже загрожує національній безпеці. Ситуація ще більше почала ускладнюватися після введення безвізового режиму з ЄС. Сусідні країни намагаються на повну використати компетенції українських робітників. Так, за підрахунками Союзу підприємців і роботодавців Польщі, для підтримки зростання економіки цієї країни необхідно залучити 5 млн емігрантів, а загальна кількість виданих запрошень на роботу у 2018 р. для українців склала 3 млн чол. Разом з тим Міністерство праці, соціальних справ та сім'ї Словаччини повідомили, що у зв'язку з розширенням виробництва найближчим часом прогнозується значний дефіцит робочої сили на рівні 70–100 тис. чол., перекрити який планується за рахунок українських мігрантів [16, с. 15].

Підтверджують ці дані і результати нашого соціологічного опитування. Так, 45% респондентів оцінило рівень життя у Європі як добрий і відмінний, 25 – як задовільний і ще 15% не змогли визначитись. На питання ж «Що саме Вас приваблює у способі життя європейців?» 75% відповіло «гарні умови праці, високі заробітні плати, соціальне забезпечення». Причому 78% вважає, що у європейському способі життя переважають самі плюси і ще 74% хотіло б жити в одній з європейських країн.

Іншою позицією щодо євроінтеграції є *евроромантизм*. Його прихильники вважають, що нас з Європою пов'язують цілі віки життя пліч-о-пліч, спільні культурні, господарські і політичні традиції, родинні взаємини. Лише зла примха історії відірвала Україну від її етнічних коренів і звичної зони комфорту та кинула в обійми незрозумілого, хаотичного та жорстокого азійського світу, яскравим представниками якого стали спочатку Російська імперія, а потім і СРСР. Серед плюсів повернення у євроспільноту є відродження багатой духовної культури та морального осердя нації, нові

перспективи розвитку вітчизняної культури та мови, повноцінне становлення демократії, правової держави та громадянського суспільства, реформування соціально-економічного життя тощо.

За результатами нашого дослідження, евроромантики серед сучасної молоді складають рівно третину, що теж є вагомим показником. Тобто нині ще не все втрачено, і юнацтво починає потроху розуміти важливість духовності у нашому житті і що без зміни самого світогляду та ціннісно-моральної сфери сучасного українського громадянина не відбудеться сутнісних змін і у нашому способі життя загалом. Серед заманливих принад європейського способу життя називають: дієвість законодавства (53%), давню культуру і мистецьку спадщину (21%), реальні гарантії демократії (4%), ефективну участь народу у державному житті (3%). У той же час перевагами членства в ЄС є: можливість вільного пересування – 52%, захист прав і свобод – 8, налагодження міжнародної співпраці – 2, доступність європейських ВНЗ та освітніх програм – 3%. При цьому 62% опитаних вважає, що вже зараз Україна та Європа мають спільні риси. Наприклад, прагнення до громадянського суспільства і правової держави (25%), спільна історія з багаторічним досвідом співпраці (15%), схожа мова, культура, ментальність (9,6%).

Останньою і найменш чисельною позицією є *єврофобія*. Її прихильники є представниками консервативних традиційних сил українського суспільства, які вважають за краще добре відоме старе, ніж незнане нове. Вони вбачають в євроінтеграції самі мінуси і небезпеки, всіляко критикують будь-які суспільні зміни і прагнуть до консервації вже існуючого стану справ. За результатами анкетування, подібний світогляд характерний лише для 5% молоді. Це можна пояснити психолого-віковими характеристиками юнацтва, для якого притаманні інтерес до всього нового, прагнення спробувати себе у різноманітних сферах діяльності, зростання пізнавальної активності та відкритості світу, що впливають і на оцінку євроінтеграційних процесів.

Єврофоби стверджують, що в Україні з Європою більше відмінностей, ніж точок дотику, що унеможливує процес інтеграції. Серед них: життєвий рівень населення (30%), різні морально-етичні цінності (26%), більш тривалі традиції державотворення у Європі (22%), ступінь сформованості нації (5%), наявність/відсутність державних ідеологій (4%). Разом з тим Євросоюз теж має суто прагматичний інтерес до України, як-от: зацікавленість у ресурсно-сировинній базі (47%), здобуття дешевої і кваліфікованої робочої сили (29%), прагнення створити опозицію до Росії і використати Україну як

військовий плацдарм (11%), укріпити союз через приєднання молодих амбітних членів (8%).

На погляд євроскептиків, навіть якщо Україна і увійде до Євросоюзу, то одразу отримає цілий віз проблем. При цьому серед найголовніших називають: вплив нелегальних мігрантів із східних країн, що спричиняє криміналізацію життя (51%), глобальні економічні кризи (19%), глобалізація, що знищує національно-культурні особливості (10%), занепад вітчизняної економіки через вплив дешевих і більш якісних товарів з Європи (7%), заплутаність законодавства (4%), зверхнє ставлення країн стійкої демократії до новобранців (4%), завищені стандарти розвитку, що вимагають болочих реформ (2%).

Висновки. Таким чином, у сучасному молодіжному середовищі України впевнено лідирує європрагматичний підхід до інтеграції у ЄС, що обумовлюється як економічною кризою у державі, так і відсутністю повноцінної національної свідомості та української ідентичності у молоді. Причому нині це стало вагомою проблемою нашого життя, адже прагматизм, користь, а подекуди і відвертий цинізм стали рушійною силою та наріжними каменями при прийнятті рішень юнацтвом з усіх сутнісних питань, а не лише щодо євроінтеграції. Тому сьогодні, як ніколи, актуальні проблеми національно-патріотичного та громадянського виховання юного покоління, пробудження національного духу та повернення до традиційних українських морально-духовних першоджерел народу. Причому поставлене завдання має вирішуватись всебічно: як через формування урядом сталої концепції державного розвитку, так і шляхом залучення громадськості у вигляді культурно-освітніх, правозахисних організацій, ініціативних груп та товариств.

Список використаної літератури

1. Гончаренко О.М. Проблеми та перспективи європейської інтеграції України / О.М. Гончаренко, А.О. Багаченко, К.В. Бакал, А.І. Винокурова та ін. // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: економіка, право, політологія, туризм. – 2013. – Т. I. – С. 101–113.

2. Золкіна М. Громадська думка щодо євроінтеграції: нові тренди як шанс на консолідацію суспільства / М. Золкіна // Інформаційно-аналітичне видання «Євроінтеграція України: досвід сусідів та перспективи об'єднання суспільства» / за ред. Л.Ф. Фірсова та С.А. Куц. – С. 8–23.

3. Богдан Т. Євроінтеграційний курс України: проблеми, протиріччя, перспективи / Т. Богдан // Дзеркало тижня. – 2015. – № 19. – С. 8.
4. Рошко С. Економічний зміст європейської інтеграції України: [Електронний ресурс] / С. Рошко, В. Машкара-Чокнадій. – Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/>
5. Пігуль Н.Г. Розвиток соціальної сфери України в умовах євроінтеграційних процесів / Н.Г. Пігуль, О.В. Люта // Фінансовий простір. – 2015. – № 2 (18). – С. 344–349.
6. [Без автора] Європейська інтеграція у вимірі громадської думки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dif.org.ua/article/evropeyska-integratsiya-u-vimiri-gromadskoi-dumki>
7. [Без автора] Програма сприяння громадській активності «Долучайся!» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gromadosvita.info/>
8. Закон України № 317-VIII від 9 квітня 2015 р. «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/laws/zakon-ukraini-pro-zasudzhennya-komunistichnogo-ta-natsional-sotsialistichnogo-natsistskogo-tota>
9. Наказ Міністерства освіти і науки України № 776 від 16 липня 2018 р. «Про затвердження концепції розвитку педагогічної освіти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>
10. Нарис історії «Просвіти» / за ред. І. Мельника. – Л.: Просвіта, 1993. – 231 с.
11. Жулковський В. Роль молодіжної скаутської організації «Пласт» у національно-патріотичному вихованні підростаючих поколінь / В. Жулковський // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки. – 2016. – № 3 (5). – С. 62–70.
12. Годованська О. Трудова міграція: етнологічний аспект [Електронний ресурс] / О. Годованська. – Режим доступу: <http://ftp.mao.kiev.ua/pub/journals/svitogliad/.../svit-2010-26-6-67-godovanska.pdf>
13. Статистичні дані Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

14. Гринкевич С. Міжнародна міграція робочої сили та її розвиток в Україні / С. Гринкевич // Вісник ХНТУ – 2009. – № 1. – С. 12–14
15. Марченко В. Міграція з України зростає [Електронний ресурс] / В. Марченко. – Режим доступу: <http://www.nv.ua>
16. Реліна І. Масштаби, форми та напрямки сучасних міграційних процесів / І. Реліна // Науковий вісник. – 2019. – № 2. – С. 14–17.

Таїсія Шепель

КЗО «Спеціалізована школа № 134 гуманістичного навчання та виховання» Дніпровської міської ради

ЧЛЕНСТВО УКРАЇНИ В НАТО: МІФИ ТА РЕАЛЬНІСТЬ

У статті проведено дослідження кроків, які необхідно зробити Україні для вступу до НАТО. Досліджуються основні міфи, що є досить поширеними серед українського суспільства та є причиною того, що певна частина населення не підтримує ідею вступу України до Північноатлантичного альянсу.

Ключові слова: НАТО, міфи щодо НАТО, підтримка українцями вступу до НАТО.

Вступ. Ще у XX столітті, коли Україна не була самостійною незалежною державою, видатний письменник-мислитель, палкий патріот своєї Батьківщини Іван Франко у пролозі до поеми «Мойсей» передвіщав українцям, що наша країна засяє в «народів вільнім колі». Ці слова стали для нащадків своєрідним поштовхом щодо подальшого розвитку незалежної України.

Останнє десятиліття українське суспільство активно підтримує втілення курсу в зовнішній політиці країни на членство в Європейському Союзі (ЄС) та Організації Північноатлантичного договору (НАТО). Тому один з головних національних інтересів України полягає у вступі до цих організацій та утвердженні її ролі і місця в системі міжнародних відносин як впливової розвинутої європейської держави, яка займає важливе геополітичне місце на міжнародній арені та дотримується демократичних цінностей.

Зважаючи на підтримку переважної більшості українського суспільства з питання входження країни в НАТО, на агресію Російської Федерації проти України; на незаконну анексію Криму; постійний військовий, політичний, економічний та інформаційний

тиск з боку Росії, мене дуже зацікавила тема «На шляху до НАТО: «кроки та спотикання» для своєї науково-дослідницької роботи, бо розумію необхідність пошуку більш ефективних гарантій незалежності, суверенітету, безпеки і територіальної цілісності України [1].

Важливо знати, що НАТО – Організація Північноатлантичного договору – міжнародна організація, яка складається з 29 держав-учасниць, для підтримки колективної безпеки, була створена 4 квітня 1949 року для країн Західної Європи та Північної Америки згідно з принципами статті 51 Статуту ООН [2].

Найважливішим документом НАТО є Вашингтонський договір, згідно з яким країна-учасниця несе додаткову відповідальність та користується перевагами від участі в системі колективної безпеки. І з моменту підписання цієї угоди члени НАТО не мали ніяких збройних конфліктів з іншими державами.

Постановка проблеми. У вступі моєї науково-дослідницької роботи я вже обґрунтувала свій вибір теми і пояснила, чому Україні слід обирати вектор на вступ до Євроатлантичного Альянсу.

Нещодавно (7 лютого 2019 року) вже на законодавчому рівні був прийнятий Верховною Радою законопроект № 9037 «Закон про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» [3]. **Актуальність теми дослідження** насамперед полягає у тому, що існуючі міфи в нашому суспільстві щодо НАТО впливають на кількісний рівень підтримки громадян зовнішньополітичного курсу України на євроатлантичну інтеграцію. **Метою моєї роботи** є встановлення переваг та недоліків вступу України до Євроатлантичного Альянсу. **Завданням моєї роботи** є теоретично дослідити шлях України до НАТО.

Аналіз літератури з досліджуваного питання. Оскільки тема вступу України до Євроатлантичного Альянсу є зараз гострою та актуальною, їй приділено багато уваги сучасними вченими, письменниками і політиками. Цією проблематикою переймався вчений І.В. Артёмов. У своїй праці «Прагнення України приєднатися до ПДЧ і ставлення до вступу в НАТО» він зазначав, що результативність співробітництва України з Альянсом залежить, насамперед, від зусиль самої України, від ефективності здійснення нею реформ абсолютно у всіх сферах суспільно-політичного життя, створення необхідних законодавчих норм та впровадження дійових механізмів захисту демократичних прав і свобод людини. Тобто, іншими словами, Україна

зможе повноправно претендувати на членство в НАТО лише тоді, коли вона досягне тих високих стандартів рівня життя та забезпечення дотримання прав людини і відданості демократичним цінностям, які існують в країнах-членах Альянсу [5].

Інший вчений Б.С. Шпільман у своїй статті «Геополітична складова Євроатлантичної інтеграції України» стверджував, що у разі приєднання України до НАТО Альянс буде стимулювати поширення демократичних цінностей і розбудову громадянського суспільства. Членство в НАТО надає вагомі гарантії збереження національної ідентичності та єдності української нації. Перебування країни в Альянсі сприятиме формуванню української еліти, орієнтованої на національні та європейські цінності, розвитку національної культури [6].

Аналіз опрацьованої літератури з цього питання дає змогу дійти таких висновків: євроатлантична інтеграція країни буде позитивно впливати на зміцнення геополітичного впливу Української держави на Європейському просторі та в цілому на всі сфери життєдіяльності в економіці та соціально-культурному розвитку суспільства.

Виклад результатів дослідження. В українських ЗМІ та деякими вітчизняними політиками висловлюється думка, що членом НАТО не може стати держава, в якій існує збройний конфлікт або не контролюється частина територій. Таке твердження було б логічним, якби в минулому не було б територіальних конфліктів серед країн-членів НАТО, наприклад, у Греції з Туреччиною – через острів Кіпр. Проте правило про заборону вступу країни з конфліктом не затверджене в основоположних документах Альянсу, з юридичного боку його не існує.

Стосовно України – серед членів НАТО є розуміння того, що наша держава протистоїть агресії Російської Федерації, захищаючи демократичні цінності, які сповідують країни Альянсу та ЄС. Кремль постійно посилює конфронтацію з Альянсом. Саме тому в минулому році Північноатлантична Організація визнала Російську Федерацію своїм стратегічним ворогом. Рішення щодо членства України буде, мабуть, політичним. Звісно, конфлікт на Донбасі не залишиться без уваги. І Україна має наполегливо працювати над його врегулюванням, але шанси отримати членство все ж таки ми маємо, адже ці процеси можуть тривати паралельно.

Згідно з результатами опитування, проведеного Pew Research Center у червні 2015 року, приблизно через рік від початку збройного конфлікту в Україні, більша частина громадян країн Блоку (57%) виступає за приєднання України до Організації. Як свідчать дані,

найбільше підтримують членство України в Альянсі канадці (65%), американці (62%), поляки (59%), іспанці (57%) та британці (57%). Разом з тим найменша підтримка вступу України до НАТО спостерігається серед мешканців Німеччини (36%) та Італії (35%) [7]. Наведена статистика також дає сподівання на позитивні очікування щодо реальних можливостей приєднання нашої держави до Північноатлантичного Альянсу.

Для того щоб мати більш чітке розуміння про взаємовідносини Україна – НАТО, треба проаналізувати весь шлях нашої держави до Євроатлантичного Альянсу.

1992 р. – Україна вступила до Ради євроатлантичного партнерства.

1994 р. – Україна приєдналася до програми військово-політичної співпраці Альянсу «Партнерство заради миру» для країн, які не є членами Організації.

1997 р. – на саміті було підписано Хартію про особливе партнерство між членами Організації та Україною, яка визначає основні принципи і механізми майбутнього розвитку між підписантами. Цього ж року створена Комісія «Україна – НАТО», яка відповідає за розвиток відносин і співробітництво між сторонами.

2002 р. – ухвалено План дій «Україна – НАТО», яким визначаються стратегічні цілі для чинної і майбутньої співпраці та інтеграції України в євроатлантичні структури безпеки.

2005 р. – розпочато інтенсифікований діалог з питань членства та відповідних реформ у межах прагнення України. Але в цьому ж році під впливом прем'єр-міністра України Віктора Януковича цей діалог припиняється.

2008 р. – на Бухарестському саміті ухвалено рішення, що Україна стане членом НАТО.

2010 р. – з приходом до влади Віктора Януковича змінюється курс країни на позаблоковий і повністю заморожується співпраця з Альянсом (це рішення є головним спотиканням України на шляху до НАТО).

2014 р. – після незаконної анексії Автономної Республіки Крим та збройної агресії Російської Федерації на Сході України Альянс почав здійснювати вагомий практичний і консультативно-дорадчий допис Україні. В цьому ж році Верховна Рада ухвалила законопроект Президента України Петра Порошенка про відмову від позаблокового статусу.

2017 р. – Верховна Рада України ухвалила закон, яким членство держави в Північноатлантичному Альянсі знову визначається стратегічним пріоритетом зовнішньої політики.

2018 р. – Верховна Рада України працює над змінами до Конституції щодо стратегічного курсу на повноправне членство в Альянсі та Європейському Союзі.

2019 р. – Верховна Рада ухвалила закон про внесення змін до Конституції України щодо курсу на євроатлантичну інтеграцію.

На офіційному сайті Північноатлантичного Блоку є інформація щодо процедури, яка є обов'язковою для членства в Організації. Цей шлях складається із 7 кроків.

Перший крок – проведення інтенсивних переговорів в штаб-квартирі НАТО в Брюсселі, складання особистого плану проведення необхідних реформ у країні, яка бажає отримати членство, командою експертів НАТО.

Другий крок – це письмова згода держави на входження в Організацію та гарантування виконання всіх зобов'язань та надання особистого плану проведення реформ.

Третій етап – отримання країною-аспірантом завчасно підготовлених протоколів від членів Блоку про приєднання до Вашингтонського договору, які є доповненням до основного Договору і дозволяють державі стати його учасником.

Уряди членів Північноатлантичної Організації ратифікують ці протоколи для держави-аспіранта на четвертому етапі.

П'ятий етап полягає у тому, що країни НАТО повідомляють уряд США про ухвалення ними протоколів про приєднання потенційних членів Альянсу. І після цього Генеральний секретар НАТО пропонує державі приєднатися до Північноатлантичного Договору.

Шостий крок полягає у тому, що запрошені приєднуються до Північноатлантичного договору згідно з їхніми національними процедурами.

Останнім кроком вступу країни-аспіранта є те, що вона має здати свої документи про приєднання до Державного департаменту США. І вже після всіх цих складних процедур держави офіційно стають членами НАТО.

У 2018 році країни-члени Альянсу підтвердили, що Україна є країною-аспірантом, тобто державою, яка заявила про своє прагнення приєднатися до НАТО.

Також основна вимога до потенційних членів: вони мають сповідувати принципи Вашингтонського договору (тобто бути

демократичними державами) і принципи Хартії ООН, а також повинні сприяти безпеці євроатлантичного простору [8].

Хоча важливо розуміти, що цей статус не накладає на Альянс жодних зобов'язань. Отже, Україна може і не отримати бажаного запрошення до Плану дій щодо членства в Північноатлантичній Організації.

Фахівці з питань зовнішньої політики вважають, що Україна зараз перебуває на середині шляху євроатлантичної інтеграції, і переконані у тому, що цей вектор – єдине правильне рішення, прийняте владою, з урахуванням прагнень громадян країни.

З огляду на напружену ситуацію на сході країни, на запеклу боротьбу з РФ, все більше українців позбувається пострадянського менталітету та прагне розірвати всі зв'язки з агресивною Росією з імперськими амбіціями. Тому переважна більшість громадян жадає бачити, як їх Батьківщина буде стояти на одному щаблі з високорозвиненими країнами і мати гарантії безпеки своєї незалежності та суверенітету.

Згідно з даними соціологічного центру КМІС, починаючи з 2014 року, кількість прихильників ідеї входження України в НАТО постійно зростає з 33 до 59% у 2019 році (рис. 1), з прийняттям закону про зміни в Конституцію щодо Євроатлантичної інтеграції. Українське суспільство схвально підтримує прийнятий закон, розуміючи необхідність членства в Організації, яка надає гарантії колективної безпеки.

Але все ж таки існує досить значна частина громадян, яка не погоджується з обраним курсом в цьому напрямі через свої безпідставні упередження та вірить в хибні міфи. А тому виникає велика потреба в їх спростуванні.

Рис. 1. Рівень підтримки НАТО серед українців

Зараз дуже розповсюджена думка серед українського суспільства стосовно того, що у разі вступу України до НАТО Росія почне воювати.

Північноатлантична Організація вкрай негативно сприймається російською владою. І тому Росія постійно пропагує ідею серед населення, що НАТО може атакувати їхню країну.

Насправді Північноатлантичний блок є фактором, що стримує пряму широкомасштабну агресію РФ проти нашої країни. Починаючи з 2014 року, Росія порушила гарантії незалежності й безпеки України згідно з Будапештським меморандумом від 1994 року, хоча і є одним із його підписантів. Цей документ передбачав повне ядерне роззброєння країни в обмін на гарантію безпеки суверенітету. Тому Україна змушена шукати додаткового захисту та вкрай важливої допомоги для того, щоб протистояти російській агресії.

Наразі РФ неспроможна протистояти Блоку, тому війна з усіма його членами просто неможлива. Навпаки, входження України до НАТО стримає Росію від реалізації її намірів.

Іншим чинником непідтримки цією частиною суспільства обраного вектора є те, що отримання членства в НАТО Україною може втягнути її у військові дії, і наші хлопці воюватимуть по всьому світу.

Таке твердження є безпідставним тому, що кожна країна сама вирішує: буде вона брати участь у різноманітних операціях, чи ні. Тому Україна зможе самостійно приймати рішення про свою участь в миротворчих операціях.

Згідно з чинним Статутом Північноатлантичної Організації, якщо на країну-члена здійснять напад, це буде автоматично вважатися, що напад було скоєно на всіх членів НАТО. У такому випадку кожна країна зобов'язана надати військову чи політичну допомогу постраждалій країні. Це є основним правилом колективної безпеки та оборони, яке сповідують учасники Альянсу.

Ще один варіант співпраці з НАТО – участь військових у миротворчих операціях під егідою Альянсу, в яких Україна давно бере участь, хоча не має членства. Усі такі міжнародні операції відбуваються на запит Організації Об'єднаних Націй (ООН). Але до участі в них залучаються лише професійні військові на добровільних засадах.

Також існує хибне твердження серед мешканців України стосовно того, що у разі вступу до НАТО в Україні хазяйнуватимуть іноземці.

Членство в Блоці не дає жодних підстав будь-якій країні впливати на суверенітет України. У кожній країні-члена є своє законодавство. У Статуті Організації записано, що на рівень Блоку може виноситися обмежений перелік питань, а будь-яке питання вирішується лише за умови спільної згоди. Тому ніяке рішення не може бути ухвалене у разі, якщо якась країна проти. І такий принцип діє на всіх організаційних рівнях.

Міф «НАТО – це агресивний військовий блок» є також безпідставним і немає під собою ніякого підґрунтя.

Така думка пропагувалась Радянською владою для того, щоб налаштувати громадян проти цього Альянсу. Хоча сам СРСР проводив агресивну зовнішню політику, постійно ініціюючи нові міжнародні конфлікти. Насправді ж головною метою Північноатлантичної Організації є колективна безпека та оборона.

Це далеко не весь перелік хибних міфів та фактів стосовно негативного ставлення деяких українців до вступу в НАТО.

Незважаючи на те що, Україна ще не є членом Блоку, завдяки йому в країні вже з'явилися реабілітаційні центри з новітнім обладнанням для військових, які постраждали. Учасники бойових дій та члени їхніх сімей отримують психологічну підтримку та відновлюються в них. Альянс координує роботу з перекваліфікації колишніх військових, допомагає отримати додаткове навчання, фінансуючи українську освіту. Також НАТО допомагає в ліквідації радіоактивних відходів українському уряду.

Важливо розуміти, які ж Україна отримає переваги та привілеї після членства в Альянсі. Такими перевагами є: членство в Північноатлантичному Альянсі – це прямий шлях країни до членства в Євросоюзі; гарантія суверенітету та безпеки; сповідування принципів

демократії; блокування тих пропозицій, які не відповідають інтересам України в НАТО; колективна безпека дешевша, ніж індивідуальна; отримання найсучаснішої техніки та військового обладнання; високоякісне харчування та комфортабельне житло для військових – це вимога НАТО.

Висновки. З огляду на вищезазначене, можна стверджувати, що вступ України до НАТО є необхідним кроком для захисту свого суверенітету та незалежності й гарантій безпеки Української держави. Цей вектор обрала більша частина мешканців України, але для повної консолідації українського суспільства влада повинна проводити більш активну інформаційно-роз'яснювальну роботу стосовно спростування хибних міфів щодо НАТО та членства України у воєнно-політичному Альянсі.

На мою думку, якби українська влада завжди була послідовною та не відходила від зовнішньополітичного курсу на приєднання до Північноатлантичного Блоку, події, які зараз відбуваються на Сході України, не мали б місця бути, та незаконна анексія Криму не відбулася б.

Наразі Україна перебуває на етапі інтенсивного впровадження реформ в усіх сферах життєдіяльності країни згідно з вимогами Альянсу, що призведе до значного покращання рівня життя кожного українця і забезпечить вступ України до НАТО. Вдало проведені реформи дадуть можливість країні у майбутньому піднятися до рівня високорозвинених держав світу.

Список використаної літератури

1. Беззуб І. Україна – НАТО: стан та перспективи взаємовідносин [Електронний ресурс] / І. Беззуб – Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2751:ukrajina-nato-stan-ta-perspektivi-vzaemovidnosin&catid=8&Itemid=350

2. Вступ України до НАТО – стратегічна мета зовнішньої політики [Електронний ресурс]: дайджест. Вип. 27 / Нац. ун-т харч. технол., Наук.-техн. б-ка; підгот. О.В. Олабоді. – Київ, 2017. – 22 с. – Режим доступу: <http://library.nuft.edu.ua>

3. Порошенко П. Закон про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) [Електронний ресурс] / Петро Порошенко // Верховна Рада України 1994–2019 програмно-технічна підтримка – Управління комп'ютеризованих систем Інформаційна підтримка – Відділ з питань планування та обліку проходження законопроектів Головного організаційного управління. –

2019. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64531

4. Чому НАТО? [Електронний ресурс] / Український інститут розвитку медіа. – 2018. – Режим доступу: comin.kmu.gov.ua/document/151647/NATO.pdf

5. Артьомов І.В. Прагнення України приєднатись до ПДЧ і ставлення населення до вступу в НАТО / Іван Володимирович Артьомов // *Взаємовідносини України з НАТО: соціально-політичний аспект.* – Ужгород: Ліра, 2008. – (Закарпатський державний університет, Навчально-науковий Інститут філософії та євроінтеграційних досліджень, 2008). – (Євроінтеграція: український вимір; вип. 12). – С. 13.

6. Шпільман Б.С. Геополітична складова євроатлантичної інтеграції України / Богдан Сергійович Шпільман // *Взаємовідносини України з НАТО: соціально-політичний аспект.* – Ужгород: Ліра, 2008. – (Закарпатський державний університет, Навчально-науковий Інститут філософії та євроінтеграційних досліджень, 2008). – (Євроінтеграція: український вимір; вип. 12). – С. 108.

7. Відносини Україна – НАТО [Електронний ресурс] // Wikipedia. – 2019. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D0%B8%D0%BD%D0%B8_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0_%E2%80%94%D0%9D%D0%90%D0%A2%D0%9E#%D0%A5%D1%80%D0%

8. Довгий шлях до НАТО: Яку процедуру потрібно пройти державі, щоб стати повноправним членом Альянсу [Електронний ресурс] // 112.ua. – 2018. – Режим доступу: <https://ua.112.ua/golovni-novyni/dovhyi-shliakh-do-nato-yaku-protseduru-potribno-proity-derzhavi-shchob-staty-povnopravnym-chlenom-aliansu-453660.html>

Дмитро Шмалько

Томаківська ЗОШ I–III ст. № 2 Дніпропетровської області

ФУТБОЛ НЕ ЗНАЄ КОРДОНІВ: ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ФУТБОЛУ НІМЕЧЧИНИ, ФРАНЦІЇ ТА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню інтеграційних процесів у футболі України, Німеччини та Франції в сучасному глобалізаційному світі, визначенню перспектив євромодернізації українського футболу.

Ключові слова: футбол, кваліфіковані футболісти, євроінтеграція, євромодернізація.

Постановка проблеми. Спорт – одна із сфер життя, в якій усім країнам треба налагоджувати відносини та ставати більш дружніми, адже зараз і так існує багато проблем, які ми можемо побороти, тільки об'єднавшись. Це актуально, тому що допоможе побачити, яка з країн робить більший внесок у розвиток спорту та футболу зокрема. Футбол об'єднує людей. Це не просто красива гра, це – школа. Школа взаєморозуміння, взаємопідтримки. Школа життя.

Враховуючи, що більшість розвинутих країн Європи мають давню історію гри у футбол, європейський досвід для України є вкрай важливим і актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз науково-методичної літератури показав, що теоретичним основам організації футболу присвячені дослідження таких вітчизняних науковців, як: В. Костюкевич, В. Стасюк [1], В. Шамардін [2], А. Касьян, Л. Цюкало [3] які вивчали питання програмування тренувального процесу футболістів; В. Платонов [4], І. Чорнобай [5] вивчали історію розвитку футболу та ін. Незвичайними енциклопедіями клубного футболу є монографії С. Крічлі [6], Ю. Бондаря [7], Ж. Льозе [8]. Оскільки футбол – надзвичайно мобільна гра, то основним джерелом останніх футбольних новин все ж залишається інтернет-мережа.

Мета роботи полягає у дослідженні інтеграційних процесів у футболі України, Німеччини та Франції в сучасному глобалізаційному світі, визначенні перспектив євромодернізації українського футболу. Для виконання мети дослідницької роботи поставлено такі **завдання**: 1) ознайомлення з джерельною базою з цього питання; 2) збір, систематизація, вивчення розвитку футболу України, Німеччини та Франції в різні періоди; 3) встановлення взаємозв'язків між футболістами, тренерами, арбітрами; 4) зробити висновки з отриманих результатів.

Виклад основного матеріалу. Після проголошення незалежності України у 1991 р. чимало сильних гравців повийїжджало за кордон, від колишньої радянської системи підготовки юних гравців залишилося дуже мало. Збірну України формували на основі «Динамо», «Чорноморця» і «Дніпра», куди лише в 1996 р., після шести років праці на Близькому Сході, повернувся Валерій Лобановський. Він зробив ряд футболістів зірками світового класу, які невдовзі перейшли грати до закордонних клубів (Андрій Шевченко, Олег Лужний, Каха Каладзе, Сергій Ребров). Так, після 1990 р. О.

Михайличенко виступав за італійську «Сампдорію», де став першим в історії радянським гравцем – чемпіоном Італії з футболу. Саме його називають першим українським легіонером з футболу. О. Лужний влітку 1999 р. як захисник підписав контракт з одним із провідних клубів Англії, лондонським «Арсеналом», вразивши тренера Арсена Венгера грою за «Динамо» у переможних матчах проти лондонців у Лізі чемпіонів із загальним рахунком 4:2. За Андрія Шевченка влітку 1999 р. італійський «Мілан» заплатив 25 млн дол. Сергій Ребров у червні 2000 р. перейшов до англійського клубу «Тоттенхем Хотспур» за 11 мільйонів фунтів стерлінгів [9].

Порівняємо виступи команд Франції, Німеччини і України на чемпіонатах Європи. Найчастіше зустрічалися збірні України та Франції, а саме 5 разів. Вперше вони зустрілися в 1999 р. Три свої зустрічі відбіркового етапу команди зіграли внічию і в одній зустрічі перемогу здобула збірна Франції. Наступною була зустріч збірної України і Німеччини. Закінчився матч поразкою збірної України з рахунком 2:0. Єдина зустріч між Німеччиною і Францією в цьому турнірі відбулася 7 липня 2016 р.

Збірні Франції і Німеччини виступають дуже успішно на Євро, що складно сказати про Україну. Але попри перемогу Франції над Німеччиною найвдалішою командою чемпіонату Європи за кількістю перемог є все ж німецька: із 49 ігор – 26 перемог, 12 нічиїх та 11 поразок. А на другому місці розташована збірна Франції: 39 ігор – 20 перемог, 9 нічиїх та 10 поразок. На жаль, Україна займає аж 32-ге місце: 6 ігор – 1 перемога, 0 нічиїх та 5 поразок. Але це результати вже фінальної частини змагань, не враховуючи відбіркового етапу.

На чемпіонатах світу в усіх трьох збірних все складалося менш вдало. Німеччина стала тільки другою: 109 ігор – 67 перемог, 20 нічиїх та 22 поразки. Франція в цьому списку розташована аж на п'ятій позиції: 66 ігор – 34 перемоги, 13 нічиїх та 19 поразок. А українська збірна лише раз брала участь у фінальній частині турніру і все ж це привело до такого жакливого результату: 5 ігор – 2 перемоги, 1 нічия та 2 поразки, і як наслідок – 54-те місце в рейтингу.

В історії чемпіонатів світу збірні Франції і Німеччини зустрілися лише один раз, це було в 2014 р., тоді збірна Німеччини перемогла з рахунком 1:0.

Найуспішнішою командою Німеччини, безумовно, була і є команда «Баварія», вона є володарем 5 кубків Ліги чемпіонів. Цей результат майже найвищий в турнірі, більше трофеїв тільки в «Реалу». Найсильнішою командою Франції є «Парі Сен-Жермен», саме

футболісти цієї команди останні 4 роки були володарями кубку і 6 років володарями суперкубку Франції.

Чемпіонат Франції та Німеччини входить до Топ-5 чемпіонатів Європи, чого не можна сказати про чемпіонат України. Український футбол переживає не кращі часи через складність з фінансами у спонсорів клубів, в прем'єр-лізі грає всього 12 команд, в той час як в Німеччині і Франції – 20 команд. Чемпіонат Франції також почав втрачати свою цікавість, і переможець зрозумілий за декілька турів до кінця спортивних змагань. За останні 6 років 5 разів перемагав паризький клуб «Парі Сен-Жермен». І в цьому році парижани вже відірвалися від другого місця на 10 очок і в них ще є 2 гри в запасі. В чемпіонаті Німеччини інтрига відбувається майже кожного року, але претендентів на звання чемпіона щороку два-три. Це, безумовно, «Баварія», «Боруссія Дортмунд» та «Шальке 04». Найчастіше перемогала «Баварія», але в цьому році з відривом в 7 очок лідирує «Боруссія Дортмунд». В чемпіонаті України з 12 команд останні роки перемагають «Динамо» або «Шахтар», ці клуби по праву можна назвати лідерами вітчизняного футболу.

Сучасна збірна Німеччини переживає не кращі часи, хоча і склад у Німеччини дуже сильний, але на Євро-2016 Німеччина дійшла лише до півфіналу, а на чемпіонаті світу-2018 взагалі навіть не вийшла з групи. І в Лізі Націй команда Німеччини зайняла останнє місце, і її понизили в лігу «В».

Збірна Франції зараз є однією з найсильніших команд світу, якщо не найсильнішою. Французи програли лише у фіналі Євро-2016, але перемогли на Чемпіонаті світу-2018 [10].

Першим гравцем з цих трьох країн трофей «Золотий м'яч» отримав француз Раймон Копа. Він грав на позиції півзахисника в мадридському «Реалі» і отримав нагороду в 1958 р., на третій рік після того, як нагороду почали видавати. Наступним «Золотий м'яч» у 1963 р. отримав гравець СРСР, єдиний в історії нагороди воротар Лев Яшин. Далі володарем нагороди став один з кращих нападників в історії футболу німець Герд Мюллер. Він був кращим бомбардиром збірної Німеччини та найрезультативнішим гравцем Бундеслиги. Потім нагороду знову отримав німець Франц Бакенбауер. Цікаво, що в 1972 р. претендентами на нагороду були троє німців, але кращим виявився захисник мюнхенської «Баварії».

І останнім з цих країн нагороду у 2004 р. отримав киянин Андрій Шевченко. Отже, найчастіше з цих трьох країн «Золотий м'яч» отримували німці, 7 разів. Ненабагато відстали французи, яким значною мірою допоміг Мішель Платіні, в них 6 м'ячів, ненабагато

відстала і Україна – 4 м'ячі, враховуючи золотий м'яч Лева Яшина [11].

Часто футболісти з цих країн переїжджають в другі збірні команд для покращання умов життя та для розвитку здібностей. Не можу не згадати найвдалішого футболіста-легіонера в Німеччині – Анатолія Тимощука. Він був гравцем «Баварії Мюнхен», в її складі здобув такі нагороди: переможець Ліги Чемпіонів, двічі чемпіон Німеччини, двічі володар Кубка Німеччини і двічі володар Суперкубку Німеччини. Сильним сучасним футболістом України вважають Євгена Коноплянку. Зараз Євген захищає кольори німецького клубу «Шальке», до якого перейшов в 2017 р. Сезон 2017/2018 р. Коноплянка провів успішно, з'являючись зазвичай в основному складі. А от сезон 2018/2019 рр. складається для Коноплянки менш вдало, Євген з'являвся в основному складі в матчах Ліги чемпіонів, але в Бундеслізі майже не грав [12].

У Франції наших хлопців було поменше. Найбільше матчів (152 матчі) у Франції провів Олександр Заваров і забив 24 м'ячі. Загалом у Франції він грав 8 сезонів і був у двох клубах «Сен-Дізьє» та «Нансі». Найвдалішим футболістом з легіонерів у Франції був Максим Левицький, грав на позиції воротаря за досить сильний французький клуб «Сент-Етьєн», який виступає у Вищій лізі Франції [13].

В Україну також приїжджають легіонери з різних країн, в тому числі і німці, і французи. Непогано виступав за «Дніпро» німецький футболіст Андреас Зассен, він провів за клуб 11 ігор в двох сезонах і двічі ставав бронзовим призером чемпіонату України. Також цікавий німецький футболіст виступав за «Говерлу», це Давід Одонкор. Він підписав контракт з клубом на один рік, першу половину сезону провів вдало, зіграв 14 матчів і забив 2 голи, але по закінченні першої половини сезону він покинув клуб.

Французів в Україні значно більше. Найбільш вдалим був французький легіонер Бену Тримулінас, хоча б тому, що грав в одному з найкращих клубів України – «Динамо». Він із самого початку закріпився в основному складі, в першому ж турі потрапив у символічну збірну, але згодом він програв конкуренцію українцю Макаренку, і після розгрому від «Металіста» (3:0) взагалі перестав потрапляти до складу «Динамо». В чемпіонаті України грає 8 французів, 5 – в клубі «Зірка», двоє – в київському «Арсеналі», 1 – в «Олімпіку».

В перемогах зазвичай хвалять гравців, а в поразках звинувачують тренерів, і тому хотілось б розказати про тренерів збірних і кращих клубів Німеччини, Франції і України. В Україні було

загалом 12 тренерів, не враховуючи виконуючих обов'язки. Найбільше матчів на тренерському містку провів Олег Блохін, а саме 64 матчі, він був тренером збірної України двічі. Найбільший відсоток перемог у Мирона Маркевича – 75%, але це тому, що в нього було тільки 4 матчі. А от з тренерів, які провели більше 15 матчів, найкращий результат показав Михайло Фоменко – 64,8%. Кращим українським тренером був і є Валерій Лобановський. Він був наставником київського «Динамо», з яким двічі виграв Кубок володаря кубків УЄФА.

Найбільше матчів на тренерському містку у Франції провів Раймон Доменек (79 матчів), у 41 матчі його команда перемогла. Чемпіонат Європи Франція перемагала двічі, і до нагород її приводили такі тренери, як Мішель Ідальго та Роже Лемер. Чемпіонат світу Франція виграла з такими тренерами, як Еме Жаке в 1998 р. і в 2018 р. з Дідьє Дешамом. Кращим клубним тренером-французом був Зінедін Зідан. Це володар трьох Золотих м'ячів, чемпіон світу та Європи у складі збірної Франції.

А в Німеччині досить сильним футболістом, а згодом і тренером, був Франц Баккенбауер. Перший його турнір був Чемпіонат світу-1986, в якому збірна Франца зазнала поразки у фіналі і зайняла друге місце, а от уже наступний Чемпіонат світу-1990 Німеччина перемогла на чолі з Баккенбауером.

Після сезону 2015/16 рр. регламент чемпіонату України з футболу було змінено через фінансову неспроможність деяких клубів, регламент ще до цього змінювався протягом декількох років, але сучасного вигляду набув, саме починаючи із сезону 2016/17 рр. Теперішній чемпіонат – це суміш чемпіонатів Німеччини і Бельгії: систему з групуванням після двох кіл гри Україна запозичила у бельгійців, але трошки зредагувавши її і зробивши формат з 12 команд; з футбольного досвіду Німеччини взято схему вильоту команд, так, остання команда вилітає в нижчий дивізіон на пряму, відповідно, переможець нижчого дивізіону підвищується в класі, а команди з двох передостанніх місць грають стикові матчі із срібним та бронзовим переможцями першої ліги, перша шістка бореться за Єврокубок. Слід зазначити, що в чемпіонаті України набрані очки після перших двох кіл зберігаються, на відміну від Бельгії.

Такий формат допоміг відродити футбол в Бельгії, там з'явилося більше сильних команд, і глядачі ходять на футбол із задоволенням. Це є головною причиною модернізації чемпіонату України за європейськими зразками. Ще однією причиною потреби модернізації є неспроможність багатьох українських клубів конкурувати з лідерами чемпіонату, і це робить український чемпіонат з футболу менш

цікавим, а за такої системи в першій і другій шістках залишатимуться приблизно рівні команди, і матчі стануть привабливішими, що приведе до зацікавленості людей, і вони ходитимуть на ігри, а клуб зароблятиме кошти, за рахунок чого і будуть розвиватися команди. Позитивні зміни пройшли і йдуть у футбольній інфраструктурі, в першу чергу хотілося б звернути увагу на стадіони, які сьогодні відповідають європейським стандартам. Ці стадіони добудовували і підганяли під стандарти до чемпіонату Європи з футболу 2012 р. Кращим стадіоном Західної України є «Арена Львів», який вміщує майже 35 тисяч глядачів і повністю відповідає європейським стандартам. Головною спортивною ареною є національний спортивний комплекс «Олімпійський» у Києві, який вміщує 70 тисяч чоловік. У 2017 р. на «Олімпійському» пройшов головний клубний матч Європи, а саме фінал Ліги Чемпіонів.

На мою думку, причиною євромодернізації у футболі є євроінтеграція України. Лідери збірної України грають в чемпіонаті з Топ-5 ліг світу. Це Андрій Ярмоленко, півзахисник збірної України та англійського «Вест Гему» з 2018 р., з 2017 р. був гравцем німецької «Боруссії Дортмунд». Результативним молодим футболістом України є Олександр Зінченко, який є гравцем англійської команди «Манчестер Сіті», у сезоні 2018/2019 р. став володарем Кубку англійської ліги, ставши найкращим гравцем матчу проти «Челсі», за версією Whoscored [9]. Ці гравці і є частиною євроінтеграції України та українського футболу. Погравши за кордоном, спробувавши свої сили з висококласними гравцями, погравши під керівництвом сильних тренерів, ці гравці привозять в збірну України новизну, додають вишуканості та вищого класу гри.

В українському футболі також проявом євроінтеграції, яка веде за собою і євромодернізацію, є трансфери гравців з-за кордону в Україну. За рахунок придбання перспективного футболіста-легіонера з більш слабкої команди та удосконалення його здібностей, пізніше футболіста можна продати дорожче, за рахунок чого команди і заробляють кошти. Другою причиною купівлі футболіста з-за кордону є його майстерність, клуби за рахунок сильних футболістів перемагають в чемпіонатах і виходять до Єврокубків, в яких за перемоги отримують хороші преміальні. В «Шахтарі» зараз грає 13 легіонерів, 10 з яких – бразильці. Ця команда заробляє більшість своїх коштів за рахунок продажу футболістів, цієї тактики вони дотримувалися з часів приходу румуна Мірча Луческу у 2004 р. на тренерський місток «Шахтаря». У цього тренера була своя група «селекціонерів», яка шукала талановитих хлопців у Бразилії і

привозила їх в його команду, де, працюючи з ними, Мірча робив з них зірок і продавав в гранди за великі кошти. Кращі його трансфери – Генріх Мхітарян («Боруссія»), сума 27,5 млн євро; Дуглас Коста («Баварія»), 30 млн євро; Вілліан («Анжи»), 35 млн євро. Найвдалішим був, безумовно, трансфер Алекса Тейшейри («Цзянсу Сайнти»), 50 млн євро [14]. Сьогодні «Шахтар» є одним з найуспішніших клубів України в більшості через те, що тренери вміють працювати з легіонерами, і ці гравці допомагають клубу боротися за чемпіонство і Єврокубок і, окрім цього, приносять гарний зарібок. Це, безумовно, є євромодернізацією, адже в усіх Топ-лігах Європи великий процент гравців – легіонери, і без них жоден клуб не здатний би був боротися за серйозні нагороди.

Перед початком відбіркового матчу Голландія – Німеччина в Амстердамі УЄФА представив талісман Євро-2020. Його звать Скіллзі. За запевненням УЄФА, він надає перевагу фристайлу і вуличному футболу. Водночас деякі українські вболівальники одразу ж угледіли схожість Скіллзі ні з ким іншим, як з головним тренером української збірної Андрієм Шевченком в його ігровий час. Жартують, що маскот майбутньої футбольної першості Старого Світу не інакше як «списали» з володаря Золотого м'яча-2004 [15]. Євро-2020 відбудеться з 12 червня по 12 липня у 12 містах Європи.

Висновки. Аналізуючи євроінтеграцію українського футболу, можна дійти до висновку, що, як і раніше, об'єднання футболу випереджає в часі об'єднання через політику та економіку. Маятник євроінтеграції, який був запущений не без участі футболу, не думає зупинитися. Чому футбол такий важливий для багатьох з нас в умовах євроінтеграції? «Перш за все тому, що ця гра згуртовує людей за покликом серця, а не з примусу і дає кожному живе почуття спільності інтересів... Футбол дає нам розуміння того, що означає бути людиною в цьому світі» [6, с. 14]. Футбол зараз об'єднує! І я щасливий відчувати це конкретно на прикладі інтеграції футболу Франції, Німеччини та України. А живу історію футболу, яка твориться і в наші дні, очікують нові обрії.

Список використаної літератури

1. Костюкевич В., Стасюк В. Програмування тренувального процесу кваліфікованих футболістів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/22976/1/%D0%9A%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8E%D0%BA%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87%202.pdf>

2. Шамардін В. Теорія управління системою багаторічної підготовки футбольних команд вищої кваліфікації [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://3w.ldufk.edu.ua/files/avtoreferaty/2013/shamardin_v_m.PDF
3. Касьян А., Цюкало Л. Побудова тренувального процесу кваліфікованих футболістів у підготовчому періоді річного циклу підготовки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///C:/Users/1/Desktop/Fkszn_2014_18\(2\)__15.pdf](file:///C:/Users/1/Desktop/Fkszn_2014_18(2)__15.pdf)
4. Платонов В. Загальна теорія підготовки спортсменів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sportnauka.org.ua/wp-content/uploads/nvos/articles/2016.3_10.pdf
5. Чорнобай І. Історія розвитку футболу: посібник. – Львів: ЛДУФК, 2016. – 648 с. [+68 с. іл.]
6. Кричи С. О чем мы думаем, когда думаем о футболе. – Санкт-Петербург: Азбука, Колибри, 2018. – 208 с.
7. Бондар Ю. Український мундіаль. – Тернопіль: Богдан, 2013. – 544 с.
8. Льозе Ж. 1000 кращих футбольних клубів світу. – М: Ексмо, 2016. – 320 с.
9. Українські футбольні легіонери [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F:%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D1%84%D1%83%D1%82%D0%B1%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96_%D0%BB%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B8
10. Зустрічі. Чемпіонат Світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wildstat.ru/p/1/cht/14>
11. Золотий м'яч. Володарі нагороди [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B9_%D0%BC%27%D1%8F%D1%87
12. Українські легіонери в Німеччині: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ua-football.com/ukrainian/ukrainians/1364466714-ukrayinci-legioneri-nimechchina-chastina-persha.html>
13. Українські легіонери у Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.allplayers.in.ua/ua/career_abroad/21
14. Топ – 5 самих дорогих трансферів «Шахтаря» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sport.bigmir.net/football/ukraine/1748887-TOP-5-samyh-dorogih-transferov-Shahtera>

15. Списали з Андрія Шевченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukr.segodayna.ua/sport/football/spisali-s-andreya-shevchenko-talisman-evro-2020-pohozh-na-glavnogo-trenera-sbornoy-ukrainy-1241390.html>

Соломія Яцюк

ЗОШ I–III ступенів № 2, м. Копичинці

ГОЛОВНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню впливу сучасної геополітичної ситуації на формування зовнішньополітичного курсу України. До сьогоднішнього часу Україна не відмовилась від свого статусу мирної, без'ядерної демократичної держави, готової до співробітництва та діалогу, але сучасна міжнародна ситуація вже далеко не така, як у 90-х роках. Аналізуючи події, що сталися протягом останніх п'яти років, можна припустити, що їх спричинила зовнішньополітична діяльність незалежної України у 1990-х роках.

Ключові слова: міжнародні організації, геополітична ситуація, стратегія зовнішньополітичної діяльності.

Вступ. Вихід України на міжнародну арену як повноправної незалежної держави супроводжувався низкою важливих подій та спричинив зміну вектора зовнішньополітичної діяльності багатьох країн світу. Переломний 1991 рік став початком розвитку самостійної української держави і окреслив можливі перспективи у майбутніх відносинах зі світовою спільнотою. Із проголошенням незалежності перед Україною не тільки відкривалися нові можливості, але і поставав ряд важливих проблем та небезпек, вирішенням яких тепер доводилося займатися самостійно. Держава, яка тільки звільнилася від довготривалої «опіки» Москви, швидко адаптувалась та вчилася приймати важливі рішення, виходячи з актуальної міжнародної ситуації.

Українська дипломатія 90-х років була спрямована на реалізацію демократичного курсу, формування безпечного і сприятливого міжнародного середовища та повномасштабну інтеграцію України до європейських і євроатлантичних структур та структур безпеки. Реалізація такої програми була можлива тільки на

основі цивілізованих норм міжнародного співжиття та забезпечення гарантій недопущення конфліктів і порушення демократичних принципів у світовому співтоваристві.

Україна у колі держав і народів світу зайняла належне місце та була визнана міжнародним співтовариством, а тому мала підстави розраховувати на дотримання умов всіх укладених нею міжнародних угод. Це дозволило сміливо діяти у напрямі розбудови мирної демократичної держави, готової до партнерства та співробітництва як із західноєвропейськими, так і з пострадянськими країнами.

Незважаючи на наявний ядерний потенціал та достатньо вагомий спадок від СРСР у галузі ВПК, Україна позиціонувала себе як держава, яка прагне зробити крок до усунення небезпеки ядерного конфлікту. Слід підкреслити той факт, що таке рішення віталось у тогочасному світі і повинно було забезпечити мир і стабільність, сприяти консолідації суспільства. Безумовно, європейський Захід був зацікавлений в утворенні стабільних, демократичних режимів та відкритті нових ринків на Сході Європи, але чи усі учасники міжнародних відносин однаково відчували необхідність демократичних реформ та лібералізації? На початку 1990-х склалося враження готовності до конструктивних змін не тільки України, але й інших країн пострадянського простору, що підштовхувало її до продовження курсу на євроінтеграцію та формування безпечного міжнародного середовища.

Мета і завдання дослідження. До сьогоднішнього часу Україна не відмовилась від свого статусу мирної, без'ядерної демократичної держави, готової до співробітництва та діалогу, але сучасна міжнародна ситуація вже далеко не така, як у 1990-х роках. Аналізуючи події, що сталися протягом останніх п'яти років, можна припустити, що їх спричинила зовнішньополітична діяльність незалежної України у 1990-х роках. Чи є це насправді так, і чи була можливість обрати інший варіант розвитку подій, спробую з'ясувати у своєму дослідженні.

Аналізуючи літературу, присвячену темі міжнародних відносин незалежної України, можна зробити висновок, що у працях кінця 1990-х – поч. 2000-х років автори схвально оцінюють прагнення України до прийняття статусу без'ядерної країни, ймовірно, не відчуваючи загрози з боку будь-якої іншої держави. Можливо, саме відсутністю такої небезпеки і можна пояснити відмову від вступу у будь-які міжнародні військові блоки. Але, як показав час, Україна не змогла уникнути конфлікту, і в результаті її зовнішньополітичний курс зазнав деяких коректив. Які зміни відбулись на міжнародній арені 2000-х

років, чим були викликані та як поставилося суспільство до курсу України на вступ в НАТО і ЄС, спробую з'ясувати, досліджуючи документальні матеріали та праці сучасних авторів, присвячені міжнародній політиці.

Аналіз літератури та виклад результатів дослідження.

Першим документом незалежної України, у якому містилися положення щодо без'ядерного статусу, була Декларація про державний суверенітет. У ній зазначалося: «Українська РСР урочисто проголошує про свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не купувати ядерної зброї». Саме це положення можна вважати відправною точкою на шляху до роззброєння. Але ефективна реалізація такого курсу була б неможливою без гарантій безпеки з боку інших держав. Цілком очевидним є той факт, що процес роззброєння був добре підготовленим та виваженим кроком, оскільки йому передували угоди, які гарантували без'ядерній молодій державі безпеку та територіальну цілісність. Українські дипломати добре розуміли, що в умовах невизначеності у відносинах між Україною та колишніми радянськими державами ядерне роззброєння навряд чи буде можливим, а тому активно почали вести діалог із своїми російськими колегами. Результатом такої діяльності стала зустріч президентів Леоніда Кравчука та Бориса Єльцина у Кремлі 15 січня 1993 р. Під час розмови з пресою про результати переговорів Б. Єльцин заявив про те що Росія дає гарантію на збереження цілісності України, захисту її кордонів від ядерного нападу та анонсував підписання угоди технічного характеру про технологію розбору ракет та спосіб знищення ядерних боєзарядів. Л. Кравчук підтвердив курс на роззброєння та висловив впевненість у тому, що отримані гарантії дозволять депутатам підтвердити попереднє рішення про без'ядерність України.

Кремлівські переговори стали наступним кроком на шляху до ядерного роззброєння, оскільки були свідченням взаємного прагнення України і Росії до встановлення нормальних взаємовідносин та показали перспективу можливої співпраці як у політичній, так і в економічній сферах. За словами Леоніда Кравчука та Леоніда Кучми, після повернення з Москви документи, підписані у Кремлі, відкрили дорогу до розвитку добросусідських відносин між країнами та засвідчили про відсутність протиріч між Росією та Україною [4].

Досягнуті домовленості дозволили Україні продовжувати розпочатий курс на роззброєння, заявлений ще у положеннях

Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, Заяві Верховної Ради України «Про без'ядерний статус України» від 9 квітня 1992 року, Постанові Верховної Ради України «Про ратифікацію Договору між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Сполученими Штатами Америки про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь, підписаного у Москві 31 липня 1991 року, і протоколі до нього, підписаного у Лісабоні від імені України 23 травня 1992 року. Саме на підставі цих документів 16 листопада 1994 року Верховна Рада ухвалила Закон «Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року». У ньому містився ряд умов, дотримання яких робило цей Закон чинним. Серед них було і застереження, яке передбачало надання Україні ядерними державами гарантій безпеки, які мали бути оформлені шляхом підписання відповідного міжнародно-правового документа.

Як засвідчили результати зустрічі 14 січня 1994 р. у Москві президентів Л. Кравчука, Б. Клінтона та Б. Єльцина, США та Росія не тільки погодилися надати гарантії безпеки Україні, але й заявили про готовність компенсувати вартість високозбагаченого урану, що міститься у ядерних боезарядах. Згідно з домовленостями ці відшкодування Україна мала отримати у формі тепловиділяючих зборок для атомних електростанцій. Також США погодилися надати технічну та фінансову допомогу для надійного та безпечного демонтажу ядерної зброї та зберігання матеріалів, що розщеплюються. Наступним кроком на шляху до початку ліквідації ядерної зброї в Україні став Будапештський меморандум, підписаний Україною, Росією, США та Великою Британією 5 грудня 1994 р. Згідно з цим документом Україні гарантувався захист в разі ядерної загрози, декларувалися зобов'язання сторін поважати незалежність, суверенітет та існуючі кордони, уникати економічного тиску на Україну, а також передбачались негайні дії з боку Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй в разі акту агресії чи погрози агресії з використанням ядерної зброї [4].

Результатом тривалої міжнародної дипломатичної діяльності став процес ліквідації ядерної зброї в Україні та втрата нею статусу ядерної держави 2 червня 1996 р.

Проаналізувавши події, що передували роззброєнню, можна зробити висновок, що цей крок був добре обдуманим і підготованим, йому передували міжнародні зустрічі, консультації та договори, які давали підстави Україні рухатися визначеним курсом. Завдяки роззброєнню молода держава не тільки налагодила нові міжнародні

зв'язки, але й позбулася потенційно небезпечного ядерного заряду, який був здатен не тільки захистити, але й знищити Україну.

Після розпаду СРСР та виникнення нових європейських демократій постало нове питання у міжнародних відносинах: чи Європейський Союз буде швидко розширюватися і приведе до повного інституціонального приєднання країн Центральної та Східної Європи, чи обмежиться тільки тісною асоціацією. Вибір євроспільноти був на користь традиційного шляху цілісного урегулювання питання розширення. Таке рішення вимагало проведення внутрішньої адаптації країн-членів перед поступовим приєднанням країн Центральної та Східної Європи та встановлення критеріїв, дотримання яких давало можливість вступу до ЄС. Із появою такої перспективи у КЦСЄ з'явилась мотивація для проведення внутрішніх перетворень та економічної лібералізації.

Курс України на об'єднання з Європою був офіційно визначений ще на етапі формування засад її зовнішньої політики. 2 липня 1993 року Верховна Рада схвалила «Основні напрями зовнішньої політики України», у яких наголошувалося, що «перспективною метою української зовнішньої політики є членство України у Європейських Співтовариствах, а також інших західноєвропейських або загальноєвропейських структурах». Але, як показав час, на сьогодні вступ України до ЄС залишається під питанням. Що ж цьому перешкоджає, які перспективи та наслідки такого об'єднання?

Для України об'єднання із Заходом – перш за все можливість скористатися досвідом західноєвропейських країн, отримання фінансової підтримки для розвитку економіки, поява нових комерційних партнерів та зміцнення політичного впливу. Також це отримання інвестицій та участь у проєктах за підтримки Європейського інвестиційного банку, розвиток технічних, наукових зв'язків та зв'язків у сфері охорони здоров'я [5]. Незважаючи на хороші та взаємовигідні перспективи, інтеграційні процеси не відбувалися безперешкодно, а тому і не набули логічного завершення.

Важливим кроком на шляху до об'єднання мала стати Угода про асоціацію, підписувати яку відмовився Віктор Янукович у листопаді 2013 року, орієнтуючись на відносини із Росією. Це стало однією з причин Майдану та військової агресії Росії. Угода була підписана у 2014 році та стала символом боротьби за європейський шлях розвитку, хоч і не передбачала членства у ЄС.

У зв'язку з подіями останніх років важливого значення для України набуває розвиток відносин між ЄС і НАТО. 21 лютого 2019

року набули чинності зміни до Конституції України, які були ухвалені Верховною Радою та стосувалися стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. Було доповнено преамбулу та статтей 102, 116, відредаговано пункт 5 частини першої статті 85 та виключено пункт 14 розділу XV «Перехідні положення».

[1] Але зміст Закону не всі трактують однозначно як стратегію вступу до НАТО. За словами директора Інституту світової політики Альони Гетьманчук, відмова від позаблокового статусу може передбачати як інтеграцію до НАТО, так і перехід до неоголошеного нейтралітету України. За її твердженням, у найближчій перспективі можливий шведський варіант відносин з альянсом, за яким інтеграції має передувати досягнення повної сумісності секторів безпеки та оборони України та НАТО. Як зауважила Гетьманчук, військова агресія Росії підштовхнула українців до думки про необхідність вступу в Альянс, але одночасно і віддалила можливість його здійснення. Джеймс Шерр, старший нештатний співробітник Королівського інституту міжнародних відносин (Chatham House, Великобританія) зауважує, що розуміння країнами-членами Альянсу небезпеки від Росії ще не означає їхню готовність надати Україні членство в організації. На його думку, не варто зосереджуватись на інтеграції, а доцільніше самостійно проводити реформування безпекової сфери [3]. Необхідно використовувати доробки найбільш розвинених країн для потреб державотворення, розбудови демократії, забезпечення гідних умов життя для населення та ведення бізнесу, соціальні гарантії, гарантування безпеки тощо. При наближенні України до стандартів країн – членів НАТО пріоритет матиме людина, а не держава [2].

Аналізуючи праці, присвячені інтеграційним процесам, можна сказати, що деякі автори не бачать можливості вступу України до ЄС та НАТО найближчим часом і мають для цього вагомі підстави. Внутрішньополітична нестабільність, окупація Криму, війна на сході України – все це ускладнює зовнішньополітичну ситуацію. А отже, усунення внутрішніх проблем та ефективні реформи можуть стати тим чинником, який пришвидшить інтеграційні процеси.

Висновки. Характеризуючи відносини України з іншими країнами, не можна відкидати позитивних досягнень, але і не варто їх ідеалізувати. На сьогодні залишається багато перешкод для отримання реального членства в ЄС. Незважаючи на отриману допомогу та підтримку, внутрішньополітична ситуація в Україні не дозволяє говорити про вступ до європейських політичних структур найближчим часом. Найперше, про що мають подбати українські політичні

структури та суб'єкти, – не декларативна європеїзація, а реальні зміни в країні. Події останніх років змусили Україну змінити вектор зовнішньої політики в надії на допомогу та швидше вирішення проблем. Але на шляху до інтеграції в ЄС та НАТО виникли серйозні перешкоди. Перш ніж Україна зможе отримати повноправне членство в міжнародних організаціях, доведеться провести серйозні зміни практично у всіх галузях суспільно-політичного життя. Необхідно сформуванати належну модель, яка зможе забезпечити ефективне застосування законодавства, зміцнити демократичні, політичні, громадянські інститути, гарантувати верховенство права та захист прав і свобод людини та громадянина. Вступ до ЄС потребує великої підготовчої роботи, яка має показати готовність України до інтеграції.

Наскільки реальна перспектива вступу України в міжнародні організації, сказати важко, але очевидним залишається той факт, що державі потрібні ефективні реформи, на яких і необхідно зосереджуватися в першу чергу. Не пошук шляхів у ЄС та НАТО має бути головним завданням, а перетворення України на країну, гідну європейських організацій.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19>
2. Місце України в НАТО. Матеріали опитування експертів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dif.org.ua/uploads/pdf/1338495023_1692.pdf
3. Партнерство заради безпеки: досвід країн НАТО та українська перспектива / за заг. ред. О.І. Соскіна. – К.: Інститут трансформації суспільства, 2007. – 336 с.
4. Сорока М.М. Світ відкриває Україну. – К.: Київська правда, 2001.
5. Україна на шляху до Європи / упорядники А.В. Шкляр, А.В. Юричко. – К.: Етнос, 2006. – 782 с.
6. Яковюк І.В. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз: монографія. – Х.: Право, 2013. – 760 с.

**ПРАВО НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ:
РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

У статті розкривається поняття права на доступ до публічної інформації, проведений ретроспективний аналіз правового забезпечення права на доступ до публічної інформації, досліджено практичні досягнення у цій сфері та сформульовано напрями удосконалення правового забезпечення права на доступ до публічної інформації.

***Ключові слова:** інформація, право на доступ до інформації, запит на отримання інформації.*

Вступ. В умовах інформаційного суспільства добробут особи, реалізація її прав, участь у соціальному житті суттєво залежать від безперешкодного доступу до інформації. Забезпечення права на інформацію, вільного доступу до неї, інформаційна відкритість є важливими умовами та критеріями функціонування правової, демократичної держави.

Сьогодні інформаційні запити стали невід’ємним та ефективним інструментом отримання суспільно важливої інформації для журналістів та громадських активістів.

Постановка проблеми, формулювання мети та завдань дослідження. Досить часто на практиці виникають проблеми, що пов’язані з реалізацією переваг українського законодавства у сфері доступу до інформації.

Нагальною є потреба у ретроспективному аналізі і в подальшому удосконаленні правових механізмів реалізації права на доступ до інформації.

Мета дослідження пов’язана з тим, що сучасне інформаційне суспільство постійно зазнає змін, і практика застосування законодавства про доступ до публічної інформації постійно змінюється та оновлюється, тому внаслідок цього виникає необхідність в дослідженні позитивних і негативних досягнень в практиці у застосуванні та напрацювань шляхів вирішення

вищевказаних проблем, зокрема і в межах адміністративно-правового регулювання.

Завданнями роботи є: проведення ретроспективного аналізу правового забезпечення права на доступ до публічної інформації; виявлення проблем сучасного стану правового забезпечення права на доступ до публічної інформації; формулювання напрямів удосконалення правового забезпечення права на доступ до публічної інформації.

Аналіз літератури з досліджуваного питання. Проблематика дослідження відображена в працях вітчизняних вчених, а саме: В. Горобцов, Л. Задорожня, О. Зеркаль, М. Клічук, О. Несторенко, В. Речицький, Р. Романов, В. іСерьогін, Ю. Тодика. Крім того, тема наукової роботи має значне практичне значення, і тому її різні аспекти є предметом досліджень журналістів, правозахисників. Відповідну тематику також розробляють громадські організації: Інститут медіаправа, Харківська правозахисна група та інші.

Виклад результатів дослідження. Право на доступ до інформації є конституційним правом людини, яке передбачене і гарантоване ст. 34 Конституції України [1]. Ця норма, у свою чергу, ґрунтується на положеннях Європейської конвенції про захист прав та основних свобод людини (стаття 10) [2], Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (статті 18, 19) [3].

Закріплене Конституцією України право на інформацію передбачено, насамперед, Законами України «Про звернення громадян» [4], «Про інформацію» [5], «Про доступ до публічної інформації» [6] та іншими нормативно-правовими актами.

В науковій літературі справедливо зазначається, що право на доступ до інформації є одночасно одним із найдавніших та наймолодших прав людини. Окремі його складові були визнані як окремі суб'єктивні права ще у XVIII ст., але в цілому право на доступ до інформації як окреме суб'єктивне право виокремилось з принципу гласності, свободи слова та друку в другій половині XX ст. [7, с. 10].

Вперше в Україні право на доступ до публічної інформації закріплене в Законі України «Про інформацію» (1992 р.). Його ухвалення на початку 1990-х років здавалося революцією у сфері прозорості державного управління, проте практика його застосування довела, що через суттєві недоліки та прогалини він не встановив дійового механізму реалізації права на доступ до інформації. За словами В. Речицького, Закон «Про інформацію» 1992 року швидко вичерпав свій потенціал і вже не відповідав потребам суспільно-політичного та громадського життя. Він суттєво розходився з

міжнародними і, зокрема, європейськими стандартами забезпечення доступу населення до урядової та іншої офіційної інформації, не містив відповідних юридичних і організаційних гарантій такого доступу. Отже, Закон «Про інформацію» вже не сприяв, а навпаки, гальмував реалізацію права на інформацію [8, с. 181–182].

У зв'язку з невідповідністю Закону України «Про інформацію» 1992 року потребам суспільства, вчені [9–13] надавали різні пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання реалізації права на доступ до інформації.

У фаховій літературі було представлено шість основних підходів [14, с. 26–27]: 1) прийняття Інформаційного кодексу, яким буде передбачений порядок доступу до інформації [15, с. 205]; 2) розробка спеціального закону про право на доступ до інформації; 3) підготовка нової редакції Закону «Про інформацію»; 4) ухвалення нової редакції Закону України «Про інформацію» з одночасним ухваленням Закону «Про доступ до публічної інформації»; 5) ухвалення спеціальних законів, які б визначали доступ до інформації певного виду (наприклад, правової інформації, екологічної інформації, інформації персонального характеру); 6) закріплення процедури доступу до інформації в Кодексі загальних адміністративних процедур (Адміністративно-процедурному кодексі).

На нашу думку, Верховна Рада України обрала досить незручний спосіб вдосконалення законодавства. Так, замість скасування Закону України «Про інформацію» 1992 року та прийняття нового закону, Верховна Рада України в 2011 році ухвалює нову редакцію Закону України «Про інформацію» та приймає Закон України «Про доступ до публічної інформації» (далі по тексту – Закон України). При цьому із Закону України «Про інформацію» було вилучено всі положення щодо забезпечення доступу до публічної інформації. Такий крок, як подання абсолютно нової редакції Закону замість прийняття нового закону, призводить до значних незручностей. Так, досліджуючи (особливо здійснюючи порівняння) зміст будь-яких правовідносин у сфері інформації, необхідно завжди з'ясовувати питання, якою саме редакцією Закону України «Про інформацію», 1992 або 2011 року, регулювалися (регулюються) ті чи інші відносини, та постійно слід робити відповідні уточнення.

Необхідно зазначити, що нова редакція Закону України «Про інформацію» 2011 року та прийняття Закону України, безумовно, є значним кроком уперед у механізмі правового регулювання досліджуваного питання. Так, рейтинг 2011 року провідних міжнародних організацій – Access Info Europe та Centre for Law and

Демокрасу – щодо забезпечення права на доступ до інформацію України почесно зайняла 9-те місце серед 89 країн світу. Хоча автори цього рейтингу відзначили, що відносно «молоді» закони, які посіли місце у десятці, ще повинні випробуватися практикою [16]. Закон України тривалий час входив у десятку найкращих законів із доступу до інформації у світі за рейтингом Global Right to Information Rating [17]. Сьогодні Україна входить у число найбільш успішних країн світу за показником досконалості законодавства у сфері доступу до інформації (108 балів із 150 можливих) [17].

Аналіз практики застосування Закону України свідчить, що в перші роки реалізація положень цього закону з боку розпорядників інформації стримувалась. Так, правозахисники, громадські активісти наголошували, що чиновники його не читали й читати особливо не хочуть [18]. Однак, з боку запитувачів інформації також допускались помилки, пов'язані з розмежуванням категорій звернення громадянина та запиту на інформацію. На врегулювання цієї проблеми у 2012 році Міністерство юстиції України надає роз'яснення щодо реалізації права на доступ до інформації як елемент правового статусу особи [19].

Необхідно зазначити, що з метою визначення стану дотримання права на доступ до публічної інформації різні громадські організації продовжували перевіряти стан дотримання Закону України. Так, у 2013 році Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів провела відповідний моніторинг. Із 33 Управлінь та Міністерства внутрішніх справ, що брали участь у моніторингу, відповідь надали лише 21. Тобто, у 13 випадках запит на отримання публічної інформації лишився проігнорованим [20], що є порушенням ч. 5 ст. 22 Закону України, де зазначено, що відмова в задоволенні запиту на інформацію надається в письмовій формі.

Варто відзначити, що, крім суб'єктивного бажання розпорядників інформації не застосовувати положення Закону України, були й об'єктивні перешкоди, пов'язані з неузгодженістю його норм із значним масивом інших нормативно-правових актів. Так, у 2014 році було прийнято зміни до понад 50 законодавчих актів з метою їх приведення у відповідність до Закону України.

Незважаючи на вищезазначені заходи з боку законодавця, на практиці виокремилась певна група перешкод, що ускладнювали механізм реалізації права на доступ до інформації. Так, спірним питанням були і є: 1) визначення поняття «публічна інформація»; 2) визначення розпорядників публічної інформації; 3) визначення відносин, на які не поширюється дія Закону України «Про доступ до публічної інформації»; 4) співвідношення норм Закону України «Про

доступ до публічної інформації» та інших законів, в тому числі, процесуальних; 5) визначення та розмежування інформації з обмеженим доступом (конфіденційна, таємна, службова); 6) порядок обмеження доступу до інформації – застосування «трискладового тесту»; 7) визначення інформації, яка не підлягає обмеженню в доступі; 8) врахування відповідної практики Європейського суду з прав людини; 9) встановлення порядку та строків надання відповіді на запит; встановлення форми надання відповіді на запит на інформацію; 10) визначення підстав для відмови у задоволенні запиту на інформацію та інші.

29 жовтня 2016 року Пленум Вищого адміністративного суду України прийняв постанову «Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації» [21]. Як зазначила адвокат Т. Олексіук, на сорока сторінках суд розлого і вдумливо розставив акценти важливості доступу до публічної інформації [18].

Одним із принципів щодо доступу до інформації є право кожного скласти запит на інформацію. Проте українські розпорядники інформації й суди все ж таки беруть до уваги, хто є запитувачем інформації, особливо якщо запитувачем є журналіст. Звертаємо увагу, що статті Закону України не встановлюють для журналістів будь-якого окремого порядку доступу до інформації. Проте одне із джерел права в нашій державі – практика Європейського Суду з прав людини, яка визнає діяльність журналіста як особливого суб'єкта щодо доступу до інформації та покращує становище щодо позитивних рішень. Відповідно до рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Угорський Гельсінський комітет проти Угорщини» від 08.11.2016 року, вказано, що захист в першу чергу гарантується у діяльності журналістів, громадських організацій чи їх активістів, академічних дослідників, авторів літератури з питань громадського інтересу, блогерів та популярних користувачів засобів масової інформації, зважаючи на те, що вони є «спостерігачами» у інформуванні громадськості [22, с. 428–429].

Право на доступ до інформації є інструментальним, оскільки це право є необхідним щодо реалізації інших прав та свобод людини, визначених Конституцією України, внаслідок чого необхідним є розмежування безпосередніх та опосередкованих інструментів доступу до інформації залежно від того, як відбувається процес доступу до такої інформації: за допомогою посередників або безпосередньо.

Інструментом безпосереднього доступу до публічної інформації можна визначити процес ознайомлення з оприлюдненою розпорядниками публічною інформацією, а також участь у засіданнях органів державної влади та органів місцевого самоврядування. А до інструментів опосередкованого доступу можна віднести як запити на отримання публічної інформації і ознайомлення з публічною інформацією у спеціально відведеному розпорядником інформації для таких цілей місці.

Відповідно до ст. 5 Закону України зазначено, що розпорядники публічної інформації щодо забезпечення широкого доступу до інформації повинні здійснювати її як систематичне, так і оперативне оприлюднення і в офіційних друкованих виданнях, і на офіційних веб-сайтах в мережі Інтернет, на єдиному державному веб-порталі відкритих даних, на інформаційних стендах і будь-яким іншим способом. Також можна зазначити публікації у соціальних мережах та прес-конференції.

Одним із найзручніших способів одержання інформації є ознайомлення з офіційними веб-сайтами і реєстрами, що мають відкритий доступ. Зараз питання щодо наповнення веб-сайтів органів державної влади та їх функціонування врегульоване безліччю нормативно-правових актів як загальнодержавного [23–25], так і локального значення [26], які передбачають досить різноманітний перелік інформації, яка підлягає оприлюдненню.

Аналіз моніторингу у 2018 щодо інформаційної відкритості офіційних веб-сайтів органів державної влади, проведений Держкомтелерадіо, показав добрі результати відкритості, але були і певні зауваження до інформаційного наповнення та зручності користування такими сайтами (особливо особами з порушенням зору та слуху) [27]. Такий моніторинг здійснюється кожні півроку згідно з чинним законодавством [28; 29]. Слід відзначити, що на окремих сайтах є доступ до публічної інформації з приводу аналізу інформаційних запитів. Так, як приклад можна навести сайт Адміністрації Президента України, де оприлюднена відповідна інформація за березень 2019 року [30].

Також державні інституції повинні працювати для того, щоб було зручно користуватися офіційними веб-сайтами, що значною мірою спрощуватиме роботу розпорядників на майбутнє та буде економити ресурси, що використовуються для надання відповіді на запити. Необхідно відзначити позитивні зміни у напрямі розвитку можливостей подання запиту на інформацію за допомогою електронної шаблону відповідної форми. Як приклад щодо

доступності інформації про можливість подати запит на інформацію можна навести сайт Київської міської ради [31].

Відвідання відкритих засідань колегіальних органів розпорядників інформації є важливим інструментом доступу до публічної інформації. Для цього необхідно забезпечувати належне оприлюднення та надання інформації про дату, час, порядок денний і місце проведення засідання і, звісно, забезпечувати можливість безпосередньої присутності бажаючих відвідати засідання.

Крім того, інформація як об'єкт адміністративно-правового регулювання є результатом аналітично системної, координаційної обробки даних, яка виступає у вигляді документа або публічно оголошених відомостей про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому середовищі і які використовуються в управлінській діяльності (управлінському процесі, управлінських відносинах).

Зараз передбачено різні способи захисту конституційного права особи на доступ до публічної інформації, зокрема законодавством передбачено: адміністративне оскарження дій розпорядника інформації у порядку підлеглості; звернення зі скаргю до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; оскарження рішень, дій чи бездіяльності розпорядника публічної інформації в порядку Кодексу адміністративного судочинства України; звернення до Європейського Суду з прав людини.

Як зазначає офіційна статистика Кабінету Міністрів України, найбільш часто особи використовують позасудовий спосіб захисту свого права [32]. Причин цього може бути декілька, а саме: наявність спрощеної процедури, мінімальні витрати часу та безоплатна основа. А судові форми захисту пов'язані з витратами часу та коштів.

Висновки. На сьогодні є потреба вдосконалити українське законодавство – усунути недоліки та прогалини і практику його застосування. Крім того, необхідно гармонізувати різні нормативно-правові акти (зокрема щодо поняття інформації, конфіденційної інформації, суспільно-необхідної та службової інформації; уніфікованого порядку роботи із запитами, що надійшли на електронну пошту; оформлення запитів на отримання публічної інформації) з метою недопущення бюрократизованої процедури роботи із запитами та підвищення ефективності процедури їх розгляду.

Для удосконалення механізмів захисту права на доступ до інформації необхідно: переглянути ставки судового збору за подання відповідних позовів; декриміналізувати діяння, передбачене статтею 171 КК України «Перешкоджання законній професійній діяльності

журналістів» для забезпечення невідворотності покарання винних осіб шляхом притягнення до адміністративної відповідальності, що значно ефективніше внести ряд правок до КУпАП щодо процедури притягнення до відповідальності (продовження строку) та суб'єктів відповідальності та, звісно, створити незалежний наглядовий орган у сфері доступу до публічної інформації з тим, щоб забезпечити здійснення моніторингу та притягнення до відповідальності порушників. Зазначені недоліки будуть окремим предметом майбутніх досліджень.

Список використаної літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – С. 270.
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. – URL: <http://bit.ly/MPGPP>
4. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР // ВВР України. – 1996. – № 47. – Ст. 256.
5. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992. № 2657-ХІІ // ВВР України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
6. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI // ВВР України. – 2011. – № 32. – Ст. 314.
7. Несторенко О.В. Право на доступ до інформації в Україні: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / О.В. Несторенко. – Харків, 2008. – 22 с.
8. Речицький В. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про інформацію» / В. Речицький // Свобода інформації та право на приватність в Україні. Т. 1. – Харків: Фоліо, 2004. – С. 181–190.
9. Романов Р. В пошуках досконалої моделі правового регулювання доступу до інформації *Свобода інформації та право на приватність в Україні. Том 1*. Харків: Фоліо, 2004. С. 85–93.
10. Демкова М.С. Сучасні проблеми розвитку інформаційного законодавства України / М.С. Демкова // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали ХІІ регіон. наук.-практ. конф. – Львів, 2006. – С. 143–145.
11. Задорожня Л. Деякі питання врегулювання права громадян на інформацію в законодавстві України / Л. Задорожня // Правова інформатика. – 2007. – № 1. С. 31–39.

12. Зеркаль О.В. Свободный доступ к информации. Некоторые аспекты соответствия правового режима обеспечения свободного доступа к информации на Украине европейским и международным аспектам / О.В. Зеркаль // Юридическая практика. – 2003. – № 48. – С. 15.
13. Тодика Ю. Вдосконалення законодавства про інформацію з обмеженим доступом – вимога сьогодення / Ю. Тодика, В. Серьогін // Вісник Академії правових наук України. – 1999. – № 4. – С. 42–49.
14. Закон України «Про доступ до публічної інформації»: науково-практичний коментар / за ред. Д. Котляра. Київ, 2012. – 335 с.
15. Горобцов В.О. Проблеми визначення поняття «інформації», «інформаційного законодавства», і «інформаційного права» / В.О. Горобцов // Держава і право. – 2001. – Вип. 10. – С. 203–205.
16. World's First Rating of Right to Information: 89 Countries Ranked. URL: <http://bit.ly/wfri>
17. Global Right to Information Rating. – URL: <http://bit.ly/wfri2>
18. Виртосу І. Ваша опора, або Що потрібно знати про доступ до публічної інформації / І. Виртосу, Т. Олексюк – URL: <http://bit.ly/virtosu>
19. Право на доступ до інформації як елемент правового статусу особи: роз'яснення Міністерства юстиції України від 03.05.2012. – URL: <http://bit.ly/2vgTNWw>
20. Швець З. Аналіз стану дотримання права на доступ до публічної інформації / З. Швець. – URL: <http://bit.ly/ShwetZ>
21. Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації: Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 29.09.2016 № 10. – URL: <http://bit.ly/2W2CEvn>
22. Рішення Європейського Суду з прав людини щодо доступу до інформації / упор. О.М. Павліченко. – Харків, 2017. – 472 с.
23. Порядок функціонування веб-сайтів органів виконавчої влади: Наказ Держкомтелерадіо, Держкомзв'язку України від 29.12.2002 № 327/225. – URL: <http://bit.ly/2XCTrpf>
24. Про затвердження Переліку інформації, що підлягає оприлюдненню у формі відкритих даних, розпорядником якої є ДМС: Наказ Державної міграційної служби України від 29.06.2016 № 155. – URL: <http://bit.ly/2VhoppD>

25. Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 р. № 835. – URL: <http://bit.ly/2IAdnpi>

26. Про функціонування веб-порталу місцевих органів виконавчої влади Сумської області: Розпорядження голови Сумської обласної державної адміністрації від 20.07.2016 р. № 363-ОД. – URL: <http://bit.ly/2Dwdpuu>

27. Аналітична довідка за результатами проведеного Держкомтелерадіо моніторингу інформаційного наповнення офіційних веб-сайтів органів виконавчої влади у другому півріччі 2018 року. – URL: <http://bit.ly/dktr>

28. Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.08.2002 року № 1302. – URL: <http://bit.ly/2Zs1Bml>

29. Про затвердження Порядку проведення Держкомтелерадіо моніторингу інформаційного наповнення офіційних веб-сайтів органів виконавчої влади: Наказ Державного комітету телебачення і радіомовлення України від 08.06.2015 року № 118. – URL: <http://bit.ly/2GCwLzH>

30. Інформаційна довідка про розгляд інформаційних запитів в Адміністрації Президента України за березень 2019 року. – URL: <http://bit.ly/2DwL2fH>

31. Офіційний портал міста Києва. Доступ до публічної інформації. URL: <http://bit.ly/KyivRada>

32. Клічук М. Актуальні проблеми реалізації права на доступ до інформації в Україні / М. Клічук // Науковий блог НУ «Острозька академія». – URL: <http://bit.ly/aprpklichuk>

Олександра Горбаченко
Університет «КРОК»

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ

В статті розкривається сутність медіації, дається аналіз законодавства України в питанні медіації, розкривається досвід зарубіжних країн у цьому питанні та окреслюються перспективи розвитку інституту медіації в Україні.

Ключові слова: медіація, альтернативни метод вирішення спорів, сторни медіації.

Вступ. Висвітлено актуальне на сьогодні день питання щодо можливості застосування в ході вирішення спорів між сторонами, як у сфері сімейного, цивільного, адміністративного, господарського, так і в інших галузях права, нового, законодавчо-підкріпленого інституту медіації з подальшим забезпеченням збалансованих взаємовідносин між цим інститутом та судовою системою.

Постановка проблеми. У сучасних умовах світового розвитку все більшого поширення набуває практика мирного вирішення спорів як такої собі судової альтернативи. В ході чого відбувається залучення медіатора (посередника), за допомогою якого сторони конфлікту налагоджують процес комунікації, аналізують конфліктну ситуацію таким чином, щоб самостійно обрати найбільш підходяще рішення, саме ту «золоту середину», яка задовольнить потреби та інтереси з обох боків.

До останнього часу медіація в Україні, яку так невгамовно, активно продовжують обговорювати, зокрема в контексті «альтернативний чи ефективний спосіб вирішення спорів», не набуває прямої законодавчої підтримки, і підтвердженням цього служить неприйняття відповідного законодавчого акту, проект якого був розроблений та прийнятий ще в далекому 2015 році та зареєстрований під номером 3665. Поряд з цим, споглядаючи на міжнародний досвід, можна з впевненістю стверджувати, що запровадження альтернативних чи навіть дещо нестандартних методів врегулювання спорів нарівні із судовою системою правосуддя є чи не найефективнішою передумовою вирішення спору в правовому секторі.

Вітчизняна система правосуддя наразі переживає не найкращі моменти свого функціонування – в знаки дається перевантаженість судів, складність і тривалість судового розгляду, а також чималі судові витрати тощо. Тому якнайглибше дослідження питання медіації в Україні вже сьогодні закладає міцний нормотворчий фундамент на найближче майбутнє.

Мета дослідження. Метою цієї статті є аналіз законодавства України, досвід зарубіжних країн та пошук оптимальних рішень, підходів для подальшого законодавчого підкріплення вже існуючого, хоч і неформального явища, із запозиченням успішної міжнародної практики в питанні медіації з адаптуванням до теперішнього рівня розвитку України.

Завдання дослідження. Завданнями цієї статті є: по-перше, вказати сутність медіації та як вона працює; по-друге, зазначити факти з вже існуючого законодавства України; по-третє, проаналізувати

зарубіжний досвід; по-четверте, з'ясувати перспективи розвитку інституту медіації в Україні; по-п'яте, сформуванати відповідний висновок.

Аналіз літератури з досліджуваного питання. Це питання було предметом дослідження в контексті правових перспектив розвитку, нереальної реальності, вирішення спорів у позасудовому порядку, інструкції з використання, альтернативного чи ефективного способу вирішення спорів як способу врегулювання конфліктів, як способу альтернативного врегулювання конфліктів такими вченими: Владислав Ситюк, Євгенія Макаренко, Сергій Студенников, Наталією Безхлібною, Наталією Волковицькою, Шейлат Афолабі та Тетяна Подковенко.

Виклад результатів дослідження. Сучасні умови світового розвитку все більше і більше практикують досудове мирне вирішення того чи іншого спору, більше того, міжнародний простір з впевненістю станом на сьогодні використовує вже роками те явище, яке для українського законодавця є неприйнятним способом врегулювання конфлікту інтересів, доказом цього є результати голосування депутатів Верховної Ради України як щодо внесення поправок, так і за законодавчий акт – ЗУ «Про медіацію» в цілому.

Саме поняття «медіація» походить від лат. *mediare*, що означає «бути посередником». А в перекладі з англійської мови термін «медіація» (*mediation*) означає посередництво, клопотання, заступництво. Авторами проекту вищезгаданого закону пропонується під медіацією розуміти альтернативний (позасудовий) метод вирішення спорів, за допомогою якого дві або більше сторони спору намагаються в рамках структурованого процесу за участі медіатора досягти згоди для його подальшого вирішення, при цьому самим медіатором є незалежний посередник, який допомагає сторонам спору у його вирішенні шляхом медіації. Сторонами медіації можуть бути як фізичні, так і юридичні особи та/або групи осіб, і безпосередньо учасниками є медіатор (медіатори), сторони, їх представники, законні представники, перекладач, експерти та інші особи, визначені за домовленістю сторін певного процесу [1, ст. 2]. Таким чином, як і зазначає Наталя Волковецька: «медіація у праві – це метод вирішення спорів із залученням посередника (медіатора), який допомагає проаналізувати конфліктну ситуацію так, щоб зацікавлені сторони самостійно змогли обрати варіант рішення, який задовольняв би інтереси та потреби всіх учасників конфлікту. На відміну від формального судового процесу, під час медіації сторони доходять згоди самостійно» [2]. Ми розглядаємо «медіацію», по-перше, як один

із досить нестандартних способів вирішення конфлікту в Україні та поряд з цим, на наш погляд, віс є досить перспективним та багатообіцяючим. Більше того, процес так званої євроінтеграції України до європейського простору все ще триває, великими чи малими кроками ми наближаємося до мети, відкриваємо для себе не лише європейську культуру, а й правовий підхід до вирішення спорів і, додавши до нашого вітчизняного законодавства такий «альтернативний метод», вважаємо як один із кроків «вперед».

Не менш цікавим є процесуальне уявлення про те, яким чином має бути побудована робота медіатора, а саме послідовність його дій. Проект закону «Про медіацію» детально не прописує дій медіатора, а лише зазначає в ст. 12 інформацію в загальному плані: «медіатор самостійно обирає засоби і методи проведення медіації та узгоджує порядок проведення медіації зі сторонами медіації з дотриманням вимог чинного закону, правил проведення медіації, правил ділової та професійної етики медіаторів» [1, ст. 12]. Тому на допомогу нам приходять одні з розробок вже створених в Україні медіаційних шкіл, більше того вже навіть є «Український центр медіації», який був започаткований при Києво-Могилянській бізнес-школі, тому, відверто кажучи, прийняття вищезгаданого закону, на наш погляд, – це лише питання часу, і прямим доказом наших слів є Указ Президента «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки» від 20.05.2015 року, де чітко зазначено в пункті 5.4 про підвищення ефективності правосуддя: «розширення способів альтернативного (позасудового) врегулювання спорів, зокрема, шляхом практичного впровадження інституту медіації і посередництва...» [3, п. 5.4].

Говорячи про розробки, одні з найбільш підходящих, з нашої точки зору, ми знайшли в праці Наталії Безхлібної, де автор виділяє 5 основних етапів: підготовка, знайомство, дослідження, торги, закриття: «на етапі *підготовки* юристи збирають та досліджують матеріали справи, визначають юридичну позицію, обговорюють її з клієнтом, узгоджують тактику ведення обговорення; На етапі *знайомства* – представити юридичну позицію клієнта, у разі потреби прокоментувати озвучену юридичну позицію іншої сторони. Однак важливо не переходити в юридичні дебати; на етапі *дослідження* активність юриста є найнижчою. Його завдання – бути поруч з клієнтом. Це етап дослідження бачень, інтересів, прагнень та обмежень; на етапі *торгів* юристи знову стають активнішими й допомагають клієнтам оцінювати напрацьовані та пропонувані варіанти вирішення з юридичної позиції; на етапі *закриття* активність

юриста ще більше зростає, адже тут вони відповідають за фіксацію і надання юридичної форми та ваги всім досягнутим домовленостям, узгоджують конкретні деталі виконання досягнутих рішень і складають документи за наслідками медіації» [4]. Єдиним моментом цієї статті, з яким ми не погоджуємося, є той, що автор розглядає юриста в ролі медіатора, при цьому дещо нехтуючи принципом нейтральності та незалежності, які передбачаються безпосередньо в проекті вищезгаданого Закону ст. 7–8, тим не менш, в цілому поділ процесу на етапи, як ми вже і говорили, є цілком підходящими. Те саме можемо висловити і стосовно думки Владислава Ситюка, де він у своїй праці взагалі говорить за адвокатів і зазначає: «під час медіації адвокат, як представник клієнта, повинен сприяти досягненню медіаційної угоди на умовах, які задовольнять інтереси обох сторін спору», при тому що ч. 3 ст. 7 проекту закону прямо забороняє це [5; 1, ч. 3 ст. 7]. Звичайно, згідно з Конституцією України, кожен має право на свободу думки і слова [6, ст. 34].

Зі свого боку вважаємо, що медіаторами безпосередньо мають бути випускники юридичного факультету, де особи, здобувши, наприклад, ступінь бакалавру, зможуть себе реалізовувати в професійній сфері (адже розв'язання сімейного, господарського спору тощо, прямо стосується цієї сфери), більше того, в навчальні плани здобувачів цього факультету вважаємо за необхідне ввести навчальні дисципліни, такі як: «Управління конфліктами», «Юридична психологія», адже медіатор – це, по суті, своєрідний психолог у конфліктних ситуаціях, і поряд з тим, навіть не зважаючи на те, чи піде здобувач у сферу медіації чи ні, ці дисципліни є актуальними повсюди. На додаток також хочеться зазначити, що позитивним моментом ще вбачаємо, що робота медіатором може і повинна регулюватися трудовим законодавством, і, таким чином, рахуватися як загальний юридичний трудовий стаж, і з часом (2 роки за ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») особа зможе, наприклад, займатися адвокатською діяльністю [7, ст. 6]. Таким чином, можна буде отримати відповідний стаж/досвід і певний фінансовий капітал, зокрема для подальшої оренди офісу чи для подальшого продовження навчання.

Світова практика демонструє нам чимало прикладів законодавчого врегулювання процедури медіації. Прикладами держав, що детально врегулювали цю процедуру і самі повноваження медіатора, є Австрія та Німеччина. Саме в Австрії було розроблено в 2001 році закон «Про медіацію», а через 3 роки набула чинності Директива про медіацію у цивільних спорах. У випадку Німеччини такий закон набрав чинності 26 липня 2012 року, який і дотепер

регулює питання медіації в усіх видах судового процесу, а також визначає засади набуття статусу медіатора, його обов'язки та механізми забезпечення нейтральності та об'єктивності [8]. Продовжуючи розвивати тему міжнародного досвіду, на наш погляд, один з вдалих прикладів, зокрема щодо США, навела Євгенія Макаренко: «ще у 1981 р. Каліфорнія стала першим штатом, в якому медіація була запропонована для вирішення суперечок, пов'язаних з опікою над дітьми. Для американців є дуже важливим нерозголошення конфіденційної інформації, існує більше ніж 250 правил конфіденційності та привілеїв, що діють залежно від штату, які визначають, зокрема, питання про те, яка саме інформація може бути розкрита у процесі медіації без побоювання її подальшого поширення. З цією метою був розроблений Однаковий закон про медіацію (The Uniform Mediation Act)» [9]. Цікавим, на наш погляд, є момент, що в США медіаторами виступають безпосередньо судді, а у випадку побоювання щодо незалежності чи нейтральності, такі справи передаються колегам суддям, досвід, як ми на початку сказали, досить цікавий, і навіть знайшов своєрідну підтримку в українських судах, зокрема за проведеними дослідженнями Сергія Студенникова: 30 січня 2019 року Рівненський міський суд Рівненської області у справі №569/16262/14-ц ухвалив провести процедуру врегулювання спору за участю судді та призначити першу закриту нараду та спільну нараду з врегулювання спору, 18 грудня 2018 року Шевченківський районний суд Києва призначив проведення врегулювання за участю судді спору за позовом про поділ майна подружжя, Вінницький міський суд Вінницької області 12 грудня 2018 року у справі № 127/26444/18 ухвалив провести врегулювання за участю судді спору у справі за позовом про визнання недійсним договору дарування [10]. Таким чином, як вбачається із щойно зазначеного, в Україні вже існують навіть певні прецеденти застосування медіації, але вважаємо, що ситуацію з розвантаженням судів це не вирішує, тому доцільним є передати більшим обсягом цей тягар на плечі, як ми вище пропонували, безпосередньо юристам для подальшого збалансування роботи.

Не менш цікавим, як зазначає Тетяна Подковенко, є підхід Португалії, де прийнято законодавчі положення застосування медіації, які різняться між собою залежно від галузі права [8]. Особисто ми не маємо нічого проти цього, але що стосується використання цієї практики в Україні, то вважаємо, що це лише ускладнить законодавчу систему. Не є секретом, що вирішення будь-якого спору напряму залежить від бажання самих конфліктуючих досягти консенсусу, їх

поваги один до одного. І, як говорить Шейлат Афолабі, «широке використання медіації для вирішення спорів у позасудовому порядку буде сприяти подальшому формуванню позитивного іміджу України серед світової спільноти», з чим ми частково погоджуємося і від нас можемо сказати, що це зробить нас дещо ближче до міжнародного правового простору [11].

Висновки. Підсумовуючи проведене дослідження, варто вказати таке: по-перше саме поняття «медіація» походить від лат. *mediare*, що означає «бути посередником». А в перекладі з англійської мови термін «медіація» (*mediation*) означає посередництво, клопотання, заступництво. Авторами законопроекту пропонується під медіацією розуміти альтернативний (позасудовий) метод вирішення спорів, за допомогою якого дві або більше сторони спору намагаються в рамках структурованого процесу за участі медіатора досягти згоди для його подальшого вирішення. Виробленої єдиної процесуальної послідовності цього методу на сьогодні ще не існує, а кожен, хто вже пропонує проведення цієї послуги, процес розробляє на власне бачення. Одним із досить вдалих прикладів ми вбачаємо проведення послуги медіації в 5 етапів: підготовка, знайомство, дослідження, торги, закриття; по-друге: говорячи про прийняття відповідного законодавчого акту, то, на наш погляд, це лише питання часу, і прямим доказом цього є Указ Президента «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки» від 20.05.2015 року, де чітко зазначено в пункті 5.4 про підвищення ефективності правосуддя – «розширення способів альтернативного (позасудового) врегулювання спорів, зокрема, шляхом практичного впровадження інституту медіації і посередництва...», тобто, м'яко кажучи, для Закону України «Про медіацію» ще не настав час; по-третє: відповідно до досвіду, зокрема США, медіаторами виступають безпосередньо судді, а у випадку побоювання щодо незалежності чи нейтральності, такі справи передаються колегам суддям, хоча у випадку України вбачаємо таке застосування як допустиме і таке, яке може мати місце застосування, але, так би мовити, у виключних ситуаціях, інакше розвантаження і без того завантажених суддів не відбудеться, а зовсім навпаки, тому, як ми і пропонували безпосередньо в ході дослідження, необхідно делегувати «юристам» функції медіатора для подальшого збалансування роботи; по-четверте: для нас «медіація» є досить нестандартним способом вирішення конфлікту в Україні та поряд з цим, на наш погляд, віє є досить перспективним та багатообіцяючим. Більше того, процес так званої євроінтеграції України все ще триває,

великими чи малими кроками ми наближаємося до мети, відкриваємо для себе не лише європейську культуру, а й правовий підхід до вирішення спорів і, додавши до нашого вітчизняного законодавства такого роду новизну, вважаємо медіацію одним з кроків уперед.

Список використаної літератури

1. Проект закону України «Про медіацію» від 17.12.2015 [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 3665. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=3665&skl=9
2. Волковицька Н. Медіація: альтернативний чи ефективний спосіб вирішення спорів [Електронний ресурс] / Н. Волковицька. – Режим доступу: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/mediaciya-alternativniy-chi-efektivniy-sposib-virishennya-sporiv.html>
3. Указ Президента України «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки» від 20.05.2015 року [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 276/2015. – Режим доступу: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>
4. Безхлібна Н. Юрист у медіації: інструкція з використання [Електронний ресурс] / Н. Безхлібна. – Режим доступу: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodniy-arbitrazh-ta-adr/yurist-u-mediaciyi-instrukciya-z-vikoristannya.html>
5. Ситюк В. Медіація та правові перспективи її розвитку в Україні [Електронний ресурс] / В. Ситюк. – Режим доступу до тексту: <https://radako.com.ua/news/mediaciya-ta-pravovi-perspektivi-yiyi-rozvitku-v-ukrayini>
6. Конституція України від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. – Станом на 21.02.2019 року.
7. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 року станом на 05.01.2017 року [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2017 – № 5076-VII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>
8. Подковенко Т. Медіація як спосіб альтернативного розв'язання конфліктів: генеза та інституційні засади конфліктів [Електронний ресурс] / Т. Подковенко. – Режим доступу: <http://appj.tneu.edu.ua/index.php/appj/article/view/111>
9. Макаренко Є. Закон про медіацію: нереальна реальність [Електронний ресурс] / Є. Макаренко. – Режим доступу:

<http://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodniy-arbitrazh-ta-adr/zakon-pro-mediaciyu-nerealna-realnist.html>

10. Студенников С. Вирішення спорів у позасудовому порядку: навіщо Україні медіація [Електронний ресурс] / С. Студенников. – Режим доступу до тексту: <https://sud.ua/ru/news/publication/135252-virishennya-sporiv-v-pozasudovomu-poryadku-navischo-ukrayini-mediatsiya>

11. Афолабі Ш. Медіація як спосіб врегулювання конфліктів // [Електронний ресурс] / Ш. Афолабі. – Режим доступу: <https://gurt.org.ua/articles/46225/>

Руслана Гриценко

*Лубенський фінансово-економічний коледж
Полтавської державної аграрної академії*

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ТА МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ: ВІД ЗАПОЧАТКУВАННЯ РЕФОРМИ ДО СУЧАСНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

В статті розкривається сутність децентралізації та її роль у становленні інституту місцевого самоврядування. Розкриваються та характеризуються основні завдання децентралізації та аналізується нормативно-правова база України та зарубіжних країн.

Ключові слова: *децентралізація, міське самоврядування, об'єднанні громади, реформа.*

Децентралізація є однією з важливих складових частин демократичних реформ, сприяє прозорості у діяльності влади. Можемо констатувати, що традиційно усталений погляд на децентралізацію як на процес, за якого в рамках централізованої держави утворюються самостійні одиниці, що є носіями місцевого самоврядування (громади), потребує вироблення нових підходів до аналізу його змісту.

Децентралізація (від латинського de – протиставлення, centralis – центральний) трактується як знищення, ослаблення або скасування централізації [1, с. 6]. Тобто це система розподілу функцій і повноважень між державним і місцевими рівнями управління із розширенням прав останніх.

Роль управління децентралізацією в процесах становлення інституту місцевого самоврядування є визначальною. Адже децентралізація є своєрідною системою управління, за якої частина

функцій центральної влади переходить до органів місцевого самоврядування [2].

З метою здійснення реформи децентралізації Україна розпочала довгий і тривалий процес з 1991 року, коли Україна стала незалежною і в державі почали поступово будувати європейську модель державного управління та місцевого самоврядування. За основу була взята Європейська хартія місцевого самоврядування, яку держава ратифікувала без застережень 15 липня 1997 року. Хартія є головним міжнародним правовим інструментом для країн Ради Європи, оскільки вона містить стандарти для організації управління на місцях за засадах місцевого самоврядування. Хартія передбачає захист і зміцнення місцевої автономії в Європі і зобов'язує сторони застосовувати правила, що забезпечують політичну, адміністративну і фінансову незалежність органів місцевого самоврядування від державних органів. Але все місцеве самоврядування не набуло незалежності і залежало від округів і держави.

І лише 1 квітня 2014 року Кабінет Міністрів України затвердив Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (далі – Концепція), спричинену політичними процесами, що відбуваються в державі та Україні на шляху європейської інтеграції. Вона передбачає децентралізацію, створення належних матеріальних активів (майно, зокрема, землі, що належать територіальним громадам), фінансових (податки та збори, пов'язані з територією відповідної адміністративно-територіальної одиниці) та організаційних умов для забезпечення місцевого самоврядування що реалізують власні та делеговані повноваження [1, с. 22].

Основними завданнями, які лежать в основі децентралізації, є:

- передавання повноважень органів виконавчої влади на рівень територіальних громад та консолідація для них достатніх фінансових ресурсів;
- чітке розмежування повноважень між органами виконавчої влади та між різними рівнями органів місцевого самоврядування;
- підвищення відповідальності органів місцевого самоврядування та посадових осіб за їх рішення перед виборцями та державою.

У зарубіжній науковій літературі розподіл органів місцевого самоврядування окремими органами державної влади часто розглядається як спосіб децентралізації, а не деконцентрації.

Одним з найважливіших питань децентралізації є питання: до якої міри і які повноваження може здійснювати децентралізація. Щоб

відповісти на це питання, ми повинні з'ясувати дуже важливий термін, без якого неможливо уявити процес децентралізації – субсидіарність. Тобто основним критерієм раціональної децентралізації є досягнення найвищої якості послуг для громадян, а головним принципом є субсидіарність, що визначає найнижчий оптимальний рівень втручання уряду в місцеві справи. Незважаючи на те, що принцип субсидіарності був відображений у Бюджетному кодексі, він досі не зазначений в чинному Законі «Про місцеве самоврядування в Україні».

Спілкуючись з професійними державними службовцями або політиками європейських країн, можна часто почути цей термін, оскільки принцип субсидіарності пронизує всю політичну систему Європейського Союзу.

Принцип субсидіарності (англійський дочірній – допоміжний, доповнючий) – загальний принцип, який передбачає передавання повноважень приймати рішення з центрального на нижчий організаційний рівень [1, с. 58].

Що таке децентралізація в Україні? Це зміна Конституції, яка передбачала вирішення питання про формування органів виконавчої влади обласних та районних рад, реорганізацію місцевих державних адміністрацій у наглядові органи та чітке визначення адміністративно-територіальної одиниці – громади.

З 2014 року сформований і діє основний пакет нового законодавства, який передбачає:

– Закони про внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів України. У зв'язку з цим відбулася зміна фінансової децентралізації: місцеві бюджети за останні роки зросли на 165,4 млрд грн. – з 68,6 млрд у 2014 році і до 234 млрд грн у 2018 році.

– Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Дозволено починати формування місцевого самоврядування. З 2015 по 2018 р. в Україні об'єднано 878 територіальних громад (ОТГ). Ці ОТГ включали понад 4000 колишніх місцевих рад. В ОТГ живуть 9 мільйонів людей.

– Закон також запровадив Інститут старост в ОТГ, що представляє інтереси сільських жителів у громадській раді. У селах ОТГ вже працюють 786 старійшин, і майже 1,7 тис. з них виступають як керівники. У 2018 році об'єднані громади отримали в комунальну власність майже 1,5 млн га сільськогосподарських земель за межами населених пунктів.

– Закон «Про співробітництво територіальних громад». Створено механізм вирішення спільних проблем громад: утилізація та переробка сміття, розвиток спільної інфраструктури тощо. До кінця

2018 року було реалізовано 325 договорів про співпрацю. Цей механізм використали 975 громад.

– Закон «Про засади державної регіональної політики». Державна підтримка регіонального розвитку та розвитку інфраструктури громад протягом реформи зросла в 39 разів, з 0,5 млрд у 2014 році до 19,37 млрд грн у 2018 році. Завдяки цій підтримці в регіонах 2015–2018 років було реалізовано більше 10 тис. проектів.

Завдяки новій законодавчій базі, мотивація для міжмуніципальної консолідації в країні була суттєво зміцнена, створені нові правові умови та механізми для формування здатних територіальних громад сіл, селищ, міст, які об'єднують свої зусилля у вирішенні нагальних проблем. Вже виправдала себе як нова модель фінансового забезпечення місцевих бюджетів, яка отримала певну незалежність від центрального бюджету.

На цьому етапі значна увага приділяється вивченню досвіду законодавчого забезпечення реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади тих країн, які є близькими до українських реалій політичними, економічними, правовими, географічними та демографічними, соціальними, культурними та іншими умовами. Крім того, особливої уваги заслуговує практика європейських країн з традиційними децентралізованими системами.

Європейські країни, які запровадили реформу децентралізації, так чи інакше зіткнулися з проблемою вдосконалення адміністративно-територіального устрою, але вони відрізнялися у підході до його вирішення.

Таким чином, деякі з них здійснювали відповідні реформи адміністративно-територіального устрою, інші лише частково змінювали певні його елементи або взагалі не вносили ніяких змін. Як і багато європейських держав, спрямованих на децентралізацію або автономію громад, відсутність достатніх територіальних, демографічних і матеріальних ресурсів для місцевих органів влади для забезпечення відповідного рівня державних послуг та підтримки сучасних громад. Численні реформи державного управління в таких країнах почалися з консолідації адміністративно-територіальних одиниць, створення різних регіональних форм управління [3].

На прикладі Європейських країн децентралізація пройшла в Польщі, цей процес тривав майже десять років; в Угорщині процес тривав десять місяців; в Східній Німеччині – десять тижнів, а Чехословаччині вистачило десять днів «оксамитової революції».

Успіх децентралізації в Європейських державах полягає в тому, що, по-перше, місцеве самоврядування є головною рисою демократії

будь-якої держави. Саме через місцеве самоврядування ідея здійснення влади безпосередньо реалізується народом, вирішення питання про взаємодію індивіда, територіальної громади та влади, а також зближення влади та люди. По-друге, мета реформ зрозуміла як для громадян загалом, так і для ділових кіл зокрема. Ступінь ефективності при цьому має бути зростанням добробуту населення в цілому. По-третє, важливою частиною процесів децентралізації є територіальна організація нижчого рівня (громади). Так, наприклад, закон Італійської Республіки про організацію місцевих автономій був спрямований на оптимізацію розмірів адміністративно-територіальних одиниць, ліквідацію дрібних підрозділів, які не мали достатніх фінансових ресурсів для вирішення нагальних проблем [1, с. 93]. Нові комуни, відповідно до закону, можуть бути створені в Італії при залученні не менше 10 тисяч жителів, провінції – не менше 200 тисяч жителів. Ця вимога також забезпечила фінансовий стимул для об'єднання комун з населенням менше 5 тисяч жителів або для приєднання до більших комун. По-четверте, за відсутності державного службовця в муніципалітеті необхідно мати установу, яка буде контролювати дотримання закону. Наприклад, у Франції існує така система моніторингу діяльності комун. Уряд через своїх представників може призупинити виконання рішень. По-п'яте, невеликі села, які не мають необхідних ресурсів або інфраструктури, не вигідно їх підтримувати у Франції, ця проблема вирішується в двох напрямках:

- широкий спектр послуг для населення невеликих сіл забезпечується комунами інших типів, що використовують власну інфраструктуру (магазини, школи, медичні заклади, навчальні та культурні заклади тощо);

- центральний уряд фінансово підтримує малі села через механізми фінансового регулювання [1, с. 40].

26–27 січня 2017 року в Києві відбувся Конгрес «Реформи у сфері децентралізації та деконцентрації в Україні: практика держав-членів Організації економічного співробітництва та розвитку». Комітет ОЕСР мав на меті визначити природу проблем територій та надати допомогу органам державної влади з метою оцінки та поліпшення територіальної політики.

За даними ОЕСР, нинішній стан процесів децентралізації у світі свідчить про виділення у 2015–2016 рр. 137 516 місцевих територіальних одиниць, серед яких: 133 900 муніципальних одиниць; 4 108 суб'єктів середнього рівня; 520 формувань регіонального або державного рівня.

На цей час у рамках свого повноваження Комітет є головним міжнародним форумом для політиків на високому рівні для визначення, обговорення, розробки та поширення бачення політики регіонального розвитку як багаторівневої інноваційної політики, що відображає місцеві особливості. Комітет знаходить шляхи підвищення рівня добробуту та якості життя у всіх типах регіонів, як у містах, так і у сільській місцевості, а також прагне поліпшити свій інтелектуальний внесок у політику на національному рівні та сформувати більш інклюзивний характер і життєздатне суспільство.

Проект ОЕСР працював до 2018 року з метою надання підтримки українському державному управлінню в процесі здійснення реформ децентралізації та зміцнення інститутів державного управління на національному та регіональному рівнях по всій країні. У тісній співпраці з Урядом України цей проект був реалізований Комітетом ОЕСР з регіональної політики розвитку разом з програмою ОЕСР «Конкурентоспроможність Євразії». Проект фінансувався спільно Європейським Союзом та державними органами Чеської Республіки, Фландрії (Бельгія) та Польщі.

На семінарі були представлені приклади реформ децентралізації та децентралізації в країнах-членах ОЕСР, включаючи важливі фактори успіху в досягненні координації між різними рівнями влади, розробці підзвітності та підвищення якості надання послуг на регіональному та місцевому рівнях.

Децентралізація в Україні неабияк дивує суспільство останніми двома роками. Звісно, що не в кожній області та регіоні вона проходить однаково. Проте позитивних моментів, коли новооб'єднані громади можуть глобальніше розпоряджатися своїми коштами, чимало.

Загалом світові експерти наголошують у своїх багаточисельних працях та виступах на тому, що займатися процесами децентралізації в країнах, що розвиваються, чи державах, які мають перехідні економіки, не можна. Наша ж країна має ознаки і того, й іншого. Фахівці зазначають, що в таких країнах немає умов, немає контролю за виконанням рішень, немає нагляду та зворотного зв'язку на всіх щаблях влади. До того ж, як показує досвід та вивчення праць, сама по собі децентралізація мало що дає у дуже важливому для України питанні – боротьбі з бідністю.

Які результати децентралізації за ці п'ять років? 888 об'єднаних територіальних громад (ОТГ) з населенням понад 9 мільйонів людей створено в Україні станом на 10 квітня 2019 року. Серед них – і 24 міста обласного значення, які об'єдналися із сусідніми сільськими та

селищними радами. П'ятірка регіонів-лідерів у реалізації завдань децентралізації залишається незмінною. Житомирська, Запорізька, Дніпропетровська, Чернігівська, Хмельницька області продовжують очолювати рейтинг областей щодо формування спроможних громад.

Державна підтримка регіонів – пріоритет Уряду, тому в проєкті бюджету на наступний рік зростає фінансування регіональних програм. А це – нові садочки, відремонтовані школи, лікарні та спортивні об'єкти по всій області.

Добровільність у створенні об'єднаних громад заохочується державою. Такі громади отримують з державного бюджету субвенцію на розвиток інфраструктури. Обсяг субвенції щорічно розраховується за формулою, яка враховує кількість сільського населення об'єднаної громади та площу її території. Чим більша громада, тим більшим є обсяг інфраструктурної субвенції. Для об'єднаних громад ці кошти стали «підійомними». Більшість з них чи не вперше за майже 30 років відремонтували і побудували нові заклади соціальної інфраструктури, спортивні, культурні об'єкти, дороги, водогони, закупили комунальну техніку тощо [4].

З початку 2019 року на Полтавщині за фінансової підтримки Уряду фінансують десятки соціально важливих проєктів. Зокрема 2018 року Уряд виділив кошти на новий корпус Обласного клінічного кардіодиспансеру, Центр дозвілля на території музею-заповідника ім. Миколи Гоголя, добудову дитсадочка у с. Великі Сорочинці Миргородського району, Будинок захищеної старості у Семенівці – перший в Україні такий соціальний заклад, Полтавський обласний клінічний протитуберкульозний диспансер, реконструкцію аварійного мосту через р. Хорол, на реконструкцію басейну в Пирятинському ліцеї, що не працював більше 20 років, реконструкцію будівлі під Центр муніципальних послуг у Кременчуці, хірургічно-операційний блок Хорольської ЦРЛ, на ремонт хірургічного відділення дитячої лікарні в м. Кременчуці, ремонт хоспісу у Горішніх Плавнях та ремонти і реконструкцію шкіл і садочків області та десятки інших об'єктів.

Я можу з упевненістю сказати, що реформа децентралізація має свої плоди, і слово «децентралізація» для мене слово знайоме, бо проживаю в невеличкому селищі Новаки, яке є об'єднаними в Засульську територіальну громаду в Полтавській області, яка в Україні є найбільшою за площею 604.3 км² і створена 18 грудня 2016 року, кількість об'єднаних селищ становить 11 а кількість населення – 16573. В підпорядкуванні громади 8 шкіл, 11 ФАП, 4 амбулаторії та лікарні, 23 заклади культури.

За цей період багато чого змінилось у кращій бік, наприклад:

- для школи придбали три нові інтелектуальні дошки і сучасні комп'ютери, а також нові парти з екодеревини;
- збудували новий будинок культури, який був в аварійному стані;
- в амбулаторії громади почали з'являтися вакцини, яких раніш не було в наявності, щосереді беруться аналізи безкоштовно, і кожна людина може їх здати;
- збудовано новий дитячий майданчик;
- на кладовищі, в амбулаторії, в школі, магазині та на території сільської ради поставлено новий паркан, також затверджено проєкт про вивіз сміття .

Отже, можемо зробити висновок, що серед комплексу реформ, які проводяться в нашій державі, важливе місце займає децентралізація влади та місцевого самоврядування. Можна стверджувати, що без повноцінного і потужного місцевого самоврядування неможливо побудувати сильну державу.

Список використаної літератури

1. Лелеченко А.П. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації повноважень: навч. посіб. / А.П. Лелеченко, О.І. Васильєва, В.С. Куйбіда, А.Ф. Ткачук. – К., 2017. – 110 с.
2. Моніторинг земельних відносин в Україні: 2016–2017 [Електронний ресурс] // Статистичний щорічник. – Режим доступу: <https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/monitoring.pdf>
3. Держгеокажастр. Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://land.gov.ua>
4. Державний сайт України – Децентралізація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/10875>

Володимир Кравцов

Вищий навчальний заклад

«Університет імені Альфреда Нобеля», м. Дніпро

НЕДОВІРА НАСЕЛЕННЯ ДО ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ: ЧИННИКИ ПОЯВИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

В статті проводиться ретроспективний аналіз судочинства в Україні, розкриваються та характеризуються фактори, які детермінували пову недовіри населення до державної влади та

охараткризовані заходи, які можуть допомогти у вирішенні цієї проблеми.

Ключові слова: *судова система, судочинство, державна влада, суд, корупція.*

Вступ. Після революційних подій на Майдані в Україні почався процес суттєвого реформування у діяльності державної влади. Хоча минуло вже двадцять сім років від дня проголошення незалежності України, багато найважливіших питань державотворення залишаються досі не вирішеними.

Одним з актуальніших проблем молодій Українській державі є реформування суду та повернення довіри громадян до усіх гілок влади. Високий рівень корупції в країні та недовіра суспільства до влади як такої ставлять перешкоди на шляху до розвитку всієї країни в цілому. Я вважаю, що вирішення саме цих проблем підвищить рівень гарантій реалізації прав та свобод людини і громадянина в Україні.

Виклад основного матеріалу. Судова система нещодавно почала процес реформування та оновлення. Тому провести ретроспективний аналіз дуже складно, однак до 1998 року судочинство було побудоване та діяло за радянським зразком. Такі факти гальмували розвиток України як нової, незалежної та суверенної, демократичної, соціальної, правової держави.

У 1998 році був прийнятий Закон України «Про Вищу раду юстиції» [1], який визначив, що Вища рада юстиції є органом, який відповідає за добір висококваліфікованих фахівців, які здатні об'єктивно, всесторонньо, неупереджено здійснювати судочинство, а також застосовувати санкції щодо прокурорів та суддів, які порушили вимоги несумісності. Цим нормативно-правовим актом було здійснено перші спроби реформувати судову систему.

У 2002 році було прийнято Закон України «Про судоустрій України» [2], який на той час вирішив загальні проблеми судоустрою. Закон визначив систему загальних судів, арбітражні суди перетворилися у спеціалізовані господарські суди. З прийняттям цього закону втратили чинність закони, які були прийняті за часів УРСР, почалося розмежування радянської судової системи та новітньої Української, взято курс на протилежний від радянських стандартів напрям.

Особливе значення у реформуванні судової влади має прийнятий у 2015 році Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» [3]. У цьому законі, на мою думку, передовим було те, що інформація щодо судових рішень стала більш відкритою, ніж це

було раніше, що прискорює Україну на шляху до демократичної, правової держави. Цим законом введено первинне кваліфікаційне оцінювання (тобто переатестацію) усіх суддів.

Судова реформа 2016 року, що супроводжувалася прийняттям Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [4] та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [5], встановила такі зміни:

- 1) запроваджено три інстанції замість чотирьох;
- 2) створено Вищий антикорупційний суд та Вищий суд з питань інтелектуальної власності;
- 3) Вищу раду правосуддя замінено на Вищу раду юстиції;
- 4) введено новий інститут «конституційної скарги». Громадянин може звернутися до Конституційного Суду щодо перевірки нормативно-правового акта на відповідність Конституції України;
- 5) введено новий обов'язок суддів складання перед вступом на посаду кваліфікаційного іспиту.

Останньою суттєвою зміною судової системи стали оновлені редакції Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів, що стосуються правосуддя.

Я вважаю, що найголовнішими змінами слід вважати такі:

- 1) введені нові поняття для удосконалення судової системи – «зразкова справа» і «типова справа»;
- 2) введені санкції за зловживання процесуальними правами сторонами у суді;
- 3) створення Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи.

Я вважаю, що тривалий процес реформування ліквідував систему радянського судоустрою, створив новітню, більш досконалу судову систему. Можна стверджувати, що ефективність судової систем підвищилася, суд став більш демократичним і правовим. Але, на жаль, цих змін не достатньо, бо є ще одна проблема, більш важлива, ніж застаріла судова система, – корупція.

Корупція є явищем, що виникає в результаті зловживання службовими особами, підприємцями, громадськими діячами, звичайними громадянами своїми правами, їх використання задля особистої користі.

На жаль, для України корупція є глобальним явищем, яке

охоплює всі сфери суспільного та державного життя.

Наприклад, підприємства, які беруть участь у корупційних схемах, послаблюють економіку країни. Їхня діяльність не зосереджена на інноваціях, вони не зацікавлені в підвищенні ефективності виробництва. Громадяни, у свою чергу, нехтують своїм правом голосу під час виборів, віддаючи його за гроші. Ці дії ставлять під сумнів легітимність обраних кандидатів та державної влади в цілому.

Зазначу чинники, що створюють підстави для існування та розвитку корупції: економічні фактори (відсутність прозорості процесів, пов'язаних з підприємницькою діяльністю, недосконалість податкової системи); правові фактори (недоліки нормативно-правової бази, зокрема наявність прогалин у законодавстві, відсутність на нормативному рівні системи засобів впливу на корупційні діяння); система цінностей (соціальна нестабільність, низький рівень доходів громадян тощо).

Одним із суб'єктів, а також об'єктів корупційних дій є суд. Наявність у системі правосуддя корупції завдає великої шкоди державі та сприяє зниженню авторитету як суддів, так і професії юриста взагалі.

Потужною зброєю проти корупції є ефективна судова система, але фактори, які визначені вище, гальмують її розвиток. Недоліки судочинства, законодавства створюють можливості для вимагання хабара. Ці виплати – приголомшливі суми.

Іншим досить проблематичним питанням для українського суспільства є недовіра громадян до влади.

Законом України «Про очищення влади» [6] здійснено спробу захистити права та свободи людини і громадянина, відновити авторитет державних органів. Взагалі люстрація (очищення влади) не є порушенням прав людини як таких, тому що демократична держава має право вимагати від чиновників, суддів дотримуватися принципів правосуддя, на яких вона заснована. Саме держава має право вводити відповідальність для осіб, які порушують загальні засади конституційного ладу.

Я вважаю, що причинами недовіри владі є такі:

- 1) державна влада не виконує свої обіцянки;
- 2) державна влада не прозора у своїх діях;
- 3) розуміння того, що державна влада є корумпованою.

Відсутність довіри ставить під загрозу готовність громадян реагувати на політику держави і сприяти стабілізації, відновленню економіки.

Прагнучи відновити довіру громадян до судової гілки влади та підвищити авторитет судової влади в Україні, забезпечити законність і справедливість, законодавець Законом України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» [7] визначив правові та організаційні засади проведення спеціальної перевірки суддів судів загальної юрисдикції (надалі – перевірка суддів) як тимчасового посиленого заходу з використанням існуючих процедур розгляду питань про притягнення суддів судів загальної юрисдикції до дисциплінарної відповідальності і звільнення з посади у зв'язку з порушенням присяги.

Законом України «Про судоустрій і статус суддів» введено кваліфікаційне оцінювання суддів, оприлюднення рейтингів кандидатів. Ознайомившись з цією інформацією, громадяни зможуть впевнитися в тому, що судочинство здійснюють висококваліфіковані фахівці.

Довіра до державної влади важлива для успішного розвитку країни всередині та укріплення позиції держави на міжнародній арені.

Я вважаю, що вирішенням проблеми корупції та недовіри населення до державної влади можуть бути такі дії у державі:

1. Реформування суду:

1.1 Незалежний орган повинен стежити за призначенням суддів та їх діяльністю. Це допоможе гарантувати об'єктивність, всесторонність і незалежність судових рішень. Громадськості має бути надана необхідна інформація від цих органів, за допомогою якої вони зможуть відстежувати цей процес.

1.2. Справедливі судові оклади і пенсії зроблять персонал суду менш уразливим для хабарництва.

1.3. Громадянське суспільство, підприємці, засоби масової інформації повинні викрити недоліки судочинства і стимулювати державу на проведення реформ, щоб підвищити чесність суду та довіру громадян до нього.

2. Мінімізація негативних соціальних чинників:

2.1. Уряд зобов'язаний мінімізувати невизначеність в економічній, соціальній і політичній сферах.

2.2. У поліпшенні бюджетного управління можуть бути використані інноваційні методи інших країн.

2.3. Забезпечення безпеки своїх громадян, захист державних органів, які підтримують довіру, надійне управління і процвітання в країні.

2.4. Мотивація та заохочування громадян до правомірної поведінки, що допомагає зміцнити авторитет і легітимність тих, хто

бере участь в ухваленні політичних рішень.

Сократ сказав: «Non est terminus ad», що у перекладі на українську означає: «Досконалості немає меж».

Цим висловлюванням я хотів би сказати, що як би держава не намагалася вдосконалити систему права та її структуру, їй не вдасться зробити владу досконалою настільки, щоб вона повною мірою гарантувала реалізацію прав та свобод людини і громадянина.

Метою моєї роботи є доведення того, що судова система, загалом державні органи не досконалі, вони такими ніколи не будуть. Світ змінюється, з'являються нові правовідносини, відповідно разом з цим змінюються механізми та методи їх регулювання.

Зміни потрібно починати із себе. Нововведення для України є неминучими.

Я вважаю, що задля ефективного вирішення цих проблем потрібно безпосередньо впливати на громадян, а саме на формування їхньої правової свідомості. Немає жодного нормативно-правового акта, завданням якого ставилася б мета формування правосвідомості громадян.

Дослідження психологів різних країн довели, що формування характеру, свідомості людини відбувається у школі, де людина починає вивчати світ. Тому я пропоную запровадити систему загальнообов'язкових заходів, таких як, наприклад, правові ігри для дітей, що допоможе ознайомитися з діяльністю правоохоронних органів, особливо це стосується національної поліції, тому що саме цих службовців діти бачать майже кожен день на вулицях. Ігри варто запроваджувати для дітей з 2-го по 4-й класи. З 5-го по 12-й класи можна проводити екскурсії до державних установ, таких як суд, прокуратура та інші, у відведений для цього час, із супроводом посадової особи або керівника апарату (для суду). Для дітей з фізичними вадами необхідно забезпечити такі заходи з відповідними перекладачами, що загалом зробить це доступним для всього населення, стане гарантією та підтримкою у реалізації прав та свобод таких осіб.

Особливо необхідно підвищити авторитет такої дисципліни, як правознавство у загальноосвітніх школах. Виступи прокурорів, суддів, слідчих, депутатів перед школою, класами підвищать авторитет службовців в очах нового покоління. Вони будуть знати, хто та як захищає їхні права, а у разі їх порушення – куди звернутися.

Також пропоную зробити день або дні «ходіння народу у владу», тобто у певний день або дні кожен бажаючий по електронній черзі може особисто прийти до якогось органу влади, до прокуратури,

суду, до Верховної Ради України тощо у супроводі уповноваженої особи, для того щоб ознайомитися особисто з роботою цих органів. Але проводити цей захід необхідно так, щоб це не заважало їх роботі.

Висновок. Запропоновані мною нововведення, на мою думку, сприятимуть розвитку правової свідомості української молоді та забезпечать виховання майбутнього покоління державних службовців на конституційних принципах та цінностях, у дусі дотримання норм права та глибокої поваги до державної влади, а головне – виховують любов до елементів української державності та своєї Батьківщини взагалі.

Список використаної літератури

1. Про Вищу раду юстиції: Закон України від 15 січня 1998 року № 22/98-ВР: за станом на 05.01.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/22/98-%D0%B2%D1%80>
2. Про судоустрій України: Закон України від 7 лютого 2002 року № 3018-III: за станом на 03.08.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3018-14>
3. Про забезпечення права на справедливий суд: Закон України від 12 лютого 2015 року № 192-VIII: за станом на 05.01.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192-19/page>
4. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII: за станом на 30.09.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n5>
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII: за станом на 05.08.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
6. Про очищення влади: Закон України від 16 вересня 2014 року № 1682-VII: за станом на 31.08.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18>
7. Про відновлення довіри до судової влади в Україні: Закон України від 8 квітня 2014 року № 1188-VII: за станом на 05.01.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1188-18>

Артем Кривцов
*Коледж Миколаївського національного університету
імені В.О. Сухомлинського*

КОНСТИТУЦІЙНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ НУМІЗМАТИКИ

В статті розкривається історія становлення конституційного розвитку суверенної України в нумізматиці. Охарактеризовані та показані зміни виду грошової одиниці на всіх етапах розвитку української державності.

Ключові слова: нумізматика, монета, незалежність, Конституція.

Конституція України – це Основний закон держави, який був затверджений 28 червня 1996 р. на 5-й сесії Верховної ради України II скликання. Завдяки Конституції, Україна проголошена суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою (стаття 1 Конституції України). Також було затверджено Державні символи України, офіційну грошову одиницю та організовано роботу Національного банку України. Історія становлення конституційного розвитку держави відображена в маловивченій науці – сучасній нумізматиці України, в частині ювілейно-колекційної тематики «Відродження української державності» Монетного двору Національного банку України (далі – НБУ). Саме в день прийняття Конституції було запроваджено нове державне свято України – День Конституції України (стаття 161 Конституції України). Через рік Національний банк України (НБУ) випустив ювілейну монету «Перша річниця Конституції України», номіналом 2 гривні [1; 3] (рис. 1).

**Рис. 1. Ювілейна монета «Перша річниця Конституції
України»
(аверс і реверс, 1997 рік, НБУ)**

Ювілейна монета виготовлена з мельхіору. На сьогодні вона є дуже рідкісною та дорогою та є не у кожній колекції нумізмата.

На аверсі зображено Державний герб України, який прикрашають дві гілочки калини – природний символ нашої держави. Над гербом відкарбували рік карбування монети, а навколо центрального малюнка написано номінал та назву країни [3].

На реверсі монети зображено картуш, на якому написано дату прийняття Конституції України. За геральдичними даними, картуш – це декоративна частина, на якій зображували герби, символи та емблеми, а також вказували дати урочистих чи офіційних подій. А над центральним малюнком відкарбовано подію, на честь якої випустили ювілейну монету [3].

Конституція України, як Основний закон держави з кожним роком поповнювалася новими статтями та розділами. Крім того, вона могла регулювати процеси обрання Президента України, а також надавати відповідні йому функції.

У 2001 році, Основному закону держави виповнилося 5 років – перший ювілей. НБУ вшанувало його новим випуском ювілейної монети (рис. 2). Номінал: 2 гривні, матеріал – нейзильбер. Вона також вважається однією з рідкісних монет України [3].

**Рис. 2. Ювілейна монета «5 років Конституції України»
(аверс і реверс, 2001 рік, НБУ)**

На аверсі зображено малий Державний герб України, номінал та надпис «Україна», які прикрашені квітковим орнаментом, у традиційно-народному стилі.

На реверсі зображено по центру книгу з надписом «5 років Конституції України». Над нею розмістили будівлю Верховної Ради, де й приймали Конституцію України. Малюнок прикрашають орнаменти з колосків пшениці й гілок калини. Під ними відкарбовано дату прийняття Основного закону держави [3].

У 2006 році Конституції України виповнилося 10 років. І нумізмати побачили нову монету від Монетного двору НБУ «10 років Конституції України» (рис. 3).

Але на цей раз було випущено дві монети номіналами 5 та 10 гривень, вироблені з нейзильберу та срібла, що мало дуже високу

цінність. З кожним роком ціна цієї монет зростає. Дизайн кожної монети є аналогічним один до одної [3].

Рис. 3. Ювілейні монети «10 років Конституції України» (аверс і реверс нейзильберової і срібної монет, 2006 рік, НБУ)

На аверсі монети відкарбували надпис «Національний банк України», який прикрасили стилізованими народними візерунками, а також номінал та рік випуску монети [3].

На реверсі зображено колону – символ законотворчості, на якому відкарбовано дату прийняття Конституції України. А прикрасили цю колону стилізовані візерунки квітів зі стрічкою Державного прапора України. Над малюнком зроблено надпис: «Конституція України» [3].

У 2011 році, українці відзначили 15-ту річницю Основного закону держави. Саме у цьому році Верховна Рада внесла зміни, щодо проведення чергових виборів місцевого самоврядування, який набув чинності 4 лютого. І саме цей ювілей було відзначено новою монетою «15 років Конституції України» [3] (рис. 4).

Рис. 4. Ювілейна монета «15 років Конституції України» (аверс і реверс, 2011 рік, НБУ)

Номінал монети 5 гривень, а матеріал – нейзильбер. На аверсі монети зображено – по центру Державний прапор України, який навколо прикрашає орнамент калини [3].

На реверсі зображено будівлю Верховної Ради України та книгу з надписом «Основний закон України», яких прикрашає лаврова гілка, що символізує славу та перемогу [3].

В 2016 році, українська нація відзначила 20-ту річницю Конституції України. Монетний двір НБУ, застосовуючи сучасні технології, виконав новий дизайн монети. Так, колекцію українського нумізмата поповнила ювілейна монета «20 років Конституції України» (рис. 5). Номінал нейзильберової монети становить 2 гривні, а срібної – 5 гривень. Дизайн кожної монети є аналогічним один до одної [3].

**Рис. 5. Ювілейні монети «20 років Конституції України»
(аверс і реверс нейзильберової і срібної монет, 2016 рік,
НБУ)**

На аверсі зображено будівлю Верховної Ради, яку прикрашає лаврова гілка, а також відкарбовано номінал, рік випуску та надпис «Україна» [3].

На реверсі – по центру зображено книгу – символ мудрості та знань, над яким відкарбована калинова гілка. А з лівого боку написано 3 перших статті Конституції України. На правому боці вказано ювілейний рік Основного закону держави [3].

Багато віків український народ прагнув здобути незалежність та суверенність. Та саме 24 серпня 1991 року Верховною Радою УРСР було прийнято Акт проголошення незалежності України. Завдяки створеному Акту, Україна отримала власну Конституцію, а також незалежність, суверенність, недоторканість та правовий статус, що захищаються ст. 1 Конституції України. Монетний двір Національного

банку України, вирішив створити ювілейні монети на честь проголошення незалежності держави [4].

Перша монета була випущена на честь 10-річчя незалежності України у 2001 році (рис. 6). На аверсі монети зображено Великий герб України, який прикрашений природними символами країни, золотою короною Ярослава Мудрого, Золотим левом із короною Данила Галицького та постаттю запорозького козака у мундирі та козацькою зброєю, що тримають у руках щит із тризубом. На реверсі відкарбовано карту України, по центру якої зображена будівля Верховної Ради України, де було прийнято історичний документ – Акт проголошення незалежності України та напис «10 років незалежності України». Всього було створено три варіанта монети: з нейзильберу, срібла та золота, а номінали склали 5, 10 та 20 гривень [4].

Рис. 6. Ювілейні монети «10 років незалежності України» (аверс і реверс нейзильберової, срібної та золотої монет, 2001 рік, НБУ)

У 2006 році була презентована ювілейна монета «15 років незалежності України» (рис. 7). Дизайн було запозичено у попередньої пам'ятної монети «10 років незалежності України». Номінал нейзильберової монети складає 5 гривень, а срібної – 20 гривень [4].

**Рис. 7. Ювілейні монети «15 років незалежності України»
(аверс і реверс нейзильберової і срібної монет, 2006 рік,
НБУ)**

Згодом фахівці Монетного двору НБУ запровадили більш сучасні технології карбування та дизайну монет, які були застосовані на ювілейних монетах «20 років незалежності України», які було введено в обіг у 2011 році. Було випущено монети із нейзильберу, золота та срібла. Номінали монет складають 5, 50 та 100 гривень [4] (рис. 8).

На аверсі монети зображено в центрі малий Державний герб України, який прикрашає хрестоподібний візерунок традиційних українських рушників, між якими розташовані портрети видатних діячів різних періодів національної історії, зокрема: Великого князя Київської Русі Ярослава Мудрого, Сина української нації, видатного художника та поета Тараса Шевченка, видатного військового діяча, гетьмана Богдана Хмельницького та політичного діяча голови Центральної Ради УНР Михайла Грушевського, які у різні роки сприяли розвитку та відродженню України [4].

Рис. 8. Ювілейні монети «20 років незалежності України» (аверс і реверс нейзильберової, срібної та золоті монет, 2011 рік, НБУ)

На реверсі відкарбовано стилізований калиновий вінок, у центрі якого зображено напис: «20 років незалежності України», по колу реверс прикрашають орнаментальні ромби української вишивки, між якими зображено найбільший літак планети АН-225 «Мрія», комбайн, який збирає врожай, пасажирське судно та вугільну шахту, що символізують потужну промисловість, якою славиться Україна [4].

З нагоди 25-річчя незалежності України, серію «Відродження української державності» поповнили дві пам'ятні монети з дорогоцінних металів, які були представлені у 2016 році [4] (рис. 9).

Рис. 9. Ювілейні монети «25 років незалежності України» (аверс і реверс срібної і золоті монет, 2016 рік, НБУ)

Аверс срібної монети прикрашають літери «Я» та напис «Україна», посередині яких зображено малий Державний герб України, та рядок з вірша видатного поета Івана Франка «Не пора». На реверсі відкарбовано традиційний букет з природних символів держави та мапу України, яка прикрашена орнаментами символічної вишивки та Державним прапором, який оздоблений синьо-жовтою емаллю. Номінал монети складає 20 гривень [4].

Дизайн реверсу золотої монети запозичено у срібної, але аверс відрізняється, оскільки на ньому зображено традиційний калиновий вінок, посередині якого зображено малий Державний герб України. Номінал монети становить 50 гривень, станом на 2016 рік ця ювілейна монета є єдиною найсучаснішою монетою, яка створена із золота Монетним двором НБУ [4].

Також було створено нейзильберову монету «25 років незалежності України» (рис. 10), яка входить до спеціалізованого колекційного набору монет від Національного банку України, який складається з чотирьох монет: «Київська Русь», «Галицьке королівство», «Козацька держава», «25-річчя незалежності України». Номінал монети складає 5 гривень [4].

На аверсі монети зображено парадний Герб України, на якому зображено лева – символ влади і сили та козака, який символізує волю та козацьку епоху держави, які тримають малий Державний Герб України, над яким стилізований рослинний орнамент і вінець – символ влади, унизу зображено стилізовану композицію, яка складається з Державного Прапора України та калини – природного символу держави. Також зроблено напис «України» та відкарбовано номінал і рік випуску монети [4].

Рис. 10. Ювілейна монета «25-річчя незалежності України» (аверс і реверс, 2016 рік, НБУ)

Не реверсі зображено портрет молодої жінки, який символізує образ України. Портрет прикрашено стилізованим вінком – символом дівочості. Також зроблено напис: «25 років незалежності України» [4].

Відповідно до статті 100 Конституції України, Рада Національного банку України розробляє основні засади грошово-кредитної політики та правовий статус НБУ визначається законом. Так, у 2001 році, з нагоди 10-ї річниці Національного банку України була випущена монета з нейзильберу та срібла (рис. 11). Номінал звичайної монети становив 5 гривень, а дорогоцінної – 10 гривень [1; 5].

Рис. 11. Ювілейні монети «10 років Національному банку України»

(аверс і реверс нейзильберової і срібної монет, 2001 рік, НБУ)

На аверсі монети зображено стилізовані орнаменти в стилі арки, між якими розташований малий Державний герб України. Також зроблено напис «Україна» та номінал монети [5].

На реверсі зображено головний корпус НБУ та написи «10 років» і «Національний банк України» [5].

Захист незалежності, територіальної цілісності і суверенітету України є найважливішими функціями держави. Та саме оборона і захист недоторканості покладаються на Збройні Сили України (стаття 17 Конституції України). В 2001 році українці відзначили 10-річницю Збройних Сил України і Монетний двір НБУ випустив відповідну ювілейну монету, яка виготовлена з біметалів. Номінал монети складає 5 гривень [1; 5] (рис. 12).

Рис. 12. Ювілейна монета «10-річчя Збройних Сил України» (аверс і реверс, 2001 рік, НБУ)

На аверсі монети у внутрішньому колі зображено по центру малий Державний герб України з козацькими пірначами (клейноди полковників) в обрамленні дубового вінка (дуб символізує силу та мудрість). Також відкарбовано рік, країну випуску монети та її номінал [2; 5].

На реверсі монети зображено по центру герб Збройних Сил України в обрамленні лаврового вінка, що символізує славу та перемогу. Також зроблено напис «10 років. Збройні Сили України» [2; 5].

Державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України. Державний Гімн України – національний гімн на музику М. Вербицького із словами, затвердженими

законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України (стаття 20 Конституції України). В 2005 році Монетний двір НБУ випустив срібну монету «Державний Гімн України». Номінал монети складає 10 гривень [1; 5] (рис. 13).

**Рис. 13. Ювілейна монета «Державний Гімн України»
(аверс і реверс, 2005 рік, НБУ)**

На аверсі монети зображено перші нотні рядки Державного Гімну України на стилізованому тлі Державного прапора України. Також зображено номінал та назву країни випуску монети [5].

Дизайн реверсу монети складається з кругових написів: «СТО СОРОКОВА РІЧНИЦЯ З ЧАСУ ПЕРШОГО ПУБЛІЧНОГО ВИКОНАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ГІМНУ УКРАЇНИ, АВТОР МЕЛОДІЇ МИХАЙЛО – ВЕРБИЦЬКИЙ (1815–1870), АВТОР СЛІВ – ПАВЛО ЧУБИНСЬКИЙ (1839–1884)». По середині – голографічне зображення квітки [5].

Відповідно до статті 99 Конституції України, грошовою одиницею держави є гривня. Так, в 2006 році Національним банком України було введено в обіг монету «10 років відродження грошової одиниці України – гривні» (рис. 14). Номінал нейзильберової монети складає 5 гривень, а срібної – 100 гривень [1; 5].

Рис. 14. Ювілейні монети «10 років відродження грошової одиниці України – гривні» (аверс і реверс нейзильберової і срібної монет, 2006 рік, НБУ)

На аверсі монети зображено малий Державний Герб України, під яким розташовано аверс обігової монети «Володимир Великий». Також відкарбовано номінал, країну і рік випуску монети [5].

На реверсі зображено текст наказу Національного банку України від 26.08.96 № 71 «Про грошову реформу в Україні», на тлі банкнот розміщено гривню часів Київської Русі. Внизу зображено обігові монети – копійки, всіх номіналів. Також зроблено напис «10 РОКІВ ВІДРОДЖЕННЯ ГРОШОВОЇ ОДИНИЦІ УКРАЇНИ» [5].

Тому, базуючись на вищесказаному, завдяки сучасній нумізматиці, конституційні реформи України залишаються правовою пам'яткою для кожного громадянина. Нумізматичний шлях відроджує історичні етапи розвитку Основного закону держави, а також демократичного та суверенного становища України.

Список використаної літератури

1. Конституція України. – К.: ВПП Нотіс, 2016. – 48 с.
2. Пономарьов А.П. Українська минувщина: Ілюстрований етнографічний довідник / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна та ін. – 2-е вид. – К.: Либідь, 1994. – 256 с.
3. Конституція – основа розвитку національного законодавства: Матеріали XI Всеукр. студ. наук.-практ. конф., 29 березня 2017 року. – Миколаїв: НУК, 2017. – 100 с.
4. Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції. – Миколаїв: НУК, 2017. – 212 с.
5. Пам'ятні та ювілейні монети НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/control/uk/currentmoney/cmcoin/list>

Ольга Курочкіна

*Харківський гуманітарний університет
«Народна українська академія»*

ДОГОВІР ПРО НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ: ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

В роботі охарактеризовано двосторонні і тристоронні договори про надання освітніх послуг, вказано недоліки, що доводять важливість істотної перебудови форм і методів діяльності як суб'єктів ринку освітніх послуг, так і засобів їх взаємодії.

Аргументовано необхідність теоретичної розробки порушених проблем, оскільки вони найтіснішим чином пов'язані з проблемами правового регулювання відносин між вищими навчальними закладами та студентами, число яких в нашій країні до кінця десятих років XXI століття перевищує 2,5 млн чоловік. Крім цього, в роботі проаналізовано тенденції розвитку нових економічних відносин в системі освіти та визначено основні напрями вдосконалення договірних відносин у зазначеній сфері.

Ключові слова: освітні послуги, договір про надання освітніх послуг.

Вступ. Договір, будучи однією з найбільш древніх правових конструкцій, відомий з часів зародження в суспільстві потреби у встановленні конкретних відносин з приводу переміщення матеріальних благ на основі узгодженої волі їх суб'єктів.

Саме в римському приватному праві на досить високому рівні було розроблено вчення про склад договірних умов, який включав *essentialia negotii* (умови, які обов'язково повинні бути встановлені сторонами), *naturalia negotii* (умови, які зазвичай в договорі присутні, але не є необхідними), а також *accidentalia negotii* (умови, внесені в договір самими сторонами). Однак за своєю суттю договір має більше соціальне, а не державне походження [4].

Переважає більшість людей в цей час використовує договір як засіб, що регулює цивільні правовідносини. Договір служить ідеальною формою активності учасників цивільного обороту, що також є поясненням його багаторічного використання, хоча при цьому його соціально-економічний зміст змінюється, що цілком природно. Самостійні суб'єкти цивільного права, юридичні особи і державні органи є можливими учасниками договору.

При цьому приватизація державних підприємств, введення вільного ціноутворення, податкові, кредитні та інші заходи ринкового характеру тільки створюють умови для нормального встановлення і здійснення договірних відносин.

Очевидно, що в умовах формування нових соціальних механізмів на засадах добровільності та зацікавленості всі беруть участь у системі договірно-господарських зв'язків, а також надання їм доцільного характеру потрібне створення адекватної правової бази. В основному правове регулювання договірних відносин базоване на застосуванні диспозитивних норм, якщо законом не встановлені імперативні правила.

На нашу думку, договір став невід'ємною частиною регулювання цивільних відносин в Україні. Це обумовлено тим, що відсоток шахрайства та ризику неналежного виконання умов договорів сприяє його обов'язковому укладенню. Безумовно, укладаючи його, сторони гарантують впевненість у виконанні прийнятих на себе зобов'язань. Але договір, як і будь-яка більш-менш важлива інформація, вимагає до себе дбайливого ставлення не тільки в правовому сенсі, але також і в плані організації певних специфічних процедур.

Звідси, складання договору має здійснюватися з урахуванням сукупності заходів, спрямованих на збереження чого-небудь від негативних внутрішніх і зовнішніх впливів. Правильно складений договір фактично усуває можливі ризики визнання договору неукладеним, ризик розголошення конфіденційної інформації та податкові ризики.

Таким чином, **об'єктом дослідження** цієї роботи виступають договірні відносини у сфері вищої освіти.

Предметом дослідження є договір про надання освітніх послуг і його істотні умови.

Мета дослідження: вдосконалення чинного законодавства України, що регулює договірні відносини у сфері надання освітніх послуг і його адаптація до норм міжнародного права.

Відповідно до поставленої мети в роботі були подані норми, які, на думку автора, було б доцільно включити до нормативних актів, що регулюють освітню діяльність у вищих навчальних закладах, в тому числі в Закон України «Про вищу освіту», для їх використання в договірній практиці, яка опосередковує сферу надання освітніх послуг.

Виклад основного матеріалу. Найпоширенішим видом юридичних фактів є угоди, які виражають волю їх учасників. Вольовим характером угоди відрізняються від іншого виду юридичних фактів – подій, які настають незалежно від волі людей і від неї не залежать.

Договір є найпоширенішим видом угод, що створює для сторін певні права та обов'язки. Угоди двох або більше сторін в процесі їх виробничої або господарської, включаючи торгіву, діяльності оформляються договором, що здійснюються, як правило, в письмовій формі.

Договір є ідеальною формою реалізації активності учасників цивільного обороту. При цьому, незважаючи на зміну його соціально-економічного змісту, в ході історії суспільства сама по собі

конструкція договору, як породження юридичної техніки, залишається у своїй основі досить стійкою.

Звідси з'явилося таке поняття, як договірне право, яке являє собою підгалузь зобов'язального права, яке, у свою чергу, є сукупністю правових норм, що регулюють цивільно-правові зобов'язання, що виникають з різного виду договорів. Зобов'язальне право включає в себе інститути окремих договірних зобов'язань (купівлі-продажу, оренди, підряду і т. д.).

Порядок укладення, розірвання та зміни всіляких договорів регулюється саме договірним правом. Згідно з цим правом, дійсним може вважатися тільки той договір, в якому сторонами узгоджені істотні умови. Якщо поставитися до підготовки договору легковажно, це може обернутися справжньою катастрофою для однієї зі сторін або навіть для обох.

Договірне право необхідне нам в будь-якій сфері діяльності – ця галузь юриспруденції супроводжує нас при укладанні угод, працевлаштуванні, взаємодії з банками, оренді житла та ін. Що ж стосується бізнесу, то його просто неможливо собі уявити без використання договірного права. Будь-який бізнес, базований на професіоналізмі, прибутковості і грамотності, передбачає серйозне ставлення до різного роду договорів. [8]

З переходом системи освіти на ринкові відносини з'явилася необхідність в укладанні договорів про надання освітніх послуг. Таким чином сторони підтверджують угоду про істотні умови.

Як відомо, договір – це угода двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [1]. Цивільним Кодексом України закріплена свобода договору. Це означає, що вибір умов визначають самі сторони з урахуванням вимог цивільного законодавства.

Згідно зі статтею 639 ГК, договір може бути укладений в будь-якій формі, якщо вимоги щодо договору не встановлені законом.

На сьогодні договір є юридичним фактом, який породжує відносини між сторонами в ринковій економіці, в тому числі з надання освітніх послуг. Адже серед наймовірно великої кількості договорів сьогодні одним з найпопулярніших є договір про надання освітніх послуг, і це пов'язано, на нашу думку, із зростанням популярності в сучасній Україні вищої освіти.

Очевидно, що специфіка цього виду договору полягає в особливостях освітньої діяльності. У ньому відображені нові принципи правового регулювання освітніх правовідносин. Серед них варто відзначити таку особливість, як поєднання адміністративних і

цивільно-правових норм у договірному регулюванні. Необхідно також враховувати, що при укладанні договору на навчання сторони не можуть встановлювати правила, що обмежують права вступників та навчаються порівняно з тим, як вони сформульовані законом.

В результаті на ринку платних освітніх послуг відбувається еквівалентний товарно-грошовий обмін між тим, хто навчає і тим, хто навчається (при цьому слід підкреслити, що поняття «освіта» в чинному законодавстві розкривається залежно від контексту, як процес і як результат).

Розглянемо правову природу договору про надання платних освітніх послуг: до якого виду договорів він належить, з якого моменту вважається укладеним, а також які його умови є істотними.

Договір про надання освітніх послуг є консенсуальним договором, тобто він вважається укладеним з моменту досягнення сторонами згоди з усіх істотних умов.

Відповідно до частини 2 п. 1 ст. 638 ЦК України істотними є умови про предмет договору, умови, визначені в законі або необхідні для договору певного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою однієї зі сторін має бути досягнуто згоди.

Першою істотною умовою договору про утворення є його предмет. Предметом Договору є платні освітні послуги. Згідно із ЗУ «Про освіту» освітні послуги є здійсненням освітньої діяльності за завданнями і за рахунок коштів фізичних та (або) юридичних осіб за договорами про надання платних освітніх послуг [3]. Закон також конкретизує предмет договору, імперативно закріплюючи, що в договорі повинні бути вказані вид, рівень і (або) спрямованість освітньої програми. Таким чином, умова про предмет договору вважатиметься узгодженою сторонами тільки при зазначенні в ньому виду, рівня та (або) спрямованості освітньої програми.

Ціна договору надання послуг може бути узгоджена заздалегідь або визначена посиланням на первинний документ, який оформляється за фактом виконання послуги.

У практичній діяльності вищих навчальних закладів умови плати за навчання визначаються наказом керівника вищого навчального закладу, вказуються в договорі і зводяться до відповідних обов'язків того, хто навчається: по-перше, внести на розрахунковий рахунок вишу плату за навчання, встановлену на момент укладення договору, в розмірі та на умовах, визначених договором і наказом ректора. По-друге, вносити плату за наступні періоди навчання відповідно до умов договору, іноді шляхом укладення додаткової угоди до договору.

Звідси можна зробити висновок, що структура змісту правовідносини, що виникає з платного надання освітньої послуги, є складною. Крім головного права споживача послуги (того, хто навчається) вимагати її виконання, його головний обов'язок – сплатити за її надання та кореспондуючих головних прав і обов'язків виконавця, у сторін виникає ряд прав і обов'язків, пов'язаних як з виконанням і здійсненням головних прав і обов'язків за зобов'язаннями, так і обумовлених специфічними особливостями педагогічної взаємодії. До числа таких слід віднести права та обов'язки сторін щодо участі в навчальних заняттях у встановлених формах і видах; виконання освітньої програми, навчального плану, порядку підсумкової та проміжної атестації, дотримання вимог до навчально-виховного процесу тощо.

Поряд зі стандартною схемою договірної правовідносини, в якому беруть участь дві сторони – виконавець і одержувач освітньої послуги на практиці зустрічається договір за участю третьої сторони, яку можна назвати вигодонабувачем освітньої послуги. Третя сторона є одержувачем послуги і перебуває в юридично значому зв'язку з одним з них або з обома.

Схема зазначених вище договірних відносини може будуватися на основі трьох договорів, що укладаються: між ВНЗ і тими, хто навчаються; тими, хто навчаються, і організацією; організацією і ВНЗ. Однак саме така схема договірної регуляції на практиці зустрічається досить рідко. Оптимальним виявився висновок двох договорів: між ВНЗ, тими, хто навчаються, і організацією; між тими, навчаються, і організацією, на співвідношення яких ми звернемо увагу в цьому дослідженні.

Договір на користь третьої особи треба відрізнити від договору виконання зобов'язання на користь третьої особи. Тільки в тих випадках, коли сторони мають на увазі надати третій особі право самостійної вимоги до боржника, договори називаються «договорами на користь третьої особи».

На нашу думку, можна констатувати, що договір з надання послуг з підготовки фахівця на користь третьої особи – це угода сторін, за якою одна сторона – виконавець (ВНЗ) зобов'язується надавати послуги з професійного навчання іншій стороні – одержувачу (тому, хто навчається) відповідно до державних стандартів освіти, а третя сторона – замовник (організація) зобов'язується оплачувати ці послуги. Цей договір укладається між виконавцем (ВНЗ), одержувачем (тими, хто навчаються) і замовником (організацією) в простій письмовій формі.

Цей договір є відплатним, характеризується взаємністю і зустрічністю дій. І саме це поєднання в договорі посилює значення оплатно-безоплатних відносин у зв'язку з появою в договорі додаткової сторони – організації.

Однак, на нашу думку, досить спірним є висновок С.А. Загороднього про змішаний характер досліджуваного договору, який він виділив у своїй роботі («Договір про професійну підготовку у вищому навчальному закладі») [16] і який підкреслює наявність в ньому інших зобов'язань: найму майна, підряду, купівлі-продажу та ін. При цьому відносини, що виникають між студентом і ВНЗ в процесі освітньої діяльності, напевно чи можна вважати елементами окремих договорів.

Так само складно погодитися з твердженням цього автора, який зазначив, що єдиним обов'язком студента за договором є оплата за навчання, а обов'язок дотримуватися таких вимог ВНЗ, як відвідування занять, своєчасна і успішна здача заліків та іспитів, дотримання правил внутрішнього розпорядку, не може бути включена в його зміст на тій підставі, що дисциплінарні компетенції вищого навчального закладу-виконавця не відповідають принципу рівності сторін цивільних правовідносин.

Мабуть, автор не врахував відсутність у цивільному законодавстві встановленої певної моделі договору, де містився б закритий перелік прав і обов'язків сторін. А відповідно до універсального принципу цивільного права – свободи договору, сторони розглянутого договору вправі встановити в ньому додаткові права і обов'язки, коли відсутня імперативна норма закону.

Зміст статті 63 Закону України «Про вищу освіту» «Обов'язки осіб, які навчаються в закладах вищої освіти» дає підстави стверджувати, яких саме фактичних обов'язків набуває студент при укладенні договору:

1. Особи, які навчаються в закладах вищої освіти, зобов'язані:
  - 1) дотримуватися вимог законодавства, статуту та правил внутрішнього розпорядку установи вищої освіти;
  - 2) виконувати вимоги з охорони праці, техніки безпеки, виробничої санітарії, протипожежної безпеки, передбачені відповідними правилами та інструкціями;
  - 3) виконувати вимоги освітньої (наукової) програми (індивідуального навчального плану (за наявності), дотримуючись академічної чесноти, і досягати певних для відповідного рівня вищої освіти результатів навчання.

При цьому глава 52 ЦК України закріплює положення про те, що умови договору визначаються на розсуд сторін і узгоджуються ними. Звідси ми доходимо висновку, що освітня установа має право вносити свої умови, які не суперечать обов'язковим актам цивільного законодавства.

Таким чином, договір про надання освітніх послуг є тим необхідним засобом, який дозволяє найбільш оптимально врахувати інтереси сторін, тим більше в такій найважливішій сфері діяльності, як освіта.

Висновок. В цілому наявні нормативно-правові акти України забезпечують належне регулювання питань, пов'язаних з утриманням, укладенням та розірванням договорів, в тому числі договорів про надання освітніх послуг. Проте системних досліджень сучасного стану правового регулювання договору з надання платних освітніх послуг до теперішнього часу проводилося мало. Тому на сьогоднішнє правове регулювання цього виду договору є недостатнім.

Доцільно було б внести в «Закон України про вищу освіту» більш суворі норми, які б регламентували обов'язки студентів у відношенні до ВНЗ.

Проаналізувавши тенденції щодо розвитку нових економічних відносин у системі освіти і формування відносин з оплатою додаткових освітніх послуг, пропонуємо внести зміни до Закону «Про вищу освіту» щодо укладення оплатного договору між освітнім закладом та батьками (особами, що їх замінюють) щодо дітей, які отримують освітні послуги або навчання на платній основі.

Також слід звернути увагу на необхідність внесення додаткових пунктів щодо виконання договору надання освітніх послуг, обумовивши обов'язки сторін з оплати освітніх послуг і умов індексації оплати, вказати умови односторонньої відмови від виконання договору оплатного надання освітніх послуг і компенсацій сторін (введення в оману з ліцензування спеціальності, видача документів не обіцяного зразка, закриття установи за підсумками експертизи якості освітніх служб та ін.).

Такі новації допоможуть не тільки сформуванню більш чіткої уявлення про перелік прав і обов'язків сторін, але також підвищити успішність студентів і стимулювати їхню роботу на результат шляхом підвищення обов'язків сторін. Це повною мірою допоможе наблизити освітнє законодавство України до законодавства країн ЄС.

Список використаної літератури

1. «Цивільний кодекс України» (від 15.10.66 р. зі змінами та доповненнями на 2003 р. – № 40–44 зі змінами, внесеними законами № 980-IV від 19.06.2003 р.; № 1255-IV від 18.11.2003 р.; № 1713-IV від 12.05.2004 р.).
2. Закон України «Про ціни і ціноутворення» [Електронний ресурс]. – URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?Rgn=53576
3. Закон України «Про освіту». [Електронний ресурс]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
4. История развития и современное состояние проблемы возникновения договорного обязательства [Електронний ресурс] / В.В. Груздев // Возникновение договорного обязательства по российскому гражданскому праву. – 2010. – URL: <https://sci.house/pravo-rossii-grajdanskoe-scibook/istoriya-razvitiya-sovremennoe-sostoyanie-32140.html>
5. Договор о предоставлении платных образовательных услуг (договор на обучение): составляем правильно [Електронний ресурс]. – Санкт-Петербург, 1997–2019. – URL: <http://ppt.ru/news/130305>
6. Муниципальное гражданское общеобразовательное учреждение средняя общеобразовательная школа № 59. Платные образовательные услуги [Електронний ресурс]. – Курськ, 2011. – URL: <http://s59.swsu.ru/2012-09-28-12-57-46/2014-10-29-16-59-43.html>
7. Проведення освітньої діяльності за рахунок коштів фізичних осіб і юридичних осіб [Електронний ресурс]. – 1997–2019 // КонсультантПлюс. – URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_140174/b5dfcca98f7fcd1db2332e6c90fb10d20ef4de53/
8. Договорное право [Електронний ресурс]. – Новосибирск, 2019. – URL: https://vstreningi.ru/schools/dogovornoe_pravo/
9. Договор о предоставлении платных образовательных услуг по новому закону об образовании [Електронний ресурс] // ЮСТА АУРА. – Екатеринбург. – URL: <http://www.justa-aura.ru/press-center/statyi-publikacii/dogovor-ob-okazanii-platnyh-obrazovatelnyh-uslug-ro-novomu-zakonu-ob>
10. Київський національний університет технологій та дизайну. Права і обов'язки студента [Електронний ресурс]. – Київ, 2018. – URL: <https://ru.knutd.edu.ua/students/rights/>
11. Які істотні умови договору надання послуг [Електронний ресурс] // Народний радник. – 8 серпня 2017. – URL:

https://nsovetnik.ru/dogovor/kakovy_suwestvennye_usloviya_dogovora_okazaniya_uslug/

12. Договор предоставления образовательных услуг: проблемы теории и практика [Электронный ресурс] / В.Е. Минаев. – Москва, 2009. – URL: <http://www.dissercat.com/content/dogovor-vozmездnogo-okazaniya-obrazovatelnykh-uslug-problemy-teorii-i-praktiki-0>

13. Повышение эффективности работы университета за счет создания информационно-телекоммуникационной системы [Электронный ресурс] // КіберЛенінка / Санкт-Петербургский государственный политехнический университет, 2014. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/povyshenie-effektivnosti-raboty-universiteta-za-schet-sozdaniya-informatsionno-telekommunikatsionnoy-sistemy>

14. Про освіту. Стаття 53. Права і обов'язки здобувачів освіти – 2011–2019 рр. Україна. [Електронний ресурс]. – URL: http://kodeksy.com.ua/ka/ob_obrazovanii/statja-53.htm

15. Брагинский М.И. Договорное право. Кн. 1. Общие положения / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – С. 34–125.

Юлія Мамонова

*Вищий навчальний заклад
«Університет імені Альфреда Нобеля», м. Дніпро*

ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ТОРГОВЕЛЬНІ МАРКИ: УКРАЇНСЬКЕ ТА ЗАРУБІЖНЕ ЗАКОНОДАВСТВО, РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПОКРАЩАННЯ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У СУВЕРЕННІЙ УКРАЇНІ

В статті досліджується українське й зарубіжне законодавство у сфері захисту інтелектуальної власності на торговельні марки та надаються рекомендаційні поради щодо покращання захисту і розвитку цього інституту в суверенній Україні, а також запропоновано заходи щодо поліпшення системи відповідальності за злочини, пов'язані з порушенням інтелектуальної власності на торговельну марку.

Ключові слова: *інтелектуальна власність, торгова марка, товари, послуги, захист права інтелектуальної власності.*

Вступ. Неможливо уявити сучасний світ без великої кількості різноманітної продукції й послуг, які оточують нас скрізь, де б ми не були: в супермаркеті, кіно, торговельному центрі, навіть просто, коли йдеш по вулиці. Кожен рік реєструється величезна кількість нових торговельних марок. Наприклад, станом на 22 березня 2019 року у світі зареєстровано 18,935,353 знаків для товарів і послуг, і ще 2,415,372 – чекають на своє оформлення [1]. З кожним роком їх кількість значно зростає, адже це зумовлено науково-технічним прогресом, який охопив весь світ.

Коли ми чуємо про торговельні марки, то зазвичай уявляємо логотипи всесвітньо відомих брендів, таких як: Coca-Cola, McDonalds, Apple, Microsoft, Tiffany&Co. та інші. Отже, торговельна марка є так званим механізмом, який допомагає не тільки відрізнити одні товари і послуги від інших, а й служить бар'єром від негативного впливу репутації конкурентів.

Постановка проблеми, формулювання мети та завдань дослідження. У зв'язку з тим, що у світі існує багато торговельних марок, є велика кількість порушень законодавства стосовно їх зображення, написання та ін. Суб'єкти господарювання використовують позначення торговельної марки, під якою вони випускають продукцію або надають послуги, щоб виокремити свою діяльність серед інших. Звичайно ж, існують і недобросовісні суб'єкти, які намагаються випускати свій неякісний товар чи надавати послуги під торговою маркою іншого бренду, переслідуючи мету продажу більшої кількості такої продукції або збільшення попиту на послуги, що вони надають, і, як наслідок, збагачення.

Тому зростає потреба у реєстрації торговельної марки з метою захисту своїх інтелектуальних прав. Вважаємо, що торговельна марка є однією з головних причин успішного процвітання бізнесу. Адже чим відоміша торговельна марка, тим більший обсяг продажів або надання послуг. Одночасно зростає і ціна на товари та послуги, що пропонуються. Також торговельну марку можна назвати «обличчям» фірми, гарантією для споживачів щодо якості продукції.

На нашу думку, підприємство, яке працює без реєстрації своєї торговельної марки, дуже ризикує. Адже таким становищем можуть скористатися конкуренти і присвоїти позначення собі, що може призвести до руйнації бізнесу.

Однак в Україні діє дещо застаріла система захисту інтелектуальної власності на торговельні марки і законодавство не пристосоване до вимог сьогодення.

Метою дослідження є створення більш вдосконаленого поняття торговельної марки, беручи до уваги іноземне законодавство, та надання рекомендацій щодо поліпшення системи відповідальності за злочини, пов'язані з порушенням інтелектуальної власності на торговельну марку.

Завдання, що були поставлені: дослідити українське й зарубіжне законодавство у сфері захисту інтелектуальної власності на торговельні марки, та надати рекомендаційні поради щодо покращання захисту і розвитку цього інституту в суверенній Україні.

Аналіз літератури з досліджуваного питання. Проблематика правової охорони інтелектуальних прав на торговельні марки досліджувалася: В. Коноваленко, Н. Мироненко, П.Ф. Немеш, І.А. Балашов, О.І. Булахова, П.Д. Антонєць, Т.М. Матяшов. Але досі ця тема залишається нерозкритою. Також було досліджено законодавство Німеччини, Швейцарії, Сполучених Штатів Америки, Англії у сфері інтелектуальної власності.

Виклад результатів дослідження. Основними нормативно-правовими актами, якими регулюється право інтелектуальної власності на торговельні марки, є: Цивільний кодекс України, Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року, Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС).

Що ж розуміється під поняттям «торговельна марка»? Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) дає таке визначення цьому поняттю: «Торговельною маркою може бути будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень, які придатні для вирізнення товарів (послуг), що виробляються (надаються) однією особою, від товарів (послуг), що виробляються (надаються) іншими особами. Такими позначеннями можуть бути, зокрема, слова, літери, цифри, зображувальні елементи, комбінації кольорів» [2].

Також часто можна зустріти, як поняття «торговельна марка» ототожнюється з іншими термінами: торговий знак, логотип, бренд, знак для товарів і послуг та інше. У ЗУ «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» термін «знак (для товарів і послуг)» визначається як «позначення, за яким товари і послуги одних осіб відрізняються від товарів і послуг інших осіб» [3].

В Угоді ТРИПС вживають взагалі інший термін: «товарний знак». Отже, таких термінів багато, та у різних нормативно-правових актах вони вживаються не однаково. Тож, у першу чергу, потрібно узгодити вживання різних термінів і звести все до одного, для того щоб не допустити юридичної колізії.

Законодавством України передбачено 3 способи захисту порушених інтелектуальних прав на торговельні марки:

1. Цивільно-правові
2. Адміністративно-правові.
3. Кримінально-правові.

У ст. 432 Цивільного кодексу України зазначені способи захисту судом порушених прав, серед яких: застосування негайних заходів щодо запобігання порушенню права інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів, зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорт чи експорт яких здійснюється з порушенням права інтелектуальної власності та інші [2].

Адміністративний характер застосування заходів відповідальності звужує дії особи, права якої порушено, порівняно із застосуванням цивільно-правового захисту торговельної марки. Це обмеження спричинено тим, що застосування адміністративно-правових способів захисту торговельної марки пов'язане з участю органів виконавчої влади, наприклад Антимонопольного комітету [4]. Адміністративно-правові санкції передбачено статтею 51-2 КУпАП, за якою незаконне використання знака для товарів і послуг тягне за собою штраф від 10 до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (далі – НМДГ) з конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання і матеріалів, які призначені для її виготовлення [5].

І, на кінець, кримінально-правові способи захисту передбачені ст. 229 Кримінального кодексу, за якою найбільша міра покарання лише штраф від 10-15 НМДГ.

Багато країн у світі у своїх законодавчих актах встановлюють перелік діянь, за які настає відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності. Що ж до законодавства країн ЄС, то, наприклад, у Німеччині порушення права інтелектуальної власності, у випадку, якщо воно вчинене з прямим умислом, є кримінальним злочином. Але за загальним правилом такі справи розглядають і цивільні суди, проте вони повинні бути лише спеціалізованими.

У Законі Німеччини «Про охорону товарних знаків та інших позначень», у § 2 наголошується, що торговельною маркою може бути будь-який знак, зокрема слова, включаючи особисті імена, ілюстрації, букви, цифри, звуки, тривимірні форми, включаючи форму товару або упаковку, а також будь-яку іншу презентацію, включаючи кольори та кольорові схеми, придатні для представлення товарів або послуг компанії [6]. Також згідно § 143а цього ж закону за умисне нанесення торговельної марки або фірмового найменування на товари, без згоди

власника торговельної марки, передбачається позбавлення волі на строк до 3 років або штраф [6].

Також, згідно з Федеральним законом Швейцарської конфедерації «Про охорону товарних знаків і вказівок джерел походження», торговельна марка є ознакою, що дозволяє відрізнити товари або послуги одного підприємства від послуг інших підприємств. Торговельні марки можуть, зокрема, бути словами, літерами, цифрами, зображувальними елементами, тривимірними формами або комбінаціями таких елементів один з одним або з кольорами [7]. Отже, це дуже схоже на те, що пропонується в українському законодавстві.

У цьому законі встановлено, що за скаргою потерпілої сторони будь-яка особа, яка навмисно порушує права іншої особи щодо торговельної марки, підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі, що не перевищує одного року, або грошовим покаранням, якщо вона:

а) присвоює, підробляє або імітує торгівлю марку іншої особи;

б) розміщує товари на ринку або надає чи пропонує послуги, займається імпортом, експортом, здійснює транзит або рекламує такі товари або послуги під присвоєною, підробленою або імітованою торговою маркою [7].

Н. Мироненко пише, що з метою зменшення тимчасових затримок, пов'язаних із захистом права інтелектуальної власності, у деяких країнах передбачається можливість застосування проміжних судових заборон або тимчасових заходів. Суть їх полягає в тому, що позивач повинен лише довести, що існує серйозне припущення порушення його права, яке вимагає судового вивчення [8, с. 34].

Саме такою країною є Сполучені Штати Америки. У США власник відомої торговельної марки має право за рішенням суду накласти заборону на використання своєї торговельної марки особою, що порушує його права. Але в такому випадку потрібно буде довести суду, що марка дійсно є загальновідомою і зареєстрована.

Також у Сполучених Штатах Америки у законі, що має назву «The Lanham (Trademark) Act», термін «торговельна марка» включає будь-яке слово, назву, символ, схему, або будь-яку їх комбінацію, що використовується особою, коли вона має добросовісний намір використовувати це в торгівлі та подає заявку на реєстрацію в головному реєстрі з метою ідентифікувати та відрізнити свої товари, включаючи унікальний товар, від товарів, які виробляються або продаються іншими особами [9]. Цим законом передбачена можливість особи, інтелектуальне право якої було порушено,

звернутися з цивільним позовом до суду, якщо таке використання торговельної марки може викликати плутанину або стати причиною помилки, або обдурити громадськість.

Законом Сполучених Штатів передбачена можливість використання компаніями, що споріднені, одного зареєстрованого торговельного знаку, якщо таке використання буде корисним тій компанії, яка є його власником, і такий знак не використовується таким чином, щоб обдурити громадськість [9]. Нагадаємо, що спорідненими є компанії, які не мають відносин між собою, але пов'язані тим, що вони є частиною однієї групи бізнесу або можуть виходити із сімейних чи особистих зв'язків між посадовими особами двох компаній [10].

Слід зазначити, що хоча в українському законодавстві і згадується про колективну торговельну марку (зазначено в ч. 5 ст. 5 ЗУ «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»), але більше положень у законі щодо такого виду торговельних марок й досі немає, хоча на практиці це застосовується. Неможливо не погодитись з думкою П.Ф. Немеша, який вказує, що відсутність в українському законодавстві правового регулювання щодо колективних торговельних марок «створює загрозу для підприємців, які здобувають ділову репутацію під такою маркою, ускладнює залучення іноземних інвестицій під марковану нею продукцію, створює умови для зловживання у цій сфері недобросовісними конкурентами» [11, с. 107].

Серед цього списку країн слід згадати й Англію. Згідно з «The Trade Marks Regulations 2018» (Правила про торговельні марки 2018), що набули чинності і діють у Великобританії з 14 лютого 2019 року, термін «торговельна марка» означає будь-який знак, який здатний бути представленим у реєстрі таким чином, що дозволяє реєстратору та іншим компетентним органам і громадськості визначити чіткий і точний предмет об'єкта захисту, що наданий власнику, і відрізнити товари або послуги одного підприємства від товарів і послуг інших підприємств. Торговельна марка може, зокрема, складатися зі слів (включаючи особисті імена), зразків, літер, цифр, кольорів, звуків, форми товару або упаковки [12].

Дуже корисним є те, що у Великобританії, як і в США, заявник при реєстрації своєї торговельної марки повинен вказати у заявці, що він має добросовісний намір для такої реєстрації. Як зазначає І.А. Балашов, важливою проблемою є те, що сьогодні ані директиви, ані українське національне законодавство не містять чіткого визначення принципу добросовісності при реєстрації торговельної марки, що є суттєвим недоліком. Зважаючи на це, необхідно звернути

увагу на досвід деяких зарубіжних країн, зокрема Великої Британії, де цей принцип розкрито детальніше [13, с. 126].

Також необхідно згадати про правову охорону звукових торговельних марок. В багатьох країнах це досить розповсюджено, але в наше законодавство ще не внесено змін, окрім пункту 2.2.1. Методичних рекомендацій з окремих питань проведення експертизи заявки на знак для товарів і послуг, де все ж таки згадується, що знак для товарів і послуг може бути звуковим, світловим або окремим кольором чи поєднанням кольорів [14].

Висновки. Вважаємо, що існуюче поняття торговельної марки в українському законодавстві застаріло і його потрібно замінити. За останні 20 років виникло дуже багато нових технологій, тому і законодавство повинно змінюватись і розвиватися.

Отже, пропонуємо замінити існуюче поняття торговельної марки у Цивільному кодексі та у Законі України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», замінивши його таким: «Торговельною маркою може бути будь-яка літера, слово або назва, схема, зображувальний елемент або його тривимірні зображення, форма товару або упаковки, звуки, кольори або будь-яка їх комбінація, кольорові схеми, які придатні для вирізнення товарів (послуг), що виробляються (надаються) однією особою, від товарів (послуг), що виробляються (надаються) іншими особами і використовується власником, який має добросовісний намір її використання».

Що ж до охорони таких торговельних марок, то, перш за все, потрібно забезпечити надійний захист на законодавчому рівні, який буде відповідати вимогам сьогодення.

В цілому можна сказати, що українське законодавство відповідає європейським стандартам, але є також певні недоліки. Тому ми пропонуємо внесення до законів України, які охороняють інтелектуальну власність на торговельні марки, змін. Окрім заміни поняття торговельної марки на нове, більш вдосконалене, пропонуємо:

1. Більше уваги приділити інституту колективної торговельної марки. Потрібно детально прописати процедуру проходження реєстрації, отримання свідоцтва на знаки для товарів і послуг, права та обов'язки, що впливають зі свідоцтва, а також припинення дії та визнання його недійсним.

2. Додати статті, що будуть охороняти саме відносини щодо порушених інтелектуальних прав на колективні торговельні марки.

3. Вести більш жорстке покарання у Кримінальному кодексі та Кодексі України про адміністративні правопорушення. А саме: збільшити розмір штрафу і встановлювати його залежно від

матеріальної шкоди, яку поніс власник торговельної марки у зв'язку з протиправним використанням марки.

4. Додати в Кримінальному кодексі відповідальність за незаконне використання знака для товарів і послуг або фірмового найменування у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до шести років, якщо такі дії були вчинені повторно.

5.Внести зміни до ст. 432 Цивільного кодексу України, додавши ч. 3: «Суд, у випадках та в порядку, встановлених законом, може до постановлення рішення, за заявою особи, права якої порушуються, накласти заборону на використання торговельної марки особою, що порушує такі інтелектуальні права, на час розгляду справи у суді».

Для узагальнення хотілося б наголосити, що держава повинна йти в ногу з часом і постійно вдосконалювати законодавство. Адже покращання економічного становища нашої країни, зокрема прагнення ввійти до Європейського Союзу, потребують змін у нормативно-правових актах і удосконалення відносин у сфері інтелектуальної власності.

Список використаної літератури

1. Офіційний сайт WIPO (World Intellectual Property Organization). // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.wipo.int/branddb/en/>.

2. Цивільний кодекс України: від 16 січня 2003 р. (поточна редакція від 04 лютого 2019 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n2582>

3. Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»: від 15 грудня 1993 р. (поточна редакція від 21 березня 2015 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3689-12>

4. Коноваленко В. Відповідальність за неправомірне використання торговельної марки [Електронний ресурс] / В. Коноваленко // Податки та бухгалтерський облік. – 2006. – № 42 (913). – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0013697-06/print>

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення: від 07 грудня 1984 р. (поточна редакція від 07 лютого 2019 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/80731-10>

6. Deutschland. Gesetz über den Schutz von Marken und sonstigen Kennzeichen [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gesetze-im-internet.de/markeng/index.html#BJNR308210994BJNE019702360>

7. Switzerland. Federal Act on the Protection of Trade Marks and Indications of Source (Trade Mark Protection Act, TmPA) of 28 August 1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://wipo.int/ru/text/476092>

8. Мироненко Н. Захист прав на торговельні марки: українська практика та європейський досвід / Н. Мироненко // Право України. – 2011. – № 3. – С. 30–39.

9. USA. Lanham (Trademark) Act (15 U.S.C.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://wipo.int/ru/text/500284>

10. OESD: Glossary Of Statistical Terms [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=7253>

11. Немеш П.Ф. Права охорона колективної торговельної марки / П.Ф. Немеш // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – № 6. – С. 107–110.

12. The Trade Marks Regulations 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.legislation.gov.uk/ukxi/2018/825/contents/made>

13. Балашов І.А. Вдосконалення правової охорони знаків для товарів і послуг в Україні відповідно європейському законодавству у цій сфері / І.А. Балашов, О.І. Булахова, П.Д. Антоненко, Т.М. Матяшова // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2012. – Вип. 1, т. 3. – С. 124–127.

14. Наказ Державного підприємства «Український інститут промислової власності» від 07.04.2014 № 91. Методичні рекомендації з окремих питань проведення експертизи заявки на знак для товарів і послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uipv.org/i_upload/file/metod-rek-tm-08022016.pdf

Юрій Ніколенко

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

КОЕВОЛЮЦІЯ ІНСТИТУТІВ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ І ПАРЛАМЕНТУ В ІСТОРИЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

В статті розглядається спільна еволюція політичних інститутів глави держави і парламенту в контексті загальноприйнятої періодизації всесвітньої історії. Розглянуто зародження і трансформацію цих інститутів в процесі історичного розвитку до сьогодення, сучасне співвідношення їх значущості. Зроблено висновок про те, що еволюція інститутів глави держави і парламенту завжди відбувалася одночасно і взаємопов'язано.

Ключові слова: політичний інститут, коеволуція, монархія, республіка, монарх, президент, пряма демократія, представницька демократія, парламент.

Вступ. Одними з основних державних інститутів є інститут глави держави та інститут парламенту. Інститут глави держави (далі – ГД) присутній в усіх сучасних державах і в переважній кількості держав минулого, інститут парламенту завжди є вищим органом законодавчої влади у демократичних державах. Таким чином, можна зробити висновок, що інститут глави держави (в різних формах: як в одноосібній, коли главою держави виступає одна особа, наприклад, монарх, президент, консул, так і в колективній або колегіальній, коли главою держави виступає група осіб, наприклад, тріумвірат, директорія, президія) іманентно властивий державі як формі організації суспільства. Що не можна сказати про парламент, який виник значно пізніше виникнення держави, перші держави не мали такого органу (але мали певні його прообрази).

Аналіз досліджень. Інститути глави держави і парламенту є основними інститутами в будь-якій державі, даним інститутам присвячено досить багато досліджень у рамках різних соціогуманітарних дисциплін. Так, еволюції інституту глави держави присвячені дослідження В. Сухоноса, О. Волощука, М. Кармазіної, М. Тхаркахо, С. Пареченої, О. Підручної, Ю. Данилюка. Еволюції інституту парламенту – дослідження А. Керімова, В. Пацкана, А. Заїкіна, А. Румянцевої, С. Гризодуба. Однак в існуючих дослідженнях розглядається або окремо еволюція інституту глави держави, або окремо еволюція інституту парламенту. Досліджень, в яких розглядається спільна й взаємозалежна еволюція обох вищеназваних інститутів, досі немає.

Виклад основного матеріалу. На додержавному етапі, коли людство від стану первісного стада (всі члени якого перебували в рівних відносинах між собою – 2,5 млн р. до н. е. – 40 тис. р. до н. е.) перейшло до родоплемінного ладу (пізній палеоліт – 40 тис. р. до н. е. – 4 тис. до н. е.), прототипом ГД був племінний вождь, прототипом парламенту на цьому етапі можна назвати колективні органи, створювані племенами, наприклад, рада старійшин, а також збори всіх дорослих чоловіків племені (згодом і декількох племен) – так зване віче. Влада вождя була в більшості випадків обмежена традиціями, віруваннями, в той же час рада старійшин мала в основному дорадчу функцію. Поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову гілку не існувало, наприклад, вождь міг як здійснювати

повсякденне управління плем'ям (тобто виконувати функції, близькі до виконавчих), так і виконувати судові функції (судові функції також могло виконувати віче, старійшини або шамани). Деякі автори ділять історичний розвиток влади додержавного правителя на два етапи: на першому етапі, коли люди були на стадії первісного стада, їх очолював так званий бігмен, який був так би мовити першим серед рівних, його влада не передавалася у спадок і не сакралізувалися, бігменом міг стати будь-який член племені, часто бігмена не обирали, свою посаду він отримував внаслідок певних заслуг або видатних здібностей. Потім, на родоплемінному етапі, замість бігмена главою племені став вождь, який уже володів значно більшою повнотою влади, його особистість і його владу стали сакралізувати, йому стали приписувати надприродні здібності, влада вождя почала передаватися у спадок, проте вона все ж була певним чином обмежена радою старійшин і віче. Однею з основних причин підвищення статусу вождя і його оточення є всезростаюча одночасно з економічним розвитком майнова нерівність між керівництвом племені та іншими його членами. Остаточне оформлення інституту вождества відносять до бронзової доби (3–1 тис. до н. е.), в той же час в залізну добу (I тис. до н. е.) виникає так звана військова демократія, за якої вождь спирається вже не на віче (роль якого нівелюється), а на військову дружину, що значно підвищує його владу [1; 2, с. 157]. Сакралізація особистості і влади вождя послужила однією з передумов для сакралізації особистості і влади монарха в подальшому. Також на стадії вождества почалося формування бюрократичного апарату, що складається з посадових осіб. Тому не дивно, що ранні держави вже мали досить складний управлінський апарат. Таким чином, структура, очолювана бігменом, характеризується горизонтальною структурою влади, де основними органами управління були бігмен, рада старійшин і віче (політична вага даних органів була приблизно однакова). В той же час з виникненням вождества стала формуватися вертикальна владна ієрархія, на вершині якої стояв вождь [1].

На етапі існування перших держав (IV тис. до н. е. – I тис. до н. е.) формується інститут ГД (який у даному випадку виступає у вигляді монарха, який володіє як світською, так і релігійною владою), в той час як прототипом парламенту виступає все та же рада старійшин або народні збори, успадковані від додержавного етапу. Щодо статусу ГД в цей період сформувалися дві системи: при східній деспотії ГД мав необмежену владу, яку сакралізували, їй приписувалася божественне походження, часто сам правитель вважався живим божеством або нащадком божества (як, наприклад, єгипетський фараон); при

елітарній демократії (або військовій демократії, тому що в цих державах все доросле чоловіче населення мало право носити зброю) влада ГД була частково обмежена, при цьому одними з основних обмежувачів виступали ради старійшин, народні збори і жреці (які, по суті, мали певну частину влади), правитель був «першим серед рівних» [3, с. 44].

На античному етапі (XI ст. до н. е. – V ст. н. е.) виникає демократичний лад у вигляді рабовласницької демократії в Стародавній Греції (виникла в VI ст. до н. е.). Передумовою цього є наявність у еллінських племен в давнину військової демократії. Так, в Елладі, зокрема в Афінах, військовим вождем був базилевс, який також виконував релігійні і суддівські функції, пізніше на чолі держави стають вибрані із середовища аристократів архонти; після реформ Клісфена постійний одноосібний правитель як глава виконавчої влади зникає взагалі, а управлінські функції переходять до наступних органів: центральним органом стала так звана Рада п'ятисот, що складається з п'ятисот обраних представників з десяти племен; паралельно з цим діяли народні збори, в яких міг брати участь кожен афінський громадянин. Тільки в надзвичайних ситуаціях влада тимчасово переходила в руки до стратега [4, с. 102]. Грецька демократія остаточно сформувалася в Афінах, в період правління Перикла й існувала з 594 по 321 рр. до н. е. Пізніше подібний політичний лад поширився і на інші грецькі поліси. На відміну від сучасних демократій, антична демократія була прямою, а не представницькою. При цьому ладі влада належала народним зборам (так званій Екклесії), в яких міг брати участь будь-який громадянин і які обирали посадових осіб, в тому числі і керівників. Ці народні збори були одними з перших офіційних державних органів, які були прототипом сучасного парламенту. Функції, близькі до функцій виконавчої влади, виконувала своєрідна президія екклесії (яка нею і обиралася) – так зване буле; основну частину судових функцій виконував суд присяжних – так звана гелієа. Але за часів античності ще не було чіткого поділу влади, тому часто кожен державний інститут виконував, по-перше, основні функції – законодавчі, виконавчі або судові, по-друге, частину функцій іншої гілки влади. Тобто основну частину історії афінської демократії там не було одноосібного глави держави. Особливістю античної демократії було те, що в управлінні державою брали участь тільки вільні повнолітні громадяни, а жінки, раби, метеки (чужинці і відпущені на свободу раби) участі в політичному житті не брали (за деякими оцінками, вільні громадяни становили тільки 15% населення Афін). Участь

громадян грецького поліса в управлінні було не тільки їхнім правом, а й обов'язком, за невиконання якого накладалися певні санкції. Державна влада в античній демократії поширювалася і регламентувала всі аспекти життя населення (тобто ця демократія не була ліберальною). Подібний афінському устрій встановився і в інших давньогрецьких полісах, але були й винятки, так, у Спарті (в період VI–II ст. до н. е.) правила два царі (архагета), при існуванні народних зборів і ради старійшин (так званої герусії, що складається з 28 геронтів старше 60 років і обох архагетів. При цьому архагети, герусія і народні збори перебували під контролем колегії з 5 ефорів (які самі ніким не контролювалися).

У Стародавньому Римі політичний устрій в царський період (753 р. до н. е. – 510 р. до н. е.) відповідав грецькому устрою раннього періоду (посади грецького базилевса відповідала посада рекса), тобто там також була елітарна демократія; в республіканський період (509–31 рр. до н. е.) римська політична система також практично не відрізнялася від грецької системи класичного періоду, в ній також не було чіткого поділу влади, і вищі посадові особи були виборними: грецькому архонту відповідали два римських консули (які обиралися на народних зборах), грецькому буле – римський сенат (який здійснював виконавчу владу), а грецькій еклесії – римські коміції. У надзвичайних ситуаціях влада могла тимчасово зосередитися в руках диктатора (який відповідав грецькому стратегу). Але в імперський період (прінципат – I ст. до н. е. – III ст. н. е., домініат – III - V ст.) спостерігається регрес до необмеженої влади імператора (особливо в період домінанта) [5].

Що стосується періоду Середньовіччя (V–XVI ст.), то в цей період влада ГД була обмежена феодалною системою і васальними відносинами, в деяких державах владу монарха обмежували колективні представницькі органи, в основному створені феодалами; необмежену владу монарх отримував тільки під час війни. Також влада правителя була обмежена у відношенні до міст, які мають Магдебурзьке право. Паралельно з монархіями деякий період існували так звані міські республіки з аристократичною або демократичною формою правління. У цей період стали з'являтися нормативно-правові акти, в яких частково регламентувався правовий статус і повноваження, як ГД, так і представницьких органів; деякі з цих документів накладали на ГД певні обмеження [3, с. 53]. Однією з найбільш важливих подій в історії, як інституту глави держави, так і інституту парламенту в цей період є підписання королем Англії Іоанном Безземельним під тиском повсталих баронів 12 червня 1215

року на лузі Раннімед поблизу Віндзора Великої хартії вольностей (далі – ВХВ). Цей документ, по-перше, покладав на монарха ряд обов'язків і обмежень. По-друге, передбачав створення колективного представницького органу (так званого Комітету, що складається з 25 баронів) для контролю за діяльністю монарха (цей орган став прототипом і попередником сучасного парламенту), в разі порушень договору з боку монарха Комітет мав право застосовувати до нього певні каральні заходи. Комітету також була дана найвища судова влада в країні. По-третє, цей документ є одним з перших нормативних актів, в яких стали захищатися права особистості, оскільки стаття 39 ВХВ забороняла арешт і покарання особи без рішення суду. Таким чином, ВХВ є одним з перших ліберальних нормативних актів у всесвітній історії, що поклав початок формуванню обмеженої монархії і представницької демократії [5]. Після ВХВ подібні нормативні документи, в яких регламентувався статус правителя і представницьких органів, що здійснюють контроль за діяльністю монарха і частково її обмежують, стали виходити і в інших державах. Під впливом цих документів і створення станово-представницьких органів феодальну монархію замінила монархія станово-представницька (далі – СПМ) (що домінувала в XIII–XVI ст.), яка передбачала функціонування при монарху колективних станово-представницьких органів (далі – СПО), що представляють певні стани. СПО, які були попередниками сучасних парламентів, частково обмежували владу монарха, але законодавчих повноважень ще не мали, а виконували дорадчу та консультативну функцію. Члени СПО, на відміну від сучасних парламентаріїв, не обиралися населенням, а призначалися.

Хоча найдавнішими парламентами у світі вважаються парламенти Острова Мен (Тінвальд) і Ісландії, (Альтинг), створені в X ст. (Тінвальд – в 979 р., Альтинг – в 930 р.), але батьківщиною сучасного парламентаризму вважається Англія (сам термін «парламент» також виник в Англії), де в 1265 р. С. де Монфор створив перший парламент сучасного зразка (який був логічним наступником баронського Комітету, створеного згідно з ВХВ). Білль про права, прийнятий в 1689 р., відняв у короля право припиняти виконання законів без згоди парламенту, а в XVIII ст. англійський парламент став незалежним від влади монарха. Таким чином, Великобританія – перша країна, де парламент прийняв на себе всю повноту влади, саме в цій державі виникла станово-представницька (XIII ст.), дуалістична (кінець XVII ст.) та парламентська (XIX ст.) монархія. Після створення англійського парламенту цей інститут став поширюватися і на інші

держави, так в 1463 р. був створений СПО в Нідерландах, а протягом XVI–XVII ст. СПО були створені в Іспанії (Кортеси) і у Франції (Генеральні штати) [5]. В ході подальшого історичного розвитку парламентаризму парламент із зібрання представників суспільства, які з'їхалися для схвалення фінансової політики уряду, перетворився на складний політичний механізм, який аналізує різноманітні проблеми суспільного життя, пропонує і приймає рішення щодо врегулювання цих проблем [6].

В епоху Відродження (XV–XVI ст.) в політико-правовій думці виник поділ суспільства і держави, що заклало основу для законодавчого оформлення статусу глави держави і появи самого терміна «глава держави». Якщо раніше ГД розглядали як Божого помазанника, то в контексті теорії про народний суверенітет його стали розглядати як національного лідера [3, с. 58]. У період пізнього середньовіччя (XIV–XV ст.) СПМ стала трансформуватися двома шляхами, перший шлях передбачав перерозподіл повноважень на користь монарха, другий – перерозподіл повноважень на користь парламенту: в одних державах згідно з першим шляхом СПМ перейшла в абсолютну монархію (далі – АМ), період домінування якої припадає на XVI–XVIII ст. (таким шляхом пішла Франція). В інших державах СПМ згідно з другим шляхом перейшла спочатку (наприкінці XVII ст.) в монархію дуалістичну (де існує поділ влади, парламент має владу законодавчу, монарх – владу виконавчу), а на початку XX ст. – в парламентську монархію, яка передбачає домінуючу роль парламенту і відсутність у монарха реальної влади, яка зосереджена в уряді (прикладом є Англія) [7]. У зв'язку з розвитком капіталістичних відносин вже з кінця XVIII ст. АМ стала приходити в занепад. Економічна політика протекціонізму і меркантилізму стала вступати в конфлікт з інтересами буржуазії.

Наприкінці XVII ст. в результаті компромісу між феодалами і зростаючою буржуазією виникла дуалістична монархія (далі – ДМ), при якій, на відміну від АМ, діє поділ влади: законодавча влада належить парламенту, закони якого не може скасувати монарх, який має виконавчу владу. Також частково обмежено вплив як монарха, так і парламенту на судову систему. Однак поділ влад при ДМ неповний, оскільки недосконалий механізм стримувань і противаг: монарх має право ветовати закони, прийняті парламентом, видавати укази, які мають силу законів, а також право розпуску парламенту. По суті, справи ДМ є перехідною формою між абсолютною і парламентською монархією. До першої в історії ДМ можна віднести форму правління, встановлену в Англії в результаті так званої «Славної революції»

1688 р. Обмеження влади монарха на користь парламенту були закріплені у Біллі про права 1689 р., згідно з яким король не міг без згоди парламенту видавати нові закони, припиняти дію існуючих законів, також встановлювати податки. Цей документ встановлював для парламентаріїв свободу слова і висловлення думки [5]. З цього часу можна говорити про оформлення парламентаризму як системи організації державної влади для керівництва суспільством, тобто на цьому етапі відбувається перетворення парламенту в єдиний законодавчий орган в державі, з'являється право парламенту контролювати уряд, формується чітка нормативна регламентація порядку формування та режиму роботи парламенту. Цей етап також характеризується виникненням політичних партій (найвідоміші з раннях партій – англійські партії торі і вігі). У ХІХ ст. парламент остаточно формується як інститут держави і єдиний законодавчий орган, склалися основні парламентські інститути. До середини ХІХ ст. (правління королеви Вікторії (1837–1901 рр.)), яку можна назвати останнім англійським монархом, що брав реальну участь у політичному житті країни) англійська ДМ стала переходити до монархії парламентської (далі – ПМ), монарх став призначати лідера партії, що отримала більшість в Палаті громад, прем'єр-міністром, уряд (до рук якого за цієї форми правління перейшла вся повнота вищої виконавчої влади) став нести відповідальність не перед монархом, а перед парламентом, як вищим законодавчим органом, влада монарха стала символічною. Сьогодні більшість існуючих монархій є саме парламентськими, абсолютні і дуалістичні монархії залишилися лише в Азії та Африці.

Сучасний етап коеволюції інститутів глави держави і парламенту можна відраховувати з 1787 року, коли в першій в історії писаній конституції – Конституції США, прийнятій в цьому році, – вперше в історії була започаткована посада президента як глави держави. Важливо відзначити, що саме в Конституції США 1787 р. вперше передбачалися вибори ГД всім населенням держави (спочатку з великою кількістю виборчих цензів, яка протягом подальшої історії стала поступово знижуватися). Саме в Конституції США вперше повною мірою був закріплений поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки із системою «стримувань і противаг», розроблений французьким філософом Ш. де Монтеск'є в праці «Про дух законів» (1748). У той же час кількість абсолютних монархій стала різко падати. Першим падінням абсолютної монархії на цьому етапі можна вважати Велику французьку революцію 1789 р. Абсолютні монархії стали замінюватися на монархії конституційні або на республіки. На цьому

етапі правовий статус, коло повноважень і порядок роботи ГД і парламенту стали повсюдно регламентуватися в конституціях та інших нормативно-правових актах. Внаслідок виникнення політичних партій з інституту народного представництва на цьому етапі парламент перетворюється в інститут партійного представництва, парламенти отримують право контролювати уряд, внаслідок розвитку капіталістичних відносин, парламент замість функції представництва інтересів певних станів став виконувати функцію представництва інтересів буржуазії. Після Другої світової війни парламентаризм став загальносвітовим інститутом і невід'ємною частиною демократичної держави, поряд з національними парламентами з'являються парламенти міжнародні (найвідомішим з яких є створений в 1957 р. Європарламент). Парламент стає вищим органом законодавчої влади (в унітарних державах він є єдиним законодавчим органом, у федеративних державах на місцевому рівні також діють законодавчі органи, але, по-перше, їхні повноваження регулюються загальнонаціональним законодавством, по-друге, їхня юрисдикція поширюється лише на територію відповідного суб'єкта федерації) [8, с. 93]. У сучасному світі основною і переважною формою правління стає республіка, в якій діє поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову. Сучасні республіки поділяються на президентські, парламентські і змішані. Поняття ГД набуває юридичного оформлення (його правовий статус і повноваження стали регламентуватися конституцією та іншими нормативними документами), вперше в нормативних документах виник сам термін «глава держави». Вперше цей термін був застосований в конституційній хартії, виданій королем Франції Людовіком XVIII Бурбоном 4 червня 1814 г. (ст. 4 якої проголошувала короля єдиним главою держави, що володіє законодавчою, виконавчою і судовою владою). Далі термін «ГД» став вживатися в нормативних документах інших держав. Найбільш поширеним ГД на сучасному етапі стає президент (від лат. praesidens, род. відм. praesidentis – той, хто сидить попереду), основними відмінними рисами посади президента як ГД є його виборність і обмежений термін повноважень (принаймні, ці риси характеризують посаду президента в державах з демократичним політичним режимом). Хоча крім республік в сучасному світі збереглися і монархії, але основна частина сучасних монархій є парламентськими, в яких законодавча влада належить парламенту а виконавча – уряду, монарх же владних повноважень не має. Вперше офіційно посаду президента як одноособового глави держави було введено Конституцією США 1787 року, перший президент США Дж. Вашингтон зайняв цю посаду

в 1789 році. Трохи пізніше ця посада стала поширюватися і в інших країнах. У першій половині XIX ст. посаду президента ввели в Латинській Америці, а в 1848 відразу в двох європейських державах – в Швейцарській Конфедерації та у Франції [5]. Новим явищем на цьому етапі стала поява після Другої світової війни парламентських республік, в яких уряд формується парламентом і несе відповідальність тільки перед парламентом. Президент має номінальну владу, реальною владою володіє глава уряду (якого в таких республіках можна вважати практичним главою держави). У той же час на сучасному етапі виникали і республіканські держави з авторитарними політичними режимами, в яких ГД отримував практично необмежені повноваження при нівелюванні ролі парламенту. Новим явищем також є виникнення в 1920-х роках тоталітарних режимів, в яких вся повнота влади (що розповсюджується на всі сфери життя суспільства) належить харизматичному лідеру і правлячій партії (яка зрощується з державним апаратом), а парламент (якщо він є) реальної ролі в політичному житті держави не відіграє, нав'язується єдина загальнообов'язкова ідеологія. Можна сказати, що на сьогодні в глобальному масштабі в більшості країн домінує інститут ГД, оскільки кількість держав, де домінує ГД (80 президентських республік + 5 абсолютних, 9 дуалістичних і 1 теократична монархія = 95 або 49%), перевищує загальну кількість держав, де домінує парламент, і змішаних республік, в яких глава держави і парламент мають приблизно однакову силу (43 парламентські республіки + 30 парламентських монархій + 20 змішаних республік = 93 або 47,9%). Тобто сьогодні в 95 (або в 49%) країнах домінує глава держави, в 73 (або в 37,6%) країнах – парламент, в 20 (або в 10,3%) країнах – обидва вищезазначених інститути мають приблизно рівну вагу. В цих розрахунках враховувалися тільки суверенні держави-члени ООН (193 держави) і Ватикан (який членом ООН не є), всього – 194 держави.

Висновки. Якщо проілюструвати співвідношення влади одноосібного правителя (далі – ОП) і колективних органів (далі – КО) протягом світової історії, то вийде така модель. У первісний час домінувала влада КО, оскільки основні питання життя племені вирішувало віче, якому підпорядковувався очільник племені. У перших державах при східній деспотії вся влада належала ОП, а при елітарній демократії – КО. У ранній період епохи античності домінував ОП, влада якого однак була обмежена. В середині античності домінували КО (Давня Греція і республіканський період історії Риму), потім, в пізню античність, домінував ОП, але вже

необмежено (імперський період історії Стародавнього Риму). В епоху середньовіччя ОП був обмежений феодальними, пізніше – станово-представницькими КО, а також нормативно-правовими документами. У період пізнього середньовіччя співвідношення влади ОП і КО стало трансформуватися двома шляхами: перший шлях передбачав перерозподіл повноважень на користь ОП, що привело до формування в XVI ст. АМ. Другий шлях – перерозподіл повноважень на користь КО, що привело до формування наприкінці XVII ст. ДМ (де монарх і парламент мають приблизно рівну владу), а потім в XIX ст. і ПМ (де реальною повнотою влади володіє парламент і уряд). Тому вже в Новий час ми бачимо етап домінування ОП у вигляді АМ (період XVI–XVIII ст.) і ДМ (з кінця XVII ст.). Період з кінця XVIII ст. по наш час характеризується падінням абсолютизму і зростанням ролі парламенту, республіка починає витіснити монархію і ставати домінуючою формою правління, президент – найбільш поширеним главою держави, парламент – вищим органом законодавчої влади в державі, існуючі АМ перетворюються в ДМ або ПМ. Сьогодні в більшості держав домінує ОП (кількість АМ, ДМ та президентських республік перевищує кількість ПМ і парламентських республік).

Таким чином, можна зазначити, що це дослідження ілюструє сучасний стан інститутів ГД та парламенту як результат історичного розвитку. Воно дає цілісне розуміння трансформації інститутів ГД і парламенту в історичній перспективі і підтверджує демократичну тенденцію їхнього розвитку.

Список використаної літератури

1. Кашанина Т.В. Происхождение государства и права: учеб. пособие [Електронний ресурс] / Т.В. Кашанина. – М.: Высш. шк., 2004. – 325 с. – Режим доступу: <http://knigi.link/prava-gosudarstva-teoriya/proishojdenie-gosudarstva-prava-uchebnoe.html>
2. Давыдов С.А. Сакральная власть вождя [Електронний ресурс] / С.А. Давыдов // PolitBook. – 2016. – № 3. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/sakralnaya-vlast-vozhdy>
3. Сухонос В.В. Институт главы держави в конституційному праві: монографія / В.В. Сухонос. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – 339 с.
4. Сухонос В.В. Институт главы держави в умовах республіки: конституційно-правовий та історико-теоретичний аспекти: [монографія] / В.В. Сухонос. – Суми: Університетська книга, 2011. – 318 с.

5. История государства и права зарубежных стран: в 2 ч. / под ред. проф. Н.А. Крашенинниковой и проф. О.А. Жидкова. – М.: ИНФРА М–НОРМА, 1997. – Ч. 1. – 480 с.; ч. 2. – 480 с.

6. Баранов Н.А. Курс «Демократия: история и современность», лекция 3 «Демократия Нового времени» [Электронный ресурс] / Н.А. Баранов // Персональный сайт профессора Николая Баранова. – Режим доступа: <https://nicbar.ru/politology/study/kurs-demokratiya-istoriya-i-sovremennost/327-lektsiya-3-demokratiya-novogo-vremeni>

7. Баранов Н.А. Курс «Демократия: история и современность», лекция 2 «Демократические традиции Средневековья» [Электронный ресурс] / Н.А. Баранов // Персональный сайт профессора Николая Баранова. – Режим доступа: <http://nicbar.ru/politology/study/kurs-demokratiya-istoriya-i-sovremennost/326-lektsiya-2-demokraticheskie-traditsii-srednevekovyua>

8. Пацкан В.В. Еволюція парламентаризму та його вплив на забезпечення прав і свобод людини та громадянина [Електронний ресурс] / В.В. Пацкан // Конституційно-правові академічні студії. – 2015. – Вип. 1. – С. 89–99. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kpac_2015_1_12

Софія Новосад

КЗО загальноосвітня школа-інтернат № 3

РЕФОРМУВАННЯ АВТОРСЬКИХ І СУМІЖНИХ ПРАВ В УКРАЇНІ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розкривається поняття авторського та суміжних прав, характеризується проблема плагіату та піратства та її вплив на економіку держави. Проаналізовано праці відомих науковців та практиків у сфері захисту авторського права та запропоновано шляхи розвитку автрського та суміжних прав за допомогою реформування шкільної програми.

Ключові слова: авторське право, суміжні права, плагіат, Всесвітня організація інтелектуальної власності.

Вступ. Друга половина ХХ ст. показує, що сучасні тенденції розвитку техніки, культури і науки свідчать про те, що подальший прогрес людства буде обумовлюватися саме розумовою діяльністю суспільства. Вже зараз зрозуміло, що високий рівень інтелектуальної діяльності та її захисту у тій чи іншій країні обумовлює високий рівень добробуту її народу.

Постановка проблеми: для України найпоширенішою проблемою у сфері авторського права і суміжних прав є неусвідомлення людьми проблеми плагіату та піратства, що починається вже з початкової школи, і у подальшому призводить до того, що наноситься серйозна економічна шкода не тільки українським, але і зарубіжним правовласникам.

Мета: обґрунтувати проблему неусвідомлення та браку знань у сфері авторського права і суміжних прав, визначити можливі способи її подолання.

Завдання дослідження: запропонувати шляхи розвитку авторського права і суміжних прав за допомогою реформування шкільної програми.

У цій статті проаналізовано роботи відомих науковців і фахівців у сфері авторського права і суміжних прав, інтелектуальної власності взагалі: П.Т. Бубенко, В.В. Величко, С.М. Глухарев, Г.О. Ульянова та інші.

При визначенні, що таке інтелектуальна діяльність, варто наголосити на тому, що це насамперед творча діяльність людини, а також, розумова, духовна діяльність, кінцевий результат якої вирізняється новизною, оригінальністю, неповторністю та унікальністю. Тобто чим вище інтелектуальні здібності, тим цінніші результати такої творчості, а саме – інтелектуальна власність. [1].

Різні види інтелектуальної діяльності, в тому числі результати духовної творчості, охороняються авторським правом.

Основу авторського права складають Цивільний кодекс України, а також Адміністративний, Кримінальний та інші кодекси України, Закон України «Про авторське право і суміжні права», «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів» тощо. Особливе місце в джерелах посідають міжнародні договори.

Перелік об'єктів, які належать, і які не належать до авторського права, міститься у Законі України «Про авторське право і суміжні права». На сьогодні цей список є доволі широким [2].

Безперечно, наразі об'єкти авторського права і суміжних прав поширюються в основному завдяки Інтернету. Дуже важко стає захистити авторські права в мережі, адже існуючі правові механізми не дуже дієві.

В Україні піратство вже набуло масового характеру – з 2015 року вона перебуває у Списку 301.

Список 301 – це щорічний звіт про охорону та захист авторського права. У цьому звіті вирішуються питання щодо статусу тієї або іншої держави, до якого належать країни із значно помітним

рівнем піратства в інтернеті і недостатнім захистом прав інтелектуальної власності. Таким чином, користуючись цим списком, США вирішують, кому надавати або не надавати торгові преференції, що у подальшому може привести експортера до економічних збитків та втрати репутації.

Рівень охорони авторського та суміжних прав в Україні станом на 2018 рік, за даними Міжнародного Альянсу Інтелектуальної Власності (МАІВ), дещо поліпшився. Ним було відмічено те, що з'явилися помітні покращання у боротьбі з піратством. Наприклад, 2016 рік відзначився арештом оператора сумнозвісного піратського сайту, який відбувся не без допомоги українських правоохоронних органів, до того ж, у 2015 році низка інших піратських сайтів також припинила свою діяльність. Ще потрібно звернути увагу на те, що утворився Департамент кіберполіції, який діяв у складі Національної поліції. Цей департамент вів спільну діяльність з Інтерполом і ФБР з питань захисту інтелектуальної власності [3].

Однак все одно залишається проблема неусвідомлення людьми того, що плагіат і піратство – це значна проблема для країни, яка хоче розвиватись в сфері інтелектуальної власності, створювати ефективну систему її охорони, підвищувати конкурентоспроможність у світі. Таке сприйняття речей дуже важко викоринити, це, однозначно, не відбувається за пару років, і, можливо, навіть не за десятиліття, але якщо почати боротися з цим вже зараз, то у майбутньому є шанси цю проблему подолати.

Таким чином, ми вважаємо за потрібне розпочати змінювати ставлення до інтелектуальної власності вже зі шкільних лав.

Наприклад, урядом Великої Британії було прийнято рішення про введення у шкільну програму курсу з авторського права. Оскільки це запроваджувалося для учнів з перших класів, то основним навчальним матеріалом були мультфільми. Основна мета – дати дітям ключові поняття поваги до інтелектуальної власності, у тому числі незаконні завантаження контенту з просторів інтернету [4].

Безперечно, знання та розуміння основних питань у сфері захисту авторських прав на сьогодні є життєво необхідним умінням. Тому що сучасні діти є тими людьми, хто у майбутньому буде створювати нові літературні твори, комп'ютерні програми, відеоігри, власні торгові марки та інші об'єкти авторського права. І саме тому важливо вчити дітей сучасним речам вже зі школи, зокрема в ігровій формі. Чим раніше дитина усвідомить важливість авторського права, тим скоріше наша країна зможе подолати таке ставлення до плагіату.

Також потрібно звернути увагу на те, що батьки відіграють значну роль, під час формування у дітей ставлення до інформації у мережі. Вони можуть пояснити дітям, які в них є права, і які права є в інших дітей. Адже діти мають розуміти можливі наслідки від маніпуляцій з особистою інформацією, наприклад, такою, як фотографії.

Так, у школах Німеччини навчання дітей роботі з інформаційним простором називають «медіаінформаційним вихованням». І саме воно лежить в основі принципів усієї педагогічної роботи. Навчання медіаінформаційній освіченості умовно поділено на п'ять напрямів:

1. Обслуговування та застосування – вивчення практичного застосування медіатехнологій у повсякденному житті.

2. Інформація та пошук – вміння самостійно відбирати та оцінювати інформаційні джерела.

3. Комунікація та робота в команді – можливість знаходити ідеї, обмінюватись інформацією, розвивати проекти.

4. Створення та презентація – вміння створити аудіо- та відеопрезентації.

5. Аналіз та осмислення – вміння упевнено та вільно орієнтуватися в інформаційному просторі [5].

Тому, на нашу думку, було б доцільно включити до шкільних підручників з правознавства блок про авторське право або ввести як окремий предмет. Хоча б з метою ознайомлення молодих людей з таким інститутом і для усвідомлення важливості інтелектуальної власності. Щоб вони розуміли вже у тому віці, що у нашій країні цінується інтелектуальна власність, і що її можна захистити від посягань, а ще краще, щоб вони усвідомили, що на неї взагалі не треба посягати.

Ми вважаємо, що цей блок, обов'язково повинен містити такі положення, як поняття авторського права, суб'єкти та об'єкти авторського права, охорона та захист авторських і суміжних прав.

Всесвітня організація інтелектуальної власності (далі – ВОІС) випустила збірник із серії «Мистецтво та авторське право» (The Arts and Copyright) для школярів під назвою «Вчіться на прикладі минулого, створюючи майбутнє» (LEARN FROM THE PAST, CREATE THE FUTURE). Ця публікація призначена для дітей у віці від 9 до 14 років, проте і старшокласники також її вважають корисною з точки зору набуття базових знань з основної проблематики авторського права і суміжних прав. Вона зроблена у вигляді робочого зошита, який можна копіювати для використання на шкільних заняттях.

У цій публікації за допомогою нескладних термінів та ілюстрацій зроблений повний виклад принципів авторського права, які підкріплені конкретними прикладами, що демонструють те, яким чином авторське право і суміжні права на практиці сприяють творчості та охороні створених творів, а також, як забезпечується баланс між правами автора та інтересами суспільства з точки зору здійснення доступу до створених ними творів і користування цими творами. У заключній частині описуються різні форми порушення авторського права, починаючи з плагіату і закінчуючи обміном файлами між користувачами, а також розповідається про управління цифровими правами [6].

Тобто такий формат був би легким для сприйняття старшокласниками, а також учнями 8 та 9 класів.

Також ми хочемо звернути увагу на основні причини плагіату серед школярів:

- по-перше, брак знань у сфері інтелектуальної власності, зокрема авторських та суміжних прав;

- по-друге, банальне бажання спростити собі життя [7].

Цілком зрозуміло, що значно швидше і легше просто зайти на простори інтернету і скопіювати перше ж посилання, яке потрапить на очі, не переймаючись тим, щоб поглянути на список використаних джерел, а чи є він там взагалі. Проте така дія не принесе нікому користі, особливо тому учню, адже він так і не усвідомить своєї помилки, не навчиться, як правильно оформлювати роботу і, як результат, йому буде важче пристосуватися до вимог, які будуть висуватися в університетах.

Ще однією причиною, на нашу думку, можна вказати те, що дуже часто у школах (починаючи вже з сьомих класів) учні не отримують чітких вказівок щодо того, чим саме їм потрібно керуватись, якими принципами під час виконання письмових робіт, а саме написання рефератів, есе чи інших самостійних завдань.

Студентам, наприклад, перед написанням курсових робіт, статей та інших наукових праць, дають ознайомитися з методичними вказівками, які допомагають в написанні цих робіт. Ми пропонуємо зробити щось схоже в школі, певну пам'ятку або, можливо, інформаційний буклет, які б видавались учням, і де були б зазначені правила написання, наприклад, рефератів, зокрема про обов'язкове оформлення списку використаних джерел, правила цитування, як зробити посилання та інші тонкощі в написанні таких робіт.

Також для ознайомлення учнів з тим, що таке плагіат, яку шкоду він несе в загальному плані і яка відповідальність за нього є у

нашій країні, пропонуємо розмістити в кожному класі плакати або інформаційні листи.

Кабінет Міністрів наприкінці лютого 2018 року затвердив новий Державний стандарт початкової освіти, який кардинально змінює систему початкової школи. Згідно з ним, початкова школа вчить дитину використовувати в побуті цифрові пристрої, створювати тексти і картинки на комп'ютері. Також новий стандарт вчить дитину вказувати своє авторство, і, що важливо, поважати авторське право інших людей [8].

Таким чином, включення блоку авторського права в шкільну програму вимагає серйозної до себе уваги і ставлення з боку держави, вчителя і учня. Можливо, якщо вже в школі наголошувати на тому, що потрібно поважати чужу працю і відповідальніше підійти до питання правильного оформлення тих самих рефератів, та інших робіт, у подальшому навчанні у вищих навчальних закладах проблема плагіату була б менша і не така гостра.

Висновок. Наразі порушення авторських прав є однією з гострих проблем для України. Для її подолання потрібне, передусім, усвідомлення людьми негативного впливу від таких явищ, як плагіат та піратство. Тож, на нашу думку, країні потрібні зміни, зокрема реформування авторських і суміжних прав в навчальних закладах України. Логічніше розпочати ці зміни вже зі шкільних лав, щоб по закінченні школи у школярів були сформовані загальні поняття про інтелектуальну власність і закладене поважне ставлення до авторського права. Таким чином, у вищих навчальних закладах проблема студентського плагіату в наукових роботах була б не така гостра.

Однак ці зміни мають запроваджуватися комплексно, а саме з роз'ясненням умов правомірного використання чужих творів, написанням власних робіт із супроводом методичних рекомендацій, викладеними у вигляді, наприклад, пам'яток, а також розповсюдженням різної інформації школярам у класах із застереженням про плагіат та повагу до авторських прав.

Також потрібно звернути увагу на підвищення рівня кваліфікації вчителів, для того щоб вони були достатньо проінформовані у сфері інтелектуальної власності, зокрема авторського права та суміжних прав. Це можна зробити у вигляді навчальних семінарів, де будуть використовуватися лекції та групові дискусії.

Цілком зрозуміло, що у сучасному світі не існує нічого постійного, особливо у сфері розумової діяльності і людського

інтелекту. Світові тенденції дуже швидко змінюються, що не завжди вдається пристосуватися до змін самим людям, не кажучи вже про законодавство. На його якісну зміну потрібен час, але не менш важливим є також усвідомлення потреби цих змін.

1. Необхідно включити до шкільної програми з правознавства блок про авторське право або предмет «Інтелектуальна власність», створити різні пам'ятки, наприклад, для написання наукових робіт.

2. Розповсюджувати різну інформацію школярам у класах із застереженням про плагіат та повагу до авторських прав.

Список використаної літератури

1. Бубенко П.Т. Інтелектуальна власність: навчальний посібник / П.Т. Бубенко, В.В. Величко, С.М. Глухарев; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х.: ХНАМГ, 2011. – С. 6.

2. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3793-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2018. – № 13. – Ст. 1.

3. Андрій Петренко. МАІВ опублікував щорічний звіт по Україні [Електронний ресурс] / Петренко Андрій. – URL: <https://law.univ.kiev.ua/ua/component/k2/4103>

4. Ольга Ваганова. В Британії дітей с семи лет будут обучать основам авторского права [Електронний ресурс] / Ваганова Ольга // MEDIASET. – URL: <http://mediasat.info/2018/01/25/britanskix-detej-nauchat-avtorskomu-pravu/>

5. Творчество и авторское право в цифровую эпоху [Електронний ресурс] // Частный корреспондент. – URL: http://www.chaskor.ru/article/tvorchestvo_i_avtorskoe_pravo_v_tsifrovuyu_epohu_25296

6. Публикации для молодежи и школ [Електронний ресурс] // Официальный сайт WIPO. – URL: <https://www.wipo.int/publications/ru/youth.html>

7. Ульянова Г.О. Плагіат у роботах школярів та студентів: актуальна проблема сьогодення / Г.О. Ульянова // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – № 71. – С. 255–261.

8. Олег Грищак. Без оценок и красных чернил: как в Украине реализуется реформа начальной школы / Грищак Олег // РБК-Україна. – URL: <https://daily.rbc.ua/rus/show/otsenok-krasnyh-chernil-ukraine-realizuetsya-1521661664.html>

КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ

Стаття присвячена питанню розуміння конституційної реформи в Україні вітчизняною правничою наукою. Наголошується, що відсутність єдиного бачення процесу конституціонування українського соціуму пов'язується із превалюючим типом розуміння права. Якщо національна правова доктрина виходить з позицій нормативізму, то етапи конституційної реформи в Україні виокремлюються, виходячи з часу прийняття (відміни) окремих нормативно-правових актів. Відхід вітчизняної правової доктрини від нормативізму та долучення до природно-правової та соціологічної шкіл зумовив появу періодизацій, які ґрунтуються не лише на такому факторі, як нормативно-правовий акт, але і враховують стан розвитку соціуму.

***Ключові слова:** етапи конституційної реформи, конституційна реформа, нормативістське розуміння права, природно-правова школа, соціологічне розуміння права.*

Постановка проблеми. Разом із проголошенням незалежності України постало питання конституційного творення, що вимагає перманентної діяльності органів публічної влади з реалізації конституційних цінностей. За 28 років незалежності було зроблено чимало позитивних кроків і зрушень, які привели до прийняття кодифікованого конституційного акту, що став не просто Основним законом, а дійсно актом установчої влади народу, у якому формально закріплені одвічні прагнення українського народу до свободи та демократичного урядування у межах єдиної держави. Водночас через політичні та суспільні хвилювання Конституція України зазнає постійних змін, які не завжди є доцільними. Це призводить до нестабільності і, як наслідок, безладу в державному устрої та суспільстві.

На жаль, саме ці процеси та явища і сьогодні відбуваються в українському суспільстві. Одним з факторів цього є несформованість фундаментальних засад державотворення, нерозуміння повною мірою змісту таких загальнолюдських цінностей, як верховенство права,

конституційна демократія, права людини. Адже і до сьогодні переважна частина вітчизняної юридичної науки ґрунтується на нормативістському розумінні права, за якого Конституція сприймається лише як результат діяльності органів публічної влади, а конституціоналізм – як процес прийняття нормативно-правових актів, предметом регулювання яких є суспільний устрій. Західна ж правова культура, напрям на долучення до якої проголошено Україною, ґрунтується зовсім на інших правових цінностях, які зумовлені природно-правовим і соціологічним розумінням права. Саме звернення до останніх концепцій допоможе визначити перспективи розв'язання проблем конституційного реформування та розбудови демократичної, соціальної, правової держави.

Стан дослідження. Проблема конституціоналізму та конституційної реформи в Україні постійно перебувають у центрі уваги вітчизняних науковців, зокрема таких як: В. Абашик, Н. Агафонова, М. Баймуратов, Г. Барабаш, О. Бориславська, Л. Бутько, Ю. Волошин, В. Годованець, В. Горбатенко, Т. Грицкевич, С. Журавський, І. Козюба, П. Колісник, А. Колодій, В. Кравченко, М. Краснов, І. Кресіна, В. Кряжков, Г. Кушніренко, С. Лінецький, О. Майданник, В. Маклаков, О. Марцеляк, М. Мельник, М. Савчин, О. Сєрьогін, В. Скомороха, О. Скрипнюк, О. Совгіря, П. Стецюк, В. Сухонос, В. Цветков, П. Чернописький, В. Шаповал, С. Шевчук, Ю. Шемшученко, Л. Шестипалова, Н. Шукліна та ін.

Однак значна частина праць наведених авторів висвітлює тематику конституційної реформи через призму нормативістського розуміння права та, відповідно, Конституції, конституціоналізму. Майже відсутні праці, у яких конституційна реформа розглядається у контексті європейських цінностей. Чи не єдиним винятком є праці М. Савчина і С. Шевчука. Особливий акцент слід зробити на монографіях М. Савчина «Конституціоналізм і природа конституції», у якій конституціоналізм розглядається як феномен, що «обумовлює природу конституції як систему соціальних цінностей і визначає її нормативну природу та як легітимований суспільний порядок» і висвітлюється конституційна традиція України, а також «Сучасні тенденції конституціоналізму в контексті глобалізації та правового плюралізму», у якій автором розкрито методологічні засади розвитку конституційного права «у контексті конституційної ідентичності, глобалізації та правового плюралізму [1, с. 2]. З точки зору основоположних цінностей і принципів розглядається зміщення акцентів у діяльності публічної влади та засад взаємодії між державами на міжнародному та наднаціональному рівнях» [2, с. 2].

Водночас питання конституційної реформи в Україні як відображення трансформації національної правової доктрини залишається не висвітленим вітчизняною правничою наукою.

Метою статті є аналіз конституційної реформи в Україні як відображення трансформації національної правової доктрини.

Виклад основного матеріалу. Конституційність у західній правовій традиції розглядається не як сукупність положень, закріплених у Конституції, а як засіб обмеження публічної влади. Отже, можна стверджувати, що конституційна реформа в Україні є незавершеною; цей процес є перманентним, і вектором свого розвитку має удосконалення конституційної демократії. Водночас епістемологія цього явища зумовлює необхідність виокремлення етапів реформи.

Конституційна реформа як процес поєднує в собі сукупність політико-правових явищ, досить стрімка та суперечлива за своїм характером, а особливо в Україні. Кожний процес характеризується тим, що має свої періоди. Варто зазначити, що кожний етап має піддаватися аналізу щодо його мети, конкретних завдань, ролі основних суб'єктів і результативності. Однією з причин є політична та суспільна нестабільність, яка триває досить довгий час і в деяких випадках досягає свого апогею. Мова йде про те, що в різні часи Конституція була «знаряддям» публічної влади, яка використовувала її для досягнення явно не загальносоціальних інтересів. Так, згадаємо роки президентства Л. Кучми (1994–2005 рр.) та В. Януковича (2010–2014 рр.), коли було прийнято досить багато рішень, які не можна повною мірою назвати конституційними. Стан, в якому опинилася наша держава, досить жорстко сколихнув українське суспільство загалом і українську правничу науку зокрема. Сучасний період конституційної реформи характеризується тим, що необхідність відповідності тексту Конституції стану розвитку українського суспільства призвели до внесення досить багатьох приписів, які докорінно змінили окремі правові інститути. Всі ці фактори мають вирішальне значення під час аналізу конституційної реформи України та перспектив її подальшого розвитку [3, с. 220–225].

Загалом, як показує аналіз юридичної навчальної та наукової літератури, ключовим фактором, який, як вказують більшість вітчизняних науковців, визначив перебіг конституційної реформи в Україні, є прийняття у 1996 році Конституції України. Вітчизняні правники вважають цю історичну подію віхою в оцінці періодів, етапів і напрямів сучасної конституційної реформи. Виходячи з цього, зазвичай виокремлюють п'ять періодів конституційної реформи в Україні [4, с. 6].

Межі *першого періоду* конституційної реформи в Україні співвідносяться 1990–1996 рр. Початок – прийняття Декларації про державний суверенітет, в останньому розділі якої визначено, що вона є основою для нової Конституції та законів України [5, с. 46–53]. А часом закінчення – прийняття Конституції України у 1996 р.

Другий період охоплює проміжок часу від прийняття Конституції України і до «помаранчевої революції» та внесення змін до Конституції України Законом України від 8 грудня 2004 року.

Третій період – період становлення оновленої Конституції України з 2006 року – відміна конституційної реформи згідно з рішенням Конституційного Суду України у 2010 році.

Четвертий період конституційної реформи – найбільш драматичний – можна визначити часовими межами 2011–2014 рр. Його визначають такі основні події: формування Конституційної асамблеї, революційні події на Майдані та повернення редакції Конституції України зі змінами згідно із Законом України від 08 грудня 2004 року.

У 2015 р. Україна вступила в чергову активну фазу, яку ми можемо вважати *п'ятим періодом* конституційного реформування.

Зауважимо, що окреслений вище підхід до виокремлення періодів конституційної реформи не є єдиним. Досить велика кількість науковців обґрунтовують й іншу періодизацію, яка узагальнено може мати такий вигляд:

Перший період 1990 р. – характеризується такими основними подіями: Верховна Рада Української РСР проголосила суверенітет України, Декларація про державний суверенітет України стала основою для «Акта проголошення незалежності України»; 24 серпня 1991 року Верховна Рада Української РСР фактично вдруге проголосила Україну незалежною демократичною державою, прийнявши «Акт проголошення незалежності України», підтриманий всеукраїнським референдумом 1 грудня 1991 року, Декларація стала фундаментом для майбутньої Конституції [6, с.115].

Другий період 1996 р. – 28 червня 1996 року Верховна Рада 2-го скликання ухвалила Конституцію України. Цьому історичному моменту передувала затяжний період протистояння між Президентом та парламентом, наслідками якого стала неможливість утвердження Конституції впродовж 6 років незалежності.

Третій період 2004 р. – Конституційна реформа та фактичне обмеження влади президента. Закон на основі проекту Симоненка – Медведчука про зміни до Конституції передбачав перехід від однієї

форми правління до іншої, формування уряду коаліцією депутатських фракцій, подовження терміну повноважень Верховної Ради до 5 років

Четвертий період 2010 р. – характеризується тим, що завдяки рішенням Конституційного Суду України 30 вересня Віктор Янукович повертає собі повноту влади, забезпечену Конституцією 1996 року, в тому числі право на формування уряду. Цей період характеризують узурпацією влади. Тому тогочасне рішення Конституційного Суду вважають неправомірним більшість експертів, оскільки сам Конституційний Суд перебрав на себе функції Верховної Ради, що суперечить частині 2 ст. 19 Конституції України.

П'ятий період 2011 р. – розпочинається 1 лютого 2011 року, коли Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів». Ухвалений закон уніфікував терміни повноважень державних органів влади та органів місцевого самоврядування. Також встановив, що чергові вибори президента відбуватимуться останньої неділі п'ятого року повноважень глави держави, а вибори до Верховної Ради і місцевих рад – останньої неділі жовтня п'ятого року їх повноважень. Крім того, 19 вересня 2013 року були внесені зміни до ст. 98 щодо повноважень Рахункової палати.

Шостий період 2014 р. – розпочався 22 лютого коли парламент ухвалив постанову «Про текст Конституції України в редакції 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII», тим самим скасовуючи реформу 2010 року, яка була однією із законодавчих основ режиму Януковича [7, с. 4–5].

Зазначимо, що наведені періодизації ґрунтуються на прийнятті низки конституційних актів; і навіть коли згадуються окремі соціально значущі події – «помаранчева революція», Революція Гідності, то акцент переноситься на нормативно-правовий акт, що був прийнятий після цих подій. Такий підхід у цілому відповідає концепції нормативізму, коли наявність права пов'язується з наявністю відповідного нормативно-правового акту. Саме цей підхід до розуміння права застосовувався у Союзі Радянських Соціалістичних Республік і продовжує, на жаль, переважати у вітчизняній правничій науці. Як показує історія політико-правової думки, теорія нормативізму застосовується переважно у державах з недемократичним державно-правовим режимом, за якого не народ

визнається джерелом влади, що і встановлює обмеження публічної влади, а саме публічна влада є джерелом права для народу, який не здатен усвідомлено здійснювати вибір вектора свого розвитку, не держава має існувати для людини, а людина є засобом для досягнення державою власних цілей.

«Для позитивістів право, – як зазначає А. Кучук – це будь-які прескриптивні тексти (переважно закони, оскільки існує чітка ієрархія нормативно-правових актів: конституція – конституційні закони – звичайні закони – підзаконні нормативно-правові акти). ...за такого підходу не є важливою чіткість формулювання умов, за яких органи публічної влади можуть обмежувати права людини і яка дозволяє громадянам робити дії органів державної влади передбачуваними, не важливим є і можливість порушення законом прав людини, адже останні обов'язково мають бути закріплені у законі, більш того має бути спеціальний закон, який визначить механізм реалізації цього права, а ще щорічним законом про державний бюджет обов'язково має бути передбачено фінансування цього механізму, інакше ні про яке право не може бути і мови» [8, с. 172].

Слід зауважити, що визнання верховенства права, проголошення як основної цінності людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки, визнання практики Європейського суду з прав людини як джерела права в Україні, закріплення верховенства права як принципу діяльності органів публічної влади, зокрема, судів, прокуратури, Національної поліції, органів досудового розслідування та ін. у так званих «статусних» законах та процесуальних кодексах, указують на намагання вітчизняної юриспруденції відійти від нормативізму та розбудувати національну систему права на положеннях природно-правової та соціологічної шкіл права.

Як зазначив відомий правник Є. Ерліх: *«Центр тяжіння розвитку права у наш час, як і у всі часи, не в законодавстві, не в юриспруденції і не у правозастосуванні, а у самому суспільстві»* [9, с. 64]. *До цих слів варто додати і тезу, висловлену італійським правником Б. Леоні про те, що у давньому Римі право сприймалось не як прескриптивний текст, а як процес відкриття, що здійснюється правниками, зокрема суддями, таким чином, його наявність не пов'язується з текстом нормативно-правового акту* [10, с. 4]. Тому цілком логічним видається твердження А. Кучука про те, що «дослідження права має ґрунтуватися у першу чергу не на тлумаченні

юридичних текстів, а на аналізі усталених суспільних відносин, ментальності відповідної спільності, її культури» [8, с. 92].

Означене дозволяє зрозуміти, що основним фактором, що зумовлює відсутність єдиного підходу до періодизації конституційної реформи в Україні, є різні правові світогляди вітчизняних науковців. На цей момент суспільство досягло такого рівня розвитку, коли може помічати недоліки діяльності органів публічної влади та адекватно на них реагувати, що дає можливість говорити про сформованість громадянського суспільства.

Рівень розвитку суспільства підтверджується подіями, які вийшли в історію України як Революція Гідності, коли свідомі громадяни, не бажаючи більше терпіти неконституційних дій органів публічної влади, вийшли на мирні зібрання, зокрема і на Майдані Незалежності, і почали відстоювати власні права.

Виникає суттєве питання, чому ми живемо і діємо по-новому, а мислити продовжуємо по-старому? Відповідь на це запитання знову ж таки потрібно шукати у тому ж суспільстві. Право перебуває в нерозривному зв'язку із суспільними відносинами, що є об'єктом правового регулювання і повинно аналізуватися спільно з усією системою економічних, політичних і соціальних умов, в яких воно діє, а не окремо від них. Саме нерозуміння цього з боку законодавця не дає нам змогу вирішити ті проблеми, що супроводжують конституційну реформу.

Не усі зміни, які вносились до Конституції в 2004, 2010, 2011 та в 2014 роках, відповідали запитам суспільства, окремі з них були прийняті для забезпечення інтересів публічної влади. З високим відсотком вірогідності можна стверджувати, що це стало додатковим фактором, який спричинив події 2014 року.

Україна, попри тривалу історію існування, порівняно недавно здобула незалежність і отримала змогу самостійно приймати рішення в політичному та законодавчому житті. При цьому конституційний процес в Україні є відображенням зміни правничої вітчизняної парадигми: з нормативізму, на якому вивчилось досить багато посадовців та юристів, до природно-правового та соціологічного розуміння права, які вже давно реалізовані в західних країнах, але які ми не хочемо приймати.

Висновки. Отже, розглянувши різні періодизації, ми можемо стверджувати, що в українській правничій науці не має єдиної думки щодо виокремлення періодів конституційної реформи. Визначальним фактором цього є підхід до розуміння права, який є основою правового світогляду відповідного науковця. Нормативістська школа права, на

положеннях якої здобували юридичну освіту у Радянському Союзі, зумовила розгляд конституційної реформи в Україні як процесу прийняття окремих нормативно-правових актів. Поширення ідей природно-правової та соціологічної шкіл права сприяла розгляду конституційної реформи в Україні не лише через призму прескриптивних текстів, але і з урахуванням стану розвитку соціуму. Однак поступовий відхід від нормативізму зумовлює потребу повному поглянути на процес конституціоналізму в Україні з погляду таких цінностей, як верховенство права, права людини та конституційна демократія.

Список використаної літератури

1. Савчин М. Конституціоналізм і природа конституції: монографія / М. Савчин. – Ужгород: Ліра, 2009. – 372 с.
2. Савчин М. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму: монографія / М. Савчин. – Ужгород: РІК-У, 2018. – 440 с.
3. Крусян А. Сучасний український конституціоналізм / А. Крусян. – Київ: Юрінком Інтер, 2010. – 560 с.
4. Горбатенко В. Реформа. Юридична енциклопедія / В. Горбатенко. – Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2003. – Т. 5. – 403 с.
5. Бориславська О. Конституційна реформа як шлях формування в Україні конституційної системи обмеженого правління (на основі досвіду європейської моделі конституціоналізму) / О. Бориславська. – Київ: Юрінком Інтер, 2014. – № 7.
6. Єзеров А. Конституційний конфлікт як феномен та процес в Україні: монографія / А. Єзеров. – Одеса: Юридична література, 2008. – 240 с.
7. Шемчушенко Ю. Етапи конституційного розвитку в незалежній Україні / Ю. Шемчушенко // Часопис Київського університету права. – 2015. – № 2. – 408 с.
8. Кучук А.М. Теоретичні основи правового поліцентризму: монографія / А.М. Кучук. – Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. – 312 с.
9. Эрлих О. Основоположение социологии права / О. Эрлих; пер. с нем. М.В. Антонова; под ред. В.Г. Графского, Ю.И. Гревцова. – СПб: Университетский издательский консорциум, 2011. – 704 с.
10. Леони Б. Свобода и закон / Б. Леони. – М.: ИРИСЭН, 2008. – 31 с.

МАЛОЗНАЧНІ СПРАВИ ЯК НОВЕЛА ЦПК УКРАЇНИ

В статті досліджено правові, теоретичні засади та процесуальний порядок звернення особи до суду з малозначним позовом, проведено аналіз інституту спрощеного позовного провадження у цивільному процесі. Охарактеризовано практику ЄС у вирішенні питань малозначності справ, яку взяла за основу собі і Україна, однак не досить ґрунтовно пристосувала останню до реалій українського судочинства. Обґрунтовано необхідність удосконалення національного законодавства.

Ключові слова: *малозначні справи, спрощене позовне провадження, судочинство, апеляційна інстанція, касаційна інстанція.*

Постановка проблеми. 23 листопада 2017 року Президент України підписав Закон про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства, саме цим обумовлена необхідність акцентуації уваги на окремих новаціях цивільного процесуального законодавства, зокрема інституті малозначності позову, який розглядається в порядку спрощеного провадження. З огляду на той час, що пройшов з моменту внесення змін до цивільного процесуального законодавства, у теорії цивільного процесу питанню малозначності справ або, ще як їх називають, справи незначної складності приділено недостатньо уваги, хоча зазначена тема викликає багато дискусійних питань як серед практиків, так і науковців.

Положення Цивільного процесуального кодексу України закріпили процесуальний порядок розгляду малозначних справ, які на сьогодні є досить дискусійними та суперечливими. Це переважно стосується порушення прав і свобод людини та громадянина.

Питанням позову у цивільному судочинстві приділяли свою увагу відомі процесуалісти, зокрема В.С. Гопанчук, М.А. Гурвич, О.В. Дзера, Є.Г. Дріжчана, В.І. Кисіль, Г.З. Лазько, Я.А. Розенберг, В.І. Тертишніков, А.Л. Ткачук, Є.І. Фурса, М.Й. Штефан, К.С. Юдельсон та інші. Разом з тим питання малозначності справ є малодослідженим, з огляду на те, що це положення є новелою цивільного процесу.

Метою цієї наукової роботи є дослідження правових, теоретичних, засад та процесуального порядку звернення особи до суду із малозначним позовом.

Завданням є:

– дослідження правового регулювання оскарження малозначних справ у суді апеляційної інстанції;

– аналіз та характеристика інституту спрощеного позовного провадження у цивільному процесі;

– розробка порівняльної характеристики процесуального законодавства з питань малозначності справ у країнах Європейського Союзу та інших країн світу;

– обґрунтування необхідності прийняття рекомендацій, що вдосконалять законодавство та які у подальшому можуть бути застосовані для роз'яснення вищезазначених положень у теоретичній та практичній діяльності.

Виклад результатів дослідження. Розглядаючи малозначні справи у цивільному судочинстві, варто почати з визначення, що саме розуміється під «спрощеним провадженням» та положенням «малозначність», «малозначні справи». Чинний ЦПК України не надає такого визначення, а тільки роз'яснює умови, за яких справа буде вважатися малозначною та буде підлягати розгляду у спрощеному судовому порядку.

3. Папулова визначає, що спрощене провадження – це форма відправлення правосуддя в окремих категоріях цивільних справ, за якої для ухвалення рішення достатнім є наявність звуженого складу юридичних фактів та обов'язкових процесуальних дій [2, с. 21]. Також інші вчені зазначають, що це певна спрощена модель судового провадження, яка порівняно із звичайною, є швидкою з точки зору процесу, менш фінансово затратною та більш ефективною для окремих категорій справ [3, с. 566].

Певним чином погоджуючись з думкою процесуалістів з приводу спрощеного провадження, наводимо авторське визначення малозначної справи, через те що тлумачення малозначності у ЦПК не відображено і питання малозначності вирішується лише за умов спрощеного провадження. Тобто вбачаємо ототожнення двох складових: малозначність як форма розгляду справ у спрощеному позовному провадженні.

Отже, малозначні справи – це справи, які визнанні судом малозначними та розглядаються у формі спрощеного провадження, за наявності чітко визначених законом умов, за яких існує спрощена процедура розгляду, характерна для малозначності позову.

Не підлягають розгляду у порядку загального позовного провадження та служать для швидкого, ефективного розгляду справ судами, з мінімальними процесуальними затратами.

На думку В. Бобрика, розгляд справ у порядку спрощеного провадження надасть змогу спростити процедуру судового розгляду, розвантажити судову гілку влади та прискорити розгляд певних справ, які є типовими і не підлягають довгостроковому судовому розгляду [3, с. 566].

На нашу думку, малозначні справи не є цілком досконалим елементом цивільного судочинства та містять низку прогалин, що порушують права і свободи людини і громадянина та не забезпечують свою реалізацію належним чином на практиці.

Розглянемо умови, за яких справа буде вважатися малозначною. Відповідно до ч. 3 ст. 274 ЦПК України при вирішенні питання про розгляд справи в порядку спрощеного або загального позовного провадження суд враховує: 1) ціну позову; 2) значення справи для сторін; 3) обраний позивачем спосіб захисту; 4) категорію та складність справи; 5) обсяг та характер доказів у справі, в тому числі чи потрібно у справі призначити експертизу, викликати свідків тощо; 6) кількість сторін та інших учасників справи; 7) чи становить розгляд справи значний суспільний інтерес; 8) думку сторін щодо необхідності розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження.

ЦПК України у ч. 6, 9 ст. 19 визначив, що ціна позову у таких справах не може перевищувати 100 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, який вираховується кожного року за новими статками на 1 січня поточного року. Враховуючи це, вираховуємо, що станом на 1 січня 2018 року 1 прожитковий мінімум для працездатних осіб становить 1700 UAN – це 60,32 USD та 52,59 EUR. Згідно із Законом України «Про Державний бюджет України на 2018 рік», відповідно спір буде вважатися малозначним, якщо ціна позову не буде перевищувати 170000 гривень, тобто приблизно станом на 22.10.2018 р. – це 6032,22 USD та 5259,12 EUR. Мінімальна заробітна плата в Україні становить з 1 січня 2018 року згідно із Законом України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» становить 3723 гривні – це 132,11 USD та 115,17 EUR, в той час як мінімальна заробітна плата в ЄС (США, як приклад) становить 1048 EUR, це 1202,06 USD та 33876,38 UAN тобто, аналізуючи статистичні дані, спостерігаємо суттєву різницю [4].

Дійсно, Україна прагне до стандартів ЄС, однак з доходами українців на сьогодні малозначні справи є недоцільними, тому що 1) сума малозначності справи є високою, через це більшість справ,

які будуть надходити до суду саме за цим критерієм, будуть вважатися малозначними, через низьку ціну позову; 2) суди унеможливають за цим критерієм розгляд певних справ за звичайним позовним провадженням; 3) Україна прийняла Стратегію Сталого Розвитку «Україна – 2020», у якій визначила основоположні вектори руху, які необхідні для входження до ЄС, однак за таким критерієм, як фінансова складова, на жаль, на сьогодні Україна не відповідає вимогам ЄС та не може реалізовувати за їх критеріями політику малозначності. Для пересічних українців сума 160000 гривень є завищеною, а мінімальна заробітня плата, яка становить 3723 грн – замалою, в той час як заробітня плата ЄС в перерахунку на національну валюту становить 33876,38 UAN є дуже великою для пересічних громадян України.

Друга умова малозначності справи – значення справи для сторін.

Значення справи для сторін є оціночною категорією, яку враховує суд. Зауважимо на положенні «враховує суд» – тобто суд на власний розсуд виносить рішення про значення справи, опитавши сторони. Диспозитивний характер зазначеного положення ще раз вказує на те, що найвищим і єдиним органом, який чинить правосуддя є суд. Згідно зі ст. 277 ЦПК суд постановляє ухвалу про спосіб, у який буде розглядатися конкретна справа.

Значення справи для сторін є тотожним із п. 8 ч. 1 ст. 274 ЦПК, а саме: суд враховує і думку сторін щодо необхідності розгляду справи за правилами спрощеного судового провадження.

Ст. 277 ЦПК роз'яснює, що позивач подає клопотання про розгляд справи у порядку спрощеного провадження, а відповідач може у встановлений законом строк подати заяву із запереченням, позивач у свою чергу має право подати відповідь на відзив. Згідно зі ст. 278 ЦПК відзив подається до суду у 15-денний строк з дня вручення ухвали про відкриття провадження. Отже, вбачаємо, що імперативно розглядаються судом справи щодо трудових спорів у порядку спрощеного провадження. Інші справи розглядаються в порядку спрощеного провадження лише за клопотанням позивача, яке подається одночасно із позовною заявою [5]. Однак, аналізуючи практичну складову, можемо зробити висновок, що переважно суд самостійно обирає форму розгляду справ.

Враховуючи вищезазначене можна зауважити, що у цій нормі порушується право людини на судовий захист своїх прав та інтересів. На нашу думку, значення справи для сторін має дуже важливий психологічний аспект. Тому що, як вже було зазначено, кожна справа

для позивача є унікальною і має для нього важливе значення, а отже, клопотання про розгляд справи у порядку спрощеного позовного провадження через умову малозначності буде подаватися вкрай рідко, особливо особами похилого віку, а через низьку ціну позову такі справи автоматично будуть визначатися малозначними та не підлягати загальному розгляду.

Ще однією новелою ЦПК є ч. 5 ст. 279, а саме розгляд справи без виклику сторін. Тобто якщо справа є малозначною, розглядається у порядку спрощеного провадження, то суд таку справу розглядає без виклику сторін, за відсутності клопотання про інше. Однак якщо хоча б одна сторона подала таке клопотання або суд самостійно викликав сторони – судовий розгляд здійснюється з викликом сторін по справі.

Із зазначеного вбачаємо велике порушення прав людини, знову ж таки, право на судовий захист, на доведеність своєї правоти, на правильне та ґрунтовне дослідження доказової бази, на правильність розуміння суті справи судом, право бути присутнім при розгляді справи. Тому що суд все одно буде ґрунтувати свої висновки більшою мірою на ціні позову та просто не повідомляти сторони про місце та час, а тим більше їх викликати. З точки зору демократичних засад цивільного судочинства, якщо сторона подасть клопотання, то суд викличе сторону чи сторони та проведе судове засідання за участю сторін, однак в переважній кількості випадків такого не відбувається. Тобто суд на власний розсуд вбачає, чи потрібно повідомляти сторони, чи не потрібно.

Інше питання стосується п. 3 ч.1 ст. 274 ЦПК України, а саме: обраний спосіб захисту. Відповідно до ст. 131-2 Конституції України професійну правничу допомогу у судах надають адвокати. У судах першої інстанції – з 1 січня 2019 року, а у судах апеляційної інстанції – з 1 січня 2018 року. Отже, вбачаємо певну монополізацію адвокатської діяльності, що позитивно буде впливати на представництво інтересів особи у суді. Професійна правнича допомога буде надходити від компетентних захисників, започаткує позитивні зміни у захисті прав і свобод людини і громадянина [6].

П. 3 ч. 1 ст. 274 ЦПК України у зазначеному випадку не є доречним, через те що особа або буде самостійно представляти свої інтереси, чи її інтереси буде представляти адвокат. З вказаного вбачаємо, що малозначним, скоріш за все, буде самопредставництво – малозначним для суду, і буде означати для останнього те, що судовий процес не бути більш професійного характеру [7], а отже, така справа не буде мати великого значення для особи через спосіб захисту.

Надалі існують умови, що, на нашу думку, є тотожними та мають фактично однаковий характер, це – категорія та складність справи, доказова база, кількість учасників та суспільний інтерес справи.

Дуже вагомою складовою є і узурпування касаційної інстанції. Через те, що ст. 389 ЦПК України заборонила касаційне оскарження певних малозначних справ. Дискреція касації є досить суттєвою, враховуючи положення Рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи № R(80)2, прийняті Комітетом міністрів 11 березня 1980 року, яка зазначає, що особа сама в праві вирішувати, чи оскаржувати дії суду чи ні, а держава повинна забезпечити право на оскарження рішення суду, тому не можна допускати порушення прав і свобод людини, яка звернулась до суду [9].

Звісно, на сьогодні, можна звернутись із малозначним позовом і в суд апеляційної і касаційної інстанцій, змінивши предмет позову та умови, із звичайною позовною заявою, однак говорити про оскарження касаційне (загальне, типове) на сьогодні неможливо через заборону звернення до суду касаційної інстанції.

Отже, враховуючи все вищезазначене, пропонуємо внести зміни до ЦПК України, визначивши окремо, що таке малозначні справи. Надати ґрунтовне визначення ознакам малозначності.

Переходячи до іншого важливого питання малозначності справи, зауважимо, що такі зміни вже відбулись у країнах ЄС, однак процедура більш виокремлює права та свободи людини та громадянина та не порушує їх. Малозначність позову (справи) розглядається країнами ЄС як процедура спрощеного провадження, швидкого розгляду справ, яка потребує невеликої кількості грошових витрат, що досягається простими судовими механізмами розгляду справи. Воно проводиться усно чи письмово з можливістю ведення по справі лише одного судового засідання через те, що немає нагальної потреби в подальшому розгляді справи, а справа вирішується одразу по суті в першому засіданні. Провадження може проводитись як усно так і письмово, а отже, існують певні заборони та обмеження [13].

У більшості країн такі справи, як і в Україні, визначаються за низьку ціну позову, однак вона співвідноситься із статками населення.

Характерним для «дрібних позовів» ЄС є: 1) більш спрощена процедура, яка можлива у неформальній формі звичайного судового розгляду, а можлива за участю судді чи просто без судового засідання; 2) необов'язковість залучення у процес адвоката; 3) активна роль судді при розгляді зазначених справ; 4) свобода прийняття рішення суду та

спрощений порядок подання доказів; 5) витрати кожна сторона несе самостійно, без права перекладання на іншу сторону [13].

Із зазначеного можна зробити висновок, що ЄС вказав ґрунтовні вимоги до малозначних позовів, які охарактеризував у своєму законодавстві. Також законодавством деяких країн ЄС передбачені спеціальні суди для розгляду справ, які є малозначними, що робить компетенцію суддів більш кваліфікованою та спеціалізованою саме на таких справах. Однією з новел ЦПК та ГПК України є врегулювання спору за участю судді, що в ЄС застосовується також при розгляді малозначних справ. На нашу думку, ця тенденція розмежування малозначних справ за допомогою медіації та проведення окремого судового розгляду є позитивною в країнах ЄС, але для цього необхідно відмежовувати суддів, які будуть займатися розглядом малозначних справ та врегулюванням спору за участю судді і в цивільному процесуальному законодавстві. Медіація надасть можливість більш точного розуміння малозначності у цивільному процесі, усуне суперечності виклику (повідомлення) сторін та створить можливість ґрунтовного дослідження матеріалів справи у неформальній обстановці. Також важливим аспектом медіації за участю судді буде психологічний аспект, тому що перш за все медіація – це домовленість, і дрібні справи можна вирішити мировим шляхом. Отже, на нашу думку, у ЦПК України було б досить доречно винести в окремий інститут підсудності цивільні справи, які визнаються малозначними, та розмежувати їх на справи, які можна врегулювати за участю судді – медіативно та у спрощеному порядку з винесенням судового рішення та з обов'язковим повідомленням сторін і можливістю оскарження.

Висновки. Підбиваючи підсумки, можна визначити, що малозначні справи у цивільно-процесуальному законодавстві є новелою, яка поки що не виправдала себе повною мірою та істотно порушує права і свободи людини і громадянина.

Досить цікавою є практика ЄС у вирішенні питань малозначності справ. Модель ЄС взяла за основу собі і Україна, однак не досить ґрунтовно пристосувала останню до реалій українського судочинства.

Враховуючи досвід ЄС з порядку розгляду малозначних справ, які в першу чергу враховують думку особи з приводу віднесення її справи до малозначної, пропонуємо таку процедуру спрощеного розгляду малозначних справ, а саме: 1) подання позовної заяви до суду із зазначенням того, що позивач бажає розглядати свою справу у спрощеному порядку. Суд повинен самостійно встановити думку

відповідача щодо цього, якщо останній не заперечує. Таким чином, суд, враховуючи клопотання позивача та відповідача, виносить рішення; 2) вирішення судом, в якому порядку буде розглядатись справа. Винесення ухвали суду щодо розгляду малозначної справи у порядку спрощеного провадження; 3) врегулювання спору за участю судді за згодою позивача та відповідача, тобто проведення медіації як форми спрощеного провадження; 4) якщо спір не буде врегульовано, віднесення спору до судового розгляду у спрощеному порядку за участю сторін; 5) сторони, які не дійшли згоди щодо розгляду спору у порядку спрощеного провадження та бажають оскаржити судові рішення, за ухвалою судді повертають позов на розгляд у порядку загального позовного провадження; 6) якщо позов повертається на попередній розгляд, то особі гарантується право на оскарження в суді апеляційної та касаційної інстанцій.

За допомогою такої процедури відбудеться розвантаження суддів, створено можливість особі самостійно вирішувати: чи належить їй справа до малозначної, чи потрібно їй бути присутньою при судовому розгляді справи, чи потребує вона касаційного оскарження. Зниження ціни позову також позитивно посприє особам, які будуть звертатись до суду та забажають одразу розгляди свій спір у порядку загального провадження.

Список використаної літератури

1. Зуб О.Ю. Спрощене провадження як модель цивільного судочинства [Електронний ресурс] / О.Ю. Зуб // Проблеми законності. – 2015. – Вип. 131. – С. 62–70. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2015_131_9

2. Papulova Z.A. *Uskorennye formy rassmotreniya del v grazhdanskom sudoproizvodstve* [Accelerated form of cases in civil proceedings]. М.: Infotropik Media, 2014, 184 p. (in Russian).

3. Bobryk V.I. *Perspektyvy vprovadzhennia protsedury sproshchenoho rozghliadu v tsyvil'nomu ta hospodars'komu protsesakh Ukrainy iak sposib optymizatsii* [Prospects for the introduction of simplified procedures for consideration of civil and economic processes as a way to optimize the Ukraine] European political and law discourse. Vol. 1. Issue 6. 2014. 744 p. Available at: <http://eppd13.cz/wp-content/uploads/2014/2014-1-6/56.pdf> (in Ukrainian).

4. Купратов В.П. Мінімальна заробітна плата в ЄС та Україні [Електронний ресурс] / В.П. Купратов. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-43174185>

5. Швердін М.А. Спрощене провадження як новела цивільного процесуального кодексу України [Електронний ресурс] / М.А. Швердін. – Режим доступу: <https://sud.ua/ru/news/blog/114146-sproschene-provazhennya-yak-novela-tsvilnogo-protsesualnogo-kodeksu-ukrayini>

6. Патолаха Ю.В. Монополія адвокатів на представництво в судах [Електронний ресурс] / Ю.В. Патолаха. – Режим доступу: <https://www.yurfact.com.ua/fakty/z-1-sichnia-2018-roku-advokaty-otrymaly-monopoliiu-v-sudakh-apeliatsiinoi-instantsii>

7. Карлаш Ю.В. Представництво адвокатів у касаційних судах [Електронний ресурс] / Ю.В. Карлаш. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ru/128889-kassacionnie_sudi_po-raznomu_vidyat_obyazatelnoe_predstavite.html

8. Рада Суддів України. Рекомендовані показники середніх витрат часу на розгляд справ та коефіцієнтів складності справ за категоріями у місцевих загальних судах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rsu.gov.ua/uploads/article/4risenna-rsu-no-46-vid-0906201613de490346.pdf>

9. Лессько А.П. Малозначність справ цивільної юрисдикції як критерій для їх розгляду у спрощеному позовному провадженні та відмови у відкритті касаційного провадження [Електронний ресурс] / А.П. Лессько. – Режим доступу: http://www.vru.gov.ua/mass_media/998

10. Васильєв С.В. Порівняльний цивільний процес [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/12346789/9642/1/Vasilyev_PCP_2015.pdf

11. Водний В.П. Проблематика малозначності [Електронний ресурс] / В.П. Водний. – Режим доступу: http://www.sc.gov.ua/ua/golovna_storinka/prostishe_legshe_dostupnishe.html

Наукове видання

**НОВІТНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ:
АНАЛІЗ ЕТАПІВ СТАНОВЛЕННЯ**

Матеріали конференції
за підсумками Всеукраїнського конкурсу
дослідницьких робіт школярів і студентів
до 28-ї річниці незалежності України

17 травня 2019 р.

(українською та англійською мовами)

Електронне видання

ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля».
49000, м. Дніпро, вул. Січеславська Набережна, 18.
Тел. (056) 720-71-54, e-mail: rio@duan.edu.ua
Свідоцтво ДК № 5309 від 20.03.2017 р.